

DMZ

ANUL VIII

1

1965

REVISTA ARHIVELOR

BAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI DIN R.P.R.

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

Pfe

REVISTA ARHIVELOR

1

ANUL VIII

BUCUREȘTI

1965

COMITETUL DE REDACȚIE;

**V. ARIMIA, FL. BOERAȘ, I. LEONTE, I. MĂRCUȘ, M. REGLEANU, M. SOVEJA,
GH. UNGUREANU**

REVISTA ARHIVELOR

apare de două ori pe an

Redacția : București, str. Arhivelor nr. 2, raionul V. I. Lenin — Telefon 13. 37. 77.

Abonamentele se fac prin oficiile poștale de la orașe și sate

PROBLEME DE TERMINOLOGIE ARHIVISTICĂ

GH. UNGUREANU

În anii regimului democrat-popular, activitatea arhivistică a crescut mult, atât în privința lucrărilor de prelucrare, păstrare și evidență a materialelor documentare, cât și a folosirii lor, accentul punându-se pe asigurarea conținutului științific.

În efectuarea lucrărilor arhivistice, lucrătorii au întâmpinat greutăți în ceea ce privește înțelegerea unor termeni, care nu mai sînt utilizați în lexicul de astăzi, sau care au alte înțelesuri. Necesitatea cunoașterii tuturor termenilor, fie că este vorba de denumiri de instituții sau a actelor create de acestea sau altor termeni care nu mai sînt folosiți în lexicul de astăzi dar pe care îi întîlnim des în conținutul documentelor, s-a făcut simțită și a constituit o preocupare a arhiviștilor pentru studiul acestei probleme¹.

Terminologia arhivistică este o problemă vastă și nu ușor de rezolvat dacă ținem seama de mulțimea materialelor documentare create în trecut în variatele sisteme de registratură și metode de arhivare, diferite nu numai în provinciile istorice dar chiar în instituțiile care le-au creat.

Cunoașterea acestei probleme va contribui la ușurarea și îmbunătățirea lucrărilor arhiviștilor și va duce la elaborarea unui glosar² care va fi un instrument util de lucru nu numai pentru arhiviști dar și pentru cercetători.

★

¹ I. Mărcuș, *Probleme de terminologie a materialelor documentare create pe teritoriul Transilvaniei*, în „Revista Arhivelor”, 2/1963, p. 67.

Gh. Ungureanu, *Despre breslași*. Contribuție la cunoașterea categoriilor fiscale din Moldova înainte de Regulamentul organic, în „Arhivele Statului, 125 ani de activitate”, Buc., 1957, p. 259—285.

² Lipsa unui glosar (dicționar) pentru toate cuvintele și expresiile ieșite din uz care se întîlesc în materialele documentare a fost subliniată încă de la 1878 de C. D. Aricescu fostul director al Arhivelor Statului la București cînd tipărea *Revista istorică a Arhivelor României* în care s-a publicat *Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei din anii 1694—1704*. În introducerea Aricescu arăta că „*Multe din cuvintele străine din această condică cum și nume proprii le-am explicat în josul fiecărei pagini pe cît am putut; au rămas însă multe neexplicate în lipsă de un dicționar complet de toate cuvintele străine introduse în limba română în diferite epoce prin contactul cu națiile vecine*”.

Elaborarea acestui dicționar complet conținînd toți termenii și expresiile ieșite din uz preconizat de vechii arhiviști români dar care nu l-au putut realiza datorită condițiilor în care lucrau, constituie o sarcină a arhiviștilor zilelor noastre.

În cele ce urmează ne propunem să examinăm câteva aspecte ale terminologiei arhivistice întâlnite mai frecvent în materialele documentare din secolul al XIX-lea aflate în păstrarea Arhivelor Statului de la Iași.

Pentru cunoașterea termenilor ieșiți din uz, întâlniți în documentele anterioare sec. al XIX-lea, sînt lucrări valoroase recent tipărite³ care contribuie la cunoașterea vechii terminologii arhivistice.

În expunerea de față ne vom ocupa întîi de termenii folosiți pentru denumirile de instituții și apoi de denumirile materialelor documentare create de acestea de-a lungul anilor. Ne vom ocupa de asemenea și de al treilea aspect al problemei și anume de cuvintele și expresiile ieșite din uz care se întîlnesc mai frecvent în conținutul materialelor documentare.

★

Problema explicării termenilor vechi întâlniți în diferite materiale documentare a preocupat în trecut nu numai pe istoriografi și arhiviști. Încă din primii ani ai secolului al XIX-lea, jurisconsultii însărcinați cu întocmirea și lămurirea legiuirilor au simțit nevoia să dea explicații asupra termenilor vechi sau noi pe care îi cuprîndea o lege sau instrucțiune juridică pentru a putea fi mai bine înțelese. Astfel în 1815, jurisconsultul Cristian Flechtenmacher⁴, pentru înțelegerea termenilor cuprinși în Codul civil la care lucra, care a și apărut în 1817, tipărește la Iași o broșură intitulată: *Scară*⁵ a cuvintelor celor streine și celor făcute din firea limbei, care cuvinte au cerut neapărat trebuința a se metahirisi⁶ în alcătuirea pravililor⁷.

Alcătuirii codului civil al Moldovei din 1817 numit Codul Calimah — au dat la sfîrșit o „*tablă după alfabet a materiilor și a cuvintelor greu de înțeles din cele trei părți ale acestui cod civil*“⁸.

³ *Documente privind istoria României*, Introducere, vol. 1,2 Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1956.

Cartea românească de învățătură, 1946, ediție critică, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1960, p. 385—388.

Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial, Cronica lui Ghergachi din 1762*, Buc., 1939, p. 199—233, lexicul condicii.

Sobornicescul hrisov, ediție critică, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1958, p. 69.

⁴ Gh. Ungureanu, *Jurisconsultul Cristian Flechtenmacher*, Iași, 1931, p. 23.

La sfîrșitul dicționarului se află următoarea explicație: „Aceste mai sus pînă acum puse cuvinte se dau în public cu postitoare citire ca acei ce au știință atît de regulele cele gramaticești și cele logicești, după care pot a să face nume nouă din însăși firea unei limbi și a să împrumuta din alte limbi străine din care se cuvine cit și de alte mijlociri prin care o limbă să poată a să îmbogăți să ajutoreze el pre cei iscăliți cu dragoste hristienească și cu rivna patrioticească prin sfătuirea lor de vor afla ei niște cuvinte pravilicești mai potrivite decît cele puse aicea ca să se puie acelea în locul acestora“. Flechtenmacher a mai lucrat și un *Lexicon juris civilis* pe care nu l-a tipărit (Acad. R.P.R. Mss. nr. 10).

⁵ *Scară* — tablă de materii, titlurile capitolelor înșirate la un loc pe o pagină pusă la începutul sau la sfîrșitul unei cărți, condici de documente.

⁶ a metahirisi — a întrebuița, a folosi.

⁷ Acest dicționar nu este un adaos la pravila lui Andronache Donici tipărită în 1814, ci o lucrare pregătitoare în vederea alcătuirii Condicii civile din 1817 (Bianu și Hodoș, *Bibliografia românească veche*, III, nr. 886).

⁸ *Codul Calimah*, ediție critică, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1958, p. 693—845. La p. 727 se explică termenul *document*: „încredințări, scrisuri, prin care se

În 1833 traducându-se acest cod s-a făcut și un glosar intitulat: *Tilcuire alfaviticească a cuvintelor tehnice atît acelor împrumutate de la limba latină, mama limbei noastre, după pilda națiilor luminate a Evropii cît și a celor ce să află bune tipărite în cărțile vechi rominești date însă uitării precum și a altor nouă neaparate cuvinte, formăluite după firea limbei naționale*⁹.

În 1846 tipărindu-se o nouă ediție a Regulamentului organic¹⁰ s-au dat unele explicații în text imediat după termenul mai greu de înțeles¹¹.

Juriștii de mai târziu, Pastia¹², Boerescu¹³, Bujoreanu¹⁴, Hamangiu¹⁵, au dat explicații cuvintelor din textele legilor care formau obiectul cunoscutelor colecții.

Primele lecții de drept ținute de profesori la Universitatea din Iași¹⁶ conțin de asemenea explicații asupra unor termeni pentru o mai bună înțelegere a noilor legi aplicate după Unire.

Cunoașterea termenilor topografici sau a unor expresii vechi întrebuințate în vechile documente de moșii, era o condiție de bază în activitatea inginerilor hotarnici. Dacă în vorbirea curentă cineva putea folosi la întîmplare cuvintele *opcină*, *culme*, *vîrf*, *obîrșie*, nu tot așa se întîmpla și cu folosirea lor la întocmirăa unui plan, sau în fața justiției cînd se judeca un proces pentru o încălcare de hotar, cînd fiecare termen constituia o noțiune precisă. De multe ori era nevoie să fie invitați oameni bătrîni care să dea explicațiile necesare.

O situație concretă ne-o arată un dosar¹⁷ din anul 1833 privitor la activitatea comisiilor înființate „pentru obșteasca hotărîtură a moșiilor din

dovidesc și se confirmă drepturile cuiva precum testamente, zapise de cumpărare, de hotărnicii ale judecătorilor, de dăruiri, de închinări, hrisoave și altele de acest fel”.

⁹ *Condică țivilă sau politicească a prințipatului Moldovei*, Iași, 1833, p. 1—13 după p. 264.

¹⁰ *Regulament organic a prințipatului Moldovei*, Iași, 1846.

¹¹ De exemplu: venituri lăaturalnice (indirecte); catagrafie (inscriere); privilegiuri catahristicoase (abuzive) jandarm (om înarmat — gens d'armes); corporație — breaslă; adăogirea norodului (în popoare); pojar (foc); asuprire (prevaricație); gaz (abur); experi (cunoscătorii prețurilor mărfii); activul și pasivul (lucrători și pătimitori); contabiltaoa (ținerea socotelilor) etc.

¹² Scarlat Pastia, *Codu judeciar* editat de T. Codrescu, Iași,, 1862.

¹³ Vasile Boerescu, *Colecțiune de legile principatelor unite române*, Buc., 1865.

¹⁴ I. M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiurile României vechi și noi*, Buc., 1873.

¹⁵ C. Hamangiu, *Codul civil român*, Buc., 1897.

¹⁶ G. Mirzescu, *Ecsplîcăciunea intruducerii Codului civil*, Iași, 1865, p. 159. Se arată ce înseamnă un act și forma lor: „Act — el însemnează, aceea ce s-au făcut *quod actum est*, cu alte vorbe o faptă, o lucrare a omului. Inscrisul care este destinat de a servi de dovadă dinaintea justiției despre un fapt, înscrisul care constata *quod actum est* — acțiunea”. Forma actelor este supusă legii existente în ziua în care au fost făcute: „tempus regit actum”.

¹⁷ Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat, Tr. 1764, op. 2013, dos nr. 362.

prințipat“. Aceste comisii aveau obligația să cerceteze documentele vechi ale moșiilor respective pentru cunoașterea mai temeinică a hotarelor.

Comisiile au întâmpinat greutăți din cauza necunoașterii termenilor vechi și a fost necesar să se apeleze la cunoștințele lui Costache Conachi care a și întocmit „științi care în praxis a hotărîturilor și a cercetărilor de scrisori au descoperit și pe care le supun la cercetarea obșteștii adunări că dacă le va cunoaște de adevărate să slujească comisiilor de povățuire“¹⁸. Aici Conachi explică termenii de obcină, culme de deal, obîrșie, vîrf, zapodie, cummătură, sat, seliște, locuri din pustie etc. Iată de exemplu explicația dată de Conachi termenilor întîlniți în documentele hotarnice vechi de *seliște, sat, locuri din pustie* : „o seliște (anume cutare) este pururea un trup de loc încăpător de un sat, în care au fost odinioară locuinți ; cuvîntul sat prin scrisorile vechi era ceea ce zicem acum moșie, iar cuvîntul moșie (ce vine de la cuvîntul moși) prin scrisorile vechi este ocină și avere ; se numesc locuri din pustie moșie fără apă sau izvoare în lăuntru sau la unul din capete“. Conachi atrage atenția mai departe că denumirile de heleșteu, iaz și baltă nu înseamnă același lucru. De exemplu : „heleșteiele sînt făcute de oameni care acum se zic iazuri, iar ezărie și bălți sînt acele din fire ; multe din ezăriile și bălțile de prin șesuri de ape s-au prefăcut în pămînt roditor, dovadă sînt bălțile de la Gura gemeni și de la morile Boțîrlăului, pomenite prin scrisori unde din vechime umbra năvoade și acum ară și cosesc oamenii ; așa dar la acest fel de însemnat dovedite locuri netreb-nice să cerem numaidecît bălți dacă acum nu se găsesc“.

Necesitatea cunoașterii cuvintelor sau expresiilor vechi folosite în documente, a determinat majoritatea istoriografilor să dea, fie în lucrări separate, sau ca anexă la documentele ce le publicau, mici glosare pentru cuvintele întîlnite¹⁹. Explicarea cuvintelor vechi sau a neologismelor a

¹⁸ Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat, Tr. 1764, op. 2013, dosar nr. 362, f. 22—27. Documentul este publicat la *Uricarul*, I, Iași, 1871, p. 391. În anul 1868 întocmindu-se „Regulamentul pentru facerea și executarea hotărnicilor“ se anexează și *Tabloul de numirile semnelor firești ce se cuprind în actele vechi*, care cuprinde o înșirare, fără nici o explicație a 73 de termeni vechi care se întîlnesc în documente și pe care inginerii hotarnici trebuiau să-i cunoască în adevăratul lor sens. Vezi C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. II, Buc., 1900, p. 1477.

¹⁹ Teodor Codrescu în vol. I din *Uricarul* la p. 395 ne dă o „însemnare de cîteva cuvinte cuprinse în anaforale și hrisoavele din acest Uricar“. Deși contemporan cu folosirea în vorbirea curentă a unor termeni totuși nu reușește la unele să le dea o explicație jută. De ex. *lăturași, liude, ajutorința de iarnă*. În vol. IX din *Uricar*, Codrescu reproduce din Arhiva Albinei foiletoanele de lexicografie publicate de Săulescu în anul 1844. În vol. X, p. 397—410. T. Codrescu publică „Lexicografie de cuvinte române adunate din documente vechi și din gura poporului“. Kogălniceanu în *Foaia științifică și literară Iași*, 1844, dă de asemenea explicații unor termeni vechi, de ex. ofis-ordonanță domnească, tacrir-arătarea procurorului etc. T. V. Stefaneli, *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului moldovenesc*, Buc., 1915 la p. 474 „Glosar de cuvinte vechi, rare sau locale și particularități în limbă“. Aici se întîlnește prima dată denumirea de *contract* la 1793 în loc de *zapis*, desigur sub influența cancelariei austriece. P. V. Haneș, *Alexandru Russo, scrieri*, Buc., 1908, la p. 411, Indice de cuvinte, cu trimitere la pagină în josul căreia sînt date

făcut și obiectul unor dicționare, glosare sau lexicoane²⁰. Unii termeni au fost explicați în diferite dicționare²¹ ale limbii române.

Materialele documentare aflate în depozitele Arhivelor Statului Iași ne oferă o bogată terminologie privitoare la denumirile instituțiilor, fie că este vorba de acelea care au creat actele respective, sau altele cu care au avut corespondență.

Cunoașterea acestei terminologii ne ajută, în primul rînd, la cunoașterea istoricului instituțiilor respective precum și la o clasificare mai justă a materialelor documentare.

Instituțiile din secolul al XIX-lea reflectă importante evenimente și reforme social-politice din acea vreme. Unele instituții vechi s-au desființat, altele au dăinuit însă cu alte denumiri; s-au creat noi instituții — unele efemere, altele de durată. Vorbind de instituțiile secolului al XIX-lea va trebui să fim seamă totdeauna de evenimentele anului 1821, 1832 și Regulamentul organic, anul 1848 și apoi Unirea. Perioada de timp cuprinsă între anii 1859—1862, de la unirea politică la unirea legislativă și administrativă, este de asemenea importantă pentru istoricul instituțiilor și a arhivelor lor din amîndouă provinciile istorice Moldova și Țara Românească.

Cunoașterea tuturor termenilor care au fost folosiți pentru denumirile instituțiilor este o problemă de viitor a cărei rezolvare va duce în primul rînd la îmbogățirea glosarului pomenit mai sus și în al doilea rînd la cunoașterea însăși a istoricului tuturor instituțiilor.

În articolul de față ne vom limita doar la unii termeni cu cîteva exemplificări pentru a suscita interesul arhiviștilor pentru aprofundarea cercetărilor, care să ducă la elaborarea dicționarului arhivistic preconizat de vechii arhiviști începînd cu Aricescu.

explicații. V. A. Urechia, *Memorii*, Buc., 1889, p. 288—293: Cîteva vorbe mai greu de înțeles. Gh. Ghibănescu, glosar de cuvinte vechi la studiul „Iași în 1820” publicat în *Ioan Neculce*, buletinul muzeului municipal din Iași, II, p. 24—31.

Manual juridic al lui Andronachi Donici, ediție critică, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1959, p. 157.

²⁰ T. Stamate, paharnic, *Dicionaraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*, Iași, 1856.

În 1911, Gh. Ghibănescu a publicat, ca anexă la vol. III, partea a 2-a a publicației, *Ispisoace și zapise*, un important glosar pentru documentele anilor 1400—1672.

Gh. Ghibănescu, *Condica Vistieriei Moldovei din 1763*, în „Ioan Neculce”, buletinul muzeului municipal din Iași, V, glosarul de la p. 100—121.

²¹ A. T. Laurian și J. C. Massim, *Glosariu care cuprinde vorbele din limba română, străine prin originea sau forma lor*, Buc., 1871.

L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, Buc., 1900.

Vezi și Teofil Löbel (Löbel efendi), *Contribuțiuni la stabilirea originii orientale a unor cuvinte românești*, observațiuni relative la opera „Influența orientală asupra limbii și culturii române” de L. Șăineanu, Buc., 1908.

August Scriban, *Dicționarul limbii românești* (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme), Iași, 1939, 1450 p.

Termenul de *Divan* pe care îl găsim în vechile documente ca denumire a instituției supreme de stat, însemnând adunarea înalților dregători care făceau parte din sfatul domnesc, cu specificația uneori de divanul cel mic, sau divanul cel mare, în secolul al XIX-lea această denumire o vor primi și alte instituții care funcționau separat de divanul domnesc. Astfel, la începutul secolului al XIX-lea vom găsi și un *Divan judecătoresc*, adică o instituție care se ocupa numai cu pricinile de judecată în ultimă instanță. În 1827 găsim pomenit în documente un *divan judecătoresc al țării de sus* și un *divan judecătoresc al țării de jos*²², care nu durează mult, divanul judecătoresc rămânând mai departe ca instanță de judecată a apelurilor.

Între anii 1829—1831 la Iași funcționează o altă instituție numită Divanul împlinitor²³.

Divanul domnesc a fost înlocuit în 1828 cu un *divan obșteasc* sau *Adunare obștească* pînă în 1830 cînd se revine la vechea denumire²⁴ organizîndu-se „cum au fost și pe timpul domnilor“ însă în mod provizoriu, deoarece în 1832 se numește *Înaltul Divan iar în 1833 se revine la vechiul termen de Divan domnesc*²⁵.

Prin Regulamentul organic termenul de *divan* se păstrează numai pentru instanțele superioare judecătorești. Obicinuia obștească adunare ia locul vechiului divan domnesc care după cum am văzut era adunarea înaltului oler și a marilor dregători în fruntea căreia sta domnul țării.

Ca instanță de apel în procese civile la Iași, funcționa un *Divan judecătoresc*, iar ca ultimă instanță Înaltul divan. În 1833 Divanul judecătoresc se va împărți în două instituții de apel numite *Divanul apelativ al țării de sus* și *Divanul apelativ al țării de jos*²⁶. Aceste două divane au fost unite²⁷ în anul 1845 formînd o singură instanță de apel care s-a numit Divan de apelație, care funcționa cu trei secții, a 3-a fiind aceea care îndeplinea lucrările de întărituri ale diferitelor acte. Procedura de confirmare a actelor cît și înmulțirea numărului lucrărilor au dus la înființarea²⁸ în 1851 a unei instituții care prelua în primul rînd sarcinile secției a 3-a a Divanului de apelație.

Pentru denumirea noii instituții s-a folosit tot termenul de divan pentru a marca prin aceasta caracterul superior al instanței. Potrivit sarcinilor ei, instituția se va numi *Divanul întăriturilor* sau *Divanul de întărituri*.

²² Arh. St. Iași, colecția Documente, P. 104, nr. 11, *Indrumător în Arhivele Statului*, Iași, II, p. 167.

²³ Analele parlamentare, I., 2, p. 240.

²⁴ Arh. St. Iași, colecția Litere, R., nr. 102, p. 15, M. Galan *organizarea justiției moldovene între anii 1828—1834*, Iași, 1933.

Gh. Ungureanu, *Justiția în Moldova*, Iași, 1934, p. 62.

²⁵ I. C. Filitti, *Principatele române de la 1828—1834*, Buc., 1934, p. 132—134.

²⁶ Arh. St. Iași, colecția Msse, nr. 1665, f. 425, Manuscrisul original al Regulamentului organic moldovean, cap. VIII, Rînduiala judecătorească.

²⁷ Scarlat Pastia, *Codul judeciar*, Iași, 1862, p. 623.

²⁸ Ibidem, p. 903 „Atribuțiile secției a 3-a a Divanului de apel vor forma o instituție intitulată Divanul întăriturilor“.

Termenul de divan îl vom găsi folosit pentru denumirea încă a unei instituții și ultima pe care documentele o mai pomenesc în perioada anilor de care ne ocupăm. Este vorba de instituția cunoscută sub numele de *Divanul ad-hoc* din 1857, adică, o instituție creată temporar cu misiunea de a rezolva o problemă specială.

În tratatul de la Paris din 30 martie 1856 se prevedea că în amîndouă principatele române se va convoca cîte un Divan ad-hoc²⁹. Firește că termenul de divan va fi păstrat și în firmanul imperial³⁰. Acțiunea fățișă de a se înlătura vechiul termen de origină turcă „divan“ o constatăm în primul rînd din documentele publicate contemporan³¹, de către luptătorii pentru Unire. Publicația adoptă termenul de *Adunare ad-hoc* pe care-l păstrează consecvent.

În timp ce în actele oficiale ale caimacamilor și ale altor funcționari, care se ploconeau în fața firmanului turcesc, se folosește termenul plăcut turcilor de *divan*³², în actele luptătorilor pentru unire se folosește consecvent termenul de *adunare*³³. Aceasta este explicația faptului că în documente vom găsi în același timp folosiți ambii termeni.

Convenția³⁴ „pentru organizarea definitivă a principatelor române“ încheiată la Paris în 1858 utilizează pentru denumirea înaltelor organe de judecată termenul de *Curte*. Astfel urma să se înființeze o curte înaltă judecătorească și de casație care va continua activitatea curților apelative.

Astfel Divanul apelativ va deveni *Curtea apelativă* mai tîrziu după organizarea judecătorească Curtea de apel cu mai multe secții iar Divanul de întărituri va deveni *Curtea de întărituri* sau *Curtea de confirmare*. Doar Divanul domnesc rămîne cu aceeași denumire pînă în septembrie 1859 cînd se numește *Curtea princiară*³⁵. Această întîrziere se datorește și atitu-

²⁹ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, Buc., 1889, vol. II, p. 1082.

³⁰ Supliment la Buletinul nr. 1, al ședințelor Adunării ad-hoc a Moldovei, Iași, 1857.

³¹ *Buletinul ședințelor Adunării ad-hoc a Moldovei*, Iași, 1857 în tipografia Buciumului român.

³² *Documente privind unirea principatelor*, vol. I, doc. interne 1854—1857. Termenul de Adunare a biruit pînă la urmă deoarece și aici colectivul redacțional al volumului denumește instituția Adunarea ad-hoc și nu Divanul ad-hoc. (La p. 715 capitolul Adunările ad-hoc).

³³ În buletinul ședințelor Adunării ad-hoc a Moldovei publicat în Iași la 1857 precum și în alte documente ale acestei Adunări, termenul de divan a fost înlocuit cu acela de Adunare.

³⁴ I. M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiurile României vechi și noi*, Buc., 1873, p. 10; Vezi și V. Boerescu, *Condicile Române*, Alexandru Ioan, Buc., 1865, p. 19.

³⁵ *„Convențiune pentru organizarea definitivă a principatelor unite române încheiată la Paris la 7/19 august 1858*, art. 38, 39 și 40. Toate legiurile ulterioare au consfințit termenul de Curte în locul aceluia de divan. Legea pentru organizarea judecătorească din 1865, nici nu mai pomeneste de vechiul termen ieșit cu totul din uz.

³⁶ Instituția apare cu denumirea nouă în Buletinul Oficial al Moldovei nr. 93/1859 din 10 sept.; la 9 sept. se mai intitula încă Divanul Domnesc. Deși în corodpondența oficială se numea Curtea Princiară, totuși nu numai particularii dar chiar și unele instituții se mai adresau cu denumirea de Domnescul Divan.

dinii retrograde a membrilor din vechea protipendadă a vechii instituții care pînă în luna mai 1859 nu se hotărîseră să pună în titulatura actelor noul termen de Principatele unite³⁶ fapt care a atras o aspră observație din partea Ministerului de Justiție : „Astăzi cînd toată țara — spune ordinul — aspiră după o nouă ordine de lucruri, cînd măria sa Domnul Principatelor-Unite a Românilor face apel la nație ca fiecare membru al ei să contribuie în măsura luminilor sale la reforma așezămintelor noastre publice s-ar socoti de datorie cea mai neînlăturată ca fiecare din domnii membri acelui divan să pună la dispoziția guvernului cunoștințele sale teoretice și practice în jertfa dreptului“³⁷.

Două instituții noi superioare în organizarea judecătorească a principatelor unite vor primi termenul de curte : *Curtea de casație și justiție*³⁸ înființată prin legea din 1861 și *Curțile*³⁹ cu jurași înființate în 1868. Deși desființarea Curții princiare (Divanul Domnesc) a Moldovei a fost prevăzută prin art. 91 din legea înființării Curții de Casație din 1861, ea a mai funcționat pînă în 1862 cînd a început să funcționeze efectiv noua instanță superioară de justiție la București.

Tot cu privire la termenii folosiți în trecut pentru denumirea instituțiilor ne vom opri asupra unuia sub care a fost cunoscută cea mai veche și importantă instituție din Moldova pînă la Unire : *Vistieria*⁴⁰.

Vechea instituție a Vistieriei sau „slujba marelui (vel) vistiernic“, care-și crea condici de porunci și socoteli financiare încă din timpul lui Mavrocordat⁴¹ și întocmea apoi importante *Condici de sămi*⁴² din care ni s-au păstrat o bună parte începînd cu aceea din anul 1763, și-a păstrat denumirea pînă în anul 1829, cînd, înființîndu-se Divanul Împlinator, ea va funcționa în cadrul acestei instituții ca secția a 3-a pînă la 1 ianuarie 1832. Regulamentul organic reorganizează vechea instituție numind-o acum *Departamentul finanțelor* avînd în frunte un ministru de finanțe ale cărui atribuții

³⁶ La 10 noiembrie 1858 se primea ordinul ca „pe viitorime acturile judecătorești să poarte titlu de „Principatele-Unite Moldova și Valahia“. Arh. St. Iași, fond Curtea princiară, Tr. 1744, op. 1977, dos. 8, f. 251.

³⁷ Arh. St. Iași, fond Curtea princiară, Tr. 1744, op. 1977, dos. 8, f. 267, 268, 295.

³⁸ Legea pentru înființarea Curții de casație și de justiție, în Monitorul Oficial al Moldovei, nr. 88 din 23 ian. 1861.

³⁹ I. M. Bujoreanu, colecția citată, p. 404. Pregătirea de desființare a vechii instanțe Curtea princiară din Moldova s-a început încă din 1860 în urma ordinului Ministerului de Justiție din 1 sept. care-i punea în vedere „că întrucît are a se înființa Curtea de Casație prevăzută prin Convențiune să se pregătească cu predarea la Arhiva Statului a arhivei nelucrătoare“. Arhiva „lucrătoare“ urma să treacă la Curtea de Casație. Arh. St. Iași, fond. Curtea princiară, Tr. 1744, op. 1977, dosar 8, fila 335.

⁴⁰ Pentru arhiva acestei instituții din anii 1763—1861 (cîtă se păstrează la Arhivele Statului din Iași) vezi *Îndrumător în Arhivele Statului din Iași*, II, Buc., 1956, p. 1—15.

⁴¹ *Ibidem*, f. 164, *Note pe marginea „Condicii Mavrocordat“ 1741—1742*.

⁴² *Sama Visteriei* — Darea de seamă făcută de marele vistiernic asupra veniturilor și cheltuielilor țării pe un an.

nu se vor întinde de acum înainte peste datoriile atingătoare de administrația finanțelor și de sporirea negoțului⁴³.

Cu toate dispozițiile regulamentare în ce privește numirea instituției, vechea denumire de Vistierie se menține și va continua să se numească *Vistieria prințipatului Moldovei* sau simplu *Vistieria*⁴⁴ așa cum se împămîntenise vechiul termen de origine latină. După 1851, termenul vechi de Vistierie va fi înlocuit în titulatura instituției cu acela de Departamentul de finans, iar din octombrie 1858 în acela de *Ministerul finanelor, Moldova*⁴⁵, pînă în 1862 cînd se desființează rămînînd un singur minister de finanțe la București.

Vom limita partea din studiul nostru, privitoare la terminologia instituțională doar la cele expuse pînă aici. Exemple ar mai putea fi date încă multe: *Postelnicia* (Departamentul pricinilor străine, slujba marelui postelnic secretar de stat), *Departamentul criminalicesc* (Tribunalul criminal), *Logofeția* (slujba marelui logofăt, Departamentul dreptății, Justiției, Ministerul dreptății), *Hătmănia*, *Agia*, *Vornicia de obște*, *Vornicia poliției*, *Vornicia de aprozi* etc. instituții care au funcționat în Moldova înainte și după Regulamentul organic. Lămurirea acestor termeni ar contribui firește și la cunoașterea istoricului acestor instituții care au creat arhive importante din care o bună parte se păstrează în Arhivele Statului Iași⁴⁶.

Din marele număr de termeni⁴⁷ care au fost folosiți de-a lungul anilor pentru denumirea materialelor documentare create fie de instituții de stat sau particulare, de familii sau persoane, am ales pentru exemplificare pe acelea mai frecvent întîlnite în materialele documentare: *dosar*, *condică* și *registru*.

Termenul cunoscut astăzi de *dosar* a înlocuit pe acel de *acta* și acesta la rîndul lui pe acela de *dellă*. Termenul inițial de *dellă*, în înțelesul de reunire la un loc a tuturor actelor privind o problemă (afacere, pricină) a fost introdus în lucrările de arhivă în anul 1829 „pentru ca să se alcătuiască

⁴³ Arh. St. Iași. M-sul original al Regulamentului organic, Colecția M-se nr. 1665, f. 155, Departamentul finanțelor. În ediția din 1846, f. 52: Departamentul finansului. În ediția din Analele parlamentare, I., 2, p. 155. Departamentul finanțelor.

⁴⁴ Denumirea de Vistierie o găsim atît în corespondența oficială cît și în Buletinul foaie oficială a Moldovei care începe cu anul 1834.

⁴⁵ În Mon. Of. nr. 9 din 27 noiembrie 1858 se publică ofisul căimăcămiei privitor la schimbarea sigiliilor instituțiilor. Acestea trebuiau să fie confecționate astfel: în mijloc marca Moldovei, deasupra mărcii inscripția Principatelor Unite și sub marcă numirea autorității respective. În cazul nostru: Ministrul finanțelor.

⁴⁶ Vezi *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. I, II și III.

⁴⁷ Colectivul de arhiviști de la Arhivele Statului din Iași, în timpul lucrărilor de inventariere a diferitelor materiale documentare au găsit peste 250 termeni dintre care mulți au putut fi explicați numai cu ajutorul textului respectiv.

toate pricinile din delle⁴⁸ cu precizarea din 1830 „ca toate hîrțiile⁴⁹ privind o pricină să se așeze la della pricinei spre întregirea științelor ce se cuvin a se afla la della fieștecăreia pricină“.

Obiceiul de a aduna la un loc actele privitoare la o problemă îl găsim practicat încă de la începutul secolului al XIX-lea de instituțiile care aveau competența de a face cercetări și judeca faptele penale.

Departamentul criminalicesc din Iași era singura instituție care avea competența să judece faptele grave penale și să supună voievodului raport (anafora) pentru ca acesta să hotărască în ultima instanță⁵⁰. Isprăvnicile ținutale cercetau numai cazurile și trimiteau la Iași, odată cu vinovații și actele întocmite în timpul cercetărilor însoțite de un raport asupra pricinei respective. Actele întocmite de ispravnici erau de obicei următoarele: tacrirul (interogatorul) vinovaților, sau bănuțiilor, mărturiile date de martori, izvod de lucrurile găsite la vinovați, dacă era caz de furt, mărturie de cercetare duhovnicească, certificat medical, dacă era cazul, chezășia satului și raportul către Departamentul criminalicesc. Pentru siguranța transportului toate aceste acte erau cusute la un loc, primul document fiind raportul isprăvniciei. Așa a fost primul început de dosar, care, odată primit la Departamentul criminalicesc, forma temeiul la care se anexau ulterior și alte acte întocmite în cursul desfășurării procesului pînă la darea hotărîrii. Fiind cazuri de recercetare a faptelor, chiar după darea hotărîrii era necesar ca aceste hîrtii grupate pe pricini să fie păstrate cu grijă⁵¹.

În Arhivele Statului Iași se păstrează arhiva Departamentului criminalicesc⁵²; în inventarul pentru anii 1813—1827, găsim întrebuițat termenul de *dellă*. S-ar putea crede că încă din acei ani s-a folosit termenul de *dellă*. Cercetîndu-se cu atenție numitele *delle* s-a constatat că ele au fost inventariate abia în 1835 cînd actelor cusute la un loc pe pricini li

⁴⁸ Arh. St. Iași, Tr. 288, op. 316, dos. 31, f. 512 și dos. Colecția Litere B/4 f. 114. Vezi și *Indrumător în Arhivele Statului Iași II*, 1956.

⁴⁹ Termenul de hirtie a fost des întrebuițat în trecut înțelegîndu-se ceea ce mai tîrziu a fost actul, sau documentul. Uneori era limitat la anumite documente. Foaie personală de impunere cu semnalmentele contribuabilului: „Făcut-au acest domn, Dumitrașco vodă Cantacuzino, un obicei rău și spurcat în țară care n-au mai fost pînă atunce (1684—1685) de au dat hirtii de scriu fețele oămenilor de la mic la mare (cf. I. Neculce, *Cronica*, I, p. 72, ed. Scrisul românesc) „Si erau multe nevoi pre acele vremi în Moldova, bogate nevoi, care cu condeii mei nu pot să le lungesc, ăferturi, hirtii, văcărît, chile, ialovițe...” (Ibidem, II, p. 935) Sinonim: peceți, pecetluitori. *Hirtieri*: Slujitori însărcinați cu ținerea și împărțirea hirtiiilor de impunere a contribuabililor potrivit tabelelor Visteriei (Arh. St. Iași, Colecția Documente, P. 235/6 din anul 1687): „Hirtiiile vor fi cusute regulat după primire și rezoluțiile iscălite toate” (Arh. St. Iași, Tr. 1772, op. 2020, dos. 44959 f. 24—27).

⁵⁰ A. V. Sava, *Departamentul criminalicesc și norme de procedură penală la începutul sec. al XIX-lea*, în „Revista de drept penal și știință penitenciară”, 7—9, 1933, f. 2.

Gh. Ungureanu, *Justiția în Moldova, 1741—1832*, Iași, 1934, p. 39.

⁵¹ Gh. Ungureanu, *Pedepsele în Moldova la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea*, Iași, 1931.

⁵² *Indrumător în Arhivele Statului Iași*, III, Buc., 1959, p. 60. Fondul începe cu anul 1789. Pentru anii 1789—1813 sînt numai condici, iar de la 1813 sînt și dosarele judecăților penale respective.

s-a pus copertă nouă pe care s-a înscris pe scurt rezumatul începîndu-se cu termenul *dellă*.

Termenul de *dellă* a fost utilizat mulți ani și s-a generalizat pentru toate piesele de arhivă cusute la un loc, fie că se refereau la o problemă (pricină, afacere) sau la diferite.

Termenul de *dellă* a fost înlocuit treptat cu acela de *acta* (acte sau acturi). Noul termen de *acta* îl găsim întrebuițat după anul 1849. Vasile Alecsandri, ca arhivist al statului din 1850, întrebuița totdeauna acest termen⁵³.

O înlocuire oficială a vechiului termen de *dellă*, o găsim în 1852 cînd Mihail Kogălniceanu, noul director al Departamentului dinlăuntru, îl impunea prin măsurile luate în legătură cu „reforma canțileriilor de pe la administrațiile ținutale“, introdusă de el în februarie 1852⁵⁴. În dosarul acestei probleme se găsește conceptul ofisului domnesc cu nr. 57 din 10 februarie 1852, *corectat de mîna lui Kogălniceanu*. Termenul de *dellă* a fost tăiat și scris *acte*. „Actele — se arată în ofis — vor fi înființate în deosebit pe fiecare obiect, sau pretenție personală fără a să cuprînde într-un trup mai multe pricini. Hîrțile vor fi cusute regulat după primire și rezoluțiile iscălite toate⁵⁵. Isprăvnicii în rapoartele care au urmat reformei introdusă de Kogălniceanu privind lucrurile de cancelarie au utilizat, din ce în ce mai frecvent, termenul de *acte* în loc de vechiul *dellă*.

⁵³ În loc de „delle sfîrșite“ va scrie „acte închise“. Vom întilni întrebuițîndu-se termenul de *acte* și în loc de *hîrtii* și era scris cu literă minusculă în timp ce pentru sensul de delă care-l înlocuise cu majusculă: *Acta*. Unii necunoscînd bine termenul scriau greșit de multe ori *apte* și *apturi*. Cînd era vorba de un act izolat, foarte volantă și mai ales atunci cînd actul se referea la bani, sau valori — acte de amanet — le numeau *documente*. (Vezi V. Alecsandri, *arhivist*, în „Revista Arhivelor“, 2/1964).

⁵⁴ Arh. St. Iași, Fond Ministerul de Interne, Tr. 1772, op. 2020, dos. 44959. Dosarul compus din 278 file oglindește strădania lui Kogălniceanu și în direcția organizării registraturii și arhivelor prefecturilor. Din rapoartele unor ispravnici reiese clar situația grea a arhivelor formate din dosare și condici vechi — încă de la regulamentul — în număr de 12—13 mii la o isprăvnicie. Kogălniceanu trimite un funcționar superior din Ministerul de Interne să facă practic instructaj la fiecare isprăvnicie de modul cum trebuie creată o arhivă curentă și cum trebuiau inventariate cele vechi. În prealabil Kogălniceanu a făcut să apară ofisul domnesc cu nr. 57 din 10 februarie 1852 care reglementa reforma lucrărilor de cancelarie. „Departamentul Treburilor din lăuntru prin anaforoa sub nr. 2306 aducîndu-ne la cunoștință că canțileriile isprăvniciești și privighitorești au neapărată nevoie a se reforma ne-au supus totodată și formulările atit pentru isprăvniciei cit și pentru privighitorii de ocoale în număr de 8. Condicile necesare lucrărilor de cancelarie au fost întocmite conf. formularelor și instrucțiunilor date în ofis pentru fiecare condică. Ele erau însemnate fiecare cu o literă din care acele cu lit. E erau destinate pentru privighitorii de ocoale (mai tîrziu subprefecții) și erau îmbrăcate în piele pentru a fi rezistente, deoarece erau des purtate de la sediul cancelariei (oculului plășii) la sediul isprăvniciei. Acea cu lit. A era destinată pentru „hîrțile ce intra“, iar acea cu lit. C „pentru opusul alfabetar al *actelor* regulate pe litere“ *Manualul administrativ al principatului Moldovei*, Iași, 1856, II, p. 645—647.

⁵⁵ Arh. St. Iași, fond Ministerul de Interne, Tr. 1772, op. 2020, dos. 44959, fila 24—27, Kogălniceanu subliniază importanța deosebită a păstrării arhivelor în bune condițiuni și răspunderea lucrătorilor de arhivă.

Nu se poate fixa o dată când termenul de *acta* a fost înlocuit în acela de *dosar*. Cert este că îl găsim în documentele vremii întrebuiințați în același timp apoi, încet, încet, a învins *dosarul*⁵⁶ termen care s-a împămîntenit. În inventarele vechi ale Primăriei Iași termenul *acta* a fost întrebuiințat prin luna octombrie 1870 după care s-a scris *dosar*. În regulamentul din 1861 pentru funcționarea cancelariilor prefecturilor se precizează că „hîrțile“ (actele) să se grupeze pe probleme (pricini) constituind *dosarul*⁵⁷. În regulamentul din 1866 pentru organizarea cancelariei Ministerului Instrucțiunii publice și al cultelor se prevăd atribuțiile arhivei între care și aceea a „păstrării documentelor și *dosarelor* de valoare documentară“ și tot acolo „*pentru fiecare afacere se va forma dosar special*“⁵⁸. În regulamentul din 1870 privitor la organizarea Cancelariei Adunării deputaților se prevede că „arhivarul conservă toate documentele și lucrările adunării clarificate după categorii în dosiere“⁵⁹.

În general, măsurile luate pentru organizarea principatelor unite după 1859 și legiurile⁶⁰ cunoscute care au urmat, cuprind termeni noi și în problema terminologiei actelor așa după cum a fost și la introducerea codului civil din 1817 sau a Regulamentului organic.

Termenul de act (acte) a rămas mai departe denumindu-se în general hîrțile înregistrate, sau documentele oficiale și care grupate la un loc formau un dosar. Precizarea în acest sens adică „o hîrtie înregistrată, indi-

⁵⁶ În *Dicționarul francezo-român*, tipărit la Iași în 1859, de Teodor Codrescu găsim explicați termenii: „*Dossier* — delă, adunare, legătură, teanc de hirtii, de înscrisuri, porunci care privesc asupra unei pricini. Se zice mai cu seamă cu înțelesul acesta vorbind de toate hîrțile care privesc o pricină de judecată“. *Acte* — acțiune, act, lucrare, fapt, înscris, hotărîre.

⁵⁷ I. M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiurile României*, Buc., 1873, p. 803.

⁵⁸ *Regulamentul interior al Ministerului instrucțiunii publice și al cultelor*, în I. M. Bujoreanu, *Colecțiune...* Buc. 1873, p. 1777 la p. 1780 oficial arhivelor, art. 6 „Pentru fiecare afacere se va forma dosar special“, art. 4 „Înființarea de dosare nouă urmează a se face cf. art. 12 din instrucțiunile directorului general“. Tot acolo și atribuțiile arhivei: „Păstrarea documentelor și a dosarelor de valoare documentală“.

⁵⁹ *Regulamentul pentru cancelaria Adunării deputaților*, art. 4 în I. M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiurile României*, Buc., 1873, p. 37. „Arhivarul are un registru jurnal pentru toate hîrțile ce vin a se depune la arhivă cu arătarea anume de dosierul la care se alipesc. El are un registru general după ordinea alfabetică pentru toate dosarele și actele aflate în arhiva Adunării“.

⁶⁰ I. V. Boerescu tipărind în 1865 colecția noilor legi (*codicile române Alecsandru Ioan, sau colecțiune de legile principatelor unite române*, Buc., 1865) găsește necesar să dea în subsol explicații pentru neologisme de exemplu: *evicțiune* — depozitare; *defunct* — răposat; *referat* — propunere; *act secret* — epistolă sau contra înscris; *fidejusiune* — cheazășie; *stipulațiune* — învoială, tocmeală; *diligență* — silință; *confesiune* — mărturisire; *pure* — vasăzică curat și simplu; *prestațiune* — dare; *patron* — stăpîn; *salar* — simbrie; *partea nedeviză* — care se zicea mai înainte devălmășie; *prescripțiune* — se zicea după legea veche *paragrafie*; *cerere* — jalbă etc.

În 1860 s-a pus în aplicare codul de comerț, aplicat în 1840 numai în Țara Românească. Această legiuire cuprindea termenii vechi care trebuiau uniformizați. În note se dau explicații: *a izbăni* — a termina, a sfîrși; *eroticrisia* — arbitrajul; *catagrafie* — inventar.

ferent de conținutul ei se numește act⁶¹, o găsim și în instrucțiunile lucrărilor de birou emise de Ministerul de Interne în 1943⁶¹.

S-au făcut încercări în diferite legiuiri și regulamente⁶² de a lămuri acești termeni, însă lipsa unor instrucțiuni de registratură și cancelarie în trecut și mai ales a unui nomenclator al actelor care să se aplice în mod unitar în efectuarea lucrărilor de arhivă a dus în multe cazuri la confuzii în ce privește arhivarea actelor.

Astăzi această situație neclară a fost înlăturată, termenul de dosar și act utilizându-se în sens științific și unitar conform instrucțiunilor și normelor Direcției generale a Arhivelor Statului.

Termenii de *condică* (uneori *codică*) și *registru*⁶³ deși sinonimi, îi vom găsi des întrebuițați în denumirea unor materiale documentare create în activitatea instituțiilor, a persoanelor sau familiilor.

Termenul de *condică* îl vom întâlni des pomenit în documentele vechi și se menține pînă în zilele noastre. În lupta cu termenul nou de *registru* căruia *condica* i-a cedat locul încă din 1828, din necesitatea acomodării în lucrările de arhivă cu organele de administrație ruse, pentru denumirea numai a acelor de intrarea și ieșirea hîrtilor, vechiul termen de *condică* atât de cunoscut în vechea cancelarie moldovenească va fi înlocuit ajungîndu-se ca astăzi să mai fie utilizat oficial doar pentru cîteva piese de cancelarie de importanță minoră: *condică de expediție* și *condică de prezență*. *Condica* este *urmașul catastihului* termen pe care îl găsim pomenit într-un document⁶⁴ de la Ștefan cel Mare din anul 1458. Catastihii aveau și orașele în care șoltuzii treceau diferite transacții dintre locuitori. Documentele pomenesc de catastihul orașului Hîrlău (1584), Trotuș (1589), Cotnar (1598), Iași (1602). Un document din 1602 ne dă știrea că operația de scriere în catastih a orașenilor se făcea „după străvechiul obicei”⁶⁵ fapt care ne duce să ne gîndim la existența acestui catastih din timpuri străvechi. Un călător străin prin Moldova în timpul domniei lui Vasile Lupu constată „d'après les registres” că voievodul dedepsise cu moartea 14.000 hoți⁶⁶. Desigur călătorul avusese posibilitatea să cerceteze catastihii sau condicile ținute la curtea domnească pe care în limba franceză le numea registre. Asemenea condici ca și altele, pe care le-a ținut Curtea dumnească

⁶¹ Instrucțiuni pentru raționalizarea și simplificarea lucrărilor birocratice la *prefecturi, preturi, orașe și comune rurale*, broșura, Buc., 1944, ar. 1 și 71.

⁶² *Condica civilă a Moldovei*, Iași, 1833: „Act este un scris ce cuprinde un lucru ori vreo alcătuire care așează prințpalnica temelie a unei pricini. Acte publice sînt acele date de către persoane publice în slujba statului, supt pecetea și au credința publică pentru care se și numesc acte autentice”.

Act = înscris care are un fond juridic. Pentru actele cu o importanță, mai deosebită, fie ca vechime, conținut sau formă se întrebuița termenul document. Sinonim cu termenul de hirtic.

⁶³ Arh. St. Iași, colecția Litere, Lit. K 63: „Registru pe 1828 început la 28 aprilie”. Ibidem, 117: „Registru pentru hirtile ce ies”.

⁶⁴ *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, I, Iași, 1947, p. 25.

⁶⁵ C. Turcu, *Contribuții la cunoașterea arhivelor pînă la jumătatea sec. al XVIII-lea*, în „Îndrumător în Arhivele Statului Iași”, I., Buc., 1956, p. 153.

⁶⁶ Vasile Radu, *Voyage du patriarche Macarie d'Antioche în „Patrologia orientalis”*, Paris, 1930, p. 198—199.

mai ales „pentru ținerea de minte“ a problemelor financiare, nu ni s-au păstrat.

În 1741 voievodul C. Mavrocordat obligă pe ispravnici să țină condici în care să treacă actele eliberate persoanelor particulare. Originalele acestor condici trebuiau trimise periodic la divan iar ispravnicii erau obligați să-și facă o copie ⁶⁷.

Divanul de asemenea ținea condici în care se treceau în întregime sau rezumat cărțile de judecată, poruncile etc. Documentele trecute în condică, fie că erau în rezumat sau în întregime, poartă denumirea lor în raport cu conținutul și forma respectivă. Astfel condicile introduse de Mavrocordat vor cuprinde *cărți de zapciu, cărți de stăpinit, carte legată, peceți albe, foite, cărți de apărare, cărți gospod, cărți de multe trebi*“, cărți tipărite, etc. ⁶⁸.

Toate instituțiile ⁶⁹ care au funcționat în Moldova în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au ținut condici, iar funcționarul însărcinat cu ținerea lor se numea *condicar*. În Iași aceste condici se păstrau la Curtea domnească ce a fost distrusă de incendiul din 1827 odată cu majoritatea acestor importante documente: cele salvate au fost depuse spre păstrare la Arhiva Statului și sînt cunoscute sub numele de condicile domnești ⁷⁰.

În evoluția cancelariilor instituțiilor de-a lungul anilor condicile au primit diferite numiri în legătură cu conținutul lor. De la străvechea condică în care se trecea orice hîrtie, fie că era vorba de o poruncă domnească sau o socoteală de bani, s-a ajuns la începutul secolului al XIX-lea la înmulțirea lor: condică de hrisoave, cărți domnești, de anaforale, de catagrafii, de poruncile Vistieriei, sau de primirea jalobilor. Numărul jalobilor scrise, crescînd, a fost necesară o evidență a lor zilnică și astfel a luat naștere o condică în care se treceau pe scurt aceste jalobe, precum și data primirii (anul, luna, ziua).

Aceste condici intitulate inițial *condică de jalobe de porunci* sau *anaforale*, unele trecute în rezumat, altele în întregime, au fost asimilate la inventarierea de mai tîrziu cu registrul de intrare și ieșire a hîrțiilor, încît în lămurirea vechii terminologii arhivistice, folosind numai opisele vechi am putea greși afirmînd că termenul de condică de intrare și ieșire s-a folosit încă din 1804 ⁷¹. Evident că registrul de intrare și ieșire de

⁶⁷ Gh. Ungureanu, *Contribuție la cunoașterea arhivelor moldovenești pînă la Regulamentul Organic*. Buc. 1937. Însemnarea pe un document din 1581 „s-au scris la condică“ nu este contemporană (p. 3). Copierea în condici a documentelor vechi în Moldova a început în timpul lui Mavrocordat „*Îndrumător în Arhivele Statului Iași*“, II, Buc., 1956, p. 165.

⁶⁸ *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, II, Buc., p. 164.

⁶⁹ Gh. Urgureanu, *Justiția în Moldova, 1741—1832*, Iași 1934.

⁷⁰ Astăzi se găsesc la colecția Litere la litera K (condici).

⁷¹ În opisul fondului arhivistic creat de Departamentul criminalicesc întocmit în 1835 se găsesc trecute la anul 1804 și 1806 două condici de ieșirea hîrțiilor. Cercetîndu-le s-a constatat că sub eticheta lipită în 1835 pe care este scris „condică pentru hîrțiile ce ies“ se găsește cea originală din 1804 pe care este scris adevărata denumire a condicii: *Condică pentru răspunsurile ce se dau de la creminal în zilele preînălțatului domn Moruz voievod*, 1804, (tr. 564, op. 611 condica nr. 7) iar la acea din 1806 pe eticheta originală, peste care s-a lipit alta din 1835, sta scris *Condica de răspunsuri ce se dau în zilele*

astăzi poate avea strămoși aceste condici și mai ales în condicile anului 1820 când se constată că din luna noiembrie încep să se dea și numere curente⁷² actelor care ieșeau din cancelarie.

Termenul de *condică de hîrțiile ce intră și ies*, uneori *registru*, îl găsim întrebuițat frecvent în cancelariile instituțiilor din Iași din 1828 după 25 aprilie odată cu venirea în contact cu cancelaria rusă.

Abia în 1832 această condică capătă denumirea definitivă de *registru*, odată cu înființarea postului de *registrator* și începerea în cancelarii a unei *registraturi curente*. Mulți ani s-a mai folosit termenul de *condica registrului de intrare sau ieșire*.

Înființarea unei *registraturi regulate* nu se putea fără introducerea acestui instrument de evidență zilnică a hîrțiilor ce intrau și ieșeau și care a determinat pe organizatorii cancelariilor de atunci să adopte noul termen de *registru* care era, prin formularul întrebuițat și destinația lui, deosebit de vechea condică. De altfel erau termeni similari și vom vedea pe parcurs cum, rînd pe rînd, cedează locul noului termen care ocupă, mai ales după reformele anului 1864, locul de frunte.

Noile reforme introduse în activitatea instituțiilor au necesitat înființarea diferitelor condici care au fost denumite în raport cu obiectul căruiia îi era destinată. Astfel cercetînd condicile create în arhive în perioada 1832—1862 vom găsi numai la judecătoriile ținuturilor și alte instanțe judecătorești întrebuițate peste 49 condici cu diferite denumiri⁷³.

măriei sale Calimah Voievod, 1806, (Tr. 564, op. 611, condica nr. 9). Condica poruncilor Vistieriei din 1819 la fel este inventariată ulterior drept condică de ieșire.

⁷² Cercetînd condica poruncilor pe anul 1819—1820 a Vistieriei Moldovei (Tr. 166, op. 184, condica 6) constatăm că din luna noiembrie 1820 se introduce un formular care obligă pe condicar să treacă un număr curent fiecărei hîrtii ieșite.

Data se așeza acum la sfîrșitul rezumatului. Firește că data de 1820 luna noiembrie cînd se constată introducerea numărului de ieșire nu poate fi generalizată.

⁷³ *Condica depoziturilor, condica calităților, condica pentru isprava aprozilor, condica grainică, condica răzășnoai* (fiind aceeași cu condica pornitoriei sau razisnaia cniga) *Condica întăriturilor, condica practicelelor, condica de vîgavor și banaturi, condică dejursfei presudsșiei, condica alfavita, condica pentru trecerea comandirovcilor, condica de jurnaluri, terfelogul, condica de iznași zahere, condica pentru adunarea cinovnicilor, nastolnoi registru* (registru de masă de intrare și ieșire) etc. Condicile se deosebeau și după forma exterioară pe care o primeau la confecționare după comanda ce se făcea. Vistieria era instituția care se ocupa cu comanda acestor condici ținînd seama de specificările ce se făceau de fiecare instituție după necesități. Astfel Secretariatul de Stat cerea Vistieriei să se confecționeze pentru uzul anului 1852, un număr de 584 condici necesare pentru instituțiile administrative și judecătorești. Numai pentru Secretariatul de Stat erau necesare 38 condici și registre, iar pentru poliția Iași și a organelor în subordine 184 condici. Mihail Kogălniceanu cerea pentru Departamentul din lăuntru 142. Din liste se poate constata și denumirea lor în legătură cu întrebuițarea. Pentru intrare și ieșirea hîrțiilor se numesc registre. Găsim termeni în legătură cu formatul de exemplu. Condica să fie „invelită în piele marochin portocaliu închis, cu ghizdan (geantă) cu hîrtie galantie și lustruită bortilită pentru sfărui și groasă de un cont” (Arh. St. Iași, fond Vistieria, Tr. 1768, op. 2017, dos. 933. Pentru facerea condicilor pe anul 1852“).

Termenii cu care erau numite aceste condici nu erau preciși ci variau de la o instituție la alta, aceasta depinzând de modul cum conducătorii instituției, condicarul sau registratorul⁷⁴ priveau problema limbii naționale pentru care se ducea o adevărată luptă în școli și instituții. Astfel, în anul 1844, Tribunalul Vaslui trecea în lista condicilor necesare cancelariei *condica expedarisirii hîrțurilor și nu condica răzășnoai sau rezusnoaie cnigă*, Tribunalul Botoșani, *condica expediția plicurilor*, iar Tribunalul Roman, *condica pornitoriei*; Tribunalul Tutova *condica statului*, Tribunalul Fălciu *literalnic inventar și nu condica alfavita sau opis alfavitic*, iar Tribunalul Iași scrie în loc de *condica generală, opisul delor*.

Din rapoartele primite de Logofeția dreptății de la unele instanțe, pentru necesarul de condici stabilite încă din 1832, se constată o tendință de înlocuire a vechilor termeni. Această tendință se constată în general pornită de la unele tribunale de pe la ținuturi, în timp ce organele superioare (Logofeția dreptății, Divanul Domnesc și cele două divane de apel), în fruntea cărora erau exponenții marii boierimi, păstrau și impuneau respectarea dispozițiilor Regulamentului organic implicit și a terminologiei respective. Această terminologie se referea nu numai la denumirea pieselor de arhivă ci și la corespondența oficială între autorități. Este semnificativ ordinul circular⁷⁵ al Departamentului dreptății din 1847 către tribunalele de județ prin care se poruncește ca să nu se mai întrebuițeze „cuvinte necunoscute“ care duc la „*schimosirea limbei nefiind iertat a preface limba oficială întrebuițată în Regulament și acturile cîrmuirei*“.

⁷⁴ În 1832 judecătorii primeau instrucțiuni pe larg despre modul cum trebuia să se desfășoare munca de cancelarie și registratură și atribuțiile fiecărui salariat. Termenul de *registrator și registratură* se întrebuițează frecvent de aici înainte.

Între instrucțiunile din 1832 elaborate de Costache Conache ca „*îitor al locului de vel logofăt*“, sînt și acelea intitulate: *îndatoririle registratorului*. Prima sarcină era „*de a pune număr la toate inscristurile cite vor intra sau ieși din canțilarie și a le trece foarte în scurt în condică însemnînd nr. și data (vetul) fieștecăreia scrisori, ziua în care s-au primit sau au ieșit, numele și porecla jăluitorului sau a pîritului și pricina la care va privi acea scrisoare, urmînd după alăturatul model*“. Tot registratorul era obligat să scrie și în *celelalte condici după modelele care sînt anexate la instrucțiuni* (Arh. St. Iași, Fond Ministerul de Justiție Tr. 1756, op. III, 1995, dos. 4, f. 172—173), o altă instrucție se dă pentru condicari: *îndatoririle condicarului*. Acesta, care era și directorul cancelariei, avea în sarcină rezolvarea tuturor hîrțurilor primite de la cancelarie. El era obligat să analizeze actele ce le primea — fie vechi sau noi — și să constate dacă nu erau falsuri totale sau parțiale.

Condicarul avea în păstrarea sa condica în care erau trecute jalbele și acea a hotărîrilor, celelalte erau păstrate de registrator.

Pentru autenticitatea conținutului condicilor nu se admitea — spun instrucțiunile — „*nici un fel de răsături sau adăogituri*“. Sînt foarte interesante pentru studiul diplomatiei instrucțiunile date și formularele pentru „*întocmirea jalobelor*“, pentru actele „*de dovadă*“ etc.

Subliniem corecturile făcute pe aceste instrucțiuni de jurisconsultul statului (pravilist sau nomifilax) Christian Flechtenmacher. Arh. St. Iași, Fond Ministerul justiției, Tr. 1756, op. III, 1995, dos. 4, f. 171—172 și 174—182.

⁷⁵ *Codul judiciar pentru tribunalele din Moldova*, rînduit și adnotat de Scarlat Pastia, Iași, 1862, p. 796.

Dorința judecătorilor de a se exprima românește în actele oficiale era privită ca o „necuvîntă“ și o dorință a judecătorilor „*de a se face acedemiști fiecare după a lui părere*“⁷⁶.

În legile și regulamentele de după 1864 privitoare la reorganizarea sau înființarea de noi instituții, la capitoul lucrările de cancelarie și arhivă termenul de registru este mai mult folosit decît acel de condică. În multe cazuri termenul de condică nici nu mai este pomenit. Uneori în loc de registru inventar se întrebuițează catalog⁷⁷.

A treia problemă pe care o ridică terminologia arhivistică este aceea a cuvintelor vechi sau expresiilor care nu mai sînt folosite astăzi, sau chiar dacă mai sînt, nu corespund înțelesului pe care l-au avut în textul documentului respectiv.

Cunoașterea acestor termeni și expresii vechi, care nu se referă la instituții sau actele create de ele, împrejurările în care s-au născut sau dispărut, ajută în mod substanțial nu numai pe arhiviști dar și pe cercetătorii care folosesc inventarele sau studiază materialele documentare.

Asemenea cuvinte vechi abundă în special în materialele documentare create în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Sensul adevărat al unor termeni nu a fost înțeles uneori nici de scriitorii contemporani ai actelor și l-au întrebuițat necorespunzător, iar uneori, necunoscînd termenul, l-au scris greșit întocmind astfel cuvinte sau expresii noi, adevărate șarade, pentru a căror lămurire este nevoie de o cercetare amănunțită a diferitelor texte de documente, neexcluzîndu-se și situații cînd unii termeni sau expresii rămîn fără dezlegare.

Găsim uneori în documente expresiile *a lăsat medean, au ieșit vorbe la medean, sau scrisoare cu medean*. Termenul de medean este cunoscut și astăzi fie că se spune maidan unui loc viran sau medean unei mici piețe de oraș. În documente a lăsa medean înseamnă că scriitorul unui act a lăsat loc liber pentru a fi completat ulterior, de unde și *scrisoarea cu medean*. Astfel se proceda la formularele tipărite pentru pitace de boieri, la actele pentru bezmene etc. Un zvon ieșit în public, o știre sau eveniment care se discuta în piață însemna că au ieșit vorbe la medean, că s-a dat în vileag o știre oarecare.

Termenul de *veleat*, deși întrebuițat în documentele vechi ca data din an din care se scădea 5508 sau 5509 pentru a afla data erei noastre, mai tîrziu, chiar în secolul al XIX-lea, veleat însemna *data* unui act.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ În Regulamentul pentru serviciul actelor stării civile din 1866 I. M. Bujoreanu, Colecțiune..., Buc., 1873, p. 230 vechea denumire de *condica mitricilor* se numește *registru* de stare civilă: În organizarea cancelariei și arhivei Ministerului Instrucțiunii publice și al cultelor vom întîlni termenul de registru. Registrul de calitate (condica de calitate) etc. Arhiva trebuia să țină 3 cataloage de dosare; catalog mobil de dosarele în lucru, catalog stabil de dosarele închise, catalog de dosarele închise și trimise la Arhiva Statului. (Ibidem, p. 1780). Vezi și p. 37, 38, obligațiile cancelariei Adunării deputaților și p. 1204 pentru registrele inspectorilor de finanțe, vezi și C. Hamangiu, *Codul judeciar*, Buc., 1900, p. 2380, 2568, 2590, 2613 etc.

„Documentele vor avea data (veleatul) cu anul, luna și ziua“ se scrie în unele instrucțiuni pentru modul de redactare a actelor oficiale. Termenul de *presudsfie* sau *presustsfie* a fost confundat uneori cu acela de cancelarie.

În 1832 când s-au dat instrucțiuni pentru organizarea instituțiilor noi înființate se prevedea ca presudsfia să fie în aceeași casă cu cancelaria, prin primul înțelegându-se locul de adunare și ședință a instituției — de unde și termenul de a presudsfii adică a delibera, a ține ședință, iar al doilea biroul unde lucrau funcționarii (condicarul, registratorul, scriitorii) și unde nefiind cameră specială de arhivă se păstra și aceasta. Mai târziu, prin termenul de presudsfie care a și dispărut, în unele documente pînă aproape de anul 1864 se înțelegea cancelarie.

Termenul de *scrip*, sub înțelesul de parafare a unui dosar prin scrierea pe fiecare filă a unei silabe *dintr-o frază*⁷⁸, de unde și termenul de *scripsire* sau *scripuiure*, a fost de multe ori înțeles în sensul de a numerota. Această explicație ne-o dă chiar un contemporan⁷⁹ care nefiind lucrător de arhivă nu avea de unde să știe exact ce înseamnă. Astfel vom găsi în unele adrese că dosarele să fie scripsite și pecetluite, primul înțelegându-se numerotat și al doilea parafat.

În documentele privitoare la exploatarea subsolului în trecut, se întîlnesc deseori cuvinte din care unele nu le putem explica decît cu textul respectiv. Astfel, în desfășurarea muncii privitoare la exploatarea sării găsim cuvîntul *revaiș*. Din textul documentului⁸⁰, în care se arată că la ocnă sînt necesare „6 crivacuri lucrătoare spre a nu se da cea mai mică zăticnire *revaișului* ocnelor ce s-au deschis cu mare învioșare“, reiese că termenul amintit ar însemna lucrare, activitate, afacere. Crivacul era un scripete învîrtit cu cai (ghepche) așezat la gura oanei și cu care se făcea transportul sării din fundul gropii unde era tăiată de *șavgăi* în *drobi*, *găleți* sau *cotețe*, concentrată la locul de încărcare în burduje (burdufuri de piele de bivoli) de *tărăbantași* (oameni care cărau cu trăboanțe — roabă). Ce rămînea pe fundul oanei constituia „*rînișul*“ de sare măruntă. Sarea, extrasă și așezată în preajma gurei oanei în *mîgle* (movile), era *surdisită* (transportată) în vale din dealul oanei în căruțe. Sarea se vindea *naht* și *verese*⁸¹ adică pe bani plătiți imediat, sau dată pe credit la locuitori (pe *veresie*) care neplătind la timp obliga pe oamenii camării oanei să alerge pentru strîngerea banilor de la locuitori care de multe ori nu recunoșteau suma datorată. Astfel sarea dată pe *veresie* o mai găsim în documente numită *sare de cirteală*. Ca să-i silească la plată, unii oameni ai camării ocnelor se îmbrăcau „cu *ceapcine* armășești zicînd că sînt armășei țînîndu-i în bătăi și schingiuri nespuse“⁸². Cuvîntul *ceapcîn* însemna o pălărie de

⁷⁸ De exemplu „Arhiva Departamentului trebilor din lăuntru“.

⁷⁹ N. Istrate în articolul *Limba și portul*, publicat în „Albina Românească“ nr. 21 din 1884, p. 84 scripsit-denumerat: tot aici sprafcă — informare în loc de cercetare; dellă — actă.

⁸⁰ Arh. St. Iași, Colecția Litere, O, nr. 2, f. 225, 247, 268.

⁸¹ Ibidem, fond Vistieria, Tr. 1768, op. 2017, dos. 301.

⁸² Gh. Ungureanu, *Despre rufetul ocnelor din Moldova și revolta șavgăilor*, în „Studii și referate de istorie modernă“, I, 1957, p. 109—137.

uniformă, în patru colțuri fiecare cu o culoare (roșie, albastră, verde și albă)⁸³.

În documentele privitoare la exploatarea păcurii vom găsi cuvîntul *butaş domnesc, gropași, dohot, gaz fotoghen, reverberc*.

Termenul de *butaş domnesc*⁸⁴ pe care nu-l găsim în dicționare se numea un mic slujitor domnesc însărcinat cu strîngerea păcurii de la *gro-pașii păcurii*, zeciuiala pentru curtea domnească⁸⁵. Această păcură se strîngea în buți și se transporta la Iași unde se întrebuinta în general pentru *masalalele* (torțe) necesare iluminatului curții domnești sau a convoaielor în timpul nopții.

Cele mai multe cuvinte care au ieșit de mult din vorbirea curentă le întîlnim în documentele fiscale și statistice⁸⁶. Problema termenilor întrebuintați pentru categoriile fiscale întîlnite în materialele documentare din prima jumătate a secolului al XIX-lea a creat multe greutăți arhiviștilor și cercetătorilor. Pentru a lămuri un termen a necesitat uneori un studiu special. Termenii de *breslași*⁸⁷ (categorie de oameni de scuteală), *bresle*, (corporații) și *breslele posturilor* (slujitorii, categoria fiscală care avea 45 subcategorii)⁸⁸ pe care îi întîlnim frecvent în documentele anilor de pînă la 1832, au fost nu odată confundăți. Termenul de *privileghiat* întrebuintat în general însemna un om sau o instituție care avea un privilegiu. Boierimea era o categorie socială privileghiată față de fisc, avînd scutire totală, *mazilii, ruptași și ruptele vistieriei*, erau categorii fiscale care plăteau bir dar pe nume fiind astfel *trepte privileghiate*, față de birnicii havalegii. Alți locuitori, fiind răsplătiți de statul feudal pentru slujbele lor cu o scutire oarecare, față de masa birnicilor formau categoria fiscală a *privileghiaților*⁸⁹. În această categorie intrau *căpitanii, vornicii de poartă, porunșnicii, postelniceii, polcovniceii, ispravnicii de aprozi, vătăjii moșiilor, cei apărăți cu cărțile cîrmuirii, cei la neamuri*, după 1832 vechilii (avocați), profesorii, doctorii.

Termenul de *haimana* (ceata haimanalelor) care a făcut obiectul multor discuții contradictorii, ne este explicat în instrucțiunile care s-au dat în 1820 pentru întocmirea recensămîntului fiscal din acea vreme:

⁸³ Arh. St. Iași, Tr. 107, dos. 714, f. 17 și Colecția Litere S., nr. 92.

⁸⁴ Arh. St. Iași, Tr. 564, op. 617, condica nr. 20, f. 174.

⁸⁵ În 1827 arzînd curtea domnească din Iași a ars și depozitul de păcură. Arh. St. Iași, Tr. 564, op. 617, condica nr. 20, f. 177.

⁸⁶ *Documente statistice dintre anii 1820—1859 aflate în păstrarea Arhivelor Statului Iași*, în „Revista Arhivelor” nr. 1/1963, p. 205.

⁸⁷ Gh. Ungureanu, *Despre breslași*, în volumul festiv, „Arhivele Statului. 125 de ani de activitate”, Buc., 1957, p. 259.

⁸⁸ Panțirii, rufetul hatmanului, seimeni, plăeși, copii de casă, slujitorii Vorniciei de Obște (aprozi, pștași de vartă, fustași de divan) chinargii vămii, breslele ocnelor, slujitorii caselor obștești (poduri, călărași, suiulgii) ai casei menzilorilor (surugii, timirași, lipcani).

⁸⁹ Arh. St. Iași, Tr. 1316, op. 1488, dos. 225, Din condica *privileghiaților* pe 1828, se constată că la acea dată în Moldova se găseau 1739 locuitori trecuți în această categorie fiscală.

„...iar pentru condeile ce au fost osebite și s-au unit la un loc să se alcătuiască mahalalele cu vornicei ; pentru toți acei ce sînt *fără casă, aceia să se treacă în nume de haimanale*“⁹⁰. La 1827 Vistieria dă spătarului Toma Luca 28 liude din *haimanalele acelui ținut*, scutindu-i de havalele, iar în 1829 în rufetul ocnelor de la Tg. Ocna găsim și *ceata haimanalelor* în număr de 42 oameni care erau „de adunătură, fără sat, unii veniți de peste hotar o împrăștiatură ce dau mai mult de lucru cămării ; ei sînt în cea mai rea stare și sînt strînși din ruptași, bejenari, hrisovuliți căci ei pînă acum nu au nici satul lor aparte, sînt împărțiți printre ceilalți“⁹¹. Termenul a fost confundat uneori cu acela de *oameni fără căpătii*, care era altă categorie fiscală a locuitorilor fără domiciliu stabil față de fisc (haidăi, ciobani, văcari, herghelegii) deoarece aceștia „în alte locuri vărează și în altele iernează“⁹².

Mulți termeni, dispăruți de mult din limbă, îi găsim în diferite documente din sec. al XIX-lea care privesc comerțul, industria, numiri de unelte și mașini pentru așa-zisele fabrici care începuseră să se înființeze. În condicile de venituri și cheltuieli pe care le țineau gospodăriile moșierești sînt mulți termeni ieșiți astăzi din uz privitori la diferite obiecte casnice, unelte de lucru, produse, îmbrăcăminte sau preparate culinare.

Strîngerea tuturor termenilor întîlniți în vechile arhive, fie că se referă la denumirea instituțiilor sau la numirea materialelor documentare cît și a cuvintelor întîlnite în cuprinsul lor, ieșite astăzi din uz, este o sarcină permanentă a arhiviștilor în scopul întocmirii unui glosar arhivistic care va ușura munca.

⁹⁰ Arh. St. Iași, Tr. 166, condica 6, f. 46.

⁹¹ Al. Obreja, *Ocnele Moldovei*, scurt istoric publicat de T. Codrescu, la sfîrșitul ediției din 1852 a lucrării lui N. Suțu, Notițe statistice asupra Moldovei, Iași, p. 148—180.

⁹² *Regulamenui Organic al Moldovei*, în „Analele parlamentare“, 1/2, p. 103.

CONCEPȚIA MODERNĂ A PALEOGRAFIEI ȘI APLICAREA EI ÎN CERCETĂRILE DE PALEOGRAFIE LATINĂ DIN ȚARA NOASTRĂ *

SIGISMUND JAKO

1.

Cele mai importante materiale, atât din punct de vedere cantitativ cât și calitativ, de care se folosește istoriografia pentru reconstituirea trecutului, sînt izvoarele scrise¹. Aceste izvoare se păstrează în arhive și biblioteci în cantități atât de mari, încît, nici chiar cu posibilitățile de azi ale tehnicii, nu ne putem gândi că putem să le publicăm în întregime. În mod inevitabil, deci, istoricul va trebui să utilizeze și izvoare nepublicate. Dar forma scrisului pe care o prezintă izvoarele s-a modificat, s-a dezvoltat și ea permanent, în funcție de dezvoltarea social-economică, politică și culturală a societății. Din acest motiv, scrierile vechi (la noi, scrierile cu caractere latine, cele anterioare sfîrșitului secolului al XVIII-lea), nu mai pot fi citite azi decît de cei care posedă o pregătire și cunoștințe speciale. La greutățile citirii acestor scrieri contribuie și faptul că în cursul evului mediu se întrebuița în general în întreaga Europă la scriere o limbă moartă, numită „sacră” (la noi limbile slavonă, latină sau greacă), cunoscută numai de oamenii cu carte, care se recrutau de secole de-a rîndul aproape exclusiv din rîndurile clerului. Prin urmare monumentele scrise ale timpurilor vechi au luat naștere în împrejurări social-culturale specifice, deosebite de cele de azi, încît pentru folosirea lor științifică este indispensabilă o cunoaștere temeinică a uzanțelor scrierii din diferite epoci. Paleografia își propune să ofere aceste cunoștințe necesare nu numai istoricilor ci și arhiviștilor precum și bibliotecarilor, care păstrează și se îngrijesc de moștenirea scrisă a timpurilor trecute.

Sub denumirea largă de „scrieri vechi” se cuprind toate monumentele scrise începînd din cele mai îndepărtate timpuri pînă la variatele aspecte ale dezvoltării scrierii moderne. Mai de mult paleografia s-a și ocupat într-adevăr de tot felul de monumente scrise. Dar în cursul formării știin-

* Prezenta lucrare face parte din capitolul introductiv al *Manualului de paleografie latină*, în curs de redactare de către autor și R. Manolescu.

¹ Din punct de vedere al cunoașterii antichității — mai ales dacă facem abstracție de monumentele epigrafice — cea mai importantă categorie de izvoare o constituie vestigiile materiale arheologice. În schimb, în zilele noastre, alături de tradiționalele izvoare scrise, evoluează spre o importanță din ce în ce mai mare izvoarele iconografice, sonore și alte feluri de noi izvoare produse de dezvoltarea tehnicii.

ței istorice moderne, încă în secolul al XIX-lea, preocuparea privind scrierile vechi s-a diferențiat în mai multe discipline auxiliare. Monumentele scrise gravate pe piatră, pe metal sau pe alte materiale solide au intrat în sfera de preocupare a epigrafiei, textele (legendele) de pe medalii și de pe bani în cea a numismaticii, iar inscripțiile sigiliilor au fost cuprinse în domeniul sfragisticii. Paleografia se ocupă azi în mod direct numai de monumentele care au fost scrise cu stilul, sau cu pana pe table de lemn cerate, pe papyrus, pergament sau hârtie. Firește, paleografia folosește în mod indirect și rezultatele din domeniul istoriei scrierii, precum și pe cele care au fost obținute de epigrafie, numismatică și sfragistică².

Până în zilele noastre, în cadrul paleografiei a avut loc însă și o altă diferențiere, corespunzătoare caracterului dublu ce caracterizează scrierea ca izvor istoric. Deoarece paleografia pe de o parte se ocupă de scrierea ca mijloc al transmiterii bunurilor culturale, ea trebuie să îndeplinească atribuții „de disciplină auxiliară” pentru cercetările istorice, cu scopul unei cât mai bune valorificări a izvoarelor scrise. Aceste atribuții ale paleografiei constau în faptul că ea oferă istoricului cunoștințele necesare pentru citirea, datarea, localizarea și stabilirea exactă a textelor vechi. Scrierea însă este ea însăși un izvor al istoriei. Variatele tipuri de scriere și elemente de stil care s-au schimbat în cursul vremii, efectul de ansamblu al scrierii, sînt ele înseși caracteristice pentru epocile vechi care le-au folosit³, iar grafia ei poate atrage atenția cercetătorului asupra unor aspecte ale istoriei culturii, care, prin mijlocirea altor izvoare, nici n-ar putea fi sesizate. Atunci însă cînd paleografia folosește în acest sens materialul documentar, ea depășește deja atribuțiile disciplinelor auxiliare ale istoriei. Asemenea cercetări paleografice au deja un scop propriu al lor și prin rezultatele lor, ele „ajută” cercetările istorice, la fel ca orice altă disciplină istorică.

Deci, paleografia, în accepțiunea ei contemporană, îndeplinește nu numai atribuțiile tradiționale ale disciplinelor auxiliare istorice, indispensabile pentru întreaga știință istorică, îndeosebi pentru cercetarea evului mediu și a epocii moderne, ci își asumă și rezolvarea independentă a unor sarcini specifice de cercetare, propunîndu-și un scop propriu⁴. Ambele sarcini ale paleografiei sînt indispensabile și de o egală valoare, deoarece ele au luat naștere din nevoile ivite în cursul dezvoltării istoriografiei. Cultivarea lor paralelă și proporțională este cea mai importantă cerință

² Cu privire la relațiile dintre paleografie și celelalte științe ale scrierii: R. Marichal, *Paléographie et Epigraphie latines*, în „Actes du deuxième Congrès international d'Épigraphie grecque et latine”, Paris, 1953, p. 180—192. Ibidem, *Paléographie précaroline et papyrologie*, în „Scriptorium” I/1946—7, p. 1—5, IV/1950, p. 116—142, IX/1955, p. 127—149.

³ *Vorlesungen und Abhandlungen von Ludwig Traube*, München, 1909, I, p. 7. — K. Brandi, *Unsere Schrift. Drei Abhandlungen zur Einführung in die Geschichte der Schrift und des Buchdrucks*, Göttingen, 1911. — H. Fichtenau, *Mensch und Schrift im Mittelalter*, Wien, 1946, p. 35. — A. J. Walter, *Die Schrift als Kulturobjekt*, în „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschungen”, LVII, 1949, p. 375—382. — F. Masai, *La paléographie gréco-latine, ses tâches, ses méthodes*, în „Scriptorium”, X/1956, p. 281—302.

⁴ A. J. Walter, *op. cit.* — B. Bischoff, *Paläographie, mit besonderen Berücksichtigungen des deutschen Kulturgebietes*, Berlin-Bielefeld-München, (1957).

a cercetărilor paleografice contemporane și reprezintă chezașia întregii lor dezvoltări ulterioare.

Paleografia modernă se străduiește să răspundă la această dublă cerință printr-o acțiune desfășurată în mai multe direcții. În consecință s-au format cele trei ramuri ale cercetărilor paleografice contemporane: 1) cunoașterea practică a scrierilor vechi; 2) codicologia; 3) istoria scrierii. Aceste ramuri de cercetare sînt în strînsă legătură, cu toate că există și deosebiri în scopurile și metodele lor.

Cunoașterea practică a scrierilor vechi comportă atribuțiile tradiționale de disciplină auxiliară și reprezintă punctul de plecare, și baza tuturor studiilor paleografice. Așadar, paleografia, prin periodizarea dezvoltării scrierii, prin determinarea tipurilor de scriere și a particularităților lor, prin cercetarea formelor literelor, a tehnicii scrierii, a sistemelor de prescurtare și de punctuație, face posibilă citirea, datarea, localizarea și emendarea monumentelor scrise; adică, se ocupă cu studiul caracterelor generale extrase ale scrierilor, care sînt astfel pregătite în vederea folosirii lor ca materiale științifice⁵. Manualele mai vechi, burgheze, i-au rezervat paleografiei numai această sarcină de disciplină auxiliară.

Codicologia — după cum arată și denumirea ei — își limitează domeniul de cercetare la monumentele scrise în formă de carte. În afară de condițiile economice, sociale și tehnice ale confecționării codicelor, ea se ocupă de tipurile de scriere folosite în codice, de modurile de ornamentare și legare a lor, pînă la sfîrșitul perioadei cărților manuscrise, adică pînă la data cînd pe un anumit teritoriu cercetat tipăriturile au ajuns să predominie față de manuscrise. Această dată variază de la țară la țară. Deci codicologia în esență este istoria cărții manuscrise. Ca atare, în afară de cercetarea caracteristicilor externe a formelor de codice, ea se ocupă și de rolul social al cărții manuscrise. Pentru realizarea scopurilor sale de cercetare, ea ține o legătură strînsă cu istoria artei, cu istoria literaturii vechi, cu filologia, cu istoria bibliotecii și în general cu istoria culturii⁶.

Cercetarea paleografică ce urmărește un scop propriu (nu de disciplină auxiliară) în domeniul paleografiei codicologice, a atras după sine în mod necesar nevoia sintetizării rezultatelor atinse de disciplinele care se ocupă cu scrierea din diferite puncte de vedere. Sarcina acestei sintetizări îi revine noii ramuri a paleografiei, care ia naștere sub ochii noștri: istoria scrierii. Această disciplină tinde la sintetizarea întregii culturi scrise a cîte unei cantități concrete de dezvoltare istorică (de exemplu: Europa Centrală, cîte o țară, provincie, oraș). Scopul ei final constă deci în lămurirea rolului scrierii în înțelesul cel mai larg, pe care-l are în societate. Pentru aceasta însă trebuie să-și asume sintetizarea unor rezultate care depășesc cu mult cadrele tradiționale ale paleografiei. Într-adevăr, în cadrele cu largi perspective ale istoriei scrierii, se reunesc rezultatele tuturor disci-

⁵ G. Battelli, *Lezioni di paleografia*, Città del Vaticano, 1949, p. 4—11; P. Spunar, *Définition de la paléographie*, în „Scriptorium”, XII/1958, p. 108—110.

⁶ F. Masai, *Paléographie et codicologie*, în „Scriptorium”, IV/1950, p. 279—293. — P. Spunar, *Kodikologie a paleografie*, în „Listy Filologické”, 1960, p. 244—248; 1961, p. 140—143.

plinelor care au ca obiect de studiu scrierea, monumentele scrise, cât și păturile cunoscătoare de carte (știința literaturii, filologia medievală, codicologia, istoria învățămîntului, a cărții, a bibliotecii, istoria socială și culturală, diplomatica, disciplina actelor — Aktenkunde — epigrafia etc.). Toate aceste discipline se reunesc în istoria scrierii într-o imagine unitară, cât mai apropiată de realitatea complexă de odinioară. Firește, paleograful și în acest caz, rămîne în propriul său domeniu de muncă. Însă rezultatele pe care le-a obținut aici, trebuie să întregească — în calitate de cel mai competent cunoscător al tradiției scrise — cu constatările de pe tărîmul altor specialiști, căci diferitele ramuri ale culturii scrise, studiate de discipline deosebite, sînt legate prin firul comun al scrierii înseși. Datorită istoriei scrierii, paleografia devine în zilele noastre, dintr-o știință auxiliară care lucrează în cadre înguste cu metode, am zice, microscopice, o ramură independentă a cercetării istorice, cuprinzînd întreaga veche cultură scrisă⁷.

Lărgirea sferei de cercetare a paleografiei determină în zilele noastre o nouă orientare a studiilor paleografice. În primul rînd se cere mai multă atenție pentru problemele dezvoltării scrierii în evul mediu tîrziu și la începutul epocii moderne, neglijate de literatura de specialitate burgheză de mai înainte, care și-a împins cercetările cel mult pînă la secolul al XVI-lea. Apoi, este necesară o colaborare mai strînsă între paleografie și disciplinele amintite mai sus, specializate în studierea unei categorii restrînse de monumente scrise, mai ales în ce privește perioada timpurie, mai săracă în monumente. În sfîrșit, pentru lămurirea scrierii perioadelor mai noi, a devenit necesară o oarecare completare a metodelor paleografice obișnuite.

Metoda de muncă paleografică — cel puțin în ceea ce privește citirea și datarea monumentelor — se bazează pe faptul că fiecare epocă, ba chiar fiecare generație, își imprimă trăsătura ei distinctivă, formei exterioare a scrierii. Prin urmare, paleograful trebuie să opereze întotdeauna cu elemente de stil tipice, caracteristice epocii. Schimbările ce intervin în formele scrierii comportă însă și particularități care nu sînt caracteristice numai epocii, ci și persoanei care a scris monumentul cercetat. Începînd din Evul mediu tîrziu aceste particularități individuale ajung chiar pe primul plan, în detrimentul trăsăturilor tipice care caracterizează epoca. În felul acesta, la prelucrarea materialelor scrise ale timpurilor noi a devenit aproape imposibilă folosirea metodelor paleografice clasice, care au dat rezultate atît de bune în privința perioadelor mai vechi ale evului mediu. Paleografia, după concepția veche a și făcut de altfel constatarea că, odată cu secolul al XVI-lea, și-a epuizat posibilitățile sale de cercetare⁸. Deși este adevărat că după formarea scrierii umaniste dezvoltarea scrierii nu ridică probleme mai deosebite de istorie a formei, totuși istoria scrierii nu poate renunța la studierea și elucidarea problemelor, de o importanță hotărîtoare, a epocii moderne. Deoarece însă istoria scrierii nu se

⁷ I. Hajnal, *Le rôle social de l'écriture et l'évolution européenne*, în „Revue de l'Institut de Sociologie Solvay”, Bruxelles, 1934, nr. 1—2. Ibidem, *L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales*, Budapesta, 1949, Cf. „Studii”, XIII/1960, p. 363—365.

⁸ Mezey László, *Paleográfia. A latin irás története* (Paleografia. Istoria scrierii latine). Budapesta, 1962, 78.

interesează de modificările tipurilor de scriere, ci de relațiile multilaterale dintre scriere și societate, ea trebuie să prelucreze într-o imagine unitară elementele dobândite de la diferitele discipline înrudite, dar nu cu metodele paleografiei în sens de știință auxiliară, ci după principiile metodologice generale ale științei istorice și totodată după cele speciale ale istoriei culturii și societății⁹.

Recapitulînd cele de mai sus, putem constata că în zilele noastre paleografia a depășit limitele unei discipline auxiliare a istoriei. Deși își îndeplinește și pe mai departe vechile atribuții de știință auxiliară, pe lângă aceasta ea joacă un rol din ce în ce mai important, alături de istoria culturii societății a epocilor mai vechi (mai ales a epocii feudale), ca o ramură de cercetare autonomă și avînd un scop propriu: ca știință a scrierii, disciplină care sintetizează cercetările în legătură cu cultura scrisă¹⁰.

2.

Teoretic, paleografia poate avea atîtea ramuri, cîte sisteme de scriere au fost folosite în secolele anterioare. Practic însă deocamdată s-au dezvoltat complet numai ramurile ei care se ocupă cu sistemele de scriere europene (latina, greaca, chirilica). Din cele spuse mai înainte rezultă în mod evident, că, din punct de vedere al științei istorice a fiecărui popor, are o deosebită importanță cultivarea în primul rînd a acelor paleografii, care se ocupă cu sistemele de scriere folosite odinioară în țara respectivă. Pe teritoriul Republicii Populare Române, în secolele anterioare s-au folosit simultan diferite sisteme de scriere (chirilică, latină, greacă, turcă). Din acest motiv, paleografia din țara noastră trebuie să facă cercetări paralele și multilaterale, căci numai astfel se vor putea scoate din studierea monumentelor, bogate și variate, scrise pe teritoriul țării noastre, acele învățăminte de interes internațional, pe care le conțin în mod incontestabil¹¹. Este deci depășită concepția moștenită de la istoriografia veche, care consideră că numai cultivarea paleografiei slavo-române și a celei româno-chirilice ar fi indispensabilă pentru studierea istoriei țării noastre. Ajunge o singură privire asupra componenței patrimoniului de izvoare scrise pe care-l avem ca să ne dăm seama că interesul dezvoltării istoriografiei românești necesită în mod imperios nu numai cunoașterea paleografiei latine, ci

⁹ K. Piveč, *Paläographie des Mittelalters — Handschriftenkunde der Neuzeit?*, în „Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus-, Hof-, und Staatsarchivs“, Viena, 1949, I, p. 225—236; G. Post, *Suggestions for future studies in late medieval and renaissance latin paleography*, în „X Congresso Internazionale de Scienze Storiche, Relazioni“, Florența, 1955, I, p. 407—422. Asupra tratării moderne a materialului oferă un bun exemplu: Cencetti, *Lineamenti di storia della scrittura latina*, Bologna, 1954, p. 259—352.

¹⁰ Cu privire la formarea problematicii și a metodelor de cercetare ale paleografiei moderne, vezi lucrarea intitulată: *Manualul de paleografie latină*, în curs de redactare de către autor și R. Manolescu. Cf. G. Cencetti, *op. cit.*, p. 476—487.

¹¹ S. Jakó, *Les débuts de l'écriture dans les couches laïques de la société féodale en Transylvanie, Considérations sur l'étude de la paléographie sur de nouvelles bases*, în „Nouvelles études d'histoire présentées au X congrès des sciences historiques“, Roma, 1955, București, 1955, p. 209—211.

și cultivarea ei activă. Nu se poate contesta faptul că în cele mai vechi izvoare ale țării (anterioare anului 1700) predomină din punct de vedere cantitativ monumentele în scriere latină, ele formînd bogăția extraordinară a arhivelor și a colecțiilor de manuscrise din bibliotecile Transilvaniei¹². Este adevărat că Moldova și Țara Românească au contribuit cu o cantitate foarte mică de izvoare scrise cu caractere latine; totuși ar fi o greșeală să se afirme că aceste două țări românești înseși nu ar fi avut o practică a scrierii latine vechi cu un colorit specific românesc, demnă de studiat¹³. Prin urmare, adîncirea cercetărilor de paleografie latină pe întreaga țară este de un interes deosebit pentru istoriografia noastră. În caz contrar, o parte considerabilă a izvoarelor din țară ar rămîne nevalorificată de istoricii noștri.

Paleografia latină însă va putea corespunde rolului important care îi revine numai dacă ține seama de particularitățile dezvoltării scrierii din Europa Răsăriteană și mai ales a celei din țara noastră. Istoriografia burgheză română — de altfel ca și istoriografia celorlalte țări din Europa Centrală și Răsăriteană — s-a mulțumit cu prezentarea dezvoltării scrierii din Europa Apuseană, adoptînd rezultatele obținute acolo, fără să se ocupe în mod aprofundat cu dezvoltarea locală a scrierii¹⁴. Cercetările paleografice franceze, engleze, italiene și germane se limitează mai ales la monumentele acelor secole din secolul mediu timpuriu, din care țările Europei Centrale și Răsăritene nu au de loc sau abia au cîteva monumente scrise latine. Cu perioada de mai tîrziu, începînd cu secolul al XIV-lea, din care datează majoritatea covîrșitoare a materialului scris în limba latină al acestor țării — între care și cel al țării noastre — cercetătorii apuseni

¹² În ceea ce privește raportul numeric dintre materialul nostru de izvoare mai vechi cu litere chirilice și cel cu litere latine, vezi D. P. Bogdan, *Din paleografia slavo-română*, în „Documente privind istoria României”. Introducere, București, 1956, I, p. 114. Volumele seriei C. Transilvania ale colecției *Documente privind istoria României* conțin din perioada pînă la anul 1200 un număr de 31 de documente, din intervalul de timp de la 1201 pînă la 1250 un număr de 265, dintre 1251—1300 un număr de 524, din jumătatea de secol ce urmează 2401, iar din a doua jumătate a secolului XIV un număr de 3712 documente. Acest ritm al creșterii, în raport cu răspîndirea științei de carte, s-a accentuat. Corespunzător acestei creșteri putem evalua materialul documentar latin anterior anului 1542 la cca. 25—30 de mii de piese (respectiv pagini), cel dintre anii 1542—1700 la cca. 100—150 de mii de piese (respectiv pagini). Izvoarele scrise cu litere latine ce ni s-au păstrat din secolul al XVIII-lea depășesc un milion de pagini și se apropie de două milioane de pagini. Cu privire la date mai apropiate în legătură cu această evaluare, vezi lucrarea intitulată: *Manual de paleografie latină*, în curs de redactare de autor și R. Manolescu.

¹³ D. Ciurea, *Le scritture latine nei paesi romeni. Saggio di paleografia e di diplomatica*, în „Ephemeris Dacoromana”, 1940, p. 181—241. Ibidem, Observații pe marginea documentelor latine românești, în „Apulum”, 1943/45, p. 215—250; C. I. Andreescu, *Manual de paleografie latină*, București-Iași, 1939, p. 78—81; M. Holban, *Accente personale și influențe locale în unele scrisori latinești ale domnilor români*, în „Revista istorică”, XXIX/1943, p. 54—86.

¹⁴ Andreescu, *op. cit.*, p. 78—81.

abia se ocupă sau se ocupă foarte superficial¹⁵. Din toate acestea rezultă că cercetările noastre paleografice trebuie să se ocupe în primul rînd de problemele pe care le ridică materialul autohton de monumente scrise¹⁶. Este o cerință care se impune nu numai din considerentul că în acest fel cercetările paleografice pot folosi mai mult istoriografiei noastre, ci și pentru faptul că rezolvarea acestor probleme nu poate fi așteptată din altă parte. De altminteri, rezultatele astfel obținute vor putea trezi un interes mai viu din partea cercurilor internaționale de specialitate, decît dacă cercetările noastre paleografice s-ar ocupa și în viitor cu dezvoltarea generală europeană, pentru care de fapt nu dispunem de materiale suficiente.

Dar dacă ne situăm pe acest punct de vedere, trebuie să stabilim întrucîtva diferit scopurile, metoda de muncă și materialul paleografiei latine din țară, de felul cum se obișnuia pînă acum. Toate acestea trebuie făcute însă la nivelul actual al paleografiei, ținînd seama întrutotul de direcția dezvoltării generale a disciplinei noastre și de noile rezultate obținute de ea. Prin situarea în centrul cercetărilor a dezvoltării scrierii din țara noastră, neglijînd deocamdată detaliile, devine necesară o revizuire a soluțiilor tradiționale în următoarele probleme mai importante.

Înainte de toate se impune adoptarea unui criteriu de evaluare bazat pe dezvoltarea scrierii din țară. Deci cercetătorii noștri trebuie să constate că, din punct de vedere al interpretării dezvoltării scrierii din țara noastră, nu stilurile de scriere din evul mediu timpuriu (cel merovingian și cel carolingian) sînt importante, ci stilul de scriere gotic și umanist; prin urmare, monumentele evului mediu tîrziu și ale epocii moderne timpurii.

Cercetătorilor noștri nu trebuie să le scape din vedere nici faptul că — spre deosebire de cele ce constatăm, în general, în domeniul paleografiei în apus — monumentele de prima importanță ale paleografiei latine din România le constituie documentele și nu codicele. Trebuie să procedăm în acest fel, nu numai din considerentul că numărul codicelor noastre medievale, care provin neîndoielnic din țară, este foarte mic în comparație cu monumentele documentare datate și localizate, al căror număr se ridică la mai multe zeci de mii. Acest procedeu se impune și prin simplul fapt că, cea mai importantă, cea mai caracteristică, așadar principala ramură a scrierii latine din țara noastră, a fost aproape de la început scrierea juridică-practică¹⁷. În societatea de pe teritoriul țării noastre cartea manuscrisă ajungînd relativ tîrziu la un rol oarecare, rolul ei a rămas limitat la pături sociale restrînse. Acest criteriu de evaluare va rămîne valabil desigur și atunci cînd cercetările din țara noastră vor reuși să înlăture

¹⁵ Cf. M. Prou, A. de Bouiard, *Manuel de paléographie latine et française*, Paris, 1924; G. Battelli, *op. cit.*; H. Foerster, *Abriss der lateinischen Paléographie*, Berna, 1949.

¹⁶ În manualul în curs de redactare, de care s-a amintit, autorul și R. Manolescu au încercat să sistematizeze problemele paleografice ale materialului autohton de învoate scrise cu litere latine.

¹⁷ Cf. S. Jakó, *Paleografia latină cu referire la Transilvania (sec. XII—XV)*, în „Documente privind istoria României”. Introducere, București, 1956, I, p. 191—196.

actuala disproporție, atât de supărătoare, între studierea scrierilor documentare și a celor literare (*libraria*), care mai există în defavoarea celei din urmă.

Cercetătorii paleografiei latine cu referire la țara noastră trebuie să modifice radical și limitele în timp ale cercetărilor, adoptate în străinătate. Ca limită cronologică finală a istoriei scrierii se oferă pretutindeni acel moment când în societatea dată devine preponderentă procedura scrisă față de procedura verbală. Dar în țara noastră această cotitură, în domeniul scrierii latine, are loc abia în plină epocă modernă. Rezultă deci că paleografia noastră latină nu-și poate încheia cercetările cu scrierea umanistă — așa cum se obișnuiește în general în apus — fără riscul de a rupe în două procesul unitar de istorie a scrierii, ci trebuie să-și împingă cercetările pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. La noi se prelungesc pînă în prima fază a epocii moderne procese importante, bunăoară desăvîșirea emiterii documentelor particulare, laicizarea științei de carte, răspîndirea învățăturii scrierii ca fenomen de masă etc. Toate aceste probleme importante, complexe se pot rezolva în ceea ce privește țara noastră numai pe baza unui material de izvoare care devine mai abundent în secolele XVI—XVIII.

Faptul în sine al lărgirii limitei în timp a cercetărilor, și mai ales axarea raportului dintre scriere și societate în centrul cercetărilor, face necesară folosirea unor noi izvoare. Căci, după cum am văzut, cercetătorul din țara noastră e nevoit să lucreze și cu materialul unor secole, în care scrierea cu mîna era doar una din formele scrierii. Începînd deci de la mijlocul secolului al XVI-lea el nu poate evita, atunci cînd urmărește rolul social al scrierii, să nu ia în considerare și rolul literii tipărite. Scrierea cu mîna și tipăritura sînt forme de manifestare ale aceluiași factor cultural: ale scrierii, care nu se pot despărți complet una de cealaltă. Cercetarea lor paralelă cere deci ca istoria scrierii și istoria cărții să se apropie una de cealaltă¹⁸. Introducerea și răspîndirea tiparului în țara noastră a îngădit multă vreme și a transformat procedura scrierii cu mîna, dar nu a putut-o învinge, ci a conviețuit cu ea. Cartea latină din evul mediu, scrisă cu mîna, dar mai ales scrierea practică juridică, mai dinamică, au pregătit doar terenul pentru înlocuirea procedurii verbale cu cea scrisă, însă impulsul decisiv în acest sens a venit din partea literii tipărite, deși numai în epoca modernă¹⁹. Deci condițiile specifice ale culturii scrise din țara noastră cer paleografilor noștri să țină seamă în chip deosebit de factorii istoriei cărții. Altfel nu se poate trasa o imagine generală autentică despre dezvoltarea culturii noastre sub aspectul scrierii latine.

Pentru studierea conviețuirii sistemului de scriere latină cu celelalte sisteme de scriere sînt deosebit de semnificative fenomenele dezvoltării scrierii din țara noastră, pe teritoriul cărăia în trecut s-au folosit mai

¹⁸ Asupra avantajelor care rezultă din cercetarea paralelă a scrierilor cu mîna și ale tipăriturilor: E. Crous, *Von der Handschrift zur Druckschrift*, în „Archiv für Buchgewerbe“, LXXVI, 1939; W. Semkowicz, *Paleografia lacinska*, Cracovia, 1951, p. 431—441.

¹⁹ S. Jakó, *Inceputurile scrisului în păturile laice din Transilvania medievală*, în „Studii și cercetări de istorie“, Cluj, VII/1956, p. 91—97.

multe sisteme de scriere (chirilică, latină, greacă, turcă). Studiarea acestor fenomene într-un mod nou, cercetarea mai amănunțită a particularităților pe care ele le prezintă, indică deci drumul pe care trebuie să pășească în viitor paleografia noastră latină.

3.

Inițierea cercetărilor paleografice după concepții noi este condiționată însă — atât sub aspect teoretic cât și organizatoric — de mai mulți factori. Amintim dintre aceștia — ca fiind cei mai importanți — formarea terminologiei paleografice unitare și moderne, precum și crearea bazelor documentare corespunzătoare.

Perfecționarea treptată a metodelor și îmbogățirea permanentă a problematicii paleografiei au dat naștere unei terminologii specifice²⁰. Cunoașterea și folosirea ei în mod consecvent este indispensabilă pentru orientarea în disciplina paleografiei.

Cu toate că istoria scrierii latine formează o singură unitate organică, paleografia, pentru a-i putea cerceta cât mai temeinic dezvoltarea veche de peste două mii de ani, distinge mai multe perioade. Deși între aceste etape, datorită tocmai unității dezvoltării sale nu există ziduri rigide, care să excludă supraviețuirea unor scrieri ale etapei anterioare în etapa următoare, totuși perioadele sînt delimitate între ele prin elementele de stil comune, care le caracterizează. Pe baza acestor elemente putem vorbi, de exemplu, de *stilul de scriere* gotic sau umanist, respectiv de *forma de scriere* gotică sau umanistă. Epoca fiecărui stil de scriere corespunde unei perioade din dezvoltarea scrierii latine. În cadrul perioadelor, potrivit ramurilor existente în folosirea scrierii și pe baza tehnicii scrisului, se pot distinge diferite *feluri sau tipuri de scriere*. Asemenea feluri sau tipuri de scriere sînt, de exemplu, scrierile care se întrebuintează în cărți, în documente sau pentru a răspunde nevoilor vieții de toate zilele. Dar sînt socotite drept tip separat și scrierile cu tehnică cursivă. Felurile sau tipurile de scriere, în chip firesc nu sînt legate doar de o singură perioadă, ci se întîlnesc aproape în cadrul tuturor stilurilor de scriere. În locuri diferite însă același fel și tip de scriere putea fi executat concomitent în moduri deosebite. Ca urmare, puteau lua naștere diferite *variante* ale felului de scriere. De exemplu, în cazul așa-numitelor „scrieri naționale“, care au luat naștere după căderea imperiului roman de apus, sau în cazul felurilor de scriere folosite în secolul al XIII-lea la universitățile din Paris, Oxford și Bologna, care, cu toată obîrșia lor comună, au format variante deosebite. Acestea se caracterizează, pe lîngă particularitățile fundamentale comune, și prin trăsături distincte. Variantele au luat naștere în *centre de scriere*, sau în *scriptorii* (atelieri de scris) avînd o intensă practică scriptu-

²⁰ Cencetti, *op. cit.*, p. 51—59 ; Mezey, *op. cit.*, p. 21—25.

rală, care au creat adevărate *școli de scriere* pe teritoriile aflate sub influența lor culturală. Denumirea de școală de scriere nu este deci în legătură cu predarea cunoștințelor de scriere, ci se referă la o dezvoltare identică a scrierii. Teritoriul asupra căruia se exercită influența unui singur centru de scriere sau școală de scriere, respectiv a mai multora care lucrează pe aceeași bază, se numește de obicei *arie de scriere* sau *provincie de scriere*. Deci prin noțiunea de arie de scriere se înțelege o unitate de dezvoltare în istoria scrierii. De exemplu, o asemenea arie de scriere specifică a dezvoltării scrierii latine din țara noastră este Moldova și Țara Românească, respectiv Transilvania. În privința situației din țara noastră cancelariile voievodale și ale locurilor de adevărire trebuie privite de asemenea drept ateliere de scriere, scriptorii.

Delimitarea felurilor, școlilor și a ariilor de scriere se face pe baza *tehnicii de scriere*, a cercetării *formelor de litere* și a *ductului*. Forma fiecărei litere, ca și aspectul de ansamblu al scrierii, așa-numita *imagine a scrierii*, s-a format mai ales în funcție de pană, de poziția mâinii, de felul în care se executau trăsăturile de pană, adică în funcție de tehnica scrierii. Modul de mînuire a penei, din care rezultă imaginea scrierii, se numește duct. Acesta poate fi mai calm, mai disciplinat și în acest caz și scrierea are un aspect mai îngrijit, cu caracter mai solemn. Ductul poate fi însă grăbit, agitat, atunci cînd trăsăturile așternute la repezeală pe materialul de scris dau dovadă că scribul căuta să subordoneze totul criteriului rapidității. Legarea elementelor componente ale literelor (*hasta, pes, transversa linea etc.*), adică executarea literelor se numește *tractatio*. Din examinarea particularităților individuale a executării rezultă distingerea mîinii (*manus*) care a scris textul, respectiv deosebirea unui *scriptor* de celălalt.

Formele de litere noi, care au luat naștere în cursul practicii au fost preluate mai curînd ori mai tîrziu de centrele de scriere de mare prestigiu, care apoi le-au „*canonizat*“. Prin aceasta se înțelege că ele au impus obligatoriu unele soluții și forme statornicite în reguli severe, în adevărate *canoane de scriere*, atît cu privire la predarea în școli, cît și în practica urmată de copiiști. În cazul anumitor feluri sau tipuri de scriere a avut loc totodată *caligrafierea* lor, adică „*înobilarea*“ conștientă a formelor ce luaseră naștere spontan, executarea lor mai îngrijită chiar în scopul canonizării. În schimb, ornamentarea artificială, transformarea unor forme naturale, spontane, în forme meșteșugite ca un scop în sine, înseamnă *stilizarea* scrierii.

În studiile privind dezvoltarea scrierii poate nici un termen nu este atît de frecvent folosit ca termenii perechi *majusculă-minusculă*, respectiv *scriere de carte* — *scriere practică*. Prima pereche de termeni e folosită de paleograf și în înțeles dublu. În primul lui înțeles termenul de majusculă servește la indicarea literei mari, iar cel de minusculă a celei mici. În afară de aceasta însă se indică prin acești termeni și scrierile care urmează anumite soluții de tehnica scrierii. Paleograful numește majuscule, adică

scrieri cu litere mari, acele scrieri, în care toate literele se situează exact între două linii, deci în așa-numitul sistem de două linii. Astfel de scrieri au fost scrierile capitale romane. Literele minusculei, adică ale scrierii cu litere mici, se plasează în schimb în sistemul de patru linii, și anume în așa fel încît corpul literelor se cuprinde între cele două linii intermediare; unele litere însă au deja cozi, care se prelungesc în sus sau în jos pînă la liniile extreme. Minuscula s-a format în imperiul roman (secolele IV—V) și în urma posibilității sale extraordinare de utilizare a rămas pînă în zilele noastre factorul de bază al dezvoltării în continuare a scrierii cu litere latine. Scrierile majuscule și minuscule formează *tipuri de scriere* deosebite, tot așa ca, de exemplu, cursiva de care se va discuta în cele ce urmează.

Dintre *scrierea de carte* și *scrierea practică*, cea dintîi are un trecut mai îndelungat. Dar din punctul de vedere al raporturilor dintre societate și scriere, ultima e considerată mai importantă. Căci pînă cînd o societate, respectiv o cultură nu ajunge la un anumit grad de dezvoltare a scrierii, scrierea rămîne pentru ea o activitate rară, folosită numai în scopuri solemne, literare sau de cult. Acestui scop îi corespunde pe deplin scrierea de carte, care inițial este transpunerea directă a formelor epigrafice pe materialul deosebit folosit la scrierea de carte. Scrierile de carte au pus accentul și mai tîrziu întotdeauna pe frumusețea, lizibilitatea scrierii, iar nu pe aplicarea ei practică, pe rapiditatea ei. Literele scrierilor de carte erau în realitate desenate sau pictate, una cîte una. Acestea sînt feluri sau tipuri de scriere conservative, care stăruie cu tenacitate în formele tradiționale, canonizate, scrieri care se dezvoltă încet. În cele din urmă dezvoltarea lor ia sfîrșit, după invenția tiparului, prin statornicirea lor în formele scrierii imprimare.

Scrierile practice au luat naștere în urma nevoilor de toate zilele ale societății, tot în imperiul roman. Au fost aplicate, în primul rînd, în domenii tot mai largi ale vieții economice, juridice, cît și ale administrației de stat. Aceste feluri sau tipuri de scriere căutau să corespundă numai satisfacerii cerinței ca, prin folosirea lor, să se poată scrie cît mai repede și cît mai comod. Se căuta atingerea acestui scop prin modul de scriere *cursiv*, format din trăsături avîntate, suple, de condei sau pană, respectiv prin simplificarea și legarea literelor (*ligatura*), precum și prin folosirea mai frecventă a prescurtărilor. Forma lor cea mai solemnă e reprezentată de variantele cunoscute sub denumirea de *scriere minusculă documentară* și *scriere de cancelarie*. Acestea au fost folosite pe lîngă *cursivele documentare* mai puțin îngrijite, pentru scrierea actelor juridice și administrative avînd un conținut mai important.

Scrierile practice s-au dezvoltat din scrierile de carte, dar și ele au influențat formarea în continuare a scrierilor de carte, deoarece ele nu au fost supuse unor canoane severe, putînd să se adapteze astfel mai ușor nevoilor societății, cerințelor noului stil sau noului gust în domeniul scrierii. Drept urmare scrierile de carte, în comparație cu scrierile practice, au apăs-

rut mereu în ochii contemporanilor ca fiind depășite. Atelierelor de copiat cărți nu le-a rămas deci altă soluție, decît să preia mai curînd sau mai tîrziu, într-o formă cizelată, cuceririle mai importante ale scrierilor practice, să le caligrafieze, să le restilizeze, iar formele astfel înnoite să le „canonizeze“. Dezvoltarea scrierii a fost supusă așadar unui schimb permanent de influențe între cele două feluri de scriere, pînă la răspîndirea generală a tipăriturii, cînd formele scrierii de carte s-au statornicit definitiv într-o formă rigidă. Pînă atunci forța dinamică în domeniul scrierii o reprezentau întotdeauna scrierile practice; în schimb scrierile de carte au ferit scrierea de o alunecare în forme anarhice ale cărui risc există întotdeauna în domeniul folosirii practice a scrierii. Paleografia modernă deci trebuie să se ocupe paralel cu ambele feluri de scrieri, căci dacă ar studia cu predilecție fie scrierile de carte, fie scrierile practice (documentare), forțele motrice ale dezvoltării scrierii n-ar putea fi sesizate.

Trecerea de la scrierile de carte la scrierile practice o formează *semicursivele* sau *bastardele*. Acestea sînt feluri de scriere, care în vederea accelerării copierii de cărți împlinesc formele scrierii de carte cu elemente cursive. La noi în evul mediu semicursivele au fost folosite și pentru scrierea documentelor. De altfel, o particularitate a dezvoltării scrierii în țara noastră este și faptul că în scrierea codicelor copişti au acordat o deosebită predilecție tipurilor de scriere semicursive, ba chiar cursive.

Paleografia contemporană, după cum am văzut, nu se mărginește numai la studierea scrierilor, a formelor și a dezvoltării acestora, ci cercetează și raportul multilateral dintre scriere și societate. Ansamblul, în sensul cel mai larg, al acestor raporturi se numește cultura scrierii. În această noțiune se include, pe lîngă scriere, folosirea ei sub toate aspectele precum și rolul păturilor sociale și al instituțiilor care folosesc scrierea (oameni cu știință de carte, birocracia, școala, atelierul de copiat cărți, negoțul cu cărți etc.). Cercetările paleografice care se ocupă de istoria scrierii dezvăluie felul în care bunurile culturale păstrate cu ajutorul scrierii, și care au devenit astfel transmisibile, indiferent de spațiu și timp, pătrund în societate în urma extinderii luate de scriere în detrimentul culturii orale. În legătură cu aceasta, atari cercetări caută să aprecieze însuși gradul atins de dezvoltarea culturală a societății într-o anumită epocă. Cel mai important material de izvoare îl reprezintă în această ordine de idei scrierile practice. Cu cît aceste scrieri: cursive, și rapide, ocupă un loc mai mare printre monumentele scripturale ale unei epoci, cu atît mai răspîndită și mai adîncă apare, în ochii paleografului, folosirea și cultura scrierii acelei epoci. Deci nu variantele ornate, meșteșugite ci cele practice, rapide sînt simptomele cele mai importante ale dezvoltării scrierii. Cercetarea acestor forme de scriere mai nepretențioase în execuția lor exterioară, servesc drept cheie pentru înțelegerea momentului celui mai hotărîtor al dezvoltării scrierii din Evul mediu, care este *laicizarea scrierii*. E vorba de acel proces social-cultutral, în cursul căruia clerul, în fața

noii pături știutoare de carte, a celei intelectuale, ce se formează încetul cu încetul din laici, își pierde treptat poziția monopolistă în domeniul cunoașterii scrierii și în general al culturii²¹.

Deși dezvoltarea scrierii în timpul orînduirii feudale a avut loc în esență în cadrul claselor dominante și privilegiate, totuși face parte din istoria scrierii și *scrierea populară*, adică răspîndirea științei de carte și a folosirii scrierii în rîndul maselor populare (orășeni, țărani). Cercetările ce se vor întreprinde în acest sens și în țara noastră, vor putea să ducă la rezultate prețioase.

4.

Încetățenirea concepției paleografice moderne și formarea terminologiei unitare sînt condiții ale căror realizări depind de cercetătorii din țară ai acestei discipline. În schimb crearea bazelor documentare corespunzătoare nu se mai poate concepe fără participarea activă a arhivelor și bibliotecilor noastre.

Deoarece paleografia latină de la noi a rămas în urmă mai ales în domeniul cercetărilor codicologice, cele mai urgente sarcini apar sub acest aspect. În prezent nu știm nici măcar care este numărul cărților manuscrise, în limba latină, din rafturile bibliotecilor noastre, din ce perioade provin ele și ce cuprins au. În munca lor însă, în prezent, cercetătorii noștri nu duc numai lipsa unei evidențe centralizate, care informează asupra întregului patrimoniu de codice latine din țară. Ei nu dispun nici de cataloage corespunzătoare, descrieri științifice la nivelul epocii, privind tezaurul de manuscrise din cele mai importante biblioteci ale noastre, în care se păstrează codice latine (Bibliotecile Batthyaneum, Bruckenthal). Considerăm deci că luarea în evidență măcar a acelor codice cu litere latine din toate bibliotecile țării, care au fost create înainte de răspîndirea tiparului în țara noastră (deci mijlocul secolului al XVI-lea) și apoi catalogarea științifică a acestui material prin folosirea metodelor moderne, reprezintă sarcini ce nu se mai pot amîna.

În vederea realizării acestei din urmă sarcini ar fi nevoie de specialiști-codicologi bine pregătiți precum și de instrumente auxiliare bibliografice corespunzătoare. În prezent însă sînt lipsuri sub ambele aspecte. Pregătirea cadrelor de specialitate însă se poate asigura cu ajutorul universităților, institutelor științifice și al bibliotecilor noastre documentare cu un trecut bogat. S-ar putea procura și instrumentele auxiliare bibliografice, cu sume relativ mici. Căci în bibliotecile noastre mai mari s-ar putea găsi multe din edițiile mai vechi ale albumelor și manualelor paleografice, a cataloagelor de manuscrise, a listelor de „incipit“ etc. Ceea ce s-a scris

²¹ S. Jakó, *Inceputurile scrisului*, 90—91, 94—96.

însă în acest domeniu în ultimii 30—40 de ani în străinătate, lipsește din colecțiile noastre aproape cu desăvârșire. În starea de azi a lucrurilor cercetătorii noștri însă nu pot valorifica în mod corespunzător nici edițiile mai vechi — amintite mai sus —, deoarece nu există nici o evidență despre ele: ce există din aceste lucrări, unde și sub ce cotă se află? Se poate folosi doar materialul care se cunoaște din câteva biblioteci și din capul locului cercetătorul trebuie să renunțe la folosirea restului. Deși despre cărțile care tratează probleme de paleografie, existente în bibliotecile noastre, s-ar putea întocmi și publica cu ușurință o listă centralizată, deoarece asemenea lucrări s-ar putea găsi, în afară de marile biblioteci din capitală și bibliotecile universitare, doar în câteva biblioteci documentare mai bogate din provincie (de ex.: Batthyaneum), respectiv în câteva biblioteci ale Arhivelor Statului (de ex.: București, Brașov, Sibiu, Cluj, Iași).

O asemenea listă centralizată de titluri nu ar înlesni doar munca cercetătorilor, ci ar contribui la organizarea mai economicoasă a procurărilor de cărți din străinătate, în scopul completării lipsurilor. Avînd în vedere prețul relativ ridicat al acestor publicații și numărul relativ mic al cercetătorilor din țară care le-ar folosi, ar fi suficient ca cele mai multe lucrări să fie achiziționate într-un singur exemplar, pentru una din biblioteci, designată ca singura bază documentară în acest domeniu. De pe instrumentele auxiliare de bază, mai vechi, epuizate în comerț, ar trebui procurate microfilme; despre acestea ar fi de dorit să se execute copii fotografice măcar într-un exemplar.

Aceste sacrificii sînt reclamate de dezvoltarea în continuare a disciplinei. Căci atît timp cît nu vom dispune de instrumentele auxiliare bibliografice necesare, este exclusă prelucrarea modernă, determinarea și valorificarea codicelor latine din bibliotecile noastre. Iar acest lucru va frîna pe de o parte, dezvoltarea codicologiei noastre latine, pe de altă parte ne-ar face imposibilă participarea la acțiunile codicologice internaționale de mari proporții întreprinse în prezent. Deși aceasta ar fi cea mai bună metodă de a atrage atenția lumii științifice asupra acestor mari valori culturale ale țării noastre, care nici nu sînt bănuite în străinătate.

Situația ramurii paleografiei care se ocupă cu scrierea documentelor este cu mult mai favorabilă decît cea a codicologiei. Căci arhivele din Transilvania au păstrat un număr mare de documente latine, începînd cu secolul al XIII-lea, puse la dispoziția cercetărilor științifice cu deosebită grijă. Fișierele existente în fiecare arhivă înlesnesc studierea la fața locului. Aceste fișiere dezvoltate cu trecerea timpului în publicații de regeste multiplicat sau tipărite, vor oferi posibilitatea cercetătorilor să poată stabili chiar și fără a se deplasa la fața locului, care sînt documentele de pe care va trebui să ceară microfilme, necesare studiilor sale. Căci în zilele noastre microfilmarea de-a dreptul a revoluționat cercetările paleografice. Pe cînd mai înainte cercetătorii pentru comparările de scrieri erau nevoiți să se mulțumească cu un număr redus de facsimile, din albume și

publicații foarte costisitoare, de data aceasta, în același scop teoretic, le stă la dispoziție, sub formă de microfilm, întregul material existent.

Interesele medievisticii din țara noastră, cerințele organizării muncii științifice moderne, dar și considerente de economie precum și criteriile de conservare a pieselor arhivistice vechi fac deopotrivă actuală folosirea tehnicii moderne a microfilmării, în scopul concentrării materialului documentar latin privind istoria țării, material păstrat deosebit de dispersat atât în colecțiile din țară cât și în cele din străinătate. Pentru cercetările de paleografie latină din țară s-ar da incontestabil un mare avânt, dacă toate documentele cu scriere latină, care ne-au fost păstrate dintr-o perioadă anumită, spre exemplu cele create pînă la jumătatea secolului al XVI-lea, s-ar putea uni într-un singur corpus. Acest mod de concentrare a materialului de izvoare privind istoria noastră este posibil. Sistemul este practicat cu bune rezultate de cele mai multe țări²². Soluția propusă ar face posibilă participarea mai accentuată în prelucrarea materialului vechi de izvoare cu litere latine în primul rînd a cercetătorilor de istorie din capitală, care dispun de un număr redus de documente latine originale. În afară de aceasta ea ar crea pentru Transilvania în general noi condiții și ramurii medievisticii noastre, bazată mai mult pe izvoare latine, iar în cadrul ei și paleografiei noastre latine. Căci în prezent cercetările noastre medievale cu privire la Transilvania sînt îngreunate în mod considerabil prin faptul că grosul documentelor noastre latine cele mai vechi (circa 70%) sînt păstrate în colecții din străinătate. Reprezintă o piedică serioasă și faptul că cercetarea întregului material din țară se poate realiza și ea doar cu multe osteneți și cheltuieli: iar această împrejurare creează, fără îndoială, greutatea muncii de cercetare.

Soluționarea acestei probleme ar consta în organizarea de către Institutul de istorie al Academiei R.P.R., în colaborare cu Direcția generală a Arhivelor Statului, a depistării și microfilmării documentelor medievale privind istoria noastră, atât a celor din țară cât și a celor din străinătate. Din materialul astfel adunat ar trebui organizată cîte o filmo- respectiv fototecă la București și la Cluj, unde se păstrează cea mai mare parte a materialului documentar original de la noi. Acestea ar trebui să servească apoi drept baze documentare pentru cercetările medievistice și paleografice din țara întregă. Toate acestea s-ar putea realiza cu cheltuieli relativ mici și în scurt timp, așa după cum demonstrează acest lucru, în afară de acțiunile cu același scop din străinătate, și exemplul dat de colectivul de documente de la Cluj. Astfel, Institutul de istorie din Cluj al Academiei R.P.R. a și concentrat, pe microfilme, pentru seria de publicații „Documente privind istoria României” aproximativ 90—95% din documentele

²² În legătură cu acțiunile din străinătate pentru completarea materialelor documentare în acest fel, vezi Ila Bălint, *A mikrofilm a levéltárban* (Microfilmarea în arhive), în „Levéltári Közlemények”, Budapesta, XXX/1959, p. 24—37.

medievale latine păstrate în țară. Pentru achiziționarea documentelor privind istoria țării noastre create înainte de mijlocul secolului al XVI-lea, păstrate în arhivele din străinătate în număr de cca. 20—25 mii, s-ar oferi ca cel mai simplu și ieftin mijloc schimbului internațional de microfilme, practicat pe scară largă în zilele noastre.

Sîntem convinși că crearea condițiilor enumerate mai sus ar atrage după sine reînnoirea rapidă a paleografiei noastre latine. Și o dată pusă pe baze noi, ea ar fi în stare ca, dată fiind situația specifică a țării noastre sub aspectul istoriei scrierii să aducă un bogat aport la istoria culturii universale.

CONSCRIPTIILE URBARIALE. ÎMPREJURĂRILE ÎN CARE AU FOST CREATE ȘI VALOAREA LOR DOCUMENTARĂ

O. PESCARIU

Pentru istoria social-economică a Transilvaniei feudale, conscripțiile urbariale reprezintă unul din cele mai prețioase izvoare documentare. Dintre categoriile de materiale arhivistice păstrate din secolele XVI—XVIII, privind teritoriul țării noastre, conscripțiile urbariale conțin cele mai bogate date care ne dau o imagine de ansamblu a vieții țărănimii ardelenе. Ele sînt materiale documentare specifice epocii feudale, care încetează de a mai fi create odată cu dispariția sistemului feudal de economie.

Deși au un vădit caracter de clasă, fiind întocmite pentru interesele stăpînului feudal, valoarea conscripțiilor urbariale, ca izvor de istorie social-economică, este mare.

Materialele arhivistice cu caracter statistic — din care fac parte și conscripțiile urbariale — ne ajută la cunoașterea evoluției societății omenești, lămurind situația socială, culturală, economică, precum și a populației din diferite perioade istorice¹. Însăși demografia istorică este munca de prelucrare cu metode statistice a conscripțiilor din trecut, cu scopul cunoașterii economiei feudale.

Concepția istorică marxist-leninistă cere cercetătorilor ca, la studierea vieții economice și sociale să se bazeze pe o documentare completă, atotcuprinzătoare. V. I. Lenin arată în acest sens: „...Faptele, dacă le luăm în *ansamblul* lor, în conexiunea lor, sînt nu numai „îndărătnice“, dar și absolut concludente. Faptele, dacă sînt luate în afara ansamblului, în afara conexiunii, dacă sînt fragmentare și arbitrare, sînt tocmai numai o jucărie sau chiar ceva și mai rău... trebuie să luăm nu fapte răzlete, ci *întreg* ansamblul faptelor referitoare la problema analizată, fără nici o excepție...“². Or, conscripțiile urbariale sînt tocmai asemenea materiale documentare, prin studierea cărora, cercetătorului îi este oferit un tablou complex al satului feudal atît din punct de vedere economic, social etc., cît și din punct de vedere demografic, al studiului onomasticii, toponimiei etc.

Referindu-ne la teritoriul Transilvaniei putem afirma că fără studierea conscripțiilor urbariale create și păstrate începînd din secolul al XVI-lea

¹ Kovácsics József, *Bevezetés a történelmi statisztika forrásainak tanulmányozásába* (Introducere în studiul izvoarelor statisticii istorice), în „A történelmi statisztika forrásai“ (Izvoarele statisticii istorice) Budapest, 1957, p. 5.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, E.S.P.L.P., 1953, p. 270.

pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, istoria social-economică a Transilvaniei acestei perioade de aproape trei veacuri și jumătate, ar fi mult prea sărăcită.

I. Documente care cuprind date statistice create înainte sau concomitent cu conscripțiile urbariale.

După unii istorici, cuvîntul urbariu (latinizat : *urbarium*) este de origine germană,³ derivînd de la cuvîntul *urbar* (ur-bár = er-bár = productiv) care însemna originar *produs*.⁴ În evul mediu, acesta se întrebuinta mai mult în minerit însemnînd partea din minereul extras care revenea stăpînului feudal. Mai tîrziu, sfera noțiunii de urbariu se lărgeste și definițiile date acestuia de către istorici sînt diferite : unii au dat o formulare generală, alții au scos în relief un anumit aspect din cuprinsul urbariilor, care i-a preocupat îndeosebi în cercetarea lor.⁵

În general, definițiile urbariilor sînt date după importanța conținutului lor, așa cum este apreciată de cercetătorii istorici, fără să se facă vreo precizare asupra ceea ce este urbariu din punct de vedere diplomatic și cărei categorii de acte aparțin. În legătură cu definițiile urbariilor și cercetarea raportului dintre documente și urbariu,⁶ în Introducere la Urbariile Domeniilor feudale în Slovacia, vol. I, se dă o definiție importantă. Referindu-se la evoluția mai tîrzie a documentului (diplomei) și la obligațiile juridice generale, care se micșorau treptat din cauza creșterii numărului emitenților de documente, în sens limitat, adică în ce privește raportul feudalului — din porunca căruia se întorceau urbariile — față de iobagii lui, urbariul este considerat ca un act care reglementa raporturile reciproce dintre feudal și iobagi, pe baza unor prescripții unilaterale sau al înțele-

³ Maksay Ferenc, *Urbariumok* (Urbariile), în „A történeti statisztika forrásai”, Budapest, 1957, p. 119.

⁴ Richard Marsina și Michal Kušik, *Urbare Feudálnych Panstiev Na Slovensku I (XVI. storocie)*. Bratislava, 1959, *Introducere*, p. 8, după traducerea manuscrisă în l. română de prof. Dan Mihail. În continuare se va cita : Urb. domeniilor feudale în Slovacia. *Introducere*.

⁵ Din definițiile urbariilor prezentate în *Introducere* la volumul *Urbariile domeniilor feudale*, în Slovacia, redăm cîteva : istoricul *Ember G.* definește urbariile ca liste amănunțite ale averii imobiliare, ale drepturilor de care se bucurau deținătorii marilor proprietăți și ale produselor ce provin din aceste proprietăți ; *Fr. Vacek*, consideră urbariul ca un inventar al proprietății funciare cu date din care se poate calcula venitul anual al proprietății fedalului ; *Václav Cerný* : urbariul este inventarul proprietății funciare a iobagilor și reglementarea plăților, daturilor și robotelor la care sînt obligați, toate înregistrate pe sate și loc de așezare. Istoricul *Maksay Ferenc* consideră urbariul o însemnare despre avutul moșierului feudal, în primul rînd pămînturile în folosința țăranilor, populația în raport urbarial cu moșierul, precum și veniturile încasate din moșie, cu scopul de a ușura stăpînului exercitarea drepturilor sale asupra pămîntului, populației și venitelui său. (Vezi *Maksay Ferenc, op. cit.*, p. 119).

⁶ Prin definiția care se dă în *Introducere* la urbariile domeniilor în Slovacia se combate afirmația lui Ig. Acsády, care susține că „urbariu se poate numi orice document, care arată amănunțit diverse categorii de plugi și obligațiile lor urbariale”. Vezi *Urb. domeniilor feudale, în Slovacia. Introducere*, p. 10.

gerii reciproce, și ca atare drept un document privat care dovedește o reglementare de natură juridică.⁷

Urbariile ce privesc teritoriul Transilvaniei — întocmite pentru stăpînul feudal — înseamnă înscrierea nominală, pe sate, a tuturor supușilor stăpînului feudal împreună cu mijloacele de producție, cu înregistrarea îndatoririlor feudale, pentru evidența venitului stăpînului feudal.

Răspîndirea urbariilor⁸ este generală în Europa, diferind de la stat la stat doar data apariției lor. De aceea, studierea apariției și dezvoltării modului de întocmire al acestor acte pe teritoriul Transilvaniei nu poate fi separată de restul Europei, tot așa cum nu poate fi separată nici de practica folosită în statul feudal maghiar. Astfel, documentele anterioare urbariilor și a tuturor însemnărilor cu caracter urbarial privind Transilvania apar și aici de la începutul constituirii marilor domenii feudale între hotarele statului maghiar. Chiar în primele *scrisori de danie* regală din secolele XI—XII, care au fost date bisericii catolice ca cea mai importantă sprijinitoare a regalității, a statului feudal, se găsesc menționate pe teritoriul moșiei donate cîte familii de supuși locuiesc, respectiv cîte familii țărănești (*mansio*, unitate gospodărească); adesea se indică și numele capului de familie slujitoare,⁹ uneori și membrii de familie: frați, fii, după cît se pare cei capabili de muncă, ocupațiile iobagilor, arătîndu-se și obligațiile acestora față de biserică. Astfel, în scrisoarea de danie a mănăstirii Sînob, circa 1169 sînt menționate numeric, în cele 28 de sate ale mănăstirii aproape 300 de *gospodării* și mai multe case de *meseriași*, *cojocari*, *fierari* etc., mai multe *case de libertini*, *oameni de casă* (cubicularii), iar în documentul Capitlului bisericii din Arad, de la începutul secolului al XIII-lea, în cele 14 sate ale bisericii sînt indicați uneori, pe lîngă *numele capului de familie și membri de familie și ocupațiile iobagilor* din aceste sate.¹⁰

Documente de aceeași categorie, sînt și *scrisorile privilegiale* date ca reglementare a obligațiilor iobagilor pentru îmbunătățirea economică a proprietăților.¹¹ Aici poate fi încadrat documentul de la sfîrșitul secolului al XII-lea (1181)¹², — în perioada cînd în procesul de aservire a țărănimii libere din Transilvania, fuga acestora ia amploare tot mai mare. — dat de regele Bela al III-lea, prin care ia măsuri pentru readucerea iobagilor unei mănăstiri de pe rîul Someș, fugiți pe moșiile unor nobili.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Potrivit unor păreri, originea conscripțiilor urbariale este foarte îndepărtată. Ea trebuie căutată încă în ramurile active ale imperiului roman, unde pentru ușurarea unei juste impuneri se întocmeau însemnări (*polipticha*) pentru descrierea moșilor, obicei care a fost practicat apoi și pe latifundiile particulare din statele noi create după desmembrarea imperiului — pentru evidența veniturilor proprietarului — vezi Maksay Ferenc, *op. cit.*, p. 119.

⁹ Maksay Ferenc, *op. cit.*, p. 119—120.

¹⁰ *Documente privind istoria României, veacul XI, XII și XIII, C. Transilvania, vol. I, 1075—1250*, Buc., 1951, p. 5—6, 23—26.

¹¹ Maksay Ferenc, *op. cit.*, p. 120.

¹² *Documente privind istoria României, veacul XI, XII și XIII, C. Transilvania, vol. I, 1075—1250*, Buc., 1951, vol. I, p. 6—8.

În document se menționează moșiile și prediile¹³ mănăstirii și obligațiile gospodăriilor. La fel, în privilegiile date de regii Ungariei oaspeților (hospites)¹⁴ din Transilvania, se găsesc cuprinse în situațiile de drept privilegiate, date care vor fi tratate amănunțit în rubricile viitoarelor descripții urbariale, cum ar fi specificarea *numerică a populației, pământurile stăpînite, contribuțiile în bani și natură, robote, dreptul de mutare, moștenirea, de comerț, veniturile stăpînului din vamă, arenda moșiilor* ș.a. Din materialul documentar aflat la Arhivele Statului din Cluj, menționăm doar, ca exemplificare, documentele date de regele Carol Robert în anul 1316 în legătură cu birul de pămînt și stăpînirea pămînturilor¹⁵ și cel din anul 1326 prin care întărește stăpînirea oaspeților din orașul Cluj asupra pămîntului „Bochteluke“ (așezare dispărută, aproape de Cluj)¹⁶ precum și documentul dat de regele Ludovic I. în 1377, prin care satul Feleac locuit de 20 de români este dăruit orașului Cluj împreună cu darea a cincizeca din oi¹⁷.

Se mai poate semnală, ca material anterior descripțiilor urbariale, începînd din secolul al XIII-lea, și testamentele particularilor în care găsim însemnări de donații, care se făceau la curtea regală și erau confirmate de către rege — cu dispoziții asupra moșiilor și slugilor de pe moșii¹⁸.

În general scrisorile de danie, privilegiile și testamentele, fie că sînt documente de natură descriptivă, fie documente cu caracter de reglementare, care limitează obligațiile și drepturile iobagilor, pot fi considerate antecedente ale descripțiilor urbariale. Acestea conțin datele cele mai importante ale urbariilor de mai tîrziu: *pămîntul stăpînit de moșier, populația așezată pe el menționată numeric sau nominal, obligațiile iobagilor*, etc.

În secolul al XIII-lea obligațiile fărânimii iobage față de stat, de stăpînul feudal și față de biserică devin din ce în ce mai apăsătoare făcînd să apară un fenomen foarte frecvent: plîngerile împotriva abuzurilor strîngătorilor de dări ale feudalilor și ale reprezentanților lor. În documentele

¹³ Pămînturi nelocuite.

¹⁴ Populația stabilită în sate, tîrguri, orașe și așezări miniere, bucurîndu-se de drepturi acordate prin privilegiile cf. *Istoria României*, vol. II, Buc., 1962, p. 127.

¹⁵ Arh. St. Cluj, Arhiva orașului Cluj, fasc. I, 2. Publ. Jakob E. *Oklevéltar Kolozsvár története első Kötetéhez* (Documente anexe la vol. I din istoria Clujului), Buda 1870, p. 31—33; Fr. Zimmermann, O. Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. I, Sibiu, 1890, p. 319—320. *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, vol. II, Sibiu, 1846, p. 328; Wenzel G., *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*, vol. VIII, Pest, 1870, p. 266; *Documente privind istoria României veac. XIV C. Transilvania*, vol. I, Buc., 1953, p. 251—253 și trad. p. 413—415.

¹⁶ *Ibidem*, fasc. D. 1. Vezi Jakob E., *op. cit.*, p. 40—41; Fr. Zimmermann, O. Werner *op. cit.*, col. II, Sibiu, 1897, p. 407; *Documente privind istoria României veac. XIV. C. Transilvania*, vol. I, p. 199—200 (trad.).

¹⁷ *Ibidem*, fasc. D. 4; Jakob E., *op. cit.*, p. 94—95; Fr. Zimmermann, O. Werner, *op. cit.*, vol. II, Sibiu, 1897, p. 478; Hurmuzaki, N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I, partea 2, Buc., 1890, p. 246; Engel J., *Geschichte des ungrischen Reichs III*, Ed. I, Viena, 1813, p. 50; G. Fejèr, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, tom. IX, vol. 5, Buda, 1834, p. 160; Rev. „Transilvania“ an. III, 1872, p. 80; Colecțiune de diplomatiari comitelui Iosif Kemény care privesc mai ales pe români (valahi) în Rev. „Transilvania“, an V, nr. 7, 1872, p. 80.

¹⁸ Maksay Ferenc, *op. cit.*, p. 120.

emise cu ocazia proceselor dintre stăpîn și iobagi sînt trecute cu toate amănuntele sarcinile și contribuțiile obligatorii ale țărănimii iobage, la fel ca și în conscripțiile urbariale.

Materialele documentare care se apropie cel mai mult de conscripțiile urbariale, ca tip de document și care apar concomitent cu ele, sînt conscripțiile dicale și listele de dijme.

Conscripțiile dicale, întocmite pentru a se încasa dica¹⁹, dare extraordinară ce se încasa ca un ajutor (*subsidium, contributio*) pentru susținerea cetăților de graniță și a armatei, înregistrează numai pe iobagi. Ele datează din anii 1530—1700²⁰. Listele de dijme (*ratio, computus, regestum, regestum partiale, decimatio*²¹) au apărut pe la 1500. Pentru întocmirea listelor de dijme se dădeau dispoziții și instrucțiuni, care conțineau reguli precise despre datele care trebuiau să le cuprindă. Printre acestea amintim în primul rînd, *numele locuitorilor dintr-un sat, obligațiile de dijmă, cu specificarea celor plecați în alte sate*²². Aceste elemente, care se găsesc și în conscripțiile urbariale, pot fi izvoare însemnate pentru demografia istorică.²³

¹⁹ În prima jumătate a secolului al XVI-lea, conform tradițiilor locale, darea — dica — era de 1—2 florini, de poartă iobăgească, iar la sfîrșitul secolului ea este urcată simțitor. Poarta stabilită la începutul secolului al XVI-lea, din mai multe sesii iobăgești, împreună, a servit drept bază de impunere pînă în 1596. După 1598 s-a înființat o nouă poartă, care se compunea din 4 case de iobagi și 12 de jeleri. Vezi, Makasy Ferenc, *Urbariumok XVI—XVII, század* (Urbariile sec. XVI—XVII), Budapest, 1959, p. 822.

În urbarii se folosește, uneori, termenul de *dica*, însă în alt înțeles și anume pentru plata dijmei. Astfel, urbariul domeniului Beiuș din 1600 notează în ce privește dijma, că satul Finațe dă în locul dijmei oilor (în text: dica), șapte oi cu miei în locul dijmei porcilor șapte porci bine îngrășați. Vezi Acad. D. Prodan, *Domeniul Beiușului la 1600*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, V, 1962, p. 50.

²⁰ Kovácsics J., *op. cit.*, p. 16—17; vezi și Șt. Meteș, *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, 1508—1820, Buc., 1921, p. IV. Conscripțiile dicale privind teritoriul Transilvaniei se referă la comitatele Bihor, Solnocul de mijloc, Maramureș, Zarand, Crasna și Chioar. Ele se află în Arh. St. din Budapesta.

²¹ Ila Bálint, *Adézmejegyekék mint a történeti statisztika forrásai* (Registrelle de dijmă ca izvoare ale statisticii istorice) în „A történeti statisztika forrásai”, Budapest, 1957, p. 90.

²² În arhiva orașului Bistrița se găsesc instrucțiunile date de Szabardy pentru decimatorii fiscali în 1641 și alte acte în legătură cu aplicarea acestor instrucțiuni. Arh. St. Cluj, Arhiva orașului Bistrița, nr. 124/1641, nr. 93/1643, nr. 59/1644.

²³ Pe lângă acestea, sînt unele materiale documentare cu caracter de conscripții, și anume inventarele, și îndeosebi conscripțiile de pe moșiile feudale întocmite în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea — sub formă de registru sau protocol — pe bază de mărturie, de către notarii Tablei regești, pentru stabilirea părților de moștenire în caz de deces. Din categoria acestora aflate la Arh. St. Cluj — Colecții — exemplificăm: Conscripția din anul 1801, întocmită de notarii Tablei regești privind moșiile și părțile de moșii cu tot ce țin de ele, care i-au rămas lui Paul Kendeffy în urma morții soției sale, Clara Kun, sau „Urbarium sive Inventarium iobagionum universorumque Bonor[um] et jurium Portionumque Possessionarium” privind moșiile și părțile de moșii ale decedatului Ștefan Thoroczka sau *Conscriptio* din 1777 cuprinzînd ascultările de martori privind moșiile și părțile de moșii ale urmașilor contelui Ștefan Haller.

Materialele documentare enumerate pînă aici conțin doar date și însemnări de natură urbarială. Abia la începutul secolului al XVI-lea — potrivit materialelor documentare ce se păstrează privind Transilvania — apare sistemul de evidență și inventare cuprinzînd întreaga stare materială a acestor gospodării aflate pe moșiile particulare și pe domeniile fiscale.

Cel mai vechi urbariu privind teritoriul țării noastre pe care-l cunoaștem este urbariul domeniului cetății Șiria din anul 1525.²⁴

II. Conscripțiile urbariale

În grupa materialelor documentare de natura conscripțiilor se disting două mari categorii și anume: a) *conscripțiile urbariale*, care fac obiectul studiului de față, întocmite pentru și în folosul proprietarului feudal pentru ținerea evidenței veniturilor sale și stabilirea raporturilor între supuși și stăpîn; și b) *Conscripțiile oficiale*, întocmite de organele de stat pentru stabilirea impunerilor fiscale, pentru nevoi economice și de recensămînt.

Majoritatea marilor moșii din Transilvania erau proprietatea statului, principii fiind cei mai mari proprietari.²⁵ Pe lîngă moșiile moștenite aveau și domeniile cetăților fiscale obținute prin sistemul de donații al regilor Ungariei, iar în secolul al XVII-lea prin acumularea de proprietăți funciare tot mai vaste. Astfel, pe moșiile familiale și de stat ce erau în mîinile familiei Rakoczy în Transilvania, numărul gospodăriilor iobăgești, în jurul anului 1648, ajungea la cifra de 12.000.²⁶ Amestecul de moșii de stat și moșii familiale nu a influențat însă organizarea lor, deoarece principii își gospodăresc domeniile fiscale ca *proprietar* și nu ca domnitor. Moșiile fiscale se deosebesc de cele familiale numai prin situația lor de drept, organizarea lor economică fiind asemănătoare.²⁷ Deosebiri în gospodărirea moșiilor, se găsesc la cele mai mici, fără centru fortificat, posedînd un număr mai redus de sate.

În secolul al XVI-lea numărul conscripțiilor urbariale este încă destul de redus. Numărul lor însă va crește începînd cu mijlocul veacului următor, ajungînd ca din secolul al XVIII-lea întocmirea conscripțiilor urbariale să se generalizeze pe întreg cuprinsul Transilvaniei.

Conscripțiile urbariale, începînd chiar din secolul al XVI-lea erau întocmite atunci cînd era necesară o evaluare, în cazurile schimbului de proprietar sau de împărțeaală, cu prilejul introducerii unei noi organizări, a instalării unui nou administrator, sau atunci cînd vechiul urbariu nu mai corespundea realității.²⁸

²⁴ Originalul se află în Arhivele Statului din Budapesta Dl. 3700; Fotocopia se găsește la Arhivele Statului din Cluj, publicat de Acad. D. Prodan, *Domeniul cetății Șiria la 1525*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, III, 1960, p. 37—102.

²⁵ Jakó Sigismund, *A gyalui vartartomány urbáriumai* (Urbariile domeniului cetății Gilău), Cluj, 1944, p. 31.

²⁶ Makkai László, *I. Rákóczi György Birtokainak Gazdasági iratái (1631—1848)* (Actele economice ale moșiilor lui Gheorghe Rákóczi I. (1631—1648), Budapest, 1954, p. 30.

²⁷ Jakó Sigismund, *op. cit.*, p. 31.

²⁸ Maksay Ferenc, *op. cit.*, p. 121.

Pînă la reglementarea urbarială din timpul Mariei Tereza întocmirea lor nu se făcea pe baza unor legi scrise, ci la ordinul stăpînului feudal, pe de o parte pentru a-i servi ca îndreptar la administrarea domeniului, pentru strîngerea și urmărirea încasării venitului de pe moșie, îndeosebi în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, iar pe de alta cu tendința reglementării raporturilor dintre iobagi și feudali.

Pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, la alcătuirea conscripțiilor urbariale se respectau formele tradiționale sau uneori se imita procedeul unei moșii vecine.²⁹ Menționăm că nu deținem date în ceea ce privește folosirea conscripțiilor dicale sau listelor de dijmă ca model sau documentare la întocmirea conscripțiilor urbariale. În secolul al XVII-lea se înregistrează două încercări de uniformizare în întocmirea urbariilor: una de pe timpul lui Gabriel Bethlen și a doua a perceptorului domeniilor familiei Rakoczy, care în 1699, opunîndu-se felului în care erau întocmite urbariile pînă la el, vorbește despre o nouă metodă de întocmire a conscripțiilor urbariale.³⁰

La o uniformizare cu adevărat s-a ajuns abia spre mijlocul secolului al XVIII-lea cînd pe domeniile fiscale, conscripțiile urbariale se întocmeau după directivele forurilor superioare, avînd principalele capitole bine stabilite și cu text în parte tipărit.

Urbariile domeniilor fiscale sau ale moșiilor particulare, din secolele XVI—XVII, sînt întocmite de administratorii lor (provizor, în ung. udvarbiro), de delegați ai principelui — ca stăpîn al moșiei — de notarii cancelariei principelui sau de notarii locurilor de adevărire. Cele din secolul al XVIII-lea sînt legalizate de notarii Tablei regești, ceea ce se notează fie în textul de început al conscripției urbariale, fie în formula de încheiere a lui. Astfel, în urbariul Domeniului Hunedoarei din 1681,³¹ se notează în textul titlului, că s-a întocmit pentru stăpînul domeniului contele Emeric Tökölyi de Kesmarck — viitorul principe — de către trimisul său Ioan Bajoni, iar urbariul aceluiași domeniu din 1718,³² este legalizat, după cum notează textul de încheiere, de către Ștefan Antos și Mihail Szantó, notari ai Tablei transilvănene. De asemenea, cele două urbarii din fondul Urbariile domeniului Făgăraș,³³ întocmite în același an, 1726, sînt semnate de administratorul lor Carol Laur Gebhardt și legalizate de notarii Tablei: Ladislau Miksa și George Csulai.

Nu în toate urbariile însă se găsesc menționate persoanele care le-au întocmit; îndeosebi cele mai vechi sînt lipsite de formula de încheiere sau

²⁹ Maksay Ferenc, *op. cit.*, p. 122.

³⁰ Ibidem.

³¹ Arh. St. Cluj, Urbarium seu nova connumeratio universorum bonorum ad arcem Vajda Huniadiensem pertinentium (1681/82). În continuare se va cita: Urb. Hunedoara, 1681/2.

³² Ibidem, Tezaurariatul Transilvan, — arhiva minieră — ad. 319/851 Urbarium Domini Vajda Hunjadiensis de anno 1718. În continuare se va cita: fondul Tez. Tr., Urb. Hunedoara, 1718.

³³ Ibidem, fondul Urbariile domeniului Făgăraș, III, Porumbakiense urbarium, anno 1726 și IV: Urbarium sive conscriptio fiscalis domini Fogaras, 1726. În continuare se va cita: fondul Urb. dom. Făgăraș... Urb. Porumbacul de Jos, 1726 și Urb. Făgăraș, 1726.

de semnătură, de exemplu Urbariul domeniului cetății Șiria din 1525, care lasă chiar impresia de concept.³⁴

Faptul că urbariile sînt întocmite din porunca stăpînului feudal și după îndrumările date de el, deci fără o bază de reglementare, ele diferă din punct de vedere al modului cum sînt întocmite. Toate sînt însă pătrunse de grija de a înregistra în amănunt toate datele de care avea trebuință stăpînul feudal pentru evidența veniturii moșiei și a îndatoririlor feudale. Inconsecvența unora din ele, consta — cum era și normal — în felul în care erau descrise bunurile și obligațiile iobăgești.

Variatatea de formă se observă în denumirea lor, la cele mai vechi lipsind chiar cuvîntul *urbarium*. Astfel, urbariile apar cu titlul de *registrum* (*Registrum super connumeratio, jobagionum ac incolarum in tota pertinentia castris Wilagoswar*),³⁵ *inventarium* sau *conscriptio*. Apoi, chiar dacă apare în titlu cuvîntul *urbarium* acesta este explicat prin alt cuvînt ca denumire *connumeratio* sau *conscriptio* (*Urbarium seu nova connumeratio universorum bonorum ad arcem Vajda Huniadiensis pertinentium*,³⁶ *Conscriptio seu urbarium bonorum... ad domum cusoriam seu monetariam Nagybanien-sium*).³⁷ Cu denumirea „*urbarium*“ (*Urbarium fiscale possessionum Sarkány, Persany et Grid, de anno 1766*)³⁸ apar mai tîrziu, îndeosebi, după ce s-a ajuns la o uniformizare a întocmirii lor.

Culegerea datelor în vederea întocmirii unei conscripții urbariale, se făcea, de obicei, prin ascultarea țăranilor iobagi (*martori*), iar modul de alcătuire a urbariului era înregistrarea datelor, pe sate. Acolo însă, unde existau urbarii vechi, acestea erau folosite în primul rînd,³⁹ completîndu-se cu depozitiile martorilor, care erau: juzii, jurații, sau alți oameni bătrîni din sat, dîndu-se și numele lor.

Datorită deselor schimbări în situația urbarială a moșiilor prin reducerea hotarului în urma vînzării, zalogirii, împărțirii pămînturilor între stăpînii acestora, prin fărîmițarea și micșorarea sesiilor⁴⁰ iobăgești, scăderea numărului animalelor și îndeosebi prin marea fluctuație a populației, determinată la rîndu-i de fuga iobagilor de pe o moșie pe alta, de pe un-

³⁴ D. Prodan, *Domeniul cetății Șiria la 1525*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, III, 1960, p. 48.

³⁵ D. Prodan, *op. cit.*, Urbariul domeniului cetății Șiria, 1525.

³⁶ Arh. St. Cluj, Urb. Hunedoara, 1681/2.

³⁷ Publicat în Maksay Ferenc, *Urbariumok XVI—XVII. század* (Urbariile sec. XVI—XVII), A Nagybanyai penzveröház alá rendelt Kincstári birtokok urbariuma (Urbariul moșiilor fiscale subordonate monetăriei din Baia Mare), Budapest, 1959, p. 626—635.

³⁸ Arh. St. Cluj, fondul Urb. dom. Făgăraș, VII.

³⁹ Uneori în cuprinsul lucrării se face referire la vechile urbarii. Astfel, în Urb. Hunedoara, 1681/2, la descrierea satului Plop (p. 112) este notat: „ut in urbar. anii 1634 et 66”.

⁴⁰ Sesia (*sessio*) moșie iobăgească. În înțelesul ei larg, consta din loc de casă și grădină în sat, pămînt de arătură și finaț în cîmp, la care se adăuga dreptul la proprietatea comună a satului: pășune, pădure, munți, terenuri necultivate, ape. Vezi, D. Prodan, *Iobăgia în domeniul Băii de Arșes la 1770*, Cluj, 1948, p. 22.

Mărimea sesiei iobăgești depindea de întinderea întregului pămînt cultivat în hotarul satului și de numărul iobagilor de pe ea. Vezi, Maksay Ferenc, *Urbariumok XVI—XVII század*, Budapest, 1959, p. 833.

domeniu fiscal pe unul feudal pentru administrarea acestora, urbariile se înnoiau adesea. Astfel, pentru domeniul Făgăraș, s-a întocmit o nouă conscripție urbarială la un interval de 32 de ani după cea din anul 1726⁴¹, iar conscripția urbarială a domeniului Gherlii din 1726 a fost înnoită după un timp și mai scurt, după 11 ani⁴². Cu ocazia acestor înnoiri ale urbariilor, stăpînii feudali reglementau raporturile și obligațiile iobagilor după interesul lor.

În general cuprinsul unui urbariu este indicat chiar în titlul lui, care adesea era foarte detaliat, înșirîndu-se bunurile mobile și imobile care erau înscrise : *sesii iobăgești cu iobagii și fiii lor, jelerii*⁴³ și *fiii, vitele împreună cu veniturile și slujbele*, după cum ne indică, de exemplu, titlul urbariului domeniului Hunedoarei „...*universorum bonorum ad arcem Vaida Huniadiens(em) pertinentium ; similiter colonorum et aliorum inhabitatorum praetitulat(ae)*. Arc(e) una cum sessionib(us) filiis, equis, bobus, percoribus et aliis jument(is) et *censib(us) proventib(us) serviciis...*“⁴⁴ În conținutul urbariilor se disting două elemente principale : sarcini iobăgești și drepturi senioriale.

Atît modul de întocmire cît și datele înscrise în ele nu sînt întotdeauna aceleași, ele variază în funcție de timpul cînd au fost întocmite și de interesul stăpînului feudal pentru care se făcea conscrierea.⁴⁵ Deose-

⁴¹ Arh. St. Cluj, fondul Urb. dom. Făgăraș, V. Urbarium seu Conscripctio dominii fiscalis Fogaras de Anno 1758. În continuare se va cita : fondul Urb. dom. Făgăraș, V. Urb. Făgăraș, 1758.

⁴² Ibidem, Arhiva orașului Gherla. Inventarium pariter, et Urbarium sive Conscripctio totalis Dominii Szamosujvár, 1737. În continuare se va cita : Arhiva orașului Gherla, Urb. Gherla, 1737.

⁴³ Jelerii (inquilini) constituiau populația mai săracă, mai puțin legată de loc, care nu posedau pămînturi de arătură (unii nu aveau nici casă, trăiau în casele altora) ; serveau de obicei cu contract și după ce și-au îndeplinit obligațiile aveau, legal, dreptul să se mute. Vezi D. Prodan, *Iobăgia în domeniul Băii de Arieș*, p. 19 ; idem, *Teoria migrației românilor din Principatele române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj, 1944, p. 71.

⁴⁴ Urb. Hunedoara, 1681/2.

⁴⁵ O formă deosebită o prezintă unele conscripții întocmite în sec. al XVII-lea din ordinul comitatului — pentru un număr limitat de localități — pe bază de ascultări de martori, înscriind numeric pe sate populația pe cap de familie și numărul de animale. De exemplu, potrivit unei astfel de conscripții, întocmită în anul 1694 pentru 59 de sate din comitatul Satu Mare, martorii trebuiau să răspundă la următoarele șase întrebări : la pct. 1, dacă au popă, clopote și slujbă divină ; pct. 2, dacă au cireadă și taur ; pct. 3, cite vaci sînt în sat ; pct. 4, cîți boi au, dacă se găsesc vite, boi și vaci din alte sate ascunse acolo ; pct. 5, cite familii sînt în sat ; pct. 6, dacă a fugit vreun om din sat și unde a fugit. După numirea satului se înscriau în text, răspunsurile date de martori — pe puncte. Privind satul Sîrbi (Olah Totfalu) judele Topan Emeric cu ceilalți jurați declară : la pct. 1, nu au nici biserică, nici popă care stă acolo, ci pe popa de la Satu Nou de Sus (Ujfalu), la pct. 2 numărul vitelor cu totul împreună 28 au și taur, la pct. 3 au 31 de boi, 21 de vaci, la pct. 4 nimic, la pct. 5 : familii împreună cu cei veniți din altă parte : 11, la pct. 6 nimic. Arh. St. Cluj, fondul Comitatul Satu Mare. Conscripctio[es] co[m]i[t]a[t]us per off[icia]les factae, an. 1694.

birile din punct de vedere al formei și conținutului au determinat pe unii cercetători să împartă urbariile în mai multe tipuri.⁴⁶

În evoluția lor, conținutul urbariilor, odată cu instaurarea stăpînirii habsburgice în Transilvania, s-a îmbogățit față de cele întocmite anterior, atît prin descrierea proprietății în amănunt cît și prin precizarea îndatoririlor feudale, urmărindu-se smulgerea veniturii din toate sursele posibile.

Obișnuit, la urbariile cele mai vechi, din secolul al XVI-lea, după numirea satului urmează înscrierea populației iobăgești, începîndu-se cu lista *iobagilor* (*iobbagiones*) și a *jelerilor* (*inquilini*) trecîndu-se numele capului de familie, urmînd apoi treptat celelalte grupe de supuși. În dreptul numelui iobagului sau al jelerului se indică starea materială: *sesia* (*sessio*), deosebindu-se *sesia* întreagă de cea parțială, *numărul vitelor* (*boi, cai, oi, capre*), precum și *viile*. Sarcinile iobăgești (*dijme, taxe, cens*) și *obligațiile de muncă*, precum și sarcinile deosebite ce se dădeau după sărbătorile din an, nu sînt date după indivizi, ci ele sînt trecute în text, după listele nominale, variind de la sat la sat. În afară de acestea sînt notate și date despre economia proprie a stăpînului ca: *pluguri, mori, venitul din urbura minieră*,⁴⁷ *vii, heleștee*.

Menționarea animalelor după numele capului de familie, duce treptat la prezentarea datelor în formă de tabel⁴⁸. Acest sistem al înscrierii datelor în tabele devine din 1640 destul de general, iar din secolul al XVIII-lea rubricile se extind și se înmulțesc. Astfel, tabelul cu iobagii din satul Breaza din urbariul domeniului Făgăraș, din 1726, cuprinde următoarele rubrici în dreptul numelui iobagului: *fiii, vîrsta, cai, boi, vaci, junci, juninci, oi, capre, porci, stuși, pămînturi în hotarul de sus și pămînturi în hotarul de jos* (*agri in superiori calcatura, agri in inf. calcatur.*), acestea subdivizate pentru *cible* (*cubulus*) și *feldere* (*metreta*), *finațe* de amîndouă părțile (*prata utrobique*), care, ocupația (*conditio*).⁴⁹

Pe lîngă tabelele respective, urbariile din secolul al XVII-lea și îndeosebi cele din secolul al XVIII-lea, se adîncesc în conținut, atît prin descrierea detaliată a moșiei cu toate dependențele cît și prin precizarea obligațiilor iobăgești și a veniturilor stăpînului. Detaliile descriptive ca și cele de reglementare sînt cuprinse sub felurite titluri, din care enumerăm cîteva: *curtea nobiliară, hambarul, grădina de legume, grădina de pomi, pămînturile și finațele alodiale*,⁵⁰ *sesiile iobăgești și ale jelerilor, censul, dijma*.

⁴⁶ Din publicațiile mai recente dăm tipurile de urbarii stabilite, în *Urb. domeniilor feudale, în Slovacia, Introducere* p. 20:

a) urbarii registru, care conțin date sumare descriptive și cifrice-reglementare;

b) urbariu în adevăratul înțeles al cuvîntului, conținînd lista nominală a iobagilor sau o descriere detaliată a celorlalte dependențe ale domeniului cu respectivele date cifrice-reglementatoare;

c) urbariu instrucție, urbariu extins cu o instrucție.

⁴⁷ Date înregistrate în Urbariul domeniului cetății Șiria, 1525, citat.

⁴⁸ Maksay Ferenc, *op. cit.*, p. 128.

⁴⁹ Arh. St. Cluj, fondul Urb. dom. Făgăraș, IV, Urb. Făgăraș, 1726, p. 310—317.

⁵⁰ Terenurile administrate direct de stăpîn, față de terenurile urbariale deținute de iobagi, se numesc alodiale. Vezi, Maksay Ferenc, *Urbáriumok XVI—XVII század, Budapest, 1959, p. 817—818.*

*crîsmăritul, viile, moara domnească, pescuitul, vînatul, pădurile, productivitatea cerealelor, legi și obiceiuri, (jus gladii), dreptul paloșului ș.a.*⁵¹

Urbariile domeniilor și cetăților fiscale, începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, continuă să se amplifice cu date din ce în ce mai variate și bogate asupra gospodăririi domeniului, ce sînt cuprinse sub tot mai multe titluri. Aceste date se extind pe sute de pagini, iar unele din urbarii ajung să aibă chiar peste o mie de pagini, ca de exemplu urbariul domeniului Făgăraș din 1758, care are 1270 p.⁵²

Obișnuit, într-un asemenea urbariu, datele sînt orînduite astfel: se descrie întii *curtea fiscală*, împreună cu *dependințele și pămînturile* care-i aparțin, urmînd *conscrierea, pe orașe și tîrguri, a locuitorilor capi de familie*, pe străzi sau cartiere, după care sînt înscrise date privitoare la *obligățiile iobagilor și ale oamenilor în serviciul cetății*, privitoare la *bresle, negustori, scaune de judecată*, precum și date despre veniturile domeniului din *morărit, cîrciumărit, măcelărit, berărit ș.a.* Urmează apoi conscrierea supușilor de pe domeniu, pe sate, înscrîși în tabele. În secolul al XVIII-lea în aceste tabele, odată cu creșterea producției de mărfuri țărănești, apar și înregistrări privitoare la răscumpărarea cu bani a contribuției de produse. Obligățiile iobăgești și veniturile proprietarilor feudali sînt trecute de asemenea sub diferite titluri, pentru fiecare sat separat.

Asupra conținutului urbariului a avut o mare influență mărirea proprietății stăpînilor feudali, proces ce a avut loc odată cu consolidarea stăpînirii austriece în Transilvania în secolul al XVIII-lea.⁵³ Moșierul își sporrește alodiul, acaparînd păduri, pămînt arabil, în primul rînd de la iobagi, micșorîndu-le sesia, iar producția de mărfuri moșierească în creștere cere tot mai multă putere de muncă. Astfel că interesul moșierului, extins în diferite ramuri de producție, a făcut să pretindă conscriptorilor de urbarii, cît mai multe amănunte.

Urbariile mai evaluate din secolul al XVIII-lea, au la sfîrșit tabele cifrice recapitulative (*summa summarium, extractus summarius*), la care însă se constată multe greșeli de calcul.

O categorie aparte o formează urbariile domeniilor fiscale la care se anexa și o situație a evaluării întregului domeniu (*uestimatio*) întocmită ulterior pe baza unor formulare dinainte pregătite sub formă de tabele. Acestea cuprind numărul iobagilor, jelerilor, sesiile iobăgești, obligațiile iobăgești, descrierea domeniului: clădiri, venituri în bani, venitul produselor exprimat în bani, cîrciumăritul și alte foloase. Dintre toate veniturile numai robota nu era calculată în bani.⁵⁴ Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, aceste tabele de evaluare se făceau chiar pe formulare tipărite, conscrip-

⁵¹ Titlurile sînt date din: *Conscriptio-Bonorum Bánfiano-Fiscalium în Possessionibus Veresegyhéza in Albensi et Türe Colosiensi Transilvaniae comitatibus in anno 1763 peracta*. Arh. St. Cluj, fondul Tezaurariatul Transilvan — arhiva minieră nr. 429.c/1827. În continuare se va cita: fondul Tez. Tr., Urb. Roșia, 1763.

⁵² Arh. St. Cluj, fondul Urb. dom. Făgăraș, V, Urb. Făgăraș, 1758.

⁵³ Maksay Ferenc, *op. cit.*, p. 128.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 126; D. Prodan, *Iobăgia în Domeniul Băii Arieș la 1770*, Cluj, 1948, p. 69.

țiile urbariale ale domeniilor fiscale fiind întocmite din ordinul și după îndrumarea Tezaurariatului.

O categorie aparte în cadrul conscripțiilor urbariale din Transilvania secolelor XVII—XVIII sînt conscripțiile create de scaunele secuiești. Acestea erau întocmite la ordinul Guberniului Transilvaniei, fie de către comisari delegați, fie de către notarii scaunelor secuiești, pe bază de instrucțiuni. După scopul pentru care au fost întocmite le putem împărți în două categorii și anume: conscripțiile întocmite pentru administrația militară a scaunelor, pentru evidența efectivului militar și a bărbaților capabili de a purta armă și cele întocmite în vederea stabilirii contribuțiilor. Conscripțiile din prima categorie — așa cum reiese din materialul studiat —⁵⁵ avînd forma unor liste, cu titlul de *Regestrum*⁵⁶, *Connumeratio* sau *Conscriptio*, înscriu populația nominal, pe localități și în cadrul acestora împărțită în nobili *primipili* (călăreți secui), *pixidari* (pedestrași secui), *libertini*⁵⁷, *iobagi* și *jeleri* fără a fi însă notată starea materială. La sfîrșitul conscripției se face o totalizare (*summa universalis*) cifrică pentru fiecare scaun. Datelor de mai sus, li se adaugă, începînd cu cel de al 3-lea deceniu al secolului al XVII-lea, *văduve*, *orfani*, *invalidi* (debiles); în dreptul numelui locuitorilor se notează numărul boilor, iar uneori în dreptul numelui de iobag sau jeler se notează locul de unde a venit, ajungînd ca spre mijlocul secolului al XVIII-lea datele înscrise într-o conscripție să fie sistematizate în tabele, cu rubrici care se vor referi în plus și la *cai*, *săbii* (*gladii flamae*), *flinte* (*flinetae carabini*), *puști* (*pistoletae*). Unele din aceste conscripții sînt întocmite numai cu ocazia unor expediții militare, înregistrîndu-se numele celor dispăruți sau al invalidilor (debiles). Amintim conscripția *Regestrum juxta inquisitionem a Bellica expeditione Transalpinen(se) Valachia sese Absentan(tium) Debilium... ano 1655 die 30 iunii... inchoatum*.⁵⁸ (Listă întocmită, potrivit cercetărilor, la 30 iunie 1655, despre cei reprezentați, infirmi... la expediția din Țara Românească).

Conscripțiile întocmite de scaunele secuiești în vederea stabilirii contribuțiilor, spre deosebire de conscripțiile urbariale întocmite în restul teritoriului Transilvaniei, nu cuprind date asupra relațiilor dintre supuși și

⁵⁵ Arh. St. Cluj, fondul Scaunul Odorhei, Conscripții 1614—1758, fasc. IV, V, VII, VIII.

⁵⁶ Dăm ca exemplu titlul conscripției Scaunului Trei Scaune din 1614: *Regestrum, universonum, nobilium et agilium primor[um] potior[um] primipilor[um] peditu pixidarior[um] libertinor[um] sicularum; Universon[um] q[ue] iobagion[um] inquilinor[um] seu inhabitatoru[m] Trium Sedium Sicul[icalium] Sepsii, Kizdy et Orbay in anno 1614...* Arh. St. Cluj, fondul Scaunul Odorhei, Conscripții 1614—1758, VIII, 1.56.

⁵⁷ Aceștia erau iobagi eliberați, în sensul că erau scutiți de serviciile obișnuite iobăgești, fiind obligați în schimb la serviciul militar sub diferite titluri sau la alte servicii față de cetate sau față de stăpînul ei. Vezi D. Prodar, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în secolul al XVII-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, I—II, 1958—1959, p. 61.

⁵⁸ Arh. St. Cluj, fondul Scaunul Odorhei, Conscripții 1614—1758, VII, 3a.

stăpîni. În ele pe lîngă textul privind descrierea localității cu păduri, fînațe, mori, în tabele este făcută înscrierea populației cu indicarea stării materiale (sesii, pămînturi arătoare, fînațe, animale, contribuții în bani).

III. Conscripțiile oficiale întocmite de stat

Începînd din secolul al XVIII-lea, alături de conscripțiile urbariale, sînt întocmite și diferite conscripții de către organele statului. Motivul alcătuirii acestora trebuie căutat în înseși condițiile istorice ale Transilvaniei aflată sub stăpînirea habsburgică. Este cunoscut faptul că odată cu consolidarea stăpînirii austriece, în primele decenii ale veacului al XVIII-lea, habsburgii au inițiat o serie de măsuri organizatorice, în vederea sporirii fiscalității pentru acoperirea cheltuielilor avute în urma războaielor cu turcii și a luptelor dintre curuți și lobonți și pentru sporirea continuă a veniturilor imperiului. Primele dintre măsurile luate în acest scop au fost, instituirea unei comisii care trebuia să impună locuitorii la plată și să analizeze posibilitatea de exploatare a solului și a bogățiilor naturale, precum și luarea din mîna organelor locale a administrării veniturilor⁵⁹. Pentru asigurarea încasării dărilor au fost întocmite felurite conscripții de natură economică, fiscală, sub directa supraveghere a organelor fiscale. Printre acestea amintim *conscripțiile de dare*, conscripțiile alcătuite în vederea *stabilirii numărului românilor pe confesiuni*, conscripțiile *minerilor*⁶⁰ și ale *spălătorilor de aur*, ale *negustorilor greci, armeni și bulgari*.⁶¹

Iată cîteva din cele mai importante :

a) *Conscripțiile de dare din anii 1715 și 1720*. În vederea acțiunii de supunere politică a Transilvaniei și legarea ei cît mai strîns de puterea centrală, începînd din primele decenii ale veacului al XVIII-lea, habsburgii au luat o serie de măsuri de ordin organizatoric pentru reglementarea treburilor financiare ale imperiului prin introducerea sistemului său de impunere fiscală. Ca urmare, în anul 1715 regimul austriac întreprinde în Ungaria o primă conscriere generală de dare, pe bază de instrucțiuni. Prin această conscripție s-a urmărit stabilirea numărului și numele contribuabililor impozabili, care îi și dă caracterul său fiscal.⁶² În acest scop au fost înregistrate : *pămîntul cultivat* de iobagi și jeleri, *viile, pădurile*, precum și *veniturile*. Acum sînt înscriși pentru prima dată și meseriași și negustori.⁶³ Deși instrucțiunile în baza cărora a fost întocmită erau

⁵⁹ Surdu B., *Dezvoltarea social economică a Transilvaniei în sec. XVIII*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, III, p. 104.

⁶⁰ Dăm ca exemplu Conscriptia minerilor și a spălătorilor de aur din 1772/3 din Baia de Criș împreună cu Tebea, Căraciu, Rîșca, Ruda, Ribița, Vaca, Brad, Criscior, Fănățel, Buceș, Stănița, După Piatră, Curechiu, Herțești, Boița, Trestia, Crăciunești, Ciinelu, Ormenis, Luncoiu de Sus, Seliște, Peștera. Arh. St. Cluj, fondul Tezaurariatul transilvan — arhiva minieră — nr. 961/1773.

⁶¹ I. Moga, *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, VIII, Buc., 1939, p. 160.

⁶² D. Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj, 1944, p. 26.

⁶³ Kovácsics, *op. cit.*, p. 8.

foarte amănunțite și cu formulare tip, ea prezenta atâtea greșeli, încât a trebuit să fie repetată în anii 1720—1721. Greșelile conscriptorilor se datorau atât instrucțiunilor, care puteau fi felurit interpretate, cât și greutăților de completare a rubricilor tip.⁶⁴ Pentru a se asigura de obiectivitatea datelor, instrucțiunile prevedeau ca pentru lucrările de conscriere să fie trimiși conscriptori din comitate îndepărtate, care să nu fie legați de nici un interes în localitățile respective⁶⁵. Dar aceștia, necunoscând locurile și satele au putut fi duși în eroare, atât de către iobagi în dorința acestora de a-și ușura sarcinile fiscale, cât și de feudal, care avea interes ca iobagul să poată să-și achite în primul rînd sarcinile feudale și apoi pe cele ale statului.

Instrucțiunile acestea nu s-au extins și asupra Transilvaniei. Aici conscripțiile de dare se întocmesc, începînd din anul 1715, aproape anual, de către unitățile administrative, prin delegați din partea celor 3 națiuni constituționale ale țării. Spre deosebire de conscripțiile de dare din Ungaria, cele din Transilvania sînt făcute după norme uniforme și nici nu cuprind, în cele mai multe unități administrative numele contribuabililor. Totalurile contribuabililor, pe unități administrative, pentru întreaga Transilvanie, se găsesc într-o totalizare făcută în anul 1721⁶⁶.

b). *Conscripțiile pentru stabilirea numărului românilor pe confesiuni.*

În secolul al XVIII-lea s-au alcătuit trei conscripții. Prima dintre ele, întocmită din ordinul imperial din 11 dec. 1732, cunoscută sub numele de *conscripția lui Inochentie Micu Klein din 1733*, a doua făcută sub îndrumarea episcopului P. Pavel Aron în 1750, și a treia întocmită de generalul imperial *Bucow, în 1760—62*, prin organe oficiale. Aceste conscripții, constituite pentru nevoi confesionale, pentru stabilirea numărului de preoți și a drepturilor lor⁶⁷ — primele două fiind făcute chiar de către preoți — cuprind 3 recensăminte⁶⁸ simple ale tuturor românilor, fără deosebire de condiții sociale și din ambele confesiuni. Conscripția din 1733

⁶⁴ Arh. St. Cluj, Arhiva orașului Baia Sprie, seria doc. vechi, an. 1715, nr. 10.

Astfel, conscriptorii orașului Baia Sprie sînt admonestați de Cserneki Dersöffi Pál din partea comitatului Satu Mare, pentru că au trecut orașul împreună cu Ciuzbaia în cadrul porților comitatului, fără să țină seama de imunitatea orașelor.

⁶⁵ D. Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj, 1944, p. 27. Așa s-a procedat în Maramureș, comitatul Solnocul de mijloc, Crasna și în Chioar, unde s-au aplicat instrucțiunile.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 38—41.

⁶⁷ Episcopul Klein a prezentat curții imperiale, 24 de „gravamine” și plîngeri privitoare la privilegiile și promisiunile făcute românilor cu ocazia unirii, în timpul de la 1720—40, dintre care 8 plîngeri sînt din anii 1729—32, vezi Togan Nic., *Statistica românilor din Transilvania în 1733*, în Rev. „Transilvania”, an. XXIX, nr. IX—X, 1898, p. 170.

⁶⁸ Nu în înțelesul de azi al noțiunii, ci evaluări parțiale a populației românești, vezi C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Chereșteșiu, T. Morariu, *Din istoria Transilvaniei*, I, Ed. a III-a, Buc., 1963, p. 246.

și aceea din 1760—1762 este concepută pe familii și confesiuni, iar aceea a episcopului Petru Pavel Aron pe persoane și confesiuni.⁶⁹

Ca urmare a importanțelor date ce se desprind din aceste recensăminte, conscripțiile au fost studiate atât sub aspectul locului pe care-l ocupă în categoria materialelor de acest fel cât și al interpretării lor.⁷⁰ Chiar Inochentie Micu Klein, în sprijinul revendicărilor politice pentru care a luptat, a utilizat datele conscripției din 1733. Aceste conscripții — întocmite pînă la apariția ordonanței provizorii, cunoscută sub numele *Certa puncta*, publicată în 1769, care reglementează raporturile dintre iobagi și stăpîni — au o deosebită importanță pentru faptul că ele permit cunoașterea situației demografice a Transilvaniei, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Ele însă sînt rezultatele unor numărători parțiale.

c) *Conscripțiile pentru recensămîntul populației din 1750 și 1785.*

În vederea reorganizării sistemului de impozite, în perioada reformelor administrative inițiate de Maria Tereza și Iosif al II-lea, au fost întreprinse două mari recensăminte ale populației din Transilvania. Primul a fost efectuat în urma decretului regal din 19 martie 1750. Datele despre orașeni au fost culese de către oficialii localității respective, iar cele despre populația de pe domenii de către organele judiciare, în prezența administratorilor moșiilor. Recensămîntul a cuprins întreaga Transilvanie afară de Partium⁷¹ și Banat. Fiecare localitate a fost descrisă în „descriptio frontalis”, după care urmează tabelul nominal al capilor de familie împreună cu averile, veniturile lor; averile nobililor însă nu sînt conscrise.

Rubricile tabelului sînt aceleași pentru orașe și sate cu excepția a două, în care pentru orașe privesc casele și venitul după chirii, iar pentru sate privesc întinderea totală a pămîntului și casele de locuit. Pe lângă rubricile obișnuite privitoare la pămînt și veniturile lui, la animale și alte venituri locale, formularul mai cuprinde rubrici și pentru impozitul din 1748 și 1749 divizat pentru restanțe, pentru meseriași și negustori și în sfîrșit pentru scutiți de impozite. Conscripția mai cuprinde încă 3 tabele anexe: unul, avînd 13 rubrici, care cuprinde veniturile publice, altul privește datoriile publice, iar al treilea înregistrează pămînturile părăsite. La centralizarea datelor s-a făcut și o sistematizare a localităților și a populației. Astfel, localitățile sînt împărțite în trei grupe, ținîndu-se seama de productivitatea pămîntului și mai ales de posibilitățile

⁶⁹ Deosebit de importante sînt notările care se fac, la unele sate, cu privire la obligațiile preoților față de stăpînii domeniilor — care erau întocmai ca ale iobagilor — și abuzurile feudalilor, care răpeau preoților pămînturile date prin trimișii guvernului. Astfel, la Sălciua de Sus, se arată modul cum se făcea această operație, îngrăditura se lua jos și materialul se ardea. Vezi A. Bunea, *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750*, în Rev. „Transilvania”, an. XXX, nr. IX, 1901, p. 282.

⁷⁰ Prodan D., *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj, p. 17 și urm. — utilizează datele conscripțiilor indicînd și o bibliografie comentată a celor care s-au ocupat de ele.

⁷¹ Sub Partium („Părți”) se înțelegeau comitatele de margine care au aparținut, cu diferite variații, principatului Transilvaniei. Vezi, *Istoria României*, vol. II, Buc., 1962, p. 800, 937—938.

de comerț. În grupa întâi au intrat Sibiul și Brașovul, Clujul fiind inclus în grupa a doua, împreună cu Mediașul, Sighișoara, Zlatna, Alba Iulia etc., iar în ultima sînt incluse Aiud, Reghin, Odorhei ș.a.

Deși în multe privințe, acest recensămînt nu prezintă garanția unor cifre sigure, fiind discutabile mai ales datele care înregistrează veniturile meseriașilor și negustorilor, totuși el prezintă o mare importanță prin aceea că încearcă să cuprindă întreaga populație cu toate veniturile ei.⁷²

Cel de-al doilea recensămînt pentru principatul Transilvaniei, avînd de această dată un caracter general, este întreprins de Iosif al II-lea în anii 1785—1786, cînd în conscripțiile întocmite sînt înregistrați toți locuitorii stabili, cei veniți din alte localități, precum și cei ce n-au fost găsiți prezenți la domiciliul lor.⁷³ În aceste conscripții, locuitorii nu mai sînt împărțiți după naționalitate sau confesiune. Instrucțiunile elaborate pentru efectuarea acestui recensămînt și întocmirea conscripției, au fost tipărite din ordinul guvernului și în limba română. Titlul acestora este „Învățătura sau talmăciuirea pentru rubricile sau trăsurile liniilor ce sînt cuprinse în toate foile conscripției”.⁷⁴

IV. Reglementări urbariale

Curtea din Viena, în dorința de a asigura pentru puterea centrală o sursă de venituri și de recrutare de ostași tot mai sigură din țărănime, prin limitarea drepturilor nobilimii maghiare față de iobagi, încearcă să reglementeze sarcinile feudale printr-un regulament urbarial. Acest regulament, introdus în Ungaria la 1767, avînd ca principal scop fixarea obligațiilor și drepturilor iobagilor față de stăpîn, stabilește, spre deosebire de dieta Transilvaniei din 1714 — care fixa robota la 4 zile pe săptămîină pentru iobagi și 3 zile pe săptămîină pentru jeleri —, obligația de muncă la 1 zi pe săptămîină cu animalele și 2 cu brațele. Acest fapt a atras după sine o mare rezistență din partea nobilimii, semnalată mai ales atunci cînd se punea problema extinderii prevederilor acestui regulament urbarial și în Transilvania. O dovadă a acestei rezistențe opuse de nobilime este însași atitudinea guvernatorului Brukenthal care tergiversează sub diverse motive, peste 10 ani, introducerea în Transilvania a unei reglementări asemănătoare.⁷⁵

Reglementarea raporturilor dintre iobagi și stăpînii de pămînt, inițiată de către habsburgi, avea ca scop nu numai limitarea robotei amintite mai sus, ci și înlăturarea abuzurilor nobilimii, prin împiedicarea acaparării pămînturilor țaranilor, dînd astfel posibilitate țărănimii să contribuie într-o măsură tot mai mare la suportarea sarcinilor față de stat.

⁷² Trócsányi Zsolt, *Erdélyi ősszeírások* (Conscripții în Transilvania), în „A történeti statisztika forrasai”, Budapest, 1957, p. 275—277.

⁷³ Thirring Gusztáv, *Magyarország népessége II. Iosif korában* (Populația Ungariei în timpul lui Iosif II), Budapest, 1938, p. 32, 48, 56, 119.

⁷⁴ Andrei Vereș, *Orînduiele românești vechi tipărite în Ardeal (1744—1848)*, în „Rev. Arhivelor” I, 1924—26, 1—3, p. 346.

⁷⁵ Bérlasz Jenő, *Az erdélyi úrbérendezés problémái (1770—1780)*, (Problemele reglementării urbariale în Transilvania) 1770—1780, în „Szazadok” Seccolele), XLXV, Budapest, 1941, p. 344 și urm.

Faptele arată că la această reglementare urbarială din Transilvania nu se putea ajunge decât printr-un compromis între Curtea din Viena și nobilimea de aici, în dauna iobăgimii, respectiv prin menținerea pe mai departe a sarcinilor feudale și sporirea în același timp a celor fiscale.⁷⁶ Concretizarea acestui act de reglementare urbarială pentru Transilvania se face prin publicarea la 11 noiembrie 1769 a unei ordonanțe provizorii cunoscută sub numele de *Certa puncta* (Anumite puncte).

În cele 4 capitole ale sale, ordonanța arată despre robotă, timp de muncă, dijme, dări, despre pământurile iobagilor, dreptul la cârciumărit etc. Robota se menține aceeași ca și în legea din 1747 — care la rîndu-i legifera hotărârile dietei din 1714 — cu precizarea însă că pentru ziua de muncă să se țină seama și de timpul necesar la deplasarea pînă la locul de muncă, de timpul pierdut la vînătoare, pescuit etc. Se reglementa dijma din produse, iar o serie de dări abuzive erau anulate. Sînt stabilite de asemenea obligațiile stăpînului de a asigura iobagilor pămîntul necesar traiului, dreptul la cârciumărit pentru 3 luni, recunoașterea unei părți din avere pentru văduve, precum și natura pedepselor pentru supuși.⁷⁷

Deși practic, această ordonanță n-a fost aplicată, în Transilvania se vor întreprinde o serie de conscripții de natură economică și fiscală.

Reglementările urbariale de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea impun dietei din 1790—1791 recunoașterea desființării servituii personale a iobagilor și dreptul acestora de liberă strămutare. La punerea lor în aplicare, iobagii s-au izbit însă de atîtea îngrădiri, încît nu s-au putut folosi practic de ele.⁷⁸

Tergiversările în problema reglementării raporturilor dintre iobagi și stăpîni, dintre pămîntul iobagilor și moșia alodială au continuat și în primele decenii ale veacului al XIX-lea, ajungîndu-se ca abia la 8 ianuarie 1819 Francisc I să fixeze printr-un rescript începerea lucrărilor de reglementare urbarială.⁷⁹ Rezultatul acestei acțiuni a fost concretizat în *conscripția czirakiană* numită astfel după numele celui care a condus lucrările de reglementare urbarială, Anton Czirak.

Cauzele care au determinat Curtea de la Viena să ia măsurile de reglementare urbarială se găsesc în situația economică a Transilvaniei, în condițiile specifice ale dezvoltării acesteia. Dezvoltarea mult mai înceată a economiei Transilvaniei decît în restul imperiului, a produs îngrijorări regimului habsburgic în aplicarea planului acestuia de sporire a venitului statului prin impunerile fiscale. Sărăcirea continuă a iobagilor, fuga în masă a acestora dintr-un ținut într-altul — în interiorul țării sau chiar peste hotare — precum și foametea din primele decenii ale veacului al XIX-lea, constituiau, un pericol pentru baza de impozit. Aceasta pe de o parte, iar pe de alta însăși economia Transilvaniei prezenta o serie de aspecte contradictorii. Astfel, obligațiile impuse iobagilor difereau de la un stăpîn feudal la altul, tot așa cum proprietatea comună a iobagilor

⁷⁶ C. Daicoviciu, ș.a., *op. cit.* p. 260—261.

⁷⁷ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu, 1890, p. 385—386.

⁷⁸ C. Daicoviciu, ș.a., *op. cit.* p. 272.

⁷⁹ Trocsanyi, *op. cit.*, p. 295.

cunoștea formele cele mai variate : grupuri de sate cu pășune de munte comună alături de sate lipsite de pământuri și nevoite să folosească hotarele vecine ; sau varietatea mare de la o moșie la alta, a răscumpărării obligațiilor din natură în bani.

Alături de exploatarea de către stăpînii feudali a țăranilor iobagi, la pauperizarea acestora au contribuit în mare măsură nesfîrșitele războaie și răcoale țărănești de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.⁸⁰

Pentru îndeplinirea prevederilor instrucțiunilor elaborate și tipărite în vederea întocmirii noilor conscripții,⁸¹ a fost încredințat vicepreședintele Cămarii aulice maghiare, A. Czirak împreună cu trei consilieri regali. Ca urmare, acesta a împărțit Transilvania în trei circumscripții, numind totodată conscriptori străini pentru fiecare localitate care urma să fie conscrisă. Datele se culegeau de conscriptori în prezența proprietarilor sau a delegaților lor, pe baza mărturiilor depuse de judele sătesc împreună cu alți oameni din sat. Mărturiile, ca răspunsuri la cele 9 întrebări fixate în instrucțiune, trebuiau scrise în limba majorității populației. Instrucțiunile mai prevedeau ca textul consemnat inițial în limba română să fie tradus în limba latină.⁸²

Cele 9 întrebări, cu excepția întrebării a 9-a, nu se deosebesc de cele fixate în regulamentul urbarial general din 1766, aplicat atunci în Ungaria, inclusiv în Partium.⁸³ Astfel, în regulamentul urbarial din 1766 întrebarea a 9-a se referă la originea calității de iobag (dacă sînt iobagi veșnici sau nu), pe cînd în instrucțiunile din 1819 întrebarea a 9-a privește dreptul de folosință a pădurilor și dreptul de a vinde și cumpăra terenuri. Este important de redat și conținutul celorlalte întrebări.

Primele trei se refereau la urbariile, contractele sau învoielile anterioare, prin care erau consfințite sarcini iobăgești și drepturi senioriale ; cea de a 4-a privea calitatea pămînturilor din localitatea respectivă ; a 5-a întinderea sesiei iobăgești ; a 6-a și a 7-a sarcinile (roboata, dijma, nona, (a noua), în sfîrșit a 8-a privea terenurile părăsite).⁸⁴

Declarațiile sătenilor, întărite prin punerea degetului pe cruce, erau semnate și de conscriptori, care în ultima parte își consemnau observațiile, sub care, atunci cînd exista, era aplicat sigiliul satului respectiv.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 293—4.

⁸¹ *Benigna Instructio. Pro Magistratualibus Urbarialem Regulationem, executantibus deserviens* (în l. maghiară : *Kegyelmes Utasítás az Urbarialis Regulatiót executioban vévő közönséges Tisztviselők számára*) (1819 — mai 7). (Instrucțiunile sînt anexate la „...împărăteasca poruncă” ad. nr. 7054/1819, trimisă cu ord. gub. nr. 5240, din 2 mai 1820, tip. în l. română). Arh. St. Cluj, fondul Comitatului Alba de Sus. Conscripții czirakiene, an. 1820, nr. 14/850.

⁸² Contrar acestei indicații, după datele stabilite de noi în baza materialului documentar din fondul Comitatul Alba de Sus, aflat la Arh. St. Cluj, majoritatea acestor mărturii au fost traduse în l. maghiară.

⁸³ Conscripțiile urbariale din Comitatul Satu Mare (din anii 1772—1775) sînt întocmite pe baza acestor întrebări. De exemplu : Conscripția satului Negrilești din anul 1772. Arh. St. Cluj, fondul Comitatul Satu Mare. Conscripții urbariale, Felső Falu Helységnek Urbariuma, Anexa: Examen et fassiones ad novem puncta possessionis Felső Falu, 1772, nr. 1, E.

⁸⁴ Întrebările cuprinse în instrucțiuni sînt reproduse în românește în St. Metes, *Vieața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, 1508—1820, Buc., 1921, p. 4—5, iar în l. maghiară, în Trocsányi, *op. cit.*, p. 296.

Conscripțiile czirakiene aveau, ca anexe, copiile urbariilor la care se referă întrebările de la pct. 1—3. De asemenea se mai anexau două tabele tip, cu formulare tipărite și anume unul privitor la întinderea sesiei iobăgești, iar altul privind locurile defrișate și viile. Iată rubricile tabelului primei categorii, cu titlul „Conscriptio Possessionis... Urbarialis“ : numele iobagului, calitatea sesiei (mărimea : întreg, jumătate, sfert), teren interior în măsuri vieneze, pământ de arătură în jugăre, jugăre de fînațe (subdivizat în trei subrubrici, după felul cositului). Rubricile următoare serveau la înscrierea pămînturilor și fînațelor aflate pe praedium (pământ nelocuit). La sfîrșitul lunii iulie 1820 au fost începute lucrările de clasificare a pămînturilor după calitate, mărime și alte criterii.⁸⁵ Rezoluția regală, care trebuia să legifereze reglementarea urbarială, nu s-a dat însă niciodată. Cauza principală a renunțării la definitivarea lucrării s-a datorat atît rezistenței nobilemii cît și mișcărilor țărănești. Acestei cauze, după cum susține Trocsányi i s-ar alătura faptul că Viena, prin ordonanța regală din 15 aug. 1822, a fixat ca impozitul să fie plătit în bani convenționali, renunțînd la politica de îngădire a drepturilor nobilemii față de iobagi.⁸⁶

Valoarea documentară a conscripțiilor czirakiene întocmite în anii 1820—1821 constă în bogăția informațiilor de natură social-economică, culese de pe întreg întinsul Transilvaniei, sistematizate în baza unor instrucțiuni unice, informații culese direct de la iobagi și reproduse întocmai în românește.

V. Valoarea documentară a conscripțiilor urbariale

Vorbînd despre aspectul documentar al conscripțiilor — ca obiect al cercetării științifice — constatăm că între cele două categorii principale ale conscripțiilor, trebuie făcută o delimitare sub raportul valorii datelor pe care acestea le cuprind. Astfel, dacă *conscripțiile urbariale*, întocmite pentru feudal, pot prezenta toată încrederea în privința exactității datelor înscrise, cele *oficiale*, întocmite de către stat, nu mai prezintă aceeași încredere și deci trebuie luate ca atare. Nesiguranța pe care o prezintă conscripțiile oficiale se datorește faptului că de cele mai multe ori conscriptorii străini în acțiunea lor de culegere a datelor, puteau fi induși în eroare întrucît iobagii, alît de frica dărilor cît și la îndemnul stăpînului feudal nu-și declarau toate bunurile sau le declarau în cantitate mai mică.

Prin bogatele și variatele date pe care le cuprind, precum și prin felul amănunțit în care sînt redată acestea, conscripțiile urbariale constituie una din cele mai prețioase și sigure surse de informare științifică pentru studierea diferitelor probleme sociale și economice specifice feudalismului.

Pe lîngă sarcinile față de stat, de comitat și față de biserică — stabilite prin legile țării — viața iobagilor era mult îngreunată de obligațiile apăsătoare față de stăpînul feudal. Datele cuprinse în conscripțiile urbariale se referă tocmai la aceste raporturi dintre feudal și supuși, precum și la condițiile materiale, la formele de muncă ale populației iobăgești, la numărul și fluctuația acesteia, la stratificarea ei din punct de vedere

⁸⁵ Trocsányi, *op. cit.*, 296.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 300.

social și material, la sarcinile iobăgești și la veniturile senioriale ce decurg din acestea, la arenzi și zalogiri, la organizarea gospodăriei iobăgești și a ocupațiilor dictate de nivelul de dezvoltare al forțelor de producție specifice perioadei feudale. De asemenea, urbariile ne dau informații și asupra organizării și schimbărilor administrative teritoriale ale Transilvaniei, asupra așa-numitelor legi și obiceiuri (leges et consuetudines), precum și unele date etnografice, onomastice, toponimice etc.

Sub aspect demografic, conscripțiile urbariale ne oferă importante date, pe baza cărora se poate stabili numărul locuitorilor dintr-un domeniu sau localitate, respectiv densitatea populației.⁸⁷ Dar la prelucrarea acestor date, — pe baza cărora pot fi elaborate diverse monografii și studii — trebuie însă să se țină seama de faptul că în conscripțiile urbariale nu este înregistrată toată populația unei localități, ci obișnuit numai cea supusă — populația iobăgească — și oamenii din serviciul cetăților sau al curților nobiliare, angajați cu plată în bani sau în natură. Uneori, însă, chiar și din rîndul populației iobăgești se întâmplă să fie omisă înscrierea familiilor păturii celei mai de jos, care, din cauza sărăciei lor, erau nevoite să-și schimbe destul de des domiciliul, iar ca supuse la sarcini nu prezentau importanță.⁸⁸ Sînt semnificative în acest sens cîteva exemple din conscripțiile urbariale aflate la Arhivele Statului din Cluj. În satul Buceș, din totalul de 110 iobagi capi de familie înscriși la anul 1769,⁸⁹ 32 de iobagi poartă numele de Marc, 14 iobagi au numele de Matiaș, iar numele de Cristea și Bucur apare de asemenea, de mai multe ori. Aceste patru nume formează jumătate din numărul total al familiilor satului Buceș. În satul Breaza, la anul 1726,⁹⁰ din totalul de 54 iobagi capi de familie înscriși, 10 poartă numele de Oancea, 7 au numele de Popa, 5 Haș, 4 au numele de Tarog și alți 4 Toma. Deci mai mult de jumătate din sat poartă cinci nume de familie. În același sat la anul 1788⁹¹ din totalul de 111 iobagi înscriși, 40 de iobagi poartă 6 nume de familie: 10 Haș, 8 Oancea, 7 Toma, 6 Popa, 5 Grecu, 4 Praila. Exemplele acestea și a multora asemănătoare duc la o concluzie firească și anume că asemenea familii au o vechime și s-au divizat pe loc, în același sat.⁹²

În general, în urbarii lipsește înscrierea nobililor, precum și a cetățenilor orașelor regești, care nu apar decît sporadic. În ceea ce privește

⁸⁷ Pentru stabilirea densității populației, așa cum se socotește de obicei în studiile etnografice, numărul familiilor se înmulțește cu 5. — Vezi Ștefan Pascu și Traian Gherman, *Urbariul satului Cetan din prima jumătate a sec. al XVIII-lea*, în „Anuarul Inst. de istorie din Cluj”, III, 1960, p. 172.

⁸⁸ Maksay Ferenc, *op. cit.* p. 134.

⁸⁹ Arh. St. Cluj, fondul Tezaurariatul transilvan — arhiva minieră, nr. 216/1772, Urbarium seu Conscripctio totalis et integrae pos[se]s[sio]nis fiscalis Butsed in Incl[us]i co[m]m[un]it[at]us Zaradiensi existentes de A. 1772 p[er]act[us]. În continuare se va cita fondul Tez. Tr. Urb. Buceș, 1772.

⁹⁰ Ibidem, fondul Urb. dom. Făgăraș, III, Urb. Porumbacul de jos, 1726.

⁹¹ Ibidem, fondul Urb. dom. Făgăraș, XIII, Urbarium seu conscripctio totalis possessionis Brăza... de anno 1788.

⁹² D. Prodan, *Iobăgia în Domeniul Băii de Arieș la 1770*, Cluj, 1948, p. 18—19.

pe nobili, aceștia pot fi cunoscuți doar din descrierile cetăților sau castelurilor.⁹³

Date deosebit de prețioase pot fi obținute din conscripțiile urbariale și în legătură cu fluctuația populației. Așa, de exemplu, chiar din cel mai vechi urbariu cunoscut pînă acum privind teritoriul Transilvaniei — urbariul cetății Șiria din 1525 — aflăm despre iobagii plecați din localitate⁹⁴, iar începînd cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în toate urbariile, iobagii fugiți sînt înscriși sub un titlu aparte: „*jobogiones fugitivi*”. Stăpînul feudal avea nevoie de această evidență pentru a-i putea urmări pe toți cei fugiți. În sprijinul acestei afirmații vine faptul că, pe lângă numele celor fugiți, conscriptorii notau și alte observații interesante. Așa, de exemplu, era arătat timpul de cînd a părăsit localitatea, locul unde a fugit sau mențiunea că „nu se știe unde a fugit” și în multe cazuri motivul. Conscripțiile arată că, odată cu consolidarea regimului habsburgic, numărul iobagilor fugiți este în continuă creștere. Astfel, la 1718⁹⁵, de pe domeniul Hunedoarei, din 25 localități sînt 138 fugiți, iar din satul Cetan 25% din populație. Tot din aceeași localitate în anul 1726 s-a înregistrat fuga a 50% din iobagi⁹⁶, în districtul Făgăraș, numărul celor fugiți — 685 — reprezintă mai mult de 30% (Urb. Făgăraș 1726)⁹⁷, iar urbariul Curții Porumbac,⁹⁸ din totalul de 151 de iobagi înscriși arată ca fugiți 31. În 1737 de pe domeniul Gherlei⁹⁹, din 25 localități, față de 200 iobagi înscriși sînt notați ca fugiți 137, iar în 1763 pe moșia Roșia¹⁰⁰ sînt înscriși abia 11 iobagi față de 26 fugiți, din care 28 în Banat. Același fenomen al fugii se înregistrează în scaunele secuiești, în tot cursul veacului.¹⁰¹

Urmărirea locului unde se află iobagul fugit dă posibilitatea formulării unor concluzii în legătură cu fenomenul fluctuației epocii respective. Așa, de exemplu s-a stabilit că fuga iobagilor dintr-o localitate în alta sau dintr-un comitat în altul, în interiorul Transilvaniei, este mai intensă decît cea peste graniță. Pentru a sprijini cele de mai sus dăm cîteva exemple: astfel, cazul lui Marc Medra din Buceș, despre care se spune că este fugit de 32 de ani în satul Poiana, că este căsătorit, are 4 copii — ale căror nume conscriptorul arată că nu le cunoaște — și că locuiește pe pămîntul baronului Daniel Iosika de Braniska; cazul lui Dragoșa, odinioară Mureșan, care este fugit de 42 de ani în satul Toplița; cazul lui David Adam fugit de cca. 13 ani în Boreș, unde și-a schimbat

⁹³ Pentru stabilirea numărului acestora sînt alte izvoare documentare: socoteli, inventare etc.

⁹⁴ D. Prodan, *Domeniul cetății Șiria, la 1525*, în „Anuarul Inst. de istorie din Cluj”, 1960, p. 42.

⁹⁵ Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr., Urb. Hunedoara, 1718.

⁹⁶ St. Pascu și Traian Gherman, *op. cit.*, p. 174.

⁹⁷ Arh. St. Cluj, fondul Urb. dom. Făgăraș, III, Urb. Făgăraș, 1726.

⁹⁸ Ibidem, fondul Urb. dom. Făgăraș, III, Urb. Porumbacul de jos, 1726.

⁹⁹ Ibidem, Arhiva orașului Gherla, Urb. Gherla, 1737.

¹⁰⁰ Ibidem, fond. Tez. Tr. Urb. Roșia, 1763.

¹⁰¹ D. Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj, 1944, p. 113.

numele în Buceșan Adam ; cazul lui David Iosif fugit de 32 de ani în satul Curechiu (comit. Zarand) unde și-a schimbat numele în Buceșan Iosif etc.¹⁰² Exemplele arătate se referă, cu excepția ultimului caz, la fuga iobagilor în diverse localități ale aceleiași comitat Hunedoara. Menționăm că din cei 11 iobagi fugiți din această localitate, la 1769, nici unul nu este plecat peste graniță.

Dăm câteva exemple cu privire la fuga iobagilor peste graniță :

În Porumbacul de Jos, la 1726,¹⁰³ dintre 31 iobagi fugiți, numai 6 sînt plecați peste graniță ; 5 în Țara Românească (Valahia turcească) și 1 în Oltenia (Valahia austriacă). La 1758,¹⁰⁴ dintre 378 iobagi fugiți din 24 sate ale domeniului Făgăraș, 36 sînt plecați peste graniță ; 35 în Țara Românească (Valahia turcească) și 1 în Moldova. La 1737¹⁰⁵ dintre 189 iobagi și drabanți fugiți de pe domeniul Gherlei (19 sate și orașul Gherla), numai 2 sînt plecați peste graniță, în Moldova.

În ceea ce privește cauza intensificării fenomenului fugii, trebuie să arătăm că, dacă în anumite perioade aceasta a fost determinată de foamete sau de calamități naturale, de războaie sau s-a produs cu prilejul înființării regimentelor românești de graniță,¹⁰⁶ în cele mai multe cazuri fuga iobagilor este însă expresia luptei de clasă, a protestului acestora împotriva stăpînului și a statului feudal. Cu toate măsurile luate de regimul habsburgic pentru stăvilirea fugii, acest fenomen a continuat să fie înregistrat pînă tîrziu, în secolul al XIX-lea, în conscripțiile czirakiene din 1819—1820. Astfel, la conscrierea satului Mohu (comitatul Alba) din 30 iulie 1820, martorii declară că în sat există locuri pustii din care locuitorii fugiseră în Țările Românești „gîndind că acolo vor trăi mai ușor”.¹⁰⁷

Conscripțiile urbariale, așa cum s-a mai arătat, ne dau date importante și pentru cunoașterea stratificării populației iobage de pe teritoriul Transilvaniei. Obișnuit, populația înscrisă în liste sub titluri deosebite este împărțită în două mari pături : iobagi (jobagiones) și jeleri (inquilini), aceștia reprezentînd populația săracă, avînd abia un mic lot de pămînt și puține animale sau chiar lipsită complet de mijloace de producție.¹⁰⁸ O diferențiere — după specificul fiecărei regiuni — se face chiar și în rîndul iobagilor. Astfel, în regiunile muntoase, apar *iobagi minieri*, apoi

¹⁰² Arh. St. Cluj, fondul Tezaurariatul transilvan — arhiva minieră — nr. 892/1770. Conscriptio totalis et integrae possessionis I[ncltyti] co[m]i[t]a[tu]l Zaradiensi adjacentis anno 1769 peracta. În continuare se va cita : fondul Tez. Tr. Urb. Buceș, 1769.

¹⁰³ Ibidem, fondul Urb. dom. Făgăraș, III. Urb. Porumbacul de jos, 1726.

¹⁰⁴ Ibidem, Fondul Urb. dom. Făgăraș, IV, Urb. Făgăraș, 1758.

¹⁰⁵ Ibidem, Arhiva orașului Gherla, Urb. Gherla 1737.

¹⁰⁶ Urbariul satului Ilieni din 1788 notează, în dreptul a 5 sesii pustii, că iobagii sînt plecați la regimentele românești. Arh. St. Cluj, fondul Urb. dom. Făgăraș, XVIII, Urbarium seu conscriptio possessionis fiscalis Illyen. de anno 1788. În continuare se va cita : : fondul Urb. dom. Făgăraș, XVIII, Urb. Ilieni, 1788.

¹⁰⁷ Arh. St. Cluj, fondul Comitatul Alba de sus, ad. 4323/1890. Conscriptii czirakiene. Investigatio ad 9 puncta possessionis Moħa

¹⁰⁸ Privitor la raportul numeric dintre iobagi și jeleri, vezi D. Prodan, *Domeniul cetății Siria, la 1525*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, III, 1960, p. 38 ; Șt. Pascu și Tr. Gherman, *op. cit.*, 171.

iobași băstieși (paznici), *iobași plăieși*, *iobași poși*, *iobași taxaliști*¹⁰⁹ (scutiți de unele sarcini iobăgești în schimbul unei sume de bani „taxa”). În dreptul numelui iobagilor și jelerilor erau indicați și copiii lor — numai băieții — cu vârsta, pentru a putea fi ținuți în evidență pentru timpul când trebuiau să devină iobași sau jeleri sau pentru a putea fi întrebuințați la nevoie în locul capului de familie.¹¹⁰ De asemenea erau înscrise și văduvele iobagilor, desigur numai cele cu prestații iobăgești. Nu lipsesc din unele urbarii nici colibașii (colibasones).¹¹¹ Ca o consecință a sărăcirii iobagilor, numărul jelerilor înscrși în urbarii, este în continuă creștere — mai ales începând din primele decenii ale veacului al XVIII-lea. Dăm un exemplu concludent de înmulțire a numărului jelerilor: în urbariul domeniului Gherla din 1737¹¹² sînt trecuți 157 jeleri și 200 de iobași (în 25 de localități), pe cînd în anul 1726, urbariul aceluiași domeniu¹¹³ ne arată abia 77 jeleri și 234 iobași (în 20 de localități). În conscripția urbarială pentru Oarda de Jos din 1767 locuitorii înscrși figurează numai sub titlul de jeleri.¹¹⁴

Urbariile cetăților de pe domeniile fiscale ne dau cel mai variat tablou social, fiind trecuți pe lîngă iobași sau jeleri și libertinii (libertini), oameni ridicați dintre iobași, scutiți de sarcinile obișnuite iobăgești, în schimbul obligațiilor militare¹¹⁵ precum și boierii (boierones), care în sec. al XVIII-lea apar în număr mare și în Chioar¹¹⁶. Apoi în alte urbarii apar, în liste separate, panduri (*drabanți*), pușcași (*sclopetari*)¹¹⁷ ș.a.

Conscripțiile urbariale, pe lîngă datele necesare cunoașterii stratificării populației iobăgești, conțin bogate informații și asupra diferențierii lor din punct de vedere material. Această diferențiere este arătată, în primul rînd, de sesie (sessio) — moșia iobăgească — și de sporirea sau scăderea numărului de animale.

¹⁰⁹ Arh. St. Cluj, fondul Urb. dom. Făgăraș, IV, Urb. Făgăraș, 1726, (Ex-tractus Summarius, p. 506—7).

¹¹⁰ D. Prodan, *Iobăgia în domeniul Băii de Arieș la 1170*, Cluj, 1948, p. 20.

¹¹¹ Urbariul satului Beclean înregistrează 3 colibași. Arh. St. Cluj, fondul Urb. dom. Făgăraș, XI, Urbarium seu conscriptio possessionis fiscalis Bethlen, de anno 1788, p. 54.

¹¹² Arh. St. Cluj, Arhiva orașului Gherla, Urb. Gherla, 1737.

¹¹³ Ibidem, Urbarium sive Conscriptio fiscalis domini Szamosujvar..., 1729. În continuare se va cita: Arhiva oraș Gherla, Urb. Gherla, 1729.

¹¹⁴ Ibidem, Fondul Tezaurariatul Transilvan — arhiva minieră — ad. 4695 C/1827, Conscriptio Portionis Prentichianae in possessione Alsó Marus Váradgya inclyto comitatui Albensi Tran[silva]niae adjacente existentis habita in anno 1767 terminata... În continuare se va cita: fondul Tez. Urb., Oarda de Jos, 1767.

¹¹⁵ În urbariul domeniul Făgăraș din 1758 sînt înscrși 27 de libertini. Privitor la *libertini* vezi D. Prodan, *Domeniul cetății Șiria la 1525*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, III, 1960, p. 38—39; idem, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în sec. XVII*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, I—II, 1958—1959, p. 61.

¹¹⁶ În urbariul domeniul Făgăraș din 1758, la satele Beclean și Ilieni avem informații cu privire la înobilări în Țara Făgărașului, informații utilizate de Șt. Meteș, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, vol. I, Cluj, 1935, p. XXVIII.

¹¹⁷ Arh. St. Cluj, Arhiva orașului Gherla, Urb. Gherla, 1737.

Sesia era pentru feudal unitatea de bază impozabilă, de ea fiind legate toate sarcinile iobăgești. În urbarii se găesc notate două feluri de sesii: sesii locuite (*populosae*) și sesii nelocuite sau pustii (*desertae*). Acestea din urmă rămăneau pustii fie în urma decesului iobagului fără moștenitori, fie, mai frecvent, în urma plecării celor care le dețineau. Uneori numărul sesiilor pustii întrece pe acela al sesiilor locuite. Astfel, în cele 33 de localități de pe domeniul Făgăraș înscrise în urbariul din 1726, în cinci sate, sînt trecute sesii pustii în număr mai mare decît cele locuite, și anume în Sevestreni sînt 14 sesii pustii și 7 locuite, în Herseni 23 pustii și 22 locuite, în Părău 32 1/2 pustii și 30 locuite, în Sebeș 27 1/2 pustii și 15 locuite, în Hurez sînt 14 sesii pustii și 13 1/2 locuite.¹¹⁸ Ceea ce trebuie reținut este faptul că sesiile rămase pustii nu erau distribuite iobagilor, ci se alipeau la pămînturile alodiale. Sesia consta din intravilanul din sat și din fînatele și pămînturile de arătură de pe hotar (*appertinentia*). În conscripțiile urbariale se disting obișnuit sesii întregi, jumătăți de sesii și treimi de sesii. De obicei fiecare familie iobăgească își avea sesia proprie. Uneori, însă, o sesie nu era lucrată de o singură familie, ci de 2—3 familii împreună. Astfel, Bucur Petru din Buceș își lucra jumătatea de sesie împreună cu Bucur Ioan, care avea doi fii în vîrstă de 20 și 22 ani.¹¹⁹ Mărimea unei sesii nu este dată în unități de suprafață, ci după cantitatea de cereale semănată. Ca măsură de capacitate pentru cereale se folosea *cibla (cubulus)* sau *găleata de 4 feldere* (metreta). Deși aceste măsuri variază uneori de la regiune la regiune, prin faptul că apar sistematic în urbarii, acestea sînt foarte importante pentru istoria economică.¹²⁰ Abia în perioada reglementării urbariale din timpul Mariei Tereza, sesia iobăgească e stabilită la 12—16 jugăre, atît cît să poată asigura existența unei familii.¹²¹ Pentru Ungaria, în aceeași perioadă, pămîntul de arătură al unei sesii era stabilit la 18—26 jugăre în funcție de clasa în care era fixat satul.¹²²

Conscripțiile urbariale cuprind informații amănunțite asupra culturii pămîntului în Transilvania. În baza acestora se poate stabili felul pămîntului, productivitatea terenului (*procreatio agrorum*), precum și sursele de existență ale iobăgiei. Așa de exemplu, din conscripția satului Buceș din 1772, aflăm că iobagii Ștefan Maria, Matiaș Maria, Bucur Petru și

¹¹⁸ Ibidem, fondul Urb. dom. Făgăraș, IV, Urb. Făgăraș, 1726, p. 268—9; 236—242; 116—121; 192—195; 258—263.

¹¹⁹ Ibidem, fondul Tez. Tr., Urb. Buceș, 1772. Exemple asemănătoare sînt date din urbariile aflate la Arh. St. din Cluj, în Șt. Meteș, *op. cit.*, p. LXIV

¹²⁰ Măsura de Sibiu, precizată în urbariul curții din Voivodeni Mari din 1772, sub titlul de „Procreatio agrorum, Notandum”, era: „Gelman huius loci constare ex manipulis 28. Cubulus ex metretis 4. Metretam ex justis 16. justam ex quadrantib. 4 quod aequale Mensurae Cibiniensi”. Arh. St. Cluj, fondul Urb. dom. Făgăraș, IX, Conscriptio domini Nagy Vajdalfalva, de anno 1772, p. 247—249.

¹²¹ Jako, *op. cit.*, p. 47.

¹²² Felhő Ibolya, *A Mária Terézia úrbérrendezés sorá készült adatfelvételek*. (Date înregistrate în cursul reglementării urbariale din timpul Mariei Tereza), în „A történeti statisztika forrásai”, Budapest, 1957, p. 205.

Marc Avram, care aveau fiecare câte o jumătate de sesie, produceau de la 1—3 feldere de cereale și de la 2—6 care de fîn.¹²³

Datele oferite de conscripțiile urbariale arată că în afara cerealelor, în Transilvania, fără excepție, se cultivau inul, cînepa — ca materie primă pentru producția casnică a țesăturilor — și zarzavaturile.

În privința animalelor care erau folosite atît la jug cît și pentru completarea nevoilor de trai, urbariile ne arată numărul lor în diferite regiuni ale Transilvaniei. Comparînd urbariile din regiuni diferite, se poate constata că din numărul total de animale predomină oile, apoi boii și vacile și caii. De asemenea, descreșterea numărului de animale — constatată mai ales în secolul al XVIII-lea — permite să se tragă concluzia că în această perioadă are loc procesul cunoscut al pauperizării continue a țărănimii iobage.

Pădurile treceau aproape peste tot din vechea comunitate de folosință în mîinile proprietarilor feudali, care își afirmau tot mai mult dreptul de proprietate asupra lor¹²⁴. Ele sînt descrise amănunțit în urbarii — sub titlul de *Silvae* — pentru că aduceau venituri importante stăpînilor: în primul rînd acolo se țineau porcii la ghindă, în al doilea rînd de acolo se scotea lemnul de construcții și cel necesar aprovizionării cu lemne de foc. Iată, cum sînt descrise pădurile din Buceș: pînă acum aici nu a existat nici o pădure domnească, ci pădurea era comună pentru iobagii și locuitorii de aici, așezată înspre satul București din comitatul Zarand, în locurile de obicei numite Vîrful Momi, „Gycusa“, Făget, apoi în Vîrful popului și Frăteasa, în Dosul Brăduleților, „Grujumpuluj“ și Negreasa numită astfel, avînd pretutindeni copaci de fag, potriviți pentru clădiri. Apoi în locul îndeobște numit în fața Dumbrăvii, cu copaci de stejar producători de ghindă și de asemenea potriviți pentru clădiri. În timpuri puțin producătoare de ghindă, aici se puteau îngrășa 300 de porci¹²⁵. În conscripții se obișnuia să se treacă și venitul din ghindă: *Proventus ex Glandinatione*. Astfel, în urbariul precedent al acestei localități se notează că venitul anual din ghindă este de 8 florini renani și 17 1/2 cruceri, care reprezenta 1/4 din dijma calculată la anul cînd iobagii puteau să-și scoată cei 300 de porci la pascut¹²⁶.

În regiunile viticole întinderea suprafeței cultivate se arată în conscripțiile urbariale prin termenul „*vineae fossorum*“, săpători de vie, adică suprafața ce putea fi săpată de un om într-o zi¹²⁷.

Din conscripțiile urbariale se poate urmări de asemenea și stupăritul care este practicat pe o scară destul de redusă.

Cele mai multe conscripții urbariale înregistrează și prețurile produselor agricole ce se vindeau și se cumpărau la târgurile din apropierea localității pentru care s-a făcut conscrierea. În tabelele de prețuri (*pretio naturalia*), sînt date prețurile maxime, mijlocii și minime la un număr

¹²³ Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr., Urb. Buceș, 1772.

¹²⁴ D. Prodan, *Iobăgia în domeniul Băii de Arieș la 1770*, Cluj, 1948, p. 37.

¹²⁵ Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr., Urb. Buceș, 1772, *Sylvae*.

¹²⁶ *Ibidem*, fondul Tez. Tr., Urb. Buceș, 1769.

¹²⁷ Gh. Ciuhandu, *România din Cîmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 157.

foarte mare și variat de produse : cereale, vite, păsări, fructe (mere, mere pădurețe, prune), vin etc., unele urbarii înregistrând pînă la 70 de produse¹²⁸. Aceste tabele indică și plata zilei de lucru pentru muncile agricole: ziua de lucru la secere, la sapă, la coasă, la strîns fînul, la plug, ziua de lucru cu carul ș.a. Sînt stabilite plățile maxime, mijlocii și minime pentru ziua de lucru cu sau fără mîncare. Acestea diferă de la o localitate la alta. Ca exemplu dăm plata zilei de cosit în trei localități din Făgăraș, la 1788. *Sevestreni* : *cosit* cu mîncare 15 cruceri, 12 cruceri, *cosit* fără mîncare : 20 cruceri, 17 cruceri, 12 cruceri ; *Hurez* : *cosit* cu mîncare 15 cruceri, 12 cruceri, 10 cruceri ; *cosit* fără mîncare : 21 cruceri, 18 cruceri, 15 cruceri ; la *Mindra* : *cosit* : 24, 18 15 cruceri. Pentru arat la Sevestreni, același an, se plătea, primăvara : 16, 14, 10 cruceri, vara : 15, 20, 10 toamna : 12, 9,8 : pentru arat la Hurez, primăvara : 36, 20, 24, vara : 21, 18, 15, toamna : 30, 26, 20 cruceri¹²⁹.

Pe lângă ocupația generală, agricultura și creșterea vitelor, avem date privitoare la ocupațiile speciale, care sînt notate în ultima rubrică din listele nominale, cuprinse în conscripțiile urbariale, denumită „conditio”. Cele mai frecvente sînt cele care se referă la nevoile economiei agricole și cele gospodărești, ca fierar, zidar, pietrar, rotar, cojocar, pescar, plutaș, vîntor etc., în proporție neînsemnată, numai pentru acoperirea necesităților locale.

Acolo unde există o industrie țărănească se remarcă faptul că locuitorii aceluiași sat se ocupă în mare parte cu aceeași industrie, de exemplu cu olăritul¹³⁰.

În anumite regiuni muntoase unde nu predomină agricultura sau creșterea vitelor, ci mineritul, rubrica „conditio” numită mai sus, indică funcția în procesul producției, ca miner, spălător de aur, bocșer, purtător, maistru etc.

De altfel întreg procesul producției fierului din Hunedoara a fost studiat pe baza datelor din urbarii.¹³¹

Mai rar se semnalează existența minereurilor. Astfel conscripția urbarială din Buceș din 1772 arată că nu există nici o amintire de mine de aur în teritoriul acestei localități, dar în locul numit Gura Ulmului spre satul Stăneasa, se pot vedea urme de minereu aurifer. Iar în locul numit Herbunt din piatra extrasă din pămînt se fabrică pietre de moară de cea mai bună calitate.¹³²

¹²⁸ Arh. St. Cluj, fondul Urb. dom. Făgăraș, XV, Urbarium seu conscriptio curiae fiscalis Fogarasiensis..., de anno 1788, p. 235—8.

¹²⁹ Ibidem, p. 90, 146, 266. Vezi și Raporturile de prețuri la D. Prodan, *Iobăgia în domeniul Băii de Arieș la 1770*, Cluj, 1948, p. 48 ; Șt. Meteș, *op. cit.*, p. LXVI, LXXXII.

¹³⁰ Olarii din Porumbacul de Sus duceau produsele în toate tirgurile districtului Făgăraș — vezi Șt. Meteș, *op. cit.*, p. CVII.

¹³¹ Acad. D. Prodan, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în secolul XVII*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, I—II, 1958—1959, p. 28—124.

¹³² „Aurifodorum in territorio hujus possessionis actu quidem nulla super est memoria, nisi in loco vulgo in *Gura Ulmuhy* versus possessionem Stenisa antiquarum auri virginie fassionum videri vestigia, lapides tamen molaris in loco vulgo Herbunct apelato, optimae sortis effodiantur effabricanturque”. Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr., Urb. Buceș, 1772, Fodinae.

Conscripțiile urbariale ne dau date asupra apariției și dezvoltării diferitelor întreprinderi, fie gospodărite de feudal în regie proprie, fie arendate de el. Așa sînt : carierele de piatră, cuptoarele de var, sticlăriile, morile de hîrtie, joagărele, fabricile de cĂrĂmidă, indicîndu-se la unele din ele și capacitatea lor anuală de producție. Astfel menționăm : *Officina Vitrearea* (glăjerie), amintită în urbariul curții domnești din Porumbac din 1726¹³³, *Mola Chartaria* (moară de hîrtie), notată în urbariul domeniului FĂgĂraș din 1758, dîndu-se detalii de fabricație și diferite calități de hîrtie fabricată¹³⁴, *Officina Tegularia* (cĂrĂmidărie), trecută în urbariul domeniului Gherlei din 1729¹³⁵ etc.

Unele din cele mai importante date pe care ni le dau conscripțiile urbariale care oglindesc condițiile economice sînt acelea care înregistrează veniturile stăpînului feudal ce decurg din sarcinile iobăgești. Acestea se găsesc de obicei cuprinse în urbarii sub diverse titluri ca : *dijma* (decima), *nona*, *censul* (census) și la anumite date, darurile (munera), care completau censul, *taxe*, *slujbele* sau obligațiile de muncă (servitia); la acestea se adaugă obligațiile care decurgeau pentru supuși din drepturile senioriale: *morărit*, *circumărit*, *măcelărit*, *peșcuit*, *vînat*, precum și din urbura minieră. Obligațiile se îndeplineau fie în colectiv fie individual, variînd de la regiune la regiune sau chiar de la localitate la localitate, în funcție de condițiile economice, de categoriile de supuși (iobagi, jeleri, etc.) de trebuințele stăpînului feudal și uneori de eventualele învoieli sau contracte încheiate între stăpîn și supuși.

Dijma se lua din cereale, cînepă, in, din miei, oi, capre, porci, stupi, vin. Dăm cîteva exemple de dijme din conscripțiile urbariale aflate la Arhivele Statului din Cluj.

Conscripția urbarială a domeniului Gherla din 1737 arată că dijma era dată, atît de iobagi cît și de jeleri din toate cerealele, din vin, stupi, oi, capre, porci. Animalele care rămîneau sub 10 erau rĂscumpĂrate cu cîte 12 dinari de cap.¹³⁶

În Buceș la 1772, se putea rĂscumpĂra dijma din oi, porci și albine cu cîte 1 florin renan 40 cruceri¹³⁷.

Unele conscripții urbariale consemnează global venitul rezultat din dijma din oi, miei și stupi — ca putînd fi rĂscumpĂrat. Astfel conscripția urbarială a satului Buceș la 1769 notează sub titlul *Proventus ex decimatione* că dijma este de 30 de oi cu miei și 3 stupi care se putea rĂscumpĂra în total cu 72 florini renani 50 cruceri. Din această sumă, 55 florini

¹³³ Arh. St. Cluj, fondul Urb. dom. FĂgĂraș, III, Urb. FĂgĂraș, 1726, p. 60.

¹³⁴ Ibidem, V. Urb. FĂgĂraș, 1758, p. 36; — vezi și St. Meteș, *op. cit.*, p. CVIII—CIX.

¹³⁵ Arh. St. Cluj, Arhiva orașului Gherla, Urb. Gherla, 1729.

¹³⁶ Ex cujuscumque speciei in campo procreatis frumentis, vineis, apum alveariis, ovibus, capris, porcistam, iobbagiones, quam inquilini decimas solitas praestare debent, non expleto autem decimali numero ovium, porcorum et quemlibet horum 12 denarris redimere debent". Arh. St. Cluj, fondul Primăria orașului Gherla, Urb. Gherla, 1737, p. 55.

¹³⁷ „Notandum, Stabat autem in arbitrio incolarum, tum oves tum s.v. sabellicos, uti et apum alveria in decimas abveuta parato redimere redimebanturque quaevis eorundem Rhfl. 1, xc. 40". Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr., Urb. Buceș, 1772.

renani reprezintă dijma din 10, iar 17 florini renani 50 cruceri era dijma care rămnea sub 10 capete¹³⁸.

Pe lângă dijma care se dădea stăpînului feudal, prestațiile iobagilor erau îngreunate de abuzurile celor care le încasau. Astfel urbariul domeniului Hunedoarei din 1718, sub titlul *Ferri Fodinnae* notează abuzurile juzilor domnești și ale pîrcălabilor pădureni — constatate cu ocazia controlului la fața locului. Aceștia luau 76 de clăi dijmă de cereale, față de care urbariul dispune să se ia numai 25 clăi ca dijmă¹³⁹.

Censul sau birul pămîntului, precum și alte *taxe* „nu se știe sub ce titlu“¹⁴⁰ consta din ovăz, găini, ouă, unt, în unele părți se mai dădeau și scînduri, piei de vulpe¹⁴¹ care se puteau răscumpăra în bani sau în zile de muncă¹⁴².

Cu privire la cantitatea mare a acestor contribuții stă mărturie urbariul satului Buceș la 1769, care sub titlul *Proventus Annui* înșiră contribuțiile și totalizează răscumpărarea lor care este de 347 florini renani 2 cruceri calculați la cei 110 iobagi și 29 văduve și jeleri din localitate¹⁴³.

Privitor la abuzurile săvîrșite la încasarea taxelor ne referim, tot la urbariul Hunedoarei din 1718, amintit mai înainte, în care, se constată că pîrcălabul pădurean încasînd taxa jelerilor, ascunși în părțile pădurene¹⁴⁴ a luat cca 26 fl. pe seama lui și se hotărăște ca această sumă să fie trecută în veniturile alteței sale¹⁴⁵.

Dintre toate sarcinile iobăgești cea mai grea pentru iobagi și plină de profit pentru stăpînii feudali o constituie *robotă*. Ea este descrisă în

¹³⁸ Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr. Urb. Buceș, 1769. „*Proventus ex decimatione*. Secundum fide mediante factam incolarum relationem, oves e decimas cum agnellis obveniunt singulis annis nro. cir. 30, apum vero alvearia nro. cir. 3. Ex quorum redeptione prosperantur Rfl. 55 cr. Ex redemptione vero illor quae decimum nrum non attingere percipiebantur, Rfl. 17 cr. 50. Summa utriusque Rfl. 72 cr. 50“.

¹³⁹ Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr. Urb. Hunedoara, 1718, p. 12.

¹⁴⁰ „*Census Nativitatis Domini...*, quo titulo ignoratur“, Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr., Urb. Buceș, 1772.

¹⁴¹ Arh. St. Cluj, Arhiva orașului Gherla, Urb. Gherla, 1729, subtitlu „*Census seu taxa*“.

¹⁴² Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr. Urb. Roșia, 1763. Pentru răscumpărarea în zile muncă vezi urbariul curții nobiliare din Roșia din 1763, sub titlu „*Census seu taxa*“.

¹⁴³ „...Taxe Dominalis itaque obveniunt	124	22½
Ex redemptionem census	93	54
Ex ataginum	22	22½
E taxa molarum	8	28
E redeptione trituratorum	8	20
Ex redemptione macelli	8	20
E decimis ovium apum alvearium	8	17½
E decimis vero s.v. satigeror. pro quovis anno	8	7½
Tota suma facit	347	2

¹⁴⁴ Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr., Urb. Buceș, 1769. Sub Părțile pădurene înțelegem satele de pe munții care prelungesc spre răsărit Poiana Ruscăi, ridicîndu-se deasupra Hunedoarei. cf. D. Prodan, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în sec. XVII*, în „*Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*“, I—II, 1958—1959, p. 58.

¹⁴⁵ Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr. Urb. Hunedoara, 1718, p. 13.

urbarii cu prețioase informații, sub titlul : *Servitia*. Robota varia de la stăpîn la stăpîn, după trebuințele fiecăruia : pentru muncile agricole, pentru torsul inului și a cînepii, pentru cărăușie, plutărit, aprovizionare cu lemne de foc sau construcții și pentru orice fel de muncă ocazională. Dacă urbariul indică cu multă precizie contribuțiile în bani și natură, atunci cînd se vorbește despre obligațiile de muncă, termenii sînt vagi : „urgente majori necesitate“ (datorită trebuinței urgente mai mari), „stat arbitrariorum domini terrestris“ (după bunul plac al domnului de pămînt), „juxta voluntatem domini terrestris“ (după plăcerea domnului de pămînt), „dispositionem Provisoratus praestavi“ (la dispoziția administrației) etc. Robota era fixată la cîteva zile pe săptămînă — variînd de la 2—4 zile — sau, zilele de robotă erau concentrate în anumite perioade de lucru, mergînd de la 4 pînă la 8 săptămîni și se făcea cu palmele sau cu vitele de tracțiune, atît de către iobagi cît și de către jeleri.

De exemplu, la Teliuc, în 1694, în timpul cînd topitoriile funcționau, iobagii lucrători erau datori să trimită săptămînal, de la fiecare topitorie, în cetate un car pentru slujbe. Iar vara, cît timp ținea strîngerea recoltei, erau obligați să secere, să cosească și să strîngă fînul. Pe deasupra, cînd se cerea, ardeau și var ¹⁴⁶.

Iobagii de pe domeniul Hunedoarei, la 1718 — se spune sub titlul *Servitia* — pe lîngă slujba cu vitele sau cu palmele, trebuiau să aducă nuiele și să repare digul morii și să transporte în cetate cașul și brînză de la munte ¹⁴⁷.

Iobagii curții din Porumbacul de Jos (1726) trebuiau să servească cu brațele toată săptămîna. Cei cu 2 boi lucrau 4 zile, iar cei cu 4 boi numai 2 zile pe săptămînă. Cei din Ugocea de Sus erau obligați să lucreze 4 săptămîni pe an cu brațele la curtea din Porumbacul de Jos, iar cei din Corbi slujeau după necesitățile domeniului ¹⁴⁸.

La 1729, în Fizeșul Gherlei, conscriptorii, sub titlul *Servitia iobbagionum*, notează că iobagii mai înainte munceau două zile pe săptămînă, iar jelerii o singură zi în folosul stăpînului, acum însă îndeplinesc robota ori cînd le cere administrația cetății ¹⁴⁹.

Iobagii de pe moșiile fiscale ale fam. Bánffy din Roșia, în 1763, erau obligați să lucreze 4 zile pe săptămînă cu palmele sau 3 zile cu vitele, jelerii însă numai o zi pe săptămînă cu palmele sau 10 zile cu vitele pe an, în schimb erau obligați la o cărăușie pe an după dispoziția stăpînului de pămînt ¹⁵⁰.

Iobagii din Buceș, la 1769, în timpul secerișului și cositului erau obligați să lucreze timp de 4 săptămîni, parte în localitatea Loamnea (fost

¹⁴⁶ Ibidem, fondul Tez. Tr. ad. 319/851, f. 4, Fasc. 1/5, *Urbarium seu connumeratio universorum...*, Vaida Hunyadiensis..., 1694, p. 21. In continuare se va cita : Fondul Tez. Tr., Urb. Hunedoara, 1694.

¹⁴⁷ Ibidem, fondul Tez. Tr., Urb. Hunedoara, 1718, p. 10.

¹⁴⁸ Ibidem, fondul Urb. dom. Făgăraș, III, Urb. Porumbacul de Jos, 1726, p. 12—37, 94—107, 108—115.

¹⁴⁹ „nunc autem secundum dispositionem Provisoratus praestant sua servitia“. Arh. St. Cluj, Arhiva orașului Gherla, Urb. Gherla, 1729, p. 115.

¹⁵⁰ Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr., Urb. Roșia, 1763, sub titlul : *Servitium Iobbagionum și Servitium Inquilinorum*.

Ladamos din comitatul Turda) parte în Ludușul mare din comitatul Alba. Văduvele și jelerii lucrau 2 săptămîni. Munca se putea răscumpăra de către iobagi cu 4 florini renani și 10 cruceri iar de către văduve și jeleri cu 2 florini renani și 5 cruceri. Toamna trebuiau să dea 4 treerători timp de 15 zile și această muncă se putea răscumpăra cu 8 florini renani și 20 cruceri, în cazul cînd locurile de treerat se găseau la oarecare depărtare.¹⁵¹

Iobagii din Baia de Arieș făceau robota pe moșile stăpînilor domeniului în Ocna Mureș, în Cisteiu (comitatul Alba), uneori la Florești (comitatul Cluj) lucrînd fiecare iobag, văduvă de iobag sau jeler la cosit, la secerat, la îmblătît iar iobagii și jelerii lucrînd cîte o săptămîină cu securea.¹⁵²

Slujba prestată de iobagii țigani este trecută uneori în urbarii, sub titlu aparte. Pe domeniul Gherlei, notează urbariul din 1737, doi dintre țigani lucrau în fiecare săptămîină, potrivit meșteșugului lor, în folosul cetății. Astfel de slujbe meșteșugărești erau prestate de ei atît la curte cît și la mori, iar în timpul verii toți iobagii țigani se adunau la strîngerea finului și la secerat. Tot ei transportau și scrisorile.¹⁵³

Uneori, în urbarii, robota este trecută la un loc cu alte prestații sub titlul „*Servitia, Census, Ritus et Usus*“. Sub acest titlu, urbariul domeniului Hunedoara, din 1694, notează obligațiile iobagilor taxaliști, vînzarea vinului și obligațiile măcelarilor în orașul Hunedoara.

Taxaliștii erau obligați să plătească în comun 8 fl. pentru transportul brînzei și cașului adus de la munte, să aducă nuiete și să repare, în caz de nevoie, digul morii; taxa de cumpărare a unei case la oraș era de 8 dinari, iar de vînzare 1 fl. în folosul judeului; pe lîngă acestea erau obligați să dea judeului orașului un „car bun de grîu“ și 1 fl. „bani de cizmă“ iar judeului sătesc 6 clăi de cereale.

Tot aici se arată că era admisă vînzarea vinului, tulpure din cauza butoiului, însă numai cu găleata.

În ceea ce privește obligațiile celor patru măcelari ai orașului Hunedoara, care vindeau pentru cetate pulpa de miel cu 8 dinari și funtul de carne cu 1 dinar și jumătate, se arată că acestora li se admite scumpirea prețului ca despăgubire pentru prejudiciile cauzate lor de „îngîmfarea nemților“; ca și în trecut, cei patru măcelari sînt obligați să dea anual 400 de funți de seu și 8 piei de vită și, drept dobîndă, săptămînal cîte 24 de funți de carne pentru cei 54 de florini primiți din partea cetății. Pe lîngă acești măcelari puteau să taie carne în oraș și măcelarii din afară, dînd cetății cîte 4 funți carne de vită, după obiceiul vechi fără însă să aducă prejudicii celorlalți patru măcelari.¹⁵⁴

Așa cum reiese din exemplele arătate mai sus, robota pe care trebuiau să o presteze toate categoriile de iobagi și jeleri reprezenta una din cele mai apăsătoare sarcini. Acest lucru este cu atît mai concludent cu cît, sarcinile de robota nu aveau vreo limită nici în timp nici în ceea ce privește natura muncilor cerute.

¹⁵¹ Ibidem, fondul Tez. Tr., Urb. Buceș, 1769, *Servitia iobbagionum*.

¹⁵² D. Prodan, *Iobăgia în domeniul Băii de Arieș la 1770*, Cluj, 1948, p. 54.

¹⁵³ Arh. St. Cluj, Arhiva orașului Gherla, Urb. Gherla, 1737, *Servitia Zingarorum*, p. 469.

¹⁵⁴ Ibidem, fondul Tez. Tr., Urb. Hunedoara, 1964, p. 13.

În ceea ce privește morăritul — un drept al stăpînului feudal ce putea fi răscumpărat de iobagi plătind taxe¹⁵⁵ — conscripțiile urbariale ne informează despre felul morilor, în primul rînd al morilor pentru cereale, locul unde se găsesc, cine le-a clădit, taxele care se plăteau pentru morărit, venitul anual din morărit.¹⁵⁶ Relativ la morile din Someșul Cald și Someșul Rece de pe domeniul Gilăului, conscripția ne arată — sub titlul Locus molendini — că una se afla pe valea Răcătău, clădită de Burs Tudor, pentru folosința căreia plătește stăpînului 51 cr., o alta pe aceeași vale făcută de Stan Anton care plătește pentru ea tot 51 cr., apoi că pe Valea Beliș exista o „mola serraria” (joagăr) clădită de stăpînul domeniului ș.a.¹⁵⁷

După un vechi obicei — arată urbariul — iobagii din Buceș pentru venitul după moară plătesc anual stăpînului, de fiecare piatră de moară, 2 florini și 16 cruceri, în caz că alimentarea morii cu apă este asigurată în permanență : cînd moara nu funcționează în tot timpul, din lipsă de apă, pentru o piatră se plătește 1 florin și 40 cruceri.¹⁵⁸

Nu în toate cazurile este stabilit venitul morii. Astfel morarul Iacob Ioan din Vințul de Jos, declară că morăritul fiind suspendat 3—4 luni pe an, nu se poate stabili un venit precis anual. Mai înainte pînă cînd pe teritoriul localității nu au fost construite atît de multe mori, primea aproximativ 300 de cîble din toate felurile de cereale, acum însă se aduceau la măcinat numai cca 100 cîble de grîu și 150 de porumb. Morarului i se da a patra parte din această cantitate, fără să se socotească uiumul care se dădea pentru porci. Astfel conscripțiile arată că după spusele morarului nu se poate stabili un venit precis.¹⁵⁹

Un alt venit important al stăpînului de pămînt înscris în conscripțiile urbariale — era acela rezultat din dreptul de *cîrciumărit*, iobagii putînd să-și vîndă produsele lor numai în o anumită perioadă a anului, de la sărbătoarea Sf. Mihail pînă la Crăciun, în restul timpului fiind obligați să vîndă anumite cantități din vinul stăpînului, cu prețurile stabilite de el, sau să-i răscumpere cîștigul sub titlul de „*crîșmă seacă*” (*edducellum siccum*).¹⁶⁰

Urbariul domeniului Hunedoara din 1681 arată că cele 23 de sate ale „Pădurenilor” erau obligate să vîndă anual din vinul domnesc 69 buți de cîte 40 de vedre, adică 2760 de vedre cu prețul stabilit de stăpîn.

¹⁵⁵ D. Prodan, *Iobăgia în domeniul Băii de Arieș la 1770*, Cluj, 1948, p. 59.

¹⁵⁶ Conform conscripției din 1722, în Țara Făgărașului erau 105 mori : iobăgești, boierești, fiscale, 62 piue iobăgești, 3 joagăre, 1 moară „assertoria” în Copocel, 2 „plutoria” în Șercaia și Veneția de Sus — vezi și Șt. Meteș, *Drăguș, un sat din Țara Oltului (Făgăraș)*, 1945, p. 133—135.

¹⁵⁷ Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr. nr. 395/1771, *Conscriptio iobbagonium Regio fiscalium subditorum in albis possessionis possessionariae domini Gyalu Inclyti Comitatus Colos adjacentibus, Commorantium, 1771*.

¹⁵⁸ Ibidem, fondul Tez. Tr., Urb. Buceș, 1769, sub titlul „*Taxa Molarum*”.

¹⁵⁹ Ibidem, fondul Tez. Tr., Urb. Oarda de jos, 1767, sub titlul „*Proventus Molaris*”.

¹⁶⁰ D. Prodan, *Iobăgia în domeniul Băii de Arieș la 1770*, Cluj, 1948, p. 56—57.

Dacă nu li se da vin, ele trebuiau totuși să răscumpere cîștigul cu cîte 2 dinari de cupă sub titlul „crîsmă seacă”.¹⁶¹

În unele regiuni de munte acest drept al stăpînilor feudali nu îngrădea pe cel iobăgesc, vînzarea și cumpărarea băuturilor fiind liberă pentru iobagi.¹⁶²

Conscripția urbarială din Buceș (1769) consemnează sub titlul *Jus educily* că deși cîrciumăritul era liber aici, totuși iobagii erau obligați să dea anual stăpînului domeniului 4 vase de vin și 56 de țuică.¹⁶³

Alteori se găsesc în urbarii notări privind convențiile încheiate pentru cîrciumărit (*Conventio educillarlis*). Astfel, la Oarda de jos se stabilea că pentru 1 vas cu vin, în mod obișnuit se plătesc 3 cr., dacă era amestecat cu apă sau avea alte stricăciuni, 2 cruceri pe lîngă aceasta se dădea grîu în valoare de 1 fl. renani și 3 cruceri și 18 care de lemne sau în locul lor 10 florini renani și 12 cruceri.¹⁶⁴

La fel sînt înscrise în urbarii în mod amănunțit și celelalte venituri ale stăpînilor feudali ce decurgeau din dreptul de măcelărit (*Jus macelli*), de pescuit etc.

Conscripțiile urbariale ne dau nenumărate informații sub titlul de „obiceiuri” (consuetudines) cu privire la *arenzi-zălogiri*, foarte frecvente nu numai între stăpîni și iobagi, ci chiar între iobagi. Astfel urbariul satului Ilieni din 1788 ne arată că pămîntul de arătură zălogit pe un anumit timp, de un locuitor unui alt locuitor, dacă nu-l putea răscumpăra pînă la termenul stabilit, numai după șase ani mai putea fi răscumpărat.¹⁶⁵

Unele informații se referă și la *împărțirea administrativ teritorială* a Transilvaniei, indicînd comitatul, districtul sau scaunul din care fac parte localitățile conscrise. Mai importante din acest punct de vedere sînt urbariile mai vechi, din secolele XVI—XVII — păstrate în număr redus — care ne arată organizarea în voievodate, uneori a zeci de sate precum și funcția de cneaz și cea de crainic, indicată în dreptul numelui.¹⁶⁶

Aceste urbarii prezintă o importanță deosebită arătînd că voievodatele sînt atestate pînă în secolele XVI și XVII.

Din conscripțiile urbariale ne putem informa și asupra unor funcții ca: jude domnesc¹⁶⁷, jude sătesc, paznic, pădurar, gornic, popa, care în listele nominale apar de obicei în rubrica „conditio”.

¹⁶¹ D. Prodan, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în sec. XVII*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, I—II, 1958—1959, p. 67.

¹⁶² Răpirea acestei libertăți în munți va deveni unul din motivele provocatoare ale răscoalei lui Horea — cf. D. Prodan, *Iobăgia în domeniul Băii de Arieș la 1770*, Cluj, 1948, p. 56.

¹⁶³ Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr., Urb. Buceș, 1769.

¹⁶⁴ Ibidem, fondul Tez. Tr., Urb. Oarda de jos, 1767.

¹⁶⁵ Ibidem, fondul Urb. dom. Făgăraș, XVIII, Urb. Ilieni 1788 p. 217.

¹⁶⁶ D. Prodan, *Domeniul cetății Șiria la 1525*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, III, 1960, p. 40—41.

¹⁶⁷ Jude care servește numai pe stăpîn și atribuțiile sale se extind numai asupra moșiei și iobagilor stăpînului său, spre deosebire de judele satului, judele sătesc. Vezi, D. Prodan, *Judele satului iobăgesc în Transilvania în secolele XVII și XVIII*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, IV, 1961, p. 299.

Urbariile domeniilor fiscale ne arată organizarea administrativă a domeniilor.¹⁶⁸

Sub titlul de „legi și obiceiuri“ (leges et consuetudines) — cuprins aproape în toate conscripțiile urbariale — ni se dau indicații cu privire la atribuțiile judeului dominal (judex dominalis) și a judeului sătesc, în judecarea pricinilor mai mici pînă la 12 florini ungurești cu privire la fixarea zilelor de judecată, la dreptul de apel la forul superior de judecată, cu privire la amenzi ș.a.

În urbariul domeniului Hunedoara din 1694 se consemna la „legi și obiceiuri“, procedura de judecată în orașul Hunedoara după „următoarea rînduială“ : începe mai întîi la scaunul de judecată al orașului în fața judeului ; dacă nu era mulțumit, pîritul putea apela plătind 8 dinari, la scaunul de judecată al judeului domnesc în orice pricină. În continuare, se mai nota și următoarea învoială : dacă iobagii se găseau într-o pricină pînă la 60 de fl. cu un nobil sau nobilul cu ei, puteau apela la comitat. Iar dacă fie doi nobili fie doi iobagi sau chiar un nobil și un iobag erau în pricină pentru o moștenire supusă dijmei, această pricină nu putea fi dusă în fața slujbașilor comitatului, ci trebuia soluționată în fața scaunului de judecată al judeului domnesc.¹⁶⁹

În Buceș la 1769, judele domnesc („Zsugya Dominalis“) judeca pricinile pînă la 12 florini ungurești, din care reținea pentru el și juratăi 1 florin unguresc, restul trecînd în folosul stăpînului domeniului.¹⁷⁰

Uneori în urbarii este consemnat și dreptul stăpînului domeniului de a aplica sancțiunea capitală (Jus gladii) pentru pricini de furtișaguri și crime, pîrîții nemulțumiți avînd dreptul de a apela la scaunul de judecată al comitatului.¹⁷¹

Pe lîngă cele prezentate pînă acum, conscripțiile urbariale oferă și alte informațiuni referitoare la construcții de case, clădiri anexe ale nobililor și iobagilor, mobilierul iobagului și al nobilului și la uneltele gospodăriei, care pot întregi imaginea vieții iobăgimii ardelenе.

Conscripțiile urbariale prezintă importanță și pentru studiul onomasticii și toponimiei. Pentru precizarea locului unde se află pămînturile de arătură, fînațele, pădurile, diferitele construcții etc., urbariile sînt colorate cu plasticele și sugestivele lor denumiri în limba română. În urbariul unei singure localități Oarda de jos, (comit. Alba), în 1767, de exemplu se găsesc aproape optzeci de denumiri în limba română ca : la curatura

¹⁶⁸ Urbariul domeniului Făgăraș din 1758, indică funcții, remunerații în bani și în natură, organizarea plăieșilor, obligați să păzească potecile dinspre Țara Românească. De asemenea, instituția Căpitănatului Făgăraș e descrisă pe larg în acest urbariu. Pentru organizarea scaunelor de judecată în districtul Făgăraș, vezi Șt. Mețes, *Drăguș, un sat din Țara Oltului (Făgăraș)*, 1945, p. 97—180.

¹⁶⁹ Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr., Urb. Hunedoara, 1694, p. 15.

¹⁷⁰ „Leges et consuetudines“. „Facultatur judex, seu hic vocari suevit Zsugya Dominalis, causam etiam 12 florenorum hungaricalium dirimere et terminare, ita tamen, ut eadem mulcta (de tracto uno hungaricali floreno, ipsi, et, juratis obvenire solito) in rationem domini terrestris transponatur“. Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr., Urb. Buceș, 1769.

¹⁷¹ Arh. St. Cluj, fondul Tez. Tr., Urb. Roșia, 1763.

Marcului, deasupra fîntinelor, sub calea trei arbori, după garduri în mijlocul luncii, la coliba nemților, lângă rîu, la capu podului, în strîmptură, deasupra morii, sub Grui Lung la „Trigruetze“ etc.

Din cele expuse se poate deduce valoarea deosebită pe care o prezintă conscripțiile urbariale precum și utilitatea publicării celor mai importante dintre ele. Transcrierea acestui prețios material documentar ar genera studii monografice, studii de detaliu axate pe probleme economico-sociale, cercetări din domeniul demografiei și al istoriei. Pîna acum sînt puține exemple de urbarii care au fost studiate. Bogatul material pe care ni-l prezintă urbariile, atît sub aspectul datelor vieții materiale, cît și sub aspectul prezentării formelor de muncă, al relațiilor sociale, al robotei — această formă de exploatare care a stat la baza societății feudale — poate servi la reconstituirea, în mod complex, a vieții iobagilor din Transilvania.

Folosind și interpretînd acest bogat material documentar istoric poate să înfățișeze tabloul social-economic al Transilvaniei feudale, sprijinit pe date a căror veracitate este suficient garantată de însăși natura și scopul întocmirii conscripțiilor urbariale. Ele se înscriu printre acele izvoare valoroase care îmbogățesc arsenalul științific al istoriei.

JUDEȚELE SĂTEȘTI DIN MOLDOVA ȘI ARHIVELE LOR PÎNĂ LA APLICAREA LEGII COMUNALE (1832—1864)

C. GONCIARIU

Cunoașterea instituțiilor rurale și a fondurilor aparținente prezintă un interes deosebit atât pentru practica arhivistică — întrucît aceasta contribuie apreciabil la prelucrarea unor importante materiale documentare — cît și pentru istorie, ca știință de sine stătătoare.

Din păcate, asemenea instituții au fost puțin studiate. Astfel despre începuturile sau evoluția lor într-o anumită perioadă nu s-a scris aproape nimic. Referindu-ne la anii 1831—1864, ca să nu scoatem în evidență decît un singur exemplu, remarcăm că însuși tratatul de istorie a României, amintind despre județele sătești le caracterizează unilateral și expeditiv în cîteva cuvinte¹. Or singura instituție sătească din Moldova, realizată de, și prin, Regulamentul organic și care reprezintă într-o măsură însemnată obștea, a fost tocmai acest județ sătesc, la origine un fel de sfat de împăciuire cu atribuții judecătorești, desigur foarte modeste, dar care avea să devină nucleul viitoarei administrații rurale. Constituirea și modul lui de funcționare au fost determinate prin articolul 319, capitolul VIII, secția II și prin publicația Logofetiei Dreptății din 31 decembrie 1831². Instituirea lui s-a hotărît în toate parohiile, fiecare județ sătesc fiind format dintr-un preot și trei bătrîni, numiți jurați sau pacinici, aleși de către obștea (grămada) așezării.

Alegerile erau anuale și se desfășurau potrivit rînduiei, într-o zi de duminică, după oficierea slujbei bisericești, la curtea boierului, în prezența lui sau a vechilului său.

După prevederile publicației Logofetiei Dreptății, jurații se alegeau cîte unul de fiecare stare, — adică din frunțași, mijlocași și codași, dar „din oamenii cei mai cu socoteală și mai cu minte“.³ Este clar însă că, o dată ce alegerile se făceau la curtea boierească, în prezența proprietarului

¹ „Pentru aplanarea micilor conflicte locale, provocate mai ales de stricăciunile vitelor de pripas, s-au înființat la sate „judecătoriile de împăciuire“ compuse din preot și din trei jurați“. *Istoria României*, vol. III, Buc., 1964, p. 943.

² Publicația Logofetiei Dreptății trimisă la 27 ianuarie 1832 isprăvnicilor, prin judecătoriile ținutale, a fost publicată în anul 1856 în Manualul administrativ al Principatului Moldovei, sub titlul „Publicația Logofetiei dreptății din 31 decem. 1831 prin Foaea sub Nr. 1 pentru așazarea județelor sătești alegirea pacinicilor și a lor îndatoriri“ (Manualul administrativ al Principatului Moldovei, tomul II, Iași, 1856, p. 676).

³ *Ibidem*, p. 678.

sau a vechilului său, persoanele alese trebuiau să fie acceptate de boier, deci influența lui asupra alegerilor era hotărâtoare.

După efectuarea alegerii, se redacta un proces-verbal („Srisoare“), care era semnat propriu de cei știutori de carte și prin punerea degetelor de neștiutori, document ce se adeverea de către preoți și vechilul moșiei. După aceea jurații sau pacinicii aleși se prezentau cu „scrisoare“ la judecătoria ținută, unde lăsau o copie.

La expirarea anului, se proceda la noi alegeri, vechii jurați putînd fi realeși, dacă sătenii erau mulțumiți de ei. Bine înțeles, mulțumirea trebuia să fie în primul rînd a boierului.

Menirea județului sătesc, după textul legii, era să-i „cruțe“ pe țărani de stărui pe la tribunalele ținuturilor pentru pricini neînsemnate, întîmplate adesea între ei; de a-i scuti „pe săracii locuitori de cheltuieli zadarnice și asupriri pricinuite de alergarea lor pe la isprăvnicii, ocolași și alți zapcii pentru micile pricini dintre ei, mai ales că se și bîntuiesc cu mite și împliniri“⁴

Firește această grijă, manifestată atît de frumos în vorbe, nu era determinată de vreo afecțiune deosebită. În noua conjunctură economică, pe leguitori, reprezentanți ai clasei dominante, îi interesa de fapt, ca țărani să nu-și irosească timpul lor de muncă — izvor de îmbogățire pentru proprietari — pe la judecătoria, întrucît, în această perioadă, exploatarea țărănimii a crescut considerabil ca urmare a dezvoltării comerțului exterior cu cereale, care constituiau principalele roade ale muncii țărănești și ocupau primul loc în exportul țărilor române.

Sedintele județelor sătești aveau loc în zilele de duminică sau alte sărbători (încă un indiciu în sprijinul afirmației de mai sus), după slujba bisericească, la casa preotului unde se judecau toate pricinile mărunte, ivite între săteni în cursul săptămîinii. Pricinile luate în discuție erau acelea de ispașe, stricăciuni prin ogoare, grădini și finațuri, de „simbrăluire“, de mici tocmeli, de împrumuturi, mici gîlcevi și altele asemenea. Județele sătești n-aveau însă dreptul să se atingă de cauze mai însemnate, în special de acelea privitoare la averea imobilă: moșii, răzeșii, case, dughene și nici de cauzele criminale: furturi, bătăi, loviri, etc. De asemenea, dreptul lor de cercetare nu se extinde asupra orîndarilor (cîrciumarilor), slujbașilor volnici și a țiganilor, „fără știrea și înadins porunca stăpînului moșiei.“⁵

Datoria județului era să caute să-i împace pe împricinați și, în caz de învoire, preotul redacta „scrisoarea de învoială“ sau „înscrisul împăcăciunii“, semnat de părți și încredințat de pacinici. Cei ce nu știau carte, „după vechiul obicei“, puneau degetul în dreptul numelui, scris de preot. Înscrisul rămînea în păstrarea preotului. În cazurile de neînvoire, județul sătesc putea să hotărască în pricini de sume sau de valori pînă la 15 lei, iar hotărârile se aduceau la îndeplinire prin vornicelul satului, dar numai cu știrea și aprobarea stăpînului moșiei sau a vechilului său. Imediat după aceasta se încheia înscrisul, care rămînea la preot. Pentru pricinile ce depășeau 15 lei, dacă părțile nu se împăcau, județele sătești eliberau împricina-

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

ților mărturii, cu care partea nemulțumită avea dreptul să se adreseze la judecătoria ținutului, în termen de 10 zile.

Publicația Logofetei Dreptății mai prevedea, ca făgăduințele de zestre și împrumuturile dintre locuitori, indiferent dacă s-au făcut în scris sau numai verbal, să fie cu știrea județului sătesc, „pentru ca să lipsească tăgăduirile și jurămînturile dintre dînșii“.

Pentru efectuarea cercetărilor și întocmirea înscrisurilor nu se plătea nimic, în afară de costul hîrtiei, care servea la încheierea actului.

Așadar județele sătești îndeplineau în primul rînd o funcțiune judecătorească redusă. Necesitățile administrative ale statului au determinat însă lărgirea atribuțiilor lor, extinderea activității lor și în alte domenii ale vieții sătești. Această situație este oglindită chiar în Regulamentul organic, numai că celelalte atribuții ale județelor sătești nu sînt prevăzute unitar, într-un singur articol sau în cîteva alăturate, ci sînt împrăștiate în mai multe capitole, secțiuni și articole dispartate.

Astfel, în articolele 79, 100, 101, 102, din capitolul III, privitoare la plata birului de către țărani se prevede că: împărțeala banilor birului, pe care o făceau locuitorii între ei, „după cea din vechi obișnuința lor“, trebuie să fie încredințată de către judecătoria sătească și de către proprietar (sau vechil); una din tăblițele împărțite la fiecare sat de ocîrmuire, cu indicarea numărului familiilor dajnice și a sumei birului lor anual, se va da județului sătesc (a doua se dădea proprietarului sau vechilului acestuia); banii birului strînși trimestrial de către vornicelul satului, sub privegherea proprietarului sau vechilului, se primesc de către judecătoria sătească și se trimit de ea îndată la isprăvnicie; pentru preîntîmpinarea rămășițelor, județul împreună cu vornicelul au datoria să-i comunice stăpînului pe acei cu rămășițe și pe acei ce n-au plătit deloc, pentru ca acela să-i oblige să-și plătească partea lor în termenele fixate, iar pe cei îndărătnici să-i arate isprăvniciei, spre a-i sili la plată.

Iată deci o serie de îndatoriri ale județelor sătești, în materie fiscală.

O altă atribuție era în legătură cu gestiunea caselor sau cutiilor sătești, înființate tot de Regulamentul organic,⁶ pentru acoperirea cheltuielilor ordinare și extraordinare ale obștei. Administrarea caselor a fost încredințată, prin regulament, preotului, județului și vornicelului, din fiecare sat; dar în anul 1838 Departamentul de Finanțe, sub motivul că banii adunați în cutiile sătești slujesc numai pentru folosul particular al vornicilor și pacinicilor, a pus administrarea cutiilor sub stricta supraveghere a proprietarului, arendașului sau a vechilului acestora. În satele răzeșești, supravegherea era exercitată de către doi răzeși „cei mai de căpetenie, unul dintre trepte și unul dintre birnici“. Potrivit instrucțiunilor Visteriei,⁷ cutia sătească se păstra la preot sau la altă persoană de încredere și trebuia să aibe două încuietori și două chei deosebite, una păstrîndu-se la proprietar (arendaș sau vechil). Deschiderea cutiei, pentru punerea sau scoaterea banilor, nu se putea face decît în prezența ambilor păstrători

⁶ „Regulamentul organic al Prințipatului Moldovei“, Iași, 1837, cap. III, „Despre finans“, secție V, art. 107, p. 26.

⁷ Manualul administrativ al Principatului Moldovei, tomul II, p. 685.

de chei, iar orice cheltuială trebuie să fie cu știrea și autorizarea proprietarului. Prin urmare și aci rolul moșierului a devenit precumpănitor.

Venitul cutiilor sătești provenea din zeciuiala plătită de fiecare dajnic, adică a zecea parte peste birul său anual. Cei de curînd însurați, care, după obiceiul pămîntului, erau scutiți de bir în anul dintîi, plăteau la casă, începînd cu anul al doilea de căsătorie și pînă la o nouă catagrafie, de la 4 pînă la 12 lei pe an, conform hotărîrii obștei. Mazilo-ruptașii și ruptele visteriei plăteau zeciuiala către cutiile sătești în localitatea, unde își aveau domiciliul.

Din banii cutiei se acopereau cheltuielile obștei: simbria vornicelui, (cîte un leu de fiecare casă); întreținerea trimișilor la scaunele isprăvnicеști sau la capitală pentru pricinile satului; lipsurile birului trimestrial, cauzate de decesele locuitorilor; capitația scutiților de miliție, ținerea unui scriitor și costul hîrtiei, a cernelii și a condicilor extraordinare, introduse pentru cislele trimestriale și pentru însemnarea socotelilor cutiilor sătești.

Instrucțiunile stabileau că, în afară de aceste cheltuieli, altele nu se vor putea face, decît în cazuri excepționale, cînd se va constata stricta lor necesitate pentru trebuințele satului, dar și atunci numai cu știrea și învoirea proprietarului și cu dezlegarea isprăvniciei.

Ulterior s-a hotărît să se plătească din cutiile sătești leafa chirurgilor ținutali.

În 1852 regimul cutiilor s-a schimbat.

Județele sătești păstrau cheile de la magaziiile sau coșarele de rezervă și un exemplar din izvodul de cantitatea porumbului înmagazinat⁸.

Tot în păstrarea lor se aflau: cîte un tabel (tăbliță) tipărit de ocîrmuire, în care erau trecute numărul familiilor dajnice din satul respectiv și suma birului lor anual; condicile de care am amintit mai sus, pentru cisle și pentru socotelile cutiei sătești, cît și „țidulele“, prin care isprăvniciele comunicau satelor, prin privighetorii de ocoale, toate cererile ocîrmuirii de la sate. În felul acesta, județul sătesc, imediat după înființare a căpătat rolul de depozitar al actelor oficiale, care priveau obștea satului respectiv.

În sfîrșit, în baza articolului 429 din capitolul IX al Regulamentului organic, județele satelor situate la granița dintre țările române eliberau locuitorilor, care aveau trebuință să treacă vremelnice dintr-o parte în alta pentru lucru pe moșii vecine, adevărîte cu indicarea domiciliului lor („răvașe de drum“). Fără asemenea adevărîte și fără învoirea de lucru din partea proprietarului local, plecarea era ilegală.

După cum se vede, atribuțiile județelor sătești, stabilite prin Regulamentul organic, nu s-au rezumat numai la materia judecătorească, ci s-au extins și în alte ramuri de activitate. Această extindere a devenit și mai pronunțată, după aplicarea regulamentului.

Regulamentul organic a suprimat pe vechii ocolași, care se ocupau cu strîngerea birului. Această sarcină a fost trecută asupra vorniceilor satelor, care au exercitat în perioada regulamentară importanta atribuții administrative, fiind ajutați în îndeplinirea lor de către pacinici. Asemenea

⁸ Magaziile de rezervă au fost înființate conform art. 159 din Regulamentul organic, cap. V, secția III.

celor din urmă, erau și ei aleși, anual, de către obștea sătească, cu învoirea moșierilor, deci din locuitorii agreeți de boieri.

Conform instrucțiunilor încuviințate la 20 martie 1834 de către Sfatul Administrativ⁹ vornicelul era scutit de orice fel de contribuții, partea lui de bir fiind plătită de sat, ca de altfel și havalelele (corvezile către stat), pentru ca el să se poată ocupa de slujba lui. Îndatoririle sale erau multiple: împreună cu pacinicii purta grijă, ca cislele în sat să fie întocmite „cu dreptate”; avea în atenție executarea poruncilor, „rînduite de stăpînire asupra satului său”, cerîndu-le în scris de la privighetorul ocolului și păstrîndu-le pentru a le putea înfățișa la orice cercetare; avea în sarcină, totodată, tocmita și întreținerea drumurilor și podețelor de pe moșia pe care se afla satul; veghea asupra stării sănătății locuitorilor, raportînd bilunar privighetorului de ocol numărul bolnavilor din sat, felul și numărul deceselor — în cazurile de boli molipsitoare, fiind obligat să ia măsuri de izolare.

Împreună cu pacinicii trebuia să se ocupe de închezășluirea tuturor locuitorilor satului. Îndată ce vreunul din săteni se observa „cu rele urmări sau cu prepus de om rău” era dator să raporteze privighetorului, iar acesta, la rîndul său, să înștiințeze isprăvnicia, în scopul luării măsurilor convenite. De asemenea, era obligat să raporteze, dacă vreun locuitor a lipsit din sat timp de trei zile, fără motive cunoscute. Vornicelul supraveghea să nu vină nimeni în sat, fără răvaș de drum (pe cei veniți fără răvaș avea datoria să-i rețină și să-i ducă pentru identificare la privighetorul ocolului); organiza poteri împotriva tîlharilor iviți în sat¹⁰; avea în grijă pe cîrciumarii de la drumuri, pe morari și pe oamenii de la odăi; veghea să nu apară în sat vite sau lucruri de furat.

Tot vornicelul avea sarcina să determine pe locuitori, să se ocupe conștiincios de gospodărie, să facă grădini de legume, să execute arăturile la timp și cu îndestulare, să facă șanțuri sau garduri la țarină. În afară de acestea, el era dator să țină statistica agricolă, întocmind situații precise cu arăturile și semănăturile, executate și cu recolta obținută — situații ce se prezentau privighetorului, care centraliza datele pe ocol pentru isprăvnicie.

Împreună cu pacinicii, vornicelul era obligat să ispășească orice stricăciune făcută de vite, să aibă grijă de animalele „de soi bun” pentru reproducere, precum și de vâcari, porcari, herghelegii, ciobani și jitari. El se preocupa și de starea sănătății vitelor, raportînd privighetorului de ocol orice boală apărută la vite, veghind la aplicarea măsurilor sanitare, ordonate pentru prevenirea sau combaterea bolilor atît la oameni, cît și la animale.

Vornicelul mai avea obligația să raporteze imediat privighetorului orice tulburări, pricini sau strămutări ale locuitorilor din satul său.

⁹ Manualul administrativ al Principatului Moldovei, tomul II, p. 669—672.

¹⁰ Urmărirea hoților în unele părți nu este lipsită de interes. În satele din Vrancea, de exemplu, erau organizate adevărate vînători cu gonaci în care se asociau 2—3 sate (vezi Arh. St. Focșani, fondul Primăria comunei Bîrsești, dos. nr. 100/1866).

Împreună cu pacinicii, trebuia să aibă grijă „cu neadormire“, ca instrucțiile legiuite citate să fie respectate de către toți sătenii, în care scop stabila obligația locuitorilor de a se aduna în fiecare duminică, după ieșirea din biserică, la casa preotului sau la casa pacinicilor, unde preotul le citea în azul tuturor.

Instrucțiunile hotărâu că vornicelul, care nu-și îndeplinește datoriile, va fi cu asprime pedepsit, „ca un nepriincios și protivnic binelui obștesc“. Prevederea se aplica și pacinicilor.

În afară de atribuțiile menționate în instrucțiuni, vorniceilor sătești le era rezervat dreptul de a alege pe privighetorii de ocoale, care se alegeau pe timp de 3 ani, cu drept de realegere, din boiernașii frunțași, neamuri sau mazili, domiciliati și cu avere imobilă în cuprinsul ocolului.

Prin funcționarea lor, privighetorii trebuiau să se ocupe îndeaproape de situația satelor din ocolul lor. În cartea domnească din 4 decembrie 1840 „către toți vorniceii satelor din Moldova“, se spune despre privighetorii: „purându-se pururea printre săteni și de aproape cunoscînd toate împrejurările lor...“¹¹. Tocmai de aceea alegerea lor era foarte importantă pentru sate și a fost încredințată vorniceilor. Aceasta nu înseamnă însă că ei erau apărători ai intereselor țărănimii. Dimpotrivă, prin apartenența lor de clasă și prin rolul lor administrativ, privighetorii de ocoale au fost instrumentele principale, prin care statul feudal și clasa stăpînitoare a boierilor își impuneau dominația la sate și asigurau exploatarea maselor țărănești.

Așadar vorniceii sătești aveau îndatoriri multiple, care s-au cristalizat în formula oficială: „privegherea pentru liniștea, orînduiala și buna petrecere a locuitorilor“, însă atribuția lor principală a rămas strîngerea birului.

Încasarea se făcea trimestrial, în primele două luni ale trimestrului („sfertului“), după izvodul cislei, adevărit de cislași și de pacinici, întărit cu pecetea satului¹² și cercetat de proprietar sau, în lipsă, de vechilul lui. Banii strînși se trimiteau la sămeșia ținutului prin curieri speciali, aleși de către vornice și pacinici.

După cum am arătat la atribuțiile județului sătesc în materie fiscală, locuitorii, care nu plăteau la timp sau care aveau rămășițe neachitate, erau aduși la cunoștința moșierului și acela le fixa termenul de plată. Dacă nu plăteau nici atunci, se comunica isprăvniceii, care trimitea împlinitorii pe socoteala restanțierilor.

În legătură cu îndatorirea sa de bază, vornicelul avea în sarcină supravegherea locuitorilor birnici și căpătâieri din sat, ca să nu pribegescă. Bejenile locuitorilor erau în acea perioadă frecvente, din cauza exploatării nemiloase din partea moșierilor și a poverii excesive a sarcinilor fiscale. Pe cei bănuiți de intenții de pribegire, trebuia să-i denunțe proprietarului (frunțașilor răzeși în satele răzeșești) și privighetorului de ocol. De asemenea, i se cerea o vigilență deosebită, față de bejenari. Orice locuitor străin, venit în sat, trebuia să fie cercetat, iar sosirea lui comunicată îndată moșierului și privighetorului de ocol. În cazul că adăposteau birnici din alte sate și nu se conformau obligației de a-i denunța proprietarului.

¹¹ Buletin Foaie Oficială, nr. 96 din 5 dec. 1840, p. 377.

¹² Pecetele sătești confecționate în anul 1834 s-au dat la sate în anul 1835.

și privighetorului, vorniceii suportau din averea lor cheltuielile făcute de satele păgubașe, pentru căutarea și aflarea fugiților.

Potrivit prevederilor unei porunci domnești din 27 aprilie 1835, vorniceii și pacinicii erau răspunzători în fața obștei sătești, cu averea lor, pentru abuzurile proprii sau dacă nu apărau obștea de abuzurile privighetorului de ochi și ale altor slujitori.

Este demnă de relevat o altă prevedere din aceeași poruncă domnească „urmată către toți locuitorii satelor, cu deosebite povățuiri în priința lor și a liniștei obștești”¹³, din care se constată cum concepea statul feudal binele și liniștea obștei, cum înțelegea să le asigure și câtă considerație avea pentru reprezentanții aleși ai țărănimii, despre care afirma că trebuie să fie „pildă” celorlalți locuitori. Porunca prevedea că proprietarii satelor, iar în lipsa lor arendașii și vătășeii, au obligația să vegheze ca locuitorii să frecventeze regulat biserica și în caz de neurmărire să-i silească prin mijlocirea pacinicilor, vornicelului și vătămănuului, care sînt datori să meargă primii la biserică, spre a fi pildă celorlalți. „Dacă însă pacinicii, vornicelul și vătămănuul s-ar arăta nebagători în samă aceștii sfinte datorii, stăpînul moșiei sau vătășelul său vor înștiința îndată pe isprăvnicie, iar isprăvnicia prin privighetorul ocolului va certa la fața locului în mijlocul satului pe asemenea neascultători cîte cu zece lovituri, spre pilda și îndreptarea celorlalți, pentru buna lor petrecere pe pămînt și mîntuirea cea sufletească”. (!).

Din cele expuse anterior, s-a putut observa că în textul legilor, instrucțiunilor și poruncilor, atunci cînd se vorbește de exercitarea diferitelor îndatoriri, împreună cu vorniceii sînt menționați și pacinicii, ceea ce denotă că între atribuțiile lor nu există o delimitare precisă.

Constatarea se desprinde și mai evident din ordinul circular nr. 26337 al Departamentului Treburilor din Lăuntru, către județele sătești, publicat în Buletinul nr. 103 din 31 decembrie 1839, în care se vorbește despre atribuțiile polițienești ale județelor. Departamentul se declară nemulțumit „că polițieneștile măsuri, cu care județul sătesc este îngrădit, se găsesc cu totul slabe, încît nici cum conținesc potlogăriile, prădăciunile și nici de către călătorii drumeți, ce intră și ies din acel sat, nu se respectuește cu dare de știre și înfătoșarea lor la dînsa, nu mai puțin și în însuși cercetările faptelor lăcuitorilor din lăuntru satului se poartă cu slăbiciune”.¹⁴ Se poruncește județelor să controleze riguros răvașele de drum la cei ce trec și la cei ce rămîn peste noapte în sate, iar locuitorii din sat să fie „strîns îngrădiți” a nu ieși nici unul fără cuvenitul răvaș de drum. Locuitorii, care călcau dispoziția, erau pedepsiți public cu bătaia („înfrînați în ființa grămezii satului”), de către isprăvnicie. S-a prevăzut că județele, care nu se vor confirma ordinului, vor fi trase la răspundere.

Iată deci, că pe seama județelor sătești s-au trecut îndatoriri, care în instrucțiunile din 1834, figurau numai în sarcina vorniceilor.

Sînt însă și documente, care fac distincție între atribuțiile vorniceilor și cele ale pacinicilor. Asemenea distincție se face în porunca domnească din 4 decembrie 1840 „urmată îndeobște către toți locuitorii satelor, cu

¹³ Manualul administrativ al Principatului Moldovei, tomul II, p. 679.

¹⁴ Buletin Foaițe Oficială nr. 103 din 31 dec. 1839, p. 414.

povățuire pentru alegerea vorniceilor satelor și a pacinicilor”,¹⁵ dar și în ea sînt nepotriviri, față de instrucțiunile din 1834. Atribuțiile vorniceilor în poruncă sînt prezentate astfel : „sînt însărcinați cu privigherea cisluirilor, adunarea banilor, cu îngrijirea despre răi și potlogari, cu alegerea privighetorilor, cu dreapta cumpenire în întrebuintărea voastră după îndemnarea fieșcăruia și cu paza bunei orînduiele între voi (locuitorii — n.a.) și într-un cuvînt vornicelul este mijlocitorul celor ce vă privesc cătră stăpînire, cătră proprietar și la însuși gospodăreștile voastre îndeletniciri“. Despre județul sătesc se spune că : „este dator a păstra împăceluirea și dragostea între voi, a învoi pricinile dintre voi, a păstra banii cutiilor sătești, a privighea nestricarea și neirosirea magaziiilor de rezervă, ce sînt pentru întimplări de nevoie, a întrebuintă cu credință pecetea satului numai în cele bune și spre închizășluirea lăcuiitorilor, a primi și a păstra țidulile ispravnicului, care pentru a nu se lua mai mult decît este legiuit de ocîrmuire se slobod la fieștecare sat, cu arătare anume de cîtimea ce are a da satul“.

Cert este că delimitarea majorității îndatoririlor n-a fost niciodată precisă, iar cu timpul distincția s-a șters aproape total. Colaborarea dintre vornice și pacinici, în exercitarea principalelor atribuțiuni administrative, evidentă chiar de la începutul existenței lor, s-a accentuat din ce în ce mai mult. Pînă în anul 1860, în conținutul funcțiunilor lor nu s-au produs schimbări însemnate. În schimb, s-a desăvîrșit procesul contopirii lor într-un singur organ de administrație sătească, aflat însă sub tutela boierului și sub controlul strict al privighetorului de ocol, reprezentantul statului la țară. Dar această situație de fapt, existentă în perioada premergătoare Unirii, n-a fost încă sfințită prin lege. Reformele din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza au legiferat organizarea noii autorități sătești.

La 2 august 1860, ministrul din lăuntru al Moldovei, Mihail Kogălniceanu, prin circulara nr. 18424 către prefecți¹⁶, a dat dispoziții cu privire la instituirea și organizarea numitelor instituții, precizînd că guvernul le da toate atribuțiile de poliție locală și prin urmare și dreptul de înfrînare, în care scop s-a prevăzut înființarea de închisori sătești pe lîngă fiecare din ele. S-a prevăzut de asemenea, ca fiecare județ sătesc să-și aibă scriitorul său, cu sarcina de a ține un protocol exact de toate încheierile județului. În circulară s-a precizat, că în scurt timp se va trimite regulamentul administrativ pentru puterea polițienească a județelor.

La 11 septembrie 1860, prin decretul nr. 20989 s-a promulgat „Regulamentul administrativ despre județele sătești“¹⁷.

Conform regulamentului, în fiecare sat cu peste 50 familii se instituia un județ sătesc, alcătuit din preotul satului, un vornic și trei pacinici: un fruntaș, un mijlocăș și un codăș. Totodată, fiecare județ trebuia să aibă un scriitor, însărcinat cu ținerea cancelariei satului. Satele cu mai puțin de 50 familii, dacă nu aveau posibilitatea să întretină un județ al lor propriu, se uneau cu altele, vecine, avînd județ și scriitor comuni. Vornic

¹⁵ Ibidem, nr. 98 din 12 dec. 1840, p. 385—386 și Manualul administrativ al Principatului Moldovei, tomul II, p. 680—681.

¹⁶ Monitorul Oficial al Moldovei nr. 25 din 8 august 1860, p. 871—872.

¹⁷ Publicat în Monitorul Oficial al Moldovei nr. 278 din 21 septembrie 1860, p. 1013—1014.

trebuia să fie însă aparte, pentru fiecare sat. (Astfel, satele Cîmpurile-de-sus și Rotilești din districtul Putnei¹⁸, aleg la 23 ianuarie 1861 județ comun, format din Moș Ioan Roată din Cîmpurile-de-sus, Nică Rotilă și Ion Mironică din Rotilești, dar vornicei separați : Radul Țăranu la primul și Dumitru Lungu la al doilea sat)¹⁹.

În afară de preot, ceilalți membri ai județului se alegeau de către toți locuitorii satului ajunși la vârsta legiuită, pe răspunderea alegătorilor. Alegerile, prezidate de către preotul cel mai în vîrstă din sat, erau anuale, cei aleși avînd dreptul de realegere pe al doilea an. Votarea se făcea „cu glas pe față“, în prezența subprefectului (noua titulatură a fostului privighetor de ocol).

După efectuarea alegerii, scriitorul sătesc redacta procesul-verbal, care se semna de către locuitori, de preot (dacă erau mai mulți preoți în sat, semnau toți) și de către subprefect, cel din urmă încredințînd că alegerea s-a făcut în prezența sa. Uneori semna și scriitorul (pisarul sau secretarul) sătesc, cu specificarea calității. Semnăturile erau însoțite de sigiliile satului, bisericii (sau bisericilor, dacă erau mai multe) și subprefecturii. Sigiliul subprefecturii nu apare însă pe toate procesele-verbale. În cazul că alegerile se făceau de către două sate în comun, semnăturile și sigiliile se puneau din partea ambelor sate²⁰.

Din punct de vedere administrativ județul sătesc avea obligația să ducă la îndeplinire toate ordinele guvernului, comunicate în scris satului de către prefectură sau subprefectură, să stabilească regulile pentru lucrarea pămîntului de rezervă și pentru paza magaziiilor de rezervă, să strîngă dările către sat și comună.

Județul sătesc trebuia să determine locuitorii să-și îndeplinească îndatoririle către proprietate, după așezămînt (acolo unde moșiile nu erau proprietate răzășească), să privegheze ca locuitorii să-și lucreze pămîntul, să urmărească modul cum sînt păstrate averile sechestrate, date în seama satului.

Județul sătesc avea datoria să cunoască alcătuirile făcute de locuitori pentru lucru sau căraușie și să nu îngăduie contractarea unor obligații, care ar depăși posibilitățile sătenilor. De asemenea mai avea obligația : să păstreze banii cutiei sătești și darea de seamă trimestrială asupra întrebuițării lor, să sfătuiască locuitorii să-și dea copiii la școală, să se îngrijească de vaccinarea lor, să întocmească lucrările statistice, să păstreze arhiva.

Îndatoririle polițienesti erau legate de paza ordinii („rînduiei“) și liniștei în sat ; de prinderea vitelor de pripas, a vagabonzilor, hoților sau criminalilor. Județul sătesc trebuia, totodată, să se îngrijească de arestanții

¹⁸ În perioada anilor 1859—1863, fostele ținuturi și ocoale sînt denumite în mod obișnuit districte și despărțiri (denumiri folosite și în publicațiile oficiale), iar pentru sate este întrebuițată adesea denumirea de comune. În anul 1864, devin mai întii predominante, iar apoi exclusive numirile de județ și plasă.

¹⁹ Arh. St. Focșani, fond Prefectura Putna, dos. 57/1861, f. 5.

²⁰ Ibidem, f. 43, 57, 62, 87, 181.

ce treceau prin sat, de podurile, drumurile, localurile publice ale satului : (casa județului sătesc, casa arestului sătesc etc.) și de paza de noapte.

Ultima categorie de îndatoriri o constituiau acelea de ordin judecătoresc. Astfel, avea datoria să împace toate cauzele de neînvoiri între locuitori, să cerceteze și să evalueze pagubele aduse proprietarilor, prin împotrivirea locuitorilor de a executa, la locul și timpul convenit, lucrările legiuite prin așezământ.

Prin articolul 9 din regulament se stabilea competența județelor sătești în domeniile polițienesc și judecătoresc. Județele aveau puterea să judece definitiv toate neînvoirile dintre săteni pînă la valoarea de 15 lei și pe acelea pentru împărțirea locurilor. Pe locuitorul, care se făcea vinovat de neexecutarea îndatoririlor „legiuite” către proprietate, aveau dreptul să-l condamne la închisoare sătească pe timp de 48 ore sau a-l supune la o amendă (globire, ștraf) de la 2 pînă la 10 lei, în folosul cutiei sătești. Cu aceeași osîndă puteau pedepsi pe săteni, pentru vine mici, ca de exemplu certuri sau bătăi de gravitate mică și neprecugetate.

Un articol aparte stabilea că, în viitor, proprietarul, vechilul proprietarului sau posesorul (arendașul), sînt datori să se adreseze la județul sătesc, în legătură cu orice împotrivire la lucru a locuitorilor, prevăzîndu-se totodată obligația lor prealabilă de a comunica județului, cu cel puțin 24 ore mai înainte, numele și numărul oamenilor care trebuie să iasă la lucru. De asemenea, s-a prevăzut că nici o învoială făcută cu locuitorii pentru prisosul pămîntului, nu va putea fi întărită de subprefect și nici nu va fi obligatorie pentru ei, dacă n-a fost mai întîi legalizată de către județul sătesc.

Cercetarea pricinilor se făcea de județ „prin viu grai”. Numai în cazul cauzelor civile și al condamnărilor se încheiau protocoale scrise.

Încheierile județelor sătești, în materiile administrativă și polițienescă, puteau fi revizuite și anulate de către subprefect. Hotărîrile lor se aduceau la îndeplinire în mod obișnuit, de către vornicul satului, dar în caz de trebuință, acela putea apela la ajutorul pacinicilor. Îndatorirea principală a vornicilor a rămas strîngerea dărilor statului.

Pentru îndeplinirea îndatoririlor, vornicul primea leafă, cîte un leu de casă și era scutit de pont, iar pacinicii erau scutiți de muncă către proprietate. Dacă însă proprietarul nu-i scutea de asemenea îndatoriri, ele se executau de către obștea satului ; iar în satele, unde din cauza greutăților nu se putea asigura funcționarea județului numai în baza acestui privilegiu, acordat membrilor săi, prefectura, în urma unui raport al subprefectului, întocmit cu consimțămîntul satului, putea hotărî retribuția în bani a pacinicilor, plătită din cutia sătească. Tot la fel se stabilea și leafa scriitorului județului sătesc.

Membrii județului erau răspunzători pentru actele lor. Cei cu purtări rele, precum și aceia, care nu-și îndeplineau conștiincios îndatoririle, erau destituiți de către prefectură, după o cercetare prealabilă, efectuată direct de subprefect. Pentru participare la tulburări publice, pentru provocări la nesupunerea satului în ceea ce privește îndeplinirea legiuitelor obligații către

proprietar și pentru tentative de nesupunere față de ordinele guvernului, erau supuși urmăririi criminale.

Orice schimbare sau înlăturare de județ, trebuiau raportate ministrului, cu arătarea cauzei.

Regulamentul a prevăzut pentru membrii județului sătesc portul unei insigne cu marca ținutului și cu denumirile ocolului și satului.

Regulamentul lui M. Kogălniceanu a fost un act legislativ de mare importanță pentru acea epocă. În primul rînd, are meritul de a fi sistematizat la un loc toate prevederile anterioare, relative la județele sătești, dispersate pînă atunci în diferite capitole și articole din Regulamentul organic și Manualul administrativ al Moldovei.

Pe de altă parte, a definit clar și a lărgit atribuțiile judecătorești, a precizat componența lui, a întărit autoritatea membrilor săi transformîndu-l într-un veritabil organ de putere sătească. Este adevărat că regulamentul poartă o pronunțată pecete de clasă, prin aceea că acordă mare atenție pazei intereselor clasei dominante a boierilor, totuși și în această direcție se observă un progres vădit, față de trecut, pentru că, după cum am văzut a încercat să limiteze atotputernicia proprietarilor și arendașilor de moșii la sate. În cazul conflictelor cu țărani, marii proprietari, nu mai aveau dreptul să acționeze după bunul plac, ci erau obligați să se adreseze județului sătesc. Probabil, în condițiile menținerii dependenței țăranilor, măsura n-a prea dat rezultate, însă intenția legiuitorului nu poate fi contestată.

După intrarea în vigoare a regulamentului lui Kogălniceanu, în satele din Moldova au fost alese județe sătești noi, care au funcționat pînă la apariția regulamentului întocmit de N. Crețulescu, ministru de interne și președintele Consiliului de Miniștri, pentru organizarea consiliilor comunale, promulgat prin decretul nr. 349 din 28 iulie 1862²¹. Acesta nu aduce nimic nou, față de regulamentul anterior. Deosebirile priveau mai mult numirile instituției și membrilor ei. Denumirea de județ sătesc a fost înlocuită prin cea de consiliu comunal, mai potrivită. Cei trei membri aleși s-au numit jurați sau deputați, iar pentru vornic sau pîrcălab s-a folosit în special titlu de perceptor. La fel, scriitorul sau logofătul comunei, în noul regulament, a început să poarte titulatura de notar.

Atribuțiile, drepturile, competența, sistemul de alegere, au rămas aproape identice, ca și în regulamentul lui Kogălniceanu, astfel că nu mai stăruim asupra lor.

În capitolul „dispoziții tranzitorii“ s-a prevăzut că, pînă la definitivă organizare a comunelor rurale, cînd se va determina mărimea lor, toate satele existente în forma de comune, avînd tablele și rolurile de contribuții separate, devin datoare să aleagă și să întrețină pe membrii consiliilor comunale și pe servitorii comunali; însă dacă greutatea însărcinărilor pentru întreținerea lor va părea prea mare vreuncea din comune, aceasta va putea cere prefecturii aprobarea de întrunire cu comuna cea mai apropiată.

²¹ Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite, nr. 167, din 31 iulie 1862, p. 706—707.

Organele sătești au funcționat, conform regulamentului din 1862, pînă la aplicarea legii comunale din 1864²², care a reprezentat pentru organizarea și administrarea comunelor începutul unei etape noi.

Analizînd succint situația organelor de administrație sătească din Moldova, de la Regulamentul organic pînă la legea comunală din 1864, putem spune că din 1832 pînă în 1860 ele au avut un caracter pur feudal, fiind puse în slujba intereselor clasei stăpînitoare a boierilor; au fost lipsite de inițiativă și de autoritate prin subordonarea servilă față de reprezentanții statului feudal și față de moșieri și n-au funcționat într-o formă bine definită, deoarece atribuțiile și componența lor n-au fost precizate clar printr-un act normativ unic. Perioada din 1860—1864 poate fi considerată ca o perioadă de tranziție, cînd, prin regulamentele apărute în 1860 și 1862, s-au precizat, pe de o parte, autoritatea și atribuțiile lor, iar pe de alta, s-a realizat într-o măsură oarecare, limitarea dependenței față de marii proprietari. Asistăm prin urmare la anumite modificări ale caracterului feudal al instituției, care prevestesc transformarea ei, transformare realizată în urma aplicării legii comunale din anul 1864.

Multe acte din arhivele isprăvnicilor ținutale și din cele ale privighetorilor de ocoale cît și textele legiuirilor contemporane dovedesc fără putință de tăgadă, existența arhivelor sătești după aplicarea Regulamentului organic.

Pînă în anul 1860 n-a fost reglementată problema unui depozit unic pentru păstrarea arhivelor sătești și nu s-a stabilit responsabilitatea conservării lor.

O parte însemnată din materialele arhivistice create de către aceste instituții — procesele-verbale redactate cu ocazia alegerii județului sătesc, scrisorile de învoială (înscrierile împăcăciunii), înscrierile cu hotărârile județului în pricinile neînvoite și mărturiile ce se eliberau părților neîmpăcate pentru înfățișare la tribunalul ținutal catagrafiile averilor aflate sub tutelă etc. — erau depozitate la preotul satului care prin calitatea sa și datorită științei de carte, ocupa un loc de frunte în județ.

Pentru alte categorii de materiale, locul de păstrare era stabilit prin formula generală: „la judecătoria sătească“ sau „la județul sătesc“. Este vorba aci despre tabelele (tăblițele) tipărite, cu numele familiilor dajnice din sat și cu suma birului lor anual, de izvoarele de cantitatea porumbului înmagazinat în coșarele de rezervă, condicile pentru ciselele trimestriale și pentru cutiile sătești, „țidulele“ ispravnicilor și foile sătești. La aceasta, în anul 1853, s-au adăugat condicile pentru evidența alcătuirilor, trimise tuturor satelor din Moldova prin ispravnicii de către Departamentul din Lăuntru, cu circulara nr. 6036 din 5 martie 1853²³. Condicile au fost făcute, după numărul locuitorilor din sate, astfel ca fiecare locuitor să-și aibă partida lui, în care se treceau toate alcătuirile (contractele) sale pentru

²² Publicată în Monitorul Principatelor Unite Române, nr. 75, din 1/13 aprilie 1864, p. 341—346.

²³ Manualul administrativ al Principatului Moldovei, tomul II, p. 668—669.

transporturi de produse și pentru munci. Zapisele de alcătuire se întăreau de către privighetorii de ocoale, iar toate înscrisurile din condică se adevăreau prin iscăliturile membrilor județului sătesc.

Vorniceii satelor, la rîndul lor, trebuiau să întocmească și să păstreze diferite acte, în legătură cu executarea îndatoririlor avute.

Vornicul avea obligația să păstreze „formele rînduite de stăpînire asupra satului său” primite de la privighetorul de ocol și să înainteze acestuia situații bilunare privind starea sănătății locuitorilor și a vitelor din sat; situații privind lucrările executate, cît și recolta obținută, de asemenea, de datoria lui era să raporteze, în mod regulat, evenimentele mai importante petrecute în sat și să elibereze sătenilor „țidule” pentru banii primiți în contul birului.

Ulterior, conform Instrucțiunilor pentru datoriile vornicilor satelor înalt încuviințate asupra anaforalei Sfatului din 29 noiembrie 1843 sub nr. 3418²⁴, s-a prevăzut că aceștia erau obligați să predea succesorilor lor toate actele primite în timpul slujbei.

Chezășiile locuitorilor se păstrau la biserica satului.

Prin urmare, cum am amintit mai sus, nu exista un depozit unic pentru arhiva sătească, materialele arhivistice fiind împărțite la mai multe persoane, situație care a cauzat pierderea lor în număr destul de mare.

Din cauza importanței anumitor acte eliberate de către organele sătești, s-a pus problema validării lor. Numai semnăturile nu puteau prezenta garanții suficiente de autenticitate. De aceea, în anul 1835 au fost introduse sigiliile sătești. Departamentul din Lăuntru le-a trimis prin isprăvnicii, la 18 iulie 1835, cu ordin circular, în care a dat povățuiri pentru întrebuințarea lor.

S-a prevăzut, că se vor aplica: pe răvașele de drum, fără de care locuitorii nu aveau dreptul să iasă din satele lor (după folosire, locuitorul era obligat să restituie răvașul pentru a fi rupt, „ca să nu rămîie nicum la dînsul”); pe răvașele pentru vînzarea vitelor, cu semnamentele lor, fără de care vitele nu se puteau vinde sau cumpăra (în cazul că cineva ducea mai multe vite la tîrg, trebuia să aibă bilet pentru fiecare în parte); pe hîrțile înaintate isprăvniciei sau privighetorului pentru orice trebuință și pe mărturiile ce vor da în pricini întîmplătoare la sat²⁵.

Prin așezămîntul din 1840 s-a hotărît ca pecețile să fie formate din două părți detașabile, o parte păstrîndu-se la proprietar, vechil sau arendaș, iar a doua la unul din pacinici. Aceeași grijă pentru tutela boierului se observă și din regimul stabilit pentru condicile contabile. Condicile cislilor și ale cutiilor sătești erau sub controlul permanent al proprietarilor sau arendașilor.

O confirmare a faptului că încă din acea perioadă la sate se întocmeau multe acte, o găsim în prevederea din instrucțiunile Visteriei din 1838, referitoare la cheltuielile obștilor din cutiile sătești²⁶.

²⁴ Ibidem, p. 675.

²⁵ Manualul administrativ al Principatului Moldovei, tomul II, p. 666—667.

²⁶ Ibidem, p. 689.

Scriitorii sau pisarii erau tocmiți de către obștea satului cu leafă anuală fixă, pentru a ține în regulă cancelaria sătească. Probabil, cheltuiala era destul de mare pentru resursele cutiilor sătești și cum statul era interesat ca prin banii cutiilor să fie asigurate în primul rând lipsurile birului, determinate de decese și mai ales de bejenii locuitorilor, în anul 1851 Sfatul, în urma referatului Departamentului de Finanțe, a hotărât ca îndatoririle pisarilor de la sate să fie îndeplinite, fără plată de către dascălii bisericеști.

Este interesant de reținut că satele au fost nemulțumite de promovarea dascălilor în funcțiile de scriitori sătești, cu toată gratuitatea serviciului său. Fără îndoială, nu-l îndeplineau conștiincios, cancelaria sătească avea de suferit, iar țărani, în perioada frământărilor din timpul revoluției din 1848 și din anii premergători Unirii, aveau nevoie de oameni care să le aștearnă pe hîrtie doleanțele și protestele împotriva impilărilor. Este perioada abundenței de jalbe adresate isprăvnicilor și organelor centrale.

Se stabilesc în această perioadă și unele reguli în ceea ce privește păstrarea și controlul actelor mai importante. Astfel, în instrucțiunile Visteriei din 1838 s-a prevăzut: „condicile atît a cutiilor lor a cîslelor să se păstreze în cea mai bună regulă, după formularele trimise isprăvnicilor, precum și în cea mai mare curățenie, fiindcă s-ar descoperi vreo feștelitură sau răsătură în acele condici, făptuitorul se va străfui cu 5 lei în folosul curiei“. Aceste condici erau supuse unui regim special de control; în afară de acela permanent al proprietarilor sau arendașilor, despre care am amintit, vorniceii trebuiau să prezinte condicile „pentru observare“ la isprăvnicie, cu ocazia aducerii banilor sfertului. În general însă, despre o responsabilitate în materie de arhivă, nu se poate încă vorbi.

De asemenea, se întîlnesc norme pentru primirea și expedierea corespondenței. Cartea domnească din 4 decembrie 1840²⁷, motivînd că foile sătești, care cuprind porunci și publicații pentru grabnica știință a locuitorilor, se primesc prea tîrziu, adesea după trecerea termenelor mezatelor, hotărăște ca ocoalele să fie împărțite în două sau în trei părți, în mijlocul fiecăreia din ele stabilindu-se un sat, în care să fie rînduit un „privileghet“ localnic, știutor de carte, însărcinat cu distribuirea foilor sătești la sate din partea sa.

Privileghetul primea foile de la isprăvnicie, printr-un înadins mazil, în zilele de joi; iar vorniceii erau datori să trimeată în fiecare vineri un om vrednic la privileghet, pentru ridicarea foilor sătești, care trebuiau să fie „nesmintit“ citite duminica. În același fel urmau să se primească de către sate poruncile întîmplătoare și să se predea raporturile „sau alte răspunsuri și hîrtii“ ale satelor, pentru primirea cărora privileghetul dădea „țidule adeveritoare“.

Am căutat să prezentăm pînă aci materialele documentare mai importante din arhivele sătești din Moldova pînă în anul 1860 și să înfățișăm sumar unele aspecte din organizarea vechilor cancelarii sătești.

²⁷ Buletin Foaiе Oficială, nr. 97, din 8 decembrie 1840, p. 674.

Situația s-a schimbat mult, o dată cu aplicarea regulamentului lui M. Kogălniceanu din 1860.

Noile județe sătești, investite cu autoritate sporită, avînd definite clar atribuțiile și responsabilitățile, trebuiau să reprezinte un progres și în materie de arhivă. Păstrarea arhivei sătești a fost prevăzută în mod special prin regulament. Hotărîndu-se totodată ca satele să aibă case pentru județele sătești, s-a rezolvat și problema depozitului de arhivă.

Arhiva și cancelaria erau controlate sistematic de către subprefecți, care trăgeau la răspundere pentru orice neregulă pe scriitorii sătești.

În depozitele Filialei Arhivelor Statului Focșani se găsesc materiale documentare, provenite de la 41 județe (consilii) sătești și primării comunale din perioada anilor 1860—1866. Este adevărat că de la multe din ele au rămas doar mici fragmente de fonduri sau unități de păstrare izolate; de la altele însă — în special de la satele vrîncene, — au rămas fragmente destul de mari (Bîrsești — 116 unități de păstrare, Colacu — 51, Negrițești — 96, Spinești — 101, Valea Sării — 78, Vidra — 36 etc.). De la aceleași comune, din perioada 1867—1918, nu s-a păstrat aproape nimic.

Materialele documentare existente ne permit să facem constatări mai precise nu numai asupra arhivei, ci și asupra organizării cancelariei și a sistemului de registratură din acea vreme.

Cancelaria sătească era în sarcina unui scriitor, numit uneori în acte „lucrător“ (al cancelariei), care era tocmît de către obștea satului și plătit cu leafa convenită²⁸. Cancelaria era controlată periodic de către subprefectul despărțirii (plășii), care aplica pedepse destul de aspre pentru orice nereguli constatate. Sancționările, de obicei, constau în amenzi gradate, ajungînd însă pînă la destituire. Astfel subprefectul despărțirii Vrancea, în anul 1861, pedepsește „pentru întăiași dată“ cu o amendă de 10 lei pe scriitorul satului Spinești, deoarece n-a trimis regulat, de două ori pe săptămîină, la subprefectură pe „răportari“ pentru primirea ordinelor și monitoarelor, încălcînd „o sfințită datorie a scriitorilor“²⁹. În 1862, același subprefect pedepsește pe scriitorul satului Coza cu o amendă de 50 lei „pentru neconvîngere în activitate și neexecutarea povățuirilor ce i s-au dat din vreme în vreme“³⁰, fixîndu-i totodată termenul de 20 zile pentru punerea la punct a lucrărilor, în caz contrar urmînd a fi destituit. Neregulile principale, constatate la inspecție, au constat în: actele neîmpărțite și dosarele neformate pe chestiuni, hîrțile cusute la un loc pentru mai multe obiecte, registrele legate la un loc pentru lucrările pe doi ani, lipsa din arhivă a lucrărilor și instrucțiunilor. Asemenea exemple se găsesc multîșoare în arhivele sătești din anii 1860—1864. Ele denotă, pe de o parte, existența preocupării pentru formarea corectă și buna

²⁸ La satul Hăulișca din Vrancea, de exemplu, scriitorul era plătit trimestrial cu 2 lei de către fiecare birnic, satul avînd în total 71 birnici.

²⁹ Arh. St. Focșani, fond Primăria comunei Spinești, dos. nr. 2/1861, f. 32.

³⁰ Ibidem, fond Județul (consiliul) satului Coza, dos. nr. 4/1862, f. 3.

păstrare a arhivei, iar pe de alta, ne arată metodele de constrângere întrebuințate de către organele tutelare în scopul îndeplinirii acestor sarcini.

Actele primite se înregistrau, registrele de intrare fiind separate de cele de ieșire. Am găsit 2 registre de intrare, ale cancelariilor satelor Hăulișca și Purcei, ambele din Vrancea. Nu sînt registre tip, ci alcătuite de scriitorii satelor; au format de dosare, sînt anuale și conțin următoarele rubrici: numărul intrării, denumirea trimitătorului actului, numărul actului, data (luna și ziua) intrării, cuprinsul pe scurt al actului. Prin urmare, cuprindeau aproape toate datele necesare, lipsind doar data înregistrării și numărul dosarului, la care s-a repartizat actul. După aceste registre, ne putem da seama de cantitatea aproximativă a actelor, primite anual de către județele sătești. Astfel, cancelaria satului Purcei în anul 1861 a înregistrat 115 acte intrate, iar cea a satului Hăulișca în 1862 a avut 102 intrări, de la 1 martie pînă la 30 decembrie, deci cantități aproape egale. Egalitatea relativă nu trebuie să ne surprindă, deoarece este vorba de două sate mici. La satele mai mari, volumul sporit al corespondenței intrate se datora mai ales cererilor primite de la locuitori și mai puțin corespondenței oficiale, pentru că cea din urmă era formată în special din ordinele subprefecturii, care le trimetea de regulă la toate județele sătești, indiferent de mărimea satelor.

Registre de ieșire n-am găsit, dar ele au existat, fiindcă toate actele ieșite din cancelariile sătești au numere și pentru că sînt menționate în actele de arhivă. Într-un dosar³¹ al consiliului satului Negrileşti din anul 1862 sînt enumerate toate registrele (condicile), pe care trebuia să le aibă un consiliu (județ) sătesc: registru de intrare; registru de ieșire; condica datoriiilor, muncilor și alcătuirilor de chirie; condica pentru trecerea „pasagerilor”; condica pentru strajă; condica pentru trecerea morților; condica pentru răvașe de drum; condica pentru calitățile locuitorilor; condica pentru vitele de pripas; condica pentru epitropiile sătești.

Se menționează că registrele consiliilor sătești trebuiau să fie șnuite și certificate de către subprefect.

În arhivele sătești se află, așadar, un număr mare de registre, aproape toate prezentînd interes documentar deosebit, însă, în afară de cele două registre amintite mai sus, altele n-am mai găsit pe teritoriul fostului județ Putna.

Dacă în legătură cu registrele n-am dispus de date concrete directe, în ceea ce privește dosarele avem date suficiente pentru prezentarea lor multilaterală.

Dosarele sînt constituite pe chestiuni, majoritatea lor fiind foarte subțiri (unele conțin numai cîte un act), sînt cusute, numerotate, certifi-

³¹ Ibidem, fond Primăria comunei Negrileşti, dos. nr. 19/1862, f. 54.

cate și prevăzute de obicei cu o cămașă îngustă, pe care sînt trecute : numărul dosarului, anul, data începerii (luna și ziua), cuprinsul pe scurt. Pe unele apare înscrisă denumirea satului, dar la majoritatea acest element important lipsește. Cuprinsul pe scurt redă destul de fidel conținutul unităților de păstrare (acta epitropiilor, acta povășuirilor, acta pentru starea sănătății locuitorilor, pentru banii birului, pentru arături și semănături, împliniri de bani, împresurări de locuri, feluri de pricini, acta samavolnicilor urmate, potlogăriilor, manufacturi industriale etc.). Certificarea dosarelor (la unele și numerotarea filelor) este posterioară alcătuirii lor, — s-a făcut pe timpul primăriilor, cînd li s-au adăugat coperti noi și s-au sigilat. Pe copertile adăugate, cuprinsul pe scurt adesea s-a transcris greșit de pe vechile cămăși, iar denumirile fostelor județe sau consilii sătești nu s-au trecut de loc, figurînd numai primăria comunală de mai tîrziu, ceea ce îngreunează identificarea fondurilor sătești închise. Notele de certificare sînt complete, subscrise de primar și notat, datate.

Numărul total de dosare formate anual, diferă, de la sat la sat și de la an la an. Lipsurile din arhive și lipsa inventarelor contemporane nu permit stabilirea exactă a cantității dosarelor constituite anual, totuși se poate aprecia numărul lor la circa 20—30 pe an, pentru ca din anul 1864 să crească simțitor. La unele sate diferențierea pe chestiuni a fost exagerată, din care cauză s-a ajuns la dosare de cîte 2—4—6 file, în timp ce multe din ele se puteau încadra foarte bine la o singură problemă puțin mai dezvoltată.

Actele de la dosare, în cea mai mare parte, sînt formate din ordinele și circularele subprefecturilor, copiile ordinelor circulare ale prefecturii și organelor centrale primite tot de la subprefecturi, rapoartele județelor și consiliilor sătești către subprefecturi, tabele și situații privind satele respective, copiile actelor depuse de locuitori pentru legalizare. Se mai găsesc adrese ale altor județe (consilii) sătești, procese-verbale, publicații, bugete, cereri și altele de mai mică importanță.

Datele aflate în arhivele sătești oglindesc situația satelor noastre din mijlocul secolului trecut, din toate punctele de vedere : economic, social, politic, administrativ, cultural, sanitar. Deosebit de importante sînt tabelele și situațiile statistice, referitoare la populație, proprietate, cultivarea pămîntului, întreprinderile industriale țărănești. Pentru cele din urmă (mori mai ales, pive, dîrste, ferăstraie, dogării) se dau date prețioase, privind vechimea lor, producția anuală, personalul. La fel, sînt interesante mențiunile despre exploatarea primitivă ale bogățiilor minerale (păcură și sare în Vrancea), pătrunderea elementelor capitaliste (arendarea gropilor de păcură, munca salariată, comerțul, camăta) în economia satelor.

Multe informații vorbesc despre viața grea a țăranilor, pauperizarea răzeșilor, din care cauză adesea se împrumutau cu dobînzii mari.

amanetînd pămîntul sau altă avere (în calitate de creditori de multe ori apar preoții), sau se angajau la munci la moșieri și arendași, chiar în alte județe. În special în anii de secetă, situația devenea de-a dreptul exasperantă. În multe rapoarte se arată că „locuitorii mor de foame“.

În arhivele sătești s-au găsit, bine păstrate, toate publicațiile importante din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza: proclamații și mesaje domnești, statutul și legea electorală, textul legii „pentru regularea proprietății rurale“ etc.

Se pot urmări, de asemenea, începuturile învățămîntului primar, starea sanitară, lucrările publice și alte aspecte din viața satelor, asupra cărora nu ne oprim însă, pentru că nu ne-am propus să prezentăm date detaliate în legătură cu importanța documentară a arhivelor sătești, ci numai problema în ansamblu.

DOUĂZECI DE ANI DE LA ÎNFĂPTUIREA REFORMEI AGRARE DIN 1945

M. FATU

Insurecția antifascistă din august 1944 a descătușat energia revoluționară a celor mai largi mase pentru înfăptuirea unor profunde transformări economice și social-politice, „...spre desăvârșirea transformărilor burghezo-democratice și trecerea la instaurarea puterii muncitorești-țăărănești, la înfăptuirea sarcinilor revoluției socialiste”¹. Victoria acesteia a însemnat o grea lovitură dată pozițiilor politice ale claselor exploatare. Ea a deschis maselor populare calea spre înlăturarea deplină a exploatării burghezo-moșierești. Definind însemnătatea internă a insurecției Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia: „23 August 1944 a constituit expresia hotărârii neclintite a poporului de a lua în propriile mâini soarta sa și viitorul Patriei.

După 23 August, poporul nostru muncitor și-a manifestat voința neștirnută de a nu permite întoarcerea la vechile rînduiri, de a asigura progresul social și economic al Patriei, dezvoltarea ei politică și economică”².

Situația politică internă și internațională în care s-a desfășurat, conținutul de clasă, obiectivele și forțele motrice chemate să traducă în viață sarcinile ce-i stăteau în față, au determinat caracterul agrar, anti-feudal și antiimperialist al primei etape a revoluției populare. Sarcina de bază a acestei etape a constituit-o rezolvarea problemei țărănești prin înfăptuirea reformei agrare care a lichidat moșierimea ca clasă și resturile feudale, a împroprietărit țăranii fără pământ sau cu pământ puțin³. De dezvoltarea acestei sarcini depindea în mare măsură „curățarea terenului” pentru progresul economic și social-politic în vederea înfăptuirii unor transformări tot mai profunde pe calea deschisă de insurecția antifascistă — spre revoluția socialistă.

Condițiile în care a început și s-a desfășurat prima etapă a revoluției populare au determinat ca lupta pentru reforma agrară să se împletească strîns cu lupta pentru înfăptuirea altor sarcini social-politice condiționîndu-se reciproc: participarea țării cu efort maxim la războiul anti-

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *A XX-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist*, Ed. Politică, Buc., 1964, p. 10.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 833.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări 1959—1961*, Ed. Politică, Buc., 1961, p. 12.

hitlerist, democratizarea aparatului de stat, refacerea economică a țării, instaurarea și consolidarea puterii populare etc.

Sarcina centrală a acestei perioade, căreia i-au fost subordonate toate celelalte, a constituit-o lupta pentru instaurarea puterii populare, alungarea de la putere a reacțiunii. Spre rezolvarea acestei sarcini care — așa cum sublinia Lenin — constituie „problema fundamentală a oricărei revoluții“ — și-a concentrat întreaga sa atenție și efort P.C.R. ca forță politică hotărâtoare a revoluției.

În fruntea luptei întregului popor, ca hegemon, a stat clasa muncitoare condusă de partidul comunist, care, în scurtă vreme a atras în jurul și sub conducerea sa covârșitoarea majoritate a poporului interesat în progresul economic și politic al țării.

Înfăptuirea reformei agrare și instaurarea la 6 Martie 1945 a guvernului democratic a fost rezultatul creșterii neconținute a luptei revoluționare a maselor, a aplicării tacticii juste a P.C.R., care a reușit să strângă toate forțele revoluționare și democratice ale țării într-un singur șuvoi revoluționar și să le conducă la lupta împotriva reacțiunii. Cucerirea puterii politice de către masele muncitoare și înfăptuirea reformei agrare au fost urmarea legică a faptului că masele populare sub conducerea P.C.R. au fost acelea care au determinat întregul curs al evenimentelor politice interne și internaționale ale României, lor aparținându-le tot timpul inițiativa. Victoria de la 6 Martie, constituind o verigă a lanțului transformărilor revoluționare început cu insurecția antifascistă, ca și reforma agrară, au creat noi condiții intensificării procesului revoluționar de rezolvare deplină a marilor sarcini ce stăteau în fața poporului român.

În lupta clasei muncitoare pentru instaurarea dictaturii revoluționare-democratice a proletariatului și țărănimii și apoi a dictaturii proletariatului, problema alianței dintre proletariat și țărănime are o importanță primordială mai ales în acele țări unde țărănimea are o mare pondere în relațiile social-economice.

Pentru România această problemă avea o importanță cu atât mai mare, cu cât țărănimea, care constituia covârșitoarea majoritate a poporului muncitor, avea de rezolvat, în cursul revoluției populare, cea mai arzătoare aspirație a sa — problema pământului.

Istoria luptei țărănimii din țara noastră pentru pământ, — ca și din alte țări cu o structură social-economică asemănătoare României, a dovedit că ea își poate realiza acest deziderat numai prin unirea eforturilor luptei sale cu cele ale proletariatului, în alianță și sub conducerea proletariatului. La rîndul ei, clasa muncitoare, situîndu-se în fruntea luptei țărănimii pentru pământ, avea posibilitatea de a atrage pe aceasta la rezolvarea sarcinilor generale ale revoluției. „Este în interesul clasei muncitoare — spunea Gheorghe Gheorghiu-Dej — să mobilizeze și să organizeze țărănimea pentru revendicările ei drepte, pentru dobîndirea celei mai arzătoare dorinți — pământul“⁴.

⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, „O politică românească de realizări democratice“, Ed. P.C.R., Buc., 1946, p. 21—22.

Alianța muncitorească țărăneasă era singura forță socială capabilă să răstoarne de la putere reacțiunea și să instaureze un guvern cu adevărat democratic.

Înfăptuirea reformei agrare, prin confiscarea pământului moșieresc și împărțirea lui țăranimii fără pământ sau cu pământ puțin, a avut o importanță hotărâtoare pentru încheierea alianței de luptă muncitorești-țărănești.

Înfăptuirea reformei agrare era impusă ca o necesitate istorică și din punct de vedere economic și social. Menținerea mării proprietăți moșierești în agricultură și existența unor rămășițe ale relațiilor de producție feudale ca dijma, claca ș.a.m.d., constituiau o frână în calea dezvoltării necentenite a forțelor de producție atât în agricultură cât și în ansamblul economiei naționale. Pe de altă parte, metodele semi-feudale de exploatare a țăranimii, ca și repartizarea nedreaptă a pământurilor, făceau ca marea majoritate a acesteia să trăiască în cea mai neagră mizerie. Faptul că un număr redus de familii moșierești * stăpîneau o suprafață de pământ apropiată de cea pe care o stăpîneau majoritatea covârșitoare a țăranimii muncitoare, a determinat ca o mîna de moșieri să trăiască în huzur, să ducă o viață parazitara, iar cîteva milioane de familii țărănești să se zbată în cea mai neagră mizerie. Lichidarea acestei nedreptăți sociale era posibilă numai prin imediata realizare a reformei agrare, lichidarea mării proprietăți moșierești din agricultură și împărțirea pământului țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin.

Pentru a aprecia necesitatea imperioasă a înfăptuirii acestei transformări revoluționare, trebuia ținut seama și de faptul că moșierimea, alături de marea burghezic, constituia sprijinul de nădejde al celor mai reacționare forțe politice, a resturilor fasciste din țară, care se opuneau oricărui progres și transformării revoluționare. Din rîndurile moșierimii și cu sprijinul acesteia, partidele reacționare burghezo-moșierești și organizațiile fasciste își recrutau cele mai înrăite elemente, dușmane de moarte ale poporului nostru. Istoria pune în față sarcina imperioasă de a lichida din punct de vedere economic clasa cea mai retrogradă a societății noastre — clasa moșierilor.

Iată de ce, imediat după 23 August 1944, clasa muncitoare în frunte cu partidul comunist și-au pus, ca una din sarcinile centrale, înfăptuirea reformei agrare. La 21 septembrie 1944, într-un articol de fond al ziarului „Scînteia”, partidul comunist a ridicat cu toată hotărîrea necesitatea imperioasă a înfăptuirii reformei agrare: „cea mai arzătoare problemă care frămîntă marea majoritate a țăranimii, este problema agrară, problema pământului”. Tot aici se arăta: „Din punct de vedere istoric, problema expropriării marilor moșieri, este de mult la ordinea zilei. Din punct de vedere social, e drept ca nevoile celor mulți să fie satisfăcute în dauna

* Din „expunerea de motive” întocmită de Ministerul Agriculturii și Domeniilor la legea privind reglementarea circulației și stabilirea regimului juridic al imobilelor agricole, din 1947, rezultă că înainte de reforma agrară din 1945 în România erau 9250 moșieri cu proprietăți de peste 50 ha. care constituiau abia 0,4% din totalul proprietăților agrare. Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dos. nr. 9/1947, f. 1.

celor puțini și bogați. Astăzi, exproprierea unor mari moșieri se pune în mod deosebit de ascuțit din punct de vedere politic”⁵.

Consecvent acestui punct de vedere, partidul comunist, în proiectul de platformă al F.N.D. din septembrie 1944 sublinia: „Se impune înfăptuirea unei largi reforme agrare, prin exproprierea marii proprietăți agrare, de la 50 de ha în sus și împrăștierea cu acest pământ a țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin”⁶. În perioada următoare, partidul comunist, cu ajutorul partidelor și organizațiilor democratice din F.N.D., a desfășurat o vastă activitate politică și organizatorică pentru a traduce în viață acest mare deziderat al întregului popor. În această luptă, masele populare, forțele democratice, au trebuit să înfrunte împotrivirea feroce a reacțiunii care, cu ajutorul social-democrației de dreapta, a făcut totul pentru salvarea moșierimii și împiedicarea înfăptuirii reformei agrare.

★

Continuând vechea lor politică reacționară, de apărare a intereselor claselor exploatare, conducătorii partidelor reacționare, burghezo-moșierești, au adoptat o poziție ostilă, dușmănoasă înfăptuirii reformei agrare, manevrând în fel și chip pentru a abate țăranimea de la lupta pentru pământ. Până în a doua jumătate a lunii septembrie 1944, partidele burghezo-moșierești au trecut sub tăcere această problemă ca și cum ea nu ar fi preocupat masele largi ale țăranimii muncitoare și întregul nostru popor, ca o chestiune care nu ar fi fost la ordinea zilei. Adoptând „tactica tăcerii”^{*}, partidele lui Maniu și Brătianu considerau că țăranimea nu se va ridica la luptă pentru pământ și că prin adoptarea „politicii struțului” vor salva soarta moșierimii ca clasă.

Îndată ce P.C.R. a ridicat în fața întregii țări necesitatea înfăptuirii reformei agrare, cercurile reacționare au început să facă totul pentru a împiedica țăranimea de a-și însuși punctul de vedere al P.C.R., de a opri traducerea în viață a acestui deziderat. Chiar a doua zi după apariția articolului de fond din „Scînteia”, în care se expune poziția P.C.R. față de reformă, la 22 septembrie, reacțiunea din guvernul Sănătescu, prin intermediul ministrului de interne, generalul Aldea, a transmis tuturor

⁵ „Scînteia”, din 21 septembrie 1944.

⁶ „Scînteia”, din 26 septembrie 1944.

* Această tactică a P.N.Ț. — Maniu era de fapt o aplicare în practică a poziției pe care o adoptă față de problema agrară, I. Mihalache încă în timpul războiului hitlerist. Astfel, în timpul unei ședințe a „comisiei pentru reforma agrară” a P.N.Ț., ce s-a ținut la 12 decembrie 1943, I. Mihalache, după ce se ridică principial împotriva ideii unei reforme agrare, spune: „Trebuie să fim foarte prudenți și extrem de circumspecți: părerea mea este că trebuie să aplicăm în această problemă a exproprierii formula înțeleaptă a lui Nestor Badea: tăcere, tăcere, tăcere; să nu zgîndărim patimile, să nu deșeptăm poftetele, să ne ferim de aceste curente vulgare, nesănătoase și atât de periculoase... Să tăcem, să fim cumiști, să fim precauți”... (N. Graur, I. Mihalache et comp., ed. „Dreptatea Nouă”, Buc., 1946, p. 166).

prefecților și primarilor un ordin circular⁷, prin care se interzicea primăriilor de a mai împroprietări cu loturi de casă unele categorii de cetățeni, conform unei legislații mai vechi, din locurile virane proprietatea comunelor. Acest ordin este dovada fricii reacțiunii românești ca nu cumva țărănimia, prevalându-se de unele stipulații legislative mai vechi să pornească la exproprierea moșierimii.

După publicarea proiectului de platformă a F.N.D., de la 26 septembrie 1944 pe care masele populare l-au primit cu entuziasm, manifestându-și solidaritatea cu prevederile lui, reacțiunea își intensifică opoziția față de reforma agrară, ca și față de alte transformări democratice.

La începutul lunii octombrie 1944, P.N.Ț. — Maniu a publicat un manifest-program, care oglindea preocuparea conducătorilor reacționari național-țărănești de a salva moșierimea și a împiedica înfăptuirea reformei agrare, invocând așa numita „funcție socială” a mării proprietăți moșierești⁸.

Această poziție programatică s-a oglindit în întreaga activitate ulterioară a reacțiunii față de reforma agrară. Ion Mihalache, într-o cuvîntare ținută în ziua de 29 octombrie 1944, afirma că dreptul de proprietate a țărănimii trebuia îngădit, chipurile, pentru a nu se fărîmița pământul și că marea proprietate moșierească trebuia menținută pentru ca aceasta să „completeze necesitățile țărănești ale regiunii”⁹.

La un moment dat P.N.Ț. era atît de îngrijorat de soarta moșierimii și împotriva reformei agrare, încît afirma disperat că: „Reforma agrară ar fi o catastrofă pentru țara noastră. Reforma agrară nu se poate aplica astăzi. Țăranului din România trebuie să-i dăm o educație specială pentru a-l face bun gospodar, pentru a-l învăța cum trebuie folosit pământul”¹⁰.

Văzînd că masele țărănimii muncitoare, sub conducerea P.C.R. treceau tot mai mult la înfăptuirea cu de la sine putere a reformei agrare, reacțiunea a recurs la altă manevră: conducătorii P.N.Ț. și P.N.L. au început să se declare partizanii reformei agrare, dar aceasta să fie înfăptuită numai după război.

Cu această manevră, arăta Gheorghe Gheorghiu-Dej, țărăniștii și liberalii voiau să obțină un cîștig politic, să ducă în eroare masele; în practică ei erau împotriva acesteia¹¹.

⁷ Arh. St. Buc., fondul M.A.I. Administrația de Stat, dos. 261, fișa 169 — Ordinul circular nr. 55.157, din 22 septembrie 1944: „Începînd din anul 1921, primăriile au fost autorizate prin mai multe legi succesive să împroprietărească cu loturi de casă din terenurile virane, proprietatea comunelor, diferite categorii de cetățeni precum: invalizi și văduve de război, demobilizatori, ofițeri decorați cu Mihai Viteazul etc.

Vă facem cunoscut că pînă la alte dispozițiuni, primăriile sînt oprite de a mai face orice fel de împroprietăriri (s.n.).

Comunicîndu-vă cele de mai sus, vă rugăm să luați măsuri în sensul acestui ordin”.

⁸ „Scînteia”, din 18 octombrie 1944.

⁹ „Scînteia”, din 18 octombrie 1944.

¹⁰ „Scînteia”, din 12 ianuarie 1945.

¹¹ „Scînteia”, din 18 octombrie 1944.

Una din manevrele întreprinse de reacțiune în vederea împiedicării înfăptuirii reformei agrare o constituia și instituirea de către guvernul Rădescu a așa numitei „comisii guvernamentale pentru studiul reformei agrare” care și-a ținut prima ședință la 17 decembrie 1944. Scopul principal al acestei comisii de „studiu” a reformei agrare era de a abate atenția luptei maselor și a forțelor democratice de la problemele practice prin *discuții* interminabile cu privire la această problemă, de a târăgăna la infinit înfăptuirea reformei agrare, de a amăgi și induce în eroare masele. Se știe că P.C.R., dînd dovadă de o atitudine elastică, clarvăzătoare, a fost de acord ca reprezentanți F.N.D. să participe la lucrările acesteia, în scopul de a putea demasca mai bine manevra reacțiunii din această comisie, a ajutat masele țărănești să se convingă de faptul că și aceasta era numai un mijloc de a salva moșierimea și de a împiedica înfăptuirea reformei agrare. Tot timpul cît a participat la lucrările acesteia (pînă la începutul lunii februarie 1945, cînd a părăsit-o), P.C.R. a demascat cu vigoare atît componența, cu preponderență moșierească a comisiei, cît și manevrele reacțiunii de a împiedica, cu ajutorul ei, realizarea reformei agrare¹². Acest lucru a influențat pozitiv, a ajutat țărănimea să se convingă încă o dată de caracterul demagogic al politicii reacțiunii în problema agrară, a contribuit la radicalizarea politică a țărănimii și la ridicarea ei cu și mai multă vigoare la lupta pentru pămînt.

★

Respingînd poziția sabotoare a reacțiunii, partidul comunist a adoptat tactica mobilizării țărănimii pentru a trece cu de la sine putere, peste capul partidelor burghezo-moșierești și a reacțiunii din guvern, sub conducerea clasei muncitoare, la confiscarea pămîntului moșieresc și împărțirea lui țăranilor fără pămînt sau cu pămînt puțin. „Față de sabotarea reformei agare — (de către reacțiune n.n.) — spunea Gheorghe Gheorghiu-Dej — care fusese hotărîtă principal, partidul comunist, împreună cu frontul plugarilor, îndeamnă pe țăranii fără pămînt și cu pămînt puțin să ocupe și să împartă cu de la sine putere pămînturile moșierești”¹³.

În aceste condiții, lozinca lansată de P.C.R., „Pămînt țăranilor”, era îmbrățișată cu entuziasm de masele țărănești, de clasa muncitoare.

În lupta pentru pămînt și pentru celelalte transformări revoluționare țărănești, sub conducerea proletariatului, și-au creat propriile organe de luptă — comitetele țărănești — care, constituind un embrion al noii puteri populare, au fost unul din instrumentele cele mai active cu ajutorul cărora s-a înfăptuit reforma agrară.

Spre sfîrșitul anului 1944, P.C.R., își intensifică tot mai mult activitatea sa politică și organizatorică pentru a ajuta țărănimea să intre în posesia pămîntului moșieresc. În noiembrie 1944, Gheorghe Gheorghiu-Dej

¹² Arh. St. Buc., fond Președ. Cons. de Miniștri — Cabinet Militar Sănătescu-Rădescu, 1944—1945, dos. 63, f. 86, 92, 97, 109.

¹³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 102.

spunea la o adunare populară din București: „să facem reforma agrară, să dăm pământ țăranilor fără pământ și cu pământ puțin. Ei doresc mult acest lucru și au vărsat mult sânge pentru aceasta. Este dreptul lor”¹⁴.

Procesul de confiscare a pământului moșieresc — în deosebi al moșierilor fugiți cu nemții — se desfășoară încă la sfârșitul anului 1944. Astfel, țăranii din comuna Valea Anilor — Mehedinți, la mijlocul lunii octombrie, au expropriat moșia unui colonel antonescian¹⁵. În comuna Lanurile, județul Constanța, la 24 noiembrie 1944, după ce un moșier a plecat cu nemții, a lăsat moșia în părăsire. „Comitetul sătesc, văzînd că la moșie nu mai este nimeni... a împărțit-o în întregime în loturi de 5 ha locuitorilor satului. Vitele și cerealele găsite s-au folosit pentru satisfacerea cerințelor armistițiului și pentru însămințări... Celălalt inventar agricol, tractoare, mașini agricole etc., s-au inventariat” dîndu-se sub „conducerea unui comitet al satului”¹⁶. În județul Bihor, țăranii din comuna Balc, plasa Marghita, au înființat în noiembrie o comisie de reformă agrară, cu ajutorul căreia au confiscat 600 ha din pământul unui moșier¹⁷. La fel au procedat și țăranii din comuna Foi, județul Mureș, urmați apoi de cei din comunele Murgești, Bornești și Ceașul de Cîmpie, care au trecut la exproprierea moșierimii încă în cursul lunii noiembrie¹⁸. Această acțiune revoluționară continuă în perioada următoare.

În condițiile ascuțirii tuturor contradicțiilor de clasă de la sfârșitul anului 1944 și începutul anului 1945, forțele democratice conduse de P.C.R., au pus în fața întregului popor necesitatea imperioasă de a intensifica lupta pentru îndeplinirea imediată, peste capul reacțiunii, a preferențelor revoluționare cerute de mase, inclusiv reforma agrară. În apelul adresat poporului cu ocazia Anului Nou 1945, Consiliul Național al F.N.D. arăta că reforma agrară trebuia de urgență rezolvată. „Țăranii care prin munca lor au asigurat pîinea poporului, chiar în pofida sabotajului multor moșieri — se spune în apel, — să intre cu plugul în primăvară, în propriul lor pământ”. În această ordine de idei, un rol hotărîtor l-a avut Programul de guvernare al F.N.D. din ianuarie 1945, care sublinia necesitatea de a se realiza imediat reforma agrară prin confiscarea (s.n.) moșiilor celor fugiți cu nemții, a moșierilor sabotori, precum și toate celelalte moșii care depășesc 50 de ha¹⁹.

Programul de guvernare s-a bucurat de un uriaș ecou în rîndurile celor mai largi mase. În întreaga țară, imediat după apariția lui, au loc mari acțiuni de masă în cursul cărora poporul român își afirmă adeziunea sa hotărîită față de politica forțelor democratice, hotărîrea de a traduce în viață prevederile acestuia: guvern democratic, reforma agrară etc. În

¹⁴ „Scinteia”, din 29 noiembrie 1944.

¹⁵ „Înainte” din 21 octombrie 1944, — organ al Comitetului regional din Oltenia al P.C.R.

¹⁶ Arh. St. Buc., fond. M.A.I. — Administrația de Stat, dos. 262, fișa 170, Documentul nr. 3291, din 29 mai 1945, al Prefecturii Județului Constanța.

¹⁷ *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945*, E.P.L.P., Buc., 1958, p. 238.

¹⁸ *Ibidem*, p. 309.

¹⁹ „Scinteia”, din 29 ianuarie 1945.

fruntea luptei, inclusiv pentru pământ, se situează cu tot mai multă hotărâre clasa muncitoare. Trei mii de muncitori metalurgiști gălățeni, se pronunțau la 10 februarie 1945 „că să fie imediat confiscate pământurile mai mari de 50 ha și în total al moșierilor fugiți și sabotori, pentru a fi împărțite țăranilor”²⁰.

La 13 februarie are loc la Moreni un mare miting al muncitorimii petroliste la care sînt prezenți cca. 10 000 oameni care au cerut: guvern F.N.D.; pământ pentru țărani; arestarea tuturor fasciștilor etc.²¹. Asemenea acțiuni au avut loc în întreaga țară, ele demonstrînd hotărîrea poporului, a clasei muncitoare în primul rînd, de a traduce în viață marile deziderate naționale, între care un loc central îl ocupa reforma agrară²².

În aceste împrejurări, în cursul lunii ianuarie și începutul lunii februarie, continuă acțiunea de confiscare a pămîntului moșieresc, ca de pildă în comunele: Vardenița, Vlădaia și Almajul din Mehedinți ș.a.m.d.²³.

Momentul hotărîtor care marchează ridicarea țăranimii de pe întregul cuprins al țării la lupta pentru confiscarea pămîntului moșieresc, peste capul și împotriva reacțiunii, l-a constituit chemarea adresată țăranimii, la 11 februarie, de către Frontul Plugarilor, din inițiativa P.C.R. În această chemare țăranimea este îndemnată să treacă imediat la înfăptuirea reformei agrare: *Reforma agrară trebuie imediat înfăptuită*. În continuare se spune: „Țărani și Țărance: De la guvernul care este acum la putere, voi nu aveți nimic bun de așteptat, căci în acest guvern cei mai mulți miniștri trimiși acolo de conducerile partidelor național-țăranesc și liberal nu vor ca voi să fiți împroprietăriți. Se apropie timpul însămînțărilor de primăvară. Voi vreți să faceți însămînțările pe pămîntul vostru. Nu avem timp de pierdut. Treceți imediat la lucru”²⁴.

Apelul de la 11 februarie a avut un uriaș ecou în rîndurile țăranimii, ale celor mai largi mase muncitoare. Pentru a da viață acestei chemări, partidul comunist a intensificat trimiterea de echipe muncitorești la sate care să sprijine nemijlocit țăranimea în lupta ei pentru pămînt. Sute și mii de echipe muncitorești, în frunte cu comuniștii au „împînzit satele”²⁵, muncitorii fiind inițiatorii, conducătorii, elementele cele mai active ale luptei țăranimii pentru pămînt.

În această nouă etapă a luptei pentru pămînt vor fi expropriate proprietățile tuturor moșierilor absenteiști, sabotori, fasciști, precum și ai celorlalți moșieri ce dețineau o suprafață de la 50 ha în sus, conform prevederilor programului de guvernare al F.N.D.

²⁰ Arh. St. Buc., fond Președ. Cons. de Miniștri, Cabinet militar Sănătescu-Rădescu, dos. 32/1944—1945, f. 36.

²¹ Arh. C.C. al P.M.R., dos. 2194/3234, vol. 10, f. 285.

²² Ibidem, dos. 2194/3234, vol. 10, f. 242, 204, 244; dos. 3124, f. 19, „Scînteia”, din 6 februarie 1945, „Scînteia”, din 13 februarie 1945.

²³ „Scînteia”, din 11 februarie 1945.

²⁴ „Scînteia”, din 11 februarie 1945.

²⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 187.

În scurtă vreme, întreaga țărănie a fost mobilizată începînd marea bătălie pentru pămînt pe întregul teritoriu al țării.

Lupta pentru înlăturarea reformei agrare se împletește strîns cu lupta pentru un guvern F.N.D., ceea ce a influențat în mod hotărîtor întregul proces revoluționar pentru înlăturarea transformărilor democratice cerute de mase.

În numeroase județe au loc întruniri ale comitetelor țărănești, în care se hotărăște trecerea imediat la confiscarea pămîntului moșieresc și împărțirea lui țăranilor. În adunarea celor 700 delegați ai comitetelor țărănești din județul Constanța, din ziua de 15 februarie, se adoptă o rezoluție în care se spune: „Vom confisca pămînturile criminalilor de război și ale moșierilor plecați cu nemții, ca și ale celor care sabotează munca cîmpurilor, vom confisca pămînturile ce depășesc 50 ha ale celorlalți moșieri. Împroprietărirea o vom face chiar mîine. O dată pămîntul intrat în mîinile noastre, vom ști să-l apărăm și să înfruntăm toate uneltirile moșierilor. Pămîntul va fi al nostru“²⁶.

Ca o expresie a hotărîrii maselor muncitoare de a da viață reformei agrare, concomitent cu acțiunile revoluționare pentru confiscarea pămîntului moșieresc, clasa muncitoare și țărănia exercită tot mai puternice presiuni asupra majorității reacționare a guvernului și a monarhiei pentru a nu împiedica această transformare revoluționară, fiind o nouă dovadă a faptului că reforma agrară era cauza întregului popor. În telegrama trimisă lui Rădescu la 10 februarie 1945 de către sindicatul muncitorilor metalurgiști din Galați se scrie: „În numele a trei mii de muncitori metalurgiști gălățeni, în baza mandatului încredințat de ei, cerem ca să fie imediat confiscate pămînturile mai mari de 50 ha și în total al moșierilor fugiți și sabotori pentru a fi împărțit țăranilor“²⁷.

Cele mai multe telegrame sînt trimise Casei regale prin care masele muncitoare cereau înlăturarea guvernului Rădescu și aducerea la putere a unui guvern F.N.D., singurul în stare să satisfacă marile deziderate ale poporului, inclusiv reforma agrară.

La 28 februarie, la Palatul regal a sosit următoarea telegramă: „Noi muncitorii manuali și intelectuali din rafinăria „Vega“ — Ploiești întruniți în număr de peste 3 000, azi 27 februarie 1945, ... cerem imediat demisia guvernului Rădescu... cerem să vie imediat la Guvern F.N.D. singurul care va înțelege să-și facă datoria față de țară și popor. Vrem să se împrumărească imediat ostașii noștrii, văduvele, orfanii și țăranii“²⁸. La 14 februarie, conferința județeană Iași a Frontului Plugarilor trimite Casei regale o telegramă care spune „cerem imediata împrumărare a țăranilor, dînd înțietate bravilor noștri fii și frați ce luptă pentru înfrîngerea hitlerismului“²⁹.

Alte sute și mii de asemenea telegrame arată formele multiple de presiune exercitată de mase asupra reacțiunii atît pentru instaurarea gu-

²⁶ „Scînteia“, din 18 februarie 1945.

²⁷ Arh. St. Buc., fond. Președ. Cons. de Miniștri — Cabinet militar Sănătescu-Rădescu, dos. 32/1944—1945, f. 36.

²⁸ Ibidem, fond Casa Regală, Serv. Probleme Interne dos. 30/1945, f. 40.

²⁹ Ibidem, f. 16.

vernului democratic cât și pentru înfăptuirea reformei agrare. Această formă de presiune exercitată sus, îmbinată cu lupta revoluționară jos, pentru înfăptuirea transformărilor democratice cerute de popor, a dat noi lovituri reacțiunii, încercărilor ei de a înăbuși lupta revoluționară a poporului, ceea ce a slăbit în măsură considerabilă capacitatea ei de împotrivire, a ușurat lupta revoluționară a maselor.

Țărănimea, sub conducerea clasei muncitoare, trece cu hotărîre pe întregul cuprins al țării la confiscarea pămîntului moșieresc și împărțirea lui. În cîteva zile, țărani din sute de comune trecuseră la înfăptuirea cu de la sine putere a reformei agrare. Comitetele țărănești din comunele Lanurile, Albești, Moșneni, Limanul, Niroga-Constanța, în fruntea țărănilor muncitori și cu ajutorul nemijlocit al muncitorilor, au expropriat pînă la 19 februarie 2 313 ha. În județul Bacău, țărani din comuna Lăloaia au confiscat în cîteva zile 12 000 ha pădure, 20 pluguri, 1 tractor, 2 pluguri de tractor cu 2 brazde și 4 brazde, mașină de treierat cu locomobilă, o semănătoare, 2 mașini de dezghiocat porumb, 2 tocătoare, 7 stive de scînduri de brad. Iar țărani din comunele Trifești, Grădinița, Cuza Vodă, Bozienii-Bals, Valea Ursului, Brătianu, Balușești, Averești, Bîrna, Miron Costin, Miclăușeni-Roman, au expropriat 32 moșii cu 8 000 ha ³⁰.

La fel au procedat țărani din județul Ialomița care, în urma îndrumării dată de reprezentantul Frontului Plugarilor din acest județ, au procedat la exproprierea moșiilor. „Pe baza aceasta cetățenii care au primit pămînt au trecut la cultivarea lui (arat, însămînțat)” ³¹.

La 26 februarie, țărani din 8 comune ale județului Trei Scaune au confiscat 3 100 ha, iar la 27 februarie, țărani din 7 comune ale județului Tutova împărțiseră 4 846 ha confiscate de la moșieri ³².

Pînă la 4 martie 1945, în județul Botoșani au fost confiscate și împărțite țărănilor cca. 18 000 ha, adică aproape 80 la sută din pămînturile moșierești ³³.

În fața acestei situații, reacțiunea din afară și din guvernul Rădescu se ridică cu tot mai mare furie împotriva luptei revoluționare a țărănimii, amenințînd cu arma înăbușirea luptei lor, așa cum Rădescu a afirmat încă la 16 februarie în ședința Consiliului de Miniștri ³⁴.

În realizarea acestor scopuri contrarevoluționare, reacțiunea din guvernul Rădescu a încercat să se folosească de elementele fasciste care se mai găseau în fruntea unor prefecturi, primării etc. La 21 februarie 1945, prefectul județului Sibiu, prin ordinul nr. 1 891/1945 „cătrec preturi, primării, legiuni, secții de posturi de jandarmi“, ordonă: „Luați măsuri pentru a preveni și suprima orice încercare de a se încălca dreptul de proprietate, înainte de apariția unei legi de reformă agrară.

³⁰ „Scînteia“, din 20 februarie 1945.

³¹ Arh. St. Buc., fond M.A.I. — Administrația de Stat, dos. 261, f. 169.

³² „Scînteia“, din 27 februarie 1945.

³³ *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945*, E.P.L.P., Buc., 1958, p. 143.

³⁴ Arh.C.C. al P.M.R., fond. 104, dos., f. 4.

Organele poliției judiciare, vor încheia imediat actele legale contra celor vinovați ca *instigatori* (s.n.) sau executanți³⁵. Nelăsându-se intimidată de amenințările reacțiunii, țărani din județul Sibiu, continuă lupta lor pentru pământ, ceea ce face ca la 22 februarie același prefect să dea un nou ordin, mai sever, prin care cere: „Arestați prin organele jandarmeriei *comisarilor organizațiilor politice* (s.n.) care încearcă să treacă la îmfăptuirea unei reforme agrare, instigând populația să intre cu plugurile în brazdă sau să conștie obiecte și unelte agricole care nu le aparțin... Raportați imediat, telefonic la cabinet, la orice oră din zi sau din noapte, cazurile de asemenea natură”³⁶.

După cum se observă, furia organelor de stat reacționare, credincioase lui Rădescu și întregii reacțiuni, era îndreptată atât împotriva țărănimii, care intra cu plugul în pământul moșieresc, cât mai ales împotriva „comisarilor organizațiilor politice”, adică a muncitorilor, a comunistilor ce se situau în fruntea luptei țărănimii pentru pământ, care ridicau țărănimea la marea bătaie pentru exproprierea moșierimii. Panica reacțiunii era atât de mare încât ea încearcă să reprime cu ajutorul armelor lupta revoluționară pentru pământ. La acțiunile țărănimii pentru exproprierea pământului moșieresc, reacțiunea cere să se „răspundă cu forța”³⁷.

Ajutată de clasa muncitoare, țărănimea a înfruntat cu hotărîre și a respins aceste încercări ale reacțiunii, continuînd cu și mai multă hotărîre lupta ei pentru pământ. Țăranii din comuna Lițeni, județul Romanati, cînd comandantul legiunii de jandarmi i-a amenințat cu armele, în momentul confiscării a două moșii, au răspuns cu hotărîre că: „mai bine vor să moară pe brazdă decît să părăsească pămînturile ce li se cuvin”³⁸.

În ședința Consiliului de Miniștri din 21 februarie, Gheorghe Gheorghiu-Dej, demascînd aceste manevre ale reacțiunii, remarcă că în multe județe țărani au pornit să împartă pămîntul cu de la sine putere și atrăgea atenția lui Rădescu că, chiar dacă va scoate armata împotriva țărănimii, aceasta nu va reuși să împiedice lupta revoluționară pentru pământ, pentru că printre soldați sînt țărani și muncitori, care nu vor executa ordinele de a reprima mișcarea revoluționară a țărănimii pentru pământ³⁹. În același timp, Gheorghe Gheorghiu-Dej demasca cu vigoare încercările reacțiunii de a împinge lupta politică din interior pe panta războiului civil. „Nu vrem — spunea Gheorghe Gheorghiu-Dej — să fim tîrîți pe panta războiului civil. Vom împiedica prin toate mijloacele încercarea de a transforma lupta din interior într-un război civil”⁴⁰.

În această nouă fază a luptei țărănimii pentru pământ, cînd îmfăptuirea reformei agrare devenise o realitate, reacțiunea, pe lîngă încercările de înăbușire prin forță a luptei pentru pământ, își intensifică tot mai mult activitatea propagandistică, de „prelucrare ideologică” a țără-

³⁵ Arh. St. Buc., fond M.A.I., Administrația de Stat; dos. 267, f. 175.

³⁶ Ibidem, ordin nr. 1971 din 22 februarie 1945.

³⁷ Ibidem, ordinul nr. 2001, din 23 februarie 1945, al prefectului județului Sibiu.

³⁸ „Scînteia”, din 23 februarie 1945.

³⁹ Arh. C.C. al P.M.R., fond 104, dos. 304, f. 61.

⁴⁰ Ibidem, f. 76.

nimii. Astfel, în presa centrală sau locală a național-țăranistilor, încep să apară o mulțime de articole care cereau înlăptuirea reformei agrare sau „exproprierea moșierilor“, căutînd în fond să abată atenția maselor de la înlăptuirea acestora pe cale revoluționară. Este caracteristic în această direcție, articolul despre reforma agrară, apărut în „Dreptatea Țăranului“, din 25 februarie 1945. În acest articol se afirma sus și tare că P.N.Ț. este și el pentru înlăptuirea reformei agrare fără nici o amănare. Dar cum? Iată noua manevră: „Să se facă și să se voteze legea ca moșiile boierești să fie împărțite țăranilor atît la cei de acasă cît și la cei de pe front. O dată făcut acest lucru vine ideea nouă a noastră: (a lor — n.a.) fiecare țăran să-și păstreze dreptul de proprietate asupra pămîntului ce i se cuvine *fără a-și lua pămîntul să-l lucreze separat* (s.n.) dacă mai ales nu poate să-l lucreze în așa fel să producă cît a produs mai înainte. Cu alte cuvinte, *moșia rămîne tot moșie* (s.n.) cu deosebire că ea nu mai este a boierului ci este a țăranilor. În acest fel se va putea folosi mai departe sămînța bună a boierului, mașinile sale și toate uneltele de lucru ale boierului. Boierul însuși să rămînă mai departe pe moșie, să lucreze și să îndrume lucrurile așa cum este bine. Pentru acest lucru să rămînă și el cu o seamă de pămînt... sau chiar și să mai aibă anumite avantajii pe care le crede statul de cuviință“⁴¹. În încheiere se făcea apel la țăranii să înceteze lupta pentru confiscarea pe cale revoluționară a pămîntului moșieresc; „Astfel țăranii se păstrează pe linia legilor, a cinstei lor și a ordinii necesare în țară (?!). Dreptul lor este asigurat, să se respecte și dreptul boierului fiindcă unii dintre ei poate îl merită...“⁴².

Este ușor de desprins ce fel de „reformă agrară“ preconiza P.N.Ț. El dorea o astfel de reformă care să nu ducă nici la împrăptuirea țăranilor și nici la exproprierea moșierilor. În urma acestei „reforme“ țăranul urma să rămînă pe mai departe rob pe moșia boierului, iar moșierul să rămînă mai departe moșier și să exploateze masa țăranilor muncitori ca înainte. Țăranul, doar în mod simbolic era proprietar, în realitate continuînd să rămînă mai departe fără pămînt, iar moșierul doar în mod simbolic era expropriat, în realitate rămînînd proprietarul întregii moșii pe care o exploata, ca înainte, fără nici o îngrădire.

De asemenea, presa național-țăranistă, pentru a opri confiscarea pe cale revoluționară a pămîntului moșieresc, nu contenea a face apel la „legalitate“ și a chema țăranimea muncitoare să respecte „legalitatea“ în stat. Este caracteristic în această direcție, articolul apărut în același organ de presă al P.N.Ț. despre care am amintit, intitulat „Legalitatea de Stat“. În acest articol, printre altele, se afirma că: „legea trebuie respectată chiar atunci cînd nu convine și adăugăm acum că este necesar să respectăm o lege chiar atunci cînd este nedreaptă și în loc să apere o dreptate, apără o nedreptate. Ca exemplu, avem la ordinea zilei problema proprietăților de pămînt. După toate legile țării fiecare are dreptul să-și păstreze proprietatea sa“.

⁴¹ „Dreptatea Țăranilor“, din 25 februarie 1945.

⁴² Ibidem.

În articol se sublinia că : „P.N.Ț. nu îndeamnă la ilegalitate, sfătuiește țărănimia să aibă răbdare, ca dreptatea să se facă prin lege“⁴³.

În această direcție de fapt nu e nimic nou, pentru că întotdeauna partidele burgheziei și moșierimii au făcut apel la „legalitate“, pentru a frâna avântul revoluționar al maselor, fie înăbușind prin teroare și asasinat mișcarea revoluționară, fie chemînd masele să respecte și să se supună legalității burgheze. Cu atît mai mult, în perioada de avînt revoluționar, partidele burgheziei și moșierimii, căutau să „liniștească“ masele apelînd la legalitatea burghezo-moșierească.

În timpul acestei mari bătălii pentru putere și înfăptuirea reformei agrare din lunile ianuarie-februarie 1945, P.C.R. a intensificat munca politică de demascare, în fața maselor, a caracterului reacționar, antipopular al politicii partidelor reacționare, burghezo-moșierești și a conducătorilor lor, Maniu și Brătianu. Focul principal a fost tot mai mult concentrat împotriva P.N.Ț. și mai ales împotriva conducătorului lui, Iuliu Maniu, ca fiind elementul cel mai periculos, care se situa în fruntea celor mai reacționare elemente cu ajutorul cărora urmărea să înăbușe lupta maselor pentru reforma agrară și guvern democratic. La 13 februarie 1945 Gheorghe Gheorghiu-Dej, la demonstrația oamenilor muncii din Capitală, la care au participat 800 000 cetățeni arăta că : „dacă îndreptăm focul principal împotriva lui Maniu (este) pentru că ... el este elementul în jurul căruia se grupează reacțiunea, toate forțele obscurantiste ce vor să submineze forțele democratice ale poporului nostru“⁴⁴.

În ședința Consiliului de Miniștri din 21 februarie, Gheorghe Gheorghiu-Dej a demascat cu vigoare politica reacționară a partidului național-țărănesc și a celui liberal față de reforma agrară subliniind că țărani au trecut să aplice reforma agrară împotriva voinței reacțiunii, împotriva partidelor burghezo-moșierești, cu de la sine putere, fără discuții, comisii * sau legi⁴⁵.

Avîntul revoluționar al țărănimii pentru pămînt a făcut ca, pînă la începutul lunii martie 1945, reforma agrară să fie în linii generale înfăptuită, iar în zeci și sute de comune din județele Constanța, Roman, Prahova, Hunedoara, Teleorman, Romanați, Mehedinți, Ialomița, reforma agrară terminată în fapt⁴⁶. Guvernul forțelor democratice instaurat la 6 Martie „...n-a avut decît să legifereze, din primele zile, reforma agrară a cărei aplicare a început de fapt cu cîteva săptămîni înainte, prin lupte revoluționare“⁴⁷.

Faptul că în această fază a luptei pentru guvern F.N.D. lupta pentru reforma agrară s-a desfășurat concomitent cu lupta pentru putere

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, *O politică românească de realizări democratice*, P.C.R., Buc., 1946, p. 69—70.

* Este vorba de comisia guvernamentală pentru studiul reformei agrare organizată de Rădescu.

⁴⁵ Arh. C.C. al P.M.R., fond 104, dos. 304, d. 71.

⁴⁶ Costin Murgescu, *Reforma agrară din 1945*, Ed. Academiei R.P.R. Buc., 1956, p. 125.

⁴⁷ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 187.

a avut o covârșitoare importanță pentru slăbirea pozițiilor economice și politice ale întregii reacțiuni. Acest element a avut ca urmare faptul că efectiv întregul popor muncitor și-a unit energia revoluționară, sub conducerea clasei muncitoare, într-un singur șuvoi împotriva pozițiilor politice ale reacțiunii și ale celor economice ale moșierimii ca reazimul cel mai neînduplecat al reacțiunii românești.

În același timp, s-a intensificat lupta pentru cucerirea primăriilor și prefecturilor din mâna reacțiunii, în multe locuri acestea fiind luate cu asalt de către mase.

Incercările desperate ale lui Rădescu și ale întregii reacțiuni de a-și salva situația cu ajutorul armatei au fost și ele sortite eșecului. Armata, legată de aspirațiile poporului, care erau de fapt și aspirațiile ei, nu a devenit un instrument sîngeros în mâna reacțiunii, refuzînd să tragă în popor.

Cu toată disperarea reacțiunii, avîntul luptei maselor a continuat să crească mai ales în a doua jumătate a lunii februarie. Au avut loc mari mitinguri și demonstrații de masă la care au participat sute de mii de cetățeni care, conjugate cu lupta țărănimii pentru pămînt, au dat lovitură nimicitoare reacțiunii.

Intensificarea luptei maselor din această perioadă, dovedea schimbarea radicală a raportului de forțe în favoarea revoluției, reacțiunea fiind obligată să părăsească puterea, la 28 februarie 1945, cînd Rădescu și-a prezentat demisia. Astfel, reacțiunea suferise o mare și zdrobitoare înfrîngere politică.

În condițiile unui astfel de avînt al luptei revoluționare a întregului nostru popor, a fost adus la cîrma țării, pentru prima dată în istoria ei, un guvern care reprezenta cu adevărat interesele fundamentale ale maselor. „Valul luptei populare — spunea Gheorghe Gheorghiu-Dej — a înlăturat succesiv de la cîrma țării cele trei guverne cu majoritate reacționară, hotărînd soarta bătăliei pentru putere”⁴⁸.

La 6 Martie 1945, masele au instaurat regimul democrat-popular care reprezenta dictatura revoluționar-democratică a clasei muncitoare și țărănimii în frunte și sub conducerea clasei muncitoare.

Instaurarea guvernului democratic a fost rezultatul aplicării în viață a tacticii P.C.R., de demascare și izolare de masă a partidelor reacționare burghezo-moșierești, de atragere și conducere a maselor la împlinirea reformei agrare și a altor transformări democratice, peste capul și împotriva voinței reacțiunii din guvern și din afară. Aceasta a dat posibilitate partidului comunist să cîștige bătălia pentru aliații clasei muncitoare și, în primul rînd, să realizeze alianța cu țărănimea muncitoare, baza socială solidă a revoluției.

La guvernul democratic au participat, pe lîngă reprezentanții maselor populare și reprezentanții unei părți a burgheziei. Prezența acestora în guvern însă n-a schimbat caracterul puterii de stat. Colaborarea cu această parte a burgheziei a fost în avantajul forțelor democratice, care

⁴⁸ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări 1959—1961*, Ed. Politică, Buc., 1961, p. 141.

au divizat forțele reacționare și prin aceasta s-a înlesnit lupta pentru zdrobirea principalelor forțe politice ale reacțiunii. În acest fel, poporul și-a luat soarta în propriile sale mâini, guvernul democratic, sprijinindu-se pe forța revoluționară a maselor, a trecut la rezolvarea sarcinilor mari și complexe ce stăteau în față, în lupta pentru desăvârșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea imediată la revoluția socialistă.

După 6 Martie 1945, guvernul democratic trece la măsuri hotărâte pentru a da viață programului de guvernare al F.N.D. elaborat încă în luna februarie; consolidarea regimului democratic și zdrobirea reacțiunii ce se împotriva. Una din marile realizări ale guvernului în această ordine de idei o constituie terminarea și legiferarea reformei agrare. În scurtă vreme, lupta pentru exproprierea moșierimii și înfăptuirea reformei agrare a intrat în etapa ei finală prin apariția la 23 martie a „Decretului-lege” pentru înfăptuirea reformei agrare. Cu sprijinul nemijlocit al puterii de stat muncitorești-țărănești, sub conducerea clasei muncitoare, țărâni-mea, încurajată de victoriile de pînă atunci, și-a intensificat lupta pentru exproprierea moșierimii, pentru înfăptuirea pînă la capăt a reformei agrare.

Imediat după apariția „Decretului-lege”, guvernul democratic, organele locale ale puterii de stat, au luat o seamă de măsuri politico-organizatorice pentru a încheia cu succes acest proces revoluționar de importanță istorică. Într-un ordin emis la 29 martie 1945 de Ministerul Afacerilor Interne (care coordona întreaga administrație locală de stat), se cerea tuturor organelor locale ale puterii să treacă la aplicarea în viață a legii privind alegerea, de către masa țărânimii, a comitetelor comunale și a comisiilor de plasă, județene de reformă agrară, întocmirea tabelelor cu cei îndreptățiți la improprietărire; inventarierea tuturor bunurilor care urmează a fi expropriate și împărțite țărânimii etc. În legătură cu întocmirea listelor de îndreptățiți se atrăgea atenția că „în fruntea listelor să fie trecuți fără nici o omisiune ostașii concentrați sau mobilizați și toți acei care au luptat împotriva Germaniei hitleriste”⁴⁹.

În acest spirit, imediat după 23 martie, s-au întreprins acțiuni energice din partea organelor locale ale puterii de stat. La prefectura județului Brăila, problemele aplicării legii reformei agrare au fost dezbătute larg într-o ședință din 26 martie, la care au participat: prefectul, subprefectul, secretarul Frontului Plugarilor, secretarul Comisiei locale a Sindicatelor, directorul Camerei Agricole, șeful Contenciosului Prefecturii. Cu acest prilej s-a încheiat un „Proces verbal” privind măsurile principale ce urmau a se întreprinde în județ pentru aplicarea legii privind reforma agrară; identificarea moșiilor expropriabile, organizarea centrelor de închiriat mașini-agricole, crearea unui „Birou agricol” care să coordoneze aplicarea legii de reformă agrară, alegerea comitetelor locale de reformă agrară compuse din 7—15 membri ș.a.⁵⁰.

Țărâanii din comuna Fieni, în adunare publică, hotărâsc la începutul lunii aprilie să exproprieze pe toți moșierii „ce sînt pe teritoriul comunei”⁵¹.

⁴⁹ Arh. St. Buc., fond M.A.I. — Administrația de stat, dos. 261, f. 169.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem, dos. 265, f. 173.

La 15 aprilie 1945, Prefectura județului Covurlui raporta că au fost expropriate, pînă la acea dată, 27 265 ha ; împrumietăriți 10 619 persoane cu 20 703 ha, reținîndu-se 400 ha rezervă de stat, împrumietărirea fiind în curs⁵². La începutul lunii iulie 1945 lucrările pentru aplicarea reformei agrare erau terminate în plășile Rîmnic, Drăgășani, Horezu și Lădești din județul Vîlcea⁵³. În județul Ilfov, la sfîrșitul lunii iulie 1945, pe lîngă pămîntul confiscat, au mai fost expropriate de la moșieri 23 conace, 1732 mașini și unelte agricole — 190 tractoare, 226 pluguri de tractor, 41 locomobile cu care s-au înființat 29 centre de închiriat mașini agricole⁵⁴.

Concomitent cu acțiunea de expropriere a moșierimii, partidul comunist și guvernul democratic au acordat o atenție deosebită lichidării abaterilor și greșelilor săvîrșite în timpul aplicării în viață a legii și regulamentului de înfăptuire a reformei agrare, și a împărțirii titlurilor de proprietate țaranilor împrumietăriți.

După cum este cunoscut, în perioada aplicării legii și regulamentului de înfăptuire a reformei agrare, s-au încălcat de către unele organe, însărcinate cu aplicarea legii, prevederile. La aceasta se adaugă faptul că elementele chiaburești, reacționare, strecurate în comisiile de împrumietărirea au încercat să estompeze conținutul revoluționar al legii reformei agrare și astfel să sîmponimă în fața maselor țărănești această acțiune revoluționară, să le slăbească încrederea în politica partidului comunist și a guvernului democratic, să slăbească alianța muncitorească-țărănească. Ocupîndu-se de sarcinile partidului în domeniul agriculturii, Gheorghe Gheorghiu-Dej, în raportul prezentat la Conferința Națională a P.C.R., din octombrie 1945, sublinia că „În sectorul agricol, prima sarcină care ni se pune este desăvîrșirea reformei agrare... Organizațiile partidului nostru, împreună cu ale F.N.D.-ului, trebuie să dea concursul la îndreptarea tuturor greșelilor săvîrșite în aplicarea legii reformei agrare. Totodată să înlesnească grăbirea împărțirii titlurilor de proprietate plugarilor împrumietăriți“⁵⁵.

În anii ce au urmat, partidul comunist și guvernul democratic au desfășurat o intensă muncă politică și organizatorică pentru a încheia și definitivă procesul de expropriere a pămîntului moșieresc, în spiritul conținutului revoluționar al acestei transformări. Următoarea situație statistică arată evoluția lucrărilor de reformă agrară din 1945, pînă la începutul anului 1948 cînd se încheie definitiv⁵⁶.

Astfel, prin lupta revoluționară a maselor țărănești conduse de clasa muncitoare, pe baza „Decretului-lege“, a fost expropriată de la moșieri o

⁵² Ibidem, dos. 261, f. 169, Telegrama nr. 1009—50—18/4.

⁵³ Ibidem, raport nr. 5236 al Prefecturii Vîlcea către M.A.I.

⁵⁴ Arh. St. regiunea București, fond Prefectura județului Ilfov, dos. 127.

⁵⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, Buc., 1956, p. 76.

⁵⁶ Statistica este alcătuită după datele existente în Arhiva Consiliului Superior al Agriculturii, fond M.A.D. — Comisia Centrală de Reformă Agrară. Dosar de sinteză statistică a Reformei Agrare, filele : 17, 63, 18, 4, 3, 1 (ordinea filelor este dată în ordinea datelor calendaristice la care se referă statistica).

Data	Suprafața		Rezervă de stat	Numărul			Proprietății expropriate	Situția reformei agrare în general
	Expropriată	Atribuită		Improprieta- riilor	Titlurilor			
					Scrise	Distrib.		
sept. 1946 *	1 440 445	994 304	113 331	647 398	310 610	**	125 475	În 40 de județe era terminată. În restul era în curs
22 oct. 1946	1 427 518	986 383 ***	232 641	691 831	416 057	**	132 305	**
18 febr. 1947	1 423 145 ***	1 094 097	329 048	825 853	680 700	636 704	143 772	**
6 mai 1947	1 423 338	1 098 021	324 015 ***	829 386	736 794	720 552	143 265 ***	În 45 județe era terminată
16 dec. 1947	1 431 009	1 087 516 ***	343 493	858 587	842 347	837 857	140 285	În 45 județe era terminată, în restul se împărțeau încă titluri de proprietate
13 apr. 1948	1 468 946	1 109 562	359 384	917 777	902 887	901 396	155 832	În 53 de județe era terminată, în restul de 5 se distribuiau titluri de proprietate

*) Nu dispunem de date privind procesul înfăptuirii reformei agrare din momentul începerii ei.

***) Nu dispunem de date.

***) Faptul că aceste cifre sînt mai mici decît cele anterioare rezultă din corectivele care s-au adus pe parcurs desăvîrșirii reformei agrare, lichidării
facișărilor și abuzurilor care s-au făcut atît cu privire la exproprieri cît și cu privire la improprietații.

suprafață de 1 468 945 ha. Din această suprafață, un număr de 917 777 familii țărănești au fost împrăștiate cu 1 109 562 ha, restul de 359 383 ha rămânând rezervă de stat. O dată cu pământul, au fost expropriate, de la moșieri, intrând în patrimoniul statului, 3 136 tractoare, 2533 pluguri de tractor, 682 locomobile, 2 104 batoze cereale, 191 batoze porumb, 62 batoze trifoi, 37 combine, 1 032 secerători-legători, 1 100 secerători simple, 1 031 cositoare, 4 321 semănători cereale și alte 2 918 diferite mașini și unelte agricole importante⁵⁷.

La cele 1 468 945 ha, pământ expropriat în timpul reformei agrare din 1945 se mai adaugă suprafața de 152 385 ha teren arabil și pădure ce aparțineau Casei regale confiscate în anul 1948, precum și suprafața de 342 319 ha teren agricol confiscat în martie 1949, suprafață ce constituia rămășița celor 50 ha lăsate gospodăriilor moșierești conform legii din 23 martie 1945.

Tabloul împrăștiării țărânimii în timpul și ca urmare a revoluției populare, ar rămîne incomplet dacă nu am lua în seamă acțiunile întreprinse de statul democrat-popular în această direcție în anii ce au urmat. În anul 1953 statul a dat din rezerva sa cca. 500 000 ha în folosința veșnică unor țărani cu gospodărie individuală și gospodării cooperatiste. În acest fel, țărâtimea, în timpul revoluției populare a primit o suprafață de peste 1 600 000 ha care se evaluează la 32 miliarde lei (la cursul stabilizării din 1929)⁵⁸. De remarcă că întregul pământ cu care a fost împrăștiată țărâtimea a fost eliberat de orice fel de datorii și obligații.

Analizând metodele cât și urmările economice și social-politice ale îmfăptuirii reformei agrare, rezultă concluzia că aceasta a fost în fond o revoluție agrară. Principiul confiscării pământului fără despăgubirea moșierimii constituie una din principalele trăsături caracteristice ale acestei revoluții. Lenin socotea că în asemenea situații, principiul răscumpărării pământului servește moșierimii, contrarevoluției, burgheziei, pentru că oricum s-ar face această despăgubire, ea înseamnă o povară pentru țărâtimea săracă, iar pământul va rămîne inevitabil în mîna acelor care vor putea să-l cumpere, adică țărâtimea înstărită, chiaburimea care va deveni apoi „un mic moșier”⁵⁹.

Acest element, ca și lichidarea moșierimii ca clasă, deosebește esențialmente această reformă de cele îmfăptuite de burghezii și moșierime, care, după cum este știut, au avut ca scop principal menținerea și consolidarea moșierimii, a marii proprietăți moșierești, întărirea bazei de clasă a regimului burghezo-moșieresc la sate.

⁵⁷ Ibidem, p. 57.

⁵⁸ *Dezvoltarea economică a României — 1944—1964*, Ed. Academiei R.P.R., Buc., 1964, p. 26—27.

⁵⁹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 10, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 428—429.

Lichidarea marii proprietăți moșierești, a moșierimii ca clasă, a avut însemnate consecințe favorabile progresului general al țării pe calea deschisă de victoria insurecției antifasciste în interesul maselor populare. Înlăturînd exploatarea moșierească și împărțirea nedreaptă, antidemocratică a pămîntului s-a făcut un pas important înainte spre îmbunătățirea situației materiale a țărănimii muncitoare. Peste 400 000 de familii țărănești fără pămînt și-au întemeiat, în urma reformei agrare, gospodării, iar alte 500 000 și-au consolidat situația economică. În același timp, lichidarea rămășițelor relațiilor de producție feudale și a moșierimii a deschis noi căi spre progresul forțelor de producție atît în agricultură, cît și în ansamblul economiei naționale. Politiceste, prin lichidarea moșierimii, reacțiunea a primit o puternică lovitură, ea pierzînd cel mai înrăit reazim social-economic. Baza economică de împotrivire a reacțiunii a fost substanțial slăbită.

Caracterul radical, de „revoluție“ al reformei agrare s-a datorat faptului că ea a fost înfăptuită de către țărănime pe calea luptei revoluționare, sub conducerea clasei muncitoare, în frunte cu partidul comunist. Acest element a luat reacțiunii posibilitatea de a ademeni cu „pomoni“ țărănimea și a imprimat luptei acesteia pentru reformă un caracter continuu ofensiv, radical, a ajutat țărănimea să meargă pînă la capăt în această acțiune. De altfel, trebuie subliniat faptul că lupta pentru traducerea în viață a lozincii „Pămînt țărănilor“, a fost „...o parte a luptei revoluționare a clasei muncitoare...“⁶⁰.

De o importanță hotărîtoare pentru victoria maselor în lupta pentru pămînt a fost tactica partidului comunist de neutralizare a burgheziei satelor⁶¹.

În virtutea contradicțiilor dintre moșieri și chiaburime, aceasta din urmă era interesată în exproprierea moșierimii, ceea ce a ușurat partidului comunist să o determine să adopte față de reformă o poziție „neutră“, adică de a nu se amesteca în lupta dintre masele țărănimii și moșierimii, a nu deveni o rezervă a reacțiunii împotriva reformei. Acest fenomen a avut ca urmare faptul că, reacțiunea în general, moșierimea în special, nu au putut atrage chiaburimea de partea ei împotriva reformei agrare, forța de împotrivire a reacțiunii față de reformă a fost mult slăbită, ceea ce a ușurat în măsură însemnată lupta maselor pentru înfăptuirea acestei importante transformări revoluționare.

Dar rezultatul cel mai de seamă al faptului că în fruntea țărănimii pentru pămînt s-a situat clasa muncitoare condusă de partidul comunist, că țărănimea a primit pămînt „din mîna“ clasei muncitoare, îl constituie

⁶⁰ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 187.

⁶¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. Politică, Buc., 1961, p. 12.

făurirea alianței muncitorești-țărănești, forța socială care a dus la răsturnarea reacțiunii de la putere și instaurarea guvernului democratic, a regimului democrat-popular. Baza socială a regimului democratic o formează tocmai această alianță dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, sub conducerea clasei muncitoare, în frunte cu partidul comunist, înfăptuită în focul luptei pentru putere și reformă agrară. Ea a constituit — în toată perioada ulterioară a luptei pentru transformări revoluționare în direcția desăvârșirii revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția și construcția socialismului — forța socială cea mai puternică care a înfrînt împotrivirea reacțiunii și a claselor exploatare, a contribuit la progresul revoluției populare și la eliberarea deplină și definitivă a celor ce muncesc de orice asuprire și exploatare, spre victoria deplină a socialismului în țara noastră.

CONTRIBUȚII LA STUDIAREA LUPTEI CEFERIȘTILOR ÎMPOTRIVA EXPLOATĂRII CAPITALISTE (1934—1937)

GH. I. IONIȚA

Eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933 organizate și conduse de Partidul Comunist din România au avut o importanță covârșitoare pentru istoria dezvoltării ulterioare a țării. „Prin înaltul lor nivel de organizare, prin amploarea și spiritul lor revoluționar — sublinia Gheorghe Gheorghiu-Dej — aceste lupte au marcat un moment de cotitură în dezvoltarea partidului și a întregii mișcări muncitorești”¹.

Luptele din 1933 au lăsat urme adânci în conștiința poporului nostru. Ele au fost urmate de un șir de acțiuni revoluționare desfășurate sub conducerea P.C.R. atât de muncitorimea ceferistă cât și de celelalte mase de oameni ai muncii².

După luptele din 1933, Direcția generală C.F.R., care se afla în fruntea ofensivei îndreptate împotriva muncitorilor de la căile ferate, a trecut la răpirea treptată a cuceririlor obținute de aceștia prin lupte grele și jertfe nenumărate. Reducerile de salariu sub diferite forme, amenzi și pedepsele disciplinare de tot felul, teroarea polițienească și administrativă, la care se adăugau provocările fasciste din ateliere și servicii, făceau tot mai mizer traiul muncitorimii ceferiste. Amestecul fățiș al Direcției generale C.F.R. în viața organizațiilor muncitorești și măsurile represive luate, aveau ca scop să reducă posibilitatea de organizare a muncitorilor ceferiști, să împiedice și să slăbească activitatea organizațiilor sindicale și a asociațiilor profesionale ale acestora.

Într-o formă concentrată, Statutul personalului C.F.R.³ conținea întregul lanț de măsuri antimuncitorești adoptat împotriva nivelului de

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări 1959—1961*, Ed. Politică, Buc., 1961, p. 435.

² În acest studiu ne propunem să prezentăm lupta dusă de ceferiști împotriva exploatării capitaliste în perioada cuprinsă între încheierea procesului de la Craiova al conducătorilor luptelor din ianuarie-februarie 1933 (iulie 1934) și sfârșitul anului 1937.

³ Pînă în anul 1929, cînd s-a creat Regia Autonomă C.F.R., personalul ceferist era supus prevederilor legii Statutului funcționarilor publici, regulamentelor C.F.R. și diferitelor legi speciale de ordin intern (vezi Monitorul oficial, partea a III-a, Dezbaterile parlamentare, nr. 63, din 27 martie 1933, p. 2022). Prin crearea Regiei Autonome C.F.R. s-a hotărît să se adopte un Statut al personalului C.F.R. Acest lucru nu s-a produs, însă, decît atunci cînd, sub împulsul eroicelor lupte ale ceferiștilor din ianuarie-februarie 1933,

traii și a luptei revoluționare a personalului ceferist. Statutul dădea mână liberă organelor superioare ale C.F.R. de a numi în posturi de conducere persoane după voia lor, de a adânci diferența de salarizare între personalul tehnic și muncitori, de a intensifica sistemul sancțiunilor aplicate personalului. Pe de altă parte, Statutul era lipsit de o prezentare precisă a drepturilor personalului și, în general, prin tendința de desființare a autonomiei C.F.R., punea această instituție la discreția ministrului comunicațiilor.

De la bun început, trebuie arătat că Statutul nu rezolva nici problema salarizării, nici celelalte chestiuni principale care frământau personalul ceferist. De altfel, în înseși expunerile de motive ale legii se arată că: „Avînd în vedere că o normalizare a salariilor personalului C.F.R. nu ar fi imediat posibilă din cauza sumelor mari de bani ce ar reclama, Statutul dă posibilitatea să se ajungă la aceasta pe cale evolutivă și în măsura disponibilităților bugetare”⁴. Această precizare făcea posibilă amînarea la infinit a încadrării și reîncadrării personalului ceferist, lucru ce s-a întîmplat de altfel în realitate.

Lupta împotriva prevederilor antimuncitorești ale Statutului C.F.R. a devenit o importantă latură a activității desfășurată de P.C.R. în rîndurile feroviarilor⁵. Încă din anul 1932, cînd se făceau primele încercări de adoptare a Statutului C.F.R., partidul comunist își precizase poziția față de acesta în documentele Comitetului Central de acțiune al munci-

conducerea C.F.R. a introdus, la 21 februarie 1933, în discuția Comisiei pentru căi de comunicații, lucrări publice și căi ferate proiectul de lege privitor la Statutul personalului C.F.R., după ce, în prealabil, îl trecuse și prin Consiliul legislativ, Secția a III-a, la 19—20 decembrie 1932. (Loc. cit., p. 1979—1980). Cu toate că împotriva proiectului Statutului, la discutarea sa în secție, se ridicaseră numeroase obiecțiuni, ministrul comunicațiilor l-a înaintat Senatului care l-a votat, la 16 februarie 1933, în urma unei discuții sumare. (Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. — pe viitor A.I.I.P. — M. Priboianu, *Memorii*, p. 135—137). La 14 martie 1933, el a fost pus în discuția Adunării deputaților. (Vezi Monitorul oficial, partea a III-a, Dezbaterile parlamentare, nr. 63, din 27 martie 1933, p. 2028) „...la Cameră — spunea un deputat în Adunarea deputaților, legea — nu a rezistat la cea mai mică adiere de opoziție și a fost de îndată combătută, nu numai de minoritate, dar chiar de membrii marcanți ai majorității” (Loc. cit., p. 2028). După discuții îndelungi, la 29 martie 1933, Adunarea deputaților a adoptat legea Statutului personalului C.F.R., deși împotriva sa s-au pronunțat o serie de deputați despre care în nici un caz nu se putea spune că ar fi făcut-o din dorința de a apăra interesele personalului ceferist. (Loc. cit., nr. 761, din 28 aprilie 1933, p. 2978). Este important de subliniat faptul că discutarea proiectului Statutului s-a făcut în mod intenționat în ședințele de dimineață, cînd participarea parlamentarilor era redusă. (M. Priboianu, *Memorii*, p. 135—137). La 14 martie 1933, de pildă, unul din deputați a ridicat problema că sînt de față numai 20 din cei 80 de deputați necesari conform regulamentului de funcționare a adunării pentru discutarea unui proiect de lege. (Vezi Monitorul oficial, partea a III-a, Dezbaterile parlamentare, nr. 761, din 28 martie 1933, p. 2978.) În poizda criticilor aduse chiar de unii deputați, președintele adunării a făcut presiuni pînă ce proiectul a fost votat.

⁴ Monitorul Oficial, partea a III-a, Dezbaterile parlamentare, nr. 63, din 27 martie 1933, p. 2023.

⁵ *Documente din istoria P.C.R. 1934—1937*, E.S.P.L.P., Buc., 1957, p. 107, 236, 242, 245, 257, ș.a.

torilor ceferiști în fruntea căruia se afla Gheorghe Gheorghiu-Dej. Astfel, în Raportul pregătit de Comitetul Central de acțiune C.F.R. pentru Congresul general al muncitorilor și funcționarilor ceferiști, care trebuia să se țină la sfârșitul anului 1932⁶, se preciza: „În loc să fie introduse și respectate revendicările drepte ale maselor ceferiste, în noul statut se suprimă orice drept de apărare împotriva atacurilor direcției, orice drept de angajare și angajamentul colectiv, se cere respect ca la cazarmă în fața superiorilor, se suprimă pînă și dreptul de căsătorie fără aprobarea direcției. Se pregătește pur și simplu militarizarea, disciplina oarbă, tocmai în vederea noii reduceri de salarii și a concedierilor în masă ce se proiectează...”⁷.

Imediat după luptele din februarie 1933, P.C.R. s-a adresat ceferiștilor printr-o serie de documente ale sale sau ale organizațiilor de masă de sub conducerea sa în care își expunea pe larg punctul de vedere asupra modului în care trebuia acționat în viitor, ținînd seama de bogata experiență dobîndită în timpul acestor lupte⁸. Într-unul din manifestele editate de P.C.R. se spunea în acest sens că: *Victoria muncitorilor ceferiști cucerită prin lupta revoluționară vă arată calea pe care trebuie s-o urmați pentru a zădărnici atacul burgheziei și moșierimii*⁹.

La aceste chemări masele ceferiste au răspuns printr-o participare activă la acțiunile inițiate și organizate de P.C.R. Este important de subliniat faptul că, în perioada februarie 1933 — august 1934, masele ceferiste și-au concentrat atenția în special în direcția apărării în proces și a luptei pentru eliberarea conducătorilor lor aflați în mîinile justiției burghezo-moșierești. După încheierea procesului de la Craiova, lupta maselor ceferiste s-a desfășurat, pe de o parte, pentru satisfacerea revendicărilor lor vitale, iar pe de altă parte, împotriva odioasei sentințe date.

Frontul unic de acțiune muncitorească, realizat în luptele din 1933, a continuat să se întărească, determinînd, în cele mai multe sindicate ceferiste, schimbarea compoziției comitetelor de conducere în sensul precumpănirii în ele a elementelor combative comuniste, social-democrate sau fără de partid, partizane ale unității sindicale¹⁰.

Acțiunile desfășurate de ceferiști la sfârșitul anului 1934, s-au caracterizat nu numai prin lupta pentru satisfacerea revendicărilor muncitorimii feroviare, ci și prin poziția lor antifascistă, de apărare a păcii. Săr-

⁶ Congresul n-a avut loc, însă raportul a fost multiplicat și răspîndit în sinul maselor largi.

⁷ „Raportul Comitetului Central de acțiune C.F.R. pentru Congresul general al muncitorilor și micilor funcționari ceferiști 1932”, A.I.I.P., Cota Db. XXI-1.

⁸ Vezi, de exemplu, „Declarația C.C. al P.C.R., din 22 februarie 1933”, „Plenara C.C. al P.C.R. din mai 1933”, „Plenara C.C. al P.C.R. din iulie 1933”, broșura „Apelul Comisiei Centrale a ceferiștilor revoluționari din România către muncitorimea ceferistă din întreaga țară”, Ed. C.G.S.U., Buc., 1934 și broșura „Luptele economice și sarcinile imediate ale U.T.C.R.”, Ed. C.C. al U.T.C., Buc., sept. 1934.

⁹ A.I.I.P., Cota A XVII — 25, inv. 568.

¹⁰ Gh. Apostol, „Sindicatelor din R.P.R. în luptă pentru construirea socialismului”, în *50 de ani de la crearea Comisiei generale a sindicatelor din România 1906—1956*, Ed. C.C.S., Buc., 1958, p. 29.

bătorirea zilei de 1 August 1934¹¹ de către muncitorii ceferiști în unele centre ale țării a luat aspectul unor puternice manifestații antifasciste, pentru pace¹².

Acțiunile antifasciste și de apărare a păcii, organizate de ceferiști, se împleteau cu cele pentru câștigarea revendicărilor personalului ceferist. Către sfârșitul anului 1934 acțiunile revendicative s-au întetit. La 17 august, de pildă, organele C.F.R. semnalau starea agitată a personalului din districtele din Moldova, Banat și Transilvania din pricina condițiilor grele de muncă și de trai¹³. Din Valea Jiului soseau, la 1 septembrie, știri asemănătoare¹⁴. Nemulțumiți din pricina nerespectării de către Antrepriza C.F.R. a contractului încheiat cu ei, muncitorii de la construcția liniei Cornea — Valea Boului de pe calea ferată Reșița — Caransebeș au declarat grevă, la 5 septembrie. Greva, care a durat pînă la sfârșitul lunii, s-a încheiat cu victoria muncitorilor¹⁵.

La atelierele „Grivița” din Capitală, organizînd acțiunile muncitorilor ceferiști, comuniștii au lansat, la 13 septembrie, manifestul „Către toți C.F.R.-iștii din atelierele Grivița” care făcea apel la solidaritatea proletară ce trebuia păstrată în acțiunile viitoare¹⁶. Chemări asemănătoare au lansat comuniștii și printre muncitorii altor centre feroviare¹⁷. Aceste chemări au mobilizat la noi acțiuni muncitorimea ceferistă. De pildă, la 9 octombrie, în halta Militari, s-au întrunit numeroși ceferiști din Capitală, care au manifestat pentru satisfacerea revendicărilor lor și anularea Statutului C.F.R.¹⁸.

Ca urmare a tenacității cu care muncitorimea ceferistă a continuat să acționeze pentru satisfacerea revendicărilor sale, „Federația asociațiilor¹⁹ și sindicatelor profesionale C.F.R.” a fost nevoită să convoace, la 14 octombrie 1934, o adunare a ceferiștilor din întreaga țară²⁰. În momentul deschiderii adunării, erau prezenți peste 5 000 de delegați din care numai 2 000 au încăput în sala „Marna” din Capitală, ceilalți rămî-nînd în stradă pentru a-i asculta pe vorbitori la megafoane²¹. Printre

¹¹ Zi proclamată pe plan internațional de luptă împotriva războiului. Ea amintea de ziua izbucnirii primului război mondial.

¹² La București, de pildă, întrunirea de stradă organizată de ceferiști, pe Calea Griviței, a fost crunt reprimată de autorități, în urma unor puternice ciocniri de torțe. (Arh. C.C. al P.M.R., fond 1, dos. 176, f. 2). La Iași, pregătirile pentru 1 August, desfășurate sub conducerea lui Ilie Pintilie, s-au concretizat în organizarea unei demonstrații la atelierele C.F.R. Nicolina și în difuzarea unui bogat material propagandistic prin oraș. (Arh. C.C. al P.M.R., fond 8, dos. 1604, f. 160).

¹³ Arh. Ministerului Transporturilor și Telecomunicațiilor (pe viitor Arh. M.T.T.), Serv. Ad-tiv, dos. 112219, f. 15.

¹⁴ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 971, f. 35.

¹⁵ Arh. M.T.T., Serv. personal, dos. 6/141516.

¹⁶ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 951, f. 115—117.

¹⁷ Arh. M.T.T. Serv. Personal, dos. 6/133119.

¹⁸ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 951, f. 121.

¹⁹ Personalul ceferist era încadrat în mai multe asociații profesionale ca: „Stația”, „Tele-Bloc”, „Depoul”, „Balans-Metru”, „Nivel-Metru”, „Material rulant”, „Tracțiunea”, „Unirea”, ș.a.

²⁰ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 68, dos. 6155, f. 158.

²¹ Arh. M.T.T., Serv. Ad-tiv, dos. 140275.

participanți se aflau delegații feroviarilor din București, Iași, Cluj, Pașcani, Galați, Oradea, Craiova, Buzău, Brăila, Constanța, Brașov, Ploiești, Tulcea etc.²². La dezbaterile adunării, delegații comuniști au combătut încercările conducătorilor oportuniști ai Uniunii și ai Federației de a îndepărta personalul ceferist de la lupta hotărâtă pentru satisfacerea revendicărilor sale. La sfârșitul dezbaterilor s-a adoptat o moțiune în care, printre altele, se cerea: asigurarea concediului de odihnă, respectarea zilelor de repaus, a numărului de ore lucrătoare, plata orelor suplimentare și a indemnizației de deplasare, acordarea ajutoarelor de boală și a asistenței medicale în general, calcularea salariului în funcție de localitatea unde lucrează salariatul și nu după cea unde locuiește²³, suprimarea articolelor 34²⁴ și 46²⁵ din Statut care conțineau restricții asupra luptelor politice și profesionale ale personalului, plata diferențelor de încadrare începând de la 1 iulie 1934, plata indemnizației de chirie suprimată nejustificată, construirea de locuințe igienice pentru personal, rezolvarea operativă a memoriilor revendicative înaintate de salariați etc.²⁶.

Întrucât cererile feroviarilor formulate în adunarea de la 14 octombrie au fost ignorate de cei chemați a le da rezolvarea așteptată, la 25 octombrie 1934 s-a convocat o întrunire de protest în sala „Marna” pe care însă autoritățile au interzis-o, provocând prin aceasta indignarea participanților la acțiune. În semn de protest, cei prezenți s-au încolonat și au demonstrat, ore în șir, pe Calea Griviței, scandând lozinci pentru frontul unic, pentru eliberarea conducătorilor luptelor din 1933, contra pericolului fascist, pentru pace²⁷.

În zilele următoare, s-au desfășurat noi acțiuni ale maselor ceferiste. La 22 noiembrie 1934, în sala „Locomotiva”, s-a desfășurat o întrunire a ceferiștilor, cu prilejul căreia s-au discutat problemele luptei pentru autonomia Casei muncii²⁸, pentru justa încadrare a salariaților C.F.R. etc. Această întrunire, cea mai mare după luptele din 1933, s-a caracte-

²² Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 951, f. 189, 192, 203, 205, 206, 211—213, 215.

²³ Deși munca prestată era aceeași, în mod arbitrar, salariile celor care locuiau în provincie erau inferioare celor care locuiau în localitatea unde se afla atelierul C.F.R.

²⁴ Articolul 34 din Statut acorda personalului C.F.R. dreptul de a se asocia numai pentru scopuri culturale, economice și profesionale. „Este interzis acestor asociații a discuta chestiuni sau a se deda ori a instiga la manifestațiuni cu caracter politic sub sancțiunea de a se cere dizolvarea lor de către Regia autonomă C.F.R.” — se preciza în acest articol. (Monitorul oficial, partea a III-a, Dezbaterile parlamentare nr. 63, din 27 martie 1933, p. 1988).

²⁵ Paragraful 9 al articolului 46 prevedea că vor fi destituiți din serviciul C.F.R. toți acei care vor participa la greve sau la manifestații împotriva administrației (Loc. cit., p. 1992).

²⁶ Arh. M.T.T., Serv. Ad-tiv, dos. 146315.

²⁷ Arh. C.C. al P.M.R., dos. 23146/3036, vol. 2, f. 229.

²⁸ Șefii reformiști ai Uniunii sindicatelor ceferiste și ai Federației asociațiilor profesionale C.F.R. intenționau să încredințeze fondurile Casei Muncii spre administrare Direcției C.F.R. („Buletinul Sindical”, organ al C.G.S.U. din 1934). Ei propuneau chiar mărirea reținerilor pe salariile muncitorilor de la 0,50% la 2%. C.G.S.U. chema personalul C.F.R. să lupte împotriva acestor intenții, pentru autonomia Casei Muncii, pentru susținerea ei cu fonduri de către stat.

rizat prin dârzenia cu care luptau muncitorii ceferiști pentru satisfacerea revendicărilor lor. Înfațișînd situația grea a ceferiștilor, faptul că erau flămînzi, înglodați în datorii și persecutați în ateliere, un muncitor spunea: „... să se înțeleagă o dată că sîntem disperați de mizerie”²⁹. Moțiunea, adoptată unanim de participanții la întrunire, reflecta spiritul revoluționar ce caracterizase dezbaterile.

Cîteva zile mai tîrziu, muncitorii ceferiști au manifestat împotriva interzicerii de către autorități, la 25 noiembrie 1935, a activității organizațiilor de masă legale, conduse de P.C.R.³⁰. În ziua de 26 noiembrie, la „Grivița”, în toate secțiile, au avut loc întruniri, unde feroviarii au protestat față de măsurile de interzicere a organizațiilor de masă legale conduse de partidul comunist³¹, care luptau pentru interesele muncitorești, pentru pace și împotriva pericolului fascist, în timp ce organizații de soiul A.S.P.-ului³², cu caracter fascist, activau în deplină libertate, sub oblăduirea legilor statului burghezo-moșieresc³³. Protestînd față de aceste măsuri, delegații muncitorilor din mai multe centre feroviare, întruniți la Pașcani, la 14 decembrie, au discutat căile de luptă împotriva ofensivei antimuncitorești³⁴. Înmulțirea acțiunilor organizate de ceferiști în întreaga țară a îngrijorat siguranța care constata, la 31 decembrie 1934, că „agitația personalului de cale ferată continuă”³⁵.

În anul următor, muncitorii ceferiști au continuat să desfășoare noi acțiuni pentru satisfacerea revendicărilor lor vitale, împotriva pericolului fascist.

Anul 1935 găsea muncitorimea ceferistă adînc nemulțumită datorită ciuntirii prin diferite sisteme a salariilor³⁶, reducerii salariilor muncitorilor cu 12% în urma aplicării prevederilor Statutului C.F.R.³⁷, reținerilor forțate din salarii, numărului mare de amenzi și impozite³⁸, concedierilor³⁹, încurajării activității organizațiilor fasciste⁴⁰ și a măsurilor represive luate de autorități împotriva feroviarilor⁴¹.

Aflîndu-se în permanență în fruntea muncitorilor ceferiști, comuniștii au organizat însemnate acțiuni revendicative la București, Cluj, Iași,

²⁹ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 68, dos. 6157, f. 239.

³⁰ Arh. St. Buc., fond. Președ. Cons. de Miniștri, dos. 13/1935, f. 2—8.

³¹ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 68, dos. 6157, f. 244.

³² A.S.P.-ului (Asociația generală a absolvenților școlilor profesionale C.F.R.) i s-a acordat personalitatea juridică la 6 iulie 1934. (Arh. M.T.T., Serv. Ad-tiv, dos. 115262.)

³³ „Clopotul”, an II, nr. 55, din 7 octombrie 1934.

³⁴ Arh. St. Suceava, fond. Prefectura, dos. 17/1934.

³⁵ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 950, f. 711.

³⁶ „Tînărul leninist”, an X, nr. 6, din iunie 1935.

³⁷ Arh. St. Buc., fond. Președ. Cons. de Miniștri, dos. 8/1935, f. 185.

³⁸ A.I.I.P., Cota D. XIX-1 (manifestul „Tovarășii ceferiști din ateliere și stații” semnat de „Comitetul de luptă al ceferiștilor pășcăneni”).

³⁹ A.I.I.P., Cota Ab XIX-6, inv. 1941 (Broșura „Conferința regionalei P.C.R. Dobrogea — 1935”).

⁴⁰ „Jilava roșie”, din 25 octombrie 1935; vezi și „Facla muncii”, an. I, din 1 iulie 1935.

⁴¹ Arh. M.T.T. Serv. Ad-tiv, dos. 112219.

Pașcani, Brașov, Simeria, Oradea, Tr. Severin⁴². În această perioadă „Valul grevelor economice încununat cu succes, în general, n-a încetat“⁴³.

În vederea pregătirii și coordonării acțiunilor feroviarilor din întreaga țară, la 9 ianuarie 1935, în Capitală, s-au întrunit reprezentanții ai organizațiilor P.C.R. din atelierele C.F.R. — București, Sibiu, Timișoara, Brașov, Galați, Iași, Pașcani etc.⁴⁴.

Pe baza sarcinilor stabilite, în zilele următoare au avut loc, în diverse centre, o serie de acțiuni muncitorești importante. La Constanța, feroviarii au demonstrat împotriva activității organizațiilor fasciste⁴⁵, iar la Pașcani muncitorii ceferiști s-au ridicat contra măsurilor de militarizare a atelierelor⁴⁶. În mai multe centre, ceferiștii au protestat față de hotărîrea Regiei Autonome C.F.R. de a încredința repararea materialului rulant uzinelor Reșița, „Unio“ Satu Mare, „Malaxa“, „Astra“-Arad, „Romloc“, „Lemaître“, întrucît aplicarea ei ducea la concedierea unui mare număr de salariați ai C.F.R.⁴⁷.

În spiritul întrunirii de la „Marna“, din 14 octombrie 1934, la 13 ianuarie 1935, în sala „Locomotiva“ s-au adunat reprezentanții asociațiilor profesionale C.F.R. Constatînd că pînă atunci ceferiștilor nu li s-a comunicat nimic cu privire la memoriile trimise ulterior, separat de către fiecare asociație⁴⁸, participanții la consfătuire au desemnat o delegație cu scopul de a se prezenta la minister pentru a cere răspuns la toate acestea. Tot în aceea zi s-a hotărît convocarea unui mare miting, în sala „Marna“, pentru 24 februarie⁴⁹.

Acțiunea hotărîtă a muncitorilor a determinat deschiderea, la 14 ianuarie, la București, a Consfătuirii directorilor C.F.R., în vederea examinării revendicărilor expuse în memoriul din 14 octombrie 1934 al „Federației asociațiilor și sindicatelor profesionale C.F.R.“⁵⁰. Consfătuirea a procedat însă fie la respingerea, fie la răstălmăcirea conținutului, fie la amînarea pe altă dată a rezolvării doleanțelor.

Primind un răspuns negativ, muncitorii au intrat în acțiune. La Iași și Pașcani, la 15 ianuarie, lucrătorii oprind munca, au discutat în ședințe fulger, ce aveau de făcut. La Iași, la secțiile vagonaj și strungărie, muncitorii au intrat în grevă parțială, iar la Pașcani, ceferiștii au participat la demonstrația celor peste 1.000 de localnici pentru pîine și dreptul la muncă. Lupta ceferiștilor a fost susținută la Iași de textiliști, brutari, mici meteriași și de alte categorii de oameni ai muncii, care împreună cu aceștia au demonstrat în fața inspectoratului muncii⁵¹ cerînd satisfacerea

⁴² Arh. C.C. al P.M.R., fond. 8, dos. 1777, f. 25; dos. 1684, f. 74—75; fond. 11, dos. 2944, f. 161; fond. 12, dos. 3221, f. 300; fond 16, dos. 3843, f. 1222.

⁴³ „Kommunisteski Internatjonal“, nr. 4/1935, p. 32—42.

⁴⁴ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 26, dos. 4240, f. 1.

⁴⁵ Ibidem, fond. 74, dos. 7198, f. 1.

⁴⁶ „Tînărul leninist“, an. X, nr. 2, din ianuarie 1935.

⁴⁷ Vezi N. Arcadian, „Legislația industrială a României în ultimii douăzeci de ani (1916—1936)“, Ed. revistei „Industrie și Comerț“, 1937, p. 73, 81.

⁴⁸ Arh. M.T.T., Serv. personal, dos. 5/078202.

⁴⁹ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 949, f. 294.

⁵⁰ Arh. M.T.T., Serv. personal, dos. 5/09657.

⁵¹ „Scinteia“, an V, nr. 3, din 10 februarie 1935.

revendicărilor lor comune. La Timișoara, feroviarii au cerut Direcției satisfacerea urgentă a revendicărilor lor, amenințând cu declararea grevei⁵². În luna februarie 1935 muncitorii feroviar din Ploiești și Brăila au cerut conducerii atelierelor C.F.R. anularea diferențierii salariului în funcție de locul unde locuiau ei⁵³.

Sub titlul „Cefeștiții din Moldova sînt gata de luptă“, „Scînteia“ caracteriza, la jumătatea lunii februarie, starea de spirit a feroviarilor din centrele Moldovei. La Pașcani, de plidă, pentru pregătirea grevei, fixată pentru 15 februarie, a fost ales pe bază de front unic un larg Comitet de acțiune, compus din 50 de muncitori. El i-a mobilizat pe feroviarii pentru a participa la demonstrația din 7 februarie care s-a desfășurat în fața primăriei sub lozincile: „Jos Statutul C.F.R.“, „Jos scăderile de salarii“, „Jos scumpirea pîinii“. Sub presiunea maselor, primăria a fost obligată să retragă ordinul de scumpire a pîinii⁵⁴. Această acțiune a alarmat autoritățile care au luat toate măsurile pentru a împiedica declanșarea grevei cefeștiților din 15 februarie 1935.

Sarcini noi au fost puse de partid în fața cefeștiților în zilele premergătoare aniversării luptelor din 1933⁵⁵. Prinzînd de veste de pregătirile pe care le făceau comuniștii pentru aniversarea a doi ani de la luptele din februarie, autoritățile au luat măsuri severe de prevenire. Aceasta a făcut ca întrunirea din 13 februarie, convocată la poarta atelierelor „Grivița“, să fie reprimată cu brutalitate; în zilele de 14, 15 și 16 februarie, la ieșirea muncitorilor din ateliere, poliția, pentru a-i intimida și împiedica pe aceștia să organizeze vreo acțiune, a efectuat numeroase arestări⁵⁶. La Pașcani, la ieșirea din schimb, în cadrul unei adunări fulger, muncitorii atelierelor C.F.R. au păstrat, în ziua de 16 februarie, 5 minute de reculegere, în memoria celor căzuți în 1933⁵⁷, iar la Tr. Severin și Timișoara, în cadrul unor întruniri, participanții la luptele din 1933 au evocat importanța lor⁵⁸.

La Grivița, în continuare, s-au desfășurat acțiuni împotriva concedierilor, împotriva orelor suplimentare neplătite, împotriva nejustelor încadrări efectuate conform Statutului C.F.R.⁵⁹. La 20 martie 1935 a izbucnit greva lucrătorilor de la linia ferată în construcție Fetești-Cernavodă, greva ce s-a încheiat cu succesul muncitorilor⁶⁰.

P.C.R. a organizat acțiuni importante cu prilejul zilei de 1 Mai 1935 printre muncitorii cefeștiți. La București⁶¹, Simeria, Pașcani⁶² și în

⁵² Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 963, f. 306.

⁵³ Ibidem, dos. 917, f. 179.

⁵⁴ „Scînteia“, an V, nr. 4, din 17 februarie 1935.

⁵⁵ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 8, dos. 1679, f. 401.

⁵⁶ Ibidem, fond. 5, dos. 973, f. 348.

⁵⁷ Ibidem, f. 358, 357.

⁵⁸ Ibidem, fond. 73, dos. 7104, f. 134; fond. 72, dos. 6855, f. 47—48.

⁵⁹ Arh. St. Buc., fond Președ. Cons. de Miniștri, dos. 17/1935, f. 191; dos. 8/1935, f. 4.

⁶⁰ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 813, f. 15.

⁶¹ „Tînărul leninist“, an X, nr. 5, din mai 1935.

⁶² Arh. C.C. al P.M.R., fond. 77, dos. 7357, f. 45; fond. 24, dos. 4449, f. 81—82.

alte centre au avut loc întruniri la care muncitorii ceferiști au manifestat împotriva condițiilor grele de viață, împotriva pericolului fascist, pentru pace.

La Tr. Severin, muncitorii, blamînd activitatea elementelor oportuniste din conducerea sindicatului C.F.R., au ales un nou comitet pe bază de front unic. După întrunirea la care a avut loc alegerea noului comitet, o parte din cei mai activi muncitori au fost arestați. La chemarea comuniștilor, feroviarilor din ateliere au mers cu toții la prefectură, declarînd că nu vor părăsi strada decît în momentul în care vor fi eliberați tovarășii lor. Intrate în panică, autoritățile i-au eliberat pe cei arestați⁶³.

Influența acțiunilor muncitorilor ceferiști dintr-un centru sau altul se resimțea de fiecare dată în întreaga țară. La București, Timișoara, Galați, Cluj, Iași, Brașov etc., au avut loc noi acțiuni ale feroviarilor împotriva reducerilor de salarii, a scumpetei, împotriva concedierilor⁶⁴.

Alarmată de mișcarea revendicativă a feroviarilor, Direcțiunea C.F.R. s-a văzut nevoită să convoace noi ședințe, să constituie noi comisii de examinare a doleanțelor muncitorilor. La 16 mai 1935, de pildă, s-a întrunit comisia condusă de directorul general al C.F.R. pentru a discuta „soluțiunile de îndreptare a situației personalului C.F.R., nemulțumit de încadrarea actuală”⁶⁵. Ca și în alte ocazii, dezbaterile, care s-au încheiat tocmai la 8 august, au fost formale, nu au dus la nici un rezultat, întrucît sarcina rezolvării acestei probleme vitale și de neamînat pentru personalul ceferist a fost trecută în seama unei subcomisii care urma să studieze în ședințe, ținute „cît mai des”, posibilitățile existente de rezolvare a cerințelor muncitorilor⁶⁶.

Această situație a produs noi și puternice agitații printre ceferiști. După întrunirea de la 2 iunie, ținută în sala „Locomtiva” din București⁶⁷, care a fost transformată de comuniști într-o puternică manifestație politică antifascistă, la 15 iunie, în aceeași sală, ceferiștii au protestat față de încercarea Direcției C.F.R. de a reduce primele mecanicilor, fochiștilor și meseriașilor de la tracțiune⁶⁸. Sub presiunea muncitorilor, Direcția C.F.R. a fost nevoită să revoace a doua zi ordinul de reducere a primelor. Acțiuni asemănătoare au organizat și ceferiștii din Ploiești, Cluj, Iași, Cîmpina și din alte centre care, în ziua de 14 iunie, au refuzat primele micșorate⁶⁹. Sub titlul „Grave nemulțumiri la C.F.R.”, ziarul „Lupta” a publicat un articol în care, analizînd pe larg nemulțumirile și agitațiile feroviarilor, atrăgea atenția că „Direcțiunea generală a căilor ferate ar trebui să fie foarte atentă la viața mișcare de nemulțumire care a cuprins întreg personalul drumului de fier”⁷⁰.

⁶³ „Scînteia”, an. V, nr. 15, din 24 mai 1935.

⁶⁴ „Buletinul C.C. al U.T.C.”, an. V, nr. 1, din mai-iunie 1935.

⁶⁵ Arh. M.T.T., Serv. Ad-tiv, dos. 2/72123.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 68, dos. 6155, f. 183, 184.

⁶⁸ „Scînteia”, an. V, nr. 18, din 20 iunie 1935; vezi și „Să ne dăm miinile”, an I, nr. 1, din iulie 1935.

⁶⁹ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 973, f. 394; fond. 79, dos. 7522, f. 17.

⁷⁰ „Lupta”, nr. 4112, din 11 iulie 1935.

În vederea organizării unor acțiuni comune, la 14 iulie 1935 la Pașcani s-a ținut o consfătuire a lucrătorilor ceferiști la care au participat delegați din București, Arad, Oradea, Cluj, Iași, Simeria, Burdujeni etc. Pe baza discuțiilor purtate, a fost adoptată o moțiune care conținea revendicările de interes general ale ceferiștilor ⁷¹.

O mare însemnătate pentru organizarea muncitorimii ceferiste din Capitală, a avut-o întrunirea din sala „Locomotiva“ de la 11 iulie, la care au participat peste 1.000 de persoane. Vorbitorii au criticat cu vehemență pe unii membrii ai conducerii sindicatului C.F.R., pentru indiferența manifestată față de lupta pentru satisfacerea revendicărilor personalului ceferist. Participanții la această adunare au hotărât dizolvarea comitetului sindicatului ⁷². În noua conducere, aleasă pe bază de front unic în cadrul întrunirii din 25 iulie, au intrat noi partizani ai unității sindicale, ceea ce a constituit un succes în lupta muncitorilor ⁷³. Noul comitet a lansat la 6 august un manifest în care, după ce expunea problemele de viitor ale luptei muncitorilor, sublinia faptul că „Mizeria, foamea și lipsurile în care trăim nu le mai putem suporta“ și îi chema pe aceștia la o întrunire, în sala „Locomotiva“, la 8 august ⁷⁴. La 8 august câteva mii de lucrători ceferiști de la „Grivița“, Chitila, Triaș, tipografia C.F.R. etc., au adoptat unanim în sala „Locomotiva“ textul unui memoriu de revendicări pe care l-au adresat Direcției generale a C.F.R. ⁷⁵. „De luni și ani de zile urcăm scările și batem la toate ușile unde credem că poate să ni se facă dreptate“ — se spunea în memoriu. Respingerea oricărei revendicări — continua memoriul — înmulțește numărul nemulțumirilor, iar viața muncitorilor devine din ce în ce mai insuportabilă. În fața acestei situații, răbdarea miilor de muncitori ceferiști „...a fost împinsă pînă la capăt de către conducătorii instituției C.F.R.-ului“. În încheiere, după ce avertiza că muncitorimea ceferistă este „...gata să lupte din toate puterile pentru cîștigarea lor“, erau expuse revendicările de prim ordin ale feroviarilor. Acest memoriu a trezit o reacție vie printre muncitorii din întreaga țară care așteptau imediată soluționare a justelor lor revendicări.

În spiritul întrunirii din sala „Locomotiva“, au avut loc și în alte centre acțiuni în care muncitorii și-au expus hotărîrea de a lupta uniți pînă la satisfacerea revendicărilor lor. La Arad, de pildă, la 21 august, la sediul sindicatului C.F.R., s-a ținut o întrunire la care au participat și delegați din alte centre ceferiste. „Toate cuvîntările, protestele, criticile și soluțiile propuse asupra chestiunilor dezvoltate de către oratori — raporta Inspectoratul de poliție Timișoara, — au găsit aprobarea unanimă din partea celor adunați“ ⁷⁶.

La atelierele C.F.R., din Ploiești, muncitorii angajați provizoriu și-au ales pe bază de front unic un Comitet de acțiune și, în unanimitate,

⁷¹ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 8, dos. 1816, f. 80—83.

⁷² Ibidem, fond. 68, dos. 6157, f. 289—290.

⁷³ Ibidem, f. 292, 293.

⁷⁴ Ibidem, fond. 5, dos. 971, f. 301, 302; fond 68, dos. 6157, f. 295, 296.

⁷⁵ Arh. M.T.T., Serv. personal, dos. 5/120760.

⁷⁶ Ibidem, dos. 122258.

au intrat în grevă, cerînd mărirea salariului de la 50 la 60 lei pe zi, 8 ore de lucru etc.⁷⁷. Refuzul de a li se satisface revendicările i-a îndrîjit și mai mult pe muncitori. Aceștia au hotărît să continue greva, fapt care l-a forțat pe inspectorul atelierelor să le satisfacă unele revendicări.

În alte centre din țară, la Cluj, Oradea, Timișoara, Tr. Severin etc., muncitorii au refuzat să plătească sumele cerute pentru „Fondul de aviație C.F.R.”⁷⁸.

„Zecile de mii de ceferiști se agită în toată țara — sublinia Ilie Pintilie în paginile unui ziar, — nemulțumirile lor clocotesc și sînt gata să răbufnească de la o zi la alta”⁷⁹.

Amploarea pe care o luaseră acțiunile protestatare ale ceferiștilor, ca urmare a condițiilor mizere de muncă și trai, a nesatisfacerii doleanțelor vitale, pe de o parte, și a activității desfășurate de comuniști în rîndurile lor pe de altă parte, întărea ideea necesității convocării unui congres al Uniunii. Deși dorința fusese expusă de ceferiști la diferite întruniri, elementele oportuniste din conducerea Uniunii s-au opus întotdeauna acestei idei. Căutînd să adoarmă vigilența și să tempereze combativitatea muncitorilor, ei propuneau continuarea luptei pe calea memoriilor și nu a grevelor⁸⁰. Mai mult decît atît, ei au emis părerea că trebuie excluse din Uniune sindicatele cele mai combative, cele din București, Pașcani, Simeria etc. Atitudinea acestor elemente din conducerea Uniunii a provocat nemulțumirea muncitorilor din întreaga țară, care au votat pretutindeni rezoluții de protest, cerînd imediata renunțare la această măsură. Muncitorii au cerut răsplată „...menținerea unității sindicale și respectarea înăuntrul sindicatelor a democrației muncitorești”⁸¹.

Pentru unitate, pentru front unic, s-au pronunțat la 8 decembrie ceferiștii din Galați și cei din Pașcani⁸².

„Ceferiștii păcăneni, în atitudinea lor potrivnică răpirii drepturilor și libertăților democratice, sînt alături de celelalte pături nemulțumite și, de aceea, sînt hotărîți pentru Frontul popular. Această parolă a fost primită de toți cei prezenți cu puternice aplauze și urale”⁸³ — nota un ziar referindu-se la atmosfera ce caracterizase întrunirea ceferiștilor din Pașcani, în cadrul căreia se discutaseră problemele unității sindicale.

Succesele obținute de mișcarea ceferiștilor în cursul anului 1935 au dat posibilitatea partidului comunist să întreprindă, în anul care a urmat, noi acțiuni, menite să ducă și mai departe lupta eroică și grea a feroviarilor pentru satisfacerea revendicărilor lor vitale, împotriva pericolului fascist, pentru pace.

Lupta pentru anularea Statutului C.F.R., soluționarea urgentă a încadrărilor personalului feroviar⁸⁴, încetarea concedierilor și a mutărilor

⁷⁷ „Scînteia Prahovei”, an. II, nr. 9, din 25 septembrie 1935.

⁷⁸ „Muncitorul căilor ferate”, an. III, nr. 7, din 7 septembrie 1935.

⁷⁹ „Valul”, an. I, nr. 1, din 21 octombrie 1935.

⁸⁰ „Torța”, an. I, nr. 2, din 8 noiembrie 1935.

⁸¹ „Manifest”, an. II, nr. 10, din noiembrie 1935.

⁸² Arh. C.C. al P.M.R., fond. 28, dos. 4436, f. 269.

⁸³ „Manifest”, an. II, nr. 10, din noiembrie 1935.

⁸⁴ Arh. St. Buc., fond. Președ. Cons. de Miniștri, dos. 8/1936, f. 17—20.

forțate a lucrătorilor dintr-un loc într-altul, cu scopul de a-i rupe de mișcarea revoluționară⁸⁵, respectarea prevederilor regulamentului de acordare a pensiilor lucrătorilor C.F.R.⁸⁶, respectarea dreptului la concediu plătit⁸⁷, încetarea reținerilor forțate din salarii, încetarea oricăror șicane și violențe din partea autorităților asupra organizațiilor muncitorești⁸⁸ a continuat și în anul 1936 printr-o serie de manifestări puternice⁸⁹.

Astfel, în luna ianuarie 1936, ca urmare a acțiunilor solide ale ucenicilor de la „Grivița”, Pașcani, Cluj, Tr. Severin, Arad etc., patronii au fost siliți să le accepte reexaminarea, să-i reprimească în cămine și să anuleze așa-zisa „neobligativitate” de angajare a absolvenților din școlile de ucenici⁹⁰.

Cea de a treia aniversare a luptelor din februarie 1933, deși organizată în condiții de adâncă ilegalitate, a antrenat la acțiune, ca și în anii anteriori, un mare număr de feroviar și alte categorii de oameni ai muncii din diferite centre ale țării. La București, Suceava și Itcani, de pildă, acțiunile au fost pregătite de muncitorii ceferiști participanți în 1933 la luptele de la „Grivița” și care, pentru acest motiv, fuseseră mutați „disciplinar” în localitățile respective⁹¹. „Astăzi, după 3 ani, Direcția (C.F.R. — n.n.) v-a adus la aceeași situație de mizerie ca în ajunul eroicelor voastre lupte din ianuarie-februarie 1933 — se arată într-un manifest al Comitetului regional Moldova al P.C.R. Salarii de înfometare, lipsa de materiale, descalificări, înjurături și chiar bătăi au ajuns pînă la osul muncitorului ceferist. Atelierele sînt împînzite de polițiști și informatori, pentru a vă împiedica de la drumul luptei în front unic muncitoresc, singurul drum ce vă poate scoate din mizeria de azi”⁹².

Glasul revoltei muncitorilor feroviar a răsunat puternic, la 23 februarie, în adunarea „Federației asociațiilor și sindicatelor profesionale, C.F.R.”, ținută în Capitală, la care au participat delegați din București, Cluj, Iași, Pașcani, Timișoara, Burdujeni etc. În cuvîntul lor, delegații „Griviței roșii” — așa cum s-au intitulat ei înșiși, spre marea neliniște a autorităților — au făcut să vibreze puternic nemulțumirile feroviarilor. Amenințînd cu încetarea lucrului, ei au cerut imediată soluționare a problemelor lor vitale⁹³. În zilele imediat următoare adunării, ceferiștii din Iași, Timișoara, Arad, Pașcani, au trecut la acțiuni revendicative, refuzînd

⁸⁵ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 971, f. 267; „Steagul roșu”, an VIII, nr. 4, din 1 august 1936.

⁸⁶ În 1936 a fost adoptată hotărîrea privind reținerea retroactivă a unor sume din pensiile C.F.R., fapt care a provocat agitații puternice printre cei în cauză. (Vezi Arh. St. Buc., fond. Președ. Cons. de Miniștri, dos. 20/1936, f. 27).

⁸⁷ „Farul ceferiștilor”, an. IV, nr. 10, din 15 iulie 1936.

⁸⁸ „Scinteia”, an. VI, nr. 1—2 (70—71), din ianuarie 1936.

⁸⁹ Vezi, în privința situației grele a muncitorilor ceferiști de la începutul anului 1936, broșura „Ofensiva Direcțiunii generale C.F.R. contra salariilor muncitorimii și micilor funcționari din România. Contraofensiva ceferiștilor”, Ed. C.G.S.U., februarie 1936.

⁹⁰ „Tînărul leninist”, an. XI, nr. 7, din ianuarie 1936.

⁹¹ Arh. St. Suceava, fond. Prefectura, dos. 11/1936 și 22/1936.

⁹² A.I.I.P., Cota A XX, inv. 1314.

⁹³ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 69, dos. 6442, f. 3, 40, 53.

să primească salariile din care le fuseseră reținute, în mod nejustificat, diferite sume ⁹⁴.

La 21 aprilie, la București, muncitorii de la „Grivița“ au manifestat împotriva răpirii dreptului de organizare și întrunire, angajându-se ca, de 1 Mai, să iasă cu toții pe stradă, pentru a-și manifesta ostilitatea față de regimul burghezo-moșieresc.

La 23 mai, muncitorii atelierelor C.F.R. din Timișoara au ținut o întrunire în cadrul căreia au protestat față de reducerea salariilor ⁹⁵. Feroviarilor de la „Grivița“, au oprit lucrul la 28 mai, s-au adunat în hala mare și au cerut cu tărie satisfacerea imediată a revendicărilor lor ⁹⁶. După o întrunire de protest, organizată la sediul sindicatului, muncitorii cefești de la Cluj, au plecat, la 14 iunie, în pădurea „Horia“, unde au manifestat pînă seara tîrziu, împotriva amînării la infinit de către direcția C.F.R. a satisfacerii doleanțelor lor vitale ⁹⁷.

Răspunzînd chemării comuniștilor, la 27 iunie, la „Grivița“, peste 2.500 de muncitori de la secția vagoane au oprit lucrul și s-au adunat în hala mare a atelierelor ⁹⁸. Minute în șir, muncitorii care „urgeau de pretutindeni“ ⁹⁹ au manifestat împotriva reținerilor nejustificate din salarii sub lozincile: „Jos reținerile“, „Jos fascismul“. „Vrem pace“ ¹⁰⁰. „Răsunau hălele de strigătele muncitorilor care cereau satisfacerea revendicărilor. Se dăduse semnalul de intrare în lucru și muncitorii tot nu gîndeau să se risipească“ ¹⁰¹. Cu toate că conducătorii oportuniști ai sindicatului au încercat să împiedice solidarizarea muncitorilor de la Secția I-a locomotive cu cei din hală, aceștia au intrat, peste voința șefilor lor, în rîndurile manifestanților. Însemnate acțiuni au avut loc și în restul țării. La 30 iulie, de pildă, peste 150 de feroviar din Focșani au declarat grevă, cerînd sporirea salariilor. Autoritățile, sosite la fața locului, au operat mai multe arestări din rîndurile greviștilor ¹⁰².

În astfel de condiții, caracterizate prin afirmarea voinței de luptă a muncitorimii ceferiste, s-au desfășurat pregătirile pentru convocarea Congresului al V-lea al Uniunii generale a sindicatelor C.F.R. din România ¹⁰³. Lucrările acestui Congres ¹⁰⁴ au „făcut un pas înainte,

⁹⁴ Ibidem, fond. 8, dos. 1684, f. 607; fond. 5, dos. 979, f. 119; Arh. St. Iași, fond. 279, dos. 10/1936, f. 227, 242, 264.

⁹⁵ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 979, f. 174.

⁹⁶ „Arena“, an. I, nr. 7, din 31 mai 1936.

⁹⁷ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 979, f. 227.

⁹⁸ „Scînteia“, an. VI, nr. 10—11 (79—80), din 1 august 1936.

⁹⁹ „Horia“, an. I, nr. 1, din 27 iulie 1936.

¹⁰⁰ „Steagul roșu“, an. VIII, nr. 4, din 1 august 1936.

¹⁰¹ „Horia“, an. I, nr. 1, din 27 iulie 1936.

¹⁰² Arh. C.C. al P.M.R., fond. 9, dos. 2381, f. 192, 214, ș.a.

¹⁰³ Uniunea generală a sindicatelor lucrătorilor C.F.R. îngloba muncitorii din syndicatele din București, Arad, Simeria, Pașcani, Cluj, Tr. Severin, Brașov, Sighet, Brăila, Satu Mare, Timișoara, Iași, Constanța, Galați, Buzău etc. (Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 971, f. 277).

¹⁰⁴ Vezi studiul lui I. Sandu, „Congresul de la Brașov al ceferiștilor (1936)“, în *50 de ani de la crearea Comisiei Generale a sindicatelor din România 1906—1956*, Ed. C.C.S., 1958.

de consolidare a unității și unificării sindicale pe întreaga țară¹⁰⁵. Congresul s-a încheiat cu alegerea unei conduceri pe baza frontului unic de jos. Moțiunea adoptată de congres se oprea asupra principalelor sarcini ale ceferiștilor: lupta pentru satisfacerea revendicărilor lor, lupta împotriva pericolului fascismului, pentru pace, pentru unitate, pentru libertăți democratice. Hotărârile congresului de la Brașov constituiau „...un succes al democrației române, un pas înainte pe drumul unității sindicale, al luptei în front popular pentru pîine, pace și libertate”¹⁰⁶. Ele au trezit un mare interes printre feroviarii din întreaga țară. Cei de la „Grivița” au organizat mai multe adunări fulger în ateliere, la pasarela B.M. și în alte locuri, salutînd hotărârile congresului de la Brașov¹⁰⁷.

Ceferiștii au avut meritul de a fi reușit să antreneze în acțiune, în spiritul ideilor congresului de la Brașov și muncitorii din alte ramuri. Muncitorii de la S.T.B., R.M.S., „Vulcan”, „Dorna”, syndicatele lucrătorilor textiliști, pielari, croitori, ale funcționarilor particulari etc. au adresat saluturi de solidaritate feroviarilor, după congresul de la Brașov¹⁰⁸.

Din analiza desfășurării lucrărilor Congresului de la Brașov, ca și a ecoului larg pe care l-a trezit în rîndurile oamenilor muncii din țara noastră, se desprinde concluzia că acesta ar fi putut avea consecințe dintre cele mai favorabile pentru consolidarea unității sindicale în cadrul C.G.M. Politica străină intereselor muncitorești dusă de unele elemente oportuniste din conducerea C.G.M. a împiedicat însă dezvoltarea și întărirea acestei unități. Tocmai atunci cînd noul Comitet al Uniunii, expresie a voinței delegaților tuturor sindicatelor ceferiste din țară, trecea la aplicarea celor stabilite de congres, Uniunea a fost exclusă din C.G.M. Astfel, Uniunea a fost izolată din punct de vedere organizatoric de restul muncitorimii din țară. Excluderea a survenit ca urmare a refuzului delegaților sindicatului C.F.R. de a-l îndepărta din această organizație — la propunerea Direcției generale a C.F.R. — pe luptătorul comunist Ilie Pintilie¹⁰⁹. În chip asemănător au primit membrii necomuniști propunerea de a demisiona din noua conducere a Uniunii aleasă la Brașov dovadă că spiritul de unitate sindicală se întărise în mod deosebit printre muncitori. Propunerea aparținea liderilor oportuniști ai C.G.M., cărora nu le convenea faptul că, fuseseră aleși, pe baza frontului unic, în noua conducere a Uniunii, muncitori comuniști, social-democrați și fără de partid¹¹⁰. Prin excluderea Uniunii sindicatelor ceferiste din cadrul C.G.M., „Confederația s-a făcut vinovată de spargerea unității clasei muncitoare și de slăbirea forțelor muncitorești față de forțele unite ale patronatului...”¹¹¹. Această lovitură a fost deosebit de grea pentru mișcarea

¹⁰⁵ „Scînteia”, an VI, nr. 12—13 (81—82), din 1 sept. 1936.

¹⁰⁶ „Cuvîntul liber”, nr. 39, din 1 august 1936.

¹⁰⁷ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 973, f. 435.

¹⁰⁸ Ibidem, f. 440; vezi și „Scînteia”, an VI, nr. 14—15 (83—84), din 15 septembrie 1936.

¹⁰⁹ „Cuvîntul liber”, an III, nr. 42, din 22 august 1946.

¹¹⁰ *50 de ani de la crearea Comisiei Generale a sindicatelor din România 1906—1956*, Ed. C.C.S., Buc., 1958, p. 303.

¹¹¹ „Horia”, an I, nr. 7, din 7 septembrie 1936.

revoluționară. Ea survenea într-un moment în care, așa cum aprecia plenara a V-a lărgită a C.C. al P.C.R. din 1936, curentul de unitate în luptă și de împotrivire față de atacurile patronatului și ale organizațiilor fasciste reușise să se întărească printre muncitori¹¹². La o săptămână după excluderea Uniunii din C.G.M., la 2 septembrie, Direcția generală a C.F.R. a lansat un nou atac asupra muncitorilor, modificând conținutul articolelor 34 și 46 din Statutul personalului C.F.R.¹¹³. Articolul 34 modificat interzicea participarea unor persoane din afara C.F.R. la întrunirile ceferiștilor. Măsura avea ca scop de a împiedica acțiunile comune ale feroviarilor cu muncitorii din alte ramuri, care deveniseră din ce în ce mai frecvente. Pe de altă parte, articolul 34 interzicea asociațiilor ceferiste să discute sau să se ocupe, în scris sau verbal, cu chestiuni politice, să organizeze manifestații împotriva exploatării capitaliste, sub amenințarea cu desființarea lor imediată¹¹⁴. De fapt modificările aduse articolului 46 înăspreau sancțiunile¹¹⁵ care se aplicau celor ce ar fi contravenit prevederilor Statutului C.F.R.

Excluderea Uniunii din C.G.M. și modificările aduse Statutului au indignat profund muncitorimea ceferistă. La „Grivița“, feroviarii au protestat cu hotărâre, în cadrul unei întruniri, față de aceste măsuri samavolnice și au adoptat o moțiune de protest pe care au adresat-o guvernului¹¹⁶. Câteva zile mai târziu, ceferiștii de la „Grivița“ au protestat în fața sediului C.G.M. contra măsurii de excludere a Uniunii¹¹⁷. Pe aceeași poziție s-au situat și feroviarii din alte centre. „Comitetul sindicatului C.F.R.-Pașcani, împreună cu muncitorii din atelier — se spunea în moțiunea de protest a ceferiștilor păscăneni, — în ședința de breaslă din 2 septembrie a.c. protestează contra hotărârii Confederației generale a muncii de a exclude Uniunea sindicatelor de ceferiști din confederație. Muncitorimea ceferistă din Pașcani respinge cu indignare această excludere și consideră ca o trădare atitudinea conducătorilor confederației față de întreaga clasă muncitoare ceferistă. În ceea ce privește muncitorimea ceferistă din Pașcani, stă zid în jurul Uniunii, urmînd linia trasată de congresul de la Brașov“¹¹⁸.

Avînd asentimentul feroviarilor din întreaga țară, muncitorii de la „Grivița“ au organizat în acele zile în sala „Marna“ din Capitală, o impresionantă întrunire la care participanții s-au pronunțat împotriva hotărîrii C.G.M. de a exclude din rîndurile sale Uniunea sindicatelor ceferiștilor, împotriva înăspririi prevederilor Statutului C.F.R. Adunarea a votat moțiuni pe care le-a adresat Direcției generale a C.F.R. și C.G.M.-

¹¹² *Documente din istoria P.C.R. 1934—1937*, E.S.P.L.P., Buc., 1957, p. 433.

¹¹³ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XXIV, partea II, 1936, Ed. Monitorul oficial, p. 428, 429.

¹¹⁴ „Scinteia“, an VI, nr. 16—17 (85—86), din 1 octombrie 1936.

¹¹⁵ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. XXIV, partea II, 1936, Ed. Monitorul oficial, p. 428, 429.

¹¹⁶ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 978, f. 26.

¹¹⁷ *Ibidem*, f. 30.

¹¹⁸ *Ibidem*, f. 32.

ului. Acestea exprimau protestul tuturor muncitorilor ceferiști față de măsurile cu caracter antimuncitorese¹¹⁹.

În pofida măsurilor teroriste îndreptate împotriva lor, muncitorii ceferiști au intensificat lupta pentru satisfacerea revendicărilor. La jumătatea lunii septembrie 1936, de pildă, muncitorii de la Depoul B.C. din Capitală au demonstrat în fața administrației cerind satisfacerea revendicărilor lor, printre care plata orelor suplimentare. În fața dârzeniei muncitorilor, conducerea depoului a trebuit să satisfacă cerințele acestora¹²⁰. Puternice agitații au continuat să existe și în rîndurile mecanicilor de locomotivă, care cu greu au putut fi determinați de Direcția generală C.F.R. să nu intre în grevă, la 6 octombrie, așa cum hotărîseră în cadrul adunării generale a Asociației „Tracțiunea”¹²¹. Deosebit de puternic a fost și protestul exprimat de cei 3.000 de muncitori feroviari în cadrul adunării generale a sindicatului C.F.R. „Grivița”, la 29 octombrie 1936, provocat de ofensiva patronală asupra nivelului lor de trai¹²². În zilele următoare, la „Grivița”, muncitorii de la turnătoria de bronz, sudorii și tîmplarii au impus administrației satisfacerea unor cerințe ale lor¹²³. Vii proteste împotriva condițiilor grele de muncă și de trai ale salariaților C.F.R. au fost exprimate, de asemenea, la 6 decembrie, în cadrul adunării generale a sindicatului ceferist din Pașcani la care au participat delegați din București, Iași, Galați etc.¹²⁴. Situația grea prin care treceau salariații de la C.F.R. n-a putut fi ascunsă nici chiar în dezbaterile Adunării deputaților. Iată, de pildă, ce se spunea într-una din ședințele Adunării: „Căile ferate trec printr-o grea situație, iar mult așteptata chestiune a încadrărilor care durează de trei ani, nu a fost nici azi complet terminată, ceea ce produce o mare fierbere printre ceferiști”¹²⁵. Aceste recunoașteri, făcute pe băncile Adunării deputaților de către oameni politici burghezi, demonstau dârzenia de care dădeau dovadă muncitorii ceferiști în apărarea cauzei lor drepte.

Lupta revoluționară a acestui detașament al clasei muncitoare pentru satisfacerea revendicărilor formulate la Congresul de la Brașov¹²⁶, împotriva regimului inuman la care erau supuși în închisoare conducătorii eroicilor lupte ale ceferiștilor din 1933¹²⁷, a tratamentului mizer aplicat muncitorilor din atelierele C.F.R.¹²⁸, împotriva restrîngerii producției, care arunca pe drumuri mulți muncitori¹²⁹, împotriva lipsei de măsuri pentru asigurarea protecției muncii care ducea la numeroase accidente¹³⁰, îm-

¹¹⁹ Ibidem, dos. 971, f. 286.

¹²⁰ „Scinteia”, an. VI, nr. 14—15 (83—84), din 15 septembrie 1936.

¹²¹ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 971, f. 281.

¹²² „Steagul roșu”, an. VIII, nr. 7, din 13 decembrie 1936.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 982, f. 329—331.

¹²⁵ Arh. St. Buc., fond. Președ. Cons. de Miniștri, dos. 27/1936, f. 273.

¹²⁶ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 11, dos. 2957, f. 65, 66; vezi și „Steagul roșu”, an. IX, nr. 1—2, din februarie 1937.

¹²⁷ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 68, dos. 6194, f. 49.

¹²⁸ „Farul ceferiștilor”, an. V, nr. 5 și 6—7, din 15 martie 1937 și 1 aprilie 1937.

¹²⁹ Ibidem, an. V, nr. 5, din 15 martie 1937.

¹³⁰ Vezi, în această privință, *Inspeția muncii în 1935, 1936 și 1937*, p. 316.

potriva sistemului cronometrărilor și a impunerii concedierilor fără plată¹³¹, împotriva condițiilor insalubre de locuit¹³², etc. a continuat în anul 1937. Un raport al poliției constata că în rîndurile ceferiștilor sînt „...nemulțumiri în legătură cu urcarea de prețuri la articolele de primă necesitate și scumpirea vieții din ultimul timp față de salariile lor“, care erau sub nivelul de existență¹³³. Este important de subliniat faptul că asemenea nemulțumiri se manifestau în toate centrele feroviare ale țării, că paralel cu mișcarea revendicativă a muncitorilor din ateliere, evolua și mișcarea personalului de la mișcare și tracțiune¹³⁴. Documentele vremii, și nu arareori cele ale organelor de represiune consemnau detaliat contribuția feroviarilor la lupta revoluționară a proletariatului din România. Astfel, la 20 februarie 1937, într-un raport informativ cu privire la mișcarea ceferiștilor, Siguranța nota că „agitațiunile muncitorilor, potolite pentru moment, datorită represiunii energice (referire la reprimarea sîngeroasă a eroicelor lupte din 1933 — n.n.), au renăscut, deoarece majoritatea dintre doleanțele lor nu au fost satisfăcute“. Apreciind rolul comuniștilor în pregătirea și conducerea luptelor revoluționare ale muncitorii ceferiste, raportul sublinia că, alături de rezultatele pozitive obținute pe linia realizării unității de acțiune în sînul sindicatelor și în desfășurarea acțiunilor muncitorești, „...pătrunderea elementelor comuniste în comitetul de conducere al Uniunii este un succes de netăgăduit al P.C.R.-ului“¹³⁵.

Dovedindu-se în lupta zilnică, apărătorul consecvent al intereselor vitale ale maselor, partidul comunist era urmat cu încredere de ceferiști. Legăturile partidului cu muncitorii din diferite centre ale țării se întăreau zi de zi. Din cele 40 de noi celule ale P.C.R., înființate la începutul anului 1937 în București, 8 erau la C.F.R. Delegații celulelor P.C.R. din atelierele C.F.R. din diverse centre ale țării se întruneau în Capitală pentru a discuta problemele și sarcinile care stăteau în fața mișcării ceferiste din țara noastră în acele momente¹³⁶. Scrisorile trimise de Gheorghe Gheorghiu-Dej din închisoare ceferiștilor erau citite cu mult interes de aceștia. „Ceferiștii din atelierele Nicolina — nota la 6 februarie 1937 un raport al siguranței — sînt în permanentă legătură prin scrisori cu Gheorghiu-Dej“. „Scrisoarea adresată de Gheorghe Gheorghiu-Dej ceferiștilor — nota un alt raport — a fost citită la Iași de toți ceferiștii“¹³⁷.

Acțiunile revoluționare desfășurate de feroviarii în cursul anului 1937 sînt o mărturie vie a muncii temeinice desfășurată de P.C.R. pentru

¹³¹ „Muncitorul căilor ferate“, an. V, nr. 7, din ianuarie 1937.

¹³² Vezi, în acest sens, articolul „Și vechea poveste se repetă“, în „Farul ceferiștilor“, an. V, nr. 6—7, din 1 aprilie 1937.

¹³³ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 10, dos. 2517, f. 123.

¹³⁴ Ibidem, fond. 5, dos. 971, f. 306—309, 318; dos. 978, f. 79; fond. 68, dos. 6194, f. 49; fond. 10, dos. 2517, f. 123; „Goarna“, an. I, din 1 ianuarie 1937; „Raza“, an. I, nr. 2, din 4 august 1937.

¹³⁵ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 68, dos. 6194, f. 46.

¹³⁶ Arh. M.T.T., Serv. personal, dos. 6/157706.

¹³⁷ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 69, dos. 6383, f. 30; fond. 5, dos. 980, f. 330.

organizarea acestora. Agitații puternice, provocate de condițiile grele de muncă și de trai, au avut loc la „Grivița”, la Iași¹³⁸, Tr. Severin etc.¹³⁹. Agitațiile permanente ale ceferiștilor din întreaga țară și mai ales de la „Grivița” — unde autoritățile, la propunerea Direcției C.F.R., începuseră să introducă posturi de jandarmi în ateliere¹⁴⁰ — au produs serioase îngrijorări organelor de represiune care consemnau în rapoarte, ordonanțe și buletine informative acțiunile revoluționare ale acestora. „Greva generală la C.F.R. a devenit o realitate apropiată”, scria într-un raport, la 27 ianuarie 1937, Direcția generală a poliției. Analizând aspectele care atestau posibilitatea izbucnirii grevei generale, autoritățile mergeau pînă acolo încît considerau că „situația este gravă astăzi deoarece atît sindicatul lucrătorilor ceferiști cît și Uniunea generală C.F.R.” se află sub influența comuniștilor, luptători devotați pentru unitatea de acțiune a clasei muncitoare și, „...ceva mai mult, însuși secretarul angajat salariat este comunistul Ilie Pintilie”. Pentru prevenirea izbucnirii grevei generale a ceferiștilor, același raport propunea următoarele măsuri: dizolvarea Uniunii C.F.R., pe temeiul că „e condusă de comuniști”, desființarea sindicatelor ceferiste din București, Pașcani, Simeria, Cluj, Timișoara, Iași, Galați etc. în care curentul de unitate era deosebit de puternic, interzicerea întrunirilor muncitorești solicitate, ba, mai mult, chiar retragerea permiselor de călătorie gratuită tuturor lucrătorilor C.F.R. bănuți că activează în mișcarea comunistă, cu scopul de a împiedica deplasarea acestora din oraș în oraș pentru a sprijini organizarea luptei revoluționare¹⁴¹.

P.C.R. a continuat însă, în pofida greutăților ce i-au stat în cale, să îndrume mișcarea feroviarilor pe calea luptei revoluționare¹⁴². În acest sens, o mare însemnătate au avut-o lucrările conferinței Uniunii sindicatelor ceferiste, ținută în București în primele zile ale lunii februarie 1937. La conferință, sindicatul „Grivița” a prezentat un memoriu care conținea o caracterizare cuprinzătoare a situației muncitorilor ceferiști și a stării lor de spirit. „De pretutindeni de unde venim — sublinia memoriul — aducem cu noi mărturia mizeriei și suferințelor maselor largi de ceferiști, dar și dorința hotărîtă de a-și cucerii dreptul la viață. Direcția generală a căilor ferate strînge tot mai mult teascul exploatării sub care strivește zecile de mii de ceferiști din ateliere, depouri, de la tracțiune, mișcare, întreținere și micii slujbași de la serviciile C.F.R.”. Participanții la conferință precizau că respingerea de către Direcția generală a C.F.R. a tuturor memoriilor înaintate în ultimile luni de ceferiștii din toată țara i-a convins o dată mai mult „că dreptul la viață nu se poate cîștiga prin milogală față de stăpîni, ci numai prin lupta tuturor celor ce muncesc și suferă”. Sindicatele C.F.R. din întreaga țară, continua memoriul, „...înteleg tot mai bine că nevoile și frămîntările din sînul maselor largi

¹³⁸ Ibidem, fond. 69, dos. 6343, f. 19.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ Ibidem, fond. 69, dos. 6194, f. 10

¹⁴¹ Ibidem, f. 5, 6, 7.

¹⁴² Ibidem, fond. 68, dos. 6194, f. 16

ceferiste le cer *acțiuni hotărâte și grabnice, un plan clar și unitar de activitate pe ateliere, servicii, localități și țară*¹⁴³.

Dezbaterile conferinței au scos la iveală necesitatea luptei hotărâte a personalului ceferist pentru satisfacerea revendicărilor sale, împotriva pericolului fascist și pentru pace. Acțiunile revoluționare ale ceferiștilor, care au urmat, purtau pecetea spiritului conferinței. O semnificație deosebită a avut-o acțiunea de protest a muncitorilor de la „Grivița“, din secțiile a II-a locomotive și a II-a vagoane, organizată, la chemările comunistilor, la 19 februarie, față de condițiile grele de muncă și de trai, față de piedicile de tot felul puse de Direcția C.F.R. și de statul capitalist în calea dreptului de întrunire.

Toți muncitorii prezenți în hala de montaj, la această întrunire, au cinstit eroicele lupte din februarie 1933, de la care se împlineau 4 ani, păstrînd un moment de reculegere în memoria eroilor căzuți¹⁴⁴.

Insemnate acțiuni au desfășurat ceferiștii și în provincie. La Galați, la 3 martie, muncitorii ceferiști au manifestat împotriva concedierii în baza Statutului C.F.R.¹⁴⁵ a lui Constantin David, pentru activitate revoluționară. La Iași și la Brașov, în cadrul unor întruniri, feroviarii au votat moțiuni în care cereau reprimirea imediată la lucru a tuturor celor concediați pentru participare la luptă revoluționară, anularea articolelor 34 și 46 din Statut și aplicarea integrală a prevederilor rezoluției Congresului de la Brașov¹⁴⁶. Ceferiștii din centrele de pe Valea Prahovei au cerut Parlamentului, în cadrul unei acțiuni de la mijlocul lunii martie, plata alocațiilor de scumpete și a primelor ce le reveneau¹⁴⁷. La 14 martie, în sala „Lyra“ din Timișoara, ceferiștii au votat, în cadrul unei întruniri, o moțiune cerînd: salarii corespunzătoare scumpetei, plata orelor suplimentare, reprimirea celor concediați, asigurarea atelierelor cu materiale pentru ca oamenii să aibă în permanență ce lucra¹⁴⁸.

Semnificativă pentru spiritul de solidaritate al muncitorilor a fost întrunirea din 18 martie a feroviarilor din București, desfășurată în sala „Locomotiva“. În pofida prevederilor Statutului C.F.R., la întrunire au participat delegați ai muncitorilor metalurgiști, textiliști, de la R.M.S., ai asociațiilor de salariați publici etc.¹⁴⁹. Participanții au manifestat împotriva aplicării articolelor 34 și 46 din Statut și a Statutului în general, împotriva sancțiunilor aspre prevăzute de noul cod penal pentru personalul de mișcare etc.¹⁵⁰. „Cînd un vorbitor a zis că vor declara grevă dacă revendicările nu le vor fi satisfăcute — nota cu îngrijorare un

¹⁴³ Ibidem, fond. 5, dos. 982, f. 334, 335.

¹⁴⁴ Ibidem, dos. 978, f. 98.

¹⁴⁵ Ibidem, dos. 981, f. 317.

¹⁴⁶ Ibidem, f. 301, 350; „Farul ceferiștilor“, an. V, nr. 6—7, din 1 aprilie 1937.

¹⁴⁷ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 971, f. 343.

¹⁴⁸ „Farul ceferiștilor“, an. V, nr. 10, din 15 mai 1937.

¹⁴⁹ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 98, f. 260.

¹⁵⁰ Ibidem, dos. 973, f. 440; vezi și „Farul ceferiștilor“, an. V, nr. 6—7, din 1 aprilie 1937.

raport al poliției din 19 martie — toți au aplaudat frenetic¹⁵¹. Noul comitet sindical din Simeria, ales la 28 februarie 1937, pe bază de front unic, se adresa, la 1 aprilie, feroviarilor din întreaga țară, chemându-i la luptă „Pentru un salariu mai bun, pentru o viață mai bună, pentru binele vostru și al familiilor voastre“¹⁵². În spiritul acestei chemări, feroviarii din Simeria au intrat în acțiune în luna mai; peste 400 de muncitori de la secția vagoane au oprit lucrul timp de două ore și, masându-se în fața direcției atelierelor, au cerut plata integrală a celor 40 de procente ce li se cuveneau¹⁵³. Sub presiunea muncitorilor, Direcția atelierelor a fost nevoită să satisfacă această revendicare.

Insemnate acțiuni au desfășurat și pensionarii ceferiști, care, la 12 mai, au însărcinat „Asociația generală a pensionarilor Casei Muncii C.F.R. din România“ să adreseze Ministerului Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor un memoriu în care să ceară sporirea pensiilor în raport cu „scumpirea excesivă a tuturor articolelor de primă necesitate ca: alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte, combustibil, articole care zilnic au alt preț, și totdeauna în mare urcare, iar pensiile actuale fiind pensii ce nu mai pot acoperi nici strictul necesar al unei persoane, dar încă a acelor pensionari care sînt împovărați și cu familii grele“¹⁵⁴.

O vie agitație exista și printre personalul atelierului C.F.R. — Petru Rareș. Sesizîndu-se de puternica stare de spirit revoluționară existentă aici, la 27 mai, autoritățile au anchetat muncitorii din ateliere, le-au percheziționat locuințele¹⁵⁵. În cursul anchetei, cei interogați au refuzat să dea orice fel de relație asupra activității desfășurate de comuniști printre muncitori. Cauzele acestei stări de spirit, subliniau ei, rezidă în „...teroarea morală ce domnește asupra întregului personal al atelierului mic Petru Rareș“¹⁵⁶.

Luptînd pentru impunerea revendicărilor lor, muncitorii ceferiști au desfășurat însemnate acțiuni în cursul lunii iunie. Între 20 și 21 iunie a avut loc Congresul general al Federației asociațiilor profesionale C.F.R., în sala „Locomotiva“¹⁵⁷. Dezbaterile congresului s-au caracterizat prin combativitatea muncitorimii ceferiste ale cărei revendicări principale se întruchipau în lozincile: „Jos fascismul“, „Vrem pîine și libertate“¹⁵⁸. Analiza pe care a făcut-o P.C.R. asupra felului cum s-au desfășurat lucrările congresului a scos la iveală însă și o serie de limite manifestate în timpul lucrărilor, limite ce nu au permis realizarea pe loc a afilierii Federației la C.G.M. P.C.R. preconizase aceasta cu scopul de a da posibilitate comuniștilor care activau în Federație să pătrundă în Con-federație și să impună acolo punctul de vedere al partidului¹⁵⁹. Critica

¹⁵¹ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 973, f. 440.

¹⁵² „Farul ceferiștilor“, an V, nr. 6—7, din 1 aprilie 1937.

¹⁵³ Ibidem, nr. 10, din 15 mai 1937.

¹⁵⁴ Arh. M.T.T., Serv. personal, dos. 6/196292.

¹⁵⁵ Ibidem, dos. 6/060330.

¹⁵⁶ Ibidem.

¹⁵⁷ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 68, dos. 6194, f. 20.

¹⁵⁸ Ibidem, fond. 5, dos. 989, f. 140.

¹⁵⁹ Ibidem, fond. 68, dos. 6194, f. 201.

făcută de partid a stat la baza intensificării eforturilor depuse anterior în vederea afilierii Federației C.F.R. la C.G.M.

Modul revoluționar în care au fost puse problemele vitale ale muncitorimii la congres a constituit un factor mobilizator pentru ceferiști în lupta împotriva ofensivei capitaliste. Greva demonstrativă a feroviarilor de la „Grivița“, declarată la 23 iunie pentru impunerea revendicărilor lor, a constituit primul ecou al Congresului¹⁶⁰.

Asemenea frământări au fost semnalate și printre feroviarii de la Burdujeni, Suceava, Ițcani etc.¹⁶¹

Deosebit de important de subliniat este faptul că, în timp ce muncitorii cereau hotărît să se treacă la luptă prin folosirea grevelor demonstrative pentru satisfacerea revendicărilor lor, conducătorii oportuniști ai Federației continuau să se opună acestei căi de acțiune. Acești lideri au ridicat de nenumărate ori problema excluderii din Federație a Uniunii C.F.R. și a Sindicatului C.F.R. București în sinul cărora domnea o puternică atmosferă de unitate¹⁶². Orice propunere venită din partea comuniștilor din Federație se izbea, de fiecare dată, de opoziția elementelor oportuniste. La 6 iulie, de pildă, atunci cînd comuniștii au propus publicarea în presă în numele Federației a unei moțiuni cu caracter revoluționar, care îi chema pe muncitori la acțiune hotărîtă, în front unic, liderii oportuniști s-au opus. Înfruntarea celor două poziții a sîrșit prin victoria comuniștilor din Federație; conținînd punctul de vedere al comuniștilor în problema unității sindicale moțiunea a fost publicată în numele Federației¹⁶³. Răspunzînd moțiunii și recunoscînd în ea glasul partizanilor unității sindicale, la 10 iulie, peste 1.500 de muncitori de la „Grivița“ au oprit lucrul, pronunțîndu-se energic împotriva măsurilor luate de administrația C.F.R. de a-i obliga pe muncitori să lucreze ore suplimentare neplătite. Totodată, ei au cerut respectarea demnității lucrătorilor din ateliere¹⁶⁴.

Asemenea întruniri s-au ținut la „Grivița“ și în zilele următoare. La 15 iulie, Ministerul de interne reproșa, cu vădită îngrijorare, Direcției generale a C.F.R. că: „muncitorii din atelierele C.F.R. — Grivița fac adesea ieșiri spontane, adunîndu-se în incinta ateliereilor și protestînd contra faptului că Direcția generală C.F.R. nu înțelege să le soluționeze revendicările și îi tot amină“. Consemnînd cu cinism că „...dacă se va continua astfel, vom ajunge la împușcare“ raportorii recomandau că „decît să se ajungă la gloanțe“ mai bine să se închidă atelierele ori de cîte ori au loc asemenea acțiuni¹⁶⁵.

Măsurile antimuncitorești n-au putut împiedica însă lupta muncitorilor pentru drepturile lor. La 27 iulie, comuniștii au convocat o nouă întrunire la care muncitorii, trecînd peste voința șefilor oportuniști, au cerut cu tărie directorului ateliereilor, care sosise la fața locului împreună cu inginerul șef pentru a-i împrăștia, să nu li se reducă acontul lunar

¹⁶⁰ Ibidem, dos. 6187, f. 211.

¹⁶¹ Arh. M.T.T., Serv. Ad-tiv, dos. 6/116464.

¹⁶² Arh. C.C. al P.M.R., fond. 68, dos. 6192, f. 1.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Ibidem, dos. 6194, f. 250.

¹⁶⁵ Arh. M.T.T., Serv. personal, dos. 6/113692.

de la 50% la 30% și au manifestat contra acțiunilor huliganice ale organizațiilor fasciste. În fața valului puternic de proteste care s-a produs în atelierele „Grivița“ la aflarea știrii că muncitorii care convocaseră această întrunire au fost concediați, administrația a fost obligată să dea înapoi și să-i reprimească pe muncitori la lucru ¹⁶⁶.

O manifestare hotărâtă a dorinței nestrămutate de acțiune unitară a maselor ceferiste a constituit-o întrunirea desfășurată la Pașcani, la 28 iulie, cu participarea delegaților dintr-o serie de centre feroviare ale țării. Motiunea adoptată și adresată Uniunii și C.G.M. sublinia faptul că față de situația mizerabilă în care se zbătea muncitorimea C.F.R. de ani de zile, față de scăderea continuă a salariilor, iar pe de altă parte față de sporirea orelor de muncă pînă la completa istovire, față de scumpetea excesivă și mereu în creștere care constituia o scădere indirectă a salariilor lor și îi puneau în situația de a nu-și mai putea hrăni familiile, față de îngrădirea libertăților cetățenești de organizare și expunere a nemulțumirilor, față de brutalitățile și condițiunile neomenești de muncă din ateliere, față de creșterea din ce în ce a pericolului fascismului, dușmanul de moarte al organizațiilor muncitorești se impunea „unirea tuturor forțelor muncitorești, deci lichidarea imediată a așa-zisului conflict dintre Uniunea Sindicatelor și C.G.M.“ ¹⁶⁷.

Dar elementele oportuniste din conducerea Uniunii precum și a asociațiilor profesionale ceferiste au rămas pasive la cererile justificate ale muncitorilor. Acest lucru a fost remarcat chiar și de organele poliției, care notau într-unul din rapoarte că unii conducători ai asociațiilor ceferiste, bineînțeles adversarii unității sindicale, „...recomandă însă prudență și calm“ ¹⁶⁸.

Demascînd pozițiile trădătoare pe care se situau elementele oportuniste din conducerea Uniunii, lucrătorii „Griviței“, de la secțiile de vagoane și locomotive, au continuat, în luna august 1937 lupta împotriva înăsprirei regimului de teroare, împotriva arestărilor și schingiuirilor la care erau supuși. La 14 august, zi de plată a salariilor, la „Grivița“, s-au strîns bani pentru sprijinirea celor concediați. Acest fapt a atras atenția Siguranței care aprecia că el reflectă „... cu prisosință solidaritatea ce domnește în rîndul lor și indignarea față de măsurile luate“ ¹⁶⁹ (concedieri, arestări etc. — n.n.).

Cu același scop s-au întrunit, la 20 august 1937, într-o casă conspirativă din strada Soveja, situată în vecinătatea atelierelor „Grivița“, delegați ai muncitorilor ceferiști și ai celor din alte fabrici: „Malaxa“, „Vulcan“, „Lemaître“, R.M.S. etc. Luînd cuvîntul la această întrunire, Ilie Pintilie și Grigore Preoteasa, însărcinați de P.C.R. cu organizarea acestei întruniri, au expus sarcinile ce stăteau în fața mișcării muncitorești pe linia luptei împotriva pericolului fascist, pentru satisfacerea revendi-

¹⁶⁶ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 68, dos. 6194, f. 275; fond. 5, dos. 971, f. 388, 396.

¹⁶⁷ Ibidem, fond. 68, dos. 6187, f. 259.

¹⁶⁸ Ibidem, fond. 10, dos. 2517, f. 127.

¹⁶⁹ Ibidem, fond. 68, dos. 6162, f. 27, 28, 31, 32.

cărilor muncitorești¹⁷⁰. Pe baza indicațiilor primite aci, feroviarilor de la „Grivița“ au organizat în zilele următoare noi acțiuni provocate nu numai de cauzele mai vechi, ci și de ordinul Direcției generale a poliției prin care se interzicea desfășurarea oricărei întruniri la sediul din sala „Locomotiva“. În pofida acestei dispoziții, la 2 septembrie, muncitorii au răspuns chemării comunistilor, întrunindu-se în sala „Locomotiva“. Poliția a intervenit însă, dizolvând întrunirea cu brutalitate. Indignați, muncitorii au hotărât ca, pe viitor, toate întrunirile să le țină în incinta atelierelor¹⁷¹.

La 8 octombrie, în cadrul unei întruniri a activului celulelor P.C.R. de la „Grivița“, s-au discutat o serie de probleme menite să contribuie la stabilirea unei platforme de acțiune, favorabilă ducerii cu succes a luptei feroviarilor în vederea creării condițiilor revenirii Uniunii sindicatelor ceferiste în cadrul C.G.M.-ului¹⁷². Acțiuni asemănătoare au avut loc la Cluj, Timișoara, Simeria, Galați, Nicolina¹⁷³.

Sub presiunea maselor de muncitori din sîmul C.G.M.-ului, partizani ai unității sindicale și ca urmare a puternicelor manifestații ale muncitorimii ceferiste din întreaga țară, în rîndurile căreia exista, după cum consemna un raport al poliției din 26 octombrie 1937, „o stare de spirit încordată“¹⁷⁴, Uniunea Sindicatelor C.F.R. a fost reafiliată la sfîrșitul lunii octombrie 1937 la C.G.M., în pofida manevrelor de tot felul întreprinse de oportuniștii și scizionişti strecurați în conducerea C.G.M.-ului¹⁷⁵. Reafilierea s-a produs după ce Uniunea a consultat masele largi de ceferiști, printr-o circulară intitulată: „Uniunea generală a sindicatelor de ceferiști din România către toți tovarășii membri ai C.C. și către toate sindicatele ceferiste“. În circulară se arăta că necesitatea luptei hotărîte pentru satisfacerea revendicărilor vitale ale feroviarilor și ale clasei muncitoare în general și în același timp „pericolul tot mai mare al fascismului, pericolul de instaurare a dictaturii fasciste în România și pericolul din ce în ce mai acut de război pe care îl pregătesc țările dictatoriale și revizioniste în frunte cu Germania, ne impune a face toate eforturile și sacrificiile pentru înfăptuirea unității mișcării sindicale ceferiste din România în cadrul C.G.M. Conștientă că numai unitatea de organizare și acțiune a întregii clase muncitoare din România în interiorul C.G.M. poate să se împotrivescă pericolelor amintite mai sus, am făcut tot ce am putut de a realiza această dorință a maselor ceferiste“. Totodată, se sublinia faptul că tratativele au apropiat pozițiile Uniunii și ale C.G.M., fără ca Uniunea să fi cedat din poziția sa consecvent revoluționară pe care se situase de la bun început. Întrucît guvernul a refuzat să acorde autorizație Uniunii pentru a-și convoca congresul, conducerea acesteia a procedat la o consultare largă a maselor, urmînd ca răspunsul lor să

¹⁷⁰ Ibidem, fond. 5, dos. 973, f. 444.

¹⁷¹ Ibidem, fond. 68, dos. 6195, f. 3, 4, 5.

¹⁷² Ibidem, dos. 6162, f. 27, 28, 31, 32.

¹⁷³ Ibidem, fond. 72, dos. 68889, f. 32; fond. 68, dos. 6194, f. 376, 379, 409, 412, 431.

¹⁷⁴ Ibidem, fond. 5, dos. 993, f. 38.

¹⁷⁵ Ibidem, dos. 951, f. 192.

fie hotărîtor pentru reafiliere¹⁷⁶. Reafilierea urma să intre în vigoare din momentul în care Uniunea, pe baza răspunsurilor primite din partea muncitorimii ceferiste, își dădea consimțământul definitiv.

Circulara Uniunii, care marca încheierea cu succes a tratativelor în vederea reafilierii, a produs o mare satisfacție în sînul feroviarilor¹⁷⁷. P.C.R. a salutat reafilierea ca pe un succes deosebit obținut în lupta pentru unitatea sindicală, ca pe un act care făcea posibilă intrarea în C.G.M. și a celorlalte sindicate¹⁷⁸.

La sfîrșitul anului 1937, muncitorii ceferiști, alături de celelalte detașamente ale clasei muncitoare din România, călăuziți de P.C.R., se aflau în plină luptă revoluționară împotriva exploatării capitaliste și a pericolului fascist, pentru democrație și pace.

*
* *
*

Mișcarea revoluționară a maselor ceferiste, desfășurată sub conducerea P.C.R. între anii 1934—1937 a consacrat pe mai departe muncitorimea feroviară ca pe unul din detașamentele de frunte ale clasei muncitoare din țara noastră, care luptau împotriva crîncenei exploatări burghezo-moșierești, împotriva pericolului fascist, pentru pace, pentru apărarea independenței naționale. Atelierele C.F.R. „Grivița” s-au afirmat și în această perioadă ca un bastion înaintat al luptei revoluționare a muncitorimii ceferiste, al clasei noastre muncitoare în general.

Desfășurarea mișcării revoluționare a ceferiștilor, în anii de care ne-am ocupat, a dovedit că reprimarea sîngeroasă a glorioaselor bătălii de clasă din 1933 — n-a însemnat sfîrșitul luptei feroviarilor — așa cum sperau cercurile conducătoare ale burgheziei și moșierimii — ci un semnal pentru continuarea ei. Frontul unic de acțiune muncitorească, realizat în luptele din 1933, a continuat în anii următori să se întărească, să îmbrace noi forme, determinînd schimbări în compoziția comitetelor de conducere în cele mai multe sindicate ceferiste. în sensul precumpănirii în ele a partizanilor unității sindicale, a elementelor combative — comuniste, social-democrate sau fără de partid.

Încercările făcute de burghezie pentru a răpi ceea ce cuceriseră ceferiștii prin luptă și jertfe în 1933, intensificarea măsurilor represive împotriva mișcării revoluționare a acestora și creșterea pericolului fascist, au constituit cauzele care au ridicat la acțiune pe feroviarii în acei ani. Deosebit de important este faptul că în acțiunile pe care le-au organizat, ceferiștii au adăugat consecvent acestor obiective și sarcinile luptei pentru punerea imediată în libertate a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și a celorlalți conducători ai eroicelor lupte din 1933,

¹⁷⁶ Ibidem, dos. 978, f. 219.

¹⁷⁷ Ibidem, fond. 5, dos. 951, f. 192.

¹⁷⁸ „Scinteia”, an. VII, nr. 90, din 22 decembrie 1937.

condamnați de către justiția burghezo-moșierească. Îmbinarea revendicărilor economice cu cele politice au dat mișcării ceferiste tăria necesară de care autoritățile reacționare burghezo-moșierești au trebuit să țină seama în acei ani.

Înfrângând greutățile ce i-au stat în cale, aplicînd în viață prețioasa experiență a eroicelor lupte din 1933, P.C.R. a reușit în perioada anilor 1934—1937 să organizeze și să conducă cu succes acțiunile marelor ceferiste, care, prin varietatea formelor și metodelor folosite, au îmbogățit și ridicat pe o treaptă mai înaltă mișcarea revoluționară din țara noastră.

**DOCUMENTE PRIVIND RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN 1907
IN JUDEȚUL VLAȘCA**EC. ZAHARIA,
O. ROTARU

Moment important în istoria luptei poporului român împotriva suferințelor și a mizeriei pe care le îndura din partea exploataților, Răscoala țăranilor din 1907 s-a înscris în documentele vremii. Acestea au rămas ca mărturii ale măreției scopului pentru care s-au jertfit miile de țărani în încleștare cu burghezia și moșierimea care, apărîndu-și marile proprietăți alcătuite prin abuzuri, au vărsat rîuri de sînge.

Flacăra puternică aprinsă în Moldova se întinde cuprinzînd în vîlvătaia ei și județele muntene.

Documentele care se păstrează la Filiala din Giurgiu a Arhivelor Statului, în fondul fostului Tribunal al județului Vlașca — Curtea de Jurați — necercetate încă, contribuie la o mai bună cunoaștere a acestui important eveniment.

Țăranii din județul Vlașca s-au ridicat împotriva asupritorilor lor, după cum reiese din cercetările noastre de pînă acum asupra acestui fond, în peste treizeci de localități¹, pentru aceleași motive și cu aceeași violență ca și ceilalți țărani din restul țării.

Într-un raport către Ministerul Justiției, judecătorul de instrucție, delegat al Tribunalului Județului Vlașca pentru cercetarea răsculaților din acest județ, arăta următoarele referitoare la situația grea a țăranilor: „Este netăgăduit lucru, domnule Ministru, că starea țăranului din Vlașca nu e de loc de invidiat, — vorbind în general, — din contră, dacă tînguirile aproape unanime ale țăranilor din comunele revoltate și care nu au fost posibile de a le auzi, ar fi în parte numai adevărate, dacă impresiunea ce ne rămîne că starea lor, departe de a fi înfloritoare, este cu totul rea.

Concretizate în cîteva cuvinte, natura și caracterul mișcării ne permit a arăta căror cauze — după părerea noastră — se datorește această stare economică, relativ rea, a țăranului din multe comune revoltate.

¹ Comunele Arsache, Cacaletți, Hodivoaia, Toporul, Gogoșarii Vechi, Băbăița, Chiriacu, Gratiu, Adunați-Butești, Marșa, Roata, Preajba, Trestenicu, Popești, Bălănoaia, Blejești, Purani, Stănești, Măgura, Lăceanca, Drăgănești, Goleasca, Megioala, Rușii lui Asan, Letea Nouă, Letea Veche, Parapani, ș.a.

Credem, domnule Ministru, că în afară de multe alte mici cauze, acestea sînt acelea ce au determinat această stare :

1. Învoielile agricole, pe multe locuri grele ;

2. Lipsa distribuirii cu oarecare ordine a pămînturilor de împrorietărire, ca și lipsa de pămînt pe alocuri...².

Și mai departe, pe lîngă unele cauze stabilite, de el, cu scopul de a absolvi clasele exploatoare de răspunderea ce le reveneau, expunînd pe larg în ce constau învoielile agricole și cauzele lipsei de pămînt, reprezentantul autorităților era nevoit să recunoască că starea de mizerie a țăranilor se datora exploatării și jefuirii nemiloase la care erau supuși de marii proprietari, arendași și cămătari³.

Răscoala s-a întins de la o localitate la alta. Astfel, țăranii din comunele Mereni și Alexandru Lahovari, după ce au acționat în Mereni, au trecut în comuna Rușii lui Asan, unde, împreună cu o parte din locuitorii din Letea Nouă, au atacat proprietatea Cărăbețeanu arendată de Grigore I. Constantinescu⁴. Locuitorii din comunele Copaciu și Crovu s-au adunat în comuna Ghimpați, s-au solidarizat cu răsculații de aici, au distrus firele telefonice pentru a întrerupe legătura cu autoritățile și au incendiat casele arendașilor din Naipu⁵. Țăranii Bratu Badea și Matei Călin din comuna Rușii lui Asan cereau consătenilor lor să sară toată lumea la boieri, să le ia tot „să nu mai fie boieri în comună” pentru că „aceasta este dreptatea țării”⁶. În comuna Talpa, Nicolaie Feraru, participant la răscoală, chema țăranii la luptă purtînd un steag roșu⁷. Nenumărate documente ilustrează spiritul de revoltă și unirea țăranilor porniți să-și facă dreptate și să capete ceea ce pe cale pașnică nu putuseră obține. Unirea în grupuri din ce în ce mai mari de sute de persoane sau chiar mii⁸ după ce țineau sfat și jurau să lupte pînă la sfîrșit pentru apărarea cauzei lor, le dădea siguranța în acțiunile pornite, le-a mărit combativitatea și le-a trezit credința că exploatorii pot fi înfricoșați⁹.

Distrugînd conacele, registrele și actele în care erau cuprinse învoielile agricole, împărțind cerealele, vitele și uneltele¹⁰, căuțînd să se răfuiască și cu unii reprezentanți ai aparatului administrativ, primari, perceptori și cu cămătarii satelor, răsculații au lovit atît în regimul proprietății cît și în sistemul administrativ — produsul acestuia¹¹ — în speranța că se vor elibera.

² *Răscoala țăranilor din 1907*, vol. 2, Buc., 1948, p. 18.

³ *Ibidem*, p. 119—120.

⁴ Arh. St. Filiala Giurgiu, Fond Tribunalul Județului Vlașca — Curtea cu Jurați, dos. 16/1907, f. 4.

⁵ *Ibidem*, dos. 9/907, f. 11.

⁶ *Ibidem*, dos. 16/907, f. 30, 31.

⁷ *Ibidem*, dos. 12/1907, f. 3, 76.

⁸ *Ibidem*, dos. 42/1907, f. 5 ; dos. 9/1907, f. 31.

⁹ *Studii și referate privind răscoala țăranilor din 1907*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1957, p. 72.

¹⁰ Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca — Curtea cu Jurați, dos. 42/1907, f. 12.

¹¹ *Studii și referate privind răscoala țăranilor din 1907*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1957, p. 86.

Tăria răscoalei s-a datorat faptului că marea majoritate a răsculaților, motorul ei, a constituit-o țărănimea fără pământ sau cu pământ foarte puțin. Aceasta reiese și din răspunsurile date de răsculații arestați și interogați la Tribunalul Județului Vlașca referitoare la avere. Majoritatea au răspuns negativ sau că au unul, două sau chiar patru pogoane de pământ, dar din care trebuiau să hrănească doi, trei, cinci sau mai mulți copii¹².

Documentele create cu ocazia anchetării răsculaților arată că la exploatarea fără margini se adăuga și starea de înapoiere culturală a țăranilor, cei mai mulți neștiind carte¹³. Înapoierea în care a fost ținută țărănimea a determinat această formă de luptă, altele nefiindu-i accesibile în acel moment.

Alături de răsculați au fost învățători ca Ion Marinescu din comuna Letea Veche¹⁴, Teodor Sebeșeanu¹⁵, din comuna Corbii Mari care n-au pregetat să redacteze petiții prin care se cerea pământ, să le citească broșurile răspândite printre ei, să-i îndemne la luptă. Pentru atitudinea sa din timpul răscoalei, Teodor Sebeșeanu va fi înlăturat definitiv din învățământ.

Din documentele de față reiese că la starea de revoltă au contribuit și unele elemente înaintate ca Vasile M. Kogălniceanu, profesorul Țiulescu din Teleorman și alții ale căror broșuri erau deosebit de răspândite și cunoscute prin sate¹⁶. Mulți țărani mai luminați cum au fost, de exemplu, Manea St. Arăpalea, Nicolae Stancu și Radu Băjenaru, toți din Crovu, mergeau la București de unde-și procurau aceste broșuri pe care apoi le împărțeau atât consătenilor, cât și celor din comunele învecinate Copaciu și Naipu. În comuna Talpa comandantul Excadronului 5 depozitate din Regimentul 4 Roșiori raporta judecătorului de instrucție al Tribunalului județului Vlașca că la domiciliile „principalilor instigatori” Ivan Marinescu și Radu Tănase Popescu a găsit cu ocazia perchezițiilor, la primul broșura „Cluburile țărănești” de G. V. Morțun, iar la al doilea broșura intitulată „Lupta neamului românesc pentru dreptate și libertate” a profesorului Țiulescu, care — după părerea lui — „au infiltrat idei socialiste locuitorilor” și „care au fost consecințele devastărilor de astăzi”¹⁷.

„Împărțitorii de dreptate”, unelte docile ale adevăraților răspunzători pentru răscoală, căutau să găsească vinovați printre țărani, instigatori printre elementele înaintate ale timpului care ridicaseră în mai multe rînduri problema țărănească în atenția opiniei publice.

¹² Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca — Curtea cu Jurați, dos. 15/35/1907, f. 66, 68, 71, 72 și urm.

¹³ Ibidem, fond Prefectura Județului Vlașca, dos. 21/142. După recensământul din 1898 populația județului Vlașca inclusiv orașul Giurgiu era de 200532 locuitori din care în județ 12775 știau carte, 173757 nu știau; în oraș existau 4021 știutori de carte și 9079 neștiutori.

¹⁴ Ibidem, dos. 9/907, f. 4, 5, 7; dos. 1535/907, f. 4, 8.

¹⁵ Ibidem, dos. 2238/907, f. 2, 5, 34.

¹⁶ Ibidem, dos. 1535/907, f. 8, 16, 18.

¹⁷ Ibidem, dos. 12/907, f. 64.

Măsurile de reprimare n-au înăbușit spiritul de împotrivire al țăranilor. Din documente rezultă că mulți participanți la răscoală, după ce au fost eliberați din închisori, au continuat să-i îndemne pe țăranii la nesupunere față de autorități sau să iasă la muncă¹⁸. Pe alocurea, acești „instigatori”, abia eliberați, sînt arestați din nou¹⁹.

După înăbușirea răscoalei, în care au căzut mii de țăranii vino-vați de a fi cerut o viață mai bună, marii proprietari funciari, revenindu-și din spaima ce-i stăpînise, cereau să se cerceteze pierderile suferite pentru a fi despăgubiți. De exemplu, Alexandru M. Lahovari cerea Președintelui Tribunalului Vlașca „o anchetă infuturum cu martori și expert pentru constatarea următoarelor puncte :

1. Ce avere se găsea pe proprietatea mea * înainte de răscoale :
2. Ce s-a prădat, distrus și incendiat în timpul răscoalelor ;
3. Cine a făcut aceste prădăciuni și
4. Dacă autoritățile ce erau de față s-au împotrivit²⁰.

O astfel de cerere semna și N. D. Ghika împotriva răsculaților din comuna Arsache²¹.

Clasele stăpînitoare au îngenuchiat sîngeros țărănimea care va mai suferi aproape patru decenii jugul asupririi, pînă ce, aliată cu clasa muncitoare, condusă de Partidul Comunist din România, va obține libertatea de care fusese lipsită de veacuri.

Documentele pe care le dăm în paginile următoare reprezintă o parte, dintr-un material bogat, ce redă amploarea luptei țăranilor din județul Vlașca pentru înlăturarea asupririi.

1

ORDONANȚĂ DEFINITIVĂ

Nr. 40

Noi S. Bonea Judecător de Instrucție pe lângă Tribunalul Vlașca.

Avînd în vedere actele de procedură penală aflate în dosarul Nr. 81/907, relativ la răscoalele țărănești comise în comuna Rușii lui Asan urmată contra lor :

1) Matei Badea Călin, român, plugar, de 42 de ani, născut și domiciliat în comuna Rușii lui Asan, acum arestat.

2) Marin Preda Pasvante, român, plugar, de 26 ani, născut și domiciliat în comuna Mereni, acum arestat.

3) Zamfir N. Ștefan, român, plugar, de 44 ani, născut și domiciliat în comuna Mereni, acum arestat.

4) Marin Ivan Barbu, român, plugar, de 43 ani, născut și domiciliat în comuna Letea Nouă, acum arestat.

5) Mihalache Dinu Gugi, român, plugar, de 42 ani, născut și domiciliat în comuna Letea Nouă, acum arestat.

Inculpații prin requisitorul introductiv al D-lui Procuror Nr. 2118/907, pentru faptele prevăzute și penate de art. 81 c.p. și arestați în penitenciarul local cu mandatele de arestare Nr. 1157, 1158, 1287, 1288 și 1289/907.

¹⁸ Ibidem, dos. 15/35/1907, f. 62.

¹⁹ Ibidem.

* Din comuna Stănești.

²⁰ Ibidem, dos. 4718/1907, f. 1.

²¹ Ibidem, dos. 4957/1907, f. 2.

Avînd în vedere actele dresate contra sus numiților, interogatoriile preveșilor, actele de confruntare, depunerile martorilor audiate la instrucție, requizitorul definitiv al D-lui Procuror local Nr. 2643/907, precum și toate celelalte acte aflate în dosarul cauzei din care expunem în fapt următoarele:

În ziua de 13 martie a.c., înainte de amiază, un grup de răzvrățiți din comunele Mereni și Alexandru Lahovari, după ce iau parte la devastări și jafuri în comuna Mereni, trec în comuna alăturată Rușii lui Asan unde se dedau la aceleași prădăciuni, devastează curtea moșiei D-lui căpitan, Cărăbeșanu ce o ține în arendă Grigore I. Constantinescu, și anume două case de locuit, o magazie și un pătul, luînd produse și diferite obiecte, incendiază o casă, grajd, șoproane, magazii, căpițe de fin, după care trec la curtea arendașului Mihail M. Eftimiu din comuna de reședință Rușii lui Asan, proprietatea D-nei Maria B. Grăjdănescu unde de asemenea devastează casele, magazinele cu grîu, dau foc la pătule pline cu porumb, și după cîteva ore după plecarea acestora mai sosesc un alt grup de oameni călări dintre care o parte din Letea Nouă, care continuă devastările și incendiază grajdul, îndreptîndu-se apoi spre comuna Clejani, unde în momentul cînd începuseră a devasta curtea și palatul proprietarului Dobre Ionescu sunt surprinși și împrăștiați de armată.

Dintre cei dovediți ca luînd parte la aceste devastări sunt inculpații: Matei Badea Călin din comuna Rușii lui Asan cap de revoltă care la venirea celor dinspre Mereni striga în gura mare la oameni să se unească cu aceștia spre a distruge curțile arendașilor luînd parte la devastările de la Dl. Eftimiu, găsindu-se la dînsul lucruri luate în timpul jafului și incendiului și mergea apoi spre Clejani tot la devastări, fapte recunoscute de dînsul în parte la interogatoriu arătat fiind și de martorii Costea Neagu, Ion Stan Feraru și Dobre Matache.

Marin Preda Pasvante și Zamfir N. Ștefan din Mereni, care au luat parte la devastările de la Dl. Grigore Constantinescu și M. Eftimiu, au mers la Clejani, iar Marin Preda Pasvante, luînd parte și la acelea ce au avut loc în comuna sa Merenila proprietatea D-lui Drestorian, de unde a luat mai multe obiecte din casă, punînd foc și la casa de la pădure a lui Eftimiu, fapte ce rezultă în parte din declarațiile martorilor Ilie Ion Anica, Dumitru G. Rușuigă și Marin Ion Ivan, ascultați de noi și mențiunile la confruntări.

Mihalache Dinu Gugiu și Marin Ivan Barbu, Radu M. Bocea din comuna Letea Nouă, acesta din urmă arestat cu ocazia cercetărei răscoalelor din Letea (mandatul nr. 1130, dosar nr. 77/907) care a luat parte la devastări și punerea focului de la curtea D-lui Eftimiu, fapte ce rezultă în parte din declarațiile lor la interogatoriu și din arătările martorilor Dumitru G. Rușuigă și Preda G. Anghel menținute la confruntare.

Avînd în vedere că aceste fapte, dovedite în contra inculpaților mai sus menționați, constituie crimă prevăzută și pedepsită de art. 81 c.p. pentru care urmează a fi trimiși în judecată.

Pentru aceste motive.

În unire cu requizitorul definitiv a D-lui Procuror Nr. 2643/907

Declarăm

Că există caz de urmărire în contra lor :

Matei Badea Călin din comuna Rușii lui Asan, Marin Preda Pasvante, Zamfir N. Ștefan din comuna Mereni, Marin Ivan Barbu și Mihalache Dinu Gugiu din comuna Letea Nouă, pentru crima prevăzută și pedepsită de art. 81 C.p.

Părțile civile nu sunt constituite

Disponem

A se menține mandatele de arestare nr. 1157, 1158, 1287, 1288 și 189/907, emise contra numiților preveniți.

Dosarul cauzei complex de toate actele instrucțiunii se va înainta D-lui Procuror local spre a îndeplini dispozițiunile art. 135 pr. penal.

Cu Opositate.

Prezintă Ordonanță. S-a dat de noi astăzi 25 mai 1907, în Cabinetul nostru din Giurgiu.

JUDECATOR DE INSTRUCȚIE

s.s. indescifrabil

Grefier
s.s. indescifrabil

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 16/1907, f. 9—10.

2

ACT DE ACUZARE Nr. 7197

Camera de punere sub acuzare, de pe lângă Curtea de Apel din București, prin deciziunea sa cu N. 148 pronunțată în ziua de 1 iunie 1907, a declarat că este loc a fi puși sub acuzațiune: Matei Badea Călin, Marin Preda Pasvante, Zamfir N. Ștefan, Marin Ivan Barbu și Mihalache Dinu Gugiu, majori că au comis un atentat, în scop de a săvârși jăfuiri într-unul sau mai multe sate, în luna martie 1907, fapt prevăzut și penat de art. 81 c.p. ordonând trimiterea lor înaintea Curții Juraților din Vlașca ca să fie judecați;

Noi Procurorul General, de pe lângă Curtea de Apel din București, în executarea sus zisei deciziuni și după o nouă examinare a actelor de procedură expunem următoarele:

Dezastrele ce au avut loc cu ocaziunea răscoalelor țărănești din luna martie 1907, au lăsat urme adânci și în comuna Rușii lui Asan din județul Vlașca.

În ziua de 13 martie mai mulți locuitori răsvrățiți, din comunele Mereni și Alexandru Lahovari, după ce au comis jafuri în comuna Mereni, au trecut în comuna Rușii lui Asan, unde, uniți cu o parte din comuna Letea Nouă, avînd în capul lor pe acuzații Mateiu Badea Călin, Marin Preda Pasvante, Zamfir N. Ștefan, Marin Ivan Barbu și Mihalache Dinu Gugiu au mers și au devastat proprietatea D-lui Căpitan Cărăbețeanu ținută în arendă de Grigore I. Constantinescu și a D-nei Maria B. Grăjdănescu, ținută-n arendă de Mihail Eftimiu; au distrus și incendiat case, magazii pătule, grajduri, șoproane, căpițe de fîn, jăfuind produse și alte obiecte.

În urmă, o parte din răsvrățiți au pornit la comuna Clejani, unde cînd începuseră devastările a sosit armata și-a împrăștiat.

Faptele descrise mai sus și culpabilitatea acuzaților se stabilește, din propriile lor mărturisiri coroborate cu depunerile martorilor notați în josul acestui act și procesele verbale dresate cu ocaziunea primelor cercetări.

Prin urmare sunt acuzați:

Mateiu Badea Călin, Marin Preda Pasvante, Zamfir N. Ștefan, Marin Ivan Barbu și Mihalache Dinu Gugiu, majori că în luna martie 1907, au comis

un atentat contra liniștei Statului, în scop de a săvârși jafuri și omoruri, într-unul sau mai multe sate sau orașe, fapt prevăzut și pedepsit de art. 81 cod penal.

Făcut azi

Iunie 1907

Procuror General
ss. Indescifrabil

Se vor cita ca martori : Costea Neagu Ion, Stan Feraru,
Dobre Matache, Ilie Ion Anica,
Dumitru G. Rușuigă, Preda G.
Anghel.

Procuror General
s.s. indescifrabil

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 16/1907, f. 4.

3

ROMANIA

CABINETUL

JUDECATORULUI DE INSTRUCȚIE
TRIBUNALUL VLAȘCA

Luat inculpatului Constantin Bădescu în ziua de

1 mai 1907

Cum te numești ?	Constantin Bădescu
Altfel îți mai zice ?	
Ce meserie ai ?	plugar
De câți ani ești ?	38 ani
Cum se numesc părinții ?	
De ce naționalitate ești ?	
Unde ești născut ?	în comuna Babele Vlașca
Unde locuiești ?	
Ești căsătorit ?	Da
Ai fost condamnat ?	Nu
Ai fost dat în judecată ?	Nu
Carte ști ?	Da

Judecător de instrucție
ss. Indescifrabil

Grefier,
ss. indescifrabil

Ești dat în judecată
pentru că :

Este adevărat că eu am luat o icoană de la sfatul sătesc duminică 11 martie după amiază.

Am luat-o pentru ca să jure oamenii că au să fie uniți contra ciocoilor, că nu-i lasă la urzici, ștevie și de învoielile grele.

Este adevărat că eu am luat-o din sfatul sătesc după ce mă trimisese Niculae Crețoiu, care a pus foc la casa D-lui Teodor Eftimiu din Cătunul Sterea comuna Babele.

După ce am adus icoana au început oameni să se închine și fiecare spunea „să nu ne ajute D-zeu dacă nu vom ține cu toți la Dreptate“.

Icoana a trecut din mină în mină, de la mine a luat-o Niculae Crețoiu, și de aci din mină în mină a trecut ca să se închine și să jure toți.

Fiecare jura ca să se facă dreptate și să scape de ciocoi.

Acestea se petreceau înaintea sfatului sătesc, unde nu era nimeni din ai autorității.

Casa este a Mariei Surugioaica. Ea este proprietara casei și stă și ia în casă.

Pe popa nu l-am chemat să ne ia jurământul și s-a hotărât ca a doua zi luni să înceapă revolta, căci auzisem ca și la deal la Urși, Goleasca, Clejani se începuse revolta.

Luni dimineața s-a adunat lumea toată pe linie, înaintea casei sfatului sătesc fără a fi strânși de vreun om. Toți cu ciomege am plecat la gardul casei D-lui Eftimiu, l-am distrus tot. Neculae Crețoiu a intrat în casă și a dat fos la condici în mijlocul casei, spărsese geamurile de a intrat în casă. Focul a dat cu chibrituri, pe loc a luat foc toată casa și o magazie (fierărie) de lemn.

Cînd s-a dat foc am devastat tot din casă. Ne-am întors cu toți la primărie în Babele și atuncia a venit armată pînă aci nu devastasem nici pătulele, nici nu luasem produse de la Eftimiu și nici în urmă.

Cum eram tot satul ne-a întîmpinat armata și a tras o salvă de focuri.

Niculae Crețoiu care era în fruntea noastră a căzut izbit de glonț apoi s-a liniștit satul. Atît s-a petrecut la noi în sat.

Prin urmare noi ne-am revoltat în cătunul nostru Sterea și după ce am devastat și dat foc la proprietarul Eftimiu am trecut în comuna Babele unde este primărie, eram acolo luni dimineața pe la 10 ore.

Ne-am dus să spunem primarului ce am făcut.

La noi în comună a fost o cărțulie de la Kogălniceanu, a adus-o Diniță Marin și Tudor Iuga din cătunul Sterea comuna Babele.

Diniță Marin și Tudor Iuga a adus-o la 10 ianuarie și a citit-o la țărani, cînd erau strînși țărani o citeau care știa carte.

Petiția am făcut-o chiar eu către Kogălniceanu. Cu ea s-a dus Spirea Iuga, fratele lui Tudor Iuga.

S-a dus strîns cite un ban de la vreo 30 inși.

Noi făcusem petiția arătînd învoielile și greutățile noastre.

ss. Constantin Badea

Jude Instructor,
ss .Indescifrabil

Grefier,
ss. indescifrabil

PROCES-UERBAL
Astăzi 17 aprilie, 1907

Noi Vasile Anastasiu, Inspector comunal al Plasei Neajlov din Județul Vlașca. Avind în vedere apostila D-lui Procuror al Tribunalului acestui județ pusă pe petițiunea D-lui I. Stănescu, arendașul moșiei Corbii Mari prin care reclamă că D-nul Theodor Sebășeanu, învățătorul comunei Corbii Mari în zilele când răzvrățiți incendiau și devastau conacurile moșiilor din acest județ, manifesta printre săteni povățuindu-i a proceda și ei la fel.

El căuta un cal să se ducă călare înaintea răsculaților din satele vecine, spunînd că voiește a le indica el studenților pe cine să devasteze din această comună.

Scopul nu și l-a realizat fiind sosite forțe militare prin prejur la timp, a fost denunțat autorităților militare dar a dispărut din comună fără a se putea cerceta.

A venit în comună și nu se astimpără ci umblă din circiumă în circiumă și prin sat făcînd diferite intrigi,

Propune ca martori pe preotul Nicolae Stănescu, N. N. Priboianu, Ion Constantinescu, Ilie Teodorescu, Gheorghe Befă și alți locuitori.

M-am transportat în comuna Corbii Mari la localul primăriei și procedînd la cercetare constat următoarele :

I. Stănescu, român, major, arendașul moșiei Corbii Mari, ne declară că susține în totul petițiunea dată domnului procuror și cere ca Teodor Sebeșeanu să fie dat judecății, stăruie și subscrie.

ss. Stănescu

Martorii : Preotul Nicolae Stănescu, N. Priboianu, Gheorghe Befă și Ion Constantinescu ne-au prezentat declarațiuni scrise și subscrise de ei care se anecsează aci, martorul Ilie Teodorescu — comerciant în comuna Corbii Mari lipsă din comună.

În urma acestor declarațiuni, am ascultat și pe locuitorii Sandu Stoica, Ghiță Diniță, Stan Ghinea, Niță Stan Lupașcu, Marin Săndulescu adjutorul de primar, Dobre Lupașcu, Stoica Olaru și comercianta Maria Purcărescu care mi-au făcut următoarele declarațiuni :

Inspector comunal
ss. indescifrabil

Asistenți
ss. N. C. Popescu
ss. Dumitru I. Peștrișu

Sandu Stoica român, de ani 47, plugar domiciliat în comuna Corbii Mari. În urma răscoalelor ce au avut loc în satele vecine : Udeni, Gratia și altele m-am pomenit cu D-l învățător al comunei noastre, Theodor Sebășeanu, la mine acasă, m-a găsit la masă mincînd de prinz, mi-a cerut să-l împrumut cu 10 lei căci nu i s-a dat leafa și îi trebuie, eu i-am răspuns că nu am și petrecîndu-l îmi zice să îmbrac, adică să iau cojocul pe mîne și să ieșim în curte, m-am îmbrăcat cînd domnul Theodor Sebășeanu mă întrebă că unde sînt studenți că el are să le spună cum are să facă, adică cum ar putea să distrugă și să pună foc la arendași și la alți pe care are necaz, dînsul a plecat de la mine nemulțumit, l-am văzut umblînd pe străzile satului în timpul cînd se devasta în satele vecine vorbind cu locuitori, ce o fi vorbit nu știu.

Aceasta-mi este declarațiunea pe care o subscriu.
ss. Sandu Stoica

Ghiță Diniță, român, de ani 40, plugar domiciliat în comuna Corbii Mari, a doua zi după ce s-a pus foc la conacul moșiei Udeni, eu împreună cu alți locuitori din comuna noastră, eram adunați la noi în sat pe linia satului în dreptul primăriei, mi s-a făcut foame de prînz, am plecat acasă iar pe stradă m-am întîlnit cu domnul învățător Theodor Sebeșeanu care venea la mine, m-a oprit și mi-a spus că după ce oi minca să mă duc la D-lui acasă că are să-mi spuie ceva, am mincat și m-am dus la domnul învățător Sebeșeanu acasă, l-am găsit singur cînd mi-a spus mai întîi ca să-i dau o baniță de cartofi i-am răspuns că nu am, am vrut să plec acasă el m-a oprit și mi-a spus : că dacă o veni studenți la noi în comună să nu mă dau la oparte căci ei studenții nu sunt oameni răi, la școală n-are să facă rău, am văzut pe aștilalți și anume Priboianu, Ion Constantinescu și Preotul că au cărat lucrurile în biserică de frică, am plecat la primărie unde erau și ceilalți oameni din sat adunați.

Aceasta îmi este declarația, carte nu știu.

x Ghiță Diniță

Stan Ghinea român, de ani 67 plugar domiciliat în comuna Corbii Mari, într-una din zile de dimineață, după ce s-a pus foc în satele vecine Udeni, Gratia, m-am pomenit la noi acasă cu D-l învățător Theodor Sebeșeanu că-mi cere repede să-i dau un cal al meu ca să se ducă înaintea studenților căci ei sînt aproape de satul nostru spre a-i vedea cine sunt și ce vrea să facă, altceva nu știu.

x Stan Ghinea

Niță Stan Lupașcu, român, de ani 36, plugar, domiciliat în comuna Corbii Mari, în noaptea de 12—13 martie eram la primărie cu caraualele și D-l primar și funcționarii comunali, D-l învățător. The. Sebeșeanu nu voia să stea locului ci umbra de la școală pînă la primărie comunicîndu-ne să nu ne speriem că ăia care pun foc sunt tot oameni de ai noștri și că ei vrea să facă bine în țara asta, în timpul ăsta pe la orele 2 noaptea venea vreo doi de caraulă în primărie și ne spune că arde la vale spre Corbii Ciunci, atunci noi am eșit afară spre a vedea unde este focul și s-a văzut că este înspre Mirșa iar pe șoseaua mare vreo 10 inși călări în fuga mare înspre Bărăcenii căci armata era în sat, am fugit de frică după armată care pleca din satul nostru spre Corbii Ciunci, n-am ajuns-o și ne-am înapoiat la primărie cînd vedem că dinspre șoseaua mare venea prin zăpadă un om și apropiindu-se de noi a fost D-l Sebeșeanu, pe care întrebîndu-l de unde vine mi-a spus că a vrut să iasă înaintea oamenilor călări ca să vadă ce fel de oameni sunt.

De dimineață 13 martie, orele 6 D-l Sebeșeanu vine la primărie ne găsește pe toți cei care fusesem noaptea și se adresează domnului primar să-i facă repede [rost de] un cal și să-i dea steagul primăriei ca să se ducă spre satele devastate să găsească pe studenți și să le spui el mai multe.

D-l primar și eu ca consilier l-am luat la goană. Aceasta îmi este declarația, carte nu știu.

x Niță Stan Lupașcu

Marin Săndulescu, ajutor de primar, îmi prezintă declarațiunea scrisă.

Dobre Lupașcu, român, de ani 56, plugar domiciliat în comuna Corbii Mari, în timpul răzvrătirilor m-am pomenit cu D-l învățător Theodor Sebeșeanu la mine acasă prin grădină că-mi cere repede să-i dau șeaua și să se ducă să caute și cal fără să-mi spuie unde are să se ducă, eu i-am spus că poate să o ia, însă n-a luat-o și a plecat cu dînsul nu am mai vorbit nimic. Carte nu știe.

x Dobre Lupașcu

Stoica Olaru, român, de 51, declară la fel ca Dobre Lupașcu cu adăugire că el nu a voit să-i dea șeaua spunându-i că se duce înaintea acelor care au pus foc spre a-i vedea cine sunt. Carte nu știu.

x Stoica Olaru

Maria Purcărescu fiind lipsă din comună nu i s-a putut lua declarațiunea.

Grigore Radu, primarul comunei Corbii Mari, în ziua de 12 martie a.c. D-l învățător Theodor Sebășeanu a luat din primărie steagul tricolor și l-a suit pe școală cîntînd cu copiii în școală „Deșteaptă-te Române” acest cîntec aducîndu-se la cunoștință domnului căpitan Slăvescu care în acel timp era în comună cu armata mi-a spus să-l opresc și să iau steagul de la școală.

A doua zi 13 martie a venit din nou la primărie D-l învățător Theodor Sebășeanu ca să-i dau steagul însă nu i l-am dat și i-am spus să-și vadă de treabă, mi s-a reclamat de Sandu Stoica că D-l învățător a căutat la el acasă studenți și i-a povățuit la rău.

Aceasta-mi este declarația pe care o subscriu.
ss. indescifrabil.

Theodor Sebășeanu, învățătorul școlii din comuna Corbii Mari, mi-a prezentat declarațiunea scrisă și subscrisă de D-sa, care se anexează aci. Pentru care am încheiat prezentul proces-verbal.

Inspector comunal
ss. Indescifrabil

Asistenți
ss. N. Popescu
x. Dumitru I. Pestișu

5

CABINETUL
JUDECATORULUI DE INSTRUCȚIE
DE PE LINGA
TRIBUNALUL VLAȘCA

DEPOSITIUNE DE MARTOR

Astăzi 22 martie anul

Înaintea noastră Judele Instructor pe lângă Tribunalul Vlașca asistat fiind de Grefierul Cabinetului nostru s-a prezentat Ion Fintină care ne-a înfățișat citațiunea No. prin care numitul a fost chemat și după ce a prestat jurămîntul conform art. 72 Pr. Pen., ne-a arătat că se numește în etate de 46 ani, de profesiune logofăt domiciliat în comuna Găujani rudă și care ne declară următoarele:

Sînt logofăt la D-l arendaș Leonida Cazacu din Găujani.

Duminică 11 martie am văzut pe Marin Trandafir, venind călare înspre Giurgiu, adunînd oameni să iasă în capul satului, că vin 2.000 de studenți dinspre Petroșani ca să puie foc la D-l Cazacu.

A trecut la primărie și acolo strîngîndu-se oameni, au năvălit în curtea D-l Cazacu devastînd întii casa unde a intrat spărgînd ușile cu ciomegile, apoi magaziiile.

În urma lor a venit Marin Trandafir care striga în gura mare să puie foc.

A scos chibrituri din buzunar dînd la oameni.

Savu Tătaru a sărit asupra să nu dea foc că arde tot satul, însă Trandafir l-a dat la oparte înjurându-l. În acel moment a izbucnit focul mai întâi la un bordei și apoi la magazia cu orz, ovăz, fasole, pește etc. — la șoproanele cu mașini agricole. La magazie am văzut dînd foc pe Andrei Ionașcu.

În timpul dării focului noi logofeții eram ascunși.

În capul oamenilor care au dat foc și devastat erau: Radu R. Voicu, Ștefan Ciulică, Ioan Iacov, Andrei Ionașcu, Ion Ionașcu, Dumitrache Trandafir, Neguț Ciulică, Badea Vlad, Păun Ciumber, ei erau aceia care au condus mulțimea la curte cînd s-a pus focul și cei mai dîrji la arman nu am văzut cine a pus foc.

Citindu-i-se stăruie și subscrie.

ss. Ion Fintină

Jude Instructor,
ss. Indescifrabil

Grefier,
ss. indescifrabil

6

CABINETUL
JUDECATORULUI DE INSTRUCȚIE
DE PE LINGĂ
TRIBUNALUL VLAȘCA
DEPOSITIUNE DE MARTOR

Astăzi 29 martie anul 1907

Înainte noastră Judele Instructor pe lingă Tribunalul Vlașca asistat fiind de Grefierul Cabinetului nostru s-a prezentat Constantin Ghincea care ne-a înfățișat citațiunea No. prin care numitul a fost chemat și după ce a prestat jurămîntul conform art. 72 Pr. Pen., ne-a arătat că se numește în etate de 60 ani, de profesie plugar domiciliat în comuna Găujani rudă și care ne declară următoarele:

Toamna anului acesta a venit la noi în comună un om tînăr, îmbrăcat cu cojoc, care zicea că face abonamente la unele jurnale. Cu dînsul era Marin Trandafir, Dumitrache Trandafir, Ivancea Trandafir, care mi-au propus să se adune oameni la mine într-o prăvălie goală cu acel om despre care am aflat că se numește Ion Florescu. Vrea să adune locuitori să le vorbească.

Eu nu i-am primit. Am văzut că s-au strîns pe linie unde acel Florescu le spunea ca să fim uniți, că numai așa ne vom căpăta drepturile noastre și a dormit noaptea acasă la Ivancea Trandafir.

S-au adunat cîte 20 bani de la săteni ca să se aboneze la un jurnal și în urmă am auzit că a venit jurnalul la Dumitrache Trandafir care-l citea apoi la oameni.

Citindu-i-se stăruie. Carte nu știu.

Jude Instructor
ss. indescifrabil

Grefier,
ss. indescifrabil

7

A 150

Insp. Neglavu

Pr. 31 martie 1907

Dl. inspector Com. Anastasiu va ancheta cazul de grabă și în mod scrupulos, înaintându-ne actele.

Procuror
ss. indescifrabil

DOMNULE PROCUROR

Teodor Sebeșan, învățătorul comunei Corbii Mari din Județul Vlașca, în zilele cînd răzvrățiții incendiau și devastau conacurile moșiilor din acest județ, manifesta printre săteni povățuindu-i a proceda și ei la fel.

El căuta un cal ca să se ducă călare înaintea răsculaților din satele vecine, spunînd că voiește a le indica el studenților pe cine să devasteze din această comună.

Scopul nu și la realizat fiind sosite forțe militare, prin prejur la timp. A fost denunțat autorităților militare dar el a dispărut din comună fără a se putea cerceta. Acum a venit și nu se astîmpără un moment în școală ci umblă din circiumă în circiumă și prin sat făcînd diferite intrigi.

Vă rog să binevoiți Domnule Procuror a dispune o anchetă cit se poate de urgentă și a lua măsurile ce veți voi ca să fie dat judecății și avutul nostru asigurat.

Pentru confirmarea celor ce reclam propun martori pe D-lor Preotu Nicolai Stănescu, NN. Priboianu, Ion Constantinescu, Ilie Teodorescu, G. Befa și alți mulți locuitori toți din Corbii Mari.

Primiți vă rog Domnule Procuror asigurarea distinsei mele stime și considerațiuni.

ss. I. Stănescu

Arendașul Moșiei Corbii Mari Vlașca

Domniei Sale

Domnului Procuror al Tribunalului Vlașca — Giurgiu

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 2238/1907, f. 2.

8

PROCES-VERBAL

Astăzi 9 aprilie 1907

Noi Grigore P. Bălănescu, Inspector al plășei Argeș din județul Vlașca continuînd și cercetarea despre care tratează procesele noastre cu data de 31 martie a.c. și 2 aprilie curent și chemînd înaintea noastră pe Marin Necula Văduva, român, major din satul Crovu, comuna Ghimpați la întrebările puse răspunde: după ce a pus sătenii pe fugă armata din Ghimpați am venit și eu la sătenii unde erau adunați în Ghimpați. În fruntea lor era Manea Stan Arăpalea și Nedelea Gheorghe, au trecut cu toții și au dat foc la curtea D-lui Mitică Roșca eu am stat în Crovu la înapoierea lor din Copaciu în fruntea sătenilor era Nedelea Gheorghe, Ion Țuțuroi, Manea Arăpalea și Nicolae Stîrcu și Radu Băjenaru, și alți pe care nu i-am cunoscut, toți aveau în mină cio-

mege și topoare, au intrat în curte la cucoana Sofița și au devastat tot, de aci cei din Copaciu și cițva din Crovu au plecat de a dat foc la Naipu.

La București pentru pămînt s-a dus cu petiția Manea St. Arăpalea, Niculae Stîrcu și Radu Băjenaru ce au adus de acolo nu știu.

Aceasta-i declarațiunea ce o susține. Carte nu știe.

Inspector
ss. Grigore Bălănescu

Asistenți
ss. Indescifrabil

Față cu cele arătate atit din declarațiunile celor inculpați cît și din declarațiunile martorilor ascultați reese în mod cert că răscoala și devastările curților arendășești și proprietărești din satele Crovu, Copaciu și Naipu s-a petrecut în următoarele împrejurări :

Numai încape nici o indoială că sătenii Manea St. Arăpalea, Niculae Stîrcu și Radu Băjenaru din satul Crovu, înainte de răscoală se duc la București la V. Kogălniceanu, de unde aduc broșuri pe care le împarte sătenilor din Crovu, Copaciu și Naipu, pregătindu-i în același timp, pe săteni de a fi gata de răscoală.

În ziua de 12 martie a.c. luni, vine în satul Ghimpați săteni din Crovu și parte din Copaciu, avînd în frunte pe Manea St. Arăpalea, Ion Țuțuroi, Radu Băjenaru, Nedelea Gheorghe și Niculae Stîrcu din satul Crovu și Niculae Netcu din Copaciu, toți foarte agitați stau pe linia satului.

Am încercat atit noi cît și alți funcționari ai regiei a-i liniști și am putut a-i ține liniștiți pînă la 6 seara cînd sosește în Ghimpați un escadron de Roșiori sub comanda căpitanului Crupenschi care de asemenea caută a-i potoli nu izbutește și după strigătele celor arătați mai sus, pune pe soldați pe fugă cu pietre.

Văzîndu-se dar în afară de orice pericol și crezînd că soldații nu au ordina trage focuri în ei, pleacă în corpore ca la 300—400 și se duc la Copaciu unde devastează și apoi ard curtea arendașului Mitică Roșca, de aci săteni sub aceeași comandă se înapoiază la curtea D-nei Sofia Damian, unde după ce devastează tot ce le eșia înainte furînd tot ce era în case întrebă și voiau a omori și pe logofătul Ion Mihalcea care grație săteanului Ion Pirea Stîrcu care se suise în podul casei la Florea Cojocarul al căuta unde-l găsește pe logofăt dar spune că nu este acolo.

Logofătul scapă de furia răzvrătiților care în tot timpul operațiunilor lor erau înarmați cu ciomege și topoare.

Devastînd curțile lui Mitică Roșca și Sofia Damian, tot sub aceeași comandă sătenii pleacă la satul Naipu și aci dă foc curților D-lor Ghiță Trifu și Costache Paichide, unde au dat foc și au mers cu devastările tîind și pomi din curte.

Inspector
ss. Grigore Bălănescu

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurți, dos. 9/1907, filele 30 ; 31.

ACT DE ACUZARE Nr. 7144

Camera de punere sub acuzare după lingă Curtea de Apel din București prin deciziunea sa cu nr. 141/1907; hotărăște că: Este loc de a fi puși sub acuzare: Manea Stan Arăpalea, Nicolae Netcu, Vasile P. Constantinescu zis Penciu, Nedelea G. Toader, Radu Băjenaru, Dumitru Simion zis Netcu și Ion Nedelea Tuțuroi, toți majori, că au comis un atentat contra liniștei statului, în scop de a săvârși jafuri și omoruri într-unul sau mai multe sate în ziua de 12 martie 1907, fapt prevăzut și pedepsit de articolul 81 din Codul Penal, și în consecință dispune trimiterea numiților înaintea Curții cu Jurați din Județul Vlașca, ca să fie judecați conform legii;

Noi Procurorul General al Curții de Apel, din București în executarea sus-zisei deciziuni și după o nouă examinare a actelor expunem următoarele:

În ziua de 12 martie 1907 locuitorii din cătunele Copaciu și Crovu județul Vlașca se adună în Comuna Ghimpați cu scop de a se deda la devastări, jafuri și incendieri asupra proprietăților instigați de coprinsul unei broșuri publicată de către V. Kogălniceanu sub titlul „Către Săteni“ adusă în localitate de către acușați: Manea Stan Arăpalea și Radu Băjenaru, care fuseseră la București în acest scop la V. Kogălniceanu.

În arătata zi sătenii din zisele cătune și din Ghimpați, văzînd că armata care venise pentru liniștirea celor răsculați se retrăsese, se înarmează cu ciomege, securi, coase etc. și sub conducerea lui Manea Stan Arăpalea, Vasile P. Constantinescu zis Penciu care-și atîrnase un clopot de gît, Neculae Netcu, D.tru Simion și Radu Băjenaru distrug mai întii stîlpii firelor telefonice, și apoi pleacă spre Copaciu unde ajungînd pun foc la casele arendașului Mitică Roșca și apoi trec în cătunul Crovu; Aice se unesc cu săteni acestei cătune cari cei mai principali sunt: Ion Nedelea Tuțuroi și Nedelea G. Teoader și merg la casa d-nei Sofia Damian unde distrug și jefuiesc tot spărgînd și casa de fier și voind apoi a omori pe logofătul Iorgu Mihalcea care pentru că să scape de furia lor sălbatică s-a refugiat și a ascuns în podul casei unui sătean.

De aicea trec cu toți în cătunul Naipu unde devastează, distrug și incendiază casele și avutul arendașilor C. Paichide și Ghiță Trifu, tăind chiar și arborii din grădină și curte cauzînd astfel daune enorme proprietarului și arendașilor.

Culpabilitatea acuzaților se stabilește din propriile lor mărturisiri, făcute în parte, din arătările lui Neculae Stîrcu, Nedelea Gheorghe, Ilie Gheorghe, Ivan Pene Stoian Marin și din procesele verbale dresate cu ocazia primelor cercetări.

Prin urmare sunt acuzați: Manea Stan Arăpalea, Nicolae Netcu, Vasile P. Constantinescu zis Penciu, Nedelea G. Toader, Radu Băjenaru, Dumitru Simion zis Netcu și Ion Nedelea Tuțuroi, toți majori, că au comis un atentat contra statului în scop de a săvârși jafuri și omoruri într-unul sau mai multe sate în ziua de 12 martie 1907, fapt prevăzut și pedepsit de art. 81 din Codul Penal.

Făcut la Parchetul nostru azi la 4 iunie 1907.

Procuror General

s.s. G. A. Drăghicîu

Se vor cita: Neculae Stîrcu, Nedelea Gheorghe, Ilie Gheorghe, Ivan Pene Stoian Marin, Sofia Damian, Iorgu Mihalcea, Ghiță Trifu, C. Paichide și Mitică Roșca.

Procuror General

s.s. G. A. Drăghicîu

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 9/1907, f. 1.

10

ROMANIA
CABINETUL
JUDECATORULUI DE INSTRUCȚIE
PE LINGA
TRIBUNALUL VLAȘCA

DECLARAȚIE DE INFORMATOR

Luat inculpatului în ziua de 6 mai 1907.

Cum te numești ?	Niculae Stîrcu
Altfel îți mai zice ?	
Ce meserie ai ?	plugar
De câți ani ești	de 52 de ani
Cum se numesc părinții ?	
De ce naționalitate ești ?	
Unde ești născut ?	Com. Ghimpați Căt. Crovu
Unde locuiești ?	
Ești căsătorit ?	
Ai fost condamnat ?	Nu
Ai fost dat în judecată ?	
Carte știi ?	Nu

Judecător de instrucție
ss. indescifrabil

Grefier,
ss. indescifrabil

Ești dat în judecată pentru că, Este adevărat că venind cei din Copaci la noi în Ghimpați în cătunul la Crovu, unde stau eu am plecat și eu cu ei la casa D-nei Sofița Damian, unde s-a devastat casa. Cînd am sosit, cînd erau două saltele și o mușama asvirlite în curte.

S-au tăiat saltele și mușama. Am făcut foc în șosea și mi se pare că le-a pus pe foc ca și scaunele.

Capul revoltei la noi a fost Vasile Penciu, venit din Copaci cu clopot de gît, clopot mare.

El era în frunte, trecuse și în Ghimpați.

Niculae Netcu era cu niște clopoței băgați în nădragi.

Este adevărat că am fost la București la V. Kogălniceanu împreună cu Manea Arăpalea am fost și am dus petiția ce ne-o făcuse Ion Marinescu din Letca veche.

Cînd ne-am dus să ne facă Ion Marinescu, fost învătător, acea petiție am fost cu Manea Arăpalea și cu Nedelea Gheorghe din Ghimpați Căt. Crovu.

Ne-am dus la Marinescu fiind că tot el făcuse petițiile celor din Letca veche și din Mereni.

La V. Kogălniceanu am fost prin luna lui februarie, am fost la dînsul după adresa petiției.

Era pela ceasurile zece. Ne-a spus Kogălniceanu că petiția este bine făcută, a citit-o deabinelea. Ne-a zis să stăm liniștiți că într-un an sau doi, o să iasă un articol pentru neamul țărănesc, adică o dreptate, de la oamenii ai mari.

Că are să vie la comună la noi o hirtie de la dînsul, pe care s-o ducem la primărie iscălită de noi toți

și s-o iscălească și primarul; Dacă nu o vrea primarul să o iscălească să-i scriem o carte poștală.

Ce era de hirtia aceea pe care spunea că o va trimite, nu știu.

Până să intrăm la V. Kogălniceanu am așteptat în curte la ușa, fiindcă mai erau în năuntrul din patru comuni țărani: din comuna Clejani, din Letca Nouă — Iancu Stănescu și Tudor Ion Gociu, și din Dorohoiu doi oameni din o comună și doi din alta.

Cu cei care erau înăuntrul a stat mai mult de vorbă de cât cu noi.

Cînd au ieșit ei afară doi din moldoveni spunea că la 1864 li s-a dat îndoit pămînt, 14 pogoane pe care le-au lucrat cu bălegar și acum se scoală proprietarul de le ia pămîntul.

Kogălniceanu pe cînd ieșau ei le-a zis să facă o petiție la primărie la ei, să vie cu ia la dînsul că vorbește el cu proprietarul să nu le ia pămîntul.

Carte nu știe. Stăruie. S-a citit.

Jude Instructor,
ss. Indescifrabil

Grefier,
ss. Indescifrabil

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 9/1907, f. 5 și 7.

11

CABINETUL JUDECATORULUI DE INSTRUCȚIE PE LINGA TRIBUNALUL VLAȘCA

DEPOSITIUNE DE MARTOR

Astăzi 6 mai anul 1907

Înainte noastră Judele Instructor pe lingă Tribunalul Vlașca, asistat fiind de grefierul cabinetului nostru s-a prezentat Nedelea Gheorghe care ne-a înfățișat citațiunea nr. prin care numitul a fost chemat și după ce a prestat jurămîntul conform art. 72 Pr. Pen., ne-a arătat că se numește în etate de 40 ani, de profesie domiciliat în comuna Ghimpați căt. Crovu rudă și care ne declară următoarele:

Este adevărat că am văzut pe Vasile Penciu din căt. Copaci, cînd venise cu răscoala la noi în căt. Crovu luni seara spre marți.

Avea un clopot mare la gît și el ne-a strîns pe toți cu Ilie Gheorghe Cimpoeșu de pe drum cînd au venit din Copaci.

Am văzut pe Niculae Nedcu din Copaci în curtea proprietăresei Gafița Damian cînd avea niște clopoței în nădragi și îi tot zăngănea umblînd prin curte.

Eu n-am fost la București la Kogălniceanu. Petiția noastră ne-a făcut-o Ion Marinescu din Letca veche, cu care s-a dus la București Arăpalea, Nic. Stîrcu și Radu Băjenaru. Carte nu știe.

Jude Instructor,
ss. Indescifrabil

Grefier,
ss. Indescifrabil

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 9/1907, f. 4.

12

CABINETUL
JUDECATORULUI DE INSTRUCȚIE
PE LINGA
TRIBUNALUL VLAȘCA

DEPOSITIUNE DE MARTOR

Astăzi 3 aprilie anul 1907.

Înainte noastră Judele Instructor pe lângă Tribunalul Vlașca, asistat fiind de Grefierul Cabinetului nostru s-a prezentat Anastase Popescu care chemat și după ce a prestat jurământul conf. art. 72 Pr. Pen. ne-a arătat că se numește în etate de 41 ani de profesiune comerciant domiciliat în comuna Găujani rudă și care ne declară următoarele :

Sînt comerciant de manufactură în comuna Găujani și duminică pînă la ora 12 era liniște în comună, cînd după plecarea la Giurgiu a trăsuri arendașului Cazacu ce nu era în comună, un logofăt din curte Ion Faulenca, au scos niște saci, și risipindu-i pe linie s-au strîns copii în fața curtei. În acest moment a venit Marin Trandafir de la Giurgiu cu un bilet către Ștefan Ciulică fostul primar strigînd că a căzut guvernul și zicînd: înainte băieți să mergem la capul satului că vin studenții.

Am auzit că apoi a încălecat pe un cal și s-a dus la Petriș și cînd s-a înapoiat a spus lumii ce era adunată la capul satului să puie foc la arendaș, că vin studenții dinspre Petroșani. Atunci lumea și mai ales tinerii a început să devasteze curtea D-lui Cazacu.

Eu m-am ascuns în pivnița prăvăliei. Pe la orele 5 p.m. au venit niște oameni străini călări și după aceasta s-a dat foc la curtea și aria arendașului. Cine erau aceia călări nu i-am cunoscut neputînd distinge bine din pivniță.

Am auzit că s-au dus la Marin Cazacu la cîrciumă seara care de frică le-a dat de băutură și poate că el îi cunoaște.

Ștefan Ciulică fostul primar a intrat cu forța împreună cu alții în primărie punînd stăpînire pe teleon. Tot atunci s-a luat goarna și s-au adunat oameni.

Toată noapte a ars la curte și arman și oameni cărau produse, fierărie și ce găseau. Luni oamenii au forțat pe secretar de a scos registru cu rămășițe de învoieli agricole, și l-au distrus. Luni au luat porci din baltă ai arendașului și i-au împărțit. Marți s-au dus la cătunul Bălăria și au luat vitele pe care le luase de la curte Bălăriei, împărțindu-le Găujeneni. Tot marți am auzit că Ioan Ionașcu, în dreptul prăvăliei mele, laudîndu-se că el a știut cum să dea focul mai bine; așa la batozele de treerat spunea că a pus paie dedesupt, le-a uns apoi cu ulei mineral ce a găsit la curte și a dat foc.

Citindu-i-se stăruie și subscrie.

ss. A. Popescu

Jude Instructor,
ss. Indescifrabil

Grefier,
ss. Indescifrabil

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 42, f. 12.

13

CABINETUL
JUDECATORULUI DE INSTRUCȚIE
PE LINGA
TRIBUNALUL VLAȘCA

DECLARAȚIE DE INFORMATOR

Astăzi 3 Maiu anul 1907

Înainte noastră Judele Instructor pe lângă Tribunalul Vlașca, asistat de Grefierul Cabinetului nostru, s-a prezentat Marin I. Văcăruș care ne-a înfățișat citațiunea nr. prin care a fost chemat, arătându-se că se numește în etate de 25 ani, de profesiune plugar domiciliat în comuna Trestenicu de Sus rudă și care ne declară următoarele :

A doua seară după ce s-a pus foc la curtea D-lui Petrache Ștefănescu am fost luat tot satul să mergem la curtea D-lui Marin Fielencescu, arendașul moșiei Trestenicu de sus. Am cunoscut la lumina focului ce se pusese în curte pe Oprea Micu Turlea și Ion Chircă din cătunul Ludăneasca, pe aceștia nu i-am văzut când au pus foc după cum am declarat de frică la jandarmi.

Mai era dintre răzvrățiți și Dragomir Lefu din Grosu ce era servitor la D-l Petrache Ștefănescu, acesta purta pîteni la picioare, și făcea pe studentu. În capul răsculațiilor era Gheorghe Ogoreanu, logofăt la D-l Petrache Ștefănescu, care era la început călare și spunea să-l urmeze la foc și devas-tări, că el răspunde de fapt.

De acolo au plecat la Trestenicu Popesci, tot după jafuri și incendii însă eu nu am fost mai departe, retrăgîndu-mă din mijlocul lor. Citindu-i-se stăruie. Carte nu știe.

Jude Instructor,
ss. Indescifrabil

Grefier,
ss. Indescifrabil

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 50/1907, f. 5.

14

4718/907

Pr. 28 noiembrie 1907
Termen la 8 ianuarie 1908
Nr. 24525

ss. Indescifrabil

DOMNULE PREȘEDINTE

În primăvara anului acestuia locuitori revoltați în defața autorităților trimisă de Ministru de Interne și în defața autorității Comunale mi-au distrus completamente prin devastare, jaf și foc, toate produsele, uneltele de muncă, obiectele de casă, vitele și ecaretele ce aveam pe proprietatea mea Stănești din Jud. Vlașca.

În vederea unui eventual proces ce voiesc a porni în contra Ministerului de Interne reprezentat prin Dl Ministru de Interne din București și în Contra Primăriei Comunei Stănești, reprezentată prin Dl Primar respectiv și

întru cît am nevoie de constatarea unei stări de lucruri, ce într-un viitor apropiat s-ar schimba prin Clădirile ce voiesc a face. Vă rog să bine voiți a chema de urgență sus arătatele părți pentru ca defața Dlor și a mea să orînduiți o anchetă înfutura cu martori și expert pentru constatarea următoarelor puncte :

- 1). Ce avere se găsea pe proprietatea mea înainte de răscoală ;
- 2). Ce s-a prădat, distrus și incendiat în timpul răscoalelor ;
- 3). Cine a făcut aceste prădăciuni și
- 4). Dacă autoritățile ce erau de față s-au împotrivit.

Alăturăm două copii după prezenta pe coale de cite un leu și o copie de proces verbal.

Cu distinsă stimă
Alex. Em. Lahovari

Pr. pr. V. Niculescu
adr. Giurgiu

Dsale

Dlui Președinte al Tribunalului Vlașca

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 4718/1907, f. 1.

15

PROCES-VERBAL

Astăzi douăzeci și cinci Iunie anul una mie nouă sute șapte.

Curtea cu Jurați din Județul Teleorman, compusă din Dul. St. Miculescu, Consilier la Curtea de Apel din București, delegat de Dul. Prim Președinte al acelei Curți prin adresa n. 6140/907 a prezida Curtea cu Jurați din acest Județ și din Dunii Iuliu A. Florian Judecător de Ședință și Vladimir Mavrodineanu Supleant de la Tribunalul din Teleorman, ca asesori, s-au adunat în localul ordinar al ședințelor sale în prezența Dlui I. Pandelescu Procurorul Tribunalului Teleorman, delegat de Dul Procuror General al Curței de Apel din București și a Dlui Ioan Petrescu, Grefier al Curței, spre a proceda la judecarea procesului instruit contra lor : Alecu Petre Chițu, Florea Ion Burtan, Dumitru Ion Bunea, Stancu Radu I. Scăunașu, Florea F. Pircoveanu, Ghiță Marin Pirjol și Ion Petre Micu, majori, acuzați că în ziua de 11 Martie 1907 au comis un atentat în contra liniștei statului în scop de a săvârși jefuire și omoruri într-unul sau mai multe sate.

Ședința publică fiind deschisă s-au adus acuzații liberi și însoțiți numai de paznici ca să nu scape.

Interpeleți de Dul Președinte pe rînd fie care acuzat toți fiind asistați de Dul Avocat Petre I. Popescu Sălisteni apărător numit din oficiu, primul acuzat a declarat că se numește Alecu Petre Chițu, că este de ani 50, al doilea acuzat a declarat că se numește Florea I. Burtan că este de ani 34, al treilea acuzat că se numește Dumitru I. Bunea că este de ani 34, al patrulea acuzat, că se numește Ștancu Radu S. Scăunașu, că este de ani 30, al cincilea acuzat că se numește Florea F. Pircoveanu, că este de ani 31, al șaselea acuzat că se numește Ghiță Marin Pirjol, că este de ani 41, și al șaptelea acuzat că se numește Ion Petre Micu, că este de ani 40, că sunt toți de profesie plugari, născuți și domiciliați în comuna Belitori, Județul Teleorman.

Grefierul a făcut apelul nominal al juraților nescuzați și nedispensați cari compun lista sesiunei prezente, listă care a fost comunicată și lăsată în copie fie cărui acuzat în ziua de 23 Iunie 1907 cum probează procesele verbale adresate de Dul D. Ciocănescu, șeful Portăreilor Tribunalului Teleorman aflate la dosar.

Numărul juraților ordinari prezenți fiind numai de două zeci s-a pus în urnă numele acestora și, pentru completarea numărului de două zeci și

cinci cerut de lege, s-a mai pus în urnă numele celor patru jurați suplimentari prezenți anume: Bengescu Dumitru, Gherase Miliare și Ciurea Sotir și I. Ștefănescu precum și numele celui dintâi jurat complimentar prezinte anume: N. Giurgiuveanu excluzându-se ceilalți jurați complimentari prezenți anume: Nicolaie Bujoreanu, Ioan D. Eliescu, și Stan Călin Ghena.

Dl Președinte a făcut apoi cunoscut acuzaților că toți împreună au dreptul de a recuza șase jurați asemenea și Ministerul Public că are dreptul de recuza șase Jurați fără arătare de motive.

Acuzații au declarat că au însărcinat pe apărătorul lor Dl Avocat Popescu Silișteni a face recuzările în numele lor.

Dl Președinte a procedat la tragerea la sorți a Juraților de judecată; cei doisprezece jurați al căror nume a ieșit din urnă și care n-au fost recuzați fiind Dnii I. Ștefănescu, Ghe Frățilescu, Ciurea Sotir, Apostol Marinescu, Ghiță Lazăr Neacșu, Florea D. Nicolescu, Ioniță Gh. Rădol, Dimitrie Ghiolu, Folea Mihăilescu, Ion D. Paladelescu, Nicolaie Ionescu și Anghel Arizeni, Comisiunea Juraților de Judecată s-a declarat formată, acești Dnii Jurați și-au luat locurile lor în rîndul, cum ești la sorți, în fața băncii acuzaților separați de public.

Dl Președinte a adresat Juraților, care stau în picioare și cu capul descoperit, discursul prevăzut de art. 337 pr. penală fie care jurat chemat pe nume și pe rînd, a ridicat mîna și a răspuns „Jur”.

Dl Președinte a anunțat apărătorilor acuzaților dispozițiunea art. 336 pr. pen., a spus apoi acuzaților să fie cu luare aminte la cele ce au să audă și Grefierul a citit cu voce tare și rar, Deciziunea Camerei de punere sub acuzare și actul de acuzare.

După aceasta Dl Președinte s-a conformat cu dispozițiunea art. 399 pr. penală. Dl Procuror a prezentat lista martorilor ce sunt de ascultat atît după cererea sa cit și după cererea acuzaților — această listă s-a citit de Grefier ea nu cuprinde decît pe martorii al căror nume, profesiunea și locuința, fusese notificate cu mai mult de 48 ore, mai înainte de cercetare, acuzaților de către Ministerul Public și Ministerului Public de către acuzați, cum probează procesele verbale dresate de Dl O. Ciocănescu, Șeful Portăreilor Trib. Teleorman, cu data 23 Iunie 1907 atașate la dosar.

Toți martorii răspunzînd la apelul făcut ei au fost conduși în camerele destinate lor, luîndu-se măsuri a nu comunica cu nimeni și nici între dinșii.

Dl Președinte a procedat la interogatoriul fiecărui acuzat în parte.

În virtutea puterii sale discreționare Dl Președinte — după cererea Dlui Procuror General, — a dispus și s-a ascultat ca informator Dl N. Prițescu, unul din cei devastați, care a fost prezinte în sală.

După aceasta s-a introdus în ședință unul cite unul martorii și s-au ascultat în deosebi și verbal în ordinea stabilită de Dl Procuror, mai întîi martorii chemați după cererea sa anume: Pantelimon Stăfiescu, Ioniță Dițoiescu, Ion Constantinescu, Marin Voicu Dabu, Ion Petre Lupu, Ilie N. Dabu, Marin Radu I. Păun, Iacob Macrea, Dumitru D. Moncea, Stan T. Pîrjol, Dumitru M. Pîrjol, Nedelea Gh. Burtan, Marin F. Scăunașu, Firică G. Băltoiu.

Dl Procuror a declarat că renunță la ascultarea celorlalți martori chemați după cererea sa și Apărarea, declarînd că nu și-i însușește.

Curtea a luat act și a dispus ca acești martori să nu mai fie ascultați găsînd că depunerile lor nu sunt necesare pentru descoperirea adevărului.

S-a introdus apoi și audiat martorii propuși de acuzați și anume: Marin Stancu Dabu, Stan Stancu Dabu, Pană St. Magheras, Florea Nicula Delca, Marin N. Petre, Ilinca Dragomir Coman, Ilie Tiță, Constantin Urtună, Gheorghe Ion Puriu, și Constantin M. Puriu.

Apărarea a declarat că renunță la ascultarea celorlalți martori propuși de acuzați și Dl Procuror declarînd că nu și-i însușește, Curtea a luat act și a dispus ca acești martori să nu mai fie ascultați, găsînd că depunerile lor nu sînt necesare pentru descoperirea adevărului.

Se constată că mai înainte de a depune, fiecare martor a prestat jurămintul conform și în termenii prescriși de art. 342 pr. penală — afară de Ioniță Dițoiescu, Iacob Macrea și Dumitru M. Pîrjol, care s-au ascultat ca.

informatori fără jurământ, primii doi declarând că au pretențiuni civile, iar cel din urmă fiind în etate de 15 ani.

Dl Președinte a îndeplinit în privința martorilor și a acuzaților formalitățile prescrise de art. 342 și 344 procedură penală.

În urma depunerilor martorilor, Dl Procuror a dezvoltat mijloacele sprijinitoare acuzației, apoi apărătorul acuzaților având cel din urmă cuvântul a făcut apărarea.

Interpeleți de Dl Președinte pe rând fiecare acuzat a declarat că nu mai are nimic de zis.

Dl Președinte a întrebat pe jurați dacă sunt luminați asupra chestiunii și dinși răspunzând afirmatic, a declarat dezbaterile închise, a făcut rezumatul cauzei și a adus la cunoștință Juraților incunoștințările prevăzute de art. 365 și 371 pr. penală, a pus cestiunile la care Jurații au să răspundă și le-a citit în ședință.

Asupra punerii chestiunilor apărătorul acuzaților și Dl Procuror au declarat că nu au de făcut nici o obiecțiune.

După aceasta Dl Președinte a înminat cestiunile scrise, subscrise de Dsa primului Jurat, împreună cu dosarul afacerii, afară de depunerile scrise ale martorilor.

Dl Președinte a ordonat și s-au scos acuzații din ședință, iar Jurații s-au retras în camera lor spre a delibera, unde să găsește scrisă cu litere mari și afișată la locul cel mai în vedere instrucțiunea prevăzută de art. 366 pr. penală.

Dl Președinte a dat scris șefului gardei de serviciu, caporalul Trifu Florea din Regimentul 20 Teleorman ordinul N. 1232 prescris de art. 367 procedură penală.

După deliberațiunea lor toți jurații comisiunii au reintrat în ședință și au reluat locurile lor.

Dl Președinte i-a întrebat care este rezultatul deliberațiunii lor. Primul jurat Dl I. Ștefănescu s-a ridicat și cu mâna pe inimă a citit declarațiunile juraților, după ce a pronunțat formula prevăzută de art. 372 pr. penală.

Declarațiunile Juraților subscrise de primul Jurat ales, s-a dat de dînsul în mină Dlui Președinte, aceste declarațiuni s-au subscris de Dl Președinte și de Grefier.

Dl Președinte a ordonat și s-a introdus din nou acuzații în ședință și în azul lor Grefierul a citit declarațiunile Comisiunii Juraților în prezența lor.

Acuzații Florea F. Pircoveanu și Ghiță Marin Pirjol, fiind declarați neculpabili de faptul ce li se imputa Dl Președinte a pronunțat ordonanța de achitare nr. 20, ordonând ca ei să fie puși de îndată în libertate, dacă nu vor fi deținuți pentru alte cauze.

Acuzații Alecu Petre Chițu, Florea Ion Burtan, Dumitru Ion Bunea, Stancu Radu S. Scăunașu și Ion Petre Micu fiind declarați culpabili prin verdictul Juraților, Dl Procuror, a cerut aplicarea art. 81 comb. cu 60 cod penal și a se condamna acești acuzați să plătească solitar statului suma de patruzeci și doi lei cheltuieli de procedură.

S-a dat apoi cuvîntul apărătorului acuzaților care a cerut indulgența Curtei în aplicarea pedepsei.

Dl Președinte a interpelat personal pe fie care acuzat în parte, dacă mai au ceva de zis în apărarea lor.

După răspunsul acuzaților la această interpelare, Curtea a deliberat în secret și Dl Președinte a pronunțat în fața publicului și acuzaților deciziunea nr. 21 prin care se condamnă acuzatul Alecu Petre Chițu la zece ani muncă silnică, acuzații Florea Ion Burtan, Dumitru Ion Bunea și Stancu Radu Scăunașu la cite opt ani muncă silnică și acuzatul Ion Petre Micu la 5 ani reclusiune și să plătească în mod solidar statului suma de patruzeci și doi lei cheltuieli de procedură.

Mai înainte de a pronunța această deciziune Dl Președinte a citit textele legii aplicate și anume art. 81 și 60 cod penal și apoi a făcut cunoscut

condamnațiilor că au termen de trei zile libere pentru a face recurs în Casa-
șiune, recurs care trebuie făcut la Grefa acestei Curți. De cele constatate
s-a încheiat acest proces verbal, care s-a scris de Dl Președinte și de
Grefier, conform art. 395 procedură penală.

Președinte,
ss. St. Miculescu

Grefier,
ss. I. Petrescu

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu
Jurați, dos. 15/35/1907, f. 163 ; 164 ; 195 ; 196.

16

Declarație

Eu Marin Badea Gheorghe de ani optusprezece de fel din comuna
Rușii lui Asan vă declar că pe cînd mă duceam la curtea ca să iau și eu
griu am văzut și am auzit cînd Bratu Badea striga pe linia satului în drep-
tul curții ca să sară toată lumea să ia de la boieri că aceasta este drepta-
tea țării, astfel că toată lumea ieșea și lua cite ceva de la curte. Stăruie.
Carte știu.

ss. Marin Badea Gheorghe

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu
Jurați, dos. 16/1907, f. 31.

17

Declarație

Eu Ion Stan Feraru de ani optusprezece din comuna Rușii lui Asan
vă declar că locuitorii Matei Badea Călin și Bratu Badea din această comună
au început a striga în gura mare ca să sărim cu toți la boieri să-i luăm
tot ca să nu mai fie boieri în comună, să-i luăm griu, porumb, tot ce are
numiții de mai sus au început a ne înjura pe cei care nu vom sări. Alt nu
știu. Carte nu știu.

L. S.

Ion Stan Feraru

Șeful plutonului,
Serj. ss. Săndulescu

Primar,

ss. Marin Neacșu

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu
Jurați, dos. 16/1907, f. 30.

Comuna Talpa
Plasa Glavacioc
Județul Vlașca
nr. 290
1907 martie 24

Serviciul Ad-ței Generale
nr. 02958 30 Mar 1907
Prefectura Județului Vlașca

DOMNULE PREFECT

În ziua de Duminică 11 curent pe la orele 9 dimineața ne pomenim venind la Oficiul primăriei ca peste o sută de locuitori din comuna Netoți, județul Teleorman înarmați cu topoare, furci de fier și ciomege și cum în fața primăriei se găseau alți locuitori din Talpa în sumă ca peste 50 încă de dimineață probabil care așteptau sosirea celor din Netoți, căci cum au sosit, s-au unit cu toți strigând ura, au năvălit în oficiul primăriei, Oficiul Poștal și Percepția fiscală ce sînt sub același acoperiș, distrugînd totul telefonul, mobilierul și dînd foc arhivei pe care o cărau cu brațele în stradă scăpînd registrele de stare civilă, condica cu bilete de vite și de Identitate pe care le-am ridicat de pe jos murdare în timpul cînd voiau a le pune pe foc cu care am fugit ascunzîndu-mă la un locuitor.

În acest interval sau adunat peste 300 locuitori și împreună cu femeii și copiii au trecut la curtea proprietății D-lui Costescu Comănescu arendată D-lui Eftimiu, locuită de dl. C. Ghițescu administratorul moșiei și după ce au jefuit tot avutul acestuia au dat foc caselor arzînd cu desăvîrșire, scăpînd ascunși prin sat cu familia numai cu ce se găseau pe dinșii. De aci au trecut la negustori de marchidănie, devastîndu-le prăvăliile în total.

De aci s-au despărțit în două cete numeroase căci au sosit și cei din Talpa Biscoveni, Una la proprietatea domnului Peretz și alta la D-l arendaș C. Vetra și după ce au jefuit totul au dat foc arzînd toate casele cu dependențele lor. De aci au trecut la proprietățile D-lor Ion Penescu și Const. Polihronie, cărora asemenea le-au jefuit tot ce au avut prin case, iar D-lui Penescu ia dat și foc.

Tot în acest interval cinci locuitori din Talpa și anume: Tudor Dima, Dumitru Dima, Oprea Radu Dima, Neacșu Leafu și Nedelea Voicu s-au dus la casa telefonistei Efronica Frumușelu al cărei soț fugise în timpul dezastrelui, au furat tot ce era mai de valoare, iar restul le-a scos în stradă, au pus paie peste ele și le-au ars, scăpînd și familia acestuia compusă din doi copii și o bătrînă numai cu ce se găseau îmbrăcate.

Astfel că pînă la 5 seara totul se află în flăcări.

Noaptea au început devastarea magazinelor și pătulelor, ridicînd toate recoltele ce se găseau prin ele, furînd și distrugînd toate uneltele și mașinile agricole, împărțînd vitele, păsările cum și împrejurimile.

Aceste jefuiri au durat pînă în ziua de 15 curent cînd a sosit armata care a ridicat o parte din capi, numiți „studenți” iar cei dispăruți sunt puși în urmărire.

Din toate obiectele și averile furate nu s-a mai putut găsi nimic căci cum a sosit armata le-a aruncat pe apa Glanița care din nenorocire fiind venită mare le-a luat în cursul său astfel că familiile Costache Ghițescu, H. Frumușelu și C. Polihronie sunt rămase pe drumuri goi și fără nici un rost de viețuit.

Aceasta cu respect supunem la cunoștința Domniei voastre, așteptînd ordine de urmărire.

Bine voîți vă rog domnule prefect a primi respectul ce vă datorăm.

L.S.

Președintele Comis. P. E. Chircu
Secretar Gh. Popescu

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 12, f. 29—35.

nr. 14508
2373907

Termen la 25 iulie
Pr. 2 iulie/907
ss. indescifrabil

DOMNULE PREȘEDINTE

În noaptea de martie a.c. 1907 în timpul răscoalelor țărănești mi s-a pus foc și mi s-a distrus cu desăvîrșire de către locuitorii din comuna Blejesci Jud. Vlașca avutul meu ce am avut pe moșia Blejesci pendinte de zisa comună ce țin în arendă.

În vederea unui proces pentru a mi se constata pagubele ce am suferit prin arderea produselor, a mașinilor agricole, a uneltelor de muncă, și altele, a ecartelor atît ale proprietății cît și celor construite de mine ce am avut la Conacul moșiei, vă rog să binevoiți a dispoza facerea unei anchete infuturum cu martori și experți, conform articolului 66 din proc. civilă prin care să se constate ce a fost distrus și incendiat precum și valoarea lor. Vă rog totodată să binevoiți a dispune citirea de urgență a D-lui Ministru de Interne, cu domiciliul în București ca reprezentant al statului, răspunzător de ordine, a D-lui primar al comunei Blejesci cu domiciliul în comuna Blejesci ca reprezentant al comunei precum și obștea locuitorilor din zisa comună. Alături patru copii după prezenta și lista de martori ce urmează a fi ascultați la facerea anchetei.

Cu respect

Mihail Ionescu

Arendașul moșiei Blejesci, cu domiciliul
în comuna Blejesci jud. Vlașca

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 2473/1907, f. 1.

Comuna Babele

Plasa Argeș

Județul Vlașca

EXTRACT

Dupe actele civile de morți din
1907

Act de moarte

No. 17
Neculae
Crețoiu
de 42 ani

Din anul una mie nouă sute șapte luna martie ziua patrusprezece ora cinci seara.

Act de moartea lui Niculae Crețoi de religie ortodoxă de profesie muncitor în etate de ani patruzeci și doi, căsătorit cu Voica Neculaie Crețoi, domiciliată în satul Sterea, comuna Babele, încetat din viață în ziua de 12 marie ora două p.m. pe cîmp, în apropiere de satul Babele, fiind împușcat de armată cu ocazia răscoalelor țărănești. Întiul martor a fost Ion I. Văduva de ani cincizeci și al doilea Ioniță Gh. Juvină de ani patruzeci și doi ambii muncitori domiciliati în comuna Babele, care au fost de față și au subscris prezentul act dupe ce li l-am citit și după ce am constatat moartea noi înșine.

Constantin Stană Adjutor de primar și ofițer de Stare civilă al comunei Babele.

Inmormintarea cadavrului s-a autorizat de D-l Procuror al Tribunalului Vlașca cu ordinul telegrafic nr. 1518/1907.

martori

ss. Ion I. Văduva

ss. Ioniță Gh. Juvină

Primar ofițer s. C. Stoica

Secretar
ss. I. Dinescu

Arh. St. Filiala Giurgiu, Fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 23/1907, f. 43.

21

2848 Pr. 29/3/907
27/3/907

Parchetului Teleorman
T. Măgurele

Am onoare a înainta pe locuitorii arătați pe contra pagină capii de revoltă din comunele arătate în dreptul lor și care au luat parte la devastări și incendieri în număr de 22.

Comandant Trup Roșiori
Maior ss. Indescifrabil

Din comuna Săceni

- Radu Ion Ciobanu
- Niță Ion Gîdea
- Ion Raicu

Din comuna Butcu-lești

- Zamfir Ion
- Costică Pirvan
- Gînu Pectur Grama

Din Virtoapele de sus

- Marin Ion Roșu
- Ion Petre Pescaru
- Radu Marin Impingeară
- Ion I. Popescu

Capi de revoltă din comunele lor. Devastatori și au pus foc. Aceștia sunt luați dintre cei dovediți a fi capi.

Maior
ss. Indescifrabil
Belitori

Din Merigoala

- Nedelea Mogoș
- Bana Ion

Din Belitori

- Alecu Petrache
Chițu
- Florea Ivan Brutaru
- Luscă Mitruș Ciolan
- Stancu Ciolan Mic
- Tudor Stan Vilău și
- Florea Nicola Delea

Care a luat parte la omorul contabilului de la Belitori, a fost cap de revoltă, devastator și incendiator. Dispărut și găsit astăzi în o șură de pae. Arestați din nou, ca instigatori printre săteni, după ce au venit din arest.

Maior ss. Indescifrabil

A se vedea Proces Verbal alăturat.

Din Butculești

- Florea Neacșu
- Ene Mocanu
- Pavel Marinciu
- Marin Marincea

Capi de revoltă și devastari. Furt. Acum după retragerea trupelor și după ce li s-a dat drumul din închisoare, caută a face pe săteni a nu eși la lucru. Acești 9 din Belitori și Butculești sunt ceruși a fi arestați de Dl Prefect.

Maior

ss. Indescifrabil

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 1513/1907, f. 62.

22

Regatul României
Revizoratul Școlar
District Vlașca
1928

1907 noiembrie 4
Tribunalul Județului Vlașca
1907 noiembrie 5
Nr. înreg. 22.265

DOMNULE PREȘEDINTE,

Ca urmare adresei dv. nr. 30282 din 30 octombrie a.c., am onoare a vă comunica că Dl T. Sebeșanu numai funcționează în învățămînt încă din Iunie, fiind eliminat definitiv.

Primiți, vă rog Domnule Președinte, asigurarea considerațiunii mele.

Revizor școlar
ss. Indescifrabil

Domniei sale

Domnule Președinte al Tribunalului Vlașca

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 2238/1907, f. 34.

România
 Corpul 4 Armată
 Brigada 2 Roșiori
 Regimentul 4 Roșiori

No. 616
 1907 luna aprilie
 ziua 12
 Escadronul 5 Depozit
 Pr. 3 Maiu 1907
 Nr. 654

C ă t r e

Judecăt. Instrucție
 Trib. Vlașca

Am onoare a înainta alăturatele două procese verbale, încheiate în comuna Talpa (Vlașca) unde Escadronul a fost detașat pentru restabilirea ordinii cu ocazia revoltelor țărănești.

Transportându-ne la domiciliul principalilor instigatori anume Ivan Marinescu și Radu Tănase Popescu și care au dispărut din această comună îndată ce armata a sosit în această localitate și procedînd la o minuțioasă percheziție la domiciliurile numiților instigatori s-au găsit la cel dintîi o broșură socialistă intitulată „Cluburile țărănești” de D. G. V. Morțun iar la cel de al doilea broșura intitulată: „Lupta neamului Românesc pentru dreptate și libertate” de profesorul Țiulescu din județul Teleorman, cari cărți citite locuitorilor acestei comune de sus numiții instigatori au putut să le infiltreze idei socialiste și care au fost consecințele devastărilor de azi.

Comandant Escadron 5
 Depozit
 ss. Căpitan Peretz.

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 12/1907, f. 64.

ACT DE ACUZARE Nr. 7154

Camera de punere sub acuzare de pe lângă Curtea de Apel din București prin decizia nr. 146/907 declară că e loc de a fi puși sub acuzare: Tudor Dima, Voicu Nedelea, Soare Dima, Niculae Feraru, Anghel Radu Iordache, Neacșu Ciocîrlan, Șerban Strănuțiu, Tudorache Ciocîrlan, Stan Ciocîrlan, Constantin Neaga, Păun Marin Cițu, Tudor Tărciu, Anghel Neaga și Ivan Marinescu, majori pentru că au comis atentat contra liniștei statului în scop de a devasta, jefui și omori în unul sau mai multe sate în mai multe zile din luna Martie 1907, fapt prevăzut și pedepsit de articolul 81 din codul penal.

În consecință trimite pe acuzații de mai sus înaintea Curții cu Jurați din Districtul Vlașca ca să fie judecați conform legii.

Noi Procurorul General de pe lângă Curtea de Apel din București în executarea sus zisei deciziuni și după o nouă examinare a actelor expunem următoarele:

În ziua de 11 Martie 1907 un număr dintre locuitorii răsculați din comuna Netoți din județul Teleorman după ce au terminat cu devastările în

satele din acea comună trec în comuna Talpa Ogrăzile din județul Vlașca, unde de asemenea locuitorii se răsculască și așteptau în fața primăriei.

Ajungând aci locuitorii din Netoți conduși de Voicu Nedelea, Constantin Neaga și Tudor Tăroiu, cari erau înarmați cu ciomege s-au unit cu cei din Talpa în frunte cu Tudor Dima, Soare Dima, Nec. Feraru, Anghel Radu Iordache, Neacșu Ciocîrlan, Tudorache Ciocîrlan, Stan Ciocîrlan, Păun Marin Cițu, Anghel Neagu, Ivan Marinescu și Șerban Strănuțu, cari de asemenea erau înarmați cu ciomege, topoare, securi, furci, drugi de fier, iar Nec. Feraru purta un steag roș și cu toții au intrat cu furie în primăria comunei Talpa, rupînd firele telefonice, condicele, hîrțiile cancelarii și distrugînd mobilierul.

Apoi s-au dus la casa arendașului Ghițescu căruia Anghel Radu Iordache îi aplică o puternică lovitură de ciomege la cap și în urmă încep a devasta tot ce se află în locuința sa. De aci trec la casa de pe moșia D-lui Costescu Comăneanu pe care o devastează cu totul dînd foc locuinței administratorului Ghițescu, după ce jefuiesc mai întii, tot avutul acestuia, apoi trec la prăvăliile unor comercianți de marchitanărie pe care le devastează cu totul.

După aceasta răsculații se despart în două cete: una apucă spre casa proprietarului Peretz și alta spre aceea a arendașului Vetra pe care le devastează complet, de asemenea mai devastează și casa proprietății D-lui I. Penescu căreia îi dă foc și aceia a lui C-tin Polichronie.

În comuna Talpa Ogrăzile locuitorii din Netoți s-au dus la casa percepătorului Postelnicu pe care au devastat-o ameninșînd cu moartea pe soția acestuia.

În zilele următoare locuitorii din Talpa au luat produsele de pe proprietățile devastate pînă cînd sosind armata i-a liniștit.

Culpabilitatea acuzaților sus numiți se stabilește din propriile lor mărturisiri, din găsirea produselor jefuite la fiecare din ei, din depozițiile martorilor Zamfir Stoicescu, Ilie Hristea, Pecela Chivu, Badea Iancu Vasile, Alex. Ciocîrlan, Gh. Ioniță Coman, Dinu Oprea Trăistaru, Ion Stan Jumuc, Ilie Radu Chelu, Marin Dumitrescu, Imurluc și Ivan Dragomir precum și Constantin Ghițescu, Al. Postelnicu și Ana Postelnicu.

Prin urmare sunt acuzați: Tudor Dima, Voicu Nedelea, Soare Dima, Nicolae Feraru, Anghel Radu Iordache, Neacșu Ciocîrlan, Șerban Strănuțu, Tudorache Ciocîrlan, Stan Ciocîrlan, Constantin Neaga, Păun Marin Cițu, Tudor Tăroiu, Anghel Neaga și Ivan Marinescu, majori pentru că au comis atentat contra liniștei statului în scop de a devasta, jefui și omori în unul sau mai multe sate, în mai multe zile din luna Martie 1907, fapt prevăzut și pedepsit de art. 81 din codul penal.

Făcut la 4 iunie 1907 București

Procuror General
ss. G. A. Drăghiciu

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 12/1907, f. 3.

25

1907 luna aprilie, 19

Penitenciarul
Județului Vlașca
nr. 576

CHITANȚĂ

Agentul forței publice Filip Hariton a depus la acest arest pe prevenitul Marin Preda Pasvante din comuna Mereni plasa județul Vlașca împreună cu mandatul d-lui Jude Instr. Trib. Vlașca

Nr. 1157
L. S. Director
ss. Al. P. Ionescu

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 16/1907, f. 48.

26

Văzută
16 februarie 1907
Inspector ss. Indescifrabil

Declarațiune

Subsemnații locuitori din comuna Dărăști județul Vlașca, față cu arestarea ilegală ce s-a făcut Invățătorului nostru Constantin Petrescu și sătenilor noștri Gheorghe Radu, Mihai Radu Tufan și Stan Badea declarăm: că însuși din casa primarului prin fiul său Ion Savu Iordache ni s-a dat o carte adresată către săteni și iscălită de un Dn Vasile M. Gogolniceanu cu moto al majestății Sale Regina Elisabeta ni s-au citit această carte de locuitorul Andrei Simion și am luat cu toți hotărîrea ca să ne ducem la D-l invățător să-i cerem sfatul său în această privință și să facem o plîngere D-lui Ministru respectiv de chipul cum ni s-ar putea să ni se îmbunătățească starea noastră materială mai bine. D-l invățător ne-au sfătuit ca să fim liniștiți așa după cum ne-am prezentat la dînsu și dacă vrem să facem vreo plîngere să ne alegem 2—3 delegați din sînul nostru pe care să-i trimitem chiar cu Dsa la Dl Ministru al Dînsului și la Dl Ministru de Interne.

Ne-am ales delegați și ne-am împrăștiat în deplină liniște pe la casele noastre.

Mai pe seară, Dl Primar găsește nemerit ca să se răzbune pe toți cîți avea necaz ca să aresteze pe sus menționați împreună cu locuitorii Ion Stamate, Ghiță Anghel, și Toma Ilie (aceștia a doua zi) pe care i-au ținut pînă la ora 12 noaptea.

Mai declarăm că acest primar de la alegerea sa și pînă în prezent a devenit spaima și groaza satului nostru, femeile și copiii noștri tremură și fug din-naintea lui ca de un ciine turbat, nu a rămas zi de la Dumnezeu să nu umble din cîrciumă în cîrciumă cu capul înfumurat de băutură, căutînd scandale, arestînd, bătînd și schingiuiind pe ori și cine are el necaz.

Cerem cu lacrimile în ochi depărtarea pentru totdeauna din capul satului nostru a acestui om atât de îndreptat spre crime, născute odată cu el, căci se poate constata că fratele său de sînge Dumitru Iordache zace în ocna de la Slănic de mai bine de 30 ani condamnat pe viață pentru faptul de tîlhărie cu omor ce a săvîrșit în marginea capitalei București.

Cerem și darea lui în judecată spre a-și lua pedeapsa.

Urmează semnătura, prin punere de deget, a 61 de locutori.

Arh. St. Filiala Giurgiu, fond Tribunalul Județului Vlașca, Curtea cu Jurați, dos. 1535/1907, f. 16 și 18.

NOI DOCUMENTE DESPRE CLUBURILE SOCIALISTE LA SATE ȘI MIȘCARILE ȚĂRANEȘTI DIN 1899

GH. MATEI,
D. MIOC

Sfârșitul secolului al XIX-lea a cunoscut în țara noastră o ascuțire puternică a contradicțiilor de clasă la sate și orașe. Mișcările țărănești, generate de cauze profunde de ordin obiectiv, înainte de toate de lipsa de pământ, s-au amplificat și intensificat.

În același timp, problema agrară în perioada respectivă reflecta înrîurirea pe care apariția și dezvoltarea mișcării muncitorești o avea asupra accentuării frământărilor și acțiunilor revoluționare la sate.

În această lumină, o semnificație deosebită prezintă formarea a numeroase cluburi țărănești în 1898—1899. Alcătuite după modelul cluburilor muncitorești, cluburile țărănești, deși axate pe revendicări specifice revoluției burghezo-democratice, au fost denumite cluburi socialiste. Ele erau concepute ca organizații ale Partidului Social-Democrat al Muncitorilor la sate.

În completarea documentelor pe care le-am publicat cu mai mulți ani în urmă*, redăm mai jos o serie de noi documente referitoare la cluburile socialiste la sate și mișcările țărănești din anul 1899. Ele vin să îmbogățească datele cu privire la aria de desfășurare, caracterul și formele de manifestare ale mișcării de înființare de cluburi țărănești precum și cu privire la legăturile acestora cu mișcarea muncitorească. Din aceste materiale documentare se desprind totodată atitudinea claselor exploatoare, metodele prin care acestea au căutat să facă față situației, mai cu seamă represiunea sălbatică la care ele au recurs în vederea desființării cluburilor țărănești.

Atragem atenția asupra documentului intitulat „Informațiuni culese din câteva comune din județul Romanați asupra mișcării țăranilor“ (doc. nr. 1). Intocmit, se poate deduce, de un trimis special al șefului guvernului la momentul dat, D. A. Sturza, cu misiunea de a sonda la fața locului stările de lucruri din lumea satelor și cauzele care le dădeau naștere, documentul respectiv oferă date vii, concludente, asupra efervescenței revoluționare ce cuprinsese cele mai largi mase țărănești. Anonimul informator semnalează un proces de trezire a conștiinței țăranilor cu privire la dreptul lor asupra pământului moșieresc, sub influența contactelor cu mișcarea muncitorească și a organizării în cluburi. Documentul mai relevă larga răspândire a cluburilor, modul de propagare

* Vezi „Studii“, an. VI, nr. 1, ianuarie-martie 1953, p. 111—162.

a ideilor socialiste la sate, ca și legătura dintre cluburile țărănești și Clubul Muncitorilor din București.

Se confirmă faptul că centrul de propagare a mișcării de înființare a cluburilor era județul Teleorman. De aci propagandiștii țărani trec și în alte județe, alcătuind cluburi: în Vlașca, Romanai, Olt, Argeș, Dolj. Chiar și după desființarea prin lege și cu forța a cluburilor, în județul Argeș, ca și în alte părți, mișcarea continuă, și, cu toate mijloacele întrebunțate, țărani „nu pot fi liniștiți” (doc. nr. 4, 5). Între țărani înscriși în cluburi domnește un spirit de înțelegere și solidaritate, neîntâlnit în mișcările țărănești anterioare. El se manifestă îndeosebi cu prilejul represiunilor guvernului și ale acționării în justiție (doc. nr. 6). Dar, mișcarea socialistă depășește județele Munteniei, ajungând pînă în Dobrogea (doc. nr. 2).

Unele dintre documentele pe care le publicăm se referă la momente principale ale luptei de clasă la sate din acest timp, cum au fost răscoala de la Poiana-Dolj din februarie 1899 și răscoala de la Slatina din iunie de același an.

La Poiana, ca urmare a ocupării moșiei de către țărani au loc represiunii sălbatice. Bătuți, schingiuiți, ținuți goi în frig, legați de copaci, li se arde întregul avut de către jandarmi și armată, aduși la fața locului de către prefectul liberal Vrăbiescu. Aruncați în închisoare, mulți își găsesc aici sfîrșitul (doc. 7, 10, 11). Ancheta ordonată de guvern, în urma insistențelor țărănimii și a presei muncitorești, la amenințarea prefectului și a unor deputați că vor demisiona, nu mai are loc (doc. nr. 8, 9).

Un loc aparte în cadrul mișcărilor țărănești din anul 1899 îl ocupă cele de la Slatina. În iunie, mii de țărani din satele județului Olt, unde existaseră sau încă mai ființau cluburi, se îndreaptă spre orașul Slatina, capitala județului, cu hotărîrea de a obține pămînt, învoielii agricole acceptabile, vot universal ș.a. Guvernul conservator, ajuns la putere, are față de mișcarea țărănească aceeași atitudine ca și cel liberal, căutînd s-o reprime cu și mai mare cruzime. Sînt aduse numeroase trupe de la Craiova și Caracal, care, intrînd în acțiune, provoacă un adevărat masacru în rîndul țărănimii neînarmate. În curs de numai două zile, nenumărate telegrame se schimbă între diferite ministere: de interne, al armatei, al justiției și chiar al lucrărilor publice. Unele din ele le-am publicat cu alt prilej; aci redăm cîteva din telegramele ce se poartă între organele de conducere ale căilor ferate, interesate în transportul neîntîrziat și în bune condiții al forțelor armate spre Slatina (doc. nr. 12—13).

Amenințările și persecuțiile barbare la care au fost supuși participanții la mișcarea de creare de cluburi socialiste la sate n-au putut șterge amintirea și urmările acesteia. Semnificativ în acest sens este documentul nr. 24, din care se vede că la alegerile din 16 iulie 1900 pentru consiliul comunei Bircii, județul Olt, cu toate presiunile și samavolnicile la care s-au dat autoritățile, majoritatea consilierilor aleși erau foști membri ai clubului socialist. Și în 1901 persista încă teama de noi tulburări la Slatina, de unde autoritățile cer luarea de măsuri (doc. nr. 25).

Date interesante și prețioase în legătură cu cluburile și mișcările țărănești se află și în amintirile lui Ioan Georgescu-Stoașe, unul dintre principalii organizatori ai mișcării la sate și președinte al clubului din comuna Piatra, județul Teleorman. Înfruntând opoziția administrației de stat și teroarea jandarmeriei, Georgescu-Stoașe, împreună cu alți țărani, și-a dus cu dârzenie munca de propagandă prin satele din județul Teleorman. Personal înființează, în afară de clubul din satul natal, alte două, la Seaca și la Voivoda. Deși scrise cu aproape 40 de ani după evenimentele la care a participat autorul lor, amintirile sînt destul de precise, fiind confirmate, în datele principale, de către documente contemporane. Republicarea lor ni s-a părut necesară.

★

Desfășurată sub impulsul și îndrumarea mișcării muncitorești și îmbinată indisolubil cu lupta practică a maselor țărănești pentru pămînt, drepturi politice și o viață mai bună, mișcarea socialistă la sate de la sfîrșitul secolului trecut a marcat un prim moment important pe calea apropierei dintre clasa muncitoare și țărănime, prevestind alianța muncitorească-țărănească de mai tîrziu. Reprezentînd un fel de punte între cele două răscoale țărănești cu caracter general, răscoala din 1888 și marea răscoală din 1907, mișcarea revoluționară la sate din anii 1898—1899 a avut totodată consecințe mai profunde și îndepărtate, aducînd o contribuție de preț la experiența organizării luptelor comune ale muncitorilor și țăranilor din patria noastră.

1

INFORMAȚIUNI CULESE DIN CITEVA COMUNE DIN JUDEȚUL ROMANAȚI ASUPRA MIȘCĂRII ȚĂRANILOR

Mișcarea țăranilor, care în unele comune s-a dat deja pe față, este pregătită pe îndelete de mai multe luni și cu toată atitudinea pacinică, în aparență, a țăranilor din cele mai multe comune, totuși nemulțumirile lor se manifestă pe tăcute.

Cînd organele administrative trec acum prin comune, ei par liniștiți, atît din sentimentul fricei, cît și pentru a nu se zădărnici speranțele lor cînd li s-ar lua din mijlocul lor pe aceia de care ei ascultă. Odată însă ce dinșii rămîn singuri încep a se strînge în grupuri mici chiar pe linia satului, ziua, și discută despre nevoile lor, iar noaptea se adună numai căpeteniile între-o anumită casă spre a pune la cale ce mai este de făcut în ziua următoare.

În satele în cari nu s-au putut strînge bani prin cotizății pentru trimiterea de delegați la București, liniștea pare mai mare. Acolo însă unde țăranii au luat-o mai repede cu cotizarea și cu trimiterea unui sau doi țărani ca să vorbească *cu cei mari*, surescitarea este mai pronunțată, căci li s-a umplut capul cu o mulțime de făgăduieli.

Țăranii sînt toți uniți, și cu toate că, cuvîntul *de ordine* este ca *primarul*, *notarul*, *preotul*, *învățătorul* și *perceptorul* să nu fie primiți în întrunirile lor, totuși aceste personaje ale stăpînirii ajută pe țărani indirect încurajîndu-i să asculte de cele ce li s-au spus, căci nu va întîrzia să li se facă dreptatea.

Nici unul din aceste organe nu le arată calea rătăcită pe care au apucat. [...]

...Țăranii se plîng de învoielile grele ce au cu proprietarii și mai ales cu arendașii, care de multe ori nu-i dijmuiesc de porumb decît în ajunul Crăciunului, pentru a le smulge alte condiții și mai grele.

Ei nu au nici o încredere în administrație care zice că ține întotdeauna cu proprietarul și cu arendașul, iar nu cu ei.

Cioroenii — mi spuneau că au reclamat la Prefectură pentru nedijmuirea lor pînă aproape de Crăciun, dar că, cu toată venirea D-lui Prefect la fața locului, totuși ei au rămas tot nedijmuți, pînă ce s-a îndurat arendașul.

Prin comunele vizitate de mine emisari străini se zice că nu au cutreerat. Ideea de întruniri și constituire în cluburi cu comitete alese din sinul lor le-a venit din comunele învecinate, așa că a fost destul ca ideea să plece dintr-o singură comună unde propaganda s-a făcut bine și ea s-a lătit cu iuțeala fulgerului.

Ceea ce a făcut și mai rău a fost călătoria unora din țărani la București și întoarcerea lor înapoi cu capul amețit de buna primire ce li s-au făcut și de multele făgăduieli ce li s-au dat.

Un țăran din comuna Cioroiu, care face parte din comitetul clubului și care a fost la București împreună cu un alt coleg al lui din comitet îmi spunea că au fost lăsați nesupărați de nimeni pînă la gară la București, dar că acolo poliția i-a percheziționat și negăsind nimic asupra-le, le-a dat drumul, după aceea ei s-au dus în oraș în strada Doamnei unde erau chemați, au fost poțitiți pe scaune, li s-a vorbit frumos, dîndu-li-se niște cărți din care unele erau statutele clubului și s-au întors acasă fără a mai fi cercetați de nimeni la înapoiere, nici în gară la București, nici la Piatra (Olt) nici la gara Vlădueni, nici în sat, așa că chiar el recunoștea că percheziția ce i s-a făcut la sosire în București era de prisos. După întoarcerea în sat s-au strîns să citească cărțile, speriați însă că o să vie de la Caracal autoritățile asupra lor, au trimis la clubul din București petiție *recomandată la poștă* ca să-i șteargă din acel club. Starea de surescitare în care am găsit pe cioroenii denotă că demarșa lor de a cere ștergerea din clubul muncitorilor nu este serioasă, ci e luată numai ca pretext pentru inducerea în eroare a autorităților.

Ceea ce mi s-a părut curios la țărani este raționamentul lor în privința moșiilor ce au ciocoi.

Un bătrîn din Osica Mare îmi spunea despre o mare proprietăreasă din Romanai, că de unde are ea, o femeie singură, o moșie așa de mare care începe în Romanai și se termină în Olt, pe cînd ei țăranii, cu miile, n-au nici măcar cîte un petic din acea moșie?

A cercetat cineva sineturile cu să vadă cu ce drept stăpînește dînsa, un trup singur atîta întîndere?

Afară de aceasta: *are planuri de otărnicie? sînt în regulă? și atîta stăpînoște cît este în plan sau mai mult?*

Cum moșia este destul de mare, să le dea și lor o bună parte dintr-însa, căci nu-i trebuie toată și dacă nu se poate să o ia degeaba, ar plăti-o ei, cînd o da Dumnezeu.

O mare înriurire are asupra țăranilor cele ce aud că se petrec în comunele vecine și știrile ajung de la o comună la alta cu o iuțeală de necrezut de mare.

Spaima că au să fie luați și închiși căpeteniile lor, este de scurtă durată și apoi, la urma urmelor, cei ce rămîn au să îngrijească și de familiile celor ce vor suferi pentru ei (așa susțin).

Dacă va veni armata peste ei, dîșii știu bine că nu o să-i omoare, căci sînt frații și fii lor. Chiar de ar fi să se tragă gloanțe, apoi nu o să fie împușcați toți țăranii, o să cadă primul rînd și poate și cel de al doilea, iar cei ce vor rămîne, fiind mai puțini, o să trăiască mai bine căci ei vor găsi mai lesne pămînt de muncit fiind mai rari.

Cu toată starea incultă în care se află țăranul, dar sentimentul religiunii încă nu l-a părăsit, deși la biserică nu merge decît la Crăciun și la Paști.

În unele comune sînt preoți care au mare înrîurire asupra țăranilor, însă acești apostoli ai lui Christ se folosesc în rău de această influență.

Procedarea autorităților, de a merge din comună în comună, *chiar și în cele pacinice*, cu un mare aparat administrativ, nu mi s-a părut destul de potrivită în împrejurările actuale, căci deși pentru un moment bagă frica în oasele țăranilor, însă după ce stăpînirea a plecat, ei se întrunesc din nou, încep a comenta aceste vizite și-și reiau primele lor preocupățiuni surzînd că au putut scăpa așa de eftin.

În loc de a pleca deodată directorul prefecturii însoțit de doi ofițeri, de un număr oarecare de jandarmi și de ajutorul subprefecturii, pentru ca în definitiv să nu afle mai nimic de la țărani, mai bine ar pleca numai cîte unul și din cei mai mari; prefect sau subprefect, fără mare escortă și poate că ar face o mai bună impresiune.

Un cuvînt blajin zis în mijlocul satului între țărani, — mai cu seamă în comunele în care mișcarea nu s-a manifestat încă pe față, ar prinde mult mai bine — afară de aceasta trebuie convins primarul, cu notarul, preotul și învățătorul de propaganda ce ei trebuie să facă pentru a astîmpăra pe țărani și să fie supravegheați dacă ei se achită în mod conștiincios de această principală a lor datorie.

Este de observat că agitația este mai mare în comunele care au trimis delegați la București, cum sînt :

Cioroiul

Fălcoiul

Osica Mică și altele și mai mică în alte comune, în care propaganda a pătruns mai puțin, cum sînt :

Sopîrlișa

Balșul

Lotești și altele.

29 ianuarie 1899

Biblioteca Academiei R.P.R., secția manuscrise, fond D. A. Sturdza, mapa VIII, Acte 3.

2

TELEGRAMA

TULCEA nr. 777, 18-II. ora 1,30

D-LUI PHEREKYDE
MINISTRU DE INTERNE

București

Făcînd abstracțiune de credințele mele politice, am admirat pe omul energic, de caracter și hotărît, în a susținea statul român, ori de ce nuanță politică ar fi. Cetînd energicul vostru răspuns la interpelarea lui Morțun, ca cetățean sînt dator a vă felicita pentru rațiunea de stat ce ați desvoltat contra socialismului.

Profit de ocaziune a vă atrage atențiunea voastră asupra socialismului care mișunește în județul Tulcea, sub conducerea și inspirațiunea lecarului Petre Alexandrov și Ion Măgură, avocat din Galați.

Leonida Stere

Academia R.P.R., D. A. Sturdza, IX, 23.

3

TELEGRAMA

CARACAL nr. 127 18.II. ora 5,10 s.

MINISTRUL JUSTIȚIEI

București

În afacerea cu mișcările țărănești, eri s-au ascultat martorii din Silis-
troara și procesul a rămas a se trimite la rechizitor. S-a ascultat un martor
din Crușov, amînîndu-se procesul pentru cercetarea altor martori. S-a inte-
rogat și cel din urmă inculpat din Gîrcov. Afacerea se va trimite la rechizitor.

Astăzi s-a ascultat un martor din Brăstăvăț în afacerea lui Banghereanu,
amînîndu-se procesul pentru citarea și a altor martori.

S-au ascultat martorii din Preajba, rămînînd a se trimite la rechizi-
tor. S-a interogat un inculpat din Brăstăvăț și s-au ascultat martorii. Afacerea
se va trimite la rechizitor.

S-au ascultat martorii din Cezieni, afacerea de asemenea se va înainta
la rechizitor.

Procuror Romanați
P. A. Puricescu

nr. 849

Academia R.P.R., D. A. Sturdza, IX, 22.

4

TELEGRAMA

PITEȘTI 25.II. ora 1,10

Confidențială

MINISTRU INTERNE

București

Eri seară subprefectul Cotmeana Gălășești comunicat că în Mozăceni
ivit ferbere printre locuitori, voind a constitui club și a reclama la Clubul
Muncitorilor din București că procurorul și judele de instrucțiune, care se
aflau la reședința plasei, venind din Suseni, au pornit la localitate.

Azi dimineață am plecat la Mozăceni, de unde mă înapoez în acest
moment, împreună cu domnu procuror și judecător.

Spiritele le-am găsit mai aprinse ca în celelalte 3—4 comune, unde mai
nainte au avut loc încercări de formări de cluburi și unde azi domnește
*liniștoa. Am găsit pe magistrați încheind acte ce se vor înainta parchetu-
lui curței.*

Cred că am reușit a face pe săteni să înțeleagă că sint victima unor
escroci și dușmani ai neamului nostru. Ordinea n-a fost un moment măcar
turburată. Cu toate acestea, sint neliniștit, căci miine trebuie să plec în
recrutare și se pare că ordinea nu e încă deplin restabilită în Teleorman,
de unde a pornit mișcarea din Mozăceni. Și pînă cînd Oltul și Teleormanul
nu vor înceta de a fi sorgintea de unde se fabrică și se răspindesc pro-
cesele verbale de înființare de cluburi și cu tot cortegiul de absurdități, eu
nu pot fi liniștit în Argeș.

Respectuos vă rog a cere domnului procuror general instrucțiunile ce
a dat parchetului de Argeș și a vedea că nu este locul, cel puțin pînă acum,
de a fi aplicate aici. Răspund de liniște și ordine, cu întreaga răspundere,
parchetul însă să nu lucreze decît atunci cînd administrația va crede inter-
venția sa necesară.

Prefect Argeș
M. Mnolescu

Academia R.P.R., D. A. Sturdza, IX, 29.

5

TELEGRAMA

COSTEȘTI 22.III. ora 1,15 s.

DOMNULUI DIRECTOR GENERAL
TELEGR. POST.*București*

Respectos vă dau relația a 2 telegrame de stat, emanate de la administrația locală către prefect-Pitești și procuror-Pitești, în acel stil, cu referire la mișcarea țărănească din Slobozia, ce am avut onoare a aviza la timp și al căror conținut e următorul :

Extraurgent Prefect-Pitești

În acest moment s-a primit de la notarul comunei Slobozia următoarea telegramă: Viața noastră pericol, primăria înconjurată de ciomăgași. Luați măsuri urgente. Notar Slobozia, Dimitrescu.

Rugăm luați măsurile ce veți crede necesare în fața unei așa grave situațiuni. Nr. 2485.

Subprefect,
G. BroșteanuDiriginte
N. Brăilescu

Academia R.P.R., D. A. Sturza, IX, 41.

6

1899 martie 7

D-SALE

DOMNULUI MINISTRU AL AFACERILOR STREINE
ȘI
PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI*București*

DOMNULE MINISTRU

Subsemnații locuitori din Comuna Conțești, plasa Marginea, județul Telemorman, venim cu profund respect, a vă supune la cunoștința D-nii Voastre următoarele :

În ziua de 13 februarie corent, au fost ridicat de la casa sa locuitorul Demetru P. Chirișescu din această comună de către un jandarm și ajutorul de primar din această comună, fiind învinuit că face propagandă prin comună și că este capul clubului socialist. După ce au fost luat, au fost dus și depus la închisoarea din Turnu Măgurele, unde se găsește și până în prezent, rămânându-i soția și patru copii pe drumuri, fără ca numitul să fie vreunul din capii numitului club din această comună. Această faptă nu o putem crede în alt fel, decît ca operă a arendașului moșiei și a autorității comunale din această comună, care provine din ura personală ce au asupra numitului.

Ancheta ce s-a făcut în această privință de dl. suprefect respectiv nu a fost o anchetă serioasă și a fost întemeiată pe instrucțiunile date de arendașu moșii și autoritatea comunală, fără a se întreba vreunul din locuitorii acestei comuni sau a se cerceta inculpatul, spre a se putea informa de cine

se prezidează clubul socialist și dacă numitul face parte din clubul sau din capii acestui club.

Cu toate că numitul se găsește înscris în listele clubului, însă aproape de sfârșit la nr. 216, de unde se poate constata că nu face parte din capii acestui club și dacă legea prevede că cei înscrși pe aceste liste ale clubului socialist să fie puși la închisoare, atunci dl subprefect trebuia să ia măsuri ca toți cei înscrși pe acele liste ale clubului să fie supraveghiați sau puși la închisoare. Dl. subprefect s-a mărginit însă, fără nici o cercetare, a dresa acte nu numai celor în drept, dar și aceluia pe care autoritatea comunală i-a avut rivali. Credem că instrucțiunile date de autoritatea comunală și arondașul moșii au fost destul de învinuitoare asupra numitului D. P. Chirițescu; în urma unor stăruințe din partea acestora, a fost numitul luat sub escortă și depus în închisoare.

Așa dar, domnule ministru, vă rugăm să binevoiți a ordona punerea în libertate a numitului D. P. Chirițescu și dacă credeți că arătările noastre, care sînt juste, ies din ordinea legii și a cerinței unei comune rurale, să binevoiți a ordona din nou o anchetă mai serioasă ca cea dintii, la fața locului și vă veți convinge într-adevăr de cele ce vă arătăm.

Sperăm, domnule Ministru, că nu veți da uitării această rugămintă și cu aceasta veți face un act de umanitate și de dreptate față de soția și de copiii rămași fără ajutor, care vă roagă cu lacrimi fierbinți, ca pe un bun părinte al poporului, să binevoiți a lua măsurile cuvenite spre a ne satisface această cerere.

Rămînem ai D-voastră, Domnule ministru, prea plecați servi.

1899 martie 7

Stan Radu
 Niculae Rizea
 G. Mihai
 D. F. Mihai
 Stoica Dumitru Gătitu
 Marin Pardu Urcu
 Ariton Micu Dimncea
 Ilie F. Militaru
 Gheorghe Mincu
 Stoica Căinaru
 Stanciu Ivan
 Dumitru D. Cojocaru
 Rizea Cojocaru
 Florea Cojocaru
 Ion Trifu
 Stanciu Cojocaru
 Voicu Cojocaru
 Ion Gancica
 Dumitru I. Mincu
 Velcea A. Ispas
 Mihai Văituș
 Ion Constantin
 Florea Anghel
 Stancu D. Căinaru
 Iancu Ilie
 Oprea S. Văituș
 Tănase Rogojănă
 Ancu Rogojănă
 Dobre A. Ispas
 Crăciun Petruș
 Radu Peșa
 Radu Mardan
 Nistor Simion

Marin G. Peșa
 Ion M. Zlotea
 Gheorghe Peșa
 Ene G. Peșa
 Gheorghe G. Pleșa
 Ilie M. Tepuș
 Gheorghe Drăgan
 Stoian Tepuș
 Costache Răboj
 Florea G. Zimnicaru
 Marin Dimncea
 Ene Dimncea
 Badea Circimaru
 Stanciu Stancu
 Nuță Antone
 Costache Alexo
 Pană Gancea
 Ion Drăghici
 Stoica Gheorghe
 Toma Nuță Antone
 Stancu Rizea
 Niculea Oprea Neacșu
 Toma Oprea Neacșu
 Constantin Drăghici
 Radu Sandu
 Linca C. Pascu
 Dumitrache Enache Stanciu
 Nicula Ene Aldea
 Ion I. Gătitu
 M. B. Cocoș
 Badea Cocoș
 Năstase I. Oală
 Ion Dumitru Dincă

Dumitrache Dragne
 Stancu B. Ceapă
 Mihalcea N. Constantin
 Florea Iordan
 D. Paraschivescu
 Dimitriu Stanciu
 Stancu C. Ceparu
 Dan Popescu
 Dobre Nicula
Dumitrache Oncea
 Nicula Gancea
 Gheorghe S. Ciprian
 Mihalache I. Oancea
 Ion Urucu
 Nicolae P. Ion
 Anghel Ivan Răboj
 Florea M. Constantin
 Radu Zimnicaru
 Florea Stamate
 Zăria Berbec
 Petre A. Peța
 Tudor Peța
 Florea Nemeș
 Dumitrache Răboj
 Ștefan Curea
 Ion Stamate
 Ion Căldăraru
 Stan Stan Răboj
 Ene Ștefan
 Stancu Curea
 Ilie T. Dobrescu
 Marin Berbec
 Dumitru Căldăraru
 Sfetcu C. Ceparu
 Dragomir I. Căldăraru
 Ion Peța
 Rizea Ion
 Alecu O. Mitroiu
 Ivan Gancea
 Marin Arsu
 Ene Tigăneșteanu
 Ivan Curea
 Delea N. Boiangiu
 Marin Manea

Tănase Marin Ghena
 Stan Ene Gruia
 Dincă Zlotea
 Dan Cărămizaru
 Nicolae Petre Ștefan
 Nicolae Ceovanie
 Dumitru Ștefan Părpălea
 Ene Petre Vara
 Tudorache Dumitrescu
 Ene Stamate
 Ion Tănase
 Nicula M. Aldea
 Florea I. Mincu
 Cristea Cihiran
 Petre Gancea
 Nicolae Crăciun
 Stavre Trandafir
 Gheorghe S. Raicu
 Ștefan Suetu
 D. Dobrescu
 Dumitru Dincă
 Stanciu Crăciun
 Stoica S. Berceanu
 Ion S. Berceanu
 Pirvan Stancu
 Iancu Pirvan
 Ivan Iancu Peșa
 Constantin Olteanu
 Constantin C. Olteanu
 Călin Găman
 Niță Fulga
 Antone Sebe
 Marin Drăghici
 Mihalache R. Cocoș
 Ion Stan
 Constantin Chiran
 Dumitru M. Aldea
 Ion Popescu
 Ion Năstase
 Sima N. Rizea
 Badea R. Cocoș
 Niță Fereșteanu
 Ion N. Fereșteanu
 Marin N. Ferășteanu

Academia R.P.R., D. A. Sturdza, VIII, 5.

7

Nr. 2868 — 28 februarie 99

ROMANIA
 MINISTERUL DE INTERNE
 DIRECȚIA GENERALĂ
 A ÎNCHISORILOR

Nr. 1521, 26 febr. 1899

DOMNULE PREFECT

Condamnatul Iovan Petcu David de ani 38 de meserie plugar fiul lui Petcu David și al Ioanei căsătorit — avînd 4 copii, din comuna Poiana, plasa Cîmpul județul ce administrați, încetînd din viață în ziua de 24 februarie

1899 în penitenciarul Craiova din județul Doljiu, unde i-a rămas un capital de lei 10, bani.

Ve rugăm domnule Prefect, binevoiiți a face să se aducă aceasta la cunoștința rudelor și familiei sale, punînd totodată în vederea celor în drept a-l moșteni, că de la data de un an de la data aparițiunii în Monitorul Oficial a publicațiunii nr. . . . (de) nu se vor prezenta la Direcțiunea citatului penitenciar, însoțiți de acte în regulă spre a reclama acești bani, ei se vor vărsa la tezaur pe seama cassei statului, conform art. 18 din Regulamentul închisorilor centrale.

Primiți ve rog Domnule Prefect, asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Director General (îndescifrabil)

Șeful Biroului (Indescifrabil)

Domniei sale Domnului Prefect al Județului Dolj

Arh. St. Craiova, fond. Prefect. Dolj, pach. 4 bis, dos. 9—10—1899.

8

TELEGRAMĂ

CRAIOVA 5.III. ora 3,30 d.

Confidențială F. Urgent

DOMNULUI PREȘEDINTE, MINISTRU DE INTERNE

București

Prefectul Vrăbiescu consideră că mergerea mea la Poiana ar fi ofensator și semn de neîncredere în felul cum a procedat. Socotește toate denunțările ca curate născociri și, în consecință, este hotărît să demisioneze. D-nii deputați Nițescu, Vorvoreanu, Davidescu, Măldărescu și Girleșteanu, prin cel din urmă îmi comunică astă noapte că sunt hotărîți a înainta demisiunea lor din parlament, arătînd ca motiv că se fac solidari cu procedarea corectă a prefectului și nu voiesc a fi răspunzători față cu concetățeni de consecințele foarte periculoase ce ar rezulta în urma anchetei. Este știut — a adăugat Girleșteanu — că locuitorii din Poiana, ori cită dibăcie s-ar pune în anchetare, vor lua un avînt dăunător Olteniei întregi, deoarece Poiana este cea mai mare comună rurală din județ și țară.

Am crezut de datoria mea să vă comunic aceste împrejurări, rugîndu-vă a-mi da ordin de urmare. Eu plec mîine dimineață la Calafat, unde voi aștepta ordinul d-voastră pînă după amiază.

Inspector
Ointescu

Academia R.P.R., D. A. Sturdza, IX, 36.

9

TELEGRAMĂ

CRAIOVA 5.III ora 4 d.

Confidențială F. Urgentă

DOMNULUI MINISTRU INTERNE

București

Am onoare a ruga binevoiiți dispoza ca d-nu inspector Ointescu se nu meargă Poiana, unde am procedat cu toată circumspecția cerută de împrejurări. Prezența d-sale în acea localitate nu poate avea alt rezultat decît a știrbi prestigiul autorității față de locuitori și astfel a mă pune în neputință materială de a asigura pe viitor ordinea și liniștea publică în județ.

În caz dacă Dvs. persistați în deciziunea luată, mă văd obligat a vă ruga respectuos să binevoiți a primi demisiunea mea din postul de prefect al Județului Doljiu.

Prefect
Iulian Vrăbiescu

Academia R.P.R., D. A. Sturdza, IX, 9.

10

Nr. 5954 28 aprilie 99

ROMANIA
MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIA GENERALĂ
A INCHISORILOR
Nr. 3448 — 26 apr. 1899

DOMNULE PREFECT

Condamnatul Gheorghe Ion B. Țicu de ani 22 de meserie plugar, fiul lui Ion Badea Țicu și al Lisavetei necăsătorit neavînd copii, din comuna Poiana Mare plasa Cimpul județul ce administrați, încetînd din viață în ziua de 24 aprilie 1899 în penitenciarul Craiova din județul Doljiu, fără a rămîne vreun capital de pe urma sa, vă rugăm Domnule Prefect, să binevoiți a face să se aducă aceasta la cunoștința rudelor și familiei sale.

Primiți vă rog, Domnule Prefect, asigurarea distinsei noastre considerajiuni.

Director General
indescifrabil

Șeful Biroului
indescifrabil

Domniei Sale

Domnului Prefect al Județului Doljiu

Arh. St. Craiova, fond. Prefect. Dolj, pach. 4 bis, dos. 9—10 anul 1899.

11

Nr. 13616 Primit 22 sept. 99

ROMANIA
SUB PREFECTURA PLASEI CIMPUL
JUDEȚUL DOLJIU

Nr. 6798, 1899, luna septembrie 21

DOMNULE PREFECT

Petițiunea lui Stoian Albișor Micu, din comuna Poiana, primită cu ordinul Domniei Voastre nr. 10.010, am onoarea a vă înapoia, și vă rog domnule Prefect, binevoiți a-mi permite să relatez împrejurările.

Denunțarea făcută în sensul cum se reclamă, este inexactă dar iată faptul în natura sa.

Reclamantele împreună cu alți locuitori din comuna Poeana, precum se scrie din lucrările aflate la onor Prefectură și la Parchet, în luna februarie anul curent s-a revoltat și a eșit cu gospodăriile lor, prin forță și cu rebeliune pe moșia proprietarului D-nu Ioniță Marincu, să-i însușească moșia și să rămînă ei proprietari. Cazul s-a comunicat domnului ministru și pentru

restabilirea ordinii a descis în localitate D-nu Vrăbiescu, fost Prefect, d-nu Geblescu primul procuror și d-nu jude de instrucție, Armașu, care constatind că reclamanțele în complicitate cu ceilalți locuitori atrupamente, fiind capi de rebeliune; în adevăr s-au dresat actele legale de cei competenți pentru faptul de revoltă pe care supuindu-i judecății s-au ridicat de jandarmii respectivi din ordinul stăpînirii și s-au înaintat prin secțiunea de Jandarmi Birca, a se trimite parchetului, de unde reclamanțele au dispărut noaptea și fiind urmărit, prins și înaintat din nou la parchet, acolo a fost cercetat și pus în libertate, fără a i se atribui cea mai mică bătae de către cineva.

Iar în ce privește faptul că reclamanțele avind un loc de pămînt de moștenire de la 1864 și D-nu Marincu, proprietarul, i l-a însușit, acesta nu este adevărat, căci din lucrările aflate în Sub prefectură și la Primăria respectivă reclamanțele este vinovat și iată cum :

Domnu Marincu, proprietarul moșii Poenii, prin sentința Tribunalului Dol-Jiu, secția I-ia nr. 435 din 11 noiembrie 1894, investită cu formula esecutorie și rămase definitivă, este pus în posesia unui loc de pămînt în vatra satului, însușit ilegal de reclamanțele și că acesta, în mai multe rînduri, turburîndu-i posesiunea și distrugîndu-i recolta pusă pe acel loc: reclamanțele a sărit cu rebeliune asupra proprietarului, fiind un om nesupus legilor. S-a și dat judecății de primarul respectiv, înaintîndu-se actele cu adresa noastră nr. 6521 încă de la 10 curent.

Deci dar binevoiți a cunoaște că denunțările făcute de reclamant în sensul celor reclamate sunt inexacte deoarece el singur este culpabil.

Binevoiți, vă rugăm, Domnule Prefect, a primi asigurarea deosebitei noastre stime și considerațiuni.

Sub prefect
ss. Indescifrabil

30/2634

Domniei sale

Domnului Prefect al Județului Doljiu
Serv. Administrativ

Cu nr. 10769 din 22 septembrie 1899 prefectul de Dolj a comunicat Ministrului de Interne cele relatate de sub prefect.

Arh. St. Craiova, fond. Prefect. Dolj, pach. nr. 8, dos. 30—35 anul 1899.

12

București, 1899 19/6 ora 10,45

TELEGRAMA

No. 1480

INSP. I. M. CRAIOVA

Puneți de urgență în gara Craiova la dispoziția autorităților militare trenurile necesare pentru transportarea la Slatina a 2 batalioane de vînători și un escadron de călărași.

Puneți-vă imediat în legătură cu domnii comandanți ai acestor unități și raportați de urmare.

Director General
Saligny

Arh. St. Buc., Colecția N. Ghițescu, I/27.

13

Craiova, 1899 19/6 ora 11,10

TELEGRAMA

Nr. 394

DOMNULUI DIRECTOR GENERAL SALIGNY

București

Ad. No. 1480

Telegrama no. 1480 s-a primit și trenul cerut de dl. comandant, compus din 15 vagoane C și 2 B pentru infanterie stă deja gata la dispoziție, așteptând trupa. Trenul va pleca pe la ora 11,30 d., cu rangul unui tren de persoane. Pentru cavalerie până acum nu mi s-a cerut încă vagoane.

Pentru Insp. I. Expl.

Miculescu

Arh. St. Buc., Colecția N. Ghițescu, I/22.

14

BUCUREȘTI, 1899, 19/6 ora 10,55

TELEGRAMA

No. 1482

ANTONESCUL — INSPECTOR MIȘCARE

Craiova

Ministerul de Interne ne avizează că poate să fie necesar transportarea unor trupe de la Caracal la Slatina. Puneți-vă imediat în înțelegere cu autoritățile militare superioare din Craiova. Luați deslușiri de numărul trupelor ce eventual se vor transporta, îngrijind a avea în Caracal trenul sau trenurile necesare care vor sta la dispoziția autorităților militare.

Raportați-mi de urmare.

Director General
Saligny

Arh. St. Buc., Colecția N. Ghițescu, I/19.

15

BUCUREȘTI, 1899, 19/6 ora 10,55

TELEGRAMA

No. 1483

ANTONESCUL — INSPECTOR DE MIȘCARE

Craiova

Țineți-mă în corent de urgență cu toate mișcările de trupe ce se vor face de la Craiova, Caracal și Slatina.

Director General
Saligny

Arh. St. Buc., Colecția N. Ghițescu, I/26.

16

CRAIOVA, 1899, 19/6 ora 11,25

TELEGRAMA

No. 397

DOMNULUI DIRECTOR GENERAL A. SALIGNY

*F. Urgentă**Buk.*

Ad. nr. 1482 și 1483

Telegramele nr. 1482 și 1483 am primit. Dl. Inspector Antonescu fiind absent și cu referire la telegrama mea nr. 394 anterioară, de azi plec imediat la comănduirea pieței spre a lua informațiuni mai departe și imediat după primire de alte informațiuni, voi avea onoarea a vi le comunica.

Miculescu

Arh. St. Buc., Colecția N. Ghițescu, 1/21.

17

CRAIOVA, 1899, 19/6 ora 9,10

TELEGRAMA

No. 158

DOMNULUI DIRECTOR GENERAL SALIGNY

București

Trenul militar ce urma să plece la ora 8 astă seară din Craiova, confirmăm avizul domnului colonel, nu va mai pleca cu trupe, ci numai cu cartușe.

Gr. Antonescu

Arh. St. Buc., Colecția N. Ghițescu, I/24.

18

CRAIOVA, 1899, 19/6 ora 12,20

TELEGRAMA

No. 399

DOMNULUI DIRECTOR GENERAL SALIGNY

București

Luînd informațiuni de la comandantul, am aflat că un escadron a plecat pe jos azi noapte la Slatina și că pînă acum nu se știe nimic despre o altă nevoie de altă trupă de cavalerie.

Trenul militar avizat cu telegrama nr. 394, a plecat din Craiova în regulă la ora 11,50 a-m. Aici, în Craiova este gătit pentru cazul eventual un tren cu încă 15 vagoane adaptat pentru trupă și la Caracal sînt deja vagoane suficiente. Voi avea onoarea a vă raporta imediat mai departe în caz de ivire.

Miculescu

Arh. St. Buc., Colecția N. Ghițescu, I/26.

19

CRAIOVA, 1899, 19/6, ora 4,40

TELEGRAMA

No. 451

F. URGENT.

DOMNULUI DIRECTOR GENERAL SALIGNY

București

Ca urmare la telegrama no. 406 din Pitești raportez că afară de tr. militar anunțat cu telegrama 394, nu s-a mai cerut alt tren.

La Caracal s-au luat deja măsuri ca ori ce cerere să fie imediat satisfăcută, asemenea și la P. Olt, pentru a trimite mașina în caz de cerere, la Caracal.

Pe jos a plecat un escadron de cavalerie din Caracal, iar din Craiova a plecat pe jos o baterie călăreață de artilerie la 12, spre Slatina.

Gr. Antonescu

Arh. St. Buc., Colecția N. Ghițescu, I/25.

20

SLATINA, 1899, 19/6 ora 12,50

TELEGRAMA

No. 94

Secția M. Buc.

Peronul blocat de țărani. Sint aproape 1.500. Armata sosește din Craiova ora 1,18. Liniște.

Petrescu

Arh. St. Buc., Colecția N. Ghițescu, I/28.

21

SLATINA, 1899, 19/6, ora 1,40

TELEGRAMA

No. 95

Secția M. Buk. Inspecția Mișcare

Pitești

La ora 1,20, venind armata din Craiova și voind a evacua stația, țărani au asvirlit cu pietre rănind soldați, spărgind geamurile. Peronul evacuat și țărani imprăștiați.

Petrescu

Arh. St. Buc., Colecția N. Ghițescu, I/29.

22

SLATINA, 1899, 19/6 ora 1,50

TELEGRAMA

No. 96

F. Urgentă

DIRECTOR GENERAL — SERVICIUL DE EXPLOATARE
Buk și spre sciință INSPECȚIA 2 PITEȘTI

După debarcarea în stația Slatina a batalionului de vînători din trenul de la Craiova, soldații au avut ordin a împrăștia săteni, care se găsesc pe peronul gării în număr foarte mare. După care s-a început o mare vălmășală, aruncînd cu bolovani de piatră în soldați, pe care le-a spart capetele, iar soldații au tras focuri în săteni și din care au căzut morți vreo cîțiva. Aci se află prezent în gară domnu procuror, prefectul și comandantul garnizoanei. Sătenii care erau pe peron au fugit, lăsînd pe cei morți și gara liberă.

Michăileanu

Arh. St. Buc., Colecția N. Ghițescu I/30.

23

TELEGRAMA

No. 97

SLATINA, 1899, 19/6 ora 3,45

Urgent

DOMNULUI DIRECTOR GL BUCUREȘTI și
INSP. II PITESCII

Ad. n. 1496 — La ora 1,20, cînd s-a somat, era de față dl. procuror, prefect și comand. garnizonii, cînd s-au început și rebeliunea. Sunt răniți din batalionul vînători: 1 oficer, 7 soldați, 1 sergent, 1 sergent major; din regimentul Rovine: 2 oficeri, 13 soldați răniți, 1 soldat rănit prin împușcare; din țărani sunt: 12 morți și 10 răniți. Liniștea restabilită, țăranii împraștiați.

Petrescu

Arh. St. Buc., Colecția N. Ghițescu, I/13

24

Subprefectura plășii Mijlocu Jud. Olt
Perieți, 1900 iulie 28

DOMNULE PREFECT,

De odată cu în copie raportul Președintelui comisiei interimare a Comunei Bircii nr. 553, am onoare a înainta și dosarul alegerii consiliului comunal ce a avut loc în acea comună în ziua de 16 iulie corent și pentru motivele următoare:

I. — că a luat parte la vot și persoane care nu au fost trecute pe listele electorale ale comunei pe anul corent publicate și rămase definitive;

II-lea că, cea mai mare parte dintre noii consilieri aleși, sînt foști socialiști și cari au făcut diferite promisiuni ce fiind contrarii legilor, niciodată nu le vor putea îndeplini ;

III-lea că, buletinele de voturi s-au scris în sala de votare și în fața publicului de un anume Gheorghe Iancu Davidescu, actual factor poștal rural și frate cu Petrache Iancu, unul dintre consilierii noi aleși, după cum ne-am încredințat din localitate, care acest factor a făcut ingerință în tot timpul cît a durat votarea și cu care ocazie a provocat scandal, aplicînd gravă bătaie unui alegător numit Nicolae Miu, ce a încercat a-i observa că legea electorală garantează secretul votului.

Vă rugăm respectuos Domnule Prefect, pentru toate aceste considerațiuni a face să fie casată această ilegală alegere, dispunînd convocarea Consiliului electoral comunal a proceda la o nouă alegere.

Subprefect
I. Vasilescu

Arh. St. Filiala Slatina, fond. Prefect. Jud. Olt., dos. 50/900, f. 43.

25

No. 2923 martie 13

Registratura
Ministerului Justiției
Intrat la 13 martie 1901
no. 6238

TELEGRAMA

Prezentată la Slatina, data 24/3 — ora 10,10

F. Urgent — confidențială

DLUI MINISTRU DE JUSTIȚIE

București

Am onoarea a comunica că în acest oraș se află venit individul Ion Leabu, care imparte în oraș și sate manifeste semne de el, ca candidat al țărănimii-Olt. Aceste manifeste conțin fraze sedicioase între care și următoarea: o treime din domeniile coroanei să se împartă la țărani și cheamă pe toți țărani la o întrunire publică pentru ziua de 14 martie, spre a face manifestațiuni în amintirea celor uciși în gara Slatina și a cere despăgubiri civile de la guvern.

Dl. prefect ne-a sesizat asupra acestui manifest sedicios. În atari împrejurări ne-am crezut datori a le comunica, așteptînd și instrucțiunile D-voastre.

Jude Instructor Slatina
Sachelariu

(Rezoluție)
11 Martie 1901

Se delegă dl. procuror general din Craiova a merge în localitate, spre a se evita turburările și a lua măsurile ce vor dicta circumstanțele, păstrînd calmul, spre a nu da loc la regretabile incidente.

ss. Stoicescu

Arh. St. Buc., fond Min. Just., Dir. judiciară, dos. 711/1901.

INSEMNAȚIILE UNUI FOST SOCIALIST INCEPUTURILE MIȘCĂRII SOCIALISTE ÎN TELEORMAN

La 1896, ducîndu-mă la București, am dat de o gazetă: „Lumea nouă” care vorbea de improprietățile și votul universal. Plăcîndu-mi această idee, m-am abonat la gazetă de unde mi-am făcut un fel de bagaj de cunoștințe, și, pe la 1897 și începutul lui 98, m-am dus la Zimnicea la un tîmplar: Marinescu (acesta era un om educat în școala socialistă și auzisem de el, și consultîndu-mă cu el, am purces împreună să formăm cluburi socialiste în Teleorman. Cluburile acestea, de altfel, nu erau decît un fel de organizație preconizată de cei dela centru. Dar să vezi că pînă să începem formarea de cluburi, eu am plecat la centru să iau contact cu șefii. Clubul șefilor era atunci pe strada Doamnei nr. 7.

Intr-adevăr am luat contact cu I. C. Banghereanu care m-a recomandat lui V. Gh. Morțun (Morțun era deputat) și Ion Nădejde, directorul gazetei; „Lumea Nouă”. Deocamdată, V. Gh. Morțun nu era de părere să înființăm cluburi socialiste prin satele Teleormanului; Nădejde însă a ținut cu tot dinadinsul și mi-a dat astfel de la club, statute și formulare pentru procesele verbale. La reîntoarcerea mea în Teleorman m-am consultat cu Marinescu, tîmplarul din Zimnicea, și în 98, cam prin martie, am înființat primul club la Zimnicea sub preșidenția lui Iordan Pirlivie care trăiește încă, mi se pare, și Ilie Miu țaran muncitor. La o săptămîină, am înființat alt club în comuna Piatra, în casele fruntașului cetățean Păune Chițu. Am avut de prima dată numai în Piatra 270 de membri înscriși. Cotizația era de 20 de bani pe lună de fiecare membru. Această cotizație era pentru întreținerea clubului. Președinte la Piatra, am fost ales eu; vice-președinte, Păune Chițu și casier Ion C. Batalu. De aici s-a dat alarma în județ, așa că zilnic veneau căruțe la mine acasă cu delegați din diferite sate, ca să le înființez și lor cluburi la fel ca al nostru. Mă duceam în fiecare sat și le înființam după putere 2—3 cluburi pe zi; după cum erau și comunele de aproape.

La cine nu mă puteam transporta, le trimiteam formulare și țaranii își făceau singuri clubul după care trimiteam la centru procesele verbale de înființare.

În propaganda și întrunirile cari le făceam, nu se discuta și nu se cerea decît improprietățile țăranilor și votul universal și se cerea liniște; să nu se producă bătăi sau scandaluri.

De la înființarea cluburilor, țaranii nu se mai duceau la circiumi; veneau la club și citeau ziarul: „Lumea Nouă”, așa că în intervalul din martie pînă în decembrie s-au înființat în întreg județul Teleorman peste 170 de cluburi. De aici am trecut și în Olt unde am înființat iar mai multe cluburi.

În timpul acesta, ne vizita de la centru Banghereanu și Ficșinescu, care, veneau la mine acasă și ne consfătuiau pentru această mișcare ca s-o ducem la bun rezultat pe cale pașnică.

LA PREFECTUL DIMITRIE BILDIRESCU

Cînd a fost mișcarea mai în toi, prefectul de atunci al Teleormanului, Dimitrie Bildirescu (asta era prin luna iulie) m-a chemat la el și m-a întrebat că ce urmărim cu această mișcare. Fără să mă simt deloc intimidat i-am răspuns:

Domnule Prefect, dumneavoastră care, de sigur, cunoașteți mai bine ce e cu mișcarea socialistă și cevasăzică ideea de socialism, găsec de prisos să vă mai spun ce urmărim. În tot cazul, fiindcă dumneavoastră m-ați întrebat n-am decît să vă spun tot ce știu. Urmărim, domnule Prefect, îmbunătățirea soartei țăranilor și a muncitorilor de la orașe. Nu ați observat și dumneavoastră că toți circiumarii, toți streinii, toți nechemații au venit în

țară, au strâns bani după spinarea plugarului și au luat moșii în arendă? Aceștia au exploatat pe țărani în mod barbar. Toamna, cînd se socotește cu boierul, boierul ia produsele și țăranul ia paele, fapt ce s-a întîmplat în comuna Lissa, la mai mulți țărani unde e un arendaș fost rachier în Poliești.

Asta sînt ce le-am spus bătrînului Bildirescu...

MORȚUN, NADEJDE ȘI DESPRE ZIARUL „EPOCA”

În timpul mișcării socialiste din Teleorman, de la București ne veneau mereu-mereu propagandiști tineri care sfătuiau pe țărani să se mărginească la legi și constituție, căci nu lipsea de la cluburi constituția.

Țăranii erau cuminți și doreau cît mai curînd să aibă drept de vot, să fie împroprietăriți și să nu mai vadă în fața ochilor arendași. Aceștea i-a împins pe ei la socialism.

Să fie moșiile în regie de proprietari cari, credeau ei, sînt mai îndulgenți ca arendași.

Lucrurile au mers în liniște pînă în septembrie a lui 98 cînd s-au deschis corpurile legiuitoare. Prin luna noiembrie mă pomenesc chemat la București de Morțun și Nădejde — și eu și Marinescu. La putere era partidul liberal. Ministru de Justiție era Pherechide. M-am dus la București singur. Marinescu nu a putut să meargă.

Cum am ajuns, Morțun mi-a arătat o gazetă: era „Epoca” lui Nicolae Filipescu (Filipescu ăsta era boier conservator) unde spunea într-o notiță:

Feriți-vă, Majestate, de focul din Teleorman.

Morțun atunci mi-a spus: să știți că vă închide. S-au luat măsuri pentru desființarea cluburilor de la sate; cu orașele nu se amestecă, și a completat: curaj, nu disperați, chiar dacă vă închide pe voi, conducătorii, spuneți oamenilor să stea liniștiți acasă (vezi, le era teamă să nu se revolte țăranii) căci e greu dacă îndrăsnesc să ceară liberarea voastră.

M-am înapoiat la Piatra, am convocat pe țărani la club, am comunicat și la cluburile celorlalte sate să vină tot la Piatra — și le-am spus tot ce știam dela centru.

PRIGOANA

După două săptămîni a și început prigoana contra capilor și cluburilor, din partea autorităților liberale. Între timp, făcîndu-se alegeri comunale parțiale în Piatra, fiind în fruntea listei social-democrate, am reușit să fiu ales. Totuși n-am fost confirmat pe motiv că e dizolvat Consiliul județean. După zece zile, tot județul a fost impresurat de jandarmi din județ și trimiși speciali din București.

Prindeau pe aleșii cluburilor, președinți și casieri, cari nu erau decît fruntașii satelor în care aveau țăranii încredere — și-i trimitea la Turnu Măgurele la închisoare.

La 9 februarie 1899 au venit și în Piatra, 4 jandarmi trimiși din Alexandria, cu ordin să mă ridice numai pe mine. Notați: eram căsătorit numai de o lună. Noaptea pe la 10 (și era un viscol) m-a ridicat și m-au dus la Alexandria. A doua zi m-au trimis la Turnu. Am stat o zi închis la jandarmerie unde m-au întrebat de mișcarea socialistă etc. Socialismul, lor le părea că e o „gogoriță”. De aici m-au înaintat parchetului, apoi la instrucție. În timpul acesta a venit iar Dimitrie Bildirescu, și mi-a zis: vezi dragă Stoașe, nu ți-am spus eu că ideea voastră n-are să prindă și o să dați de bucluc.

N-am răspuns nimic.

LA INSTRUCȚIE

Judecătorul de instrucție m-a întrebat că ce scop a avut luarea noastră de cîte 20 de bani de la membri, și unde întrebuințam acești bani. La care i-am răspuns că se întrebuințau la întreținerea cluburilor. Chestia cu 20 de bani era mai mult un pretext ca să ne desființeze cluburile, fiindcă ei spuneau că ne-am însușit noi banii excrocind astfel pe țărani.

Așa fals cînta rechizitoriul procurorului. Apoi m-a întrebat că eu am cunoștința de teoria socialistă. Socialismul, îmi spunea procurorul, prinde numai în țări industriale care îl înțeleg, pe cîtă vreme în țara românească nu se poate introduce. Totuși eu, i-am dovedit că dacă țăranul român e puțin educat, pricepe bine tot rostul. I-am arătat în cele din urmă că nu m-am condus decît după legile țării, că pe țărani îi învățam să nu se mai ducă la circiumă, sărbătoarea să vină la club unde aveau citanii după cărți de știință, în special după broșurile deputatului V. Gh. Morțun. Le citeam „Chestia țărănească” de Păucescu. Toate erau spuse însă de prisos.

Cînd erau porniți să condamne, instrucțiunea nu putea face altfel — și m-a arestat.

LA INCHISOAREA CU BANGHEREANU, FICSINESCU ETC.

La închisoare mi-am găsit toți prietenii mei. Față de regimul lor însă, al meu a fost aspru prin faptul că am fost cel mai de temut din Teleorman.

M-a băgat într-o odaie separată, la secret, cu geamurile astupate, la un loc cu cel mai mare hoț de cai, unul Marinache. Hrană aveam un sfert de piine pe zi și apă. Altceva n-aveam voie. Nici tutun nu mi-a dat. Pedepsa asta a durat două săptămîni ce, grație tinereții le-am putut suporta. Tot la aceeași închisoare i-a adus pe Banghereanu și Ficșinescu; i-a adus pe aceștia de la închisoarea din Slatina. În citeva rînduri ne-a vizitat V. Gh. Morțun și Const. Mille. Cînd a fost la proces, ni l-a apărat procesul Const. Mille, un om de o bunătate extraordinară. În ziua procesului, I. C. Athanasiu, care tocmai se însurase, ne-a depus garanție ca să ne scoată afară. Pe mine m-a condamnat trei luni. Pe Ficșinescu, Banghereanu și Marinescu — 6 luni. Și la 12 decembrie 1899 — am fost liber...

Ioan Georgescu-Stoașe

(„Spiritul Vremii”, Anul I, Nr. 4—5 — februarie 1936, Comuna Băneasa, Județul Teleorman).

UN PROIECT INEDIT DIN 1866 AL LUI ION GHICA PRIVIND MODIFICAREA PARȚIALĂ A CODULUI CIVIL ROMÂN

G. G. FLORESCU,
L. P. MARCU

Constituirea statului național unitar român sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza — operă înfăptuită sub presiunea maselor populare și consfințită pe tărîm internațional ca urmare a luptei hotărîte a poporului român — a învederat pe plan juridic, între altele, și necesitatea realizării neîntîrziate a unificării legislative. Noile coduri urmau să stabilizească normele juridice corespunzătoare relațiilor capitaliste în dezvoltare, ele reprezentînd voința noii clase dominante și fiind întocmite în scopul de a-i consolida pozițiile politice și economice. Astfel, au fost elaborate, prin folosirea și a unor modele apusene, codurile: penal, civil, de procedură penală și civilă, toate intrate în vigoare în 1865¹.

Codul civil, întocmit pe baza Codului civil francez din 1804 (Codul Napoleon — „codul execuțiilor, al sechestrelor și al vânzărilor silite“, cum îl numește K. Marx²), a proiectului de cod civil italian și numai într-o măsură redusă pe specificul autohton în materie de drept de familie și succesiuni³, a fost publicat în aprilie 1865, intrarea sa în vigoare fiind fixată, prin decretul din 30 iunie 1865, pentru 1 decembrie 1865.

Prin prevederile sale, acest cod apăra proprietatea burgheză, consolida regimul de privilegii ale clasei stăpînitoare și întărea regimul de exploatare la care erau supuse masele muncitoare⁴. Aplicarea Codului

¹ *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1964, p. 386. Vezi și D. Ionescu, Gh. Țuțui, Gh. Matei, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, Ed. științifică, Buc., 1957, p. 148—151.

² K. Marx și Fr. Engels, *Opere alese, în două volume*, vol. I, ed. a II-a, E.S.P.L.P., Buc., 1954, p. 342.

³ A. Rădulescu, *Isvoarele dreptului civil și comercial român*, Buc., 1932. Vezi și D. Alexandresco, *Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român, în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine*, vol. I, Buc., 1906, p. 23—24.

⁴ Regimul de exploatare nemiloasă a muncii era consacrat îndeosebi de prevederile cap. IV referitoare la arendare și cele din cap. IV referitoare la locațiunea de lucrări. Inegalitatea în raporturile de muncă se vedește îndeosebi în dispozițiile art. 1472, potrivit căruia patronul era crezut pe cuvînt în materie de salariu plătit celui angajat. Cf. D. Ionescu, Gh. Țuțui, Gh. Matei, *loc. cit.*, p. 150. Codul civil, cu modificările intervenite în urma abolirii regimului burghezo-moșieresc, este și astăzi în vigoare, cu un conținut însă radical schimbat, prevederile sale fiind astfel interpretate, încît să corespundă structurii social economice, dispozițiilor și spiritului Constituției R.P.R., cît și ansamblului legislației orînduirii noastre democrat-populare (Vezi, Tr. Ionașcu, *Modificările aduse Codului civil de principiul constituțional al egalității sexelor*, în „Justiția nouă“, an VI (1950), nr. 2, p. 212 și urm.).

civil a scos încă de la început în evidență deficiențele sale: erorile și lipsurile pe care le prezenta sub aspectul dispozițiilor cu caracter substanțial, lipsa de concordanță cu o serie de legiuri sau practici judiciare în vigoare, cât și dificultățile care erau întâmpinate de masele muncitoare în realizarea dreptului lor pe căile greoaie și costisitoare ce erau prevăzute în acest scop⁵.

În aceste condiții, proiectul pentru modificarea Codului civil, ce face obiectul cercetării de față, și-a propus, pe de o parte, să aducă anumite îmbunătățiri acestui cod prin introducerea unor prevederi corespunzătoare, cu caracter progresist, iar pe de altă parte să adapteze o serie de dispoziții ale sale condițiilor specifice din statul român, ținând seama de fondul juridic autohton.

Descrierea textului. Proiectul și expunerea de motive se păstrează la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R., Arhiva Ion Ghica, mapa II, mss. 2, fiind inedit — ca de altfel o serie întreagă de piese din mapa menționată — și fără a fi format pînă acum obiectul cercetării. Proiectul propriu-zis este intitulat: „Proiect pentru ôre carú modificățiuni ce trebe făcute în Codicile Civile” și se compune din zece file de manuscris, din care ultima este albă. Textul este scris în cerneală cafeniu închis, cu caractere regulate, pe ambele fețe ale filei. Ca tehnică de expunere sînt date în paralel textul în vigoare al Codului civil și cel propus pentru modificare. Astfel, pe pagina a doua — respectiv fila întîi verso — sub titlul: *Tecstul actual al Legei Civile*, sînt trecute articolele în vigoare; în dreptul lor, pe pagina trei, (fila 2 recto) sub titlul: *Modificațiunile ce ar trebui introduse în tecstul acestei legi*, se găsește expus Proiectul, acest procedeu fiind folosit pînă la epuizarea materialului.

„Expunerea motivelor” la Proiect este de asemenea o lucrare manuscrisă, compusă din patru file, scrisă cursiv cu cerneală, pe ambele fețe ale filei, cu excepția ultimei file nefolosite. Ambele piese sînt nedatate și nu poartă o numerotare originală.

Autorul manuscrisului. Proiectul a fost elaborat de Ion Ghica⁶, una din figurile reprezentative ale științei și literaturii române din secolul trecut, a cărui activitate politică a prezentat o serie de aspecte pozitive, în deosebi în perioada revoluției de la 1848 și a Unirii Principatelor Române.

Fără să aibă o pregătire juridică de specialitate, I. Ghica a manifestat interes și pentru acest domeniu, fapt exprimat atît prin importanța pe care o recunoștea studiilor juridice în învățămînt, cât și prin aceea că a elaborat un număr de materiale cu caracter juridic, din care

⁵ „Cu prilejul traducerii acestui cod (Codul Napoleon — *n.n.*) — arată Gr. I. Alexandrescu — s-a lăsat la o parte articole și titluri întregi, s-au suprimat unele dispozițiuni și s-au înlocuit altele fără nici o discuțiune, fără nici un control. Ediția oficială tipărită nu se potrivește cu caetul în care să află traducerea. Sînt ștersături și adausuri în textul caetului fără nici o mențiune” (*Studiul asupra obiceiurilor juridice ale poporului român și teoria viitorului cod civil*, Galați, 1896, p. 46).

⁶ Datorită grafiei incerte a manuscrisului, considerăm necesară o analiză adincită a conținutului, precum și a împrejurărilor în care a fost elaborat.

menționăm : proiecte de constituție⁷, un proiect pentru înființarea unei uniuni de asigurare mutuală contra incendiilor, contra grindinei, un proiect pentru înaintarea în funcțiunile publice, cu scopul de a evita arbitrarul⁸, un proiect pentru organizarea administrației locale⁹, un altul pentru organizarea tribunalelor de comerț, un cod de procedură comercială¹⁰ etc.

Preocupările lui I. Ghica pentru problemele de drept civil încep să se concretizeze încă din 1861 când, în proiectul său de organizare a administrației, se referă și la problema actelor de stare civilă, care sînt prevăzute a fi date în competența administrației civile comunale¹¹. Materialul de față merge pe linia aceluiași preocupări, amplificate, după cum vom vedea, de funcțiile sale de răspundere, care îl puneau în nemijlocită legătură și cu multiplele probleme izvorîte din aplicarea Codului civil.

Data probabilă a elaborării manuscrisului. Proiectul și expunerea de motive nu conțin data cînd au fost elaborate, iar în întreaga Arhivă I. Ghica nu se găsește nici o piesă pe baza căreia să poată fi reconstituită data. În fața acestei situații, sîntem nevoiți să recurgem la un procedeu indirect de datare, pornind de la o serie de elemente și anume :

a) Din manuscrisele aparținînd arhivei menționate, se constată o preocupare deosebită a lui I. Ghica de a găsi soluții la problemele pe care le pune și le rezolvă în Proiect în perioada ce corespunde cu cel de al doilea semestru al anului 1866.

b) Demnitatea publică pe care a deținut-o autorul în anul 1866¹²,

⁷ Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa II, ms 2, Cf. și N. Bălcescu, către I. Ghica, 26 martie (1851) și 15 aprilie (1851), în N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, Corespondență, ed. G. Zane, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1964, p. 364—365.

⁸ Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa II.

⁹ Ion Ghica, *Reorganizarea României*, Partea I-a, *Comuna*, Buc., 1861; proiectul de organizare a comunei, de 323 articole; p. 10—84; vezi și un proiect în manuscris, de 21 articole (4 file), important în special Cap. I: „Despre întocmirea teritorială a comunelor sătești” (Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa II, mss. 1. Cf. și *loc. cit.*, mapa V, f. 346—350, 367—376 v, 382—388 v, 390—393 v.

¹⁰ Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa II, mss. 3, cuprinde: „De l'organisation des tribunaux de commerce” (19 art.) și „Code de procédure par devant les tribunaux de commerce” (23 art.), ambele în manuscris. Vezi și mai jos nota 67.

¹¹ Vezi proiectul de organizare al comunei, titlul II, Secția I, „Despre actele civile”, art. 240—300; I. Ghica, *Reorganizarea României*, în special p. 60—61. De remarcat și priceperea lui Ion Ghica în practica juridică; o ciornă în creion, apoi în continuare cu cerneală, cuprinde motive de recurs, întocmite de el pentru un proces civil personal, cu privire la o proprietate a sa (18 file, scrise și pe verso; în Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva I. Ghica*, mapa II mss. 8).

¹² Ion Ghica a deținut în 1866 funcția de prim-ministru și ministru de interne, pînă la 5 martie 1869 (Cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, Buc., 1939, p. 39—40) într-o ciornă a cuvîntării ținute către prefecți, cu ocazia numirii sale ca ministru de interne, a expus și cîteva din principiile după care înțelegea să se conducă, între care și respectul constituției. (Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa II, mss. 4, f. 3 și 4).

l-a pus în contact direct cu deficiențele și lipsurile Codului civil, pe care și-a propus să le îndrepte neîntârziat. În expunerea de motive se arată și căile pe care au ajuns la cunoștința sa aceste deficiențe: 1) numeroase plângeri primite din partea cetățenilor, prin care aceștia cer înlăturarea abaterilor comise de „oficiarii de stare civilă”, care, fără temeii, fac greutăți în eliberarea actelor¹³; 2) rapoarte oficiale primite din partea serviciilor de stare civilă, din care rezultă constatări frecvente de nerespectare a prevederilor articolului 41 al Codului civil ce se referă la obligativitatea declarării în termen de trei zile a nașterii unui copil¹⁴; 3) cu privire la dispozițiunile articolului 59 care reglementează procedura de urmat la actul de dovedire a vârstei îi parvin numeroasele reclamațiuni primite ... din toate părțile țării, prin care se rog pentru modificarea acestei dispozițiuni de lege¹⁵; 4) în sfârșit, ampla corespondență dintre ministerele de resort, cu privire la aplicarea articolului 142 al cărui text nu menționa procedura corespunzătoare¹⁶.

c) Constituția din 1/13 iulie 1866, pentru a cărei elaborare I. Ghica întocmise un proiect, venea în unele privințe în discordanță cu Codul civil, și proiectul încearcă, între altele, să înlăture și o serie de astfel de nepotriviri, în special cele dintre articolele 49, 51, 62, 130, 216, 244 și 245 Cod civil și articolul 22 din Constituție¹⁷.

d) I. Ghica, prin „Regulamentul pentru serviciul actelor stării civile”, dat de el la 29 noiembrie 1866¹⁸ în cadrul funcțiunei sale — text de imediată aplicare — a introdus o parte, este adevărat, foarte redusă, din propunerile de modificare prevăzute de proiect. Nu au putut fi introduse decât acele puncte din proiect care nu erau de natură să ducă la o modificare a Codului civil, ci numai la o completare a sa, în probleme de amănunt, astfel încât să fie păstrat intact raportul legal între lege și regulament: 1) articolul din regulament folosește denumirea de „oficiari de stare civilă”, ceea ce formează și obiectul articolului 32 din proiect, în care termenul de „păstrătorul registrelor” prevăzut de Codul civil este înlocuit cu „oficiarul stării civile”¹⁹; 2) articolul 23, alineatul 2 din regulament prevede expres sancționarea neînștiințării nașterii copilului, prevăzută de articolul 41 Cod civil („Orice urmare abătută de la aceasta se pedepsește prin articolul 276 Cod penal”) și aceeași finalitate o are și propunerea din proiect, concretizată prin introducerea unui alineat nou, care urma să devină alineatul ultim al articolului 41 Cod civil²⁰; 3) articolul 21, alineatul 2 din regulament, cât și articolul 42, alineatul ultim din regulament, cât

¹³ Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa II, mss. 2, Expunerea de motive, f. 3 r.

¹⁴ *Loc. cit.*, Expunerea de motive, f. 3 v.

¹⁵ *Loc. cit.*, f. 4 r.

¹⁶ *Loc. cit.*, f. 4 r.

¹⁷ Vezi mai jos.

¹⁸ I. M. Bujoreanu, *Collecțiune*, I, p. 230—233; regulamentul conține 59 de articole.

¹⁹ Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa II, mss. 2, Proiectul pentru modificarea codului civil, f. 7 r.

²⁰ *Loc. cit.*, Proiect, f. 8 r.

și articolul 42, alineatul ultim din proiect²¹ prevăd, în lămurirea articolului 42 Cod civil, că redactarea actului de naștere se va face de față cu doi martori, „aduși de declarant“; 4) articolul 58 din regulament dispune: „abaterile oficialilor stării civile de la regulile datoriei lor, întru îndeplinirea serviciului ce le este încredințat, sînt pedepsite prin articolul 36, 38, 54, 139, 140, 172 și 192 Cod civil și 161, 162, 166, 276 și 284 Cod penal“ și aceste măsuri corespund cu completările propuse de proiect la articolul 38 și 39 Cod civil²².

Analiza intrinsecă și extrinsecă a manuscrisului duce deci la concluzia că data elaborării sale corespunde cu a doua jumătate a anului 1866, într-o perioadă marcată de datele publicării Constituției României din 1/13 iulie și a Regulamentului pentru serviciul actelor stării civile din 29 noiembrie 1866.

Conținutul proiectului. Proiectul se ocupă de următoarele instituții juridice: acte de stare civilă, căsătorie și divorț.

Propunerile de modificare privesc texte prevăzute de Cartea a I-a, „Despre persoane“: Titlul II „Despre actele stării civile“, capitolul I, „Dispozițiuni generale“, articolele: 21, 23, 32, 37, 38, 39; același titlu, capitolul II „Despre actele de naștere“, articolele 41, 42, 43, 44; același titlu, capitolul III „Despre actele de căsătorie“, articolele 49, 51, 52, 58, 59, 62; Titlul V „Despre căsătorie“, capitolul I „Despre însușirile și condițiunile necesarii spre a se putea săvîrși căsătoria“, articolele: 128, 130, 142, 144, 145, 150; Titlul VI „Despre despărțire“, capitolul II „Despre despărțire pentru cauză determinată“, articolele: 216, 244, 245; același titlu, capitolul IV „Despre efectele despărțeniei“, articolul 285.

Obiectivele pe care și le-a propus autorul Proiectului sînt, în linii mari, următoarele: a) realizarea primatului constituțional în cadrul contradicțiilor dintre Constituția română din 1866 și unele prevederi ale Codului civil din 1865; b) punerea în concordanță a prevederilor codului cu unele obiceiuri juridice aflate în vigoare; c) întărirea legalității burgheze; d) promovarea descentralizării prin sporirea atribuțiilor organelor administrative locale; e) întărirea autorității civile în stat; f) apărarea independenței țării prin mijloace de drept civil; g) protecția familiei; h) reducerea și simplificarea formalităților; i) completarea unor lacune; j) îmbunătățirea terminologiei și clarificarea noțiunilor.

Realizarea primatului constituțional. Între Constituția română din 1866 și unele prevederi ale Codului civil din 1865 existau o serie de neconcordanțe care trebuiau să fie îndepărtate iar Proiectul și-a propus să găsească soluții corespunzătoare²³. Astfel, în temeiul articolului 22 din Constituție s-au făcut propuneri de modificare și completare la articolul 43, 49, 51, 62, 130, 216, 244 și 245 din Codul civil²⁴, asigurîndu-se astfel raportul corespunzător între norma constituțională și legea ordi-

²¹ *Loc cit.*

²² *Loc. cit.*

²³ *Loc. cit.*, Expunere de motive, f. 2 r.

²⁴ Vezi mai jos.

nară. Semnalăm, de altfel, în acest sens și activitatea remarcabilă dusă de el în același an pentru elaborarea unei constituții²⁵; aceasta urma să aibă drept bază, proiectul elaborat în 1859 de Comisia Centrală de la Focșani²⁶, în care Mihail Kogălniceanu a deținut un rol preponderent²⁷.

Concordanța cu obiceiurile juridice în vigoare. Proiectul a acordat o deosebită importanță obiceiului juridic în elaborarea dreptului pozitiv. Ion Ghica arată textual referindu-se la modificări: „...Acestea se propun numai pentru ușurarea părților interesate, de o mulțime de formalități incompatibile cu obiceiul și pozițiunea locuitorilor, care nu numai le produc multe suferințe morale și materiale, dar în unele cazuri sînt și cu totul în imposibilitate de a le îndeplini”²⁸. Iată în ce constau propunerile de reactivare a cutumei:

a) Propunerea de modificare a articolului 144 a Codului civil, în sensul că interdicția la căsătorie să fie introdusă: „pînă la a șasea spiță inclusiv”, față de dispoziția codului, care o limita pînă la gradul patru inclusiv²⁹. Proiectul prevede însă în articolul 150 și un corectiv pentru cazuri de importanță deosebită, în sensul că pot fi acordate dispense pînă la gradul patru de rudenie³⁰.

b) Cu privire la articolul 145 al Codului civil, care se referă la rudenii derivată din botez și interzice căsătoria numai pentru gradul întîi, Proiectul extinde această interdicție pînă la gradul trei tot cu corectivul prevăzut în propunerea de modificare a articolului 150 al Codului civil

²⁵ Arh. St. Buc., fond. Secretariatul statului, *Lucrările Consiliului de stat*, dos. nr. 182/34, adresa Consiliului de Miniștri, nr. 352 din 16 februarie 1866, către Consiliul de stat, semnată de Ion Ghica; *loc cit.*, adresa Consiliului de Miniștri, nr. 704 din 18 martie 1866, către Consiliul de stat, semnată de asemenea Ion Ghica; ambele piese în original.

²⁶ M. Kogălniceanu, *Proiectul de Constituțiunea Principatelor Unite Moldavia și Țara Românească, elaborat de Comisiunea Centrală și Proto-coalele Comisiunei Centrale*, t. I., Iași, 1861, în special p. 5—48. Dovadă că Ion Ghica s-a ocupat îndeaproape de proiectul Comisiunei Centrale, rezultă și din împrejurarea că acesta a fost găsit în copie — manuscris, printre hîrțile sale (Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa I, mss. 3, *Constituțiunea Principatelor Unite ale României*, Anul 1859, Focșani, 22 August, — manuscris de 22 file, cu data: 1859, 3 septembrie, Focșani; vezi și *loc. cit. mss. 4*). În privința caracterului proiectului elaborat de Comisia Centrală de la Focșani, vezi I. Vintu și G. G. Florescu, *Unirea Principatelor în lumina actelor fundamentale și constituționale*, Editura Științifică, Buc., 1965, cap. II.

²⁷ Arh. St. Buc., fond. Secretariatul statului, *Protocoalele Comisiei Centrale*, pachet I, dos. nr. 5344; Protocolul nr. 14 din 8 iunie 1859, cit și actele care au stat la baza întocmirii sale (în original).

²⁸ Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa II, mss. 2, Expunerea de motive, f. 2 v. (sublinierea noastră) Ion Ghica folosește mai frecvent termenul de „obicei”, decît cel de „cutumă”.

²⁹ *Loc. cit.* Proiect, f. 11 r. Condițiile civile ale lui Scarlat Calimach din 1817 prevede în art. 92: „Între suitorii și pogoritori este fără mîrginire oprită însoțirea; iară între cele lăturalnice rudenii, pînă la a opta spiță, fără deosebirea rudeniei din legiuita sau din nelegiuita însoțire”. Acest text își are originea în obiceiul pămîntului, pe care și proiectul l-a avut în vedere, limitîndu-l însă la gradul șase de rudenie. Cf. *Codul Calimach* ediție critică, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1958, p. 97.

³⁰ Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa II, mss. 2, f. 12 r.

și anume posibilitatea de a se încuviința dispense pînă la gradul doi de rudenie³¹.

Propunerea izvora nu dintr-o intenție de conservare a vechilor rînduiei, ci dintr-o cunoaștere exactă a situației din trecut și din dorința de a asigura aplicarea corectă a noilor legiuri. Canoanele bisericești interziceau căsătoria între cumnați și, în calitatea lor de legi speciale, nu fuseseră abrogate prin legea generală civilă. Pe de altă parte, articolul din Constituție preciza necesitatea binecuvîntării bisericești, așa că în practică ofițerul stării civile trebuia să țină seama și de prevederile canoanelor. Propunerea lui I. Ghica venea tocmai să soluționeze această anomalie juridică³².

Intenția autorului Proiectului de a promova obiceiul juridic — opunîndu-se unui simplu împrumut de legislație — se desprinde deci limpede din cele expuse, și faptul justificat de împrejurările din acea vreme³³, marchează o etapă în dezvoltarea dreptului autohton³⁴.

Întărirea legalității. În vederea întăririi legalității burgheze, Proiectul urmărea să asigure, prin modificările propuse, întărirea controlului preventiv asupra organelor de stare civilă, lărgirea acestui control, responsabilitatea directă a funcționarilor abuzivi — care urmau să răspundă atît civil și penal — sancțiuni penale pentru cetățenii care nu respectă obligațiile ce le revin referitor la starea civilă și mărirea garanțiilor cu privire la întocmirea anumitor acte³⁵.

În acest scop Proiectul prevede completarea articolelor 38 și 39 ale Codului civil. I. Ghica arată motivele care l-au determinat să facă această propunere: „Articolul 39 din legea civilă, pune îndatorirea procurorului a verifica starea registrelor civile, numai la finele anului, cînd ele se depun la grefă, și numai atunci se denunță abaterile, sau vinile comise de oficiarii stării civile. Abaterile oficiarilor stării civile însă, nu sînt numai acele comise prin defectuoșitatea înscrierii, sau formu-

³¹ *Loc. cit.*, Condicele civil Calimach, prevede de asemenea în § 94: „La rudenia din sfîntul botez se oprește însoțirea pînă la a treia spiță”, la care urmează să adăugăm lămurirea în baza canoului 53, al soborului al șaselea, referitor la botez. Cf. *Codul Calimach*, ed. cit., p. 97 și Pravila bise-ricescă, partea II, cap. I, § 3 în fine.

³² Cf. Cas., s. I, nr. 61, 1879 în „Buletin”, 1879, p. 107; Trib. Iași, s. II, 19 sept. 1878, în „Dreptul” nr. 25, 1879; Contra: Trib. Rîmnicul Vilcea, nr. 190, 1884, în „Dreptul” nr. 24, 1884/85; C. Iași, s. II, nr. 170, 1878, în „Dreptul” nr. 25, 1879; C. Focș., s. II, 11 iunie 1879, în „Dreptul” nr. 7, 1880; Trib. Botoșani, nr. 305, 1884, în „Dreptul” nr. 7, 1884/85. Vezi și Al. Negutz — Dumitrescu, *Căsătoria față cu Codul civil și cu art. 22 din Constituție*, Buc., 1902, apoi interpretarea dată de instanțe prevederilor corespunzătoare din Constituția din 1923, precum și regimul Constituției din 1938, în „Justiția Dobrogei”, an IX (1938), nr. 3—4, p. 97—99, cu nota.

³³ Pentru conflictele dintre cutumă și lege în Rusia țaristă, de pildă, vezi F. Demelić, *Le droit coutumic des slaves méridionaux*, Paris, 1876, p. 15 și urm.

³⁴ În privința dreptului cutumiar român, vezi mai recent V. Al. Georgescu, *Le rôle de la théorie romano-byzantine de la coutume dans le développement du droit féodal roumain*, în *Mélanges Philippe Meylan*, vol. II, Lausanne, 1963, p. 61—87.

³⁵ În privința deficiențelor în întocmirea actelor de stare civilă, vezi și Gr. I. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 65—66.

lării actelor civile ; abaterile se pot socoti și diferitele șicane ce ar face părților interesate de actele civile, afară din prescrierile legii, abateri cu mult mai simțite și păgubitoare pentru unii, căci împiedică rezolvarea unor lucrări păgubitoare pentru unii, căci împiedică rezolvarea unor lucrări care ating poate tot viitorul moral și material al unei familii³⁶.

Textul articolului 39 din Proiect este următorul : „Procurorul tribunalului de întâia instanță și judecătorul de plasă au dreptul și datoria de a verifica, cel puțin de două ori pe an, starea registrelor. Ei au dreptul de a primi, de asemenea, și reclamațiuni din partea persoanelor a căror interese se vor vedea vătămate din neîmplinirea datoriilor oficiarilor stării civile și oficiarilor bisericești. La fiecare verificare, vor încheia procese-verbale sumarii despre a lor verificare, vor arăta abaterile sau vinile comise de oficiarii stării civile și vor cere osîndirea lor la pedepse prevăzute de legea civilă și penală. Procurorul tribunalului de întâia instanță va fi dator a verifica starea registrelor și cînd ele se vor depune la grefă, el va încheia un proces-verbal sumarii și despre această verificare și va urma tot după explicările cuprinse în alineatul de mai sus”³⁷.

Modificarea propusă aduce următoarele completări și precizări, față de textul Codului civil : în afară de verificarea registrelor de stare civilă de către procuror, atunci cînd vor fi depuse la grefă, acesta va mai verifica starea registrelor de cel puțin două ori pe an ; competent de a efectua o astfel de verificare va fi și judecătorul de plasă ; atît procurorul cît și judecătorul de plasă sînt îndrituiți să primească plîngerii din partea persoanelor ale căror interese sînt încălcate de „oficiarii stării civile” ; această competență este extinsă și la „oficiarii bisericești” ; se face trimitere, pentru sancțiuni, la legea penală și civilă. Completarea sub acest din urmă aspect se impunea cu atît mai mult, cu cît textul codului vorbea doar de „amendele prevăzute de lege”, pe cînd în realitate erau numeroase cazuri în care procurorul putea cere și pedeapsa cu închisoarea, în condițiile prevăzute de articolele 139, 140 ale Codului civil și 161 și 162 ale Codului penal³⁸.

Articolul 38 al Codului civil urma să fie, de asemenea, completat, în sensul să prevadă explicit răspunderea directă a „oficiarului de stare civilă” la despăgubiri, pentru prejudiciile cauzate³⁹. De asemenea, era propusă completarea articolului 41 al Codului civil, astfel încît să menționeze expres sancționarea penală a tuturor celor care nu fac declararea nașterilor, conform dispozițiilor legale⁴⁰.

În redactarea propusă la proiect pentru articolul 58 din Codul civil, se prevede expres ca proba cu martori, necesară la întocmirea actului

³⁶ Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa II, mss. 2, Expunerea de motive, f. 3 r.

³⁷ *Loc. cit.*, Proiect, f. 8 r.

³⁸ Cf. D. Alexandresco, *Explicațiunea...*, vol. I, p. 234, nr. 1.

³⁹ Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa V, mss. 2, f. 8 r. Textul era într-adevăr lacunar, și doctrina va fi nevoită ulterior să precizeze că și în acest caz sancționarea pentru oficiantul public va fi cea prevăzută de art. 36 C. civ. (Cf. D. Alexandresco, *op. cit.*, vol. I, p. X).

⁴⁰ *Loc. cit.*

de dovedirea vârstei să fie administrată exclusiv în fața instanței de judecată, și nu în prealabil în fața organelor administrative comunale, așa cum arată textul respectiv din Codul civil⁴¹, în acest mod fiind asigurată atât celeritatea, cât și garanțiile de respectare a legalității.

Promovarea descentralizării. În scopul de a asigura accesibilitatea mărită la autorități a locuitorilor din mediul rural, deci a mării majorități a populației țării, cât și pentru a da importanța cuvenită aprecierii locale în soluționarea cererilor, Proiectul prevedea măsuri în vederea descentralizării⁴² lărgind competența organelor judiciare de primă instanță. Aceste măsuri respectă totodată garanțiile necesare pentru promovarea legalității.

În acest sens, Proiectul prevede următoarele propuneri de modificare: a) propunerea de completare a articolului 23 al Codului civil, în sensul că procura la care se referă textul urmează a fi „verificată de autoritatea comunală locală”⁴³; b) articolul 32 al Codului civil dispune ca extrasele din registrele stării civile urmează a fi „legalizate de președintele tribunalului de întâia instanță, sau de judecătorul ce îl va înlocui”. În expunerea de motive la Proiect, se arată că măsura legalizării, în condițiile arătate, este atât impracticabilă, cât și nefolositoare: „Este impracticabilă, căci un locuitor într-o comună rurală depărtată de reședința județului, unde este tribunalul de întâia instanță, dacă ar avea trebuință grabnică, de un asemenea extract, nu l-ar putea obține, decît cel puțin în termen de 15 zile, fără a adăuga că, după cum tribunalele foarte împovărate în lucrări și după cum nu va merge însăși partea interesată a stăruii pentru legalizare, această formalitate nu se va îndeplini nici în termenul de două luni, — poate și mai mult — pînă-i va veni rîndul, căci legea civilă nu prevede nimic pentru legalizarea grabnică, unor asemenea acte de către tribunale. Este, de asemenea, nefolositoare, căci președintele tribunalului nu va legaliza decît autenticitatea actului, pe temeiul subscrierii oficiarului stării civile”⁴⁴.

⁴¹ *Loc. cit.*, f. 10 r, într-adevăr, evoluția în această materie a fost pe linia preconizată de I. Ghica, legea din 3/8 martie 1875 privitoare la modificarea art. 57, 58 și 59 din C. civ., prevăzînd măsuri menite tocmai să simplifice procedura. Cf. C. Christescu, *Codicele civil adnotat...*, vol. I, Buc., 1894, p. 61.

⁴² Principiul descentralizării administrative a reprezentat pentru I. Ghica o preocupare mai veche (Cf. Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa II, mss. 2) apreciată de N. Bălcescu „Descentralizarea puterii... e un bine și o garanție a libertății publice și individuale”, arăta N. Bălcescu (vezi N. Bălcescu către I. Ghica, Paris, 26 martie (1851), în *Opere*, vol. IV, ed. cit. p. 364), subliniind cu privire la un proiect al lui I. Ghica: „Descentralizarea administrativă și instituțiile provinciale și comunale mi-au plăcut”. (Vezi N. Bălcescu către I. Ghica, Paris, 16 aprilie (1861), în *op. cit.*, p. 365. În 1853 I. Ghica anunța că are gata o lucrare asupra organizării administrative și judiciare a Principatelor, pe care urmează să o publice. (*Dernière occupation des Principautés danubiennes par la Russie*, Paris, 1853, p. 16). Lucrarea sa de mai tîrziu: *Reorganizarea României, Partea întâia. Comuna*, Buc., 1861, se bazează tot pe principiul descentralizării administrative și al autonomiei locale (Cf. N. Iorga, *Un proiect comunal al lui Ion Ghica*, în „Rev. ist.”, XX, 1934).

⁴³ Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa V, Proiect, f. 2 r.

⁴⁴ *Loc. cit.*, Expunerea de motive, f. 2 v.

Modificarea propusă pentru articolul 32 al Codului civil constă în înlocuirea „tribunalului de întâia instanță, cu «judecătorul de plasă»⁴⁵. În motivare, se arată: „Astfel dar, fiindcă există și o altă autoritate judiciară mai apropiată de fiecare locuitor domiciliat în comunele rurale, adică judecătorul de plasă, asemenea legalizării a extractelor după actele civile, este cu totul înlesnitoriu a se face de dînsul și autoritatea actului va fi aceeași”⁴⁶.

c) Proiectul prevede completarea articolului 39 al Codului civil, în sensul că, în afară de procuror, și judecătorul de plasă urmează a avea dreptul de a primi „reclamațiuni din partea persoanelor a căror interese se vor vedea vătămăte din neîndeplinirea datoriilor oficiarului stării civile”⁴⁷. Măsura propusă este motivată în modul următor: „Avînd în vedere că părțile interesate de a reclama pentru asemenea cazuri, ar putea fi și din locuitorii domiciliați prin comunele rurale, foarte depărtate de reședința județului unde se află tribunalul și procurorul, este indispensabil să se admită de a avea autoritatea și judecătorul de plasă de a primi asemenea reclamațiuni contra oficiarului statului civil, pentru ca partea interesată și vătămăta să-și dobîndească grabnic îndeplinirea și a preîntîmpina pagubele care i s-ar putea cauza, din o mai multă întîrziere, ba poate și din lipsa mijloacelor de a se transporta la reședința județului”⁴⁸.

d) Se propune completarea articolului 41 al Codului civil, în sensul că în afară de procuror, este competent și judecătorul de plasă de a lua măsuri pentru sancționarea, în conformitate cu Codul penal, a celor ce încalcă dispozițiunile privitoare la declararea nașterilor la starea civilă⁴⁹. Necesitatea acestei completări se impune, deoarece: „În legea penală la art. 276, se prevede o penalitate pentru persoanele care nu vor declara nașterea unui copil în termen de trei zile, prevăzut de art. 41 din legea civilă. Nicăieri nu se prevede, cine are dreptul și datoria de a denunța asemenea abateri, spre a fi penate și de către care autoritate”⁵⁰. Desigur că tot scopul de a asigura pentru justițiabil o accesibilitate îmbunătățită, a determinat pe Ion Ghica să prevadă ca instanță competentă judecătoria de plasă și nu tribunalul.

e) Proiectul prevede o modificare a articolului 58 al Codului civil, în sensul că ia din competența tribunalului și dă în competența judecătorei de plasă unde urmează a se săvîrși căsătoria legalizarea „actului de dovedire”, necesar la căsătorie în lipsa actului de naștere⁵¹. În cadrul procedurii prevăzute în Codul civil, această dispozițiune din lege este atît de anevoie de îndeplinit, încît din această cauză o mulțime de căsătorii s-au împiedicat de a se face, în prejudiciul intereselor generale.

⁴⁵ *Loc. cit.*, Proiect, f. 7 r.

⁴⁶ *Loc. cit.*, Expunerea de motive, f. 2 v. și f. 3 r.

⁴⁷ *Loc. cit.*, Proiect, f. 8 r.

⁴⁸ *Loc. cit.*, Expunerea de motive, f. 3 r.

⁴⁹ *Loc. cit.*, Proiect, f. 8 r.

⁵⁰ *Loc. cit.*, Expunerea de motive, f. 3 v.

⁵¹ *Loc. cit.*, Proiect, f. 10 r.

Autorul continuă apoi: „Locuitorii însă din comunele rurale, care sînt în număr înzecit de cît aceștia (cei din comunele urbane) s-a constatat că le este cu totul imposibil să dobîndească actele de dovedire a vîrstei, după prescrierea articolelor citate: Că, din cauza despărțeniei (depărțării — n.n.) domiciliului lor de orașul de reședință unde se află tribunalul și cei mai mulți și din lipsă de mijloace, nu pot transporta pe cei cinci martori ceruți de lege a veni în persoană la tribunal spre a îndeplini procedura, ba unii și refuză a se duce. 2. — Sînt martori a căror mărturisiri se pot aprecia mai bine de judecătorii din partea locului, care cunosc de aproape pozițiunea lor morală și materială, decît tribunalele depărtate, care n-au nici o cunoștință de calitățile lor“⁵².

f) Urmează a se adăuga un nou alineat, care devine alineatul 2, la articolul 59 al Codului civil⁵³, prin care se dă tot în competența judecătoriei de plasă legalizarea actelor ce cuprind consimțămîntul tatălui, mamei, sau tutorelui viitorilor soți, în vederea căsătoriei acestora⁵⁴.

g) În completarea articolului 142 al Codului civil, Proiectul propune competența judecătoriei de plasă a domiciliului minorului, pentru îndeplinirea tuturor formalităților prevăzute de articolul 355—369 al Codului civil, în cazurile în care este necesar consimțămîntul consiliului de familie la căsătoria acestuia⁵⁵. Modificarea cerută este motivată în modul următor: „Constituirea unor asemenea consilii se poate face și prin judecătorul de plasă, ca astfel, locuitorii domiciliați în comunele rurale depărtate de tribunale, să aibă înlesnirea a îndeplini asemenea formalități, pentru care se cere transportarea mai multor persoane la autoritatea judecătorească“⁵⁶.

Întărirea autorității civile în stat. În privința întăririi autorității civile în stat, Proiectul urmărește să întărească poziția autorității civile, tinzînd a-i asigura o competență exclusivă în soluționarea problemelor legate de instituția actelor de stare civilă, căsătorie și despărțire.

Propunerile din Proiect cu acest obiectiv urmau să aibă în vedere însă următoarele împrejurări: pe de o parte, articolul 22 al Constituției din 1866 prevedea binecuvîntarea religioasă obligatorie la căsătorii⁵⁷, iar pe de altă parte, asupra instituțiilor menționate, continua să fie exercitată o puternică influență a organelor bisericești, care pînă de curînd deținuseră singure competența.

În acest scop, Proiectul prevede următoarele: introduce un alineat nou la articolul 21 al Codului civil, care devine al. 1 al articolului menționat: „Actele statului civil, sînt de atribuțiunea autorității

⁵² *Loc. cit.*, Expunerea de motive, f. 4 r.

⁵³ *Loc. cit.*, Proiect, f. 10 r.

⁵⁴ Această modificare, prevăzută de proiect, a trecut în legislația pozitivă prin modificarea articolului 59 C. civ. prin Legea din 15 martie 1960.

⁵⁵ *Loc. cit.*, Proiect, f. 11 r.

⁵⁶ *Loc. cit.*, Expunerea de motive, f. 4. v.

⁵⁷ I. M. Bujoreanu, *Collecție ...*, t. I, p. 14.

civile⁵⁸; articolul 52 al Codului civil, este completat în sensul următor: „Opozițiunile la căsătorie se fac numai către oficiarul stării civile. Oficiarul bisericesc nu are nici un amestec în asemenea cazuri⁵⁹”; la articolul 128 al Codului civil, referitor la dispense de vîrstă la căsătorie, este introdus un nou alineat: „Asemenea dispense vor fi obligatorii și recunoscute și de către oficiarii bisericești⁶⁰”; în același sens, și completarea articolului 150 al Codului civil, care se referă la dispensele acordate de domnitor în cadrul prohibițiunilor la căsătorie, prevăzute de articolul 144 al Codului civil⁶¹.

Proiectul prevede astfel unele modificări, prin care respectîndu-se formal supremația constituțională, să se găsească o acomodare între articolul 22 din Constituția din 1866 și Codul civil, astfel încît să fie promovat conținutul laic al actelor de stare civilă, căsătorie și despărțenie.

De asemenea, sînt propuse modificări și completări — de mai mică importanță — la următoarele articole din Codul civil: 49, 51, 62, 130, 216, 244 și 245. Caracterul comun al acestor propuneri constă în a găsi formele cele mai indicate prin care să se realizeze: primatul constituțional, competența autorității civile, a cărei sferă urmează să rămîină diferențiată de a celei spirituale, cît și asigurarea exercitării libere a cultului, în sfera sa proprie.

Apărarea independenței prin mijloace de drept civil. Ion Ghica prevede în Proiectul său, completarea articolului 43 al Codului civil, în sensul ca în formularul actului de naștere să fie introdusă și mențiunea: „religiunea” copilului născut⁶². La prima vedere, această măsură pare de neînțeles fiind în flagrantă contradicție cu întreaga economie a proiectului, care — după cum s-a arătat — tinde la întărirea puterii civile în stat în raport cu cea clericală și la îndreptarea oricăror discriminări cu caracter nedemocrat.

Propunerea își are explicație formală în articolul 7 din Constituția română, din 1866, care prevede: „Numai străinii de rituri creștine pot dobîndi împămîntenirea⁶³”. Desigur că sub acest aspect apare util, în vederea stabilirii dreptului la cetățenie, de a se cunoaște chiar din contextul actului de naștere religiunea persoanei respective. Dar motivul

⁵⁸ Bibl. Acad. R.P.R., Arhiva Ion Ghica, mapa II, mss 2, Proiect, f. 7 r. Vechile legiuri lăsau acest oficiu în seama clerului (Reg. org. al Munteniei, cap. VIII, anexa 3; Reg. org. al Moldovei, cap. IV, anexa, lit. Q; Manualul administrativ, t. II, nr. 856, p. 430). Evoluția materiei a fost în sensul preconizat de I. Ghica, găsindu-și concretizare în art. 22 din Constituția din 1866, precum și în Legea comunală (Reg. din 2 ian. 1865, 23 ian. și 3 dec. 1866). Cf. D. Alexandresco, *Explicațiunea* ..., vol. I, p. 218—219; C. Christescu *op. cit.*, vol. I, p. 51.

⁵⁹ *Loc. cit.*, f. 10 r.

⁶⁰ *Loc. cit.*, f. 11 r.

⁶¹ *Loc. cit.*, f. 12 r.

⁶² *Loc. cit.*, f. 9 r. Tot în lumina celor ce vor fi expuse, urmează să fie înțeleasă și completarea propusă la art. 44 al codului civil: „Copiii găsiți, se botează imediat prin îngrijirea oficiarului stării civile în religiunea ortodoxă”.

⁶³ Art. 7 al. 2 din Constituția română din 1866. Vezi și M. Bujoreanu *Collecțiune* ..., t. I, p. 13.

determinat care a stat la baza propunerii a fost realizarea unui obiectiv mai concret și mai vechi: lupta contra penetrației economice otomane. Într-adevăr, în urma tratatului de la Kuciük-Kainargi, care creiază un statut de autonomie pentru Principatele Române și totodată o limitare și reducere a preponderenței politice otomane, asistăm în secolele XVIII-XIX la o amplificare a fenomenului de pătrundere economică otomană în Principate, folosind inițiativa particulară. Astfel, cetățeni turci caută să se așeze în Principate, să-și dezvolte comerțul, să-și cumpere proprietăți imobiliare, părăsind prevederile exprese ale coranului, care interziceau aceste practici⁶⁴.

Lipsa de capacitate a străinilor de alte culte decât cel creștin de a achiziționa imobile a fost reglementată de Regulamentele organice⁶⁵ și Convenția de la Paris din 30 august 1858⁶⁶.

Se realiza astfel, pe cale indirectă — deoarece pe cale directă nu se putea face opunere curții suzerane — ca musulmanii să nu poată achiziționa proprietăți imobiliare în Principate⁶⁷.

Propunerile de modificare făcute de autorul Proiectului, cu scopul arătat, au constituit sub acest aspect, măsuri utile și eficiente pînă la proclamarea neatîrnării României după aceasta pierzîndu-și orice rațiune și renunțîndu-se la ele ca atare⁶⁸.

⁶⁴ Muradja d'Ohson, *Tableau général de l'Empire Ottoman*, t. II, Paris, p. 147 și t. VII, p. 513—514.

⁶⁵ Așa de pildă Regulamentul organic al Țării Românești, art. 379, conferă expres dreptul de a achiziționa imobile numai străinilor de rit creștin.

⁶⁶ Cf. art. 46 din Convenția de la Paris din 1858 (D. A. Sturdza ș.a., *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, t. VII, p. 306—316. Vezi și „Legea pentru străinii domiciliați în țară, de a cumpăra proprietăți imobiliare”, din 19 august 1864, în art. 1.

⁶⁷ Ion Ghica, referindu-se la această problemă, arăta textual într-un manuscris, că „în virtutea vechilor tratate existente între principii români și sultani, codurile celor două Principate conțin încă și astăzi anumite restricții în ceea ce privește posesia bunurilor imobile rurale de către persoanele care nu practică religionea creștină; aceasta reprezintă o măsură de prevedere politică și nu constituie expresia unui sentiment de intoleranță religioasă”. (Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa I-Varia, „Notice”, ms. în limba franceză, f. 1). Aceasta nu îl împiedica însă de a moșteni ab intestat astfel de bunuri. Lucrarea „Lois relatives aux successions reversibles à des étrangers, dans différents pays”, studiu manuscris (4 file), de I. Ghica, constituie o prezentare sumară de drept comparat a problemei, în Austria, Belgia, Danemarca, Cele Două Sicilii, Spania, Țările de Jos, Portugalia, Prusia, Franța, Marea Britanie și Principatele Unite. Referitor la Principate, se arată textual: „L'étranger, tout en étant exclu chez nous du droit d'acquérir des propriétés foncières, a cependant toujours eu la faculté d'héritier ab intestat”, (*loc. cit.*, mapa I-Varia, „Notice”, f. 3 și 3 v).

⁶⁸ Cf. *Documente privind istoria României, Războiul pentru independență*, t. II (1 ianuarie 1877—9 mai 1877), Ed. Acad. R.P.R., 1952, nr. 1343, p. 667—668. Ulterior, influența otomană fiind mult diminuată, măsura ne mai prezentînd importanță, s-a renunțat la ea; aceasta a constituit una din cauzele de ordin intern care au dus la modificarea art. 7 din Constituția română, prin revizuirea acesteia din 1879, în sensul că religia nu mai reprezenta un impediment în obținerea naturalizării. O altă cauză, o constituie și faptul că populația de religie musulmană din Dobrogea, dobîndind cetățenia romînă, ca o consecință a unirii, era firesc să se rezolve într-un mod corespunzător

Protecția familiei. Proiectul, în propunerile care se referă, fie direct, fie indirect, la instituția familiei, tinde să-i mărească stabilitatea morală și materială și să-i asigure prestigiul, preconizându-se însă în beneficiul soțului nevinovat și o soluție specifică feudalismului, însă îmbrăcată în haina proprietății private capitaliste.

Pe această linie de preocupări, se situează propunerea de a se adăuga un nou alineat la articolul 285 al Codului civil, care urmează să devină alineatul 2°, text prin care se instituie o sancțiune civilă pentru soțul vinovat de despărțenie: „În caz de despărțenie pentru cauză de adulter, jumătate din averea bărbatului, care va fi osîndit și jumătate parte din averea femeii, dacă va fi ea cea osîndită, va fi considerată ca deplină proprietate a copiilor născuți din căsătorie, chiar din ziua celei dintii declarațiuni de despărțenie. Tatăl, sau mama, care va fi osîndit pentru asemenea fapt, nu va avea dreptul la venitul acelei părți din avere și pînă la ajungerea copiilor în vîrsta legitimă, se va administra de celălalt părinte, cu îndatorirea însă de a întreține și a crește pe copii după mijloacele și pozițiunea lor socială; iar în caz de lipsa acestui părinte, administrarea acelu venit și întreținerea copiilor, se va face de către o tutelă, constituită în condițiunile prescrise de lege. În caz de despărțenie tot pentru cauză de adulter, dacă nu există copii, soțul îndreptățit are dreptul la a patra parte din averea celuilalt soț, osîndit pentru asemenea fapt; și această a patra parte, va fi considerată ca deplină proprietate a părții reclamante, chiar din ziua celei dintii declarațiuni de despărțenie”⁷⁰.

Proiectul susține în acest text un punct de vedere nou față de conceptul timpului: din culpă, prin dispoziția legii, un bun — mobilier sau imobilier — este trecut definitiv din proprietatea unui soț în a celuilalt⁷¹.

și problema proprietăților deținute de această populație. Vezi de ex. C. D. Pariano, *Dobrogea și dobrogenii*, Constanța, 1905; I. N. Roman, *Studii asupra proprietății rurale din Dobrogea ...*, Constanța, 1907.

⁷⁰ Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa II, mss 2, f. 14 r.

⁷¹ Prin modificarea adusă Codului civil la 15 martie 1906, art. 285 a fost completat în modul următor: „O treime din averea soțului declarat vinovat prin hotărîrea de despărțenie pentru cauză determinată, se cuvine copiilor ieșiți din această căsătorie. Soțul vinovat își păstrează pentru toată viața uzufructul asupra azei trecute în patrimoniul copiilor în baza dispozițiilor de mai sus”. Această modificare nu corespunde decît în slabă măsură prevederilor Proiectului, deoarece soțul vinovat continuă să păstreze uzufructul; de asemenea nu este prevăzut cazul în care nu sînt copii din căsătorie.

⁷² Cf. și P. Negulescu, *Divorțul în vechiul drept român*, în „Revista de drept și sociologie”, an I (1898), nr. 1, p. 44. Un interesant caz de pierdere a întregii azeri de către soțul vinovat la V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. I, p. 378. Articolul 285 C. civ. era lacunar și prin lipsa de publicitate în materie de transfer a acestor bunuri, ceea ce prejudicia interesele terților. Jurisprudența a stabilit, în principiu, că dreptul copiilor asupra bunurilor dobîndite pe această cale sînt operabile terților și fără transcripție (Cas., s. I, nr. 55, 1882, în „Buletin” 1882, p. 156; Cas., s. I, nr. 30, 1890, în „Buletin” 1890, p. 40; Cas., s. I, nr. 251, 1890, în „Buletin” 1890, p. 786; C. Buc., s. I, 9 noiembrie 1882, în „Dreptul”, nr. 3, 1882/83), deși vor fi și cazuri în care se va opina pentru necesitatea transcrierii (C. Craiova, s. II, 2 noiembrie 1881, în „Dreptul”, nr. 26, 1882).

Reducerea și simplificarea formalităților. Proiectul propune modificarea articolului 41 al Codului civil, în sensul că: „...copilul i se va înfățișa, numai când oficiariul stării civile va crede aceasta”⁷² și nu în toate cazurile, cum prevede textul ce era în vigoare, deoarece această dispoziție este nefolositoare și chiar vătămătoare. Măsura era impusă nu numai de greutățile ivite în practică, ci și de concepțiile moderne apărute în legislația europeană⁷³.

Completarea unor lacune. Proiectul a adus unele completări textelor din Codul civil, indicînd calea procedurală ce urmează a fi folosită, în cazurile în care aceasta nu era prevăzută. În acest sens, prin modificarea propusă la articolul 38 al Codului civil, s-a menționat expres responsabilitatea directă a „Oficiarului stării civile”⁷⁴, eliminîndu-se astfel o lacună⁷⁵.

De asemenea, se arată că articolul 142 al Codului civil nu reglementează modalitatea constituirii consiliului de familie, chemat să-și dea consimțămîntul la căsătoria minorului, arătîndu-se că „din asemenea lipsă de explicare, mai multe tribunale din țară, au refuzat să ia parte pentru constituirea consiliului de familie în materie de căsătorie a minorilor și au delegat unele pe primării, de a constitui asemenea consilii de familie...”⁷⁶. Proiectul remediază și această lipsă⁷⁷.

Îmbunătățirea terminologiei și clarificarea noțiunilor. Proiectul și-a propus să facă precizarea conținutului și sferei instituțiilor juridice, acolo unde acestea nu sînt definite în mod satisfăcător de Codul civil, în special pentru a asigura evidența fidelă a scriptelor de stare civilă.

Autorul a folosit împrejurarea pentru ca, în cadrul propunerilor de modificare, să introducă implicit o terminologie juridică de specialitate și să dea o redactare cît mai clară și precisă textelor⁷⁸.

★

⁷² Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, Proiect, mapa II, mss 2, f. 8 r.

⁷³ *Loc. cit.*, Expunerea de motive, f. 3 r: „Această dispozițiune s-a constatat, că este nu numai nefolositoare, dar și vătămătoare. Este nefolositoare, căci și chiar dacă partea declarantă ar aduce copilul să-l înfățișeze oficiarului stării civile, tot nu poate fi asigurată, că în adevăr acel copil este cel născut; fraudele de asemenea natură se descoperă numai prin osebîtă sagacitate a oficiarilor stării civile, iar nu prin mijlocul simplu al prezentării copilului. Este asemenea vătămătoare, căci după încheierea consiliului medical, s-a constatat primejdiașă pentru viața copilului, ducerea lui în cele dintîi zile după naștere la oficiarul stării civile, în timp de iarnă, cînd gerul este prea mare și vara, cînd căldura este asemenea”. Justețea acestui punct de vedere e confirmată de faptul că în Codul civil italian ofițerul de stare civilă este scutit de această formalitate în anumite împrejurări (*per circostanze grave*) lăsată la aprecierea sa, veracitatea nașterii fiind controlată pe alte căi, iar Codul civil olandez va renunța cu totul la această formalitate, tocmai sub motivul nepunerii ei în practică. Cf. D. Alexandresco, *Explicațiunea ...*, I, p. 236, nr. 1.

⁷⁴ Bibl. Acad. R.P.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa II, mss 2, Proiect, f. 8 r.

⁷⁵ *Loc. cit.*, Expunerea de motive, f. 3 r.

⁷⁶ *Loc. cit.*, f. 4 r.

⁷⁷ *Loc. cit.*, Proiect, f. 11 r.

⁷⁸ Cf. art. 32, 37, 38, și 41 din Proiect, în care termenul de „păstrătorul registrelor” este înlocuit cu „oficiarul stării civile”, care exprimă limpede și totodată mai operativ funcționarea respectivă.

Proiectul pentru modificarea Codului civil, întocmit de Ion Ghica probabil în a doua jumătate a anului 1866, poate fi considerat că marchează un moment deosebit în istoria dreptului românesc, în lupta împotriva lipsurilor unei legislații întocmite fără suficienta observare a exigențelor unei tehnici moderne și ale cărei deficiențe au fost definitiv înlăturate de abia în anii puterii populare când el a dobândit și un conținut nou, corespunzător relațiilor de producție socialiste. Obiectivele acestui proiect, concretizate în promovarea unor principii înnoitoare, cu caracter democratic, cuprinse într-o tehnică juridică îmbunătățită, exprimă intenția autorului de a da o lucrare cât mai corespunzătoare noilor condiții de viață în societate, oferindu-i totodată prilejul de a relua o serie din vechile sale proiecte legislative. În ciuda limitelor sale inerente, provenite din pregătirea și preocupările de altă natură ale autorului, aducerea la lumină a proiectului ni se pare binevenită, atât pentru cercetările de istoria vechiului drept românesc, cât și ca material pentru întregirea personalității multilaterale a lui Ion Ghica.

UN HATIŞERIF INEDIT DE LA SFIRŞITUL VEACULUI AL XVIII-LEA

FL. CONSTANTINIU

Însemnătatea ştirilor privitoare la istoria României, cuprinse în documentele otomane a fost subliniată în repetate rânduri¹. În aşteptarea exploatării sistematice a arhivelor turceşti, care vor oferi desigur informaţii dintre cele mai preţioase², detectarea şi valorificarea actelor osmane — îndeosebi a firmanelor — păstrate în ţară poate contribui la cunoaşterea mai aprofundată a raporturilor dintre ţările române şi Poartă precum şi la dezvăluirea unor aspecte esenţiale ale istoriei societăţii medievale româneşti.

Dacă dispunem astăzi de un valoros instrument de lucru pentru cunoaşterea documentelor redactate în limba turcă³, nu trebuie uitat că arhivele păstrează şi traduceri româneşti ale unor acte emise de cancelariile otomane; când originalele acestor acte s-au pierdut, traducerea rămân singura modalitate de cunoaştere a cuprinsului lor.

În acest articol, prezentăm un asemenea document: hatişeriful adresat domnitorului Ţării Româneşti, Alexandru Ipsilanti, de către sultanul Selim al III-lea, păstrat în traducere românească într-una din condicele domneşti (Arh. St. Buc., Ms. 141, f. 109, v. 110 v.). Deşi în condicta amintită, hatişeriful nu are indicat anul emiterii — 1796, — elemente procurate de un alt izvor permit o datare mai strânsă. La sfîrşitul anului 1796, consulatul general al Rusiei din Iaşi înregistra între informaţiile sosite de la Bucureşti şi ştirea că la 8 decembrie, domnul de curînd înscăunat a făcut cunoscut divanului ţării conţinutul unui hatişerif al sultanului privitor la numărul boierilor şi la abuzurile prilejuite de acordarea scutelnicilor şi a posluşnicilor⁴, adică tocmai al documentului care constituie obiectul prezentării noastre.

În cuprinsul poruncii sale, sultanul se arată alarmat de situaţia creată în Ţara Românească în urma sporirii numărului boierilor şi dre-

¹ M. Guboglu, *Documente turceşti din Arhivele Statului şi importanţa lor pentru cercetările istorice*, în volumul „Arhivele Statului, 125 de ani de activitate”, 1831—1956, Buc., 1957, p. 427 şi urm.

² Faik R. Unat, *Importance des archives de l'Empire ottoman pour les études balkaniques*, în „Bulletin Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen”, I (1963), nr. 1—2, p. 24—26.

³ M. Guboglu, *Catalogul documentelor turceşti*, vol. I, Buc., 1960.

⁴ Hurmuzaki, *Documente privind istoria României*, serie nouă, vol. I, Buc., 1962, p. 747.

gătorilor de la 55 la peste 1 300 și, paralel cu aceasta, a numărului scutelnicilor și poslușnicilor la peste zece mii. Creșterea, chiar dacă nu în proporțiile considerabile arătate de hatîșerif, a posesorilor de titluri de boierie era rezultatul politicii desfășurate de domnul Nicolae Mavrogheni (1786—1790) care a făcut din vânzarea titlurilor de boierie și a dregătorilor unul din principalele izvoare ale veniturilor domnești și un mijloc de a-și recruta aderenți. Consulul Rusiei, I. Severin, îl informa la 7/18 februarie 1787 pe I. Bulgakov, ambasadorul rus la Constantinopol că „Mavrogheni a împărțit atîtea dregătorii, încît toți au devenit mari boieri, iar acum își organizează un partid dintre ei”⁵. Anularea boieriiilor acordate de Mavrogheni, care, după cum reiese din hatîșeriful lui Selim al III-lea, mai făcuse obiectul unei porunci trimise lui Al. Moruzi, se integrează în reacția antimavroghenească, în cadrul căreia marea boierime a izbutit să obțină de la Poartă nu numai abrogarea măsurilor fostului domn, dar și executarea onora dintre colaboratorii săi⁶.

Hatîșeriful vădește însă și o altă preocupare de caracter mai urgent. Acordarea de scutelnici boierilor deveniți tot mai numeroși amenința perceperea regulată și integrală a dărilor care asigurau acoperirea obligațiilor către Poartă. Restrîngerea numărului contribuabililor — după cum se știe, dările către stat ale scutelnicilor erau cedate boierilor — sporeau dificultățile de încasare, și, cum mijloacele de constrîngere și samavolniciele deveniseră o obișnuință în practica organelor de execuție fiscală, starea de nemulțumire a țărănimii căpăta forme acute. Alături de fuga în masă a țărănimii, se contura primejdia propagandei revoluționare desfășurată de francezi și poloni care, după cum remarcă un observator atent ca agentul diplomatic al Austriei la București, Marcellus, „caută să aducă la răscoală contra dregătorilor pe țărani apăsăți”⁷. Poruncile severe date de Alexandru Ipsilanti, amintite și în raportul diplomatului austriac, de a nu se percepe nimic de la țărani, peste dările stabilite, reflectă grija domniei de a asigura stabilitatea masei de contribuabili și de a înlătura una din principalele cauze ale strămutării țărănimii în interiorul țării sau în afara hotarelor ei.

Alexandru Ipsilanti a încercat, în interesul menținerii regimului feudal să readucă exploatarea maselor țărănești în limitele „legalității” medievale și să elimine abuzurile marii boierime care puteau declanșa izbucnirea unor turburări primejdioase pentru funcționarea „normală” a mecanismului de exploatare feudală.

Este de remarcat în această privință convergența direcțiilor de politică internă ale emitentului și destinatarului hatîșerifului. După cum este cunoscut, sultanul Selim al III-lea a inițiat un vast program de reorganizare internă a Imperiului, care între alte obiective, urmarea și înlăturarea factorilor de destrămare și anarhie reprezentați de abuzurile marilor seniori feudali (derebey). Acțiuni menite să slujească acelorași scopuri de reorganizare a Imperiului fuseseră recomandate și într-un

⁵ Ibidem, p. 432.

⁶ *Istoria României*, vol. III, Buc., 1964, p. 716.

⁷ Hurmuzaki, vol. XIX, p. 810; Cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII, Buc., 1938, p. 127.

amplu memoriu, alcătuit de același Alexandru Ipsilanti și destinat sultanului, memoriu care trezise admirația lui Selim al III-lea⁹.

Măsurile preconizate de Alexandru Ipsilanti, la care se referă și amintitul raport al consulatului rus, în vederea aducerii la îndeplinire a dispozițiilor hatîșerifului, s-au lovit de rezistența marii boierimi⁹, beneficiara instituției poslușnicilor și scutelnicilor. Împotriva unor asemenea atitudini de opoziție se îndrepta recomandarea făcută domnului în partea finală a hatîșerifului: „pedepsind cu cuviincioase pedepse pe cîți se vor îndrăzni să treacă peste hotarările lor și vor avea fundasii peste ceia ce li < se > cuvine“. Cum o formulare similară se întîlnește și în hatîșeriful din iunie 1804 în care sînt condamnate agitațiile boierimii moldovene de treapta a doua și a treia pentru egalitate cu marea boierime¹⁰, credem că hatîșeriful îi viza nu numai pe marii boieri, ci și pe cei mici, care, încurajați de atitudinea ostilă marii boierimi adoptată de Nicolae Mavrogheni, vor fi încercat să dobîndească privilegiile de care se bucura marea boierime.

Hatîșeriful lui Selim al III-lea oferă așa dar cercetărilor o serie de elemente prețioase pentru înțelegerea raporturilor dintre Țara Românească și Poarta otomană, precum și a politicii de reformă a domniei și a căilor folosite de marii stăpîni de pămînt pentru a-și spori veniturile. Prezentăm în continuare traducerea hatîșerifului comentat în paginile de mai sus.

A N E X A

Tălmăcirea prea înaltului împăratesc hatîșerif ce-au venit pentru boieriile ce s-au înmulțit și pentru raelile ce sînt hărăzite pã la boieri — 1796.

Lauda domnilor din neamul Mesii, cel ce ești acum domnul Țării Românești, Ipsilante Alexandre voevod, bune să-ți fie sfîrșiturile. Primind această împăratească a mea poruncă, împodobită cu tugraoa mea cea slăvită și vrednică de închinăciune, în știre să-ți fie ție, că cu toate că domnii cei după vreme, atît ai Țării Românești, cît și ai Moldovei au pururea datorie ca să fie cu multă băgare de seamă la alegerea boierilor, orînduind la boeriile cele ce să cuvin pămîntenilor pã cei mai vrednici, mai credincioși și mai dăstoinici dintre ei, și metahirisind la slujbele cele întîmplătoare, pã cei mai cinstiți și pã aceia, carii îi vor socoti a fi mai iscusiti, căci aceasta numai la voința domnilor spînzurã și de la dinșii să cere buna alegere la numitele boerii. Cu toate acestea, ucisul Mavrogheni ce-au fost domn Țării Rumânești, neștiind

⁹ N. Moschopoulos, *Le despotisme éclairé en Turquie*, în „Bulletin of the International Committee of Historical Sciences“, IX (1937), p. I, nr. 34, p. 163. Pentru influența ideilor Revoluției franceze în Turcia, vezi B. Lewis, *The Impact of the French Revolution on Turkey* în „Cahiers d'histoire mondiale“ L (1951), nr. 1, p. 105—125.

¹⁰ Hurmuzaki, I (serie nouă), p. 797.

¹¹ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. I, Buc., 1888, p. 289—291.

obiceiurile și cele cuviincioase la buna întocmire a țării, dând fără vrednicie la fieșcine boerii mari și cinstind cu aceste dregătorii oameni de neam prostu, și pă cei mai mulți din neguțatori și mai pă toți cei oareșcum mai cunoscuți și puțin mai deosebiți din celelalte raele lăcuitori du prin sate, atât de mult au înmulțit pă boeri încit în pământul Țării Românești, ce abia să afla ca la cincizeci și cinci de mansupuri mici și mari, numărându-se mai virtos împreună și zabitlicurile cele după la județe, numărul boeriilor au trecut peste 1 300. Și au ajuns aceasta la o stare de a nu să mai putea iconomiși nici de către domnii cei din urmă, nici de către țară, hărăzind pe lîngă aceasta la numiții boieri și multe raele pentru a lor slujbe și lăsîndu-le lor dăjdiile cele obicinuite.

Am aflat cum că peste zece mii de raele să află în zioa de astăzi nesupărați și slobozi de tot felul de dajde și cerere și cum că la cei mai bogați din raelile cele proste să dărueste și gezighioa și haraciul și să încarcă numai la cei ticăloși și săraci și așa s-au făcut hergemergi sau o ciudată schimonosire și s-au stricat cu totul obiceiurile țării.

Dreptu aceia milostivindu-mă împărăția mea spre săracele mele raele, pentru a căroră mîngîiere și ușurare de acest fel de greutăți, voinđ a să păzi obiceiurile cele vechi ale pământului, didesem la leat 1 206 (1791—1792), către cel ce domnia pă aceia vreme în Țara Românească, înaltă și vrednică de închinăciune poruncă împodobită și întărită cu împărătescul și slăvitul meu hatîșerif, poruncind ca ori cîte boerii s-au dat la nevrednici în domnia lui Mavrogheni să nu-i ție în seamă și percum era întii boeriile, așa să rămîie și de atunci ce fără orînduială au dat numitul Mavrogheni și să păzească după aceasta obiceiurile cele vechi și cele dă cuviință spre bună întocmire țării. Îndoială nu rămîie, cum că este de trebuință și de folos țării de a nu s < e > îndupleca domnii cei după vreme, mai mult decît să cuvine la ale boeriilor, ci cu multă statornicie și silință să grijască ca să nu facă catahrisis.

Am aflat încă cum că în urma păcii, din pricina lenevirii, nesocotîței și nechipsuinții clefilor tăi, iarăși s-au înmulțit fără cuvînt numărul boeriilor și cum că dintr-aceasta urmează mare stricăciune țării și proastă stare la săracele raele.

Deci dă vreme ce domnia aceasta, ce iarăș ți s-au hărăzit ție din mila împărăției mele, este numai și numai pentru căci în șapte ani ce ai fostu domnu, purtîndu-te cu înțelepciune și iscusire la toate pricinile și oblăduind cu bună orînduială și întocmire, domnia ce ți să hărăzise, precum cu adevărat este știut, urmează ca și acum să te sîrguiești atât spre aceasta, cît și spre orice altă trebuincioasă pricină, arătînd și astă dată cu prisosire și înmulțire rîvna și vrednicia ta și silindu-te necontentin cu sîrguința ta cea cunoscută la săvîrșirea împărăteștilor mele porunci.

Iată, îți poruncesc ca să urmezi la ale boeriilor cu scumpătatea și băgarea de seamă cea cuviincioasă, după coprinderea împărăteștii mele porunci și a vrednicului de închinăciune hatului meu ce ți s-au dat într-adinsu și pentru ca să priveghezi și să te străduiești de a să face cu dreptate orînduiala și cumpănirea dăjdiilor și să înfrînezi și să poprești pă boeri de a lucra nedreptăți și pentru ca să nu suferi nici

într-un chip de a să bîntui săracile mele raiete, de către dînșii, ți să trimise ție această poruncă cu...¹.

Deci după obicinuita ta istețime și multă știință și după fireasca ta iscusire și adîncimea minții ce ai, întocmind toate după cele mai cuviincioase mijloace și fiindu-ți aminte și mîngîind raelile mele, să grijăști cît îți va fi puțința pentru bună starea și îndăstularea țării, cumpănind cu dreptate și făcînd deopotrivă împărțeala tuturor felurilor de dăjdii și cererile celor întîmplătoare.

Caută să nu dai voie de acum înainte a să înmulți fără pricină boierii și a supăra numiții[il] pã săracele mele raiete. Și din boeri pã cîți să poartă după datoriia lor și slujesc cu credință și cu dreptate, la veri ce să vor orîndui să-i mîngîi și să-i ocrotești, pedepsind cu cuviincioasele pedepse pã cîți să vor îndrăzni să treacă peste hotarale lor și vor avea fandasii peste ceiace li s<e> cuvine. Și așa să grijăști ca să îndreptezi aceste rele urmări, ce-au fostu pînă acum, orînduind canoane și hotaari atît la această pricină cît și la orice alt trebuincios nizam al menilechetului urmînd întocmai și săvîrșind cu mijloc cuviincios poruncile mele, precum mai sus zisă descoperire, ca prin bună oblaudirea ta, să facă săracele mele raiete doale și rugi pentru îndelungimea anilor vieții mele.

Într-acest chip să urmezi și să te supui la acest sfîrșit și împărătesc al meu semn care s-au dat la leat...².

După condica vist[ieriei]

Spi[ridon] logofăt

Arh. St. Buc., ms. 141, f .109 v-110 v.
copie rom.

¹ loc alb.

² loc alb.

O CATAGRAFIE NECUNOSCUTA A ȚINUTULUI COVURLUI, DIN 1774 ¹⁾

G. M. DASCALESCU

În Arhiva centrală de stat a actelor vechi (Ț.G.A.D.A.) din Moscova, se păstrează fonduri masive de materiale documentare, de o ne-

Aneza 1

Ocolul Siretului

	Satele	Birnelci	Podari	Poștași	Scutelnici și salgo var (die)	Preuți	Maslii ruptași	Tigani	Case cu vâduve	Toată suma satului
1	Peneul * } podar		41			1	2			44
2	Braina * }		32							32
3	Mușatul *	19		25		2	1		6	53
4	Măcsănen * } poșt.			50		1	1	1	6	59
5	Lozova }			5						5
6	Sărbești	47				2			1	50
7	Branște	21							1	22
8	Vămășenii	45				1		1	2	49
9	Odae Kostî	70			1	1			1	73
10	Tîrgul Gălați	198			72	2	3	7	12	294
11	Cupeți ot Gălați	24								24
12	Decindieni ot Gălați				330					330
13	Vadul Ungurului ot Gălați	14								14
		438	73	80	403	10	7	9	29	1 049

*) sate dispărute : la 1892. Braina apare ca stat component al cîm.

¹ Arhiva centrală de stat a actelor vechi din Moscova (Ț.G.A.D.A.) fondul nr. 293, dosarul nr. 187, a, fila 1—34.

Aneza 2

Ocolul Prutului

	Satele	Biroul	Poște	Scutelnici și salgo vardi (die)	Preuți	Marii și ruptași	Casă cu văduve	Tigani	Toată soma satilor
1	Tulucești	29		2	1		3		35
2	Ijdeleni	17		4		2	1		24
3	Sivița			23			2	1	26
4	Frumușița	8	13						21
5	Foltești		45		1		1	1	
6	Virlezii		22		1	6	1		30
7	Stoicanii	54		4			2		60
8	Brăneștii	19		1					20
9	Pășcanii *	20		1	2				23
10	Oance	16	60	1	2	3			82
11	Roșcanii		20						
12	Fîrțânești	17	45		2	1	2		50
13	Umbrărești		35	1	3	1	4		
14	Golășal Vulturii			78				2	80
		180	240	115	12	13	16	4	580

* Sat dispărut; în 1892, apare ca sat component al Com. Vlădești.

prețuită valoare pentru istoria țărilor române. Un capitol ce interesează îndeosebi, este și acela al catagrafiilor și al materialelor pregătitoare, în legătură cu alcătuirea acestora. Pe baza studiilor lor, se pot face completări utile, pentru continuitatea documentării din arhivele proprii.

Cu prilejul ultimelor cercetări făcute de delegația de arhiviști români în U.R.S.S., au fost scoase în evidență date noi, care lipsesc fondului documentar din țară. Problema catagrafiilor ca și a tuturor actelor privind formele de administrare din Moldova și Țara Românească, rămân o preocupare serioasă, atât pentru arhiviști cât și pentru istorici.

Deși pentru Moldova, documentele atestă catagrafii mai vechi anului 1820, în arhivele noastre nu s-au păstrat acte statistice anterioare acestei date².

² Gh. Ungureanu — Documente statistice din anii 1820—1859 aflate în păstrarea Arhivelor Statului de la Iași. Revista Arhivelor, nr. 1/1963, p. 1 și urm.

Aneza 3

Ocolul Horinell

	Satele	Birnici	Podar	Poștași	Scutel- nici și salgo var (die)	Preuți	Mazil ruptași	Țigani	Casă cu văduve	Toată soma satelor
1	Rogojenii	39		32	2	3	1	2		79
2	Igeștii*			48	7	1	5			61
3	Blăgeștii *				15	1	9			25
4	Vădenii		49		2		4			55
5	Tușcanii	15				1	2			18
6	Măluștenii				2	2	5			9
7	Mînzăteștii*	12			1	1				14
8	Bereștii						3		2	5
9	Comăneștii	7			8	5	5		2	22
10	Aldeștii				7	1	1			9
11	Sipotii	3			2					5
12	Slivna						5			5
13	Gavadineștii				9	1				10
14	Grăpenii	6								6
15	Gănceștii	14			13	2	18		2	49
		96	49	80	68	13	58	2	6	372

* sate dispărute; la 1802; Mînzătești apare ca sat component al Com. Lupești.

Statistica aflată în Arhivele de Stat din Moscova „Ținutul Covur-
lui. Vedomostie de numele a tuturor oamenilor care s-au găsit la scris
locuitori din ținutul acesta“ a fost întocmită la 5 iunie 1774, dată cînd
s-au făcut catagrafii și pentru celelalte ținuturi ale Moldovei. Situațiile
statistice sînt date pe ocoalele existente la acea dată și anume: ocolul
Siretului, Prutului, Horincii și Mijlocului. La fiecare ocol, sînt înscrși
pe liste locuitorii. Listele sînt întocmite pe sate, după care urmează o
situație centralizată pe ocol. La sfîrșit, se dă o centralizare generală
pe toate ocoalele (Anexele 1—5). Analizînd datele înscrise în catagrafie,
se observă din capul locului că nu sînt prinse toate categoriile de lo-
cuitori. Pentru cele existente nu avem certitudinea că cifrele sînt exacte.
Deși se păstrează puține catagrafii pentru perioada respectivă, sînt
cunoscute însă circumstanțele în care se întocmeau asemenea lucrări.

Aneza 4

Ocolul Mijlocului.

	Satele	Birnici	Poști	CĂLĂRAȘI	Scutelnici și salgovar (die)	Preuți	Masili și ruptași	Tigani	Case cu văduve	Toată soma satelor
1	Peche-Poșt.	26	80			1			4	111
2	Oasăle poșt.	8	33		2	1				44
3	Bălenii		47		2	2	3			54
4	Jorăștii				14	1	6		1	22
5	Bănlasa	8			3	2	9			22
6	Băncasa ot read.	28							2	30
7	Rădeștii	18			8	5				31
8	Crăeștii	11				2	9			22
9	Slobozia Movili	6			6					12
10	Lehanii *				27			1	2	30
11	Scântiești ot Deocheț	32				2				34
12	Deocheții *				7				3	10
13	Odae lui Manolachi				17			2	2	21
14	Zmulții	48				4			6	38
15	Mănăstirea lui Adam	12				2		4		18
16	Mileștii *			40	10	1	13		9	73
17	Chiraftei	31								31
18	Geosenii *				19	2				21
19	Cornii	1				2	1			4
20	Măceșenii	23							2	25
21	Epurenii *	7			9	2			2	20
22	Pușenii	129	80	80	9	13		1	16	328
		388	240	120	133	42	41	8	49	1021

* sate dispărute; la 1892 Diocheți apare ca sat component al com. Drăgășeni.

În ciuda condițiilor în care s-a întocmit, catagrafia din 1774, rămâne totuși un document prețios pentru Galați și fostul ținut Covurlui. Documentul atestă existența celor patru ocoale și a satelor respective fiecărui ocol. Cele mai multe dintre sate își păstrează același nume și

Aneza 5

Adunarea sumelor de la cîte patru ocoallii

Ocoallii	Rîrneli	Podar	Postaș	Scut-nelul și salgo var (dile) Călărăși	Preuți	Masăll și ruptași	Tigani	Casă cu văduve	Toată suma ocolilor.
Oc. Săretului	438	73	80	403	10	7	9	29	1 049
Oc. Prutului	180	—	240	115	12	13	4	16	580
Oc. Horincii	96	49	80	68	13	58	2	6	372
Oc. Mijlocului	388	—	240	253	42	41	8	49	1 021
Toată suma	1 102	122	640	839	77	119	23	100	3 022

astăzi, în cuprinsul raioanelor Galați și Bujor. Unele și-au schimbat denumirile sau au dispărut. Pe acestea din urmă le arătăm în note la fiecare ocol, pornind de la situația administrativă din 1892.

Orașul Galați este trecut în cuprinsul ocolului Siret. La poziția 12, după ce este arătat numărul „cupeților ot Galați“ (negustorii), urmează categoria „decindienilor“. Aceștia ar putea să fie locuitorii de la marginea orașului. O altă categorie fiscală este salgovardia care, ca și cea dintâi este specifică epocii. În această categorie intrau locuitorii care îndeplineau slujba de pază și gardă. Celelalte sînt cunoscute și din documentele care apar ulterior. Deși nu avem posibilitatea să facem un control efectiv al datelor, totuși situația nu pare să fie reală chiar pentru categoriile fiscale înscrise în listă. Dezvoltarea de mai tîrziu a tîrgului și a schelei, chiar la un interval de 60 de ani dacă luăm ca bază situația din 1834, exceptînd și lipsa boierilor ne duce la concluzia că datele nu par suficient de exacte și îndreptățesc pe deplin cele arătate mai înainte în legătură cu alcătuirea catagrafiei. Existența schelei nici nu este pomenită.

În ale sale „Notions statistiques sur la Moldavie“, publicate în Iași la 1849, Nicolae Suțu ajunge la concluzia, că în Moldova, ținutul cel mai intens populat era acela al Iașului. Printre ținuturile mai puțin populate citează Suceava și Covurluiul. Pentru acesta din urmă, indică existența a numai 82 de sate³. În catagrafia din 1774 apar numai 60. Sustragerea celor privilegiați de la îndatoririle fiscale, rămîne singura explicație.

³ Victor Slăvescu — Viața și opera economistului Nicolae Suțu (1798—1871) p. 277.

ȘAPTE DOCUMENTE TURCEȘTI DIN ARHIVELE BRAȘOVULUI PRIVIND RELAȚIILE TRANSILVANIEI CU POARTA OTOMANA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-LEA

MIHAIL GUBOGLU

În arhivele Brașovului, cunoscute de mult prin valoarea lor istorică¹, s-au păstrat 19 documente turcești², în majoritate de la începutul veacului al XVII-lea. Studiul de față se va ocupa numai de cele mai vechi și inedite care se referă la domnia principilor Ștefan Bocskai (1604—1606), Sigismund Rákóczi (1607—1608) și Gabriel Báthory (1608—1613). Pentru a înțelege conținutul acestor documente se impune o scurtă privire asupra legăturilor Transilvaniei cu Poarta, de la sfârșitul veacului al XVI-lea și începutul secolului următor.

Cu toate că Poarta a dus o politică prudentă față de Moldova, Țara Românească și Transilvania, pe de o parte pentru a nu se întări, iar pe de alta pentru a nu se învrăjbi între ele, la sfârșitul secolului al XVI-lea cele trei țări românești s-au ridicat împotriva dominației otomane.

După evenimentele ce s-au scurs în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea și mai ales după moartea lui Mihai Viteazul, Transilvania a devenit din nou mărul discordiei între Imperiul habsburgic și Poartă, care rîvneau deopotrivă la bogățiile sale. Cu ocazia tratativelor din 1601, plenipotențiarilor imperiali au cerut, printre altele, serascherului Murad pașa ca Poarta să renunțe la dreptul său de protectorat asupra Transilvaniei³. În scrisoarea de răspuns Murad — împruternicitul sultanului, folosind citate din Platon, Aristotel și proverbe turco-arabe, a ironizat aceste pretenții. Anii 1602—1603 sînt plini de negocieri pentru asigurarea dominației asupra Transilvaniei. După o întrerupere de cîteva săptămîni, la începutul anului 1604, tratativele dintre turci și imperiali⁴ au fost reluate.

Încercarea lui Moise Székely de a scăpa Transilvania de abuzurile mercenarilor lui Gheorghe Basta, cu ajutorul turcilor, cărora le promisese că va trece la islamism, au eșuat.

¹ Vezi introducerea și notele lui C. A. Stoide la *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului de la Orașul Stalin*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, vol. I, 1521—1799, Buc., 1955, p. VII—XLVII.

² 16 piese se găsesc la Arhivele Statului, două în arhiva bisericii Sf. Nicolae (din secolul XVIII) și o diplomă în Arhiva Bisericii Negre.

³ J. v. Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman...*, trad. J. J. Hellert, vol. VIII, Paris, 1837, p. 76.

⁴ J. v. Hammer, *op. cit.*, VIII, p. 76—77 și urm.

Cronicarul otoman, Ibrahim Pečevi (1574—1650)⁵ defterdar de Timișoara și martor ocular al acestor evenimente, relatează că Mojes Sikel fiind amenințat cu moartea, a venit în toiu iernii la serdar și a făcut propuneri pentru cucerirea Transilvaniei într-un chip mai ușor. Vizirul-serdar, Yemiși Hasan pașa, știa că Transilvania nu poate fi cucerită decât cu ajutorul acestui [ghiaur]. De aceea, porni îndată o mare expediție împotriva acestei țări. Austriecii, însă, îl împiedecară atacând Strigoniul și amenințând Buda⁶. Aceste evenimente explică înfrângerea lui Moise Székely în câmpia Brașovului, unde a și căzut, în lupta cu oastea lui Radu Șerban care trecuse Carpații din îndemnul imperialilor⁷.

Apariția lui Ștefan Bocskai pe arena istoriei aduse schimbări în mersul acestor tratative interminabile. Cronicarii turci, Pečevi, Kiatib Ćelebi cunoscut și sub numele de Hadji Khalifa (1608—1658)⁸ și Mustafa Na'ima (m. 1714)⁹, povestesc amănunțit răzvrătirea lui Bocskai împotriva abuzurilor săvârșite de austrieci. Iată un fragment care ilustrează această situație: „Afară de aceasta, ei <austriecii> persecutau, atacau și supuneau la diferite chinuri, supărări și suferințe pe locuitorii și familiile lor de neam transilvănean și unguresc“. Scurta guvernare a lui Basta și a comisarilor lui Rudolf al II-lea în Transilvania (1601—1603) devenise odioasă locuitorilor. „Aceștia <transilvănenii> pentru că nu aveau suficiente puteri pentru a se apăra, și-au plecat capul în fața dinastiei nemțești (*nemce*), dar în inimile lor clocoteau de mînie. De aceea, unul dintre beizadele..., numit Bocikai, un ghiaur viteaz, adunîndu-și notabili de neamul său, le-a vorbit astfel: „...Pînă cînd vom mai suporta noi *batjocura* și nedreptățile acestui neam <austriac>? ...Eu, la rîndul meu, urmînd exemplul strămoșilor noștri, îmi pun întrebarea: oare nu este mai bine să ne răzbuim pe dușmanii noștri și să luptăm pentru cauza noastră...“¹⁰. Notabilii fiind de acord cu discursul lui Bocskai¹¹ — spune Kiatib Ćelebi — au intervenit din nou pe la mijlocul anului 1604 (1013 H.) la serdarul Mehmed pașa și în scurt timp Poarta îl recunoscu pe Ștefan Bocskai ca principe al Transilvaniei. În actul de

⁵ Despre I. Pečevi cf. *Encyclopédie de l'Islam* (în continuare „E. I.“), vol. III, Paris-Leyde, 1936, p. 1108—1109 și F. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke* (în continuare G.O.W.), p. 192—196.

⁶ I. Pečevi, *Tarih* („Cronică“), vol. II, Istanbul, 1867, p. 244—271, 272.

⁷ *Istoria României*, vol. III, 1964, p. 145; De altfel nici scrisoarea sultanului Mehmed al III-lea și a vizirului său, din iunie 1603, adresată lui Sigismund al III-lea regele Poloniei pentru ajutorarea lui Moise Székely n-a fost de nici un folos; Hurmuzaki, *Documente privind istoria României* (în continuare, Doc....) vol. IV, 1, Buc., 1882, p. 357, nr. CCC; Supl. II, vol. I, p. 272.

⁸ Despre Kiatib Ćelebi, cf. „E.I.“ vol. II, 1927; G.O.W. p. 195—203.

⁹ Despre Mustafa Na'ima cf. „E.I.“ vol. III, p. 896—897 și G.O.W. p. 245—247.

¹⁰ I. Pečevi, *Tarih*, vol. II, p. 299—300; și mai ales Kiatib Ćelebi, *Fezle-ke-i tarih* („Cronica sinoptică“), vol. II, p. 248; cf. și Mehmed b. Mehmed, *Nuĥbet ut-tevārih* („Cronica informațiilor“), Istanbul, 1860, p. 228—229; M. Na'ima, *Tarih*, vol. I, Istanbul, 1867, p. 387—388.

¹¹ Despre manifestul lui Ștefan Bocskai și cauzele pentru care s-a ridicat împotriva imperialilor cf. Hurmuzaki, *Doc....*, vol. IV, 1, p. 412—414, nr. CCCLIII.

recunoaștere, sultanul a ținut seama și de faptul că era din neamul lui Báthory. Însă, pînă la sosirea oastei otomane în ajutor, Imperiul habsburgic se grăbi să trimită armată împotriva lui Ștefan Bocskai, sub comanda lui „Başkai Görek”¹², spune Pečevi, care înfrînse oștile Transilvaniei¹³. În luptele din toamna anului 1604 pentru alungarea imperialilor din Transilvania principele, Ștefan Bocskai, sprijinit de oștile turcești i-a zdrobit pe austrieci, luîndu-le mulți prizonieri, arme și cîteva steaguri. Încurajat de serdarul otoman, Bocskai cucerește Oradea¹⁴, vechea capitală a Transilvaniei. După cucerirea cetății Cașovia (*Kaş*)¹⁵, constrîns de contraofensiva imperialilor, Bocskai ceru iarăși ajutor serdarului care îi trimise sub comanda beilerbeului de Buda¹⁶, Bektaş pașa, forțe turcești și 4 000 de tătari, comandați de Tohtamîș, fiul lui Gazi Ghirai¹⁷. Împotriva acestor forțe, Curtea de la Viena a pornit o oaste puternică, sub comanda generalului Gheorghe Basta. Austriei au fost însă înfrînti, iar trupele lui Ștefan Bocskai au pătruns în Imperiul habsburgic.

Pentru victoriile obținute împotriva pretendenților la stăpînirea Transilvaniei, Ștefan Bocskai a primit din partea sultanului o diplomă (*berat*)¹⁸, prin care i se conferea întregul regat al Ungariei.

În aceste condiții habsburgii încep din nou tratative de pace, pe de o parte cu Ștefan Bocskai, iar pe de alta cu turcii¹⁹. Înaintea începerii negocierilor însă, principele Transilvaniei semnase, prin solul său, Ștefan Korlath, cu marele vizir, Lala Mehmed pașa²⁰, un acord preliminar, prin care cele două părți se angajau să-și respecte reciproc teritoriul și să nu încheie pace una fără asentimentul celeilalte. La 16 mai 1605, o solie compusă din Ștefan Korlath și George Kededy²¹, împreună cu Kadizade Ali pașa din Buda²², au plecat la Poartă. Sultanul semnă un tratat cu Transilvania, iar caimacam pașa²³ îi adresă o scrisoare lui Ștefan Bocskai, referitoare la ajutorul și alianța dintre ei. În tratatul (*ahitname*) încheiat cu Poarta, la 19 mai 1605 (1014 muharrem evail), se prevedea ca Ștefan Bocskai și supușii săi să devină prieteni ai prietenilor și dușmani ai dușmanilor Porții; Transilvania să nu fie atacată de nimeni; negustorii ambelor părți să aibă deplină libertate; solii și

¹² În alte cronică: *Pastai Iorghi*, cf. Na'ima, *op. cit.*, vol. I, p. 389.

¹³ I. Pečevi, *Tarih*, vol. II, p. 298.

¹⁴ În izvoarele turcești: *Varad și Varat*.

¹⁵ În unele cronică apare *Faş*, din cauza unei erori grafice.

¹⁶ Bektaş pașa, muhafiz de Buda, (1604 august — 1605 mai) cf. Gévay Antal, *A. Budai Pasak* („Pași de Buda”), Bécsben, 1841, 52 p. și Georg Jacob, *Turkischen aus Ungarn. Eine unverwertete Liste der Bejlerbejs von Ofen*. În „Der Islam Zeitschrift”... Achter Band, Strassburg, 1918, p. 237—245.

¹⁷ Gazi Ghirai II (1596—1608) han al Crimeei a doua oară.

¹⁸ *Berat* — diplomă imperială prin care se conferă anumite privilegii unei persoane, cf. İsmail Hakkı Uzuncarşılı, *Berat*, İslâm Ansiklopedisi, (în continuare „I.A.”, vol. I, 1949, p. 523—524).

¹⁹ Mai amănunțit se dă la Kiatib Celebi, *Fezleke-i tarih*, vol. I, p. 263—264.

²⁰ Lala Mehmed pașa (m. v. 1604—1606).

²¹ J. v. Hammer, *op. cit.* (trad. I. Hellert), vol. VIII, p. 79.

²² Kadizade 'Ali pașa, muhafiz de Buda (1605 octombrie — 1609 noiembrie), cf. Gévay A., *op. cit.*

²³ Caimacam pașa, adică locțiitorul marelui vizir.

capuchehaiiele Transilvaniei la Poartă să se bucure de atenție și să nu ducă lipsă de merinde (zaherea) etc.²⁴. Peste trei luni, Ștefan Bocskai primea o scrisoare din Belgrad de la marele vizir, Mehmed pașa, prin care i se aducea la cunoștință că dacă va accepta pentru Transilvania aceeași situație ca pe timpul lui Suleiman Magnificul va avea pentru Ungaria toată protecția sultanului²⁵.

După ce turcii au cucerit cetățile Gran, Wissegrad, Polota, Wesprim și Neuheussel, cu ajutorul oștilor transilvănene i-au reînnoit lui Ștefan Bocskai titlul de principe al Transilvaniei și i-au oferit printr-o nouă diplomă (*ahitname*), emisă la Sárospatak (22 octombrie 1605), care cuprindea și o clauză specială, ce stabilea principiul eredității la domnie, coroana regatului unghuresc, pe care el o refuză, motivînd că Ungaria are regele ei. Desigur, Ștefan Bocskai se gîndea la împăratul Rudolf care era totodată și rege al Ungariei și cu care nu voia să-și strice relațiile²⁶.

Investit ca vasal al Porții, cu titlul de principe al Transilvaniei și rege al Ungariei, Ștefan Bocskai declară: „Noi sîntem supușii padișahului... noi nu-l slujim de teamă, ca robii cumpărați cu bani, noi îi sîntem devotați cu bucurie și dragoste, datorită bunăvoinței cu care ne-a copleșit...”²⁷.

Deși e pus în situația de a accepta alianța cu Poarta, să lupte pentru interesele ei, dar și pentru ale sale, totuși el a fost sceptic și față de turci. Ștefan Bocskai a dus o politică prudentă față de habsburgi și otomani pentru ca „nu cumva una din cele două mari puteri să-l lovească cu puternica sa aripă”²⁸. Astfel, el continuă pe de o parte politica lui Gheorghe Martinuzzi, iar pe de alta anticipa pe aceea a lui Gabriel Bethlen despre care I. Pečevi spunea: „Din nestăpînirea limbii sale am auzit de cîteva ori de la el că ajutorul meu nu este din dragoste pentru credința islamică și nici pentru ei însiși...”²⁹.

Fastul încoronării lui Ștefan Bocskai la care a fost prezent marele vizir și declarația principelui arată că, spre deosebire de încoronarea lui Ioan Zapolya³⁰ (1529), considerată ca un fapt divers, datorită puterii Imperiului otoman, forța de expansiune a împărăției turcești intrase la începutul secolului al XVII-lea deja în declin. Pe bună dreptate afirma Karl Marx: „Nu este nici un temei pentru a afirma că decăderea Turciei a început din momentul în care Sobieski a venit să dea ajutor capitalei

²⁴ Textul acestui tratat a fost publicat în anexele lui A. Feridun Ruksanzale, *Mün'sat et-Selatin*, vol. II, Istanbul, 1894, p. 356—358; în Colecția de documente ale lui Sarî Abdullah, *Düstür ül-inşa...*, nr. 140 și de J. v. Hammer, *op. cit.*, vol. VIII, p. 592—595.

²⁵ Scrisoarea a fost tradusă și publicată de J. v. Hammer, ca anexă la *op. cit.*, vol. VIII, p. 396—398, nr. IX.

²⁶ Benda Kálmán, *Bocskai Istvan 1557—1606*, Budapesta, 1942, p. 181—182.

²⁷ Kiatib Celebi, *Tārih*, vol. II, p. 264; J. v. Hammer, *op. cit.*, vol. VIII, p. 83—85; N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, (în continuare G.O.R.), vol. III, p. 341—343.

²⁸ Benda Kálmán, *Boczkai Istvan 1557—1606*, Budapesta, 1942, p. 181—182.

²⁹ I. Pečevi, *Tārih*, vol. II, p. 353.

³⁰ I. H. Danișmend, *Izahli Osmanli tarihi kronolojisi* („Cronologia explicativă a istoriei otomane”), vol. II, Istanbul — 1948, p. 134—135.

Austriei. Cercetările întreprinse de Hammer dovedesc, fără putință de tăgadă, că organizarea Imperiului turcesc intrase încă de pe atunci în stare de descompunere și că de cîtva timp se observă că epoca de forță și măreție a otomanilor se apropia de sfîrșitul ei³¹. Imperiul otoman era măcinat din temelie nu atît din cauza înfrîngerilor militare suferite de turci în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, cît din cauza contradicțiilor sale interne³².

Situația imperiului slăbită din cauza răscoalelor din Anatolia și ofensiva habsburgilor determină Poarta să facă concesii mari Transilvaniei pentru a avea un aliat împotriva Curții de la Viena. Tratatul, care au avut loc în vara anului 1606 între plenipotențiarul imperial, pe de o parte și plenipotențiarul turci și transilvăneni pe de altă parte³³ și tratatul de pace de la Zsitvatorok³⁴ încheiat la 11 noiembrie 1606, care după părerea mediatorului francez, din tabăra turcească, nu era decît o „viclenie” de ambele părți³⁵ arăta lumii întregi decăderea Imperiului otoman.

La 29 decembrie 1606³⁶, Ștefan Bocskai muri, probabil otrăvit de austrieci. În urma dispariției lui, Transilvania³⁷ formează iarăși obiectul competițiilor politice dintre Austria și Imperiul otoman, de care fusese scutită un timp. Printre pretendenții la domnie se aflau: Sigismund Báthory, ruda sa Gabriel Báthory, bătrînul Sigismund Rákóczi și Valentin Homonnai.

Dieta transilvăneană a ales, în locul lui Ștefan Bocskai, pe Sigismund Rákóczi. Turcii, puși în fața unui fapt împlinit, se grăbiră să-l recunoască pe acesta, considerîndu-l mai ales un bun tributar³⁸. De aceea, cu toată prietenia pe care o arătasera lui Valentin Homonnai, șterseră numele său de pe diploma prin care-i acorda principatul Transilvaniei și îl înlocuiră cu numele lui Sigismund Rákóczi³⁹. Tocmai în sprijinul cunoașterii mai profunde a acestor evenimente, diploma (*ahitname, berat*) sultanului Ahmed I, de la finele lui ianuarie 1607, conservată în arhiva Bisericii Negre din Brașov, aduce unele elemente noi⁴⁰. Înainte de a ne ocupa de cuprinsul ei, este necesară o sumară analiză a elementelor ei interne și externe, care prezintă o deosebită valoare pentru paleografia și diplomatica turco-osmană. Diploma a fost redactată în

³¹ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. X, Buc., Ed. politică, 1961, p. 282.

³² Despre aceste răscoale țărănești de la începutul veacului al XVII-lea vezi A. S. Tveritina, *Vosstanie Kara Iazigi — Deli Hasan v Turții*, M.-L., 1946, 98 p.

³³ Vezi componența soliilor la J. v. Hammer, *op. cit.*, p. 106—108.

³⁴ Despre pacea de la Zsitvatorok cf. J. v. Hammer, *op. cit.*, p. 108—111; N. Iorga, *G.O.R.*, vol. III, p. 341 și urm.

³⁵ Hurmuzaki, *Doc.*, vol. I, supl. I, Buc., 1886, p. 123; cf. și N. Iorga, *G.O.R.* vol. III, p. 341.

³⁶ După izvoarele turcești, la 4 ianuarie 1607.

³⁷ J. v. Hammer, *op. cit.*, p. 142; N. Iorga, *G.O.R.* vol. III, p. 343; *Istoria României*, vol. III, 1964, p. 146.

³⁸ N. Iorga, *G.O.R.*, vol. III, p. 344.

³⁹ *Istoria României*, vol. III, Buc., 1964, p. 146.

⁴⁰ Țiu să mulțumesc și aici tov. Gernot Nussbächer, de la Arhivele Statului Brașov, care mi-a pus la dispoziție acest document.

scrisul numit „mărețul sau nobilul divanî“ (*gelil-i divanî*)⁴¹, caracterizat prin exagerări caligrafice, cu numeroase arabescuri și folosit numai în diplomele imperiale de importanță excepțională. Ca gen de scriere este o creație a osmanliilor, maeștri în dezvoltarea scrisului arab. Cerneala neagră, cu care este scris documentul, datorită compoziției chimice nu și-a pierdut încă luciul. Printre cele 17 rînduri se observă și unele puncte aurii folosite ca ornament. Hîrtia este galbuie, puțin deteriorată⁴². Diploma restaurată s-a păstrat cu mare îngrijire, într-un sul.

Ca elemente diplomatice, documentul conține deasupra textului, sus de tot, formula „invocatio“ (*davet*), El (*küve*), adică Allah. Textul începe cu formula consacrată brevetelor imperiale (*berat-i humaiun*), dar e ceva mai lungă decît cele obișnuite: *nişnîn-i şerif alişan sami mekian sultanî ve tugra-i garra-i kîtistan hakyani ba'd el-rubani va elsavn il-semadani ve el-mesani il-mema hükm ki* — adică: „Porunca ilustrului, nobilului și prea strălucitului nişan al lumii, prea strălucita *tugra* podoaba lumii... este aceea că...

Formule diplomatice se întîlnesc și în cuprinsul documentului. Astfel, înainte de a se menționa numele noului principe, Sigismund Rákóczi apare un „Inscriptio“ (*elkap* — rîndul 10): *Iftihar-ül-ümera-i il-millet il-mesihie mukhtar ül-kübera-i et-taifet il-Issevie mesalih es-zumre en-nusranie* „Glorios printre emirii neamului Mesiei, cel mai ales dintre cei mari din secta lui Isus, care aranjează și cîrmuiește treburile popoarelor creștine“⁴³. După menționarea numelui Rákóczi Sigismund (*Rakosi Sigismund*), scris cu măiestrie peste cel înlocuit și după exprimarea dorinței „salutatio“, „du a“: *khutmet avakibhu bil hair* „al cărui sfîrșit să fie cu noroc“, adică să se convertească la islam urmează formula de întărire (tee'd)... *Şöyle bilaler alamet şerifime itimad ve inkiad kılalar* — adică: „Așa să știți și să arătați încredere și supunere ilustrului semn“. Datarea (*tarih*) este făcută în limba arabă (rîndul 17): *Tahriren fi evalîr şehr ramazan el-mübarek min şühur sene-i hams, 'aşr va'alf al-higre-i il-nebevî-i'alie* — „Scris la sfîrșitul binecuvîntatei luni ramazan, din lunile anului 1015⁴⁴ de la hegira profetului“. În sfîrșit, sub text, în dreapta, este indicat locul de emiteră (*mahall-i tahrir*): *Beiurt dar ul-gihad Beligrad al — mahruse* — „Din tabăra Casei expedițiilor Sfinte Belgradul cel bine păzit. Ultimul element diplomatic pentru autentificarea documentului este monograma sultanului, numită tura (*tugra*)⁴⁵, așezată deasupra textului. Monograma are forma unei palme cu degetele întinse, executată cît se poate de artistic printr-o îmbinare de culori

⁴¹ Acest tip de scris este cunoscut și sub denumirea de *Divan gelisi* sau *geli Divani*.

⁴² Partea finală (rîndul 17 și locul de emiteră) fiind ruptă, s-a găsit ulterior.

⁴³ Una din formulele „inscriptio“ consacrată principilor creștini.

⁴⁴ Adică a 3-a decadă ramazan 1015 = 20—29 ianuarie 1607.

⁴⁵ Jean Deny, *Tughra*, în „E.I.“ vol. IV, 1934, p. 865—869 + 37 fig.; *tugra* apare și în folklorul românesc: „De cînd n-am văzut paraua am uitat cum e turaua“ cf. Anton Pann, *Povestea vorbei*, E.S.P.L.A., 1959, p. 392; Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, (în continuare *Infl. Orient...*) vol. II, 1, Buc., 1900, p. 308.

vii (auriu, roșu, albastru, violet, alb, trandafiriu ș.a.). Baza ei constituie un text stilizat, avînd următorul cuprins: *Ahmed bin Mehmed khan muzzafer daima* — : Ahmet fiul lui Mehmed han, totdeauna învingător“. Este, desigur, o formulă stereotipă a cancelariei divanului imperial (*divan-i humaiun kalemi*), deoarece mulți sultani au fost înfrînți și totuși se intitulau „învingători“.

În rîndurile 2—5 din text ne arată într-un stil cît se poate de pompos, plin de metafore și imagini caracteristice retoricii orientale, „binefacerile“ și „privilegiile“ Sublimei Porți (*südde-i se'adet*), numită și „Refugiul hanilor“ (*melge-i havakin*) sau „Azilul lumii“ (*Alempenah*). Dar din cuprinsul acestor rînduri nu se desprinde nici o știre concretă de natură istorică. Abia la sfîrșitul rîndului al 6-lea, aflăm că este vorba de Transilvania (*vilaiet-i Erdel*), care în timpul lui Ștefan Bocskai se bucurase de „bunătatea“ și „fericirea“ răposatului sultan, Suleiman Magnificul tocmai pentru că acesta, spune diploma, a dovedit supunere și credință față de imperiu.

Poarta îi sfătuia pe nobilii din Transilvania, să urmeze calea lui Ștefan Bocskai promițîndu-le în schimb ocrotirea sa. După arzul adresat Porții, noua domnie începe la 5 ramazan 1015 al hegirei, care corespunde zilei de 4 ianuarie 1607. Datarea morții lui Ștefan Bocskai, la 4 ianuarie 1607, este confirmată și de cronicarii turci *Kiatib Celebi*⁴⁶ și îndeosebi de Mustafa Na'ima care ne transmite că „Popa Petrus de la Cașovia (*Kaş*) din vilaietul Transilvania și Aromandi, sfetnicul (*musahibi*) craiului, trimițînd scrisoare la Poartă, au arătat că, Ștefan Bocskai, craiul, a plecat din lumea aceasta în ziua de 5 ramazan, anul mai sus-arătat < 1015 >“⁴⁷, dată care coincide cu aceea a diplomei.

În cunoscuta colecție „Correspondența sultanilor“, a lui Ahmed Feridun Ruksanzade (m. 1582), a fost publicată o piesă al cărui conținut este strîns legat de evenimentele din Transilvania, de care ne ocupăm. Sultanul Ahmed I răspunde, printr-o scrisoare (*name*), reprezentanților dietei din Transilvania, că a luat cunoștință, prin solia beilor Teperiab, Ormandi Pal (*Bal*), Secsi-Siman și Jenghen Nemeș, că Ștefan Bocskai a fost surprins de moarte la 4 ianuarie 1607 (5 ramazan 1015)⁴⁸. În fața acestor mărturii, se poate spune că, data de 29 decembrie 1606, adoptată în cronologia principilor Transilvaniei, întocmită de Francisc Pall⁴⁹, este discutabilă.

Nici Benda Kálmán care a consacrat o monografie lui Ștefan Bocskai nu indică izvorul istoric privind data morții acestui principe (29 decembrie 1606). El arată însă că a murit suspect, că ar fi fost otrăvit de însuși cancelarul său Kátai Mihály, un om nestatornic, poate din

⁴⁶ Kiatib Celebi, *Fezleke-i tārîh...*, vol. I, p. 283.

⁴⁷ Mustafa Na'ima, *Tārîh...*, vol. I, p. 440—441: Moartea lui Bocskai.

⁴⁸ Cf. A. Feridun, *Munș'at es-Selatin*, vol. II, p. 376—377.

⁴⁹ *Documente privind istoria României*. Introducere, vol. I, Buc., Ed. Academici R.P.R., 1956, p. 506.

îndemnului celor din Praga⁵⁰. În ce privește afirmația lui N. Iorga⁵¹, că Sigismund Rákóczi a fost ales principe de dieta Transilvaniei la 12 februarie 1607, nu poate corespunde cu realitatea, întrucît turcii l-au întărit încă din luna ianuarie a aceluiași an. Salaygnac, ambasadorul Franței la Constantinopol, informat mai tîrziu, îi raportează, la 8 februarie 1607, lui Henric al IV-lea, despre moartea lui Ștefan Bocskai și despre faptul că turcii au dat instrucțiuni, ca urmașii principelui Transilvaniei să fie Walentin Cabul (Homonnai?)⁵². La 29 martie și 12 aprilie din același an, Salaygnac comunica regelui Franței situația din Turcia, amintind totodată de numirea lui Báthory (Gabriel) și de complicarea lucrurilor din Transilvania⁵³. Rezultă că ambasadorul francez la Poartă nu era bine informat cînd transmitea aceste știri referitoare la urmașul lui Ștefan Bocskai. În schimb, ambasadorul venețian îi comunica dogelui, la 12 martie 1607, despre ridicarea lui Sigismund Rákóczi în scaunul Transilvaniei⁵⁴. Sigismund Rákóczi avu însă o domnie scurtă. La 4 martie 1608, el a fost nevoit să renunțe la tron.

Între anii 1604—1608 în timpul domniilor lui Ștefan Bocskai și Sigismund Rákóczi, așa după cum reiese din diploma sultanului Ahmed I, prezentată mai sus, Transilvania s-a bucurat de o anumită stabilitate politică. E de reținut că, atît Ștefan Bocskai cît și Sigismund Rákóczi au urmat, în cadrul Imperiului otoman, politica tradițională a principatului autonom al Transilvaniei, orientată spre menținerea legăturilor cu celelalte țări românești⁵⁵.

După abdicarea lui Sigismund Rákóczi și ocuparea tronului pentru scurt timp de ambițiosul Gabriel Báthory⁵⁶, Transilvania reintră în competițiile politice turco-habsburgice.

Curtea din Viena nemulțumită de rezultatele negocierilor, din anii 1608—1609 duse de ambasadorul Adam von Herberstein⁵⁷ cu Poarta și de faptul că acesta s-a întors în țară cu un tratat falsificat de marele muftiu, cu asentimentul marelui vizir, privind Transilvania⁵⁸, a trimis în 1610 o nouă solie⁵⁹ în frunte cu genovezul Andreas Negroni, cunosător al politicii otomane, pentru restabilirea textului original al trata-

⁵⁰ Cf. Benda Kálmán, *op. cit.*, p. 226—227.

⁵¹ N. Iorga, *G.O.R.*, vol. III, p. 343—344; idem. în „Studii și documente”, IV, *Prefață*.

⁵² Hurmuzaki, *Doc...*, vol. IV, 1, p. 124, nr. CLXXXVIII.

⁵³ Hurmuzaki, *Doc...*, vol. IV, 1, 1886, nr. CXCI; *ibid.*, p. 127—128, nr. CXIII.

⁵⁴ Hurmuzaki, *Doc...*, vol. VIII, 1894, p. 311—312, nr. CCCCXLIX.

⁵⁵ *Istoria României...*, vol. II, p. 1006 și *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, 1961, p. 203 și urm.

⁵⁶ N. Iorga, *G.O.R.*, III, p. 344.

⁵⁷ Jean Rimay la J. v. Hammer, *op. cit.*, vol. VIII, p. 144; N. Iorga, mai sumar în *G.O.R.*, vol. III, p. 345.

⁵⁸ J. v. Hammer, *op. cit.*, vol. VIII, p. 165; N. Iorga, *G.O.R.*, *ibidem*.

⁵⁹ Din solie mai făceau parte Petre Buonno și M. Starzer care a rămas la Constantinopol pînă la 1622, cu scopul de a urmări atitudinea turcilor față de Transilvania.

tului de la Zsitvatorok⁶⁰. Iată fragmentul cu pricina din versiunea turcească, falsificată a tratatului de la Zsitvatorok (*Sitva-bogazi*), care privește Transilvania și celelalte două țări românești: „Această pace să nu fie călcată, iar țările Transilvania, Țara Românească și Moldova fiind dintre țările noastre bine păzite, de azi încolo să nu fie atacate și călcate“ (*Bu sulhu bozmîyalar ve Erdel ve Eflak ve Bogdan memleketi memalik-i mahrumesizden min ba'd da'hil ve tar olunub...*)⁶¹. Turcii au inserat în paragraful de mai sus termenul „Transilvania“ (*Erdel*), înaintea celorlalte două țări românești (*ve Eflak, ve Bogdan*), generând tratative diplomatice dintre cele mai complexe.

La sfârșitul anului 1610 și începutul lui 1611 în timp ce solii austrieci duceau tratative la Poartă, Gabriel Báthory cucerii Sibiu de la sași, intră în Țara Românească cu 7 000 de haiduci⁶², izgoni pe Radu Șerban, devastă țara și se proclamă domn la Tîrgoviște⁶³. După această acțiune principele Transilvaniei, prin scrisoarea sa din 7 ianuarie 1611, trimisă cu o solie de 18 persoane⁶⁴, a cerut Porții trimiterea steagului pentru „Valahia cea cucerită“ pentru fratele său, Moldova pentru despotul Ștefan, să i se acorde ca reședință orașul Sibiu, să fie sprijinit în acțiunile sale de beilerbeii din Silistra și Oeacov și plata soldei din visteria otomană pentru 32 000 de haiduci⁶⁵. Cererile principelui au fost susținute de ambasadorul Angliei la Poartă, Sir Thomas Glover.

Scrisoarea reflectă starea de spirit a principelui Transilvaniei pe care cronicarii turci l-au denumit datorită îndrănelii și acțiunilor sale „Deli kiral“ adică „Craiul cel nebun“⁶⁶. Începînd cu luna februarie 1611, principele Transilvaniei a așteptat la Tîrgoviște și apoi la București steagul din partea sultanului⁶⁷.

Poarta deși a sprijinit campania principelui Transilvaniei împotriva lui Radu Șerban, care se dovedise a fi de partea imperialilor⁶⁸, n-a dat curs cererilor sale punînd pe tronul Țării Românești pe Radu Mihnea. La 19 aprilie 1611 Gabriel Báthory s-a retras în Transilvania.

Schimbarea domnului Țării Românești a nemulțumit Casa de Habsburg care a cerut Porții prin A. Negroni reîntoarcerea lui Radu Șerban,

⁶⁰ Articolele cu pricina erau 4, 6 și 12 și împăratul îl ruga pe sultan să fie revăzute, cf. *Recredentiales Rudolphi II pro Amhat Tihaiia (Ahmed kiaya)*, ddo. Pragae, 16 noiembrie 1609 apud J. v. Hammer, *op. cit.*, vol. VIII, p. 164, nr. 3; N. Iorga, *G.O.R.*, vol. III, p. 345—346.

⁶¹ Feridun, *op. cit.*, II, p. 315.

⁶² Dr. A. Veress, *Documente...*, vol. VIII, p. 109—113, nr. 90, 92.

⁶³ Hurmuzaki, *Doc...*, vol. IV, 1, p. 133, nr. CCIII; N. Iorga, *G.O.R.*, vol. III, p. 346; *Istoria României*, vol. III, 1964, p. 146—147.

⁶⁴ Pentru 1611, solii: Keresztely András, Literáti Márton și Márton Diák, după dr. Biro Vencel, *Erdély Követei a Portan*, Cluj, 1921, p. 118.

⁶⁵ Cf. Hurmuzaki, *Doc...*, vol. IV, 2, p. 311, nr. CCCIX, p. 313—318, nr. CCCXXVII; Supl. I, vol. I, p. 133, nr. CCIV, vol. III, p. 338, 339, nr. CCCCLXXXVI și „Studii și documente“, doc. nr. LIV.

⁶⁶ I. Pečevi, *Tarih*, II, p. 349 și Kiatib Celebi, vol. I, p. 363.

⁶⁷ Dr. A. Veress, *Documente...*, vol. VIII, p. 133, nr. 103; p. 134—136, nr. 104.

⁶⁸ Vezi scrisoarea lui Terjaki Hasan pașa, din 28 iunie 1611 către cancelarul Iohan Mollardt; cf. Gévy, *op. cit.*, nr. 41.

dreptul pentru împăratul de la Viena de a numi pe voievozii Moldovei și Țării Românești și abandonarea Transilvaniei. Reprezentantul Porții a răspuns însă că „numai sultanul are dreptul să se amestece în treburile lăuntrice ale Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei“⁶⁹.

În timpul discuțiilor zadarnice asupra autenticității textului tratatului de la Zsitvatorok, care în fond însemna disputarea principatului Transilvaniei, când cele două imperii își aduceau acuzații reciproce privind încălcarea teritoriilor lor, turcii au respins pretențiile imperialilor, care printre alte argumente invocau și tratatele încheiate de Ștefan Bocskai cu Imperiul habsburgic, pe motivul că „Transilvania n-a fost proprietatea lui Bocskai de care putea să dispună; el nu era ca mulți alții, decît un simplu guvernator al provinciilor noastre“⁷⁰.

Totuși tratativele, datorită politicii lui Gabriel Báthory față de Poartă și de interesele ei, au dus în cele din urmă la înlăturarea principelui Transilvaniei.

În 1613, Gabriel Báthory, prin solii trimiși la Constantinopol pretindea ca în tratatul de pace de la Zsitvatorok, să se includă un articol, prin care să se prevadă că tronul Transilvaniei devenea ereditar, că timp de 15 ani țara nu va fi impusă la nici un tribut și că după expirarea acestui termen, urma să plătească numai zece mii de ducati, ca pe timpul lui Suleiman Magnificul. Cu puțin timp înainte mai ceruse cetățile Inău și Lipova, ca voievozii români, pașii și beii din vecinătate să fie puși sub ordinele sale și jumătate din veniturile celorlalte două țări românești. De asemenea, solii au insistat ca pentru a pune capăt acțiunii haiducilor, 30 000 dintre aceștia să fie luați în slujba împăratului. În schimbul acestor condiții, principele Transilvaniei promitea să invadeze Ungaria și Austria cu alți 30 000 de haiduci, pentru a reinvia timpurile lui Ștefan Bocskai și a întinde granițele Transilvaniei pînă la Dunăre și Pressburg⁷¹. Agentul imperial la Poartă, Mihail Starzer a împiedicat însă acceptarea acestor intenții, și prin corupție a încercat să obțină mazilirea lui Gabriel Báthory (12 mai 1612)⁷².

Cu toate că se bucura la început de protecția lui Iskender pașa din Bosnia, unele cereri i-au pecetluit soarta. Într-o epocă ce a urmat imediat războiului antiotoman și unirii celor trei țări românești sub conducerea lui Mihai Viteazu, ideea preconizată de Gabriel Báthory, care constituise una din forțele istorice ale epocii, și acțiunile întreprinse de a reuni în cadrul Imperiului otoman aceleași țări au fost de la început sortite eșecului. Politica Porții nu permitea ca două sau trei țări să fie sub domnia aceluiași voievod. Din evenimentele petrecute în timpul domniei lui Mihai Viteazu turcii au tras învățăminte pentru mai târziu. Scrisoarea trimisă de marele vizir, Köprülü Mehmed pașa în noiembrie 1659 hanului tătar Aslam Ghirai al III-lea, demonstrează limpede această

⁶⁹ J. v. Hammer, *op. cit.*, p. 195—196.

⁷⁰ Versiunea latină a acestei scrisori este publicată și în Hurmuzaki. *Documente...* vol. IV, 1, p. 484—485, nr. CCCCXV, dar cu dată greșită — 12 ianuarie 1613.

⁷¹ J. v. Hammer, *op. cit.*, vol. VIII, p. 198.

⁷² J. v. Hammer, *op. cit.*, vol. VIII, p. 198—199.

politică. După ce vorbește de răzvrătirea „ghiaurilor“ din Transilvania și Țara Românească și despre căutarea unui om potrivit pentru voivodatul Moldovei conchide: „Doar știe și hanul că dacă două țări sînt sub domnia aceluiași om, aceasta este contrar intereselor devletului“⁷³, adică împărăției.

La hotărîrea turcilor de a-l înlocui pe Gabriel Báthory de la tronul Transilvaniei, a contribuit mult — spun cronicarii turci contemporani I. Peçevi, Kiatib Celebi și Na'ima — urmașul său, Gabriel Bethlen care „i-a sfătuit chiar, ca oastea pentru înlăturarea lui Báthory să fie strînsă în taină sub pretextul că repară unele cetăți ca Buda sau altele de la serhaturi...“⁷⁴. Aceste știri sînt confirmate de rapoartele venețiene din 11 mai și 8 noiembrie 1613, adresate dogelui, privind rivalitatea dintre Gabriel Báthory și Gabriel Bethlen și care arătau „opintirile“ acestuia din urmă la scaunul Transilvaniei⁷⁵.

Atitudinea Porții, hotărîtă să soluționeze definitiv problema Transilvaniei, îngrijora după cum raporta venețianul Christophor Valier dogelui Venetiei la 25 martie 1613 pe domnitorii din celelalte țări românești; aceștia se temeau nu numai de faptul că vor fi siliți să plătească anticipat un tribut ci și de prietenia arătată de vizir față de principele Transilvaniei, pe care o considerau falsă și neavînd alt scop decît acela de a-l înșela pentru a-l prinde și de a-i lua și pe ei prin surprindere⁷⁶. Cronicile turcești relatează însă că oștile erau adunate pentru „repararea de cetăți“⁷⁷. Istoricii Imperiului otoman, în frunte cu J. v. Hammer și J. Zinkeisen trec cu vederea modul cum a rezolvat Poarta această chestiune. Numai N. Iorga, care cunoștea printre altele, și cinci scrisori adresate brașovenilor în românește, de către Madjaroglu Ali pașa, a consacrat acestui eveniment aproape o pagină⁷⁸. Cronicarii turci, de asemenea, nu le este cunoscut numele lui Madjaroglu Ali pașa, relațind că expediția împotriva Transilvaniei prin Țara Românească și Moldova a fost condusă de Ketengi Ömer pașa⁷⁹. De fapt comanda supremă a expediției turcești a avut-o prin firman împărătesc, Iskender pașa, beilerbei de Kanija și de Bosnia. Acesta cu ajutorul Țării Româ-

⁷³ Cf. A. Feridun, *op. cit.*, vol. II, p. 43 și dr. Andrei Antalfy în *Bulet. Comis. ist. rom.*, XIII, Buc., 1934, p. 10—13.

⁷⁴ Cf. I. Peçevi, *Tarih*, vol. II, p. 349—350; Kiatib Celebi, *Fezleke-i Tarih...*, vol. I, p. 363; M. Na'ima, *Tarih...*, vol. II, p. 131—132.

⁷⁵ Hurmuzaki, *Documente*, vol. IV, 2, p. 345, nr. CCCLXV; *ibid.*, vol. VIII, p. 352, nr. DXII.

⁷⁶ Hurmuzaki, *Documente*, vol. IV, 2, 1884, p. 340, nr. CCCLIX.

⁷⁷ Cf. mai sus mărturiile lui I. Peçevi, Kiatib Celebi și M. Na'ima.

⁷⁸ N. Iorga, *G.O.R.*, vol. III, p. 349, care de altfel le-a și publicat (cf. *Brașovul și rominii*, 1905, p. 286—287, nr. 3; 223—288, nr. 4; 288—289, nr. 7, 8; rez. Hurmuzaki, Iorga XV², p. 858, nr. 1717; XV², p. 858, nr. 1187; XV², p. 859, nr. 1717; XV², p. 859, nr. 1715; XV², p. 859, nr. 1716. Aceste scrisori ne arată că cancelaria (*kalem*) otomană a emis documente nu numai în limbile slavonă, latină, greacă, italiană, germană ci și în română. Documentele deși cunoscute nu au fost valorificate de istoriografia noastră de la N. Iorga încoaace.

⁷⁹ Cronicarii turci confundă expediția lui Madjaroglu 'Ali pașa cu aceea a lui Ketengi Ömer pașa pentru înlocuirea lui Radu Șerban cu Radu Mihnea (1611).

nești, Moldovei și tătarilor din Crimeea trebuia să-l scoată pe principele „rebel“ din Transilvania și să-l înlocuiască cu Gabriel Bethlen. Cu toată opoziția și rezistența dîrză pe care Radu Mihnea a manifestat-o față de această expediție domnul Țării Românești este nevoit să treacă Carpații cu oastea sa tîrîită de puhoiul turcesc. La Brașov, Rîșnov și în alte centre din sudul Transilvaniei, el apare alături de Madjaroglu Ali pașa, contribuind la cruțarea Transilvaniei de pustiirea din partea turcilor și de invazia tătarilor. Însuși Madjaroglu cere căpitanului din Bran, să tragă cu tunul în sultanul tătăresc, dacă intră în Transilvania⁸⁰. Într-una din scrisori, adresată de Madjaroglu brașovenilor, se vorbește și de participarea lui Ștefan Tomșa, domnul Moldovei. Se arată și efectivele oastei expediționare moldovenești. Domnul, după ce trimise înainte o parte din oaste, urma el însuși cu 30 000 de călăreți și pedestrași înarmați și cu 40 de tunuri.

La Arhivele Statului din Brașov în colecția *Privilegii* cunoscută în publicații și sub denumirea germană *Urkunden*⁸¹ s-a păstrat un mănunchi de documente dintre 12 iulie și 26 octombrie 1613, care se referă la expediția turcilor împotriva Transilvaniei, pentru alungarea lui Gabriel Báthory. E drept că cinci dintre acestea, în limba română, cu caractere cirilice, emise de cancelaria lui Madjaroglu Ali pașa, fost valiu de Oceaov (*Ozü*), au fost defectuos publicate⁸² și apoi catalogate cu descrierea diplomatică cuvenită⁸³.

Spre deosebire de cele cinci acte românești de la Madjaroglu Ali pașa, amintite mai sus în aceeași colecție, mai sînt încă șase documente în limba turcă scrise cu caractere arabe, al căror conținut este bogat, variat și interesant întrucît cuprinde numeroase știri inedite.

Printre aceste documente de la Madjaroglu, se găsește o prețioasă scrisoare vizirală către brașoveni.

Documentul (vezi traducerea în anexa II) *scris* mărunt, cu trăsături drepte, fără exagerări caligrafice ca la diploma de mai sus (anexa I), într-o combinație grafică *divani* și *neshi* are și valoare diplomatică. Sus, deasupra textului se află semnul *hüve*, corespunzînd cu „invocatio“ (*da'vet*). Textul începe la mijlocul hîrtiei, cu inscripție (*elkap*): „*İftihar-ı 'aian-ı il-millet il-mesihie...*“ — adică: „glorioșilor notabili ai neamului creștin“. Textul nu se încheie cu data, ci cu o formulă religioasă. Partea finală a scrisorii vizirale cuprinde un jurămint solemn (*yemin*): „Jur pe Allah care a creat cerul și pămîntul din nimic, pe puterea făcătoare de minuni a profetului nostru cel mare, Muhammed, jur pe calul pe care îl încalec, pe

⁸⁰ Arh. St. Brașov, *Privilegii*, nr. 783/II; „...să dea cu tunurile într'înșii, altfel nici un bine nă va fi...“.

⁸¹ Documentele turcești din colecția „Privilegii“ din Arh. St. Brașov au fost semnalate de orientaliștii poloni A. Zajaczkowski și Jan Reychman în *Zarys Dyplomatyki osmańsko tureckiej*, Varșovia, 1955, p. 18, după G. Jacob, „Islam“, XXIII, p. 141.

⁸² În: „Foaia pentru minte, inimă și literatură“ nr. 21 din 24 mai 1848; și Codrescu, *Uricariul IX*, Iași, 1887, p. 435—436, nr. 1; 436—437, nr. 3; 437, nr. 3; 438—439, nr. 4.

⁸³ *Catalogul documentelor turcești din Arh. St. de la Orașul Stalin*, vol. I, 1955, p. 2—3, nr. 7—11.

sabia pe care o încing...“, că populația Transilvaniei nu va păți nimic. Pe verso, pe lângă adresă: „Să ajungă la juzi și la ceilalți aleși ai Brașovului“, mai are o însemnare germană cu data (primirii) 16 august 1613. deci scrisoarea a fost emisă pe la sfârșitul lui iulie sau începutul lunii august 1613. Din această însemnare, se vede că scrisoarea marelui vizir „Nasap Bascha“ a fost dusă de „Chinkas Istvan“⁸⁴, fie la Poartă, fie lui Ali pașa Madjaroglu care la 4 august se afla deja cu tabăra pe Teleajen⁸⁵.

Sub text, la dreapta, se indică locul de emitere (*mahall-i tahrir*. *Be-medinie Konstantinie ei-mahruse*, adică „Din orașul Constantinopol. cel bine păzit“.

Elementele diplomatice pentru autentificarea documentului se găsesc sus, în dreapta textului numit „der-kenar“. Semnul viziral, numit *pençe*⁸⁶, al lui Nasuh pașa este bine executat și are deasupra trei linii verticale cu ondulări pe ele, reprezentând numărul tuiurilor (*tug*)⁸⁷ emitentului. Sub acolada *pencelei*, presărat cu nisip auriu (*altun rik*) este trasat semnul de validare sahh — „vidi“. Sub acesta, înconjurată tot cu acolada *pencelei*, sigiliul viziral (*mühür*) de formă rotundă (3,3 × 3,3 cm.) puțin șters la marginea de sus, avînd la mijloc gravată artistic inscripția arabă: „*Raidji lutfi ilahi Nasuh*“, ceea ce înseamnă: „Nasuh <pașa> cel care imploră grația lui Allah“. Dedesubt are anul hegirei 1021, corespunzînd cu 1611—1612, cînd Nasuh pașa a fost numit mare vizir⁸⁸. Aceasta este încercuită artistic pe margine cu următoarele versuri persane:

„*Ei bari khuda behakki hesti, șeș ciz mera meded firisti.*

„*Ilm u 'amel u firakhdesti, imam u aman u tendürüsti* care în limba romîna înseamnă: O Doamne sfinte! Prin puterea ta să-mi acorzi șase lucruri:

„Știință, ușurință în acțiune, îndeplărire, sănătate, siguranță și credință“⁸⁹.

⁸⁴ Chinkas Istvan — probabil un sol al brașovenilor.

⁸⁵ La această dată emite de aici un act în limba romîna către brașoveni, (Catalog. cit., I, p. 3, nr. 8).

⁸⁶ Despre acest element diplomatic, care uneori imită monograma (*tugra*) cf. Fr. Kraeplitz-Greifenhorst, *Studien zur osmanischen Urkundenlehre*, I, *Die Handfeste „Pence“ der osmanischen Wezire* (Mit drei Tafeln), în: „Mitteilungen zur osmanische Geschichte“ (în continuare M.O.G.), II, 3—4, Viena, 1926, p. 257—268; I. H. Uzunçarșili, *Tugralar ve pencilar ile firman ve buyurultulara dair*. (Despre turgale și pencele pe firmame și buiurultuuri), în „Bulletin“, V, nr. 17—18, Ankara — 1941, p. 101—158.

⁸⁷ *Tug*, coadă de cal, de obicei albă, așezată în virful unei prăjini lungi (3—4 m), avînd deasupra o bulă aurie cu semilună. Servea ca insignă militară în Imperiul otoman. În caz de război se înălța ca un steag. Sultanul avea 7, marele vizir 3—4, beilerbeii 2, sangeacbeii 1, Domnii romîni 1, sau 2 cu rari excepții (cf. *Tugh*, în „E.I.“, IV, p. 863).

⁸⁸ De fapt, a fost numit mare vizir la 22 august 1611, J. v. Hammer, *op. cit.*, vol. VIII, p. 178, cf. și „E.I.“, vol. III, 1936, p. 942—943.

⁸⁹ Asupra sigiliilor otomane, în general, cf. J. Deny, *Mühr*, în: „E.I.“, vol. III, p. 749—750 (numai unul din 1796/1211, restul din secolul al XIX-lea) și mai ales, I. H. Uzunçarșili, *Osmanli devleti zamanında kalanmiş olan bazı mühürler hakkında bir tetkik* („O cercetare asupra sigiliilor otomane“), în: „Bulletin“, vol. IV, 16, 1940, p. 495—544 + facs.

În spațiul respectului care ocupă nu mai puțin de jumătate din text, se vede în țesătura hîrtiei un filigran: „O coroană”⁹⁰.

Celelalte documente-scrisori de la Madjaroglu Ali pașa către brașoveni, (anexele III—VII) nu au nici dată, nici locul de emiteră. Din cuprinsul primului act (anexa III), se vede că turcii se aflau la marginea Rusciucului, treceau deja Dunărea la 28 iunie 1614 (1022 djemazi I, 10) și deci, se poate spune că erau la Giurgiu⁹¹. De aici au pătruns în Țara Românească, unde au zăbovit mai bine de două luni. Pe la începutul lui august tabăra lor era pe Teleajen și apoi la poalele Carpaților. Ceașul Husein, pe care Madjaroglu îl recomanda brașovenilor ca sol, sosește la Brașov la 16 iulie 1613⁹². Deci, actul nu putea fi scris decît cu 3—4 zile înainte. Al treilea document din colecția Privilegiilor (anexa IV) este scris pe la sfîrșitul lui iulie iar celelalte (anexele V, VI, VII) în august. Acest fapt reiese din însemnările de pe verso (data primirii) și din faptul că la 7 septembrie 1613 Madjaroglu era deja cu suita sa la Brașov⁹³. Radu Mihnea, domnul Țării Românești, a reușit să oprească deci, pînă în toamnă a doua oaste expediționară împotriva Transilvaniei, sperînd că va salva domnia pentru prietenul său Gabriel Báthory.

Sub raport diplomatic și paleografic documentele de la Madjaroglu pașa prezintă o importanță mai mică. Despre conducătorul (*serdar*) acestei expediții, Madjaroglu Ali pașa, după nume probabil un renegat ungar, se știe prea puține lucruri. Din felul cum se adresează el în fiecare scrisoare brașovenilor: „vechii mei prieteni”, nu este exclus să fie din Brașov sau dintr-un alt colț al Transilvaniei. Ali pașa fiind un timp și bei de Nicopole avea un diac cunoscător al limbii române. Faptul că a emis și cinci acte în limba română, fenomen foarte interesant de altfel, ne arată că pe la începutul secolului al XVII-lea, limba cunoscută și în care se înțelegeau toți locuitorii Brașovului era cea românească⁹⁴.

Printre izvoarele turcești narative, numai călătorul Evlia Çelebi (1611—1682/3) și istoriograful Abdul Aziz Kara Celebizade (m. 1657) amintesc că, a fost beilerbei de Oceacov (Özü), că a contribuit la repararea cetății și că a zdrobit o oaste leșească în Moldova în aprilie 1610 (muharrem 1019)⁹⁵.

Din rapoartele ambasadorului venețian, Cristophor Valier, aflăm o serie de știri despre expediția turcilor împotriva Transilvaniei și despre persoana lui Madjaroglu Ali pașa. Astfel, la 30 mai 1613, el raporta că

⁹⁰ În anumite documente turcești din anii: 1609, 1611, apare aceeași coroană, avînd deasupra o stea cu șase colțuri, cu o semilună (cf. Vsevolod Nikolaev, *Watermarks of the medieval Ottoman Documents in Bulgarian libraries*, vol. I, Sofia, 1954, p. 67, nr. 152; 69, nr. 159).

⁹¹ Un raport din 5 august 1613 (Hurmuzaki, *Doc...*, Supl. I, vol. I, p. 159) dă data tîrzie, deoarece tabăra era pe Teleajen.

⁹² Cf. Condica III, C. 20 (1613) iulie în Arh. St. Brașov, unde fu primit cu mîncare și băutură.

⁹³ *Ibidem*, p. 255.

⁹⁴ În ceea ce privește populația românească (*iflak*) din Transilvania și alte părți ale Imperiului otoman vezi relatările călătorului turc Evlia Çelebi în *Seyahatnâme...*, vol. VI și celelalte, Istanbul, 1896.

⁹⁵ *Ibidem*, vol. V, p. 180; A. A. Karacelezade, *Ravdet-ul-ebrar* („Grădina celor virtuși”), Istanbul, 1832/1248 H., p. 519—520.

„s-a dat poruncă de către Poartă la alte cinci sangeacuri de la Dunăre, în afară de cele care primiseră ordin mai înainte, să strângă oști. În total vreo 25.000 de ostași, iar comanda lor s-a dat lui Majar Ogli, sangeacbeul de Silistra, de neam unguresc, om destul de valoros prin faima ce și-a câpătat-o în înfrângerea polonilor în Moldova. În această luptă, el a intervenit în așa fel, încît toată victoria a fost atribuită curajului și valorii sale”⁹⁶. Același *bailo* raporta Dogelui, la 8 iulie 1613, că „s-a dat poruncă ca oștenii din sangeacurile de la hotarele Dunării să fie puși sub comanda lui Majar Ogli, și să fie înștiințați domnii din Țara Românească și Moldova să fie gata pentru război. Beilerbeul de Kanija (Iskender pașa) se găsește cu oștire suficientă înaintea cetăților Lipova și Inău, și se află împreună cu Gabriel Bethlen. Beilerbeul pune la cale planuri tainice pentru a mări oastea din această regiune... dar are îndoieli despre această parte a Transilvaniei”⁹⁷. La 25 septembrie din același an C. Valier comunica: „S-a aflat că Scander pașa și Majar Ogli au primit porunci să intre în Transilvania cu domnii Țărilor Românești, cu unii tătari și cu alte oști de-ale lor. Se crede că vor întâmpina o mică rezistență. Nu s-au primit de acolo alte știri decît că, *haiducii* au cucerit o fortăreață de la turci, lângă Timișoara, vecină cu hotarele acestui ținut, cu ajutorul principelui Báthory și că au distrus pînă la pămînt această fortăreață, numită Chiamat”. Domnul Moldovei, care trebuia să se unească cu 10 000 de ostași, a primit poruncă să se întoarcă înapoi, ca țara sa să nu fie atacată prin vreo viclenie a polonilor⁹⁸. În sfîrșit, prin raportul său din 8 noiembrie 1613 către *doge*, Christophor Valier arătînd „opințiile lui Gavril Bethlen de a-i urma în scaun” lui Gabriel Báthory amintește și de prezența ostașilor lui „Scander pașa” și „Majar Ogli” în Transilvania cu tătarii și cu oștile Țării Românești și Moldovei⁹⁹.

Ne surprinde faptul că istoriografii otomani I. Peçevi, Kiatib Çelebi și M. Na'imá, relatează că această expediție a fost condusă de Ketengi Ömer pașa¹⁰⁰. De fapt acesta din urmă condusese o expediție în Țara Românească ceva mai înainte¹⁰¹.

Rapoartele ambasadorului Franței, De Harlay, la Constantinopol, vorbesc de prezența lui Madjaroglu în Țara Românească înainte de a intra în Transilvania. Dar pe lângă prezența pașei ele scot în evidență opoziția domnilor români față de acțiunea Porții. Astfel, la 5 și 13 august 1613 ambasadorul francez scria că „Radu Mihnea, Vv. Țării Românești, încearcă cu bani să scape de sarcina de a trece în Transilvania cu Madjaroglu, care se afla deja la Giurgiu”, iar domnul Moldovei care primise aceeași poruncă, pretexta că, nu poate pleca din cauza leșilor. Tot cu aceste prilejuri el comunica că Madjaroglu surprinsese o scrisoare a lui Iskender pașa care se plîngea că, toată greutatea expediției¹⁰², i-a fost lăsată lui,

⁹⁶ Hurmuzaki, *Documente*, vol. IV, 2, 1884, p. 341, nr. CCCLX.

⁹⁷ Hurmuzaki, *Documente*, vol. IV, 2, 1884, p. 341—342, nr. CCCLXI.

⁹⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. IV, 2, 1884, p. 342—343, nr. CCCLXIII.

⁹⁹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. IV, 2, 1884, p. 345, nr. CCCLXV.

¹⁰⁰ Peçevi, *Tarih*, vol. II, p. 350, și Kiatib Çelebi, *Fezleke...*, vol. II, p. și Na'imá, *Tarih*, vol. II, p. 132.

¹⁰¹ M. Na'imá, *Tarih*, vol. II, p. 107.

¹⁰² Hurmuzaki, *Documente...*, Supl. I, vol. I, 159, nr. CCXLV.

deoarece al doilea serdar își petrecea timpul în chefuri. Într-un alt raport, din 28 august 1613, se consemna faptul că Radu Mihnea se plînsese marelui vizir că, Madjaroglu îmbătîndu-se tare, la un ospăț a rănit cu sabia pe cîțiva boieri și că țara suferea din pricina abuzurilor oastei turcești¹⁰³.

Deși la 13 septembrie 1613, De Harlay raportează reginei Franței că Madjaroglu se află la poalele munților, gata să treacă în Transilvania și că polonii stau la frontieră pentru a-l ajuta pe Gabriel Báthory¹⁰⁴, totuși serdarul oastei otomane era la Brașov¹⁰⁵ de peste o săptămînă.

Un izvor prețios pentru a urmări acțiunea lui Madjaroglu Ali pașa în sud-estul Transilvaniei și îndeosebi la Brașov, îl constituie Condica de la Arhivele Statului (III, C. 20), cuprinzînd socotelile Brașovului pe 1613. Această condică completează, sub diverse aspecte, mănunchiul de documente turcești emise de Madjaroglu Ali pașa. Este un jurnal prețios, care ne arată ce a făcut, zi de zi, serdarul și oastea de sub comanda sa. Pe baza acestei condici se poate întocmi o statistică amănunțită cu tot ce au consumat și ce daruri au primit turcii în curs de trei luni cît au poposit în acest colț al Transilvaniei. În condică se menționează adesea și prezența, alături de turci, a domnitorilor Țării Românești, Radu Mihnea și al Moldovei, Ștefan II Tomșa. Iată cîteva date ilustrative extrase din pagina 255 a condicii :

„La 7 septembrie <1613> a sosit Bassa <Madjaroglu> și Radu-Vodă cu mare alai, în grădina lui Cyrillus Greissing și le-am aranjat un banchet unde s-au consumat :

păstrăvi proaspeți de la d. preot și de la d. John. Greissing...	2 fl., 80 pf.
păstrăvi sărați de 3 libre — 2 kg	30 dinari
3 găini	44 dinari
4 octavale oțet — 5 l	0,80 dinari
miere	42 dinari
lemne	10 dinari
ceapă, usturoi, pătrunjel	10 dinari
1 octavale unt	15 dinari
3 octavale vin	3 dinari
54 pîini	2 fl., 16 d.
2,1/2 țuică	1,50 fl.
31 octavale mied de la Sigmedt Schildmacher	3172 fl.
Carne de berbec	1,22 fl.
pere, prune, nuci	16 dinari
vin și alimente din pivnița orașului etc.	
12 cozonaci (jimblă) din magazia orașului	

Mai înainte, la 4 septembrie a fost trimis pentru fiul pașei un *pahar de Nürnberg* de la Daniel Fronius... 3 mărci, iar tatălui său, pașei, un lighean, o stropitoare și altele.

La 15 septembrie (p. 261) se notează că „lui Ștefan Tomșa Vv. i s-a trimis un dar de 111 florini, iar lui Bairam aga, i s-a dat un dejun, etc.

¹⁰³ Hurmuzaki, *Documente...*, Supl. I, vol. I, p. 160, nr. CCXLVI; N. Iorga, *G.O.R.*, III, 349.

¹⁰⁴ Hurmuzaki, *Documente...*, Supl. I, vol. I, p. 160, nr. CCLVII.

¹⁰⁵ Cf. Condica brașoveană din 1613, p. 255.

La 17 septembrie (p. 262) au fost reparate cizmele pașei, i s-au dat alimente, o trăsură (*koči*) și altele pentru 24 florini, iar fiului său, o armură de cal și altele.

La 21 septembrie (p. 265) : „la poruncă, s-a trimis un butoi cu mied lui Șahin Ghirai sultan“.

La 2 noiembrie (p. 277) : „am trimis lui Madjaroglu și lui Radu-Vodă, la tabără, la Rîșnov, multe provizii în valoare de... cca 12 florini“.

Pentru 11 noiembrie (p. 283) : „S-a făcut o mare manifestație de bucurie, trăgîndu-se salve de tunuri la știrea că tiranul Báthory a pierit... la Oradea și bunul Dumnezeu ne-a dat un principe nou (Gabriel Bethlen). Elevii școlii au cîntat și au sunat din trîmbițe..., am dat pentru muzică... 8 fl.“ etc.¹⁰⁶.

Privită în ansamblu, conдика de la Arhivele Brașovului precum și jurnalul lui A. Hegyes abundă nu numai în date economice, ci cuprinde și unele știri de natură politică și chiar culturală.

În timpul șederii lui Madjaroglu Ali pașa la Brașov sosi știrea morții lui Gabriel Báthory. Pieirea Principelui s-a întîmplat în următoarele împrejurări : Armata condusă de Iskender pașa, trecînd prin Timișoara apoi prin Porțile de Fier ale Transilvaniei a ajuns la Alba-Iulia, unde l-a înscăunat pe Gabriel Bethlen (23 octombrie 1613). Gabriel Báthory nu s-a încumetat să înfrunte forțele covârșitoare turcești, venite asupra Transilvaniei ci, s-a retras mai întii în cetatea Oradiei. Cronicarii turci spun că după ce Iskender pașa a trecut la întoarcere Porțile de Fier, „Craiu cel nebun“ a părăsit cetatea spre a merge la Alba-Iulia¹⁰⁷ împotriva noului principe, dar a fost împușcat într-o trecătoare de către voievozii propriilor săi haiduci, cumpărați de pașă¹⁰⁸. După alegerea și întărirea lui Gabriel Bethlen ca principe, om chibzuit și cu calități alese¹⁰⁹, Transilvania și-a găsit liniștea pentru cîteva decenii, pînă în vremea lui Gheorghe Rákóczi al II-lea.

Deși Poarta l-a numit pe Gabriel Bethlen, principe al Transilvaniei, înainte de prăbușirea adversarului său, totuși un tratat cu acest principat n-a avut loc decît după dispariția lui Gabriel Báthory. Acest tratat numit

¹⁰⁶ N. Iorga, în *Socotelile Brașovului 1905*, ș.a., a dat numai unele știri răzlețe, semnalînd importanța acestor condici. Mulțumesc și aici tînarului arhivist G. Nussbächer, care m-a ajutat la descifrarea și tîlmăcirea acestor date.

Un alt izvor prețios care completează atît relatările cronicarilor turci cit și conținutul documentelor turcești din arhiva Brașovului, privind expediția turcilor împotriva Transilvaniei din vara și toamna anului 1613, este Jurnalul (*Diarum*) lui Andreas Hegyes (1578—1627). Acest Jurnal, păstrat în cîteva manuscrise, în limba germană, foarte puține în latină și maghiară, la Biblioteca Liceului Honterus din orașul Brașov, a fost publicat pentru întia oară fragmentar de Anton Curz (1862) și apoi integral de Fr. W. Serphin, *Diarum des Andreas Hegyes*, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó, Brașov, 1900*, vol. V, p. 464—481.

¹⁰⁷ În izvoarele turcești : *Erdel-Belgradî*, adică „Belgradul ardelenesc“, mai tîrziu descris destul de amplu de vestitul călător turc, Evliya Celebi (*Seyahatnâme...*, vol. VI, p. 17—18).

¹⁰⁸ Cf. Arh. St. Brașov, Conдика C. III 20 — 1613.

¹⁰⁹ *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. II-a, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1961, p. 209.

„ahitname“, păstrat în Colectia lui A. Feridun și în Cronica lui M. Na'ima, a fost încheiat de Sigismund Balassi¹¹⁰, ambasadorul lui Bethlen Gabor la Poartă, la 23 djemazi I 1023¹¹¹. Cu toată importanța lui, avînd unele clauze și pentru celelalte două țări românești, pînă acuin n-a fost cunoscut ca izvor în istoriografia română. De aceea, credem că nu este de prisos să dăm, aici, olauzele mai importante. Sultanul Ahmet I consimte ca la schimbarea principilor Transilvaniei, fie din pricina morții, fie din alt motiv, nobilii (*bey*) și notabilii (*aian*) celor trei neamuri și conducătorii de oști (*odjak*) să comunice la Poartă că sînt de acord cu unul din spița principilor Transilvaniei, care a trăit printre ei și a crescut în spiritul și tradițiile guvernării. Numai în acest caz era numit cineva principe al Transilvaniei. Principatul nu va fi dat altora din afară : cei care vor pune mîna pe stăpînire în felul acesta vor fi înlăturați. Dacă principele și ceilalți nobili din Transilvania, precum și alți supuși ai țării, continuă să meargă pe calea supunerii și nu vor fi prieteni cu dușmanii Porții, atunci beilerbeii, sandjabeii din împrejurimi și oastea otomană nu vor călca pămîntul și granițele Transilvaniei, iar raialele nu vor fi luate în captivitate, respectîndu-se avuția lor.

Prizonierii care n-au îmbrățișat islamul sînt eliberați, acei care vor face învrăjbire între cele două părți vor fi pedepsiți. Satele de la serhatul cetăților Szolnok, Gyula, Ineu (*Yanova*), Lipova și Timișoara vor plăti dările lor către acestea ca și pînă la „răzvrătirea“ lui Sigismund Báthory. Ardelenii nu vor avea nici un amestec în comunele Minadima, Barkatina și Halmaș de sub ocupația serdarilor de la serhaturi. Dacă cineva dintre negustori și prizonieri fuge în Transilvania împreună cu avutul lor, cei de la Belgrad sau din alte părți, nu-l vor primi, ci îl vor trimite înapoi. Potrivit cu angajamentul, haraciul anual va fi trimis din timp, la Poartă. Dacă cineva va face jalbă împotriva principelui și cercetîndu-se, nu va reieși <vinovăția sa>, atunci pîra și minciuna vor fi pedepsite.

De asemenea, se cerea principilor Transilvaniei să fie alături de domniii Țării Românești și Moldovei, în supunere față de împărăție, uniți între ei și să respecte condițiile prieteniei și buneii vecinătăți. În caz de primejdie, înainte de sosirea oastei otomane, Moldova și Țara Românească vor pregăti uneltele și cele trebuincioase, curățind și reparînd drumurile. La cerere, principii Transilvaniei vor da sprijinul convenit beilor de la serhat. Sultanul poruncește ca zabiții și alți dregători otomani să respecte acest tratat.

N. Iorga, pe baza altor surse, luînd în discuție acest tratat, spunea : „La 14 iunie 1614, Poarta confirmă printr-un *atname*, privilegiile Transilvaniei : Țara trebuia să se bucure de autonomie deplină și avea dreptul să-și aleagă liber pe principe, care urma să fie confirmat de sultan ; haraciul să fie plătit după trei ani și să nu depășească suma de 15000 de ducați“. Or, se știe că, Gabriel Bethlen, continuînd tradiția predecesorilor

¹¹⁰ Cf. J. v. Hammer, *op. cit.*, vol. VIII, p. 200, în schimb la Biró, V. *op. cit.*, p. 118 nu figurează decit Szentdemekeri Balassy Ferenc și acesta pentru 1613.

¹¹¹ 1 iulie 1614, după Hammer 17 iulie (ibidem, p. 199).

săi, a plătit pînă la 1625 un tribut de 10000 de galbeni, iar în ultimii ani de domnie 15000, care cu timpul a fost mărit ¹¹².

Istoricul orientalist, J. v. Hammer, primul care a semnalat importanța acestui tratat pentru relațiile Transilvaniei cu Poarta, îl confundă cu un alt tratat încheiat fie pe la sfîrșitul domniei lui Gabriel Bethlen, fie la înscăunarea lui Gheorghe Rákóczi I. Astfel, unele clauze ca : „Poarta nu va îngădui craiului leșesc, voievozilor sau boierilor Țării Românești și Moldovei să cumpere cetăți din fortărețele Transilvaniei. Dacă vreunul dintre voievozii Țării Românești și ai Moldovei, răscolindu-se, va fugi în Transilvania, el să nu fie lăsat acolo și dacă va pleca în altă parte, să fie oprit și trimis la Poartă...“ ¹¹³, nu figurează în textul sus-numitului tratat din colecția lui Feridun și nici în Cronica lui Na'ima. Cauzele de mai sus se găsesc inserate într-un alt tratat din Cronica lui Na'ima folosit de Hammer.

De asemenea nici A. Handžić, care a publicat tratatul sultanului Murad al IV-lea, încheiat cu Gheorghe Rákóczi I, principele Transilvaniei, n-a analizat această prețioasă diplomă ¹¹⁴ în lumina tratatelor anterioare, ci s-a mulțumit cu o privire generală asupra relațiilor acestei țări cu Poarta.

Considerăm că acest studiu fundamentat pe baza mai multor izvoare printre care și otomane și prezentarea celor șapte documente din arhivele brașovene, date în traducere și facsimile, pe de o parte, aduc o nouă lumină în istoria României, în general și a Transilvaniei în special, iar pe de altă parte, ne permite să tragem concluzia că pe baza documentelor turcești din arhivele noastre și din străinătate ¹¹⁵ (Turcia, Bulgaria, Ungaria, Austria, etc.), se poate întocmi un studiu temeinic privind relațiile Transilvaniei cu Poarta otomană, care lipsește istoriografiei noastre ¹¹⁶.

¹¹² N. Iorga, *G.O.R.*, vol. III, p. 349, după Gheorghe Rákóczi, al II-lea tributul Transilvaniei a fost ridicat la 40 000 de galbeni.

¹¹³ J. v. Hammer, *op. cit.*, vol. VIII, p. 200.

¹¹⁴ A. Handžić, *Diploma sultana Murada IV Eredelskom kneazu Dordurakoczi* („Diploma de Sultan Murad IV, dem Siebenbürger Fürsten Georg Rákóczi“) în „Prilozi za orijentalnu filologiju istoriju jugoslavenskih naroda pod turskom vladavinom, f. VI—VII, Sarajevo, 1958, p. 175—192 + facs. I—IV.

¹¹⁵ Documente turcești cu privire la Transilvania au mai fost publicate de: J. Rypka, *Die türkischen Schutzbriefe für Georg II Rákóczi, Fürsten von Siebenbürgen, aus dem Jahre 1649*, „Der Islam“, XVIII/1929, H. 3/4, p. 213—235; Z. Veselá Prenosilová, *Zur Korrespondenz der Phorte mit Siebenbürgen (1676—1679)* în: „Archiv Orientální“, 26/4 (Prahă — 1958), p. 585—602; idem, *Quelques chartes turques concernant la correspondance de la Sublime Porte avec Imre Thököly*, ibidem, 29/4 1961, p. 546, 574 + facs. p. 175—191 + facs. I—V; I. H. Uzunçarşılı, *Ekos Barçyin Erdel Kraligina taiyn hakkında bir haç vesika* („Cîteva documente privind numirea lui Acațiu Barcsai în crăia Transilvaniei“), în „Belleten T.T.K.“, vol. VIII, nr. 2, Ankara, 1942, p. 361—378.

¹¹⁶ Lucrarea lui Georg Müller, *Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen (Verfassungsrechtliches Verhältnis Siebenbürgens zur Pforte 1541—1688)*, Sibiu, 1923, p. 149 este de mult depășită.

I

1607 ianuarie 20—29 (1015 ramazan evr.),
Belgrad. Diploma sultanului Ahmed I prin
care se acordă lui Sigismund Rákóczi prin-
cipatul Transilvaniei.

(T u g r a) :

Ahmed, fiul lui Mehmed han, totdeauna învingător : Prin acest ilustru semn (*nişan*)¹¹⁷ cel mai sublim al reşedinţei împărăteşti, care e prea strălucita *tugra*¹¹⁸ *hakanalî*¹¹⁹, podoaba lumii, cu ajutorul lui Allah cel prea înalt, ocrotitor şi atotpăzitor, în numele divinităţii sale, se porunceşte ca :

Deoarece Allah cel prea înalt şi darnic, care prin bunătatea şi generozitatea sa fără seamăn, prin esenţa sa fiind soarele lumii împărăteşti, din care răsare norocul, fericirea şi soarta cea bună şi răspîndeşte în această lume şi diverse ranguri, tot el (Allah), ca o stea strălucitoare a lumii, împrăştie razele sale, luminînd nu numai califatul meu (*hila-jetim*)¹²⁰, ci şi răsăritul răsăritului şi apusul apusului şi cuprinde cu măreţia sa divină în întinderea sa toate părţile lumii. El nu numai că luminează toate ţările cucerite de marii mei strămoşi, ci copleşeşte cu favoruri şi bunătăţi toate colţurile şi ungherele lor. Această lumină şi bunătate încălzeste şi inima mea devenind luminată, de la care toţi din vilaietul meu obţin aman¹²¹ găsindu-şi fericirea adevărată. De aceea, divanul meu a devenit azilul hanilor¹²² şi locul de refugiu al sultanilor¹²³. Prin bunătatea şi ştiinţa lui Allah unii obţin, după meritul şi norocul lor, un dar generos ca aşezarea lor pe tron ; în timp ce alţii îşi primesc răsplata, după vina lor. Măreţia divină, care varsă milă şi bucurie asupra împărăţiei şi domniei mele, face ca bunătatea să se răsfrîngă asupra supuşilor mei. Astfel, printre prietenii noştri, aleşii unui popor, care din întreaga lor dorinţă arată credinţă, se supune cu desăvîrşire şi devotament faţă de împărăţia noastră, sînt şi cei din ţara Transilvania¹²⁴, care trebuie să se bucure şi să guste din bunătatea şi fericirea acordată şi prin această poruncă a noastră. Or, se ştie că emirii acestei ţări au avut toate favorurile şi privilegiile de la ilustrul nostru strămoş, care acum locuieşte în grădi-

¹¹⁷ *Nişan*, termen persan, textual înseamnă „semn“, dar aici are sens de monogramă împărătească, adică *tugra* (t.) şi *tevki* (a.) ; cel care răspîndea de acest „semn“ era un vizir şi se numea nişangi ; cf. „Nishandji“ în „E.I.“, t. III, p. 991, 992.

¹¹⁸ *Tugra* — termen vechi turcesc, folosit ca monogramă a suveranităţii la oguzi (1066), la selgiuchizi (1055—1307) şi apoi de turcii osmanlii pînă în 1922 ; are şi alte sensuri, cf. „E.I.“, IV, p. 865—866.

¹¹⁹ *Hakan* (kagan), termen avar, mongol şi turc — han, monarh.

¹²⁰ După cucerirea Egiptului (1517) de Selim, sultanii otomani se considerau *califi*, numind adesea Imperiul otoman şi — *califat*.

¹²¹ *Aman* — iertare.

¹²² *Melge-i havakin*.

¹²³ *Melaz-i Sclatin*.

¹²⁴ In text : vilaietul Ardeal.

nile paradisului, pline de cuiburi de păuni, sultanul Suleiman han, mila celui prea înalt să se verse asupra lui ; Slavă lui Allah, ei (transilvănenii) au fost mulțumiți de pe urma supunerii și ascultării pe care au arătat-o (Porții) din vremurile fericite ale acestuia și pînă în zilele norocoase ale împărăției noastre.

Dar, acum, cel care a fost stîlpul (*erkian*) supunerii și credinței, sub care *raia'ua* și *beraia'ua*¹²⁵ s-au bucurat de o viață fericită, liniștită și îmbelșugată, copleșit de glorie și favoruri din partea noastră, marele principe (*hakim*.) al Transilvaniei și rege (*kiral*) al țărilor maghiare, Bocskai Istvan, a plecat din această lume trecătoare în cealaltă. De aceea, în locul craiului de mai sus, cel dispărut, se întărește diacul (*deiak*) și sfetnicul său¹²⁶ cel mai viteaz, cel mai curajos și cel mai de încredere dintre beii maghiari, merit al nobleței și sfătuitor al treburilor țării (*memleket*) și de cea mai înaltă credință pentru țara sa și cel mai distins stăpîn al nobleții, *glorios printre emirii neamului Mesiei, cel mai ales dintre cei mari din secta lui Isus, care aranjează și cîrmuiește treburile popoarelor creștine*¹²⁷, *Rákóczi Sigismund (Rakoși Zsigmund)*¹²⁸, *al cărui sfîrșit să fie cu noroc*¹²⁹, să arate credință deplină înaltului nostru prag și supunere desăvîrșită Sublimei noastre Porți. În ce privește ascultarea sa, să fie de bun augur împărăției noastre, să slujească mult timp în mod distins și cu bravură, să fie fără seamăn în devotament, întocmai cum a fost și mai sus-arătatul Istvan Bocskai. După dorința acestuia am făcut crai și am numit principe (*kiral*) pe cine a vroit el și s-a dat acest *ahitname*¹³⁰, care fiind scris s-a făcut *kaid*¹³¹ în onoarea și cinstea celui numit, sperînd că va fi demn de încredere și va arăta credință nețărmurită împărăției mele și, ca el însuși să fie gătit, îi trimit *sandjacul*¹³² meu împărătesc, cel plăcut, împreună cu un foarte prețios *topuz*¹³³, spre a fi *teslim*¹³⁴ și într-adevăr să fie rege (*kiral*) și principe. Doresc ca noul numit să fie unul dintre beii cei mai renumiți și dintre emirii cei mai puternici, așa cum s-a făcut *'arz*¹³⁵ și *'ilam*¹³⁶ pentru numirea sa, acordîndu-i binefacerea înaltei mele împărății. De aceea, începînd cu a 4-a zi a binecuvîntatei luni ramazan din

¹²⁵ *Beraia* — o categorie de țărani privilegiați.

¹²⁶ Or, această calitate a avut-o Valentin Homonnay și nu Sigismund Rákóczi căruia i-a fost adresată această diplomă.

¹²⁷ Această formulă diplomatică *elkap*, corespunzînd cu „inscriptio“ a fost transcrisă mai sus.

¹²⁸ Sigismund Rákóczi, principele Transilvaniei (1607 ianuarie — 1608 martie).

¹²⁹ Formula dorinței „du'a-salutatio“, să treacă la islam.

¹³⁰ *Ahitname* — pact, tratat de pace între Poartă și alte puteri (cf. „Infl. Orient.“, vol. II, 2, p. 3).

¹³¹ *Kaid* — rom. caiet: *kaid etmek* vb. t.: a înregistra; registru oficial, condica unei arhive, a trece în arhivă (cf. „Infl. Orient.“, vol. II, 2, p. 25).

¹³² *Sandjac* — aici în sens de steag (cf. „Infl. Orient.“, vol. II, 2, p. 122).

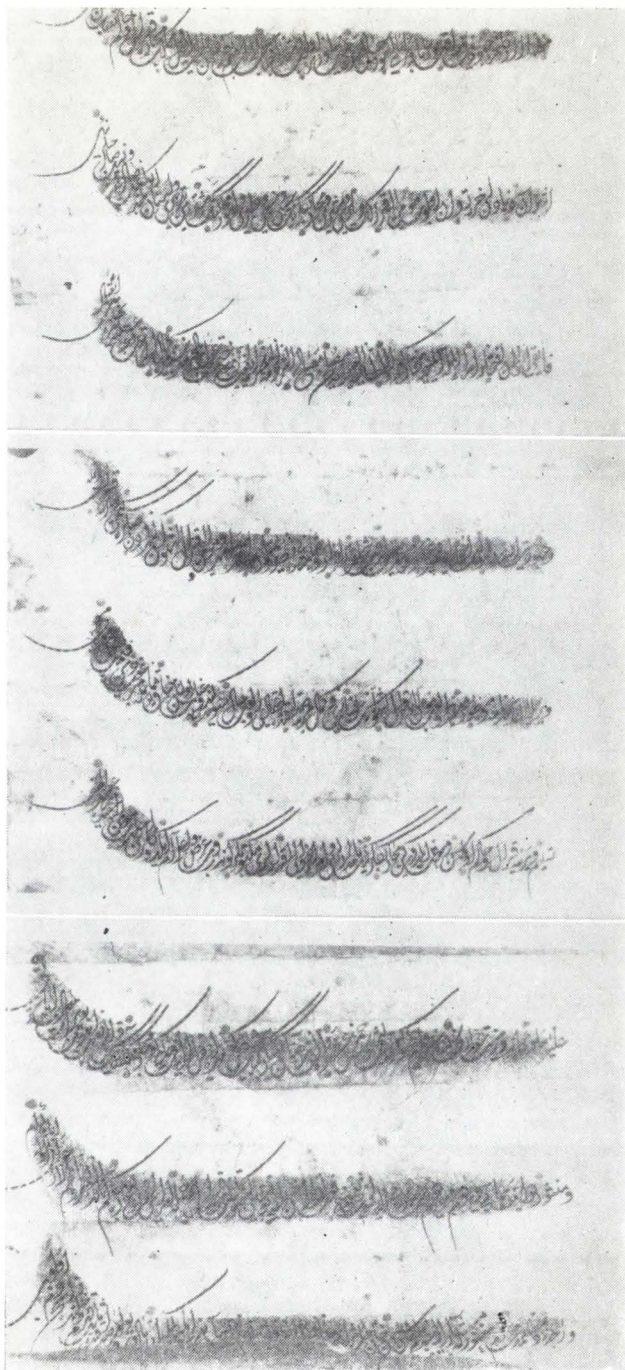
¹³³ *Topuz* — „buzdugan“, măciucă asemenea unui sceptru, terminată la unul din capete cu o măciucă foarte grea..., împodobită cu diamante; una din insignele domnilor români... (cf. „Infl. Orient.“, vol. II, 1, p. 364).

¹³⁴ *Teslim* — „predare“; „*teslim etmek*“ vb. t. — a preda.

¹³⁵ *'Arz* — suplică, jalba unei țări către Poartă.

¹³⁶ *Ilam* — act de înștiințare, notificare; sentință (cf. „Infl. Orient.“, vol. II, 2, p. 70).

1607, ianuarie 20—29 (1015 ramazan evahîr). Diploma sultanului Ahmed I prin care întărește pe Sigismund Rákóczi ca principe al Transilvaniei.

acest an 1015¹³⁷, am dat această diplomă (*menşur*)¹³⁸, semnul divanului și am poruncit ca de azi înainte, mai sus-numitul, Rákóczi Sigismund, să fie principe al țării Transilvania și rege al Ungariei; toți emirii Transilvaniei și nobilii Ungariei trebuie să se supună poruncii sale, dându-i ascultare. Cu toții trebuie să vă străduiți să reinvie timpurile de glorie ale mărețului nostru strămoș, răposatul sultan, Suleiman han, țărina să-i fie parfumată, urmînd calea credinței voastre vechi să respirați aerul libertății cu pompă și măreție. Așa să știți și să arătați încredere și supunere ilustrului semn¹³⁹. Scris la sfîrșitul¹⁴⁰ binecuvîntatei luni ramazan din lunile anului 1015¹⁴¹ de la hegira profetului.

Din tabăra „Casei expedițiilor sfinte“¹⁴², (doc. turc.)
Belgradul cel bine păzit¹⁴³.

Arh. Bisericii Negre Brașov, E. IV, 150 (doc. turc.)
Orig. (225 × 40,5 cm.), cu tugra în culori diverse :
scris : *divani gelisi*.

II

< Ante 1613 august 16 > — Constantinopol — Scrisoarea marelui vizir, Nasuh pașa, prin care le comunică brașovenilor că a luat cunoștința de supunerea lor și îi anunță despre pornirea unei expediții mari pentru înlocuirea lui Gabriel Báthori, principele Transilvaniei, la care participă oștile sub conducerea lui Iskender pașa, Madjaroglu' Ali pașa și Şahin Ghirai Sultan.

El (*küve*)¹⁴⁴

Glorioși printre aianii neamului Mesiei¹⁴⁵, juzi (*biravi*)¹⁴⁶ ai ținutului¹⁴⁷ Bîrașov¹⁴⁸ și ceilalți aleși¹⁴⁹ ai acelei țări, cînd va sosi mehtupul¹⁵⁰ să fie cunoscut că, noi am primit acum scrisoarea pe care ați

¹³⁷ 4 ianuarie 1607.

¹³⁸ *Menşur* — diplomă.

¹³⁹ În text *a'lamet*, adică *tugra*, nișan.

¹⁴⁰ *Evahir* — „sfîrșitul“, reprezintă a treia decadă lunară.

¹⁴¹ A treia decadă a lunii ramazan 1050 = 20—29 ianuarie 1607.

¹⁴² În text : *dar ul-gihad* — „Casa războiului“.

¹⁴³ Din cauza unor greutăți de ordin paleografic, stil bombastic ș.a. s-a dat o traducere mai liberă.

¹⁴⁴ Se poate citi și *Hu* — numele lui Allah, corespunde cu „invocație“.

¹⁴⁵ *Iftihar-i a'îani 'l-milleti 'l-mesihie* — formula de adresare „inscripție“ (*elkap*).

¹⁴⁶ *Biravi* pl. arab (=a) din *biró*. ung.: judecător, magistrat.

¹⁴⁷ În text : *vilaiet* = provincie, ținut; se întilnește frecvent în vechile texte românești (cf. „Infl. Orient...“, vol. II, 2, p. 129).

¹⁴⁸ În text, *Bîrașov* sau *Bîrakșov*.

¹⁴⁹ În text : *ihtihar*, însemnînd nu numai ales, ci bătrîn, staroste.

¹⁵⁰ *Mektub* a (rom. mehtup) mai mult în sens de „scrisoare vizirală“, a intrat și în vechea limbă romînă (Tiktin, D.R.G. II, p. 295) de aici *mehtupciu*, scrib (cf. „Infl. Orient...“, vol. II, p. 88).

trimis-o în această parte, prin care ne faceți cunoscut¹⁵¹ supunerea și ascultarea voastră deplină față de Înalta curte a majestății sale, prea fericitul, mărețul și norocosul padișah, ocrotitorul lumii, Allah să-i slăvească gloria; afară de aceasta, voi ne înștiințați că Batori Gabor¹⁵² n-a predat cetatea Sibiu¹⁵³ și de asemenea am aflat tot ce ați arătat în legătură cu aceasta. În momentul de față, sosind scrisoare și de la Madjaroglu 'Ali pașa, acesta, prin hîrtia (*kiagid*)¹⁵⁴ pe care ne-a trimis-o, mi-a dat de știre supunerea voastră. Să fiți fericiți și onorați. Numai așa poate fi dreptate, prin supunere față de Poarta- Fericirii. Deoarece vilaietul Transilvania este cucerit cu propria sabie a norocosului, onoratului și mărețului nostru padișah, dorința împărătească este ca sârmana sa raia¹⁵⁵ să fie la adăpost de orice persecuție și supărare, să trăiască în liniște ca și celelalte raiale din țările noastre bine-păzite, bucurîndu-se de dreptate sub umbra ocrotirii sale. Fiindcă cunoaștem mai cu seamă credința repetată a Brașovului, de aceea măriia sa, norocosul padișah, ocrotitorul lumii, fiind înștiințat de mai multe ori despre tiraniile și oprimările pe care Batori Gabor le pricinuia sârmanei raia din Transilvania, spre a îndepărta, cu ajutorul lui Allah cel prea înalt, acele necazuri, abătute asupra sărăcimii din țara Transilvaniei, a poruncit ca, dintr-o parte, să meargă asupra sa cu o oaste nenumărată, măriia sa beilerbeiu de *Kanjiza*¹⁵⁶, „emir al emirilor“, generosul Iskender pașa¹⁵⁷, să-i crească norocul; iar pe de altă parte, dinspre ținuturile Valahia și Moldova, a fost trimis, cu multă oaste, măriia sa, emir al emirilor, generosul < Madjaroglu > Ali pașa, care posedă ca *arpalik*¹⁵⁸ sangeacul Nicopole. De asemenea, dintre hanizii tătari, a fost desemnat și Șahin Ghirai sultan, cu un mare număr de tătari. Pe de altă parte, măriia sa, hanul tătăresc, a numit din partea sa pe kalgaua¹⁵⁹ lor, împreună cu mulți tătari iuți ca vîntul. Fiecărui dintre aceștia i s-au dat porunci strașnice și sfaturi ca, la intrarea lor în țara Transilvaniei să nu pricinuiască nici o pagubă avuției cuiva, copiilor și familiilor și vitelor lor și în sfîrșit la nimic din avutul lor, ci venindu-i

¹⁵¹ În text: *i'lam* — notificare, sentință, informare (cf. „Infl. Orient...“, vol. II, 2, p. 70).

¹⁵² Adică Gabriel Báthori.

¹⁵³ În text: *Sibin* — „Cibin“, adică Sibiu.

¹⁵⁴ *Kâgît* t. — aici în sens de scrisoare.

¹⁵⁵ *Raia* — supus nemusulman dintr-un stat musulman; țărănime.

¹⁵⁶ *Kanjiza* — oraș astăzi în R.F.S. Iugoslavia, pe Tisa, la sud de Seghedin și la vest de Lipova.

¹⁵⁷ Iskender pașa, beilerbei de Bosnia, a condus expediții în țările române împotriva polonilor și cazacilor.

¹⁵⁸ *Arpalik* t. — apanaj, pensie (litt. — bani pentru orz); alocație suplimentară acordată unui funcționar, constînd din furaje și orz pentru caii săi, cf. „Infl. Orient...“, vol. II, 2, p. 7; „E.I.“, vol. I, p. 465 și „I.A.“, vol. I, p. 592.

¹⁵⁹ În text: *kalgai*, recte *kalgâi*, locțiitorul sau moștenitorul tronului hanilor gheraizi din Crimeea, al cărui titlu era *kalga-sultan*, începînd de la Mengli Ghirai (cf. D. Cantemir, Ist. Imp. Otoman, vol. I, p. 539); „Infl. Orient...“, vol. II, 2, p. 27; „E.I.“, vol. II, p. 735—736; O listă genealogică a *kalgailor* tătari ne-a dat-o prof. dr. Halil Inalcik în art. *Giray* din „I.A.“, 38 Cüz, Istanbul, 1948, p. 788—789.

de hac¹⁶⁰ acelui nebun, zis Batori Gabor, să-l scoată din vilaiet. Apoi, tot poporul Transilvaniei să numească principe al Transilvaniei pe cine ar dori. Voi, de asemenea, încingînd în cîteva locuri briul zeului depuneți eforturi și să nu ieșiți din vorba pașalelor¹⁶¹, ci să vă străduiți a-i veni de hac lui Batori. În sfîrșit, nu este ilustră îngăduința mării sale, prea norocosului și mărețului padișah, azilul lumii, ca să sufle un vînt nepotrivit asupra voastră. Voi, la rîndul vostru, potrivit cu aceasta, trebuie să continuați, să fiți totdeauna statornici pe calea ascultării; și, scriind cîte un *suret*¹⁶² din această scrisoare a noastră, să-l trimiteți și altor juzi și notabili, dintre cei mai aleși ai vilaietului Transilvania, pentru ca și ei să-și dea seama că nu vor suferi pagube în aceste împrejurări și să se unească toți cu voi. Vă este cunoscut cît de mare este puterea de nimicire a mării sale, padișahului nostru, cel prea fericit și plin de măreție. Oare, voi nu știți care a fost soarta și sfîrșitul unor voievozi ai Transilvaniei, care se răsculară și cît de mult a suferit vilaietul Transilvaniei din pricina nenorocitei oprimări a lor. Nu trebuie să vă deslipiți de poalele binecuvîntate ale norocosului padișah, ocrotitorul lumii și să fiți pe calea supunerii. Într-un cuvînt, dorința noastră cea mare este ca să se acorde liniștea necesară, raialei. Jur pe Allah, care a creat cerul și pămîntul din nimic, pe puterea făcătoare de minuni a profetului nostru cel mare Muhammed, jur pe calul pe care îl încalec, pe sabia pe care o încing, că nici unul dintre raialele Transilvaniei nu va suferi vreo pagubă și nici stricăciune din partea noastră. Potrivit acestora, cu toții să vă bucurați și să vă uniți cu oastea trimisă, deoarece veșnic e cel care ajută pe cel ce se supune lui Allah“.

Din orașul Constantinopol cel bine păzit
Arh. St. Brașov, Privilegii, nr. 783/VIII,
Orig. 55 × 27,8 cm.), pence; sahh; sigiliu (mühür)
viziral cu inscripție persană; scris: *neshi-divanî*, nisip
auriu; filigran: o coroană; < pe v. > adresă (*elkap*):
„Să ajungă la juzii și la ceilalți demnitari ai Brașovului“ și cu o însemnare germană contemporană: „1613,
A.D., dem 16 August. Ist dieser Brieff mitt dem Giurkas Istivan von der Porta vom Grossen Wizere Nusaf-Bascha geschickt worden“.

Cu două traduceri — regeste franceze incomplete și defectuoase, făcute pe la 1846, de dragomanul L. Argenty la internunțiat, după care s-a întocmit apoi și o versiune germană.

¹⁶⁰ *Hakından gelmek* v. t. „a veni de hac“, înseamnă a pedepsi, a ucide.

¹⁶¹ *Pașa* — titlu de noblete dat marilor demnitari otomani avînd rang de viziri, beilerbei, și sangeacbei, cf. „Infl. Orient...“, vol. I, 1, p. 285—286.

¹⁶² *Suret* a. — copie de pe un document sau de pe o scrisoare.

III

< 1613 iulie 12, Rusciuc — Giurgiu > Scrisoarea lui Madjaroglu Ali paşa prin care face cunoscut notabililor din Braşov pornirea expediţiei pentru înlocuirea lui Gabriel Báthori şi prin care le cere schimb de soli.

Prea norocosului nostru prieten, *zabit*¹⁶³ al cetăţii Braşov, primului jude¹⁶⁴ şi tuturor juzilor aflători acolo, şi nemeşilor¹⁶⁵, şi tuturor notabililor¹⁶⁶, prietenii noştri, şi celor mici şi mari care se află acolo, precum şi tuturor iunacilor¹⁶⁷, care vin să slujească cu credinţă măriei sale, norocosului şi măreţului padişah, azilul lumii, întrebăm de hatîrul şi starea sănătăţii voastre. Noi vă dorim ca voi să vă bucuraţi todeauna de sănătate şi fericire, slujind cu credinţă şi sinceritate pe norocosul şi binevoitorul padişah şi ca voi să fiţi demni de bunăvoinţa şi ocrotirea noastră, convieţuind fericiţi şi liniştiţi în umbra puterii măriei sale, padişahul, cu cele mai sincere dorinţe şi urări de bine pentru voi. Veţi avea cinstea şi consideraţia împărătească mai mult decît speraţi. Tuturor vă trimit urările de bine ale marelui padişah. Acum, eu prietenul vostru, sînt numit serdar în aceste părţi, cu 15—20 sangeacuri de oşti şi peste toate oştile din Istanbul, care s-au adunat aici, şi fratele nostru, măriia sa, Iskender paşa, beilerbei de Kanija, de asemenea a devenit *başbog*¹⁶⁸ în acea parte, peste oştile din Bosnia şi ale serhatului¹⁶⁹ de sus, cel victorios. Şi, prea norocosul padişah ne-a trimis pentru liniştea voastră şi pentru a numi ca principe al Transilvaniei pe un anume aian¹⁷⁰ din partea voastră, pentru vilaietul vostru, pe care îl veţi dori voi şi pe acela pe care îl veţi găsi voi că este potrivit şi vrednic, în înţelegere cu notabilii ţării. Şi acesta fiind numit peste vilaietul Transilvania, va avea grijă de toată starea tuturor săracilor. Deci, noi am venit pentru binele vostru, să vă bucuraţi, măriţi efortul vostru şi nu vă îndepărtaţi de poala norocului vostru.

Prietenii mei, de hatîrul vostru facem să trăiţi sub ocrotirea padişahului, dar să depuneţi şi voi eforturi, fiind înconjuraţi din două părţi de brîul zelului. Ajungînd la norocoasa noastră slujbă împărătească, să depuneţi efortul cel mare. Fericitul padişah avînd grija voastră ca să fiţi liniştiţi, văzînd starea şi slujba voastră, şi ca să-l facă principe (*kiral*) peste

¹⁶³ *Zabit* — 1) cel care stăpîneşte; comandant; căpetenie militară. 2) guvernator, administrator („Infl. Orient...”, vol. II, 2, p. 129).

¹⁶⁴ *Başbiró* t. ung. (baş + biró) — primul jude, pe atunci era Drut Hanăş.

¹⁶⁵ *Nemeş* — nobil.

¹⁶⁶ În text: *bellü* — *başli*.

¹⁶⁷ *Iunac* — turcism bulgăresc — brav, viteaz.

¹⁶⁸ *Baş-bog* (*başbug*) — comandant de oaste; numele vulgar al serascherului oastei otomane (cf. „Infl. Orient...”, vol. II, 2, p. 137—138).

¹⁶⁹ *Serhat* — graniţă, hotar, frontieră în româneşte: cetăţile turceşti de la graniţă, pe care ţările române erau datoare să le aprovizioneze („Infl. Orient...”, vol. II, 2, p. 108).

¹⁷⁰ *Aaian* — notabil; primarul unui tîrg turcesc, („Infl. Orient...”, vol. II, 2, p. 3—4).

vilaietul Transilvania pe cine anume doriți voi, vi l-a trimis pe acest prieten al vostru ¹⁷¹:

Astfel, cu ajutorul lui Allah cel prea înalt, în a zecea zi a acestei luni a lui djemazi ül-evvel ¹⁷², eu împreună cu măria sa, Iskender pașa, am trecut Dunărea cu oștile islamului care se găesc în jurul nostru și al lor. Dacă Allah ne va ajuta, să știți că la a patrusprezecea zi a lunii următoare ¹⁷³, ne vom întâlni într-un loc. Luați în seamă aceasta, că oștile de călăreți și pedestri ale norocosului padișah sînt fără număr. Cu toți aceștia vom veni și vom descinde în șesul de lângă Brașov unde se războise Sekel Moizis ¹⁷⁴. Noi știm că voi ne veți primi bine și că în mod sincer vom fi uniți cu toții pentru padișah și grija lui Allah cel prea mărit ne va călăuzi. După aceasta, sub dominația padișahului veți putea vieții fericiți și liniștiți. Culcați pe spate veți huzuri și nimeni nu va îndrăzni să se atingă de banul vostru sau să se amestece în treburile voastre. De aceea, trebuie ca și voi să vă rugați pentru liniștea padișahului, cu voia lui Allah, să găsiți cele mai potrivite mijloace spre a-i împiedica și a vă răzbuna pentru a fi pildă și altora. Iată, deci, prietenii mei, cu toții să fiți atenți și prevăzători, să vă feriți de neglijență și să fiți gata pregătiți cu toate oștile voastre în bună stare. Acei care vor sluji cu devotament pe norocosul padișah, nu numai că nu vor avea de suferit vreun rău, dar vor fi copleșiți cu favoruri și onoruri. Astfel, după toate legăturile prietenești care există între noi, nu lipsește decît să acordați toată atenția voastră în ceea ce privește slujba orînduiei și a procurării de provizii și mai cu seamă să fiți prevăzători. Noi, după cum vrea Allah din vechime, nu ne-am atins de avutul altuia. Și de asemenea, venind cu toată oastea la un loc din acel ținut, veți afla cînd vom sosi și cînd vom intra, altfel nu se poate, așa să știți, veți vedea; Luați aminte deci, ca în ziua în care vom veni noi și voi prieteni să știți și să fiți gata oricînd, să nu lipsească nimic din ceea ce v-am rugat: oastea voastră de călăreți și pedestrași și să trimiteți oșteni pentru a păzi toate drumurile și trecătorile și feriți-le de toți dușmanii. Restul, salutare :

, (ss) < Madjaroglu >’ Ali pașa

«Pe marginea textului»: Atenție! vechii mei prieteni, să fiți prevăzători și precauți. Numai așa veți învinge toate greutățile și nu veți avea de suferit sub dominația măricei sale padișahului. Toate greutățile sînt înlăturate și relele încetează, veți trăi în cea mai mare liniște cu familiile și cu copiii voștri și vă veți bucura de bogățiile voastre. Dorința măricei sale, padișahul, este ca să nu se atingă nimeni de tot ceea ce vă aparține, să nu vi se ia nici un ban (*akce*) și nici un bob de grîu și să nu fie supărat nimeni dintre *raialele* și *beraialele* sale. Pentru aceasta, nimeni nu are permisiunea împărătească și deci nici a noastră. Noi am venit aici, deci,

¹⁷¹ Adică pe Ali pașa Madjaroglu.

¹⁷² 10 djemazi I [1022], adică 28 iunie 1613.

¹⁷³ 1 august 1613.

¹⁷⁴ Székely Moise care căzu în șesul Brașovului (1603) în luptă cu imperialii și oștile lui Radu Șerban.

pentru voi. Acei care sînt dușmanii voștri și care vă neliniștesc și vă îngrijorează își vor primi pedeapsa pe care o vor merita.

Prietenii mei, dîndu-vă permisiunea norocosului padișah ai cărui slujitori (*emekdar*) sînteți din vechime și fiind devotați în slujba sa, să fiți iarăși slujitorii devotați ai Înaltei Porți.

Cu scrisoarea noastră prietenească îl expediem pe vechiul rob al padișahului, pe ceaușul Husein¹⁷⁵, din suita noastră, de la marginea Rusciucului, precum și pe Behram aga, care se găsește în slujba de chehaia de capugii¹⁷⁶. Întrebații tot ce vă interesează și ei vă vor da știri noi și în alte scopuri dacă vreți să faceți bine. Să dați dovadă că voi puteți fi liniștiți și mulțumiți. Voi, care sînteți pietenii mei, să le acordați orice sprijin lui Husein aga și lui Behram aga, care vă vor călăuzi numai spre bine, ca să trăiți în liniște sub domnia fericitului padișah, clarificînd o dată situația voastră. Dorința cea mare împăratească este ca, toate ținuturile Transilvaniei și ale secuilor (*sekel*) fiind liniștite, să nu se permită nici unei păsări să zboare pe deasupra voastră¹⁷⁷. Salutăm pe toți căpitanii (*kapudan*) secuilor, pe „iunacii” înstăriți (*binali*), prietenii noștri. Să fiți liniștiți și fericiți că măriia sa, padișahul, m-a trimis aici, îmi voi respecta vorba, ea este sfîntă. Arătați toată încrederea voastră în tot ceea ce vă spune Husein ceauș și Behram aga, și noi, din partea noastră, vom arăta toată încrederea omului vostru pentru binele vostru, pentru a începe astfel legătura de prietenie cu voi, și, în sfîrșit, pentru a putea lucra de acord pentru fericirea locuitorilor țării voastre. Amici, eu nu voi întîrzia de a aduce la cunoștința măriei sale, padișahului, despre credința și supunerea voastră de multă vreme. În sfîrșit, noi vom sosi îndată cu toată oastea noastră în acea țară. Noi ne sprijinim pe voi și vom vedea cum veți servi voi sub fericitele auspicii ale sultanului și ce fel de forțe veți desfășura. Padișahul cel norocos nu permite ca la cineva din populația secuiască să i se pricinuiască strîmbătate; nimeni dintre ilustrele pașale și dintre oștași nu are învoirea padișahului să se atingă de cineva în timpul expediției. De aceea, jur pe scumpul nostru Profet, pe capul fiului meu și pe sabia pe care o încing: în luptele sfinte, vouă întregului popor transilvănean nu vă trebuie altceva decît bunătate și liniște. De azi înainte, cu toții, culcați pe spate, veți putea huzuri, ilustra voastră onoare s-o țineți bine. Dînd permisiunea această pentru toată țara Transilvaniei și întreaga raia a vilaietului și la toată populația sa, hatîrul lor va fi respectat, ei să nu aibă nici o teamă, să fie liniștiți. Prea norocosul padișah pentru a vă face liniștiți și pentru a cunoaște starea voastră, a trimis ca reprezentant pe acest prieten al vostru. Vorba mea este vorbă și nu mă voi deține, așa că, să știți ce este în scrisoarea noastră. Să aveți încredere

¹⁷⁵ La 16 iulie sosi la Brașov (cf. mai sus).

¹⁷⁶ *Kapu-kethudasî*, intendent de portari; *chehaia*: 1) intendent al vizirului sau pașei, însărcinat cu administrația avutului său; 2) agent diplomatic al țărilor române la Poartă, identic cu „capuchehaia” (cf. „Infl. Orient...”, vol. II, 2, p. 35—36).

¹⁷⁷ În text: *Kuş uçurmamak* — adică vrea să-i ferească de orice supărare; nici un dușman să nu se atingă de ei.

și să dați răspunsul cuvenit lui Husein ceaș și lui Behram aga, care au plecat cu scrisoarea.

Și, la rîndul vostru, trimiteți și voi un om 'de încredere la noi. Acesta să vină la noi și întîlnindu-ne și iarăși trimițîndu-l la voi să ne dăm de știre unii la alții pentru întărirea prieteniei din amîndouă părțile. Și noi trebuie să ne străduim pentru liniștea țării și a raialei.

Prietenii mei din vechime, să faceți ca de fiecare dată să fiți supuși la scara imperială a mării sale, prea norocosul padișah. Și faceți *arz* către toți cîți sînt vechilii sultanului și arătați sinceritate față de norocosul și fericitul padișah. Prin binecuvîntarea padișahului să fiți iubiți voi neferii săi. Noi, la rîndul nostru, mergînd îndată acolo cu oastea islamului, vom da ochii unii cu alții. Făcînd toate acestea din vreme, să slujiți și să procedați numai pe calea fidelității față de norocosul padișah, și prea înaltul Allah să vă ajute !

Arh. St. Brașov, Privilegii nr. 783/IX-a

Orig. (31 × 41,5 cm.), semnătură întărită pe verso cu sigiliu latin : Ali Pașa și 'Ali în caractere arabe. (*Maczar*). Scris : *neshi-divani* ; nisip auriu ; filigran ; restaurat și foarte puțin deteriorat.

Adresă pe verso : „Prietenului nostru primului jude din Brașov și tuturor juzilor din Brașov, notabililor și nemeșilor și tuturor prietenilor mei vechi de acolo“.

IV

<1613 august> — Scrisoarea lui Madjaroglu 'Ali pașa prin care arată lui Ianoș Binder — unul din notabilii Brașovului — și altor brașoveni mersul expediției lui, cerîndu-le supunere, zaherea și praf de pușcă pentru oaste.

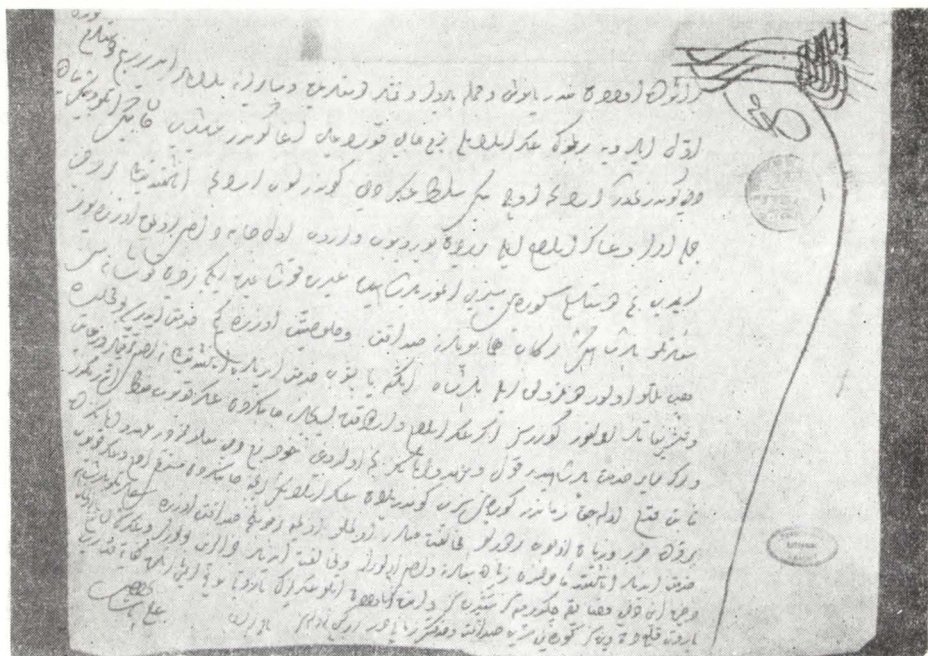
Lui Binder Ianoș și tuturor prietenilor noștri juzi și nemeși și altora din Brașov le trimitem salutul nostru.

Prietenii mei,

Mai înainte de aceasta, a fost trimis cu un buluc¹⁷⁸ de oaste islamică, Hagi Kurd 'Ali aga al nostru. Apoi, de asemenea, au fost trimiși una mie de călăreți și una mie de pedestrași. Aceștia, la rîndul lor, vor fi urmați de trei mii de ostași înarmați și apoi, dacă o vrea Allah cel prea înalt, pe urmele acestora (vom urma) și noi, de asemenea, cu toată oastea

¹⁷⁸ *Bölük* t. — românește buluc — 1) companie de ostași, sinonim cu „stol“ și „drîmbă“ (termen militar) ; 2) grămadă unul peste altul, mai ales în Moldova, cf. „Infl. Orient...“, vol. II, 2, p. 61—62.

islamului și cu toți emirii ¹⁷⁹ și pornind din același loc vom sosi îndată în acele părți. Astfel, prietenii mei, arătați ceea ce puteți face sub fericitele auspicii ale prea marelui Allah, înarmați cu tot curajul vostru. Toate ale celor ce slujesc cu credință și devotament, sînt deja știute de suita noro-

(1613 iulie—august). Madjaroglu ' Ali pașa comunică lui Binder Ianoș și altor brașoveni pornirea expediției împotriva Transilvaniei.

cosului pađișah, pe care voi le cunoașteți. Toți acei care lipindu-se de poala pađișahului se disting și slujesc cu credință și devotament, cu sprijinul lui Allah vor fi răsplătiți prin copleșirea lor cu cinste și onoruri. În caz că veți pune o parte din oștile voastre în slujba oastei islamului, la sosirea lor, pentru a le lipsi de primejdii și dacă veți face după făgăduința voastră de supunere, atunci veți sluiji pe măria sa pađișahul. Aceasta va fi o mărturie a supunerii voastre. Deci, puneți o parte din oștile voastre printre acelea pe care le-am trimis noi și aveți grijă ca ele să lucreze laolaltă și nimeni să nu fie jignit și păgubit din pricina lor. Luați seama că, acei care slujesc cu credință pe norocosul pađișah, cu voia lui Allah, vor obține mai multă fericire decît au sperat. Dimpotrivă, acei care se vor opune, pricinuind pagubă și risipă, vor fi aspru pedepsiți.

Voi să aveți grijă ca oastea noastră să nu-i lipsească zahereaua și întrucît cavalerii noastre, care se găsește în acea parte, îi lipsește praful

¹⁷⁹ Emir a. pl. *ümera* — principe; căpetenie, titlu dat descendenților lui Mahomed care purtau un *turban verde* („Infl. Orient...”, vol. II, 2, p. 146).

de pușcă, să-i dați în cantitate îndestulătoare din pulberea cetății, să fiți cât se poate de expeditivi și precauți. Iată momentul și ocazia fidelității slujbei voastre. Așa să faceți, cum se cere !

În rest salutare !

Arh. St. Brașov, Privilegii nr. 783/X-a

Orig. (41,5 × 27 cm.). *Pence* și sigiliu : 'Ali pașa Madjaroglu și 'Ali în caractere arabe; semnul *sahh* „Vidi“, scris: *divani-neshi*; nisip auriu; filigran; adresă (*elkap*) pe v. „Lui Binder Ianoș și tuturor prietenilor noștri juzi și nemeși și altora din Brașov să le ajungă“. Cu trad. franc. (783/b) și germ. (783/c) de L. Argenty.

V

< Ante 1613 august 24 >. — scrisoarea lui Madjaroglu 'Ali pașa prin care confirmă brașovenilor sosirea solu-lui Christof Greissingk, îi informează că încetineala expediției se datorește tătarilor așteptați pentru a fi călăuziți și că este gata să treacă Carpații fiind urmați și de oștile moldovenești ale voievodului Ștefan Tomșa.

El (*hiive*)

Tuturor juzilor și prietenilor noștri din Brașov și apoi celor peste o sută¹⁸⁰, peste o mie¹⁸¹, nemeșilor, consilierilor¹⁸² și altora mici și mari vă prezentăm salutări și prietenie și dorim ca marele Allah să acorde totdeauna victorie, bunătațe și sănătate celor care țin în mod sincer poala prea fericitului padișah, pe care marele padișah îi va copeși cu fel de fel de binefaceri și favoruri. Tuturor scumpilor mei prieteni, vă facem cunoscut că noi am primit într-un ceas bun scrisoarea pe care ne-ați trimis-o prin omul vostru numit Christof¹⁸³ și am luat cunoștință de tot ceea ce ați scris, iar ceea ce l-ați sfătuit să ne spună din gură, noi le-am primit cu mare bucurie, de altfel ca și pe toate lucrurile trimise de voi, încît îmi este cu neputință să o redau în această scrisoare. Pentru unele din acestea, noi mulțumim marelui Allah deoarece, chiar la această dată ni le-ați comunicat, prin scrisoarea solului vostru. Noi sintem mișcați mult de prietenia voastră și de slujbele pe care voi ni le-ați făcut și vă vom prezenta în scris la toate măriile padișahului, la vizirii cei mari și la ceilalți viziri, precum și la vechilii lor. Ori de câte ori noi trimitem om la prea fericitul padișah scrim cu deamănuntul despre dreptatea, slujba și prietenia voastră. De asemenea, veți vedea, dacă o vrea Allah cel prea înalt ca planurile noastre să reușească ce servicii putem noi să vă aducem și cum vom putea lucra pentru binele țării voastre și a sârmanilor săi locuitori. Voi nu veți suferi nici un necaz și sub oblăduirea împărătească vă veți bucura de fericire și de liniște pînă în ziua de apoi. Prietenii mei, acum

¹⁸⁰ În text : *yüzlü* — membru al adunării celor o sută.

¹⁸¹ *Binlü* — membru al adunării celor o mie.

¹⁸² *Tanač* (maghiar) „tanács“, sfătuitoar, jurat ; consilier ; magistrat.

¹⁸³ Christof Greissingk.

ne-ați scris și despre starea secuilor, iar omul lor a sosit de asemenea cu omul vostru. Noi, după cele spuse de el, i-am dat o scrisoare și l-am trimis înapoi. Dacă ei vor trimite persoana despre care vorbim și în caz că ei se supun, noi ne străduim să nu li se ia nici un aspru căci dacă li se va lua, îl vor primi în schimb de la noi. Și dimpotrivă, dacă ei se vor arăta contra, < atunci > noi vom ști că ei sînt dușmanii mării sale padișahul și vom proceda potrivit cu acestea.

Prietenii mei, în momentul de față noi sîntem gata de a trece munții (*Balkan*)¹⁸⁴. Afară de oștile pe care noi le-am trimis puțin mai înainte, mai trimitem un *buluc*, după aceasta va urma *chehaia* noastră cu alte oști și noi ceilalți îl vom urma; astfel sîntem înarmați pe deasupra și cu curajul vostru. Pricina că noi am întîrziat să plecăm pînă acum, este că trebuia să vă dăm de știre că pe de o parte Șahin Ghirai sultan¹⁸⁵ care vine din părțile Akkermanului¹⁸⁶ cu zece mii de tătari, urmează să treacă apa Siret, iar pe de altă parte, că fratele mării sale, sultanul din Crimeea, Kalga Devlet Ghirai sultan¹⁸⁷ a sosit în părțile Benderului¹⁸⁸ cu douăzeci de mii de tătari și noi sîntem siliți să le arătăm drumul și să ne ocupăm de pregătirile trebuincioase pentru a-i primi în cazul că la venire vor trece pe aici. Deci, acestea au fost cauzele că am întîrziat plecarea noastră cu o zi sau două. Dar, deocamdată, am terminat toate acestea și acum mergem și vom trece îndată munții.

Așa să știți și salutare,

< Madjaroglu >
'Ali pașa

(Pe margine): Și prietenul vostru Ștefan (*Istefan*)¹⁸⁹, voievodul Moldovei, din ziua în care ne-a trimis scrisoarea, acum ne scrie iarăși, că a trimis un om și a mai venit o ceată din oastea sa și că el însuși va sosi, peste două zile, ca să ne întilnească, cu treizeci de mii de călăreți și pedestrași înarmați și cu patruzeci de tunuri și că vine să se unească cu noi. De asemenea, sosesc din partea Sublimei porți două mii de *gebegii*¹⁹⁰ cu agalele lor. Acum toți aceștia sosind, s-au întilnit cu noi. N-a trecut nici măcar o zi să nu se unească cu ordia cîte două sau trei sute de oșteni. Împărăția padișahului este cîmpul de bătălie¹⁹¹ de

¹⁸⁴ *Balkan* — în limba persană și în dialectele turcice înseamnă „lanț de munți”, cf. Besim Darket și Z. Togan, *Balkan în „Islâm Ansiklopedisi”*, Istanbul, 1949, p. 480—485. Deci, aici are sens de Munții Carpați și nu Balcanii de la sud de Dunăre.

¹⁸⁵ *Sultan* — după un nume de om înseamnă prinț, probabil că era Nur ed-Din sultan, sfetnicul hanului tătăresc cf. art. *Sultan* în „E.I.”, vol. IV, p. 568—571 de J. H. Kramers.

¹⁸⁶ *Akkerman* — denumirea tătărească a Cetății-Albe, azi Belgorod Dnistrovski în U.R.S.S.

¹⁸⁷ Devlet Ghirai... fiul lui Sakay Mübarek Ghirai.

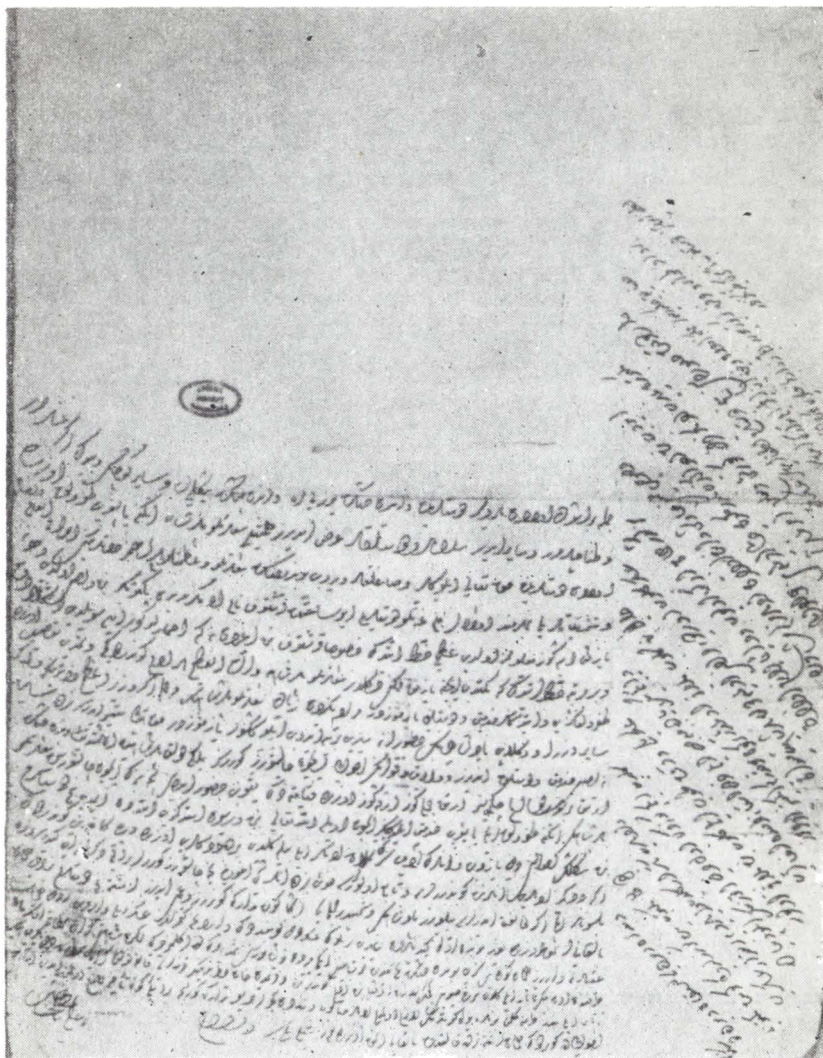
¹⁸⁸ *Bender* — Tighina.

¹⁸⁹ Ștefan Tomșa, domnul Moldovei: 1611—1615.

¹⁹⁰ *Gebegi* — cuirasier: corp de trupe pentru transportul munițiilor („Infl. Orient...”, vol. II, 2, p. 55).

¹⁹¹ În text: *meidan* — în românește maidan.

lîngă voi prietenii mei ! Fiți gata și sfătuiți-vă mereu cu oamenii noștri care se găsesc acolo, mai cu seamă cu Husein ceauș¹⁹², fiind totdeauna necesar și nu neglijați de a ne arăta stările voastre. În ceea ce privește restul, omul vostru a văzut și a cunoscut ; el vă va da socoteală !

(Ante 1613 august 24). Madjaroglu ' Ali pașa motivează juzilor brașoveni că încetineala expediției este cauzată de întirzierea tătarilor.

¹⁹² Ceauș — aprod, curier („Infl. Orient.“, vol. II, 1, p. 125—126 și vol. II, p. 40) (Ceaș-bași) și mai cu seamă art. Çavuş în „I.A.“, 3, cilt 25 cüz, Istanbul, 1945, p. 362—369 (M. Faud Köprülü).

Nu lăsați, prietenii mei, ca oștilor noastre să le lipsească zahăreua, pregătiți merindele trebuincioase cu asprii noștri și trimiteți în cantități îndestulătoare vite și zaherele, să aveți neapărat grijă de oștile noastre pînă la sosirea noastră. Fiți buni și arătați bunăvoință prieteniei, care trebuie să fie o urmare a zelului vostru.

Arh. St. Brașov, Privilegii, nr. 783/XII-a.

Orig. (43,2 × 30,8 cm.) Semnătură și pe v. sigiliu oval cu inscripția arabă a lui Madjaroglu 'Ali pașa : *da'vet (hüve)* ; scris : *ta'lik-neshi* ; filigran.

(Pe v.): „Să sosească la toți prietenii noștri din Brașov“ și însemnarea în limba germană : „1613 A.D.24 Tag, Augustij. Ist dieser Brieffe durch den Kristof, Greissingk vom Magiar Oglij Pascha aus der Wala-chey geschickt worden“.

VI

< 1613 august—septembrie > — Scrisoarea lui Madjaroglu 'Ali pașa prin care confirmă brașovenilor primirea scrisorii prin Ianoș Binder, îndemnîndu-i să se supună padișahului întrucît oștile islamului vor fi în curînd sub zidurile Brașovului.

El (*hüve*) — Allah

Tuturor juzilor și juraților, și nemeșilor, și celor mici și mari care se găsesc în Brașov, și care sînt cu credință în slujba măriei sale, norocosului și mărețului padișah, noi vă transmitem prietenii noștri, multă sănătate și vă întrebăm de sănătatea voastră a tuturor. Să fiți fericiți !

Noi am luat cunoștință de slujba voastră foarte credincioasă, de altfel ca și de supunerea și ascultarea voastră pe care ați arătat-o padișahului. Și nu ne-am abținut de a vă recomanda iarăși padișahului, precum și tuturor vizirilor și vechililor, cu toții dorindu-vă numai bine. Ei vă transmit sincer toate urările.

Să fiți totdeauna supuși și ascultători padișahului. Sub stăpînirea sa nu sînteți singurii copleșiți de onoare pentru credința voastră și voi de asemenea vă veți bucura de liniște. În sfîrșit, fiecare dintre voi, pentru prețel credinței sale va fi protejat, ocrotit și cinstit.

Noi am primit cu multă bucurie scrisoarea pe care ne-ați trimis-o prin prietenul nostru, Binder Ianoș, și la care, după cum vedeți v-am răspuns fără zăbavă. După aceasta, prietenii mei, înaintați din două părți

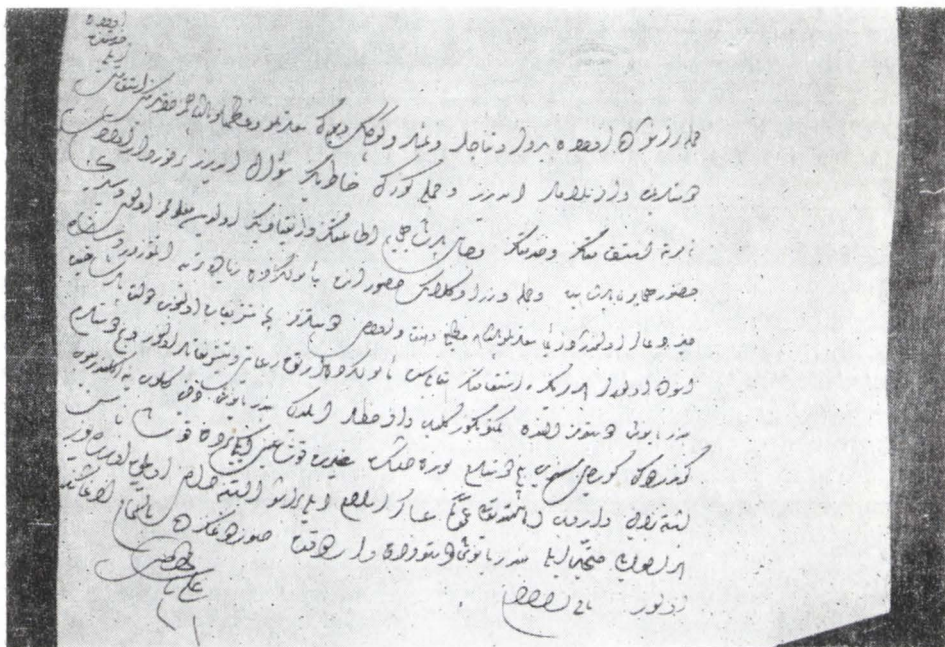
și înarmați-vă cu curaj. Noi, în sfârșit dacă o vrea Alah cel prea înalt, sesim cu toată oastea islamului sub zidurile Brașovului.

La reîntoarcerea lui Ianoș Binder, veți fi înștiințați pe deplin asupra treburilor noastre.

În rest, salutare !

< Madjaroglu >

'Ali pașa

(1613 august). Madjaroglu 'Ali pașa promite juzilor brașoveni că în curînd toată oastea islamului va fi sub zidurile Brașovului.

Arh. St. Brașov, Privilegii, nr. 783/XIII.

Orig. (39,4 × 24,4 cm.). Semnătură, întărită pe v. cu sigiliul lui 'Ali pașa Madjaroglu, în caractere arabe (șters); cu da'vet <hu've>; scris: *neshi-divani*; filigran; nisip auriu. Pe v. adresa (*elkap*): Către populația Brașovului, prietenilor noștri; cu sigiliu în limba arabă, a lui Ali pașa Madjaroglu. Însemnare în limba germană; cu traducere franc. (Ab. I-a, nr. 783/XIII b. și (Ab. I-a, nr. 783/XIII b. și germană (Ab. I-a nr. 783/XIII c) din 1846, făcută la internuciatul din Constantinopol, de L. Argenty).

VII.

< Ante 1613 august 25 >. Scrisoarea lui Madjaroglu 'Ali paşa prin care invită la sfat în tabăra sa pe Ianoş Binder împreună cu alţi notabili braşoveni care trebuiau să aducă şi cei mai buni cai valahi.

Acum, tuturor ce se află la Braşov, prietenului nostru Ianoş Binder şi altor juzi (*biró*) nemeşilor şi prietenilor noştri mici şi mari, vă trimitem salutul nostru. Care este starea voastră¹⁹³, sînteţi bine, sănătoşi? ¹⁹⁴. Cu ajutorul lui Allah cel prea înalt, noi vă sfătuim să nu vă îndepărtaţi de poala padişahului cel plin de noroc; deoarece acei care îl slujesc cu credinţă sînt fericiţi; ei se bucură de tot felul de cinste, consideraţie şi onoruri obţinînd sub oblăduirea sa ori ce cu ajutorul lui Allah cel prea înalt.

Prietenii mei! prea norocosul, măria sa padişahul m-a trimis, aici, la voi, spre a afla despre starea voastră. Noi lucrăm pentru binele vostru şi spre a vă face fericiţi sub stăpînirea sa, atît pe voi (braşovenii) cît şi pe celelalte *raiale*. După aceasta, spre a avea o stare liniştită să piară răufăcătorii fără credinţă. În ceea ce ne priveşte pe noi ne jurăm pe credinţa noastră, pe capul marelui padişah, pe calul pe care îl încălecăm în „războaiele sfinte“ ¹⁹⁵ şi pe sabia pe care o încingem că în vorba noastră nu va fi nici o contrazicere. Iată că sîntem pe cale de a trece munţii şi de a intra în acele părţi, cu o nenumărată oaste a islamului ¹⁹⁶. Acum, prietenii mei, la sosirea scrisorii noastre, fără să pierdeţi o clipă să daţi cei mai buni cai valahi şi dîndu-le însoţitori trimiteţi-i îndată în întîmpinarea noastră. În acelaşi timp trebuie să vină şi prietenul nostru Ianoş Binder să se întîlnească cu noi, deoarece avem să-i spunem multe lucruri privind slujba voastră.

Deci, prietenii mei, trebuie să-l trimiteţi înaintea noastră pe Ianoş Binder cu un ceas mai devreme. Şi în caz că nu-l veţi trimite <Madjaroglu > va fi supărat. Iar tu, prietenul nostru Ianoş Binder grăbeşte-te să vii la întîlnirea noastră deoarece venirea ta este trebuincioasă.

Restul salutare !

< Madjaroglu >

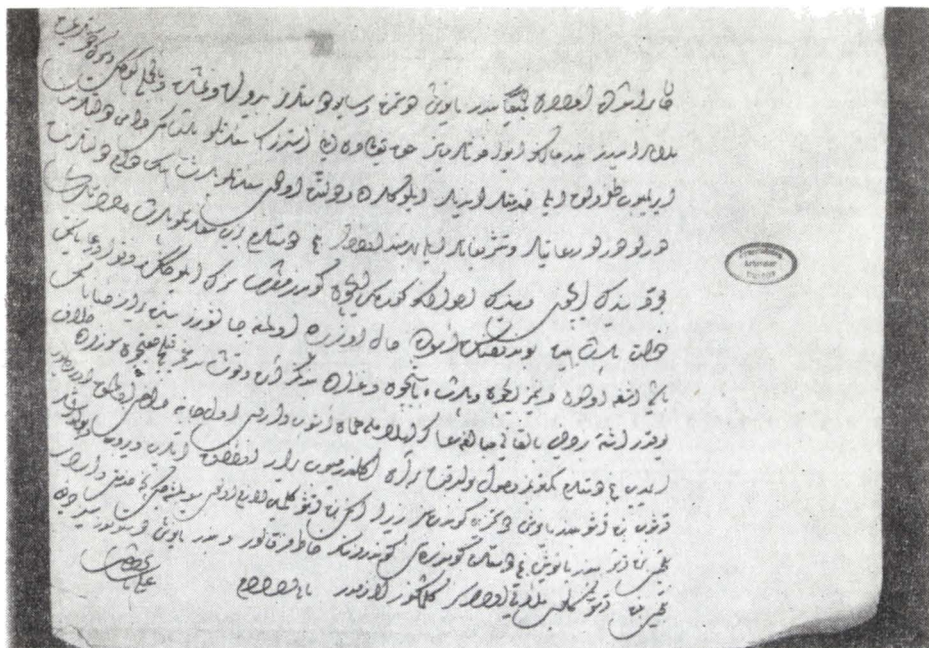
'Ali paşa

¹⁹³ În text : *haliniz* — „halul vostru“, termen care a pătruns şi în limba română mai mult în sens de stare proastă — *hal*.

¹⁹⁴ În text : *hoşlar* — plural din *hoş* — agreabil, plăcut, bun.

¹⁹⁵ *Gaza* — în concepţia musulmanilor era şi „*gihad*“ războaie sfinte împotriva ghiaurilor.

¹⁹⁶ Se referă la turci şi tătari care erau musulmani.

(Ante 1613 august 25). Madjaroglu ' Ali paşa invită la sfat pe Binder Ianoş şi pe alţi braşoveni.

Arh. St. Braşov, Privilegii, nr. 783/XIV-a.

Orig. (41×26,7 cm). Semnătura şi (pe v.) un sigiliu cu legenda arabă a lui Madjaroglu ; da'vet (*hüve*) scris : *neshi-divanî* ; nisip auriu ; filigran.

Pe v. adresă (*elkap*) : „Să sosească la prietenii noştri şi la toată populaţia Braşovului“ şi cu însemnarea germană : „1613 A.D. den 25 August Ist uns geschickt worden vom Magiar Oglij Pascha“. Cu traducere franceză (nr. 783/XIV b.) şi germană (783/XIV c.), făcute de L. Argenty la Constantinopol.

INFORMAȚII ARHEOLOGICE ÎN MATERIALELE DOCUMENTARE DIN ARHIVELE STATULUI DE LA IAȘI

II

GH. BALICA

Într-un articol anterior¹ în care, subliniind faptul că știri despre unele descoperiri arheologice întâmplătoare nu apar decât începînd cu documentele din secolul al XIX-lea, arătăm, printre altele, legislația referitoare la obiectele găsite sub denumirea de comori, menționăm apoi primele instrucțiuni din anul 1830 privind organizarea unei activități arheologice și dădeam un număr de 87 indicații toponimice, din care unele sigure, altele aproximativ sigure sau nesigure, referitoare la unele descoperiri arheologice.

Materiale documentare depistate ulterior în Arhivele Statului de la Iași privind această problemă, aduc contribuții la cunoașterea unor noi locuri certe în care s-au făcut descoperiri arheologice.

Și pe acestea le aducem la cunoștința specialiștilor.

Informațiile din materialul documentar ce a stat la baza acestei lucrări se referă la următoarele categorii :

I. *Resturi de la diverse construcții* : pod vechi de piatră (24), biserică de lemn tare veche (4), casă răzeșească (25), groapă de piine (11).

II. *Cuptor pentru prelucrarea metalelor* (8), precum și fabrica de bani (8), ambele din timpul lui Ștefan cel Mare.

III. *Zgură, cărbuni* (31).

IV. *Ceramică* (31), probabil urmele activității unui vechi olar.

V. *Inscripții pe pietre* (24, 27).

VI. *Obiecte metalice de uz casnic* (27).

VII. *Obiecte de podoabă* (20).

VIII. *Monede* (1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31). Alcătuiesc inventarul cel mai bogat. Din cele 31 indicații prezentate aici 23 se referă la monede (1507) piese diferite, afară de alte mari cantități neprecizate numeric.

Monedele se găsesc în pămînt, în vase sau libere, grupate la un loc sau răspîndite, singure sau însoțite de alte obiecte. Ele sînt de aur, argint sau aramă.

Sînt „cu slove latinești”, românești (lei, parale, orți, bani), turcești (stamboli, ichilfci, izuluci, poluri izuluci, sferturi izuluci), rusești (ruble), sau polone (groși).

¹ Gh. Balica, *Informații arheologice în materialele documentare din Arhivele Statului de la Iași*, în *Revista Arhivelor*, 2/1963, p. 133—156.

Unele monede nu sînt identificate, ci sînt prezentate prin compararea dimensiunilor cu altele cunoscute, sau aflate în circulație.

IX. *Resturi osteologice* (12, 13, 14, 15, 16), în majoritate umane, izolate sau în grupuri.

X. *Diverse antichități neidentificate* (6). Sesizarea stațiunii Cucuteni, de care se va ocupa Th. Burada.

Dăm, în continuare, în ordine alfabetică, așezările în zona cărora au avut loc descoperiri arheologice — cu date sumare asupra împrejurărilor în care s-au făcut aceste descoperiri, cu precizarea locurilor și descrierea obiectelor găsite, insistînd într-o măsură mai mare asupra inscripțiilor.

1. *Buciumi* (înglobat or. Iași). 1927. Pe proprietatea Iosef Rohr, cu ocazia săpării viei, s-au descoperit 46 monede de mărimea a 5 lei din acea vreme, 28 monede de mărimea a 2 lei, 30 monede de mărimea a 1 leu și 5 monede de mărimea a 0,50 lei, toate de argint².

2. *Cernați* (com. Bogdănița, reg. Iași). 1838. În braniștea numită Poiana Brehnii, într-un mușuroi, făcîndu-se „o săpătură rotundă, ca o căldărușă, în lărgime ca de 2 palme proaste“, s-au descoperit 18 monede și ulterior încă 3. Din acestea, 10 s-au predat Visteriei (6 se dăduseră unui argintar al mănăstirii Frumoasa), iar 5 au fost luate de logofătul Iordachi Catargiu — posesorul moșiei³.

3. *Ciorăști* (reg. Galați). 1834. Un locuitor fiind în pădure la tăiat araci, a găsit o oală mare ca de o cofă de apă, cu bani mari unii ca sorocoveții, iar alții ca o jumătate de carboavă — în galbeni⁴.

4. *Corni* (com. Tărăraști, reg. Bacău). 1837. În apropierea unei bise-ricuțe de lemn, „niște locuitori umbînd pe acolo au găsit 4 bucăți bani argint, vechi, a cărora tarapana este necunoscută, și scrise cu slove latinești“. La cercetările ulterioare s-au mai găsit „încă 102 bucăți mici, ca paralele de argint, și un ban turcesc numit stambol...“⁵.

5. *Crăești* (com. Bozieni, reg. Iași). 1834. S-a găsit un ban turcesc „de unbla 8 lei“, la răspîntia drumului mare și a celui ce merge în țarină, pe locul unde se bănuia existența unor bani îngropați de niște sîrbi care au așezat acolo în vremea turcilor⁶.

6. *Cucuteni* (com. Băiceni, reg. Iași). 1884. În cariera de piatră s-au descoperit o mulțime de antichități care au fost luate de locuitori și vîndute fraților Șaraga, din Iași. Obiectele antice s-au găsit pe vîrfurile dealului numit Cetățuia, de pe moșia Cucuteni, proprietatea lui Alexandru Mavrocordat, unde se deschisese o carieră de piatră⁷.

7. *Fălticeni* (reg. Suceava). 1838. În mijlocul Uliții Mari, între proprietățile Litman Herșcu și Calman (pe partea dreaptă), David Neamțul

² Arh. St. Iași, fond Prefectura Jud. Iași, dos. nr. 96/1927, f. 1.

³ Ibidem, tr. 1352, op. 1535, dos. nr. 50, f. 1, 2, 4.

⁴ Ibidem, tr. 360, op. 391, dos. nr. 443, f. 32, 33, 38.

⁵ Ibidem, tr. 1352, op. 1535, dos. nr. 42, f. 1.

⁶ Ibidem, tr. 996, op. 1043, dos. nr. 883, f. 2.

⁷ Ibidem, fond Primăria municipiului Iași, dos. nr. 174/1884, vol. II, f. 49, 51.

și Froim (pe partea stîngă), la adîncimea de 2 palme s-a descoperit o monedă turcească de argint (izuluc)⁸.

8. *Hîrlău* (reg. Iași). Sec. XIX. „Peste Bahlui se afla chiar în malul pîrîului cuptoare arzătoare sau topitoare metalelor, din care tot de același domn (Ștefan cel Mare) s-a tăiat acolo monedă, ce se găsește în pămînt, bănuți de aramă și de argint“⁹.

9. *Hîrlău*. 1852. În via lui Vasile Ioan, din vatra tîrgului, s-a descoperit o ulciacă cu 66 galbeni turcești, „de acei funduri sau stamboli“, și 66 bani de argint. La Isprăvnicia ținutului Botoșani s-au depus numai 6 monede de aur și 42 de argint, restul ajungînd la diferiți negustori din Tg. Sulița, Botoșani, Hîrlău, sau la călugării din mănăstirile Vorona și Neamț¹⁰.

10. *Holda* (com. Broșteni, reg. Suceava). 1822. Un locuitor a găsit în Dealul Popii, de pe moșia Holda, „o căldărușă cu galbeni, însă galbeni vechi, care acuma nu mai umblă“¹¹.

11. *Iași*. 1868. În dosul uliței Hiristigiei (azi str. 7 Noiembrie) s-a deschis o groapă foarte mare și adîncă, „încît se prepune că aceea a fost o groapă de pîine din timpul trecut“¹².

12. *Iași*. 1879. Cu ocazia sondajelor făcute în str. Căldărăria, s-au descoperit oseminte omenеști¹³.

13. *Iași*. 1884. La bordeiul numit „de la Oale“, lîngă Nicolina, pe cînd se săpa la șanțul grădinei de la acel bordei, s-a găsit un schelet de om îngropat la o adîncime de o palmă-două¹⁴.

14. *Iași*. 1886. Pe colina de peste drum de Crucea lui Ferent, s-au găsit cantități însemnate de oseminte omenеști. Oasele spongioase și roșii ca rugina erau pe vîrfurile colinei, unele risipite, altele îngropate în ruptura malului și păreau a data de mai mult de jumătate de secol. Proveneau de la vreo 20—30 oameni¹⁵.

15. *Iași*. 1887. Cu ocazia săpării șanțului de la Aroneanu, despărțitor țarinii de oraș, la circa 300 metri de Casa apelor din dealul Ciricului, s-au găsit oseminte omenеști¹⁶.

16. *Iași*. 1898. Pe strada Trompeta, cu ocazia lucrărilor de terasament s-a găsit un „grossus“ polonez, cu efigia regelui August III, din anul 1755, care s-a trimis Muzeului de arheologie din București. Moneda s-a găsit lîngă un os dintr-un craniu uman¹⁷.

17. *Misihănești* (com. Roșiori, reg. Bacău). 1841. „Într-o mîncătură de apă... despre codru“, s-au găsit 175 bănuți de argint, împrăstiați la

⁸ Ibidem, tr. 1352, op. 1535, dos. nr. 241, f. 7.

⁹ Ibidem, colecția „Documente“, pachet CIV, nr. 10.

¹⁰ Ibidem, tr. 1768, op. 2017, dos. nr. 1377, f. 13, 21, 24; tr. 1772, op. 2020, dos. nr. 25425, f. 1, 3.

¹¹ Ibidem, colecția „Litera“, lit. B, nr. 203, f. 2, 7—9, 13; lit. K, nr. 48, f. 6—7.

¹² Ibidem, fond Primăria municipiului Iași, dos. nr. 24/1868, f. 110, 114.

¹³ Ibidem, dos. nr. 88/1878, f. 30.

¹⁴ Ibidem, dos. nr. 25/1884, f. 113, 114.

¹⁵ Ibidem, dos. nr. 48/1886, f. 80—82.

¹⁶ Ibidem, dos. nr. 48/1887, f. 86.

¹⁷ Ibidem, dos. nr. 564/1898, f. 1, 2.

suprafața pământului, lângă o ulciacă sfărîmată. Din acești bani 6 s-au pierdut, iar restul s-a predat Isprăvniciei¹⁸.

18. *Nănești* (com. Parincea, reg. Bacău). 1837. La o pornitură de mal de pe Valea Schitului, din deal de moara căpitanului Gavril, la o adîncime ca de două degete de suprafața pământului, s-au găsit 3 cioburi de oală și 22 bani turcești vechi (izuluci) — „care au umblat din vechime cîte 2 lei 20 parale“ — „înșirați unul peste altul ca solzul peștelui“. Ulterior s-a mai găsit un ban tot în acel loc. Banii s-au împărțit conform legii¹⁹.

19. *Odaia Bursucani* (com. Grivița, reg. Iași). 1851. Din banii turcești de argint descoperiți de un locuitor „la casele din vii“, în urma anchetei întreprinse nu s-au aflat decît cei 7 dați în păstrarea proprietarului Gheorghe Pavlov — din care unul s-a înaintat Visteriei. Ceilalți — nu se știe cîți vor mai fi găsit — au fost ținuți în ascuns de Smaranda Bortan²⁰.

20. *Piatra Neamț* (reg. Bacău). 1834. La un delușor numit Coadă Petrișului, doi copii jucîndu-se au descoperit o comoară „ce se alcătue într-o căldare cu inele buni și legătură cu bani“²¹.

21. *Răcăuți* (com. Onești, reg. Bacău). 1832. În țarină, pe hotarul moșiei Malul, un locuitor din sat „a dat plugul peste o oală și stricînd oala a găsit o comoară de 300 gologani vechi de aramă și ducîndu-i acasă i-a cîntărit și au tras 5 ocă“. Banii s-au împărțit conform legii²².

22. *Roman*. 1842. Săpînd în grădina sa și stricînd cu sapa o ulciacă, femeia Maria lui Apostol a găsit în ea 3 izuluci, 6 ichilici, 6 poluri izuluci, un sfert de izuluc, 2 orți, 2 lei, 11 parale mărunte și 6 bani. Toate monedele au fost lăsate în folosul femeii²³.

23. *Schitu Frumoasa* (reg. Bacău). 1844. În apropierea satului, „întru o năruitură de mal ce este în mijlocul a două pîraie“, s-au găsit 3 monede mari din 1615 și 14 ceva mai mici decît firfiricii, toate de argint. Organizîndu-se cercetări la fața locului, s-au mai găsit încă 4 monede din ultima categorie și una diferită, toate împărășiate²⁴.

24. *Șerbești* (com. Șendreni, reg. Galați). 1834. La 28 noiembrie 1834 Pîrcălăbia Galați a raportat Departamentului Treburilor Dinlăuntru că medelnicerul Gheorghe Avram, posesorul moșiei Șerbești, din ținutul Covurlui, a informat-o că între satele Șerbești și Lozova, într-o vale unde mai înainte fusese un pîrău, niște locuitori care scoteau piatră pentru trebuințele lor, au găsit și o piatră mare, de calitate inferioară, lungă de 6 palme, lată de 3/2 palme și groasă de o palmă domnească, scrisă „cu slovele... care nu s-au putut înțelege a lor cuprindere“.

¹⁸ Ibidem, tr. 1312, op. 1483, dos. nr. 859, f. 8, 9, 11.

¹⁹ Ibidem, tr. 938, op. 1079, dos. nr. 87, f. 2, 7, 22, 44; tr. 1352, op. 1535, dos. nr. 238, f. 18, 40—42, 52, 68—72.

²⁰ Ibidem, tr. 1768, op. 2017, dos. nr. 700, f. 2, 8.

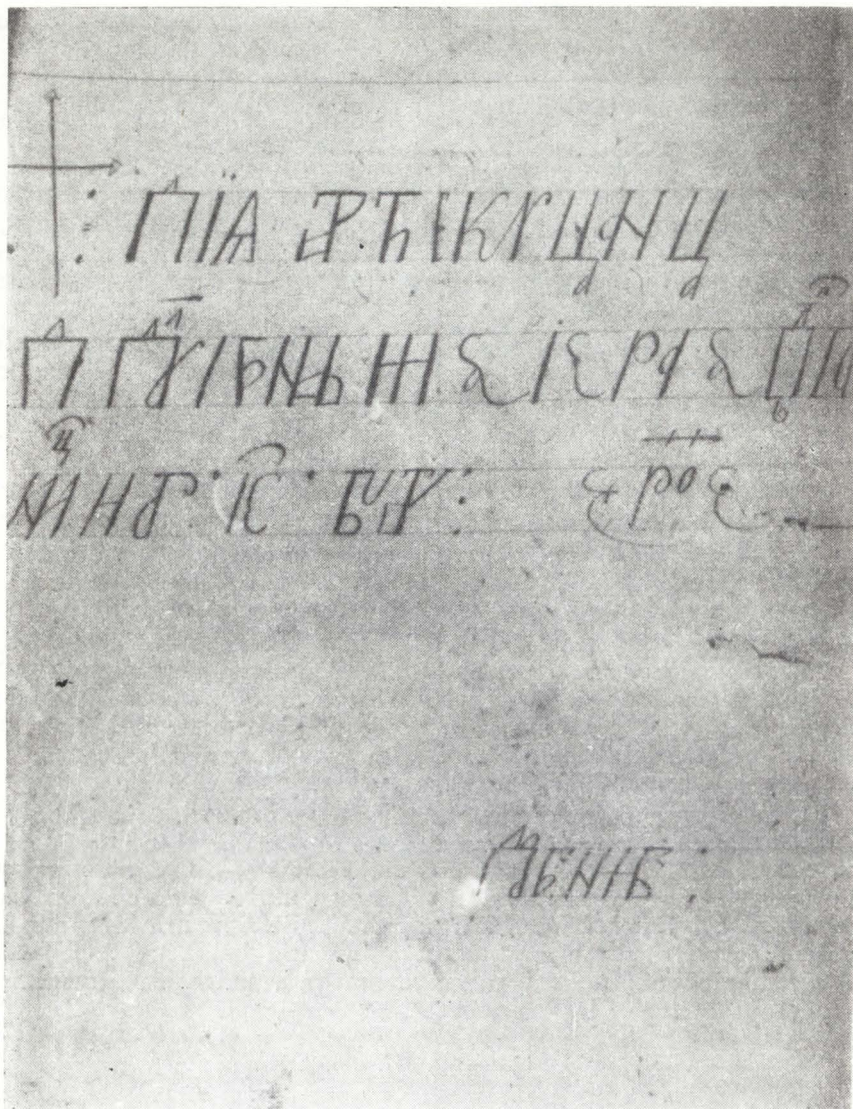
²¹ Ibidem, tr. 634, op. 696, dos. nr. 563.

²² Ibidem, tr. 162, op. 180, dos. nr. 204, f. 1; tr. 1382, op. 1560, dos. nr. 247, f. 1; tr. 1423, op. 1619, dos. 287, f. 3.

²³ Ibidem, tr. 1312, op. 1483, dos. nr. 859, f. 1.

²⁴ Ibidem, tr. 1318, op. XII — 14,9 dos. nr. 50, f. 1, 8, 9, 12, 14, 15, 18, 22.

La 5 decembrie, Departamentul Trebilor Dinlăuntru a poruncit pîrcălabului de Galați : „supt această piatră să pui ca să se afle nu cumva s-ar găsi ceva lucruri mistuite și după care, împreună cu lămurit raport

Textul inscripției de pe piatra descoperită la Șerbești

de dosloșire, această piatră să o trimiț la Departament, cu trăsură lăcui-torească, din sat în sat și din ținut în ținut, bine așezată și învelită în rogojini, ca să nu se întîmple vreo stricăciune“.

Pîrcălăbia a raportat Departamentului, la 9 ianuarie 1835, că postelniculul Gheorghe Lungian — care găsisse piatra, și căruia i se poruncise să facă săpături acolo — a informat-o că pământul fiind înghețat, n-a putut organiza săpăturile.

La 16 ianuarie 1835 piatra a fost trimisă la Iași.

Abia la 20 noiembrie același an, Pîrcălăbia Galați a raportat Departamentului că „încă de astă primăvară s-a săpat locul de unde s-a scos piatra găsită între satele Serbești și Lozova și nu s-a găsit altă nimică decât un pod de piatră pe acea matcă a girlii ce se numește Lozova”²⁵.

25. *Tămășeni* (com. Dodești, reg. Iași). 1846. Într-un ogor cu porumb, din partea de sus a moșiei, „pe locul unde din învechime ar fi fost o casă răzeșească”, s-au găsit „16 capete bani (8 izuluci, 4 ichilici, 4 lei) și 160 parale mărunte”, iar cu ocazia săpăturilor organizate ulterior s-au mai găsit 6 monede. Banii au fost lăsați în folosul găsiturilor²⁶.

26. *Tg. Ocna* (reg. Bacău). 1853. Săpîndu-se un beci pe locul lui Enache Caramanlău, s-au descoperit 178 bani vechi turcești, de argint, „slobozi în pământ, suluri, lipiți unul de altul, fără vas sau pungă”. S-au înaintat Visteriei, care a depus 4 monede la Societatea de medici și naturaliști din Iași. S-au dat dispoziții ca Visteria să vîndă restul monedelor la licitație, cu bucata sau la greutate „precum va fi mai de folos pentru fisc” și suma realizată să se înregistreze la veniturile extraordinare²⁷.

27. *Țiglina* (com. Filești, reg. Galați). 1835. La 27 ianuarie, 1837, Departamentul Trebilor Dinlăuntru poruncind Pîrcălăbiei Galați ca „...piatra... cu slove în dos (ul raportului Pîrcălăbiei) însemnate... precum și șapte monede vechi ce s-au găsit” să se trimită la Iași, aceasta la 7 februarie raportează: „cîte s-au găsit la scoaterea pietrii ot Tăhlina se trimit, precum și trei bani vechi ce s-au găsit; iar altele nu s-au găsit. Și cine a arătat că s-au găsit acele pietre, de-i-le pe față, sau dovedească unde sînt. Acestea însă s-au ținut pînă cînd dacă la săparea ce urmează a se mai face la vară la Țăhlina s-ar mai găsi altele, odată să se trimită toate la Cabinetul Istoria naturală”. Pînă la data de 3 martie însă acestea n-au ajuns la Iași, fapt pentru care Departamentul a revenit: „...cu acel raport nu numai banii nu s-au primit, dar nici întreaga piatră cea cerută, decît niște bucățele a căroră litere nu se potrivesc după luare aminte cu acele pentru care i s-au trimis însemnare, și în loc de bani o toartă din un ibric vechi de aramă”.

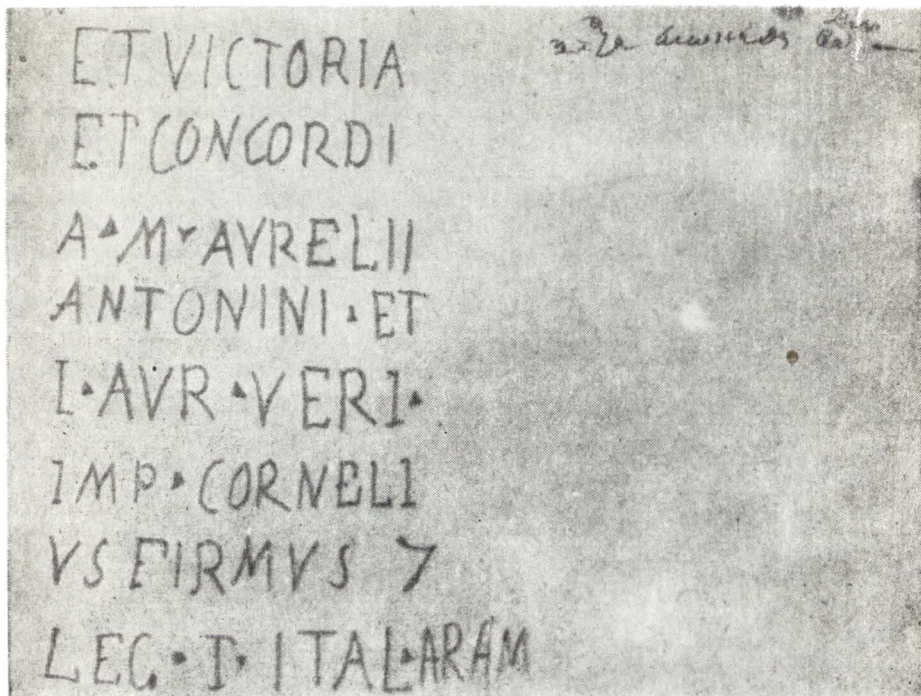
La aceasta, Pîrcălăbia a răspuns la 8 martie „că bănuții s-au încredințat la Poșta la 11 februarie, precum dovadă este iscălitura în expediție. Iar cît pentru piatra ace mare, se face cunoscut că s-a găsit la dumnealui Costachi Ventura căruia cerîndu-i-se, au dat alăturatul răspuns ce în original se însoțește, adăugîndu-se că ace piatră fiind întru adevăr mare, cu căruța de poștă nu se poate trimite”. În răspunsul său, Ventura se angajase să transporte piatra cu propriile sale mijloace.

²⁵ Ibidem, tr. 256, op. 281, dos. nr. 378.

²⁶ Ibidem, tr. 1588, op. 1818, dos. nr. 877, f. 1, 3—6.

²⁷ Ibidem, tr. 1768, op. 2017, dos. nr. 1377, f. 10, 11, 18, 40.

Departamentul Trebilor Dinlăuntru anunțând Societății de medici și naturaliști descoperirea pietrei cu inscripție, a primit la 18 mai 1837 următoarele: „Soțietă primind cu bucurie înștiințarea aflării așa înșămnaților antice, se grăbește a pofti pe cinst. Departament ca să binevoiască a mijloci ca aceste pietre să să aducă la Cabinet, fiindcă asemenea înscrisuri

Textul inscripției de pe piatra descoperită la Țiglina

pot — potrivit-le cu istoria — da lumină pentru istoria țării acesteia și fiindcă Soțietă înbrătoșază or ce ram care spre învățură poate fi folositor. Drept aceea, ea va păstra și aceste în Cabinetul ei²⁸.

Costul transportului pietrii la Iași, achitat de Cabinetul de istoria naturală, a fost de 3 galbeni²⁸.

28. *Vadul Negrilesei* (com. Negrileasa, reg. Suceava). 1839. În poiana de la Vadul Negrilesei de lângă Obcina Rea, de pe moșia Găineștii, ținutul Neamțului, s-a aflat căldare cu bani turcești, de aur și argint, ascunsă de niște „volintiri”²⁹.

29. *Ualea Lungă* (com. Vindrei, reg. Galați). 1834. Pe locul de lângă casa lui Apostu Ioan s-au descoperit 207 monede „în fața pământului, cu

²⁸ Ibidem, tr. 797, op. 907, dos. nr. 1127.

²⁹ Ibidem, tr. 774, op. 879, dos. nr. 650, f. 1.

depărtare unul de altul și prin un loc în mărime ca de patru stînjeni prin prejur“. S-au depus la Departamentul Trebilor Dinlăuntru³⁰.

30. *Vinderei* (reg. Galați). 1834. Din via Zoitei lui Costache Mutu s-a scos o comoară, dintr-un loc unde s-au găsit urme de sfredel și lutul ce a fost în jurul unei oale³¹.

31. *Uorona* (reg. Suceava). 1836. Arîndu-se un ogor, plugul a scos la iveală cioburi de urcior, o rublă și niște parale.

Săpîndu-se pe moșia lui Musteață — partea ce o ținea Lupașcu s-a găsit piatră, zgură, cărbuni și cioburi. „Se poate a zice că au fost un cuptoriu a vreunui olar din vremile vechi“³².

³⁰ Ibidem, tr. 360, op. 391, dos. nr. 576, f. 5, 39.

³¹ Ibidem, tr. 360, op. 391, dos. nr. 443, f. 51.

³² Ibidem, tr. 1333, op. I — 1513, dos. nr. 391, f. 24, 29.

DOUA SCRISORI DE LA VASILE ALECSANDRI*)

1855, iunie 28, Iași. Scrisoarea lui Vasile Alecsandri către Sfatul Administrativ al Moldovei în problema desființării „sclaviei“.

În timpurile de față, cînd națiile de frunte ale Evropei fac cele mai mari jertfe și varsă sîngele lor pentru apărarea drepturilor omenirii ; în această epocă de renaștere cînd neamul românesc este chemat a lua rînd pe rînd pe lingă celelalte neamuri care se bucură de bunurile unei înțelepte libertăți ; în fața viitorului statornic de fericire și de demnitate ce se deschide dinaintea noastră după atîte veacuri de suferinți grele și de lupte crude, trebuie ca noi românii, să nu avem altă dorință, altfel, decît de a ne arăta vrednici de simpatiile Evropei și de rolul măreț ce ea ne pregătește ; trebuie să ne arătăm în ochii săi, curați de orice pată care ar putea trage hula asupra noastră.

Sclavia este cea mai uricioasă pată care desonorează încă patria noastră în veacul acesta de propășire, căci pe întinsul de astăzi a Evropei, numai țeara noastră mai păstrează încă acea veche rămășiță de barbarie, acea sclavie reprobă de lumea întregă ca una ce este călcarea celor mai sfinte prîntîpii de omenire și celor mai dumnezeiești precepte ale religiei lui Hristos.

A sosit vremea dar, ca să rumpem și noi românii, lanțul trist a sclaviei care leagă atîtea suflete în țeara noastră, precum se rump de către națiile civilizate lanțurile ce ne amenințau patria ; și de datoria fiecărui român este a agiuta prin toate puterile sale, prin toate jertfele, la stingerea sclaviei de pe pămîntul românesc.

Suptscălitul, atît în numele lui cît și în numele fratelui său Iancu Alecsandri, face cunoscut onoratului Sfat Administrativ, că au liberat robii lor și că vroind a le asigura mijloace de viețuire, au hotărît a-i așeza ca lăcuitori pe moșiile Mircești, Patrașcani și Florești, dîndu-le locuri de

* Cele două scrisori ale poetului Vasile Alecsandri au fost descoperite recent în depozitele Arhivelor Statului : prima, de Florica Cruceanu, arhivistă la Arhivele Statului reg. Iași, a doua de Tr. Tănase, arhivist la Arhivele Statului Filiala Bîrlad. (Arh. St. Iași, fond Secretariatul de Stat Tr. 1764, op. 2013, dos. 3914, f. 1).

case și de arătură ca celorlalți lăcuiitori români, potrivit legilor țării. Drept care jos iscălitul, roagă pe onoratul Sfat să binevoiască a da întru aceasta cuvenitele instrucțiuni locurilor competente.

V. Alecsandri

Iași, 28 iunie 1855.

ieulie 1 Nr. 711

Să se recomande visteriei spre lucrarea potrivită așezămîntului, iar spre dovedirea mulțămirii ce Sfatul are a servi asemenea faptă de adevărată humanitate și spre încurajarea și altora întru liberarea robilor a căroră poziție încă din nenorocire se prelungește în țara noastră se va publica prin organul foii oficiale.

Catargi, Negri, C. Ghica.

Original.

1877, decembrie 12 Mircești. Scrisoarea poetului Vasile Alecsandri în legătură cu ajutorul ostașilor români răniți aflați în spitalul din Bîrlad.

Mircești, 12 decembrie 1877.

DOAMNA MEA,

Am onorul a vă înșciința că am expedit prin poștă, sub adresa domniei voastre, un pachet cu 60 exemplare din poemul meu : „Dumbrava Roșie”, spre a fi vîndute în folosul spitalului, instituit în Bîrlad de către onorabilul comitet al damelor din acest oraș, pentru căutarea ostașilor români răniți.

Aș fi foarte fericit dacă mica mea ofrandă ar fi bine primită de onorabilul comitet prezidat de domnia voastră, și dacă ea ar produce un adaos cît de modest la veniturile spitalului.

Primiți vă rog, doamna mea, asigurarea simțirilor mele de profund respect.

V. Alecsandri

Domnii sale,

Doamnei vice-președintă a Comitetului damelor din Bîrlad pentru ajutorul ostașilor români răniți.

Original.

CASA DE COMERȚ NICOLAE D. PACIURA DIN SIBIU

D. LIMONA

Relațiile comerciale între țările din centrul și sud-estul Europei au o veche tradiție. Atestate documentar încă din secolul al XV-lea, ele se intensifică între 1700—1800 și în mod deosebit la începutul veacului al XIX-lea. Interesele economice reciproce ale populațiilor din aceste regiuni făceau ca schimburile comerciale să se mențină neîntrerupt, în ciuda condițiilor grele pentru circulația mărfurilor.

O serie de împrejurări ca: stăpînirea otomană cu monopolul ei asupra unor mărfuri, stăpînirea habsburgică cu prohibițiile și cordoanele sanitare instituite, războaiele neîncetate din secolele trecute, mijloacele de transport rudimentare, drumurile rele sau teribilele epidemii de ciumă care rețineau oamenii și mărfurile în carantină uneori cîte 40 de zile, n-au putut împiedica schimburile economice firești între aceste regiuni învecinate din centrul și sud-estul Europei.

Aceste dificultăți în circulația mărfurilor au contribuit însă la dezvoltarea unei forme speciale de schimb — comerțul de tranzit — și la promovarea unor relații personale între oameni din cele mai îndepărtate centre economice.

Greutățile de deplasare¹ și lipsa unui sistem bancar reclamau impetuos relații personale și oameni de încredere pretutindeni în centrele cuprinse în rețeaua schimburilor economice. Astfel, negustorii trebuiau să aibă oameni de încredere atît în orașele din apropierea punctelor de vamă și de carantină pentru preluarea și expedierea mai departe a mărfurilor, pentru angajarea chirigiilor, căci aceștia nu erau dispuși sau nu aveau voie uneori să treacă dincolo de graniță, pentru plăți și intervenții la vamă și la carantină, pentru obținerea autorizațiilor, pentru depunerea cauțiilor, pentru îndeplinirea formalităților etc., cît și în punctele de destinație. Desfacerea mărfurilor, încasările și plățile legate de această operație, speculațiile în legătură cu conjunctura pieții, se sprijineau pe oameni de

¹ Către sfîrșitul secolului al XVIII-lea o povară cu marfă parcurgea distanța București—Constantinopol în mai mult de o lună de zile; un car cu marfă făcea aproximativ 20 zile de la Brașov la Viena; la începutul secolului al XIX-lea poșta București—Sibiu făcea în timpul iernii 4—5 zile „căci trebuia să se oprească la lazaret, spre a fi afumată”, poșta obișnuită Sibiu—Viena făcea 72 zile; diligența 30 de zile, iar curierii 8—10 zile. Vezi E. Limona și D. Limona, *Aspecte ale comerțului brașovean în veacul al XVIII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie” 1960, vol. V, p. 525—564 și Arh. St. Sibiu, fond. Compania greacă din Sibiu, reg. nr. 5, p. 156—157.

încredere, atașați nu numai prin interesul comun de câștig, ci și prin legături personale mai adânci, bazate adesea pe rudenie sau pe comunitatea de patrie.

În perioada precapitalistă, relațiile comerciale s-au dezvoltat pe fundalul acestor relații personale. Negustorul bucureștean, ale cărui interese la Viena, Constantinopol, Seres, Salonic sau Veneția erau reprezentate de preferință de rude sau compatrioți, urmărea nu numai ca om de afaceri soarta acestor reprezentanți, prosperarea sau decăderea lor, ci participa la bucuriile și necazurile lor. Corespondența comercială din această perioadă nu are caracterul sec și impersonal al corespondenței din perioada capitalistă, ci constituie o documentație mai largă și mai adânc umană, care atestă o solidaritate între oameni, dincolo de interesele adesea contradictorii ale statelor ai căror cetățeni erau.

Dintre orașele transilvănene aflate sub stăpânirea habsburgilor și la granița cu Țara Românească, Sibiu și Brașovul au dezvoltat în perioada precapitalistă un înfloritor comerț de tranzit. Intercalat între comerțul de colectare (la locul de producție) și cel de distribuire (pe piața de consumație), comerțul de tranzit devine dominant în secolul al XVIII-lea și la începutul veacului al XIX-lea, fiind favorizat de condițiile grele de circulație a mărfurilor și oamenilor, dar și de politica expansionistă și mercantilistă a imperiului habsburgic. Această politică încuraja importul de materii prime din țările subjugate de imperiul otoman, în vederea alimentării industriei din provinciile ereditare. Pe de altă parte, politica habsburgilor împiedica dezvoltarea industriei capitaliste în Transilvania, cu scopul de a impune pe piața acesteia, precum și a celorlalte țări române produsele industriei din provinciile ereditare. Scurgerea materiilor prime din teritoriile imperiului otoman către cele ale imperiului habsburgic și a produselor industriale din acestea din urmă în cele dintâi se făcea în bună parte prin Sibiu și Brașov. Comerțul de tranzit se dezvoltă în aceste orașe independent de sectoarele de producție și de desfacere, capitalul comercial îndreptându-se de preferință către acest gen de comerț, care oferea și șanse mai favorabile de acumulare, în condițiile slabei dezvoltări capitaliste a Transilvaniei și a slabei dezvoltări din punct de vedere comercial a regiunilor între care se făcea intermedierea².

Alături de cunoscutele case de comerț din Sibiu, Hagi Constantin Pop și Manicati Safranu, trebuie situată casa Nicolae D. Paciura, mai puțin cunoscută, dar nu mai puțin importantă pentru dezvoltarea relațiilor economice dintre centrul și sud-estul Europei. Fundată mai târziu decât primele două și activând cu precădere în forma specializată a comerțului de tranzit, casa de comerț Nicolae D. Paciura a desfășurat o bogată activitate, oglindită în registrele contabile și copierele de scrisori păstrate.

Materialul documentar provenit de la casa de comerț N. D. Paciura, prelucrat în ultimii ani, constituie un prețios izvor de informație cu privire la viața economică de la începutul secolului al XIX-lea nu numai din țara noastră, ci și din țările apropiate ca Bulgaria, Grecia, Turcia,

² Pentru problema raportului între dezvoltarea capitalului comercial și dezvoltarea producției capitaliste, precum și pentru condițiile proprii acumulării capitalului comercial vezi Karl Marx, *Capitalul*, Buc., 1956, III, p. 322.

Iugoslavia, Ungaria, Austria, Germania, Italia. Valoarea sa este cu atât mai mare, cu cât în unele din aceste țări nu s-au păstrat decât puține documente de acest fel³.

Arhiva casei de comerț Nicolae D. Paciura datează din anii 1812—1827 și este formată din următoarele piese :

— Copier de scrisori din anul 1812 octombrie 8 pînă în 1814, ianuarie 14 (Κόπια Γραφῶν ἀπὸ 1812 Ὀκτωβρίου 8 ἕως 1814 Ἰανουαρίου 14). N.D.P. Are 742 pagini scrise, coperte de lemn, cotor în piele (23 × 39 cm.). Nu are indice. Ms. nr. 57.

— Copier de scrisori din anul 1814, ianuarie 15 pînă în 1815, octombrie 14 (Κόπια Γραφῶν ἀπὸ 1814 Ἰανουαρίου 15 ἕως 1815 Ὀκτωβρίου 14). Are 915 pagini scrise, coperte în carton pînzat (37 × 55 cm.). Nu are indice. Ms. nr. 4.

— Copier de scrisori (Copia Lettere). N.D.P. 1815. Are 401 pagini scrise, cuprinzînd scrisori din 1815, octombrie 14 pînă în 1816 august 5, coperte în carton pînzat (36 × 50 cm.), indice alfabetic onomastic de 23 file. Ms. nr. 6.

— Copier de scrisori (Copier Buch). N.P., 1816—1817. Are 594 pagini scrise, 6 pagini nescrise, 24 file indice alfabetic. Cuprinde scrisori din 1816 august 5 pînă în 1817 decembrie 30. Copertele în carton pînzat (35 × 50) Ms. nr. 5.

— Copier de scrisori (Κόπια Γραφῶν ἀπὸ 1818) N.P. 1818. Are 600 pagini, cuprinzînd scrisori din 1818, ianuarie 2 pînă la 1820, martie 25, indice alfabetic 16 file, coperte în carton pînzat, cotorul în piele (36 × 54 cm.). Ms. nr. 7.

— Catastih mînă curentă (Πρόχειρον Κατάστιχον 1814 Ἰουλίου 28, Σιμπίνι) 1814, iulie 28, Sibiu. Are 159 file scrise, cu debit și credit, cuprinzînd însemnări din anii 1814—1816 cu privire la cheltuielile legate de primirea și expedierea mărfurilor, 1 filă nescrisă, 11 file indice alfabetic, coperte cartonate, cotorul în piele (28 × 43 cm.). Ms. nr. 3 (cota veche nr. 2).

— Catastih pentru porto la scrisori, 18 (Κατάστοιχον διὰ Πορτογραφῶν). Are 139 file scrise în care sînt trecute cheltuielile de porto la scrisorile expediate în anii 1814—1818, 2 file nescrise, 11 file indice alfabetic, coperte cartonate, cotorul în piele (24 × 39 cm.). Ms. nr. 2.

— Conturi curente (Κόντοι Κορρέντοι). Are 262 pagini scrise, care cuprind numai debitul, cu însemnări privind cheltuielile făcute la diferite mărfuri în anii 1814—1819, 2 file nescrise, nu are indice, coperte cartonate, cotorul în piele (20 × 49 cm.). Ms. nr. 1.

— Copier de socoteli, 1818, ianuarie 22, Sibiu (Κόπια Λογαριασμῶν, 1818 Ἰανουαρίου 22, Σιμπίνι) N.P. Are 47 file scrise cu însemnări cu debit și credit, privind cheltuielile la diferite mărfuri primite și expediate, 109 file nescrise, 12 file indice alfabetic (22 × 53 cm.). Ms. nr. 9.

³ C. N. Velichi, *Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la Brașov*, în „Romanoslavica”, V, Istoria, Buc., 1962, p. 231.

— Catastih mînă curentă, 1818, iunie 12, Sibiu. N.P. (Κατάστοιχον Πρόχειρον, 1818 'Ιουνίου 12, Σιμπλι). Are 123 file, cuprinzînd însemnări din anii 1818—1820, cu debit și credit, pentru cheltuieli cu diferite mărfuri, 12 file indice alfabetic, coperte de lemn cartonat, cotorul în piele (28 × 44 cm.). Ms. nr. 8 (cota veche nr. 4).

— Porto pentru scrisori, 1818 (Πόρτο Γραφῶν 1818). Are 119 file scrise în care sînt trecute cheltuielile de porto în anii 1818—1827, 8 file nescrise, 12 file indice alfabetic, coperte cartonate cu cotorul și colțurile în piele (20 × 47 cm.). Ms. nr. 10.

— Catastih de mărfuri, 1818, noiembrie 30 (Κατάστοιχον Πραγματειῶν, 1818 Νοεμβρίου 30). Are 111 file scrise cu însemnări privind canti mărfuri primite și expediate, cu specificarea numelor expeditorilor și destinatarilor din anii 1818—1827, 112 file nescrise, 12 file indice, coperte cartonate, cotorul în piele (24 × 40 cm.). Ms. nr. 11.

Ceea ce trebuie remarcat este că cele 12.150 scrisori și 3.000 bilanțuri contabile cuprinse în aceste piese de arhivă reprezintă numai o rămășiță a unei arhive mult mai bogate, judecînd după trimiterile făcute la registre ce nu s-au păstrat, precum și după faptul că scrisorile primite lipsesc cu desăvîrșire.

Cîteva date biografice despre N. D. Paciura și relațiile cu compania greacă.

Cele mai vechi mențiuni cunoscute despre Nicolae Dimitrie Paciura datează din anii 1796—1797, cînd numele său apare într-o corespondență a marelui negustor sibian Manicati Safranu⁴, ca omul lui Andrei N. Papazoglu din București, care însoțea expedițiile de mărfuri și monede între București și Sibiu. După obiceiul acelei epoci, în care lipseau școlile de comerț, N. D. Paciura și-a făcut ucenicia în negoț pe lîngă negustorul bucureștean, cu care va întretine și mai tîrziu strînse relații comerciale și de prietenie. În 1807 Paciura era stabilit la Sibiu. Aceasta reiese din singurul act volant păstrat de la el, o scrisoare în care îi cere lui Manole Manicati Safranu din Viena să-i trimită prin Constantin Belu, „omul Citirazilor“, un „cafe-tihel“, la fel cu cel pe care-l poseda Iosif Safranu din Sibiu⁵.

Din corespondența lui Nicolae D. Paciura reiese că el era aromân, originar din Hrupiște (Macedonia), unde poseda moșii și case părintești. Datoriile rămase de pe urma tatălui său îl determină să-și părăsească patria. În 1812 într-o scrisoare către aga Nuri Bei din Hrupiște, prieten al părinților săi, N. D. Paciura îl ruga să-i ajute rudele rămase în Macedonia pentru a nu fi gonite de creditorii din casa părintească, pe care n-a vîndut-o în speranța că la bătrînețe se va întoarce la Hrupiște. Cu această ocazie el arată că este dispus să plătească datoria tatălui său „dacă există o obligație cu pecete și semnată de martori“⁶. Supărat pe rudele

⁴ Arh. St. Sibiu, fond Compania greacă din Sibiu, reg. nr. 83, p. 27—28, 33, 34.

⁵ Ibidem, nr. 166.

⁶ Ibidem, nr. 57, p. 48.

sale din Castoria, Hagi Nicolau și Hagi Mihali, el le scria să nu se mai intereseze de casele și moșiile sale din Hrupiște, moștenite de la bunic, „căci prefer să fie stăpînite mai degrabă de turci decît de rude nerecunoscătoare” și refuza ciorapii trimiși în dar de rude, „căci atunci cînd aș fi avut nevoie după moartea tatei, nimeni dintre rude nu mi-a trimis nici măcar o scrisoare de condoleanță”⁷.

Emigrarea elementelor aromâne din sudul Dunării spre centrele imperiului habsburgic a fost, după cum se știe, un fenomen mai general, determinat pe de o parte de condițiile grele de viață sub stăpînirea otomană, iar pe de alta de avantajele oferite lor de stăpînirea habsburgică. Întărind și lărgind privilegiile mai vechi acordate de principii Transilvaniei companiilor grecești — în rîndul cărora obișnuiau să intre mulți dintre emigranți — și asigurînd, prin tratatul de comerț din 1718 și sinedul din 1784, protecția negustorilor și a mărfurilor care se îndreptau spre țările imperiului otoman, habsburgii creaseră condiții favorabile pentru atragerea acestor elemente, sperînd să realizeze prin ele expansiunea economică spre răsărit.

Arhiva rămasă de la casa de comerț N. D. Paciura, ca și alte corespondențe comerciale⁸, atestă nu numai răspîndirea, impresionantă din punct de vedere numeric, a elementului aromân în imperiul habsburgic, dar și rolul important pe care l-a jucat în viața economică a acestuia⁹.

Printre corespondenții casei N. D. Paciura, se numără mari firme comerciale din Viena și Budapesta ca: C. Belu, Frații Postolaca, Frații Citiri, Frații Darvari, Frații Dumba, Frații Dada, Frații Ciumeticu, Naum Nitta, N. D. Curti, Gh. Pațani, Ioan Pondichi, Gh. Samara, Ioan Zufu, Zicu Chiru, Paicu și Rogoti, Patrucuși, Țapu, Cheptenaru, Dormuși ș.a. ale căror nume arată că sînt de origine aromâni.

Alți corespondenți, de asemenea emigranți din sudul Dunării, se găsesc stabiliți în orașele din Țara Românească și din Oltenia, contribuind împreună cu cei din orașele domeniilor habsburgice la dezvoltarea comerțului internațional.

Din cauza limbii folosite în tranzacțiile comerciale și în relațiile cu oficialitatea, precum și din cauza ritului ortodox, toți emigranții sud-dunăreni erau cuprinși de germani sub denumirea de „greci”, deși între ei se aflau foarte mulți aromâni. Cazul lui N. D. Paciura este caracteristic. De altfel și limba folosită în corespondență îi dezvăluie originea. Scrisorile redactate în limba greacă populară sînt presărate la tot pasul cu fraze întregi românești și expresii dialectale aromâne scrise cu caractere cirilice. De remarcat este faptul că unele scrisori sînt scrise în întregime în limba română.

La începutul secolului al XIX-lea companiile grecești din Transilvania se aflau în stare de decădere¹⁰. În 1814, N. D. Paciura anunța rudei

⁷ Ibidem, nr. 4, p. 116.

⁸ E. Limona și D. Limona, *op. cit.*, p. 526—527.

⁹ Vezi Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, Buc., 1944, III, p. 427—432; Anastase N. Hciu, *Aromânii, Focșani*, 1936, p. 303—368.

¹⁰ Al. Bărbat, *Dezvoltarea și decăderea ultimei grupări de negustori de intermediere ai Brașovului în sec. al XIX-lea*, în „Studii”, nr. 4, 1963, p. 921.

sale, Dimitrie I. Mavrodi din Craiova, că Zamfirache, fiul fondatorului vestitei case comerciale din Sibiu, Hagi Constantin Pop, „își vinde toată averea cu toba, deoarece pleacă la Viena. Peste câțiva ani nu va mai rămîne nici un <companist> grec la Sibiu”¹¹. În aceste condiții, Paciura preferă să rămînă în afara companiei grecești și să-și păstreze supușenia otomană. Fără îndoială că această preferință a fost determinată de dorința de a se eschiva de la obligațiile impuse companiștilor de autoritățile locale, după cum unii negustori ca Nicolae Dumba din Craiova, fiii lui Nicolită lovipali din Rîmnic, Teodor Ladă din București, Gheorghe Sachelarie din București ș.a. doreau sau chiar obțineau intrarea în compania greacă din Sibiu, pentru a se sustrage obligațiilor stăpînirii din Moldova sau Țara Românească unde își aveau reședința¹².

În 1812, Paciura intră în conflict cu compania greacă din Sibiu. Membrii companiei fiind supuși la contribuții mari, reclamă guvernului pe N. D. Paciura, Mina Zotu și N. Gheorghiu, care „au răpit negoțul” companiștilor, sustrăgîndu-se de la orice dare. Compania obține o poruncă, prin care numiții urmau să-i plătească, ca ajutor, fiecare cîte 1.000 groși. Dar Paciura nu se supune acestei porunci. Indignat de această măsură, el îi scria dragomanului Emanuil Furcă din București: „Auzi, frate, din nobil al patriei mele, cu moșii și saraiuri¹³, din raia a sultanului Mahmud, vor să mă facă iobag al Manicaților <conducătorii companiei grecești>”. Amenințat cu închisoarea, în caz că nu depune banii în 24 de ore și amintindu-și că era „baron al patriei” sale, iar aici „tratată ca un nimica din cauza naționalității” sale, „să fi văzut, prietene dragă, ce scenă și ce gură rea am făcut, ținînd cu dinții tratatele împărătești și arătîndu-le capitolul 11 din tratate, cu ce promisiuni ne-a primit prea puternicul împărat al Austriei. Apoi am mai adăugat că împărăția nu vrea monopol, ci bocluc și mai ales cetatea are datoria să mă țină la pieptul ei, deoarece eu creditez <moneda de hîrtie> Einlösung, căci vînd argintul și aurul cu 3% mai ieftin decît alții, datorită mie mîncă mai ieftin porci și alte produse din Turcia... am adus aici, în tot timpul cît am stăpînit rușii Valahia foarte mult argint la tarapanaua împărătească, lucru cunoscut de Tezaurariat... Auditorii <primarul și consilierii magistratuali> au rămas înmărmuriți, uitîndu-se unul la altul, precum și la C. Manicati, proestosul companiei”. Paciura îl ruga pe dragoman să intervină la Fleischhackl von Hakenau, agentul imperial de la București, pentru a fi scutit de obligația bănească impusă, căci în caz contrar va veni la București și va face o catagrafie cu privire la sudiții chesaricești, „între care te voi pune și pe tine, scumpul meu prieten”, în vederea dării, „deoarece Caragea are nevoie de bani”¹⁴.

¹¹ Arh. St. Sibiu, fond Compania greacă din Sibiu, reg. nr. 4, p. 114.

¹² Ibidem, reg. nr. 4, p. 704, 635.

¹³ Familia Paciura înscrisă în rîndurile ei celnici vestiți, cu moșii, turme de oi și herghelii bogate. Despre unul din ei se spune că a construit în secolul al XVIII-lea „chiunghi” (conductă) de cîteva kilometri, pentru transportarea laptelui de la stîne la locul de prelucrare a laptelui. Vezi Anastase N. Hîciu, *Aromânii*, Focșani, 1936, p. 136—137.

¹⁴ Arh. St. Sibiu, fond Compania greacă din Sibiu, reg. nr. 57, p. 73—74.

În urma intervențiilor lui Fleischhackl și a lui Mavrogheni, împu-ternicitul Porții la Viena, Paciura este scutit de contribuție, „căci împă-
răția nu cere nimic de la raiielele turcești“¹⁵.

Pentru a-și desfășura în voie afacerile, Paciura obține în 1813, cu ajutorul fraților Postolaca din Viena, autorizația de a fi expeditor raia turcească al turcomerizilor din Viena, cu justificarea că „drumul pe la Rușava este închis, din cauza lui Mola pașa“¹⁶. Pe de altă parte, datorită relațiilor sale cu boierii de la Curtea lui Caragea, Ioan Moscu, Ștefan Belu, Nicolae Trăznea și Emanuil Furcă, Paciura devine expeditor al Curții domnești din București, înlesnind tranzitul obiectelor comandate la Viena și marile afaceri cu monede și mărfuri ale acestor boieri.

Correspondența lui Paciura este deosebit de interesantă, printre altele, și pentru motivul că ea aruncă lumină asupra prefacerilor sociale care au avut loc la sfârșitul domniilor fanariote, asupra înlăturării barierii dintre boieri și negustori, asupra sursei de îmbogățire a boierilor de la Curte, într-o vreme în care populația era greu încercată, nu numai de fiscalitatea excesivă a unuia dintre domnitorii fanarioți avizi de bani, ci și de ciumă“ (-ciuma lui Caragea“) și de foamete.

*N. D. Paciura, expeditor al Curții domnești din București.
Comerțul de comision*

Domnitorul Caragea și boierii de la Curtea sa aveau ca om de afaceri la Viena pe Constantin Belu, care, datorită bogăției și relațiilor sociale, obținuse titlul de baron. Acesta — căruia Paciura i se adresa cu „urmaș nemuritor al Macedoniei“ — era frate cu Ștefan Belu din București, clucer, vistier și mai apoi mare logofăt. Paciura mijlocea legăturile baronului din Viena cu boierii din București și în special cu Nicolae Trăznea, care în 1813 era șetrar, iar în 1818 paharnic, cu Ioan Moscu, mare vistier, Emanuil Furcă, dragoman, Ștefan Belu. Din sutele de scrisori adresate boierilor de la curte aflăm ce fel de obiecte erau trimise Curții din București și ce preocupări și gusturi aveau curtenii.

Astfel, Paciura tranzita de la Viena spre București : argintării, sănii, carete, tabachere cu briliante pentru domnitor, inele cu briliante pentru soția acestuia, rochie de catifea, pălărie aurită, peruci, mănuși, ciorapi, papuci, „durbin“ pentru domnița Ralu, protectoarea literelor grecești și întemeietorea unui teatru de societate în sala de la Cișmeaua Roșie ; pușcă, iatagan pentru beizadea Costache, dantele și zaharicale pentru Sultana, nepoata lui Caragea ; hîrtie de scris, scatoalce, piepteni de baga, mobilă pentru Curte ; „Biblioteca elină“ de A. Corais pentru comisul Ioan Rasti, secretarul Curții domnești ; oglinzi optice, mobilă, caleașcă pentru medicul Rali din București ; moară de cafea, călimară de 23 funți, parmezan pentru vistierul Moscu ; praf de pușcă, alice, 30 perechi papuci de damă pentru marele postelnic Vlăhuță ; 19 inele, 2 croșete, o tabacheră și un ceas pentru Mavrogheni ; o cruce cu briliante, salam și șuncă pentru

¹⁵ Ibidem, nr. 57, p. 122—123.

¹⁶ Ibidem, nr. 47, p. 64—66, nr. 57, p. 164.

Trăznea; zarfuri de argint, „porte-épée“, „paraplu“, cizme, ghete pentru Furcă; cărți, giuvaiere, barometru, pezmeți, formulare de polițe imprimare, casă de fier, „cumașuri“, semințe de flori, medicamente de la dr. Kraus din Viena pentru vistierul Ștefan Belu; cărți de joc și cizme pentru agentul imperial Fleischhackl; medicamente și o carte românească pentru paharnicul Filaliti; cărți grecești pentru postelnicul Iacovache Rizu din București, cărți pentru profesorul Ștefan Comita, calendare românești pentru Hristodul Trandafir și pentru Trăznea, binoclu pentru Gh. Nicolopol, un cufăr cu chitare și coarde pentru Nazlim și Lețu etc.

Dar boierii bucureșteni făceau comenzi nu numai la Viena, ci și la Sibiu. Astfel, Ștefan Belu comanda ferestre de fier grele de două cîntare fiecare, în valoare de 110 florini curenți de Viena cîntarul, sfeșnice de 320 funți executate de un clopotar sibian după modele vieneze, trimitea la reparat tulumbă și cerea 800 arbuști de la Avrig; Trăznea comanda pietre de distilat apa, tulumbă, păstrăvi marinați. Mulți boieri făceau, prin Paciura, comenzi de sobe de la fabrica împărătească din Timișoara. Marghioala Buri, Trăznea, Belu și alții cereau să li se trimită grădinari din Sibiu. La un moment dat nu se mai găseau grădinari buni în Sibiu, „căci toți sînt plecați în Țara Românească“, unde se angajau cu 15—30 groși pe lună, 2 ferdele de grîu, 1/2 oca vin, ba unii mai pretindeau 1/2 oca de carne pe zi sau puțin rachiu în fiecare dimineață. În 1819, Trăznea cerea să-i trimită un tipograf, iar Paciura se străduiește să obțină „pasus“ pentru tipograful Nicolae Bezei, care va lucra la mitropolia din București¹⁷. Banului Grigore Ghica îi cumpără o pereche de cai din Ardeal, „unde au sosit cai buni din Ungaria și Moldova“, „cuconiței Cleopatra“ <fiica banului Ghica> o chitară, iar lui Constantin Ghica un scrin și un serviciu de porțelan.

Paciura, la rîndul său, apela la boierii și negustorii din Țara Românească pentru unele interese personale sau ale confrăților din Sibiu. Astfel, în 1817, el scria negustorului bucureștean, Andrei N. Papazoglu, că „împăratul Austriei s-a milostivit și a dat autorizație răsăritenilor de aici să-și construiască o școală publică, dăruind și 15.000 florini. Arhiepiscopul de aici m-a rugat să strîng bani și din Țara Românească, după puteri“. El îl ruga pe Papazoglu să redacteze o scrisoare către domnitor și către boieri, în speranța „că va scoate și de la ei ceva“¹⁸. Pentru aceeași chestiune, Paciura făcea apel și la Ștefan Belu, Ioan Moscu, Constantin Ghica și la boierii și negustorii din Craiova și Rîmnic. Din unele scrisori aflăm că Moscu a răspuns acestui apel cu 500 fl. curenți de Viena, iar Hagi Ianuș din Craiova a făcut daniile școlii din Sibiu¹⁹.

Pentru a-și putea desfășura activitatea comercială în Oltenia, Paciura, bazat pe prietenia care îl lega încă din copilărie de Constantin Belu, apelează la fratele acestuia, marele logofăt Ștefan Belu, cu scopul de a căpăta o scrisoare de recomandare către ispravnicul Vîlcii și alta către căima-canul Craiovei, în care „să se specifice că eu sînt omul lui Belu“. Totodată îl ruga să obțină o aprobare pentru a aduce 200 boi la Sibiu și să-l sprijine

¹⁷ Ibidem, reg. nr. 7, pag. 231, 261, 466.

¹⁸ Ibidem, reg. nr. 5, p. 320.

¹⁹ Ibidem, nr. 5, p. 494, 511, 483, 354.

să arendeze pe seama celor doi nepoți aduși din patrie vătășia din Cîineni. Cu ajutorul lui Belu, în 1818, au fost aduse la Sibiu 600 vite și 3.000 chile zaharea din Țara Românească²⁰.

Avînd relații strînse cu boierii munteni, pentru care făcuse multe servicii, Paciura apelează la ei, le cere să intervină în favoarea sa sau să-i trimită anumite mărfuri cerute mult pe piața transilvăneană. De exemplu, Paciura îi cere dragomanului Emanuil Furcă să intervină pe lângă logofătul Gh. Filipescu, pentru a cîștiga procesul cu Ioan Băluță din Craiova, deoarece el i-a ajutat pe copiii logofătului cu prilejul plecării lor la Paris și a găzduit 22 de zile în conacul său pe Catinca Sălătineanca, sora logofătului.

De la Ioan Moscu, cu care Paciura se cunoștea din 1791 și care „este acum în situația de a ajuta, după cum a ajutat pe mulți prieteni să ajungă oameni politici” cerea în timpul foametei autorizație pentru a aduce cereale la Sibiu și o scrisoare de recomandare pentru cămărașii de la Giurgiu, de unde avea de luat în primire coasele sosite pe Dunăre de la Viena.

În timp ce Moscu îi trimite 15 chile de cucuruz „pentru casa lui Paciura și pentru săraci”, pentru grâu și orz nefiind posibil să-i scoată autorizație, Nicolae Trăznea îl purta cu promisiunea că-i va trimite grâu. Nemulțumit de faptul că Trăznea nu-și respectă cuvîntul, Paciura îi scria în acești termeni: „Poate îl vor primi copiii mei să-mi facă colivă” și mai departe: „vouă vă place să fiți serviți de alții, însă nu vă place ca alții să fie serviți de taraful vostru”²¹. În același timp, speculînd cumplita foamete care a bîntuit în Transilvania în 1814, boierii bucureșteni, printre care și Trăznea, aduceau la lazaret 60.000 ocale de cereale pentru vînzare²².

Părăsind domnia înainte de termen și ducînd cu el mari bogății, afară de ceea ce depusese, din timp, la băncile importante din Europa, în special la Viena²³, Ioan Vodă Caragea, împreună cu familia și suita fac un popas de 6 zile la Sibiu, fiind găzduiți în conacul lui N. D. Paciura.

Unii dintre boieri ca Atanasie Hristopol, logofătul pricinilor străine, care, împreună cu clucerul Nestor, întocmise anteproiectul la legiuirea lui Caragea și care îl însoțiseră pe Caragea, au zăbovit mai mult timp în Sibiu. Cheltuielile făcute în acest timp, în sumă de 66.965 1/2 groși, se lichidau între cei doi bancheri ai domnitorului, Gheorghe Sachelarie din București și Constantin Belu din Viena²⁴. La plecare, atît domnitorul, cît și beizadea Costache îi dăruiesc lui Paciura cîte un cal. După plecarea lui Caragea, Paciura se interesă pe lângă Nicolae Trăznea din București de cumpărători pentru caii dăruiți „care ar putea constitui un frumos cadou pentru noul domn”²⁵ și îl rugă să-l recomande noului domn ca expeditor al Curții. Aceasta nu-l împiedica să păstreze mai departe legă-

²⁰ Ibidem, nr. 7, p. 237.

²¹ Ibidem, nr. 4, p. 452, 265—266.

²² Ibidem, nr. 4, p. 265—266, 323, 425.

²³ Const. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, vol. III, Buc., 1942, p. 329.

²⁴ Arh. St. Sibiu, fond Compania greacă din Sibiu, reg. nr. 7, p. 203, 211.

²⁵ Ibidem, reg. nr. 7, p. 225, 226.

tura cu Caragea la Geneva și la Pisa și să-i mijlocească expedierea corespondenței cu boierii din țară. Paciura urmărea cu interes pamfletele în limba greacă și în limba română apărute în Țara Românească pe seama lui Caragea.

Comerțul de monede.

Bancruta de stat din 1811, când valoarea monedei de hîrtie emisă de statul habsburgic fusese redusă la o cincime, adică o monedă de hîrtie de 5 fl. ren. a fost preschimbată cu un „Einlösungsschein“ de 1 fl. ren.²⁶, precum și războiul împotriva lui Napoleon, care epuizase vistieria Austriei, au creat un climat favorabil pentru negoțul de zaraflîc. Negustorii, printre care și Paciura, căroră în 1811 „li s-a ars cerga“ — după cum se exprima Paciura — evitau sistematic moneda de hîrtie. Uneori ei nu aveau nici pentru cheltuielile casei florini de hîrtie, încît erau nevoiți să se împrumute sau să-i cumpere de la București²⁷. În schimb, ei alergau după moneda tare, de argint sau de aur, pe care o strîngeau de pe piața Țării Românești, spre a o da la topit în monetăriile habsburgice din Alba Iulia sau Viena, ori pentru a o vinde la Sibiu, Brașov, Viena, unde cursul era mai ridicat.

Monetăriile împărătești erau interesate să atragă monedele turcești de aur și argint, pe care le prefăceau în monede imperiale. Deoarece valoarea metalică a monedelor turcești depășea valoarea lor legală de circulație, negustorii preferau să dea la topit la monetării monedele turcești. Dificultatea era că trecerea monedelor turcești din imperiul otoman în cel habsburgic nu era bine văzută de stăpînirea otomană, care încerca să o stăvilească prin interdicții. Profitînd de legăturile sale cu Curtea domnească din București și mituindu-i pe vameși, Paciura înlesnea exodul aurului și argintului din imperiul otoman. La procesul acesta de scurgere a metalului prețios din răsărit spre apus participau nu numai negustorii din Sibiu, Brașov, Pesta, Viena, ci și cei din București, Iași și chiar din Constantinopol.

Din scrisorile adresate de N. D. Paciura negustorului Constantin Tombacachi din Viena reiese că acesta din urmă era în relații de afaceri cu Gh. Mamara și comp. din Constantinopol. precum și cu N. Papazamfir din aceeași localitate. Prin intermediul lui C. Sachelarie și Antonache Hagi Teohari din București, precum și al lui Paciura, Tombacachi primea de la Constantinopol bare și plăci de argint, butoaie cu bucăți de argint și galbeni. La Lipsca argintul era trimis mai rar, deoarece cîștigul ieșit de acolo „era mîncat de condeiele nemțești“²⁸. Între anii 1812—1813 și 1815—1816 se constată cele mai frecvente cazuri cînd monedele turcești sau metalul neprelucrat erau date la topit la monetăriile din Alba Iulia și Viena. În 1815, Paciura îl informa pe Tombacachi că la Alba Iulia pentru marca de 1/2 funt se plătește 23 1/2 florini în taleri, precum și în icusari, argintul talerilor fiind de 13 probe și 6 grăunțe, iar acela al

²⁶ O. F. Jickeli, *Der Handel der Siebenbürger Sachsen*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde“, seria nouă, Sibiu, 1913, vol. 39, p. 120.

²⁷ Arh. St. Sibiu, fond Compania greacă din Sibiu, nr. 57, p. 254.

²⁸ *Ibidem*, reg. nr. 4, p. 632.

icusarilor fiind de 9 probe și 6 grăunțe, iar pentru aur se plătește în icusari și în galbeni, anume 3,59 florini în icusari și 4 1/2 florini în galbeni pentru o marcă de aur, fără agio și fără vreo cheltuială²⁹. În 1816 se dădeau la topit la monetăria din Alba Iulia și ruble rusești, obținând 2 taleri de-ai Terezei pentru 3 ruble. Pentru ca argintul să iasă la proba talerilor, negustorii mai adăugau câte 16—20 groși la suta de ruble, căci rubla era numai de 12 și 13 grăunțe³⁰.

Mulți negustori bucureșteni ca Nicolae Răducanu care în 1819 ajunge serdar, Hristodul Trandafir, Constantin Ladă, Gheorghe Nicolopol, frații Alcalay și Andrei Nicolae Papazoglu, care singur încasa la o partidă 14.653 1/2 caragroși (taleri împărătești) pentru 65.712 groși, dați la topit³¹, trimiteau groșii la monetăria din Alba Iulia. Negustorii făceau coadă la monetăria din Alba Iulia, așteptând să le vină rîndul, mai cu seamă că era mereu criză de „molibden“, necesar la topitul groșilor. În legătură cu această criză Paciura îl informa pe Papazoglu³² că: „Cei care dau groși la topit trebuie să fie pregătiți cu 300—400 bucăți de molibden, adică să le posede personal“ sau „să închidă ochii multora cu bani numai să se termine mai repede treburile și să încaseze taleri“³³. Negustorii trebuiau să se asocieze uneori, căci monetăria nu primea groși dacă nu erau în cantitate de cel puțin trei chintale³⁴.

Dar, de cele mai multe ori monedele metalice luau drumul Vienei. Marele vistier Ioan Moscu, paharnicul Nicolae Trăznea, dragomanul Emanuil Furcă, căminarul Polizache Dimitriu, serdarul Nicolae Răducanu, baronul Constantin Sachelarie (fratele lui Gheorghe Sachelarie, bancherul lui Caragea), Andrei Nicolae Papazoglu, Elefterie Ioan și mulți alți boieri și negustori bucureșteni trimiteau neîncetat pungi, săculețe sau butoaie cu monede. Mii de scrisori relatează numai despre aceste expediții de monede. De teama hoților, monedele se trimiteau treptat, în cantități moderate, însă expedierile erau aproape zilnice și au durat în toată perioada aceasta din care provine corespondența lui Paciura. Din ea aflăm că negustorii și boierii din București mai foloseau în afară de casa Paciura și alți expeditori cum ar fi casa Constantin Hagi Pop, care a mai durat și după moartea fondatorului, casa Manicati Safranu și unele firme brașovene. Boierii și negustorii bucureșteni trimiteau monede la Viena nu numai din București, ci și de la Ocnele Mari, Craiova, Rîmnic, din cadilicul Argeș, prin oameni de încredere sau tovarăși de zaraflic. Astfel, marele vistier Ioan Moscu, care ținea în arendă minele de sare de la Ocnele Mari, trimitea de aici, prin cămărașii săi, mari cantități de monede la Viena lui Constantin Belu. Din registrul de conturi curente al lui Paciura reiese că Moscu a trimis între 17 iunie 1814 — 7 ianuarie 1815, 40.764 groși; 83.211 groși între 21 iunie 1815 — 3 ianuarie 1816; 42.411 groși între 18 ianuarie 1816 — 20 februarie 1816; 122.102 groși

²⁹ Ibidem, reg. nr. 6, p. 35.

³⁰ Ibidem, reg. nr. 6, p. 196.

³¹ Ibidem, reg. nr. 57, p. 72.

³² Ibidem, reg. nr. 57, p. 116.

³³ Ibidem, reg. 57, p. 94—95.

³⁴ Ibidem, reg. nr. 47, p. 78—79.

între 1 iulie 1816 — 26 iulie 1816. În decembrie 1816 Paciura îi face socoteala pentru cheltuielile făcute cu expedierea sumei de 165.078 groși, iar în februarie 1817 pentru 95.434 groși³⁵.

În aceste socoteli, groșii reprezintă numai o valoare de calcul, căci în realitate se trimiteau la Viena monede diverse: taleri ordinari, taleri împărătești (caragroși), crontaleri cu cruce, taleri spanioli „care la București se numesc dereclii, adică cu coloane”³⁶, taleri saxonici, ichilici (ogdondari, diari), iuzluci (ecatostari), pendari turcești, „adică beșlici”, zloți vechi, raguzi, suforini, galbeni împărătești, galbeni franțuzești, galbeni spanioli, „luidori”, exindari, galbeni „tunizi”, galbeni cu chipul Sf. Ioan, galbeni cu chipurile Sf. Apostoli, galbeni olandezi, galbeni venetieni, galbeni funducii, rubiele, rupi vechi, icosipendari, galbeni turcești, specii, suforini rusești de-ai Ecaterinei, ruble de-ale lui Petru cel Mare.

Monedele erau vândute pe piața Vienei, cumpărându-se în schimb icusari. Aceștia, la rîndul lor, erau vînduți negustorilor care aveau de făcut plăți la București, Constantinopol, Seres, Salonic, etc. și care preferau să remită banii prin polițe. Constantin Belu și alți bancheri din Viena căutau momentul oportun al variației cursurilor cu scopul de a realiza, pentru ei și pentru cei ale căror interese le reprezentau, beneficii atît la vînzarea monedelor, cît și la cumpărarea icusarilor și a polițelor. În februarie 1814, talerul se vindea la Viena cu 6,42 groși plus un agio de 4—5 groși la suta de taleri, iar icusarii se cumpărau cu 127 parale florinul, adică 3 icusari. „Iată cîștigul talerilor vînduți la Viena”, îl informa Paciura pe vistierul Moscu³⁷. În martie 1815, 100 groși vechi (ecatostari și ogdondari) se vindeau pe piața Vienei cu 48 1/3 florini în icusari, iar icusarii se cumpărau cu 122 parale florinul³⁸.

Alteori monedele expediate de la București se vindeau pe piața Sibiului. Astfel, Paciura îi face o socoteală lui Trăznea pe perioada 18 februarie 1822 — 14 decembrie 1823 pentru monedele vîndute la Sibiu: 5.409 mahmudele la prețul de 25, 27 și 30 de groși bucata; 3.720 rupii (rubiele) a 3 groși bucata; 3.086 nesfiele a 2 1/2 groși bucata; 5.971 taleri (în valoare de 43.690 groși) la diferite prețuri; 389 1/2 crontaleri la 6 și la 6 1/2 groși bucata; 666 3/4 pendari a 5 groși bucata; 7 ruble a 5 groși; 77 1/2 ichilici a 2 groși; 27 funduci a 11 groși; 5 1/2 constantinopolitani a 8 groși; 3.451 icusari negăuriți a 1 1/4 groși; 784 icusari găuriți a 1,12 groși bucata; 8.736 florini monedă convențională (florini hîrtie) în valoare de 13.104 groși; 5 galbeni olandezi a 15,30 groși bucata; 16 1/2 mahmudele dodecari a 12 groși bucata³⁹.

Numai pentru perioada 30 iulie 1824 — 25 noiembrie 1825, Nicolae Trăznea plătea lui Paciura 21.772,14 groși în galbeni împărătești, sumă care reprezenta cheltuielile cu „expedițiunea” groșilor și al galbenilor⁴⁰.

³⁵ Ibidem, reg. nr. 1, p. 23; nr. 3, p. 108; nr. 1, p. 77—78, 98, 122; nr. 4, p. 134—135.

³⁶ Ibidem, reg. nr. 4, p. 205.

³⁷ Ibidem, reg. nr. 4, p. 33—34.

³⁸ Ibidem, reg. nr. 4, p. 632.

³⁹ Ibidem, reg. nr. 9, p. 38—40.

⁴⁰ Ibidem, reg. nr. 9, p. 45.

Transportul monedelor între București și Viena se făcea prin ocazii, prin oameni de încredere, prin căprarii și curierii Agenției cezaro-crăiești din București. În 1813 s-a dat poruncă aspră la București, prin care se interzicea exportul de groși în Ardeal⁴¹. În 1815, Paciura îi avertiza prin scrisori pe cămărașii de la Ocele mari, care expediau monede prin Sibiu spre Viena astfel: „băgați de seamă, căci Caragea poate afla despre monedele trimise și astfel să vă pomeniți în adâncurile ocnelor“⁴². Cu toate greutatețile întâmpinate, transporturile continuau, întrucît boierii și negustorii recurgeau la fel de fel de expediente. În legătură cu aceasta Paciura îl sfătuia, în 1820, pe un corespondent al său din București că: „Dacă pendarii și icusarii sînt prohibiți, săculețele să fie pecetluite de Agenție cu ajutorul lui Furcă“⁴³. C. Sachelarie aplica pe gropurile cu monede pecetea cancelariei rusești⁴⁴. În 1812, Paciura îl îndemna pe omul său, Constantin Isailov, care transporta groși de la București, să-i ascundă bine deoarece nu cunoștea caracterul noului vătaf și să ia de la Polizache Dumitriu o scrisoare de recomandare către acest slujbaş⁴⁵. Deoarece „vătaful din Ciineni a reținut o partidă de groși expediată de Alcalay din București printr-un curier al Agenției“ și a dat de știre autorităților din București, Papazoglu era povățuit să pună marca C.B. <C. Belu> pe pungile cu monede pe care le trimite cu ajutorul lui Trăznea și Furcă sau să le trimită cu ajutorul lui I. Moscu, „căci curierii sînt acum deocheați“⁴⁶. Curînd Paciura va ajunge la înțelegere cu vătaful din Ciineni, plătindu-i 1% pentru groși, spre a nu mai întâmpina dificultăți din partea lui. Uneori, cu toate măsurile luate, se întâmpla ca lucrurile să fie descoperite de autorități și să aflăm că „vătaful din Ciineni a fost ridicat și dus la ocnă, fără judecată“⁴⁷. În aceste cazuri negustorii și boierii interesați se zbateau să instaleze rude de ale lor în astfel de posturi foarte importante pentru buna desfășurare a afacerilor lor.

În 1818 se interzice expedierea de monede la Viena prin ocazii. Paciura vedea în această măsură sfîrșitul zaraflicului. „Acum plătim la diligență porto pentru monede pînă la Viena 2 1/2 florini în argint la sută, în loc de 38 fl. hîrtie cum se plătea mai înainte la 1.000 fl. în argint. Iată că a început să ni-l desființeze acest mic zaraflic, dacă nu va veni o altă poruncă“⁴⁸. Cu toată interdicția, Paciura îi comunică lui Moscu că a îndrăznit să expedieze prin căruțași monede ascunse sub cordovane pînă la Pesta, urmînd ca de acolo să fie date diligenței. Aceste practici erau legate de anumite riscuri recunoscute de Paciura în scrisorile sale: „Dacă vom fi descoperiți de vameși, vom plăti o taxă mai mare decît cea pe care ar fi trebuit să o plătim diligenței“.

Procedul de a trimite monedele ascunse sub mărfuri era foarte frecvent. Dar „hoții ne-au aflat procedeul și alaltăieri au oprit la graniță

⁴¹ Ibidem, nr. 57, p. 118—119.

⁴² Ibidem, reg. nr. 4, p. 643.

⁴³ Ibidem, reg. nr. 7, p. 552.

⁴⁴ Ibidem, reg. nr. 4, p. 726.

⁴⁵ Ibidem, nr. 57, p. 150—151.

⁴⁶ Ibidem, nr. 4, p. 347.

⁴⁷ Ibidem, nr. 6, p. 170.

⁴⁸ Ibidem, nr. 7, p. 30.

8 căruțe mocănești cu mărfuri, le-au descărcat, au deschis coletele și au bătut pe căruțași ca să spună la cine se află banii, au luat mărfurile care le-au plăcut⁴⁹. În afară de dispozițiile legale și vătăfii care trebuiau să vegheze la respectarea lor, o altă piedică în desfășurarea transporturilor de monede și mărfuri erau bandele de hoți care atacau la drumul mare. „Din cauza foametei, au apărut hoții“, anunța Paciura pe corespondenții săi. Aceștia jefuiau poște, furau bijuteriile prețioase, cum au fost cele expediate lui I. Moscu, precum și importante sume de bani aparținând lui Paciura. Ca măsură de precauție, transporturile se făceau uneori sub protecția neferilor.

Dar piedica cea mai mare în calea transporturilor era ciuma, cu carantina de lungă durată. Aici monedele trebuiau scoase din pungi, spălate cu apă fiartă, sare și oțet, cu care ocazie se mai furau din monede. Durata lazaretului era uneori modificată sub influența „limbii olandeze“ <adică a galbenilor olandezi cu care se lăsa corupt directorul lazaretului>. „Lazaretul este de 3, 4, 6 și 10 zile, după cum este uns directorul lazaretului“⁵⁰. Astfel, „C. Belu — care fusese la București — a reușit să plece mai curînd de la lazaret, deoarece a vorbit acolo în limba olandeză“⁵¹.

Speculația cu una sau alta dintre monede depindea de cursul monedei respective pe piața de cumpărare și pe cea de desfacere. O regulă în preferințele pentru cutare sau cutare monedă e destul de greu de stabilit. Totuși se poate spune că în anii 1814—1815 speculația viza mai mult monedele vechi turcești (ecatostarii și ogdondarii), în 1816—1818 galbenii, iar în 1819—1820 pendarii turcești, „adică beșlicii“ și mahmudelele.

Cursul monedelor era foarte instabil. Factorii care influențau cursul erau: a) raportul dintre cerere și ofertă; b) patentele referitoare la valoarea și la circulația monedelor; c) mersul războiului antinapoleonian și mai ales d) negoțul cu mărfuri.

În ceea ce privește cererea și oferta, Paciura scria unui corespondent că „deoarece și alții au expedit la București galbeni împărătești <pentru a cumpăra groși>, cursul grosului va ajunge la 45 creițari <un curs urcat>, ceea ce va însemna pagubă“⁵². Într-o altă scrisoare el cerea să i se cumpere de la București ecatostarii și ogdondarii, dacă cursul lor va scădea la 3 groși și 13 parale, „după plecarea lipscanilor, precum și a evreilor din Iași“, care, la rîndul lor, umblau după astfel de monede, contribuind la urcarea cursului⁵³. La un moment dat, monedele turcești nu se mai vindeau la Sibiu, „din cauză că mulți de la București au adus cantități mari de monede, scăzînd prețul lor“⁵⁴.

Porunca dată la București în 1813, prin care era interzis exportul de groși în Ardeal, a avut ca efect scăderea prețului acestei monezi, după cum patenta dată la Viena în 1816 a avut ca efect scăderea cursului galbenilor. Nemulțumit de scăderea cursului monezii, Paciura scria că

⁴⁹ Ibidem, nr. 4, p. 279.

⁵⁰ Ibidem, nr. 7, p. 248.

⁵¹ Ibidem, nr. 4, p. 205.

⁵² Ibidem, nr. 7, p. 265.

⁵³ Ibidem, nr. 4, p. 590—592, 335—336, 582, 827.

⁵⁴ Ibidem, nr. 7, p. 283—284.

„lumea și-a pierdut mințile deoarece galbenii cumpărați la Viena la 30 octombrie costă pînă la Sibiu 15,42 fl., iar acum se vînd cu 15,20 fl.“⁵⁵.

Cheltuielile războiului purtat de Austria împotriva lui Napoleon erau susținute cu galbeni, al căror curs oscila în funcție de mersul războiului. În corespondența lui Paciura se urmărește cu mare interes mersul războiului împotriva „tiranului umanității“ și succesele „blănarilor“ < rușilor). Uneori Paciura s-a necăjit că „din cauza tiranului“, ratase un câștig, grăbindu-se să vîndă galbenii cu 14 fl., „iar acum galbenul s-a urcat la 17 fl.“. „În urma victoriei aliaților trebuie să scadă cursul monedelor“⁵⁶.

Dar factorul care avea repercusiunile cele mai hotărîtoare asupra oscilațiilor cursului monetar era negoțul cu mărfuri. În 1812, Paciura arăta că cursul galbenilor la Sibiu scăzuse la 7 1/3 fl. „din cauză că nu se aduc vite“⁵⁷. În același an, el vînduse din luna septembrie pînă în decembrie abia 10.000 groși, pe cînd în anii anteriori, în aceeași perioadă, vînduse 100.000 groși⁵⁸. „Înainte vreme, la fiecare tîrg săptămînal vindeam 500 galbeni, acum numai 50“⁵⁹. În 1816, scria unui colaborator că din octombrie pînă la sfîrșitul lunii ianuarie se face ceva zaraflic, „din cauză că se aduc porci spre vînzare; acum însă nu avem zaraflic, fiindcă nu se aduc vite de peste graniță“⁶⁰. În 1819, Paciura spera să cîștige de pe urma zaraflicului, „deoarece acum porcii au căutare“⁶¹.

Nu numai negoțul cu porci și cu vite, dar și negoțul cu mărfuri slăbise, datorită războiului, ciumii și devalorizării monedei în imperiul habsburgic. Nesiguranța în operațiunile comerciale este oglindită deosebit de bine în cîteva rînduri pe care Paciura le scrie unui corespondent: „Blestemate să fie monedele care ne-au înnebunit“, „de-ar da Dumnezeu să înflorească negoțul cu mărfuri, spre a da dracului monedele vechi, ca să dorm liniștit, să dau la o parte interesele străine, să fiu propriul meu stăpîn și al celor trei copii ai mei, iar nu să scriu și să mă chinuiesc ca un ciine, să mă cert cu unul și altul și să-mi pierd și groșii“⁶².

Speculațiile cu monede, pentru a fi rentabile, reclamau rapiditate de transport de pe o piață pe alta sau capacitatea de a aștepta momentul optim al celui mai favorabil curs. Or, rapiditatea transportului era greu de realizat în condițiile epocii, iar capacitatea de a aștepta o posedau numai aceia care mai aveau și alte surse de venituri ca I. Moscu, Polizache Dumitriu, D. Aman, care țineau în arendă ocnele și vămile, sau ca N. Trăznea, N. Răducanu ș.a., care aveau moșii și vii. În general, capacitatea de a aștepta n-a fost virtutea acelor oameni dominați de spiritul „numai să nu stea banii morți în mînă“⁶³. În speculațiile cu monede sur-

⁵⁵ Ibidem, nr. 57, p. 118—119; nr. 5, p. 116.

⁵⁶ Ibidem, nr. 4, p. 632, 43—44.

⁵⁷ Ibidem, nr. 57, p. 22.

⁵⁸ Ibidem, nr. 47, p. 63—64.

⁵⁹ Ibidem, nr. 57, p. 32.

⁶⁰ Ibidem, nr. 6, p. 284.

⁶¹ Ibidem, nr. 7, p. 251—252.

⁶² Ibidem, nr. 6, p. 21.

⁶³ Ibidem, nr. 57, p. 135—136.

veneau adesea și pierderi. Cursurile îi dădeau lui Paciura într-o zi un câștig de 10—15, iar a doua zi pierdea tot pe atîta⁶⁴. „La Sibiu se câștigă cîte 2 fl., 1 fl., 1/2 fl. la bucată de galben, dar sînt și pierderi, cînd sînt cumpărați la cursuri ridicate și scad dintr-odată”⁶⁵.

Cînd negoțul cu monede era mai puțin rentabil, negustorii dădeau banii cu împrumut cu dobîndă, care era cînd de 2%, cînd de 4%, cînd de 7 1/2 groși la punga de groși⁶⁶.

Comerțul cu mărfuri.

Corespondența lui Paciura cuprinde de asemenea informații bogate cu privire la negoțul cu mărfuri. Dintre mărfurile tranzitate, locul principal îl ocupa lîna, pieile, bumbacul, care se scurgeau din țările supuse Imperiului otoman către Viena, unde alimentau industria austriacă în plină dezvoltare. Din Imperiul habsburgic se exporta în aceste țări coase, într-o anumită măsură postavuri, dar mai ales obiecte de natură să satisfacă nevoile de lux ale boierilor și negustorilor. Multe produse industriale se aduceau de la Lipsca, ale cărei tîrguri erau regulat frecventate de negustorii bucureșteni. Aceștia însoțeau ei înșiși transporturile, apelînd mai rar la serviciile de expeditor ale lui Paciura.

Înainte de a ajunge mare comerciant de tranzit, Paciura se ocupase de negoțul cu lînă, pe care îl consideră ca cea mai veche meserie a sa. El practicase acest negoț în tovărășie cu Andrei Nicolae Papazoglu din București. Cu toate că în 1810, ca urmare a negoțului independent practicat de Paciura, această tovărășie se dizolvase, cei doi negustori se vor mai asocia temporar pentru a face comerț cu lînă și alte mărfuri. Prin intermediul lui Papazoglu, Paciura strîngea lînă din Ialomița, apoi o expedia la Viena fraților Postolaca, care se ocupau cu desfacerea lînei.

Alți negustori ca Sari, negustorii craioveni Hagi Ianuș, Nicolae I. Dumba, N. Manuil, C. Nicolau, expediau prin Paciura mari cantități de lînă la Viena. Astfel, Hagi Ianuș, Costa Petre și Frații din Craiova trimiteau numai în perioada 8 august — 30 septembrie 1816 cantitatea de 88.987 funți lînă⁶⁷. Nicolae Manuil din Craiova trimitea între 19 august — 4 septembrie 1822, 171 saci cu 81.579 funți, iar între 18 septembrie — 26 octombrie 1822, 159 saci cu 83.368 funți lînă, destinată în parte lui Mihail D. Curti — vărul lui Paciura și unul din cei mai de seamă negustori din capitala Imperiului habsburgic, în parte lui Gheorghe Furcă din Viena, fratele dragomanului Emanuil Furcă din București⁶⁸. În 1825, Paciura debitează în catastih pe Dimitrie M. Curti din Viena cu 3.622,11 fl. monedă convențională în argint pe perioada 5 aprilie — 7 noiembrie 1825 pentru cheltuielile făcute cu vama, chirigiii și „expedițiunea” lui Paciura (care era de 1 fl. monedă convențională la fiecare sac de lînă) pentru 307 saci cu lînă în cantitate de 90.864 funți, lînă primită de la Nico-

⁶⁴ Ibidem, nr. 4, p. 827.

⁶⁵ Ibidem, nr. 5, p. 101—102.

⁶⁶ Ibidem, nr. 57, p. 144—145; nr. 4, p. 835, 850, 851; nr. 7, p. 292.

⁶⁷ Ibidem, nr. 1, p. 104—105.

⁶⁸ Ibidem, nr. 11, p. 93—95.

lae I. Dumba din Craiova⁶⁹. Hristu C. Curti, negustor din Craiova, furniza de asemenea lână pentru ruda sa M. D. Curti din Viena.

Înainte de a fi expediată la Viena, lână se spăla în coșarele de la Slatina și de la Slătioara, mari centre de spălare a lînei și unde Nicolae Trăznea, paharnicul din București, care se îndeletnicea și cu negoțul cu lână, serdarul Polihronie (unul din frații Ianuș), precum și frații Citiri din Viena posedau ca proprietari sau arendași astfel de întreprinderi. La spălătul lînei asista uneori și Paciura cu soția, care ținea să revadă „Valahia”⁷⁰.

Lâna se procura însă nu numai din Țara Românească, ci și de la Nicopol, prin odagiul Matei, omul lui C. Belu, „câci el singur poate face față otomanilor”⁷¹.

Uneori negustorii dispuneau ca această materie primă să fie trimisă în diferite localități din Transilvania și Banat pentru a fi prelucrată. Astfel, Curti din Viena îi trimitea lână lui Anatonie Trandafir la Sîmniclăuș sau lui Nichifor Costoruși din Timișoara, pentru satisfacerea industriei din Banat⁷².

Studierea documentelor rămase de la Paciura ne dă posibilitatea să constatăm că pe lângă lână, pieile constituiau o altă categorie de mărfuri căutată. Gh. Nicolopol din București, Constantin Dimitrie Burloiani din Craiova ș.a. trimiteau lână seacă și mițe spre vânzare la Sibiu.

Prin Papazoglu din București și prin D. Aman din Craiova, Paciura procura zeci de mii de piei de iepure pe care le trimitea la Viena lui D. Curti și Ioan Citiri.

Atanasie Lilovici, Nicolae Manuil, Nicolae Ioan Dumba, Ioan Goga, negustori craioveni, trimiteau mii de turale de cordovane (sahtiane), asmane, piei de vacă, meșine, „cipitzia”, „huzmeturi” la Viena pentru M. D. Curti și firmele „Frații Mihail Dumba” și „Papateu și Scardi”.

M. D. Curti și Nicolae Hagi Trandafir din Viena primeau de la Constantin H. Cudela, Mihali Toma Trapangi, Teodor M. Dumba, Vasile Goga și comp., Naum Lazăr, toți compatrioți ai lui Paciura, stabiliți la Seres și pe care el pretindea că îi servește „din filotimie și nu pentru câștig”, numeroase poveri de bumbac. Printre cei care îi trimiteau bumbac se număra și negustorul Apostol C. Papanicoglu din Constantinopol. Din cauza opreliștilor pricinuite de ciumă, Paciura avea de făcut multă alergătură, intervenții și cadouri „lupilor de la vamă și lazaret”, încît în 1814 scria : „anul acesta aș fi preferat să fiu mai degrabă hamal în oraș decît expeditor de bumbac”⁷³.

În afară de lână, piei, bumbac, N. D. Paciura mai tranzita către Viena și alte mărfuri ca : poveri de cafea și zahăr, colete de piper și scorțișoară, expediate din Salonic de firma Rogoti și Bălanu (care avea reprezentanță la Salonic și Viena), către Frații Mancearli și Drosso Hagi Zamfiridi din Viena. Citiri și Ghicadiati din Viena primeau poveri cu

⁶⁹ Ibidem, nr. 9, p. 43—44.

⁷⁰ Ibidem, nr. 6, p. 249.

⁷¹ Ibidem, nr. 6, p. 263—264.

⁷² Ibidem, nr. 11, p. 83 bis ; nr. 4, p. 267.

⁷³ Ibidem, nr. 4, p. 26.

zahăr și cafea de la Iancu Careciu și comp. din Seres. C. H. Cudela și Anastasie Hristu Lazăr din Seres expediau poveri cu „salep“ și colete cu „afion“ pentru Dimitrie M. Botli și comp. din Viena.

Printre mărfurile mult solicitate se afla și ceara. Anastasie D. Calaiți din Craiova, compatriot și prieten din copilărie cu Paciura, trimitea pentru vânzare ceara la Pesta, N. Manuil și Chiriac Anastasiu din Craiova o expediau la Viena, iar Hagi Ianuș la Veneția.

Paciura tranzita de la Craiova spre Viena țuhali cu „brobințe“ expediate de Hagi Ianuș pentru Anagnosti Papateu, butoiul cu „chină“ venit de la Chiriac Anastasiu și se străduia să desfacă la Sibiu reventul lui Ianuș, destinat „spîterilor“, „schimbele“ cu grăsimi trimise din Craiova de Ioan Stoenescu, de vameșul Chiriac Procopie, de Gheorghe Hagi Leca și Atanasie Hagi Panaioti Ladopol.

Gheorghe Steriopol și Dincă Brătianu din Pitești, Băluță Ioan din Craiova, în tovarășie cu Nicolae Radovici din Rîmnic, desfăceau vinuri și rachiu la Sibiu.

Casa de comerț N. Paciura se ocupa și cu vânzarea vinurilor. De aceea închiria pivnițe și se îngrijea ca vinul „să fie curățat printr-o bucată de tutcal de morun care se pune în butoi, după obiceiul de la Sibiu“. Între 1817 și 1820 serdarul C. Leascoglu⁷⁴ din București trimitea la Sibiu vinuri de la Nicopole și Vidin, declarîndu-le ca fiind din Țara Românească și nu din Turcia, „căci altminteri sînt prohibite în Ardeal“. Neguțătorul din Sibiu se interesa să facă șampanie din vinurile trimise, dar nu găsea meșteri pentru aceasta. Din vânzarea vinului lui Leascoglu, el a încasat în 1819 cîte 10—11 fl. pentru o măsură ardeleană de 8 ocale.

În tovarășie cu Papazoglu din București, Paciura aducea pe Dunăre de la Viena zeci de mii de coase, pe care le desfăceau, prin oameni de încredere ca Isailov Constantin (nepotul lui Papazoglu) și Hristodul Paciura (nepotul lui N. D. Paciura), la București, Craiova, Ploiești, Pitești, la bîlciurile din Slatina, Buzău și Mavrodin. Coasele „de 9 mîini și de 8 1/2 mîini“ se vindeau în 1818 de la 205 pînă la 225 groși suta de bucăți⁷⁵.

Paciura tranzita de la Viena spre Constantinopol colete cu beteală, șireturi aurite, fluturi din fire de aur, spre Seres fesuri, iar către București și Craiova vitriol, sineală, cîrnăz, calești, ș.a.

Pentru studierea dezvoltării comerțului în primul pătrar al secolului al XIX-lea, prezintă interes și copiile scrisorilor trimise de Paciura neguțătorilor și boierilor din Pitești în anii 1812—1820. Din ele reiese că orașul Pitești avea relații comerciale cu Veneția. „Prea învățatul“ Toma Mauriciu din Pitești primea de la N. I. Mavrodoglu și de la Tițu și Constantin Nicolae din Veneția colete cu următoarele mărfuri venetiene: hîrtie de scris, cărți italienești, belacoase, mătăsuri, perle false, rom, sardele, salamuri. Toma Mauriciu desfăcea mărfurile respective în Pitești și la bîlciul

⁷⁴ În 1818, Leascoglu a fost orînduit capuchehaie la Vidin, spre bucuria lui Paciura, care în speranța că vor face împreună „alișverișuri“ se interesa prin el cu privire la posibilitățile de a cumpăra ceară și șaftiane de la Vidin. Ibidem, nr. 7, p. 33, 160, 215.

⁷⁵ Ibidem, nr. 7, p. 65—66, 70—71, 81, 88.

din Rîureni, expedia la rîndul său la Veneția blănuri, misade de șoareci, cozi de nură și comanda la Sibiu lacăte, porțițe de sobă, semințe de zarzavaturi ș.a.

Un capitol însemnat în activitatea casei de comerț N. Paciura îl constituie relațiile sale cu o serie de negustori și boieri din Pitești. Printre aceștia, Gheorghe Steriopol (înrușit cu Paciura), care în 1814 devine medelnicer, se ocupa cu negoșul de cereale, deși Paciura îl avertiza că la Sibiu nu va avea „pricopsală”. Steriopol, care după Paciura „poartă pe umerii săi întreaga Macedonia”, era rugat de acesta să obțină de la ispravnici o poruncă, „pentru ca Dincă Brătianu⁷⁶ din Tigveni să fie luat de guler, deoarece purtarea sa necinstește tagma cuconașilor din Argeș”⁷⁷.

Prin intermediul lui Paciura, Steriopol cumpăra cai de la Cluj, comanda la Sibiu talgere pentru muzică, tulumbă, lumînări, șireturi pentru canapea și scaune, untdelemn franțuzesc ș.a. și îi înlesnea rudei sale din Sibiu gășirea unui conac, în care să fie găzduit cu soșia sa, „care dorește să revadă sfînta Valahie”.

Anastasia, hotnogul din Pitești, aducea la Sibiu pentru vînzare mișe și monede vechi turcești, se interesa de preșul hîrtiei de Orlat și vindea pentru casa lui Paciura butoaie cu vin de Drăgășani; Trandafir Profiriu cu care Paciura se simșea unit sub deviza „mai bine șoimu într-o zi decît cioară într-un an, din cauză că noi sîntem macedoneni”⁷⁸, îl ajuta pe compatriotul său să-și vîndă coasele în acest oraș.

Grigore Drugănescu din Pitești și mai mulți negustori bucureșteni își trimiteau fiișele la mînăstirea din Sibiu pentru învățatură, plătiind 1.000 groși anual de persoană, plus 8 fuși cafea și 8 fuși zahăr, iar comisul Alexandru Caragea din același oraș se abona, prin Paciura, la ziarul grecesc „Telegraful”, editat la Viena de către Dimitriu (medicul Dimitrie Alexandridis)⁷⁹.

Corespondenșă casei N. D. Paciura — întreținută în unele perioade cu ajutorul a 4 grămășici, recrutați din Viena, București, Isenovatz — ne înfășeșază condișiiile în care își desfășura ea activitatea, precum și dezvoltarea relașiiilor sale comerciale întinse pentru vremea aceea, pe piașă internașională. Această corespondenșă mijlocește cunoașterea agenșilor purtători ai schimburilor economice și a rolului lor în dezvoltarea relașiiilor capitaliste. Cei mai mulți dintre ei, emigrași din sudul Dunării, în special din Macedonia, din cauza haraciului turcesc și a creditorilor care îi urmăreau, se așezau pe lîngă un negustor compatriot, la care își făceau ucenicia în practica negustorească. După o perioadă de practică acești emigrași întemeiau negoșuri independente cu prăvălii, case comerciale, contoare, pătrunșînd cu timpul în rîndurile clasei feudale prin obșinerea unor titluri de nobleșe (baroni), dacă erau supuși austrieci, sau prin parcurgerea rapidă a ierarhiei rangurilor de boierie, dacă se aflau pe pămîntul Țării Romănești. Ascensiuni de acest gen au făcut: baronul Constantin Belu din Bucu-

⁷⁶ Dincă Brătianu zăbovea de doi ani cu achitarea unei datorii de 63 florini noi pentru 12 talere de cositor cu numele gravat, comandate de el la Sibiu.

⁷⁷ Ibidem, nr. 4, p. 14—15; nr. 57, p. 52—53; nr. 5, p. 93.

⁷⁸ Ibidem, nr. 57, p. 301.

⁷⁹ D. Russo, *Studii istorice greco-române*, vol. II, Buc., 1939, p. 389.

rești, frații baroni Gheorghe și Constantin Sachelarie din București (sudii austrieci), baronul N. Nitta, marele vistiier Ioan Moscu și mulți alți negustori, pe care Paciura se grăbea să-i felicite atunci când urcau treptele ierarhiei feudale. Când vreunul din ei se afirma și prin alte calități decât cele negustorești — cum se pare că a fost cazul cu Alecu Belu, fiul marelui logofăt bucureștean — Paciura exclama încântat „să vadă baronii < cei autentici > că Macedonia nu produce [numai] ceapă și usturoi“, în timp ce despre alți negustori boieriți, ca Ioan Băluță din Craiova, scria că, „deși și-a cumpărat slugeria, este tot bogasier sau boltaș din Craiova“. În aceste aprecieri era exprimată tendința mai generală a negustorilor vremii de a-și depăși condiția lor socială. Iar acolo unde nu era posibil, ei mimau felul de viață al clasei feudale. Astfel, Paciura ruga pe Constantin T. Ladă din București să se intereseze pentru a i se confecționa „o giubea elegantă, ca să mă pot umfla ca expeditor al lipscanilor; giubeaua să fie din postav franțuzesc sau englezesc, care să aibă înfățișarea boierească, căptușită cu malteh și citarea de Brusa“, astfel încât să poată „face impresie“; el comanda de la București ghetete de Constantinopol „cu 3 1/2 peceți“, fes „cifte caic“ ș.a. Paciura angaja pentru fetița sa „clavier-meister“, îi comanda de la Viena abecedare franțuzești, iar pentru soția sa mobile, obiecte de îmbrăcăminte de la Viena, un „Erotocrit“ de la Constantin Ghica, fratele banului.

Negustorii cu un stagiu mai vechi în boierie abandonau negoțul cu mărfuri, îmbrățișând negoțul de monede, care, în concepția lor, răsfrângea ceva din calitatea metalului „nobil“. În ce privește „acuratetea“, negoțul de monede nu s-a deosebit în practică de negoțul cu mărfuri, însă a deschis posibilitatea unor „ciștiguri peste noapte“, a acumulării de bogății fără un efort prea mare.

Documentele noastre care vorbesc despre speculațiile monetare ale negustorilor-boieri dezvăluie nu numai procesul de întrepătrundere dintre cele două clase sociale, ci și un important capitol din istoria monetară. Din ele cunoaștem marea diversitate de monede care circulau atunci, valoarea și raporturile dintre ele și în general circulația metalului prețios dintr-o țară în alta, formele multiple ale comerțului de bani, agiotaj, viramente, compensații, împrumut, negocieri de polite etc.

Documentele ne informează și despre alte ramuri de activitate. Astfel, zecile de mii de coase aduse de la Viena pentru Țara Românească, precum și grânele vândute de negustorii din Țara Românească în Transilvania permit să se deducă gradul de dezvoltare a economiei cerealiere, cu toată frînarea ei de către monopolul turcesc. Gheorghe Papadimitriu Duca și comp. din București avea contract în 1816 cu magistratul din Sibiu pentru livrarea unei cantități însemnate de grâne, iar Paciura nu uita să amintească autorității municipale din Sibiu meritul domnitorului Caragea de a nu fi lăsat populația din Transilvania să moară de foame în timpul crizei de cereale din 1814.

Din documente luăm cunoștință despre intrarea în circuitul pieței internaționale a unor sate din Țara Românească, de exemplu, Slătioara, Sfînțești, Stoicănești ș.a., a căror producție de lînă era căutată pînă la Viena.

Prețioase informații aduc aceste documente și pentru istoria transporturilor, istoria sanitară, istoria învățămîntului și a educației, istoria orașului București, istoria relațiilor strînse dintre orașele Țării Românești și orașele din Transilvania.

Din comisioanele și serviciile pe care le făcea N. D. Paciura corespondenților săi din Țara Românească reiese nu numai rolul său de agent comercial, care înlesnea circulația mărfurilor și a monedelor în zona centrală și sud-est-europeană, ci și rolul său de difuzare a cărților, ziarelor, informațiilor politice. Astfel, în 1813 el îi scria lui Hagi Ianuș că „vești bune cu privire la Napoleon (în sensul înfrîngerii acestui „tiran al lumii“, față de care își exprima neconținut averșiunea) sînt foarte multe, însă ele n-au fost încă traduse în limba greacă, spre a fi trimise la Craiova“. El îi informa pe corespondenții săi despre mersul războiului, despre peregrinările lui Caragea și ale suitei sale pe la Sibiu, Timișoara, Geneva și Pisa, precum și pe boierii din suita fostului domnitor despre evenimentele din Țara Românească. Paciura abona pe unii din corespondenții săi la ziarul grec „Telegraful“, le trimitea cărți din Viena și Buda. În 1813 el îi trimitea lui Eustatie Iconomu din Rîmnic un „calendar valah“, în 1818 comanda la Buda — „căci la Blaj ele sînt tipărite de uniți“ — trioduri, evanghelii, mineie, evhologhii pentru logofătul Ștefan Belu din București, care dorea să le doneze bisericii din Rîmnic. În 1819 îl informa pe nepotul său, Stavri Titopol, care se afla cu afacerile negoțului pe la Brătești (lîngă Tîrgoviște), despre prețul cărților, a bucaavelor și a isopiilor, a psaltirilor, ceasloavelor, catavasierelor și liturghiilor. La rîndul său, Paciura cerea corespondenților săi informații politice. La 26 aprilie 1816 Paciura îl ruga pe Papazoglu din București să-i comunice „dacă este adevărat că miercuri după Paște era să se facă revoluțion împotriva conducerii, boierilor și negustorilor de seamă și dacă au fost întemnițați peste 200 de conspiratori“⁸⁰ și îl sfătua totodată să ascundă bine banii, „deoarece conspiratorii îi vor jefui pe negustori pentru groși“. La 3 mai îi scria lui Papazoglu că s-a bucurat cînd a auzit că au fost prinși conspiratorii. În sfîrșit, la 12 mai îi scria că l-a mîhnit foarte mult conspirația de la București și îl îndemna din nou să nu țină în casă banii, ci într-un loc secret⁸¹.

Nicolae D. Paciura, ca și negustorii despre a căror activitate aflăm din documentele rămase de la el, au contribuit la răspîndirea bunurilor de cultură materială și spirituală în limitele zonei în care și-au desfășurat activitatea comercială. Totodată, prin ocupația lor, ei au contribuit la dezvoltarea relațiilor capitaliste și prin urmare la descompunerea orînduirii feudale în țările române.

⁸⁰ A. Oțetea, *Complotul Mihail Gross*, în „Emlékkönyv Kelemen Lajos szilletsének myolcvanadik évfordulojára“, Tud. könyvkladó Kolozsvár, 1957, p. 497—507.

⁸¹ Arh. St. Sibiu, fond Compania greacă din Sibiu, reg. nr. 6, p. 276—278, 286, 292.

A IX-A CONFERINȚĂ INTERNAȚIONALĂ A MESEI ROTUNDE A ARHIVELOR, Londra 1965

A IX-a Conferință internațională a Mesei Rotunde a Arhivelor s-a ținut la Londra în zilele de 19—21 aprilie 1965.

Au participat, în afară de țara noastră, delegați din următoarele țări: Belgia, R. S. Cehoslovacă, Danemarca, Finlanda, Franța, R. D. Germană, R. F. Germană, Haiti, R. S. F. Iugoslavia, Iran, Israel, Italia, Luxemburg, Malaiezia, Olanda, R. P. Polonă, Portugalia, Spania, Suedia, Turcia, U.R.S.S., Statele Unite ale Americii, Regatul Unit al Marii Britanii, Vaticanul.

A participat și cite un delegat din partea U.N.E.S.C.O.-ului și a Consiliului internațional al Arhivelor.

Subliniem prezența la conferință a octogenarului arhivist Charles Braibant, Director general emerit al Arhivelor naționale ale Franței, fondatorul Mesei Rotunde a Arhivelor și a lui Etienne Sabbe, Arhivistul general al regatului Belgiei și președintele Consiliului internațional al Arhivelor.

Conferința a avut la ordinea de zi discutarea următoarelor probleme:

- clădirile pentru arhive
- instrumente noi de lucru în arhive
- funcționarea Mesei Rotunde.

Prima ședință de lucru a conferinței a fost consacrată discutării uneia din problemele propuse și anume aceea a construcțiilor de clădiri pentru arhive.

Lucrările conferinței au fost deschise de Charles Braibant în calitate de președinte, care, după ce a vorbit despre dezvoltarea acestei instituții înființată în 1953 și sportul adus pe scară internațională nu numai în domeniul arhivisticii ci însăși științei istorice mondiale, arhivele unei țări fiind considerate „memoria națiunii”, a apreciat că arhiviștii, strinși în jurul Mesei Rotunde, vor contribui la elucidarea unor probleme în ce privește păstrarea și folosirea arhivelor printre care și aceea a construirii de clădiri pentru arhive, problemă foarte importantă astăzi căci așa cum s-au exprimat majoritatea delegaților, asistăm la o creștere, deosebită a volumului de arhive.

În soluționarea acestei dificile probleme emeritul arhivist francez consideră că unele țări au adus prin răspunsurile trimise din timp secretariatului Conferinței un aport prețios și citează printre acestea România și U.R.S.S. Consideră că în România, Arhivele Statului au întreprins o acțiune foarte bună și anume de a obliga prin lege pe creatorii de arhive (instituții și întreprinderi) să-și păstreze în bune condițiuni arhivele prevăzându-se printr-un normativ, inițiat de Direcția Generală a Arhivelor Statului, date precise asupra modului în care trebuie să-și construiască un depozit pentru arhivele lor.

În rîndul vorbitorilor care au urmat, delegația noastră a luat cuvîntul dînd mai largi explicații asupra metodei care se aplică la noi și prin care se soluționează în mod just, problema depozitelor de arhive care în alte țări cade numai în sarcina Arhivelor Statului.

Directorul adjunct al Arhivelor naționale ale Suediei Olaf Jagerskiöld, a prezentat un interesant referat susținut de planuri privitor la noua construc-

ție pentru Arhivele naționale ale Suediei, situată în pământ sub un munte de granit. Acest gen de depozit ca și acela propus de alți arhiviști, sub forma unui turn cu multe etaje și fără nici o fereastră a fost criticat de unii arhiviști mergându-se pînă acolo că delegatul Italiei Lombardo Miar, a condamnat acest fel de clădiri pentru oricine care ar obliga pe arhiviști să lucreze lipșiți de lumina soarelui. În Franța, a arătat Guy Duboscq, inspectorul general al arhivelor, pentru soluționarea problemei depozitării avalanșei mereu crescînde a arhivelor față de care depozitele Arhivelor naționale și departamentele sînt insuficiente, se preconizează înființarea unor depozite secundare situate în preajma Parisului în care să se depoziteze arhivele ministerelor și instituțiilor mari constituind o cetate a arhivelor interministerială.

De administrarea acestei „cetăți a arhivelor” ar trebui să se ocupe ministerele și instituțiile respective, iar de partea tehnică și științifică Arhivele Naționale.

G. A. Belov, Directorul general al Arhivelor de Stat din U.R.S.S. a arătat că în țara sa se dă o mare atenție construcției clădirilor pentru arhive. Din 1957 pînă în 1964 s-au construit în U.R.S.S. 38 clădiri pentru Arhivele de Stat, iar altele 20 sînt în curs de a fi terminate. În privința rafturilor cu care sînt amenajate noile construcții, Belov arată că s-au prevăzut rafturi tip compacte cîștigîndu-se prin acest sistem mult mai mult spațiu de depozitare.

Dată fiind importanța construcției de clădiri pentru arhive în vederea păstrării materialelor documentare și întrucît nu în toate țările mai mult sau mai puțin dezvoltate sînt indicate aceleași construcții, trebuie să se țină seama de condițiile de climă, apoi de cantitățile de materiale documentare și starea lor de prelucrare și s-a preconizat înființarea unui centru de documentare pentru construcția de clădiri pentru arhive sub egida U.N.E.S.C.O.-ului.

În atribuțiile acestui centru intră studiul problemelor ce se pun și trebuie rezolvate în mod deosebit în țări diferite în funcție de specificul împrejurărilor de care trebuie să se țină seamă, adică de dezvoltarea istorică, condiții geografice, vechimea și cantitatea materialelor documentare etc.

Din discuțiile purtate cu privire la problema introducerii în arhive a mecanografiei în elaborarea instrumentelor de informare, s-a putut constata că în general toți arhiviștii sînt preocupați, datorită creșterii folosirii materialelor documentare, măririi volumului de arhive și ritmului rapid al progresului științific și tehnic, să găsească mijloace și metode noi de informare întrucît cele tradiționale sînt insuficiente. Deocamdată nu s-a putut ajunge decît la concluzia că la baza oricărui instrument de lucru valabil pentru cercetarea științifică nu poate sta decît munca umană. Mecanizarea poate fi aplicată doar la selectarea indicilor sau a fișelor perforate după un clasificator întocmit în prealabil dar nici de cum la întocmirea unui indice pe probleme. Exemplul arătat de Etienne Sabbe, arhivistul general al Belgiei, a fost concludent: făcîndu-se experiența cu mijloace mecanice arhiviștii au constatat că s-a utilizat și mai mult timp și lucrarea respectivă nu a fost la nivelul științific.

Asupra acestei dificile probleme nu s-a putut ajunge la nici o soluție pe plan internațional mai ales cînd este vorba de prelucrarea în conținut a materialelor documentare atît de variate pornind de la vechile documente scrise pe pergament. Nu se poate compara folosirea mijloacelor mecanografice în statistică sau în administrație cu folosirea științifică a arhivelor. O mașină electronică poate face o cercetare bibliografică dar una arhivistică nu. În încheierea discuțiilor asupra acestei probleme Sabbe a arătat că adaptarea mijloacelor mecanice la întocmirea de instrumente de lucru este încă o problemă insolubilă și prin urmare mintea umană, creierul arhiviștilor stă încă la baza tuturor lucrărilor de arhivă.

Ultima zi a Conferinței a fost dedicată discutării problemei îmbunătățirii în viitor a funcționării Mesei Rotunde. Asupra acestei probleme s-au purtat discuții contradictorii și nu s-a putut ajunge la adoptarea unor măsuri concrete. S-a hotărît ca ulterior, Comitetul executiv să concretizeze diferite propuneri și să fie comunicate țărilor membre ale Consiliului Internațional al Arhivelor.

S-a fixat ca cea de a X-a Conferință Internațională a Mesei Rotunde să aibă loc în 1966 la Washington.

În programul Conferinței au fost incluse și vizitarea unor depozite de arhive, a unor expoziții, de documente și manuscrise, biblioteci și muzee precum și a unor monumente istorice situate în orașul Londra sau alte localități ca Oxford, Heryort, Hatfield și St. Albans.

Cum era și firesc, atenția noastră a fost îndreptată spre vizitarea expozițiilor de documente, a depozitelor de arhivă sau de biblioteci.

La sediul Arhivelor Statului din Londra (Public Record Office) a fost organizată o expoziție în care erau expuse documente mai deosebite privitoare la istoria țărilor participante la Conferință. Între acestea era expusă și o scrisoare cu data de 7 martie 1604 a lui „Stefanio Bogdan Despot” către regele Angliei James I prin care îi cerea sprijinul pentru recăștigarea tronului. Tot la Arhivele Statului din Londra am vizitat câteva depozite, laboratoare de recondiționare a documentelor deteriorate de-a lungul anilor, sălile de studii etc. În arhivele Angliei se găsesc multe documente privitoare la istoria țării noastre. Unele din perioada 1432—1601 au fost recent publicate într-un volum. În laboratorul de restaurare, documentele vechi scrise pe pergament erau recondiționate folosindu-se pergament din piele de oaie, iar pentru documentele scrise pe hîrte o țesătură de mătase. Ni s-a spus că pentru documentele importante evită folosirea materialelor sintetice deoarece există teama că acestea ar putea dăuna în viitor documentelor.

Arhivele Statului din Anglia pun la dispoziția cercetătorilor, pentru folosirea științifică, materialele documentare pînă în anul 1918. Cercetătorii au la dispoziție în sălile de studii pe lângă inventare, majoritatea tipărite, cu indici, pe persoane și materii și diferite ghiduri.

Tot în cadrul programului, s-a vizitat Muzeul britanic (British Museum), înființat în 1753, care, pe lângă sălile de expoziție în care sînt expuse piese istorice de mare valoare din vechiul Egipt, Mesopotamia și Grecia, dispune de o mare bibliotecă și de colecții de manuscrise, hărți și planuri, stampe, medalii, filatelie, deosebit de valoroase. Astfel Muzeul britanic, cuprinzînd Biblioteca Națională, Muzeul Național de antichități și etnografie, colecțiile de manuscrise, stampe, numismatică și filatelie este una din cele mai importante și bogate instituții de acest fel din lume.

Aici s-a vizitat expoziția privitoare la Dante de la a cărei naștere se împlinesc anul acesta 700 ani. Aici erau expuse ediții rare din opera lui Dante, manuscrise pe pergament înflorate cu artistice miniaturi ale operei care circulau în sec. al XIV-lea și al XV-lea etc.

La Oxford s-a vizitat marea bibliotecă Bodleiană care posedă pe lângă cele cinci milioane de cărți din care multe incunabile, unicate în lume, o bogată colecție de manuscrise.

La Hertfort s-a vizitat vechiul palat — locuință particulară a lordului Salisbury, unde, pe lângă obiecte de artă, erau expuse și importante manuscrise, între care unul din 1270 din Paris, hărți pe pergament, între care o hartă polară din 1578 etc.

S-a mai vizitat și expoziția de documente și manuscrise vechi din vechea sală a corporațiilor Londrei (Guildhall) în care cel mai vechi document expus era din 1067 de la Wilhelm Cuceritorul, apoi un manuscris pe pergament cu desene aurite din 1215, un registru conținînd corespondența cu ambasadorul rus din 1613, autografe ale lui Shakespeare etc.

★

Modul cum a fost organizată conferința și cum s-au purtat discuțiile în cadrul ședințelor de lucru, a răspuns scopului fixat încă de la înființarea acestei instituții internaționale, acela de a contribui la stringerea legăturilor dintre arhiviștii din diferite țări, la un schimb de experiență cu caracter instructiv și de a deschide calea soluționării în mod științific a unor probleme arhivistice pe plan internațional.

I. MARCUȘ,
GH. UNGUREANU

EXPOZIȚII DE DOCUMENTE *

Arhivele Statului, dispunând de un fond important de documente participă din ce în ce mai mult la viața culturală a țării, ocupîndu-și locul convenit în cadrul propagandei de partid și de stat, în cadrul activității de educare comunistă a maselor largi de oameni ai muncii.

Între numeroasele acțiuni inițiate în ultimul timp de către instituția noastră, expoziția documentară poate fi considerată forma cea mai accesibilă de folosire și popularizare a tezaurului istoric al țării și a activității arhiviste, cu scopul de a informa — instrui și educa — și de a crea o opinie cuprinzătoare în ceea ce privește grija pentru materialele documentare.

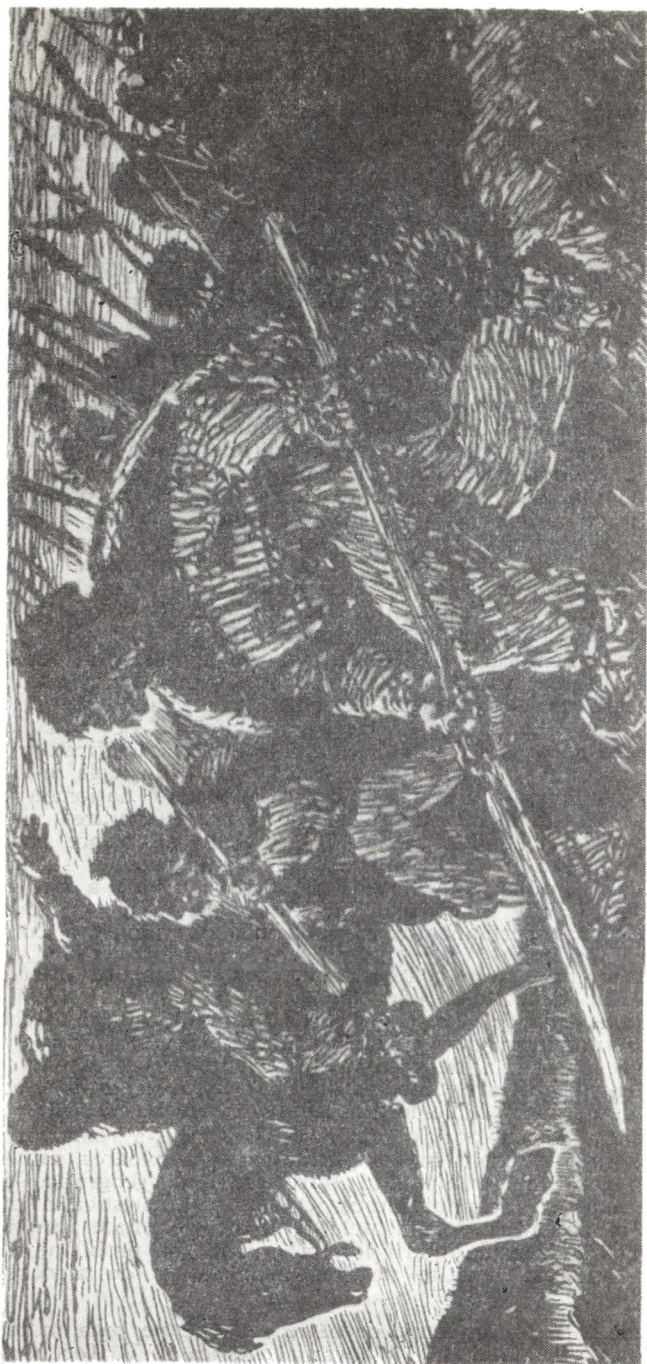
În cronică de față ne propunem să prezentăm câteva din expozițiile documentare, organizate în cursul anului precedent și care, pe de o parte, au evocat evenimente importante din trecutul de luptă al poporului, iar, pe de alta, personalități marcante ale vieții sale culturale.

Cu prilejul comemorării a 180 de ani de la răscoala populară de la 1784, condusă de Horea, Cloșca și Crișan, în ansamblul de manifestări desfășurate în întreaga țară, expozițiile de documente inaugurate de către Serviciile regionale din Cluj și Tg. Mureș s-au bucurat de buna apreciere a cetățenilor din aceste orașe. Faptul ne îndreptățește să afirmăm că expozițiile și-au atins scopul propus: de a cinsti unul din cele mai însemnate momente din lupta poporului român pentru libertate națională și socială; de a prezenta câteva date referitoare la cauzele, desfășurarea și reprimarea singeroasă a răscoalei iobagilor de la 1784, precum și despre ecoul puternic pe care l-a avut marea răscoală în sinul țărânimii române și maghiare din regiunea Mureș. Totodată aceste expoziții au avut darul de a fixa în memoria vizitatorilor zilelor de azi — constructori ai socialismului — coordonatele pe care se conturează și permanentizează imaginea și numele conducătorului ei, Horea.

Expozițiile amintite au inclus documente aparținente unor fonduri și colecții păstrate în depozitele Arhivelor Statului din Cluj (Arhiva familiei Kemény, Comitatele Alba de Sus, Cluj, Turda, Scaunul Odorhei, Arhiva minieră a Tezaurariatului transilvan etc.) și din Tg. Mureș (Scaunul Mureș, Magistratul orașului Tg. Mureș, Colecția de documente privitoare la răscoala lui Horea) reprezentative pentru ilustrarea momentului istoric prezentat. În acest fel ele au scos în relief numeroase probleme și aspecte generale ale răscoalei.

Menționăm că, dacă expoziția organizată la Cluj s-a remarcat prin materiale care au oglindit răscoala în complexitatea și amploarea sa, expoziția de la Tg. Mureș a localizat evenimentul între granițele geografice ale fostului comitat Tirmava unit cu Scaunul Mureș. O altă caracteristică a expoziției de la Cluj, constă în aceea că documentele au fost prezentate nu într-o ordine riguros cronologică în sensul datării lor, ci grupate pe probleme. Astfel aranjate, exponatele au fost însoțite pe lângă explicațiile de rigoare, de texte

* Cronică de față s-a întocmit de către redacție pe baza materialelor trimise de Gh. Balica, Al. Matei, L. Moldovan, I. Ranca și V. Teodorescu.

Răscoala

de Gh. Adoc

cu aprecieri asupra răscoalei, extrase din operele celor mai reprezentativi istorici români, clasici și contemporani. În totalitatea ei expoziția a oferit vizitatorilor — așa cum afirma unul dintre ei — posibilitatea de a păși din legendă în... istorie, ceea ce denotă o concordanță deplină între forma atractivă de prezentare și conținutul dens de date și idei.

Este interesant că prima grupare de documente a marcat acțiuni și evenimente care au premers răscoala. Edificator ne apare urbariul din 28 septembrie 1763 privind moșiile familiei Banffy din Roșia și Turea, în care este făcută consemnarea țăranilor fugiți și a slujbelor prestate de iobagii și jelerii de pe moșia Roșia, comitatul Alba.

Tot atât de semnificativă este și scrisoarea de obligație potrivit căreia, 5 iobagi și jeleri din Ompoița, minăți de griji și nevoi cumpără pe datorie de la baronul Simion Kemény, comitele suprem al Comitatului Alba de Sus (legându-se chezași unul pentru celălalt), 36 găleți de porumb în condiții extrem de grele; achitarea întregii sume cuvenite pînă la sărbătoarea bobotezei a anului următor (documentul este datat 7 iulie 1781) și prestarea unei zile de slujbă cu palma pentru fiecare găleată de porumb cumpărată în cursul anului curent. La fel de apăsătoare erau pentru țăranii iobagi, în afara greutăților și abuzurilor din partea nobilimii, numeroasele obligații fiscale, către stat. Ilustrative au apărut documente ca: tabelul privind repartiziile pe comitate a impozitului pe anul militar 1758—1759; lista întocmită de comitatul Cluj, la 10 noiembrie 1756, listă ce stabilea cantitățile de grâu, fin și ovăz pe care satele de pe cuprinsul acestuia sînt obligate să le dea pentru nevoile armatei; de asemenea, scrisoarea judeului suprem al nobililor, Gheorghe Iosa, adresată la 1 iulie 1784 din Baia de Jos, comitelui Ludovic Kálnoki și Tablei continue a comitatului Turda. Motivînd întîrzierea construcției grajdului și a casei de incartiruire pentru armată, judele arată că, poporul contribuabil clădește casa de incartiruire și grajdurile, dă contribuție în natură, prestează cărăușie și își slujește și stăpînul feudal fără plată, trăind în cea mai mare mizerie, așa încît pentru a putea suporta toate sarcinile, nu trebuie stors decodată.

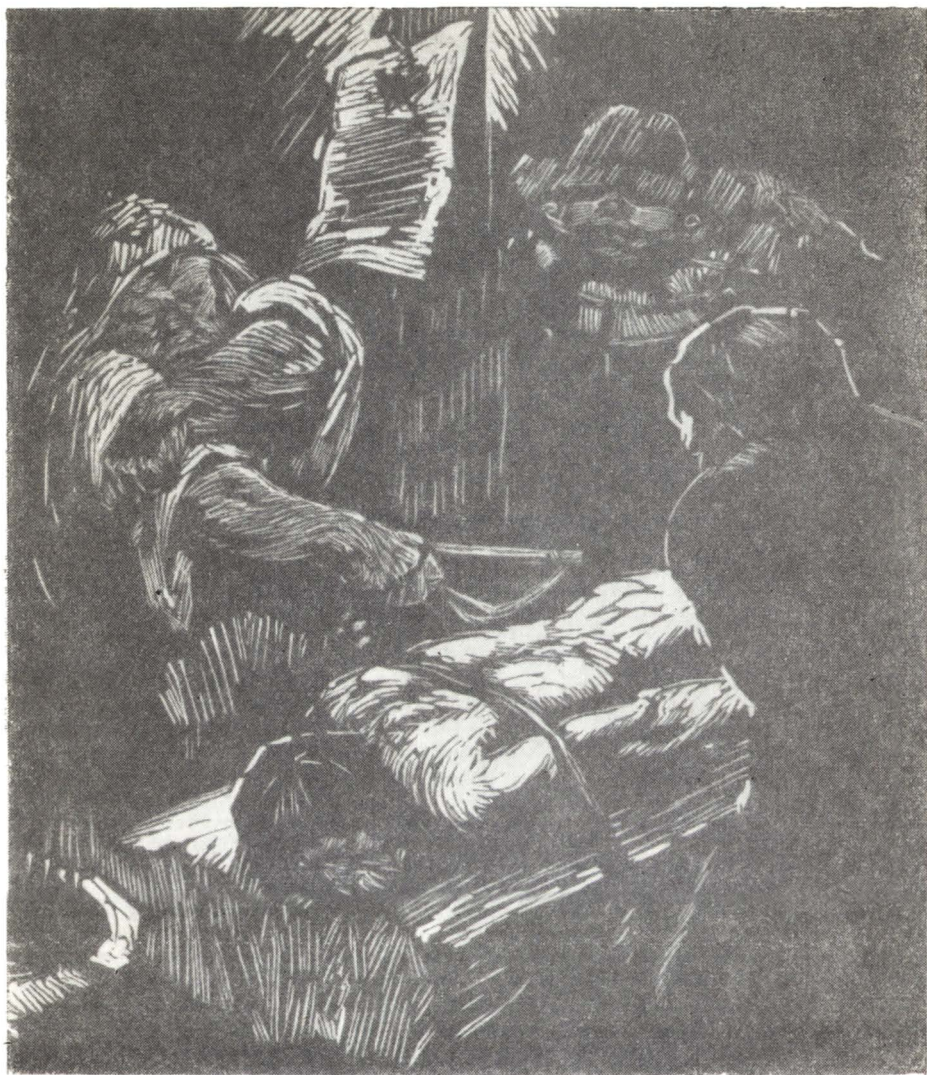
Reprezentative ne apar pentru prevestirea marelui eveniment însemnările — din registrul adunărilor generale ale comitatului Cluj datate 27—30 ianuarie 1761 — cu privire la măsurile de pază luate de adunarea generală împotriva „tulburărilor românilor”.

În continuare, expoziția a prezentat documente despre incidentul de la Cîmpeni. De semnalat că începînd din această perioadă (octombrie 1784) în actele emise de către organele oficiale, — cum ar fi comitate, Tezaurariatul transilvan sau Camera aulică — începe să apară tot mai des numele lui Horea, care se impune din ce în ce mai mult ca unul din fruntașii luptei pentru dreptate a iobagilor din Munții Apuseni. Expoziția de la Cluj a prezentat primul dintre documentele conținînd numele lui Horea, și anume raportul Tezaurariatului transilvan din 19 octombrie 1782, înaintat Camerei aulice de la Viena, în care se arată că Nicula Urs, numit Horea din Albac — „cunoscut ca unul din inițiatorii tulburărilor de la Cîmpeni” — a strîns bani și a plecat cu cîțiva tovarăși de ai săi la Viena pentru a se plînge la curte.

Alte documente vorbesc despre Horea și acțiunile întreprinse de el în următorii doi ani, etapă de intense pregătiri și frămîntări.

Foarte găitoare, prin felul în care caracterizează starea de spirit în preajma izbucnirii răscoalei, este scrisoarea judeului nobiliar Gh. Gaman din 23 august 1784, adresată judeului suprem al nobilimii din plasa de sus a comitatului Turda, Gh. Iosa. Gh. Gaman își încunoștiințează superiorul că locuitorii satului Cipăieni au plecat la Alba-Iulia din cauză că numai vor să dea bucate și nici să-și mai slujească domnii. Judele nobililor își exprimă îngrijorarea că dacă țăranii vor primi încurajare la Alba, toată plasa îi va urma.

Rînd pe rînd, în vitrine au fost expuse documente care jalonează desfășurarea răscoalei și urmările acesteia pentru viața țăranilor iobagi și, în general, pentru întreaga societate transilvană. Dintre acestea menționăm relatarea asupra succesiunii evenimentelor răscoalei — începînd cu ziua de 21 octombrie

Răsplata iobagilor

de Gh. Adoc

și pînă la 25 noiembrie 1784 (data actului) — făcută de un participant la ședința Guberniului. Din cuprinsul documentului respectiv se desprind amănunte legate de fuga nobililor din Deva, de ridicarea la Mesteacăn a unui „crai” al românilor, de drumul parcurs de răsculați, localitate cu localitate cu toate cele ce s-au petrecut în fiecare loc, de dorința răsculaților de a nimici întreaga nobilime. Bine venită ne-a apărut expunerea de materiale recent descoperite, care aduc elemente noi despre unele aspecte cunoscute mai de mult. Astfel menționăm scrisoarea din 16 noiembrie 1784 adresată comitatului Odorhei de Tabla continuă a comitatului Tîrnava, în care se face precizarea revelatoare pentru înțelegerea justă a unuia din mobilurile de seamă ale răscoalei: căpeteniile ei vorbeau țăranilor răsculați — așa cum se subliniază în scrisoarea amintită — despre aceea că: „Transilvania fiind a lor din vechime, trebuie s-o ia în stăpînire”. O serie de documente atestă că răscoala de la 1784 a cuprins un teritoriu larg amenințînd să se întindă în întreaga Transilvanie. Între acestea remarcăm raportul Tezaurariatului transilvan din 24 noiembrie 1784 înaintat Camerei aulice. Exprimîndu-și îngrijorarea pentru extinderea răscoalei în domeniul Hunedoarei autorul actului arată că focul a trecut pe celălalt mal al Mureșului, ca și pe Criș. În același raport se mai relatează că, potrivit informațiilor primite de la locuitorii satului Bătrîna — sat de graniță cu Banatul, s-ar părea că răscoala s-a extins și acolo. În scrisoarea din 23 noiembrie 1784 adresată Tablei continue a comitatului Odorhei unit cu Scaunul Ciuc și Gheorghieni de către Tabla continuă a comitatului Trei Scaune unit cu districtul Birsei și comitatul Alba de Sus se consemnează izbucnirea răscoalei în comitatele Zarand, Hunedoara și Alba, întinderea ei prin Trascău pînă la Florești lîngă Cluj, trecerea ei peste cordonul militar de la Hațeg pînă la Meseș.

Acțiunile nobililor, ordinele și măsurile luate de împărat și autorități, prinderea și predarea conducătorilor răscoalei au fost, de asemenea, bine prezentate în expoziție.

Ultimele documente expuse au subliniat faptul că țăranimea a păstrat vie imaginea tulburătoarelor evenimente din 1784 și nu s-a resemnat ci dimpotrivă a continuat să lupte pentru drepturile sale.

Pentru întregirea materialului documentar în scopul ilustrării complete a problemelor propuse, expoziția a prezentat: reproduceri după stampe originale contemporane, cum ar fi scena prinderii lui Horea și Cloșca realizată de Iohann Martin Will; reproduceri după portretele conducătorilor răscoalei, executate, la dispoziția guvernatorului Transilvaniei S. Bruchenthal, după natură, în închisoarea de la Alba-Iulia, de către consilierul artistic al acestuia, Iohann Martin Stock; bustul lui Horea, sculptat în lemn de N. Kruck; principalele lucrări ce s-au scris despre răscoala de la 1784.

Expoziția de la Tg. Mureș a grupat documente în funcție de probleme ca: situația țăranimii din comitatul Tîrnava unit cu Scaunul Mureș înainte de răscoală, frămîntări țăărănești pe timpul răscoalei; reacția nobilimii; reprimarea și urmările răscoalei. Documentele prezentate, semnificative și, în mare parte, inedite, arată că masele populare din această regiune erau gata pentru a lua parte la răscoală și așteptau cu înfrigurare, extinderea ei și în ținuturile lor.

Remarcăm, între exponate raportul, din 3 decembrie 1784 al comandantului cetelor de nobili din acest comitat în care, se relevă că toate satele sînt pregătite și așteaptă numai momentul potrivit să procedeze cu nobilii așa cum au procedat iobagii din Zarand, Hunedoara și Alba-Iulia, sau cel din 10 decembrie 1784 care informează că, de la Adămuș pînă la Singeorgiu de Pădure, iobagii din satele românești s-au înarmat și sînt gata să pornească împotriva nobililor, că în localitățile Iernut, Ogra, Lechința, Iceland și Luduș răscoala țăranilor poate izbucni în orice moment.

Interesante sînt și documentele ce vorbesc despre refugiarea nobililor în orașul Tg. Mureș, despre măsurile luate de oraș, pentru preîntîmpinarea ata-

Horea își ascultă sentința

de Gh. Adoc

cului detașamentelor de răsculați, la îndemnul nobilimii înspăimântate pe care o adăpostea, constituirea taberei de la Gănești în scopul formării pichetelor de pază în locurile mai primejdioase. Protocolul taberei nobililor adunați la Gănești, care a fost expus în original, este o mărturie a samavolnicilor comise de nobilime.

În expoziție s-au mai aflat documente referitoare la legăturile existente între comitatul Tirnava unit cu Scaunul Mureș și comitatele vecine, de unde nobilii se informau reciproc asupra mersului rășcoalei și cereau sau se ofereau să dea ajutoare armate în contra țărănilor.

Expoziția a demonstrat în chip convingător că ecoul rășcoalei n-a fost stins prinuciderea conducătorilor, ci amintirea ei a neliniștit inimile nobililor în tot răstimpul dintre anii 1784—1848. Amintim ca revelatoare scrisoarea nobililor din Tg. Mureș din 24 februarie 1785, către comitatul Turda ce menționează că pădurea Săcădat de lângă Gurghiu era plină de răsculați bine înarmați și care în primăvară, urmează să-i atace pe nobili, sau raportul pretorului din Iernut din 29 mai 1786, în care se arată că la Sălcud țărăniul refuză să mai presteze slujbe, voină să plece la militărie în credința că așa vor primi pământ pe veci și vor trăi în pace pe pământul lor propriu fără să mai slujească la domni.

Alte expoziții documentare, asupra cărora ne-am propus să ne oprim, au fost organizate în cadrul festivităților prilejuite de împlinirea a 70 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu și Ion Creangă.

Printre numeroasele manifestări ieșene prilejuite de comemorarea morții lui Mihail Eminescu, la un loc de cinste s-a înscris și expoziția documentară organizată de Serviciul regional al Arhivelor Statului, în colaborare cu filiala Uniunii Artiștilor Plastici și Biblioteca Centrală Universitară care poartă numele marelui poet.

În afara documentelor originale aflate în depozitele Arhivelor Statului din Iași, expoziția a cuprins fotocopii după originalele aflate în fondurile documentare ale Direcției Generale a Arhivelor Statului, publicații și manuscrise aflate în fondurile Bibliotecii Centrale Universitare „Mihail Eminescu“, lucrări de artă plastică, extrase din opera poetului. Exponatele prezentate au redat aspectele cele mai semnificative din viața și activitatea poetului.

Seria documentelor a început cu mitrica pentru născuți și botezați în anul 1850 la biserica Adormirea maicii domnului din Botoșani, care, la 15 ianuarie a înregistrat nașterea lui Mihail, fiul căminarului Gheorghe Eminovici și al soției sale Ralu. Unele dintre documente au venit să arate adevărata situație materială a familiei lui Eminescu, infirmând încă o dată vechile teorii potrivit cărora căminarul Gh. Eminovici ar fi fost om cu avere, care ținea la Ipotesti o adevărată curte boierească. Jalba căminăresei Ralu Eminovici, din 2 iunie 1850, prin care cere Tribunalului din Botoșani să-i asigure zestrea și apoi să treacă la execuția datoriei ce o avea soțul ei față de Costache Hurmuzache sau reclamația ei, din 20 octombrie 1815, împotriva Smarandei Varlam de unde reiese că era bolnavă și locuia împreună cu copiii la o soră din Botoșani, sint edificatoare în acest sens.

Alte materiale, care au fost expuse, aparțin Bibliotecii Centrale Universitare. Acestea au reliefat activitatea desfășurată de Eminescu pe linia îmbogățirii fondului de cărți. Menționăm rapoartele cu recomandările poetului pentru achiziționarea unor documente și cărți rare, numeroase cărți vechi și manuscrise achiziționate de bibliotecă, în urma recomandărilor făcute, precum și manuscrisul gramaticii sanscrite, prelucrate de poet în timpul când deținea funcția de director al bibliotecii.

Scurta carieră de revizor școlar, din anul 1875—1876, a fost ilustrată prin mai multe circulare, acte cu rezoluții redactate de Eminescu, procese-verbale încheiate în urma inspecțiilor școlare. Datat la 24 august 1875, procesul-verbal încheiat la școala din Tansa — ca să nu dăm decît un exemplu — consemnează starea proastă a localului, frecvența scăzută a elevilor la cursuri,

lipsa de manuale școlare și materiale didactice, fondurile mici prevăzute în bugetul comunii pentru întreținerea școlii, toate acestea cauzate de „netrebnicia administrației comunale” care considera școala ca pe un „lucru de prisos”. În fața altei vitrine, atenția vizitatorilor a fost atrasă de emoționanta scrisoare din 12 ianuarie 1884, adresată lui Chibici — dovadă grăitoare a mizeriei în care se afla poetul la spitalul din Döbling „tratamentul pare a consta în mîncare puțină și proastă și în recludune... Foamea și demoralizarea, iată cele două stări continue în care petrece nenorocitul tău amic”.

Activitatea literară desfășurată de Eminescu a fost ilustrată prin publicații ale vremii, „Convorbiri literare”, „Timpul”, „Curierul de Iassi”, almanahul „Propășirea” și altele, numeroase ediții ale operei eminesciene antume și postume, diferite monografii și ediții critice, lucrări ale artiștilor plastici.

Întreaga expoziție a adus un prinos Luceafărului poeziei românești, acestui artist genial care și-a iubit poporul, i-a exprimat desăvîrșit nu numai aspirațiile, concepția despre lume și fericire, suferințele și bucuriile, dar și limba expresie nemijlocită a spiritului său. Această însemnare de prin anii 1869—1870 rămasă în manuscris, prezentată în expoziție, întregeste revelator personalitatea artistică a poetului. „Ce să vă spun! Iubesc mult acest popor, bun, blind, omenesc, pe spatele căruia diplomații croiesc charte și resbele, zugrăvesc împărății despre care lui nici prin gînd nu-i trece; iubesc acest popor care nu servește decît de catalici tuturor aceluia ce se înalță la putere — popor nenorocit care geme sub mărăția tuturor palatelor de gheață ce i le așezăm pe umeri”.

Expozițiile documentare închinată lui Ion Creangă au fost organizate la Iași în colaborare de către Arhivele Statului, Biblioteca Universitară și Filiala din Iași a Uniunii Artiștilor Plastici — și la București de către Direcția Generală a Arhivelor Statului. Ele au cuprins acte originale, fotocopii, publicații, lucrări de artă plastică, citate tipărite, extrase din operele lui Creangă sau din aprecierilor făcute asupra operei sale. Acestea toate, grupate pe activități, cronologic, s-au completat reciproc, reușind astfel să ofere vizitatorului imaginea reală, documentară, a vieții și activității scriitorului.

Rînd pe rînd, vizitatorul a întîlnit imagini din satul Humulești, prin intermediul unor fotocopii după litografiile de epocă precum și imagini prezentînd interiorul actual al casei părintești — azi muzeu memorial. „Hornul cu stîlpul de care era legată o sfoară cu motoci, prichiciul vetrei cel humuit”, cuptorul, vîrtelnița și în general interiorul sugerează mediul ambiant al copilăriei lui Creangă, așa cum reiese din monumentală sa operă „Amintiri din copilărie”. Documentele expuse vin să completeze și să precizeze anumite date. Astfel, documentul datat 15 ianuarie 1743, elucidează situația locuitorilor din poiana lui Buliga, mai tîrziu satul Humulești, care se opuneau să facă lucru boieresc călugărilor mănăstirii Secul, stăpîna acestor locuri ce avea dreptul să-și ia venitul „după obicei”. Expunerea acestui document ne arată situația reală a humuleștenilor și în ultimă instanță a familiei lui Creangă. Că Humuleștiul nu era sat răzășec — așa cum afirmă scriitorul — ci sat de clăcași și dijmași, cu oameni săraci care au cunoscut exploatarea nemiloasă și jaful arendașilor, avizi de îmbogățire precum și al unor dregători necinstiți și abuzivi, vine să ne ateste și jalba locuitorilor satului Humulești, adresată, la 27 decembrie 1849, Departamentul Treburilor Dinlăuntru. Prin aceasta ei cereau să fie despăgubiți de către clucerul Papadoglu, privighetorul ocolului, care le luase suma de 400 lei pentru a le asigura terenul de rezervă (fără a se achita însă de promisiune), bani „ce numai Dumnezeu știe cu cît struchin i-am închipuit”.

Unele expozate de la Iași vorbesc despre familia lui Creangă. Astfel catagrafia ținutului Neamț, pe anul 1829 a prezentat vizitatorilor pe membrii familiei lui David Creangă, printre care figura și Smaranda — mama scriitorului. Mărturia preotului din satul Prigoreni, dată Smarandei la 17 mai 1859, preciza că soțul ei Ștefan a Petrei Ciubotaru a murit în acel an, pe moșia Făcăuții și fusese înmormîntat la biserica din Prigoreni. A fost, de asemenea,

expus actul de cununie a lui Ion Creangă cu Ileana, fiica preotului Grigoriu de la biserica 40 de sfinți din Iași, act purtând data zilei de 23 august 1859. Conflictul ce l-a avut cu socrul său, cit și nedreptatea ce i s-a făcut de Decasterie, a fost ilustrată de cererea lui Creangă din 16 ianuarie 1860 prin care solicita mitropolitului să fie eliberat din arestul Decasteriei.

Numeroase documente prezentate în expozițiile din București sau Iași ilustrează perioada anilor de școală. Dintre acestea amintim catalogul de la Școala catihetică din Fălticeni, unde Creangă figurează ca elev înscris la 27 noiembrie 1854 precum și certificatul de școlarizare eliberat de catihetul Conta la 29 august 1855. Semnificativ pentru situația materială a familiei sale este cererea din 16 noiembrie 1855 adresată mănăstirii Neamțu de mai mulți elevi ce aflaseră că aceasta va înființa în târgul Neamț o școală cu internat. Aceștia, Zaharia Simionescu, Ion Bradul, Ștefan Popa și Ion Creangă, semina-riști la Socola, solicitau ca în școala nou înființată să fie primiți în rândul internaților, motivînd astfel: „Cercetînd și puterile părinților, dar nu i-am aflat în stare de a ne mai ajuta la învățatură tot cu a lor cheltuială”. Din timpul cînd a învățat la școala preparandală din Iași, s-a expus catalogul din anul școlar 1864—1865, de unde se vede că Ion Creangă a fost un elev eminent al acestei școli. Același lucru îl demonstrează și clasificarea elevilor din școală, întocmită de directorul T. Maiorescu, în 1864, în care Creangă ocupă primul loc.

Materialule documentare prezentate în aceste expoziții au scos în evidență unele laturi din strălucita activitate desfășurată de Creangă ca institutor. Astfel remarcăm procesul-verbal încheiat la 17 februarie 1868 de V. Măcărescu și Th. Codrescu prin care se opinia pentru numirea definitivă la clasa I-a secțiunea a II-a de la Școala primară Trei Erarhi, a institutorului Ion Creangă ce „și-a împlinit cu exactitate datoriile sale de institutor și a avut o conduită bună atît de clasă, cit și către toți aceia care a avut ocazie de a-l cunoaște, fapt despre care nimeni pînă în prezent nu a dat nici o desmînire”.

Calitățile de pedagog, metodele noi pe care le aplica în procesul de învățămînt pentru a face mai accesibilă lecția predată, sint subliniate și de rapoartele școlare încheiate de către unii inspectori școlari, care au asistat la orele de curs (V. A. Ureche și A. Naum).

Activitatea lui Creangă ca autor de manuale școlare a fost conturată de cîteva documente din perioada 1868—1876, care pun în evidență marele merit al său de a fi reușit — împreună cu unii dintre colegii săi — să se îndrepte spre căutarea unor noi metode didactice, să le teoretizeze și să le aplice și, mai mult, ca aceste noi metode didactice să pătrundă și să se impună în școala atît de înapoiată din acea vreme. Deosebit de valoros ne apare raportul revizorului școlar Mihail Eminescu din 26 mai 1876 referitor la manualul „Povătuitor la cetire prin scriere” „care pîn-acum e cel mai bun abecedariu românesc... Chiar pagina întăia ni arată marea deosebire de metodă. Nu mai întîlnim pe învățătorul sever și țepăn cu vergile-n mînă, ci un suflet uman, care se coboară la treapta sufletelor copilărești și le *disciplineză* nu le *siluște*. Cartea... e o lucrare cu totul originală... este fructul experiențelor lungi a doi învățători înzestrați de la natură cu darul de a instrui”.

Pentru acel care încă din copilărie a luat contact cu creația literală a lui Ion Creangă, materialul documentar expus constituie un bun prilej de cunoaștere și aprofundare a muncii sale creatoare. Expozițiile au prezentat numeroase fotocopii după pagini de manuscrise, cărți și publicații, printre care amintim numere ale revistei „Convorbiri literale” ale periodicului „Curierul de Iassi” sau „Contemporanul”. Toate acestea sugerează vizitatorului amploarea ce a cunoscut-o creația literară a lui Ion Creangă. Diferite ediții românești și unele străine ale operelor sale apărute în timpul vieții și după moarte, precum și diferite studii și articole referitoare la viața și opera sa completează seria exponatelor.

Cîteva documente originale, prezentate la Iași au alcătuit un grup referitor la cunoscuta bojdeucă din mahalaua Țicăului locuită de Creangă, începînd din anul 1872 și pînă la 2 ianuarie 1890, data stingerii din viață a scriitorului care așa cum spune Nicolae Iorga „...a trăit mai aproape de popor, l-a înțeles mai bine și l-a reprodus mai cu viață, scutit de orice influență străină. El a păstrat neatinsă limba și gîndirea românească și de aceea nici o altă figură mai originală în simplitatea ei riguroasă nu se întilnește în literatura noastră modernă”.

Bucurîndu-se de frumoase aprecieri din partea vizitatorilor, asemenea expoziții documentare au dovedit o dată mai mult că fondurile și colecțiile arhivistice au încetat să mai fie material mort. Zilnic, conținutul lor necunoscut multă vreme, vine să lămurească anumite momente din trecutul poporului nostru, să sublinieze ideile progresiste ale unor oameni de seamă, să strîngă legătura între marele public și adevărata istorie a patriei noastre.

CONSFĂTUIREA DIN ORAȘUL CLUJ CU CITITORII REVISTEI ARHIVELOR

Uzitînd întîlnirile cu cititorii ca mijloc de îmbunătățire continuă a activității sale și a conținutului revistei noastre în sensul de a răspunde din ce în ce mai mult profilului pe care trebuie să-l aibă o atare publicație, redacția Revistei Arhivelor a organizat în orașul Cluj cu sprijinul conducerii D.G.A.S. și a Serviciului Arhivelor Statului din aceeași localitate o Consfătuire în ziua de 9 noiembrie 1964. Aceasta a fost găzduită de Biblioteca Universitară căreia îi aducem și pe această cale mulțumirile noastre.

Au fost de față tovarășul profesor universitar Ștefan Pascu, membru corespondent al Academiei R.P.R., tovarășii Sigismund Jakó, Mihai Dan, Patóki Iosif și alte cadre didactice universitare, cercetători de la Institutul de istorie al Academiei, arhiviștii serviciului regional, șefii filialelor Arhivelor Statului din regiunea Cluj, arhiviști de la mari întreprinderi.

Referatul prezentat pentru perioada 1962—1964 a ogndit faptul că redacția și-a organizat activitatea în lumina sarcinilor trasate științelor sociale de Congresul al III-lea al Partidului și de ultimele documente de partid și i-a informat pe ascultători asupra rolului pe care-l are Revista Arhivelor în cunoașterea și răspîndirea realizărilor arhivisticii românești, în generalizarea și dezvoltarea experienței muncii arhivistice, în documentarea specialiștilor asupra problemelor dezbătute la Conferințele internaționale de arhivistică, în sprijinirea muncii de cercetare științifică prin publicarea de documente care se află sau au intrat în patrimoniul Arhivelor Statului și prezentări de fonduri ce se găsesc în depozitele D.G.A.S., în păstrarea altor întreprinderi și instituții sau în alte țări, dar care privesc istoria patriei noastre.

Analiza cuprinsului celor cinci numere (1962-nr. 1/1964), a scos în evidență, de asemeni, atenția acordată unor studii: de istorie a patriei privind epoca feudală, modernă și contemporană; privind istoria mișcării muncitorești, a P.C.R., lupta maselor populare sub conducerea clasei muncitoare pentru o viață mai bună, pentru cucerirea puterii și construirea socialismului; de istorie locală; de istorie a culturii care privesc viața și activitatea unor personalități de seamă ale științei românești etc.

Din ultima parte a referatului a reieșit că deși în această perioadă revista și-a îmbunătățit conținutul abordînd o varietate mai mare de teme și a răspuns în condiții mai bune propunerilor făcute de cititori cu prilejul consfătuirilor, mai are o seamă de lipsuri care prin prezența lor s-au răsfrînt asupra cuprinsului.

Printre acestea enumerăm nerespectarea planului tematic, abordarea problemelor de teorie și practică arhivistică într-un număr mic de articole, inexistența unor studii din domeniul științelor auxiliare ale istoriei, numărul redus de recenzii și prezentări de lucrări fundamentale de arhivistică sau de istorie.

În discuțiile pe care le-au purtat vorbitorii, au relevat ținuta științifică a revistei, îmbunătățirea conținutului rubricilor și orientarea lor din ce în ce mai mult către profilul pe care redacția trebuie să-l asigure acestui periodic, ameliorarea prezentării grafice și realizarea unanim apreciată a numărului 1/1964 închinat în întregime celei de a XX-a aniversări a eliberării patriei de sub jugul fascist.

Abordînd în cea mai mare parte a discuțiilor lor problemele ce-i interesează pentru cunoașterea în profunzime a muncii arhivistice, colaboratorii și cititorii revistei au propus publicarea unor articole privind metodologia prelucrării materialelor documentare, delimitarea fondurilor, păstrarea documentelor, a microfilmelor și fototecilor, conservarea, folosirea, activitatea de îndrumare și control atît la unitățile arhivelor statului cît și la alți creatori de arhivă, terminologia arhivistică etc.

Subliniind însemnătatea „Revistei Arhivelor” atît pentru munca cercetătorului și a cadrului didactic, cît și pentru ceilalți doritori să afle din arhive — izvor neprețuit de informare — știri despre trecutul de luptă și de muncă al poporului nostru, despre dezvoltarea lui spirituală, vorbitorii au venit cu prețioase sugestii menite să ajute îndeletnicirilor laborioase ale Comitetului de redacție și ale redacției.

Astfel este o necesitate imperioasă ca revista să însereze în paginile sale cît mai multe prezentări de fonduri și îndeosebi acelea care sînt legate de problemele actuale sau din viitorul apropiat ale cercetării științifice. Pe lîngă prezentările de fonduri din țară istoricii au solicitat redacția să facă cunoscute fonduri sau documente din străinătate care se referă la istoria patriei noastre.

Intrucît revista are un mare rol în popularizarea documentelor inedite și în introducerea lor în circuitul științific, cititorii au arătat că, deși revista a început să publice documente însoțite de scurte studii introductive, o rubrică mai cuprinzătoare ar fi deosebit de utilă cercetării. Pe lîngă acest aspect cadrele didactice și-au exprimat părerea că Revista Arhivelor ar avea un rol mai mare în îmbogățirea materialului necesar pregătirii studenților și în educarea lor dacă pe de o parte ar cuprinde facsimile de documentare, sigilii etc., iar pe de alta dacă s-ar scrie despre pregătirea tineretului universitar care face practică în Arhivele Statului.

La observațiile făcute asupra referatului prezentat care a reflectat și conținutul planului tematic al revistei mai mulți vorbitori printre care tov. profesori Ștefan Pascu, Patöki Iosif și Mihai Dan au remarcat faptul că Revista Arhivelor — cu toate că este singurul organ de presă îndreptățit să o facă — nu a acordat în perioada amintită spațiul corespunzător studiilor privind științele auxiliare cu care operează și pe care le dezvoltă, în același timp, în munca lor arhivistă. Multe chestiuni importante ca studierea manuscriselor românești, cu certă valoare științifică pe plan internațional, codicologia, istoria arhivelor, istoria instituțiilor, organizarea și funcția lor socială, istoria împărțirilor administrative, vor trebui aprofundate în paginile revistei.

Ca și la consfăturile anterioare, mulți participanți au dezbătut conținutul studiilor de istorie socială, politică și economică, de literatură și artă. Ei s-au pronunțat pentru continuarea publicării lor într-o proporție justă și pentru comunicări fără pretenția de a fi exhaustive.

În sfîrșit, auditoriul a manifestat interes pentru lărgirea rubricilor — Figuri de arhiviști români, recenzii care trebuie să se refere în primul rînd la publicații de arhivistică, la periodice de specialitate și care să conțină puncte de vedere critice însoțite de contribuții personale la analiza bazei documentare a acestora.

Tot în scopul îmbunătățirii tinutei științifice a revistei și pentru cunoașterea realizărilor arhivistice noastre, colaboratorii au propus publicarea pentru studiile din cuprins a unor rezumate într-o limbă de circulație universală.

Considerăm că lucrările consfătuirii au constituit un bun prilej de cunoaștere a preocupărilor ce stau în atenția arhiviștilor, cadrelor didactice și cercetătorilor și a cerințelor și exigențelor lor față de publicația Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Comitetul de redacție și redacția va lua în considerare inestimabilul ajutor ce i-a fost acordat de colaboratorii și cititorii revistei cărora le mulțumim călduros și se va strădui să îmbunătățească în formă și conținut revista.

ȘT. HURMUZACHE

S T U D I I

Nr. 4—5/1964

Numărul 4 al revistei de istorie „Studii” închinat sărbătoririi celei de a XX aniversări a eliberării României de sub jugul fascist, cuprinzând materiale referitoare la principalele probleme ale istoriei contemporane a patriei noastre, constituie o realizare unanim apreciată.

În primele pagini este publicată cuvîntarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale din 22 august 1964. Prin analiza profundă a situației din România în perioada anterioară înfăptuirii insurecției armate, prin expunerea principalelor momente ale luptei maselor sub conducerea partidului în cei 20 de ani de la eliberare, cuvîntarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej rămîne un document de studiu pentru fiecare om al muncii.

Bazate pe un bogat material documentar, interpretate la un nivel științific corespunzător, materialele publicate în numărul consacrat aniversării zilei de 23 August 1944 tratează probleme importante: lupta maselor sub conducerea partidului împotriva fascismului și a înfeudării țării Germaniei hitleriste, pregătirea și înfăptuirea insurecției armate, participarea României la războiul antihitlerist — transformările revoluționare care s-au petrecut în cele două decenii de la eliberare etc.

Intr-un studiu amplu „Insurecția armată din august 1944 — cotitura hotărîtoare în destinele poporului român”, Gh. Matei analizează lupta maselor conduse de partid în perioada dictaturii militaro-fasciste, pregătirea și înfăptuirea insurecției armate. Bazat pe un solid și variat material faptic, articolul înfățișează agravarea

situației maselor, ostilitatea poporului față de Germania hitleristă, declanșarea și agravarea crizei politice și militare a regimului antonescian.

După ce prezintă obiectivele planului general al insurecției armate, elaborat, în vara anului 1943, de cadrele de bază ale partidului și modul în care Partidul Comunist din România, aplicînd creator învățătura marxist-leninistă, a trecut la înfăptuirea acestuia, autorul subliniază activitatea desfășurată de comuniști pentru formarea unei largi coaliții antifasciste. Prezintă condițiile în care partidele istorice și monarhia au acceptat colaborarea cu Partidul Comunist din România realizîndu-se izolarea completă a guvernului antonescian, autorul se oprește asupra desfășurării insurecției armate, extinderii și caracterului ei permanent ofensiv.

În încheiere se analizează importanța internă și internațională a insurecției armate. Dacă pe plan intern — se subliniază în articol — victoria insurecției armate a dus la doborîrea dictaturii militare fasciste, la întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste, marcînd începutul revoluției populare, pe plan extern, ea a răsturnat întreaga evoluție a războiului, contribuînd la o adevărată răsturnare de fronturi în sud-estul Europei în favoarea coaliției antifasciste.

Politica partidului de îmbinare a luptei ilegale cu mijloacele de luptă legale, eforturile comuniștilor în vederea realizării unității de acțiune a clasei muncitoare sînt prezentate într-o formă sintetică pe baza unui bogat material de I. M. Oprea în studiul „Masele muncitoare, forță prin-

cipală în lupta împotriva fascismului în perioada 1934—1938”.

Nu înseamnă însă că studiul nu are și slăbiciuni. Una din ele constă într-o cercetare insuficientă a documentelor inedite de arhivă, autorul, limitându-se mai mult la date și fapte publicate și îndeobște bine cunoscute. Există, de asemenea, repetări — data înființării Frontului Plugarilor p. 730, 736 sau a încheierii acordului de la Tebea p. 738, 741 etc. — care, considerăm că încarcă în mod inutil materialul.

Comunicarea „Din lupta maselor muncitoare împotriva fascismului și a înfeudării țării de către Germania hitleristă” semnată de E. Cimponeriu, aduce în circuitul științific, date noi legate de problematica enunțată în titlu. Autoarea reliefează linia tactică a partidului de coalizare a tuturor forțelor patriotice, caracterul internaționalist al activității comuniștilor care chemau masele la luptă împotriva fascismului de orice naționalitate și arată tot odată că prin acțiunile de luptă cu caracter politic, proletariatul din România a demonstrat înalta sa conștiință de clasă.

C. Barbu și V. G. Ionescu în articolul „Constituirea și activitatea comitetelor de front muncitoresc din întreprinderi în perioada aprilie—august 1944”, explicând necesitatea obiectivă a unității clasei muncitoare au demonstrat că ea izvorăște din legile generale ale dezvoltării proletariatului.

Subliniind importanța realizării unității de acțiune a clasei muncitoare în aprilie 1944 autorii arată că aceasta s-a consolidat în lupta pentru instaurarea regimului de democrație populară.

Pornind de la faptul că alăturarea României la coaliția antihitleristă a fost o urmare firească și un rezultat al evoluției situației din România, în articolul „Participarea României la războiul antihitlerist” VI. Zaharescu infățișează abnegația cu care armata noastră a luptat împotriva Germaniei hitleriste remarcând legătura ce a existat între eroismul de masă al ostașilor de pe front și caracterul războiului și al transformărilor revoluționare din țară.

Ion Chiper în articolul „Organizarea comitetelor de fabrică (23 august—octombrie 1944)” analizează constitui-

rea, rolul și activitatea comitetelor de fabrică — ca parte integrantă a procesului de formare a sindicatelor revoluționare — reorganizarea mișcării sindicale unitare; principiile care au stat la baza activității acestora etc.

Folosirea unui bogat izvor documentar analizat cu competență a permis lui I. Chiper să definească trăsăturile caracteristice ale fenomenelor studiate. Privind comitetele de fabrică în legătură dialectică cu întregul proces revoluționar, autorul a reușit să prezinte în mod corespunzător o problemă puțin studiată.

În comunicarea „Condițiile istorice ale formării Frontului Național Democrat”, Tr. Udrea urmărește paralel cu formarea și dezvoltarea elementelor noi puteri — procesul de concentrare a forțelor patriotice în jurul partidului și subliniază faptul că elementele noii puteri populare: comitetele de fabrică, comitetele țărănești, gărzile patriotice au constituit forța care a decis victoria luptei pentru putere.

Problema folosirii de către partid a vechiului aparat de stat, transformarea conținutului acestora paralel cu crearea noilor elemente ale puterii democrat populare în condițiile avântului revoluționar al maselor cit și împrejurările în care a fost proclamată Republica Populară Română, sînt abordate de V. Liveanu în articolul „Transformările revoluționare premise ale proclamării Republicii Populare Române”.

N. N. Constantinescu semnează în același număr articolul „Republica Populară Română în perioada desăvîșirii construcției socialismului”. Relevînd obiectivul și sarcinile planului șesenal, autorul subliniază dezvoltarea economică a României, creșterea prestigiului ei pe plan internațional cit și consolidarea unității moral politice a poporului în jurul partidului.

Studiul lui E. Stănescu „Premisele medievale ale conștiinței naționale românești. Român-Românesc în textele românești din veacul al XV—XVII-lea” — care deschide numărul 5 al revistei „Studii” — prin adîncimea analizei, prin metoda folosită cit și prin importanța temei abordate, constituie o realizare unanim apreciată.

Pornind de la faptul că unele cuvinte închid în ele „un întreg univers-

istoric de stări de spirit și de conștiință”, cuvîntul fiind o realitate istorică, autorul urmărește pe baza unei minuțioase analize, frecvența lui român-romănesc în textele vremii, subliniind că folosirea lui exteriorizează procesul istoric al dezvoltării conștiinței de neam.

Din cercetarea cu profunzime a izvoarelor, autorul constată că român-romănesc cunoaște trei sensuri — sensul etnic general, sensul etnic particular și sensul de clasă socială — care nu sînt legate între ele numai prin relații de subordonare, ci prin același proces istoric de dezvoltare a conștiinței de neam, premisă a conștiinței naționale moderne.

În unul din cele două articole referitoare la situația țărănimii, publicate în numărul 5 al revistei și anume: „Renta feudală în Țara Românească în ajunul aplicării Regulamentului Organic (1831)”, I. Corfus folosește, pentru a ilustra exploatarea țărănimii materiale documentare inedite. După ce subliniază intensificarea exploatarei țărănimii în secolul al XIX-lea, autorul analizează cuantumul și structura rentei feudale în fiecare județ și definește principalele cauze care au determinat diferențierea.

Georgeta Penelea în studiul „Date privind legiuirea agrară a Moldovei din 1851” înfățișează agravarea situației țărănimii în secolul al XIX-lea subliniind că legiuirea din 1851 urmare a intensificării participării boierimii la comerțul exterior a creat condițiile pentru transformarea proprietății feudale în proprietate burgeză.

În articolul „Un veac de la înființarea Internaționalei I-a” Al. Vianu prezintă constituirea și activitatea desfășurată de Asociația Generală a Muncitorilor, abordînd principalele probleme ale mișcării muncitorești organizarea partidului revoluționar al proletariatului, curentele sectare, formele luptei de clasă, alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, problema națională, atitudinea proletariatului față de război, etc.

În articolul „Internaționala I-a și opinia publică din România între 1871—1872”, N. Copoiu aduce unele date noi referitoare la difuzarea în România a primelor informații despre

Asociația Internațională a Muncitorilor. După ce analizează situația social-politică din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, autorul urmărește modul în care lupta proletariatului francez ca detașament important al Internaționalei I-a s-a reflectat în presă și în dezbaterile parlamentare.

Din articol se desprinde concluzia, că un moment important al răspîndirii ideilor socialismului științific în România a fost marcat în anii 1871—1872, oficiul principal de răspîndire fiind presa burgeză care, obligată să țină seama de activitatea revoluționară a clasei muncitoare din Europa, cuprindea și date prețioase din tezaurul socialismului științific.

Interesante sînt considerațiunile aduse de Șt. Ștefănescu în ceea ce privește „Oglîndirea răscoalei lui Gh. Doja și urmările ei în gîndirea social-politică a vremii”. Studiul astfel intitulat își propune să urmărească modul în care evenimentele petrecute în Transilvania în primele decenii ale secolului al XVI-lea au influențat gîndirea social-politică din Țara Românească. Pentru a putea explica în ce măsură terenul era favorabil unor astfel de influențe, autorul redă în prima parte a studiului situația social-politică din Țara Românească.

Arătînd că „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie” constituie prima lucrare, mai amplă, care ilustrează gîndirea politică românească, cuprinzînd totodată și primele informații despre principiile diplomației românești, autorul demonstrează că unele aspecte din lucrarea amintită reflectă poziția lui Neagoe Basarab față de evenimentele din Transilvania și Ungaria, contemporane lui în primul rînd față de răscoala condusă de Gh. Doja.

Dacă Neagoe Basarab, domnul — se arată în articol — rămîne nestrămutat în limitele gîndirii și poziției sale de clasă, condamnînd aspru orice încercare a țaranilor de a-și face singuri dreptate împotriva feudalilor, scriitorul și cugetătorul politic și social de seamă care a fost Neagoe Basarab reușește să reflecte în opera sa realitatea epocii, indicînd urmașilor săi soluții de îndreptare a căror aplicare ar evita zguduirile sociale.

Autorul își încheie studiul subliniind că principiile social politice formulate de domn pot fi apreciate alături de cele mai avansate idei ale timpului său.

Prin modul de prezentare a materialului, prin analizarea dialectică a fenomenelor, Șt. Ștefănescu a reușit să ne prezinte un studiu la un nivel care satisface cele mai înalte exigențe.

Situația internațională a Moldovei la începutul secolului al XV-lea este pusă într-o lumină nouă în articolul semnat de Fl. Constantiniu și S. Papacostea. Analizând documente necunoscute istoriografiei noastre, autorii aduc în articolul „Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei de la începutul secolului al XV-lea” noi informații privind încercările regelui maghiar de a obține vasalitatea Moldovei și problema succesiunilor stăpînirilor asupra portului Chilia la sfîrșitul veacului al XIV-lea și la începutul celui următor.

St. Olteanu în articolul „Un document inedit privind istoria Banatului în sec. XIII—XIV” prezintă pergamentul dat în 5 octombrie 1350 de magistratul Pousa de Zeer comite de Caraș, voievodului Ioan fiul lui Luga pentru a-l repune în drepturile sale din districtul Caransebeș. Subliniind că valoarea deosebită a acestui pergament constă în faptul că repunerea în drepturi a voievodului amintit se face pe baza unor privilegii acordate anterior de regele Bela al IV-lea predecesorilor lui Ioan, autorul face unele considerații cu privire la data și importanța privilegiului. În articol se subliniază că documentul amintit conține una din cele mai vechi știri despre existența unei formațiuni social politice condusă de un voievod în aceste părți și trage concluzia că în sec. XIII populația din Banat a cunoscut o organizare social politică în care relațiile feudale erau pe deplin cristalizate.

T. Hanga în comunicarea sa „Lupta ceferiștilor din regiunile Cluj și Oradea pentru refacerea căilor ferate și sprijinirea frontului antihitlerist” înfățișează situația grea a economiei naționale în vara anului 1944, insistînd

asupra dezastrului din sectorul transporturilor.

Autorul reține importanța reluării legăturilor dintre organizațiile de partid din nordul Transilvaniei și organele centrale ale partidului, cit și organizarea sindicatelor revoluționare pe baza frontului unic muncitoresc, pentru mobilizarea muncitorilor la refacerea economică.

În comunicare este reliefată, ca o expresie a dezvoltării conștiinței revoluționare, apariția unor fenomene noi dintre care un rol important au avut: lupta pentru mărirea producției și realizarea de economii, folosirea de metode noi de reconstrucție; inovații; prestări de muncă voluntară etc.

Interesante ne apar și discuțiile purtate în jurul proiectului de tematică asupra istoriografiei moderne a României — întocmit de Șt. Pascu și E. Stănescu și publicat într-un număr anterior al revistei. Prin intervențiile lor, V. Georgescu, V. Netea și P. P. Panaitescu, evidențiind meritele acestei lucrări — important studiu științific bazat pe metoda materialistă, ce corespunde obiectivelor urmărite și exigențelor firești ale noii istoriografii marxiste — au formulat și unele observații și sugestii care sîrvesc la completarea sau îmbunătățirea tematicii precum și la clarificarea unor probleme de amănunt.

Rubrica „Viața științifică” cuprinde: note informative, asupra unor manifestări științifice importante cum au fost: sesiunile științifice desfășurate cu ocazia aniversării a 20 de ani de la eliberare, susținerea unor disertații pentru obținerea titlului de candidat în științe, efectuarea unor călătorii de studii în străinătate etc.

Recenziile, prezentările de reviste și bogatele însemnări bibliografice cu care se încheie nr. 4 și 5 ale revistei „Studii”, ilustrînd preocupările și principiile realizării ale istoricilor din țară și străinătate, sînt de un real folos pentru cititori.

Numerele 4 și 5/1964 ale revistei „Studii” atestă odată mai mult tematica variată și ținută ei științifică.

M. DOGARU

ANALELE INSTITUTULUI DE ISTORIE A PARTIDULUI DE PE LINGĂ C.C. AL P.M.R.

Nr. 1—6, an X, 1964

Numerele 1—6/1964 din Analele Institutului de istorie al Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. informează pe cititori cu un vast și prețios material documentar.

Prin înalta ținută teoretică a materialelor publicate și diversitatea problemelor abordate, prin argumentarea acestora cu numeroase date și fapte, revista constituie un important ajutor pentru cititori în aprofundarea cunoștințelor despre lupta clasei muncitoare de-a lungul anilor și a partidului său marxist, în cunoașterea mai largă a marilor biruinți obținute de poporul român în cei 20 de ani de luptă și muncă, ce au trecut de la victoria insurecției armate din august 1944.

O primă problemă la care se referă materialele publicate în revista Anale din 1964, o constituie istoria mișcării muncitorești din România. Astfel articolele: Afirmarea aripei de stînga din partidul social-democrat din România în anii 1914—1916 (nr. 1/1964); Cu privire la problema caracterului și sarcinile revoluției în România, oglindite de documentele mișcării muncitorești din anii 1916—1918 (nr. 5/1964); Acțiuni ale muncitorilor șomeri din Banat în anii 1929—1933 (nr. 1/1964); Activitatea desfășurată sub conducerea P.C.R. de cercul de orientări și documentări sociale (1931—1932), (nr. 1/1964); Procesul din 1933—1934 al conducătorilor luptelor ceferiștilor și petroliștilor din 1933 (nr. 3/1964); Situația clasei muncitoare din România în perioada 1934—1938 (nr. 1/1964); Acțiuni ale minerilor din Valea Jiului desfășurate împotriva exploatarei capitaliste și a pericolului fascist în perioada 1934—1937 (nr. 6/1964); Activitatea desfășurată de comitetele cetățenești pentru revendicări general democratice (1936—1937) (nr. 2/1964), completează cu date noi diverse momente importante din istoria mișcării muncitorești din țara noastră.

Cea mai importantă organizație politică a clasei muncitoare din România în anii premergători primului răz-

boi mondial a fost Partidul Social Democrat. În perioada anilor 1914—1916 problema principală în jurul căreia s-au polarizat acțiunile proletariatului a fost lupta împotriva războiului imperialist. În aceste condiții, elementele de stînga din mișcarea muncitorească au căpătat o influență mult mai puternică în Partidul Social Democrat. La creșterea acestei influențe a aripii de stînga din P.S.D. a contribuit presiunea exercitată de masele muncitorești asupra conducerii partidului care devenise oportunistă și căuta să împiedice lupta clasei muncitoare, precum și pătrunderea ideilor leniniste în mișcarea muncitorească și socialistă din România.

În tot timpul războiului imperialist P.S.D. a întreținut strînse legături cu partidele și grupurile de stînga din sinul vechii Internaționale, cu socialiștii țărilor balcanice, cu partidele și grupările internaționale din alte țări. Dovada cea mai concludentă o constituie conferințele socialiștilor din Balcani care s-au ținut în această perioadă.

Un alt moment important din istoria mișcării muncitorești din țara noastră ilustrat de articolele publicate în revistă, îl constituie perioada crizei economice de supraproducție din 1929—1933 care a însemnat un moment de cotitură în istoria luptelor clasei muncitoare pentru o viață mai bună.

Materialele respective se referă la acțiunile muncitorilor șomeri din Banat în anii 1929—1933 subliniind faptul că P.C.R. a condus acțiunile șomerilor, contribuind la întărirea legăturilor partidului cu masele muncitoare și la creșterea influenței sale în rîndurile celor mai largi pături de oameni ai muncii. Comuniștii din Banat și-au intensificat activitatea în vederea organizării acțiunilor șomerilor la care urmau să participe și muncitorii din producție.

Atitudinea fermă manifestată de șomeri în timpul puternicilor demonstrații din decembrie 1929 — ianuarie

1930, poziția lor hotărâtă de respingere a manevrelor liderilor oportuniști, au demonstrat că masele muncitoare din Banat treceau printr-un proces de radicalizare crescândă.

În vederea îmbinării muncii ilegale cu munca legală, P.C.R. a creat cercul de orientări și documentări sociale, cerc ce și-a desfășurat activitatea între 1931—1932. Crearea acestui cerc a avut ca scop desfășurarea unei activități ideologice susținute în rândul oamenilor muncii din București și pregătirea marxist-leninistă a onora dintre membrii și cadrele de partid sau ale organizațiilor de masă conduse de partid.

În articolul care tratează despre acest cerc se arată programul cercului, care stabilea baza activității sale și formele de activitate, limitele conținutului activității și altor probleme.

Istoria mișcării muncitorești din țara noastră a cunoscut multe momente de luptă încordată și răsunătoare procese politice între militanții revoluționari și apărătorii orinduirii capitaliste.

Articolul care cuprinde descrierea procesului intentat conducătorilor luptelor eroice ale cefeștiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933 de către regimul burghezo-moșieresc arată cum acesta a devenit, datorită combativității clasei muncitoare și creșterii prestigiului P.C.R., un mare eveniment politic, prilejuind o adevărată verificare a căilor tactice de acțiune și a raporturilor forțelor de clasă din țară.

Procesul a fost transformat de P.C.R. într-o tribună politică revoluționară.

Ecoul procesului conducătorilor luptelor din 1933 a depășit cu mult granițele țării. Pretutindeni muncitorii, intelectualii, oamenii politici cu orientări progresiste au înțeles că procesul cefeștiștilor români era o parte a luptei împotriva fascismului care se desfășura pe plan internațional. În tot timpul procesului, oamenii muncii din majoritatea țărilor Europei, precum și din America, Asia, Africa au dat impresionante dovezi de solidaritate cu luptătorii cefeștiști, văzând în luptele din februarie din România, un bun al mișcării muncitorești internaționale.

În articolul privind situația clasei muncitoare din România în perioada 1934—1938 se subliniază ca o trăsătură caracteristică a acestei perioade o intensificare a concentrărilor precum și dezvoltarea într-o măsură mai mare a capitalismului monopolist de stat.

Acest lucru a atras după sine creșterea poverii fiscale a clasei muncitoare. Deși luptele muncitorilor cefeștiști și petroliști din 1933 au frinat ofensiva capitaliștilor împotriva nivelului de trai al muncitorilor, situația clasei muncitoare a rămas în continuare grea. P.C.R. a condus în anii 1934—1938, numeroase greve, manifestații, demonstrații muncitorești, mișcări țărănești, precum și acțiuni ale păturilor mijlocii ale orașenimii, împotriva exploatării, a creșterii impozitelor pe salarii, împotriva pericolului fascist.

De un real sprijin în lupta partidului nostru au fost și Comitetele cetățenești care și-au desfășurat activitatea în anii 1936—1937. Autorul care scrie despre aceste comitete arată că pentru timpul respectiv ele au reprezentat cele mai largi forme de organizare a maselor, luptând pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de viață.

Comitetele cetățenești și-au adus contribuția la lupta condusă de P.C.R. pentru crearea Frontului popular antifascist în țara noastră, acordind o atenție deosebită combaterii propagandei fasciste.

O altă problemă tratată în cuprinsul revistei se referă la lupta maselor muncitoare sub conducerea P.C.R. pentru crearea Frontului popular antifascist în țara noastră, acordind o atenție deosebită combaterii propagandei fasciste.

O altă problemă tratată în cuprinsul revistei se referă la lupta maselor muncitoare sub conducerea P.C.R. pentru răsturnarea dictaturii militarofasciste, scoaterea țării din războiul antisovietic, organizarea și înfăptuirea insurecției armate din august 1944 și sprijinirea războiului antihitlerist.

Din materialele care vin în completarea acestei teme cu noi date și fapte, amintim următoarele: „Într-uniri și demonstrații ale oamenilor muncii din România împotriva exploatării capitaliste, pericolului fas-

cist și de război, desfășurate cu prilejul zilei de 1 Mai în perioada dictaturii regale nr. 2/1964); „Date privind luptele țărănești în perioada dictaturii regale” (nr. 6/1964); „Din lupta maselor populare din Iași împotriva dictaturii militarofasciste și a războiului hitlerist” (nr. 2/1964); „Din lupta muncitorilor mineri în primii ani ai dictaturii militare-fasciste” (nr. 3/1964); „Demonstrația antifascistă a oamenilor muncii din Timișoara împotriva Dictatului de la Viena (septembrie 1940)” (nr. 6/1964); „Lupta oamenilor muncii din Dobrogea împotriva dictaturii militare-fasciste (1941—1944)” (nr. 6/1964); „Acțiuni ale muncitorilor ceferiști împotriva dictaturii militare fasciste și a războiului hitlerist 1941—1944” (nr. 3/1964); „Acțiuni ale muncitorilor din industria metalurgică și de armament pentru sabotarea războiului hitlerist” (nr. 5/1964).

Numeroase articole bazate pe un bogat material de arhivă tratează despre actul revoluționar de la 23 August 1944. Acestui eveniment îi sînt dedicate cea mai mare parte din materialele apărute în numerele 4 și 5 ale revistei. Începînd cu articolul „Insemnătatea istorică a insurecției armate din august 1944” de Ion Popescu-Puțuri, nr. 4/1964 cuprinde o serie de materiale grupate în capitolul „Pe urmele unde s-a desfășurat insurecția armată din august 1944”, iar nr. 5/1964 continuă cu publicarea materialelor privind „Luptele pentru desăvîrșirea eliberării României de sub ocupația fascistă”.

Materialele publicate redau rolul hotărîtor al P.C.R. în frunte cu Gheorghe Gheorghiu-Dej pentru pregătirea actului istoric de la 23 August 1944, scot în evidență rădăcinile istorice ale revoluției populare începute cu două decenii în urmă, justetea și clarviziunea P.C.R., care analizînd multilateral situația internă și internațională, aplicînd învățătura leninistă la condițiile concrete ale țării noastre a organizat și condus insurecția armată victorioasă.

Se arată, de asemenea, care au fost condițiile esențiale pentru înfăptuirea obiectivelor prevăzute în planul de răsturnare a dictaturii militare-fasciste și anume: în primul rînd întărirea

rîndurilor partidului și a legăturilor sale cu masele. În acest scop la 4 aprilie 1944, în condițiile grele ale ilegalității a fost înlăturat din conducerea partidului grupul trădător Foriș Koffler, fără a se da putință organelor de reprimare fasciste să se sesizeze și să intervină. S-a constituit o conducere provizorie cu funcții operative. În al doilea rînd s-a realizat unitatea de acțiune a clasei muncitoare prin crearea Frontului Unic Muncitoresc.

La acestea se mai adaugă și organizarea detașamentelor înarmate ale clasei muncitoare — formațiunile de luptă patriotice, politica de alianțe largi dusă de P.C.R. care a avut ca rezultat crearea Blocului Național Democrat, elaborarea planului militar al răsturnării dictaturii fasciste — pregătirea acțiunilor armate ale insurecției, activitatea de lămurire în rîndul maselor și armatei și desfășurarea progresivă a operațiunilor.

Insurecția armată victorioasă a doborîțit dictatura militară-fascistă, a scos țara din război și a alăturat-o coaliției antihitleriste.

Cu acest prilej s-a putut vedea capacitatea organizatorică a partidului, temeinicia cunoașterii situației concrete și justa apreciere a momentului; înaltul patriotism de care au dat dovadă foarte mulți cetățeni, oameni simpli din țara noastră care nutreau o ură de moarte dușmanului hitlerist, care adusesse țării și poporului român atîtea nenorociri și suferințe.

În capitolele intitulate „Pe locurile unde s-a desfășurat insurecția armată din august 1944” și „Luptele pentru desăvîrșirea eliberării României de sub ocupația fascistă”, mai mulți autori evocă acțiunile la care au participat în zilele insurecției prezentînd un bogat material faptic despre eroismul de masă al membrilor formațiunilor de luptă patriotice și al ostașilor români, care la chemarea P.C.R. au luptat cu abnegație împotriva cetroptorilor fasciști.

În aceste materiale se subliniază faptul că, în fruntea forțelor sociale care au participat la lupta pentru asigurarea victoriei insurecției s-a aflat clasa muncitoare, purtătoarea tradițiilor eroicelor lupte din ianuarie-fe-

bruarie 1933, premergătoare bătăliilor revoluționare, care au dus la victoria asupra claselor exploatoare din țara noastră.

Insurecția armată victorioasă a fost continuată de luptele eroice duse de întreaga armată română pentru eliberarea teritoriului patriei, pentru înfrângerea definitivă a Germaniei naziste.

Problema alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare este completată cu noi date de comunicarea lui Gh. Părnuță „Solidaritatea mișcării muncitorești din România cu răscoala țăranilor din partea de nord a fostului județ Muscel din vara anului 1911” publicată în nr. 1/1964, de articolul lui Fl. Dragne „Poziția mișcării muncitorești din România față de țărănime în perioada 1918—1921” publicat în 3/1964 și de studiul lui Gheorghe Matei „Alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare — temelia orînduirii democrat-populare” publicat în nr. 4/1964.

Autorii evocă principalele momente ale frământărilor țărănești din țara noastră de-a lungul istoriei, scoțînd în evidență faptul că mișcarea muncitorească din România, de la primii ei pași și-a îndreptat privirile către țărănime ca spre un frate și aliat firesc.

Partidul nostru s-a sprijinit în procesul de făurire a alianței muncitorești-țărănești pe tradițiile de luptă ale țărănimii române. În continuare se subliniază interesul comun al proletariatului și a majorității țărănimii de a lupta împotriva asupririi și exploatării capitaliste.

Dezvoltarea capitalistă a agriculturii pe cale prusacă, împletirea relațiilor de producție capitaliste cu rămășițele feudale, au generat cele mai grele forme de exploatare a țărănimii. Nedreapta împărțire a pămîntului, fiscalitatea excesivă etc au constituit cauzele unui șir de răscoale țărănești care au culminat cu răscoala din 1907. Dar și după această răscoală, care a fost înăbușită cu cruzime, țărănimea a continuat să lupte, să se răscoale împotriva nedreptăților. De pildă, în vara anului 1911, țărănimea muncitoare din partea de nord a văii Dimboviței și anume din satele Rucăr, Sătie, Podul

Dimboviței, Dimbovicioara și Ciocanu s-au răscolat împotriva exploatareilor locali punînd mîna pe buștenii tăiați de către chiaburul Paraschiv Bostea. Împotriva țăranilor au fost trimiși jandarmi care au arestat peste 200 de răscolaiți și au schingiuit și bătut pe veteranii războiului din 1877. Împotriva fărădelegilor săvîrșite de autoritățile represive și-au exprimat cu hotărîre protestul muncitorii socialiști. În capitală s-au organizat mitinguri și intruniri de protest conduse de I. C. Frimu. Mitinguri asemănătoare s-au ținut la Galați, Ploiești, Pitești, Botoșani etc.

Lupta desfășurată de țărănimea din Rucăr se înscrie în șirul nesfîrșit al răscoalelor țărănești împotriva regimului burghezo-moșieresc, pentru pămînt și o viață mai bună.

Accentul principal al activității revoluționare desfășurate la sate de aripa de stînga a partidului socialist a fost pus pe mobilizarea țărănimii la lupta pentru lichidarea pe cale revoluționară a rămășițelor feudale din economia țării.

O trăsătură caracteristică a activității revoluționare a maselor țărănești în anii marilor bătălii de clasă dintre 1918—1921, a fost lipsa de organizare și conducere a acțiunilor țărănești. Așa se explică caracterul spontan al acțiunilor țărănești din anii 1918—1921, care deși se desfășurau în același timp cu luptele muncitorești, erau izolate de acestea. Acest lucru s-a datorat faptului că proletariatul din țara noastră nu avea încă un partid revoluționar marxist-leninist capabil să mobilizeze masele țărănești la luptă alături și sub conducerea clasei muncitoare.

Iniințarea P.C.R. a deschis calea pentru înfăptuirea celor mai importante sarcini ce stăteau în fața clasei muncitoare din patria noastră.

După eroicele lupte ale cefeștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933, activitatea P.C.R. pentru făurirea alianței dintre clasa muncitoare și masele țărănești a căpătat un conținut mai profund și mai bogat.

În perioada dictaturii regale și apoi a dictaturii militar-fasciste, procesul de apropiere a clasei muncitoare de țărănime a continuat să se dezvolte. Țărănimea a făcut dovada ma-

rilor sale energii revoluționare participând la acțiunile insurecționale din august 1944 alături de formațiunile de luptă patriotice și unitățile militare ale armatei române.

Sarcinile și conținutul alianței în perioada construcției socialiste au fost definite clar la Plenara C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949.

Punând la baza activității sale învățătura marxist-leninistă, aplicînd-o în mod creator la condițiile țării noastre, partidul nostru, mobilizînd întregul popor a reușit într-o perioadă istorică scurtă să înfăptuiască cea mai grea și mai complexă sarcină a revoluției socialiste — transformarea socialistă a agriculturii. În înfăptuirea acestei mărețe sarcini, alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare s-a consolidat continuu ridicîndu-se pe o treaptă superioară.

Revista „Anale” aduce o contribuție substanțială la cunoașterea politicii științifice a partidului nostru în dezvoltarea economiei socialiste. Articolele legate de această problemă contribuie la generalizarea principalelor procese economice care au loc în etapa desăvîrșirii construcției socialiste și la promovarea experienței înaintate.

Articolele „Dezvoltarea agriculturii socialiste, calea buneii stări a țărânimii” de Fl. Balaur și M. Popescu (nr. 2/1964); „Munca organizațiilor de partid din întreprinderile industriale din capitală pentru înfăptuirea sarcinilor celui de al doilea congres al partidului privind dezvoltarea tehnicii noi” de Gh. Drăgan (nr. 3/1964); „Rolul conducător al P.M.R. în dezvoltarea economiei socialiste” de Barbu Zaharescu; „Politica de dezvoltare continuă și rapidă a industriei chimice din Republica Populară Română” de Mihail Florescu; „Industrializarea țării — temelia construcției socialismului în R.P.R.” de Vasile Rausser și „Înfăptuirea cu succes a planului elaborat de P.M.R. pentru electrificarea țării” de Bujor Alexandru (nr. 4/1964), fac o analiză minuțioasă, pe bază de documente științifice, a economiei țării noastre din diferite perioade.

De asemenea, materialele subliniază politica elaborată de partid, pe baza

cunoașterii legilor generale ale construcției socialismului și a particularităților concrete ale țării noastre, trasînd oamenilor muncii calea pe care trebuie să-și îndrepte eforturile spre a asigura victoria socialismului.

Autorii tratează pe larg și argumentează temeinic, politica economică creatoare, consecvent marxist-leninistă înfăptuită de partidul nostru în anii revoluției populare; sînt arătate pe scurt principalele măsuri întreprinse de P.C.R. în prima etapă a revoluției populare, apoi este subliniată justetea politicii P.M.R. în stabilirea liniilor directoare, în elobarea strategiei și tacticii pentru înfrîngerea definitivă a claselor exploatare, pentru construirea societății socialiste.

Materialele publicate subliniază caracterul organizat al economiei socialiste spre deosebire de economia capitalistă care se dezvoltă în mod anarhic, arătînd că legea dezvoltării planice, proporționale a economiei constituie o necesitate obiectivă a economiei socialiste.

Scoțîndu-se în evidență rolul conducător al partidului în stat se arată că acesta nu se substituie statului sau organelor sale, subliniindu-se deosebirile dintre rolul organelor puterii de stat și acela al organizațiilor de partid precum și faptul că pe măsură ce societatea socialistă înaintează, conducerea economică devine tot mai mult atribuția principală a partidului.

Apoi se face o trecere în revistă a principalelor realizări în domeniul industriei și a ramurilor ei: chimică, energetică, construcții de mașini etc. făcîndu-se comparație cu trecutul.

Autorii pun un accent deosebit pe problemele privind politica înțeleaptă a partidului nostru de valorificare cît mai rațională a bogățiilor naturale ale țării, precum și pentru ridicarea permanentă a calificării lucrătorilor, folosirea celei mai noi tehnici, introducerea pe scară tot mai largă a mecanizării și automatizării și urmărirea cu stăruință de către partid a ridicării nivelului de trai al oamenilor muncii.

Pentru victoria socialismului în țara noastră era absolut necesară și trans-

formarea relațiilor din cadrul micii producții agricole în relații socialiste, transformare care constituie o lege generală și obligatorie a construcției socialiste.

Prin terminarea cooperativizării agriculturii, relațiile socialiste au devenit atotcuprinzătoare, socialismul învingând definitiv la orașe și sate.

Încheierea cooperativizării agriculturii într-un termen de numai 13 ani, datorită aplicării consecvente de către partid a învățurii marxist-leniniste, scoate în evidență transformările petrecute în țara noastră începând din 1949, când s-a trecut la o economie planificată a tuturor ramurilor economiei, inclusiv a agriculturii.

În continuare sînt prezentate succesele obținute de țărănimea coope-

ratistă în creșterea producției agricole, vegetale și animale, precum și date ce reliefează creșterea nivelului de trai al țărânimii muncitoare.

Autorii completează această temă cu probleme privind colaborarea economică dintre țările socialiste, metodele de conducere a economiei naționale de către partid etc.

Prin abordarea unei tematici variate, revista „Anale” pune la îndemîna unor cercuri largi de cititori, cercetători în domeniul științelor sociale, economiști, cursanți de la formele superioare ale învățămîntului de partid etc., numeroase materiale menite să elucideze și să completeze o serie de probleme ale acestei tematici.

M. PIRVULESCU

„PRESA MUNCITOREASCĂ ȘI SOCIALISTĂ DIN ROMÂNIA“

vol. I, 1865—1900, Ed. Politică, Buc., 1964.

La sfîrșitul anului trecut a apărut în Editura politică volumul „Presa muncitorească și socialistă din România”, primul din seria ce-și propune să cuprindă publicațiile muncitorești, socialiste și comuniste apărute în țara noastră din anul 1865 pînă în zilele noastre.

Volumul I, avînd două părți, însumează cca. 1500 de pagini și cuprinde, însoțite de comentarii, 70 de publicații.

Meritul mare al lucrării, constă în primul rînd în faptul că răspunde unei necesități imperioase de cunoaștere a presei muncitorești și deci, a cunoașterii pe viu a evoluției ideologice și organizatorice a clasei muncitoare din România. Lipsa unei lucrări cuprinzătoare care să ne prezinte presa românească în general¹ și a

celeia mai revoluționare clase, începînd cu mijlocul veacului al XIX-lea, a proletariatului, în special, este, în sfîrșit, remediată.

Cunoașterea publicisticii muncitorești din România este astfel, mult ușurată, datorită muncii laborioase desfășurate de colectivul de redacție condus de I. Popescu-Puțuri, redactor responsabil și de colectivul de autori care au întreprins un lucru pe cît de anevoios pe atît de îmbucurător în rezultate și cu atît mai merituos, cu cît munca desfășurată de întregul colectiv a avut un caracter de pionierat.

Nu putem încheia fără a menționa munca migăloasă efectuată cu multă grijă și pasiune de către tov. Haker Beatrice, redactorul responsabil de carte.

Prima parte a volumului prezintă, în ordine cronologică, publicațiile apărute între anii 1865—1889, iar cea de a doua parte, pe cele apărute între anii 1890—1900. În introducerea autorii ne prezintă atît scopul lucrării elaborate, acela de a servi cunoașterea presei muncitorești și socialiste din România, cît și faptul că

¹ Au existat lucrări care au tratat despre presa românească, dar care nu cuprind publicațiile muncitorești și socialiste decît foarte sporadic, iar unele chiar de loc. Vezi N. Iorga „Istoria presei române” — 1922, Nerva Hodoș, Al. Sadi-Ionescu „Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste)”, 1913, și altele.

ne aflăm în fața primei lucrări antologice de acest fel.

Ceea ce considerăm, de asemenea, ca un merit al lucrării, este faptul că fiecare publicație apare însoțită de un comentariu care se oprește mai mult asupra acelor articole publicate sau asupra acelor probleme dezbătute în publicația respectivă, care erau cele mai importante atît pentru clarificarea ideologică cît și pentru gradul de organizare al clasei muncitoare de la noi.

Facem astfel cunoștință cu prima publicație muncitorească din țară de la noi, gazeta „Tipograful român”, apărută în anul 1865 sub direcția lui P. Ispirescu și S. Walter.

Gazeta nu-și propune dezbateră anumitor probleme politice, ideologice sau de organizare cu un caracter larg și cu atît mai puțin de clasă. Pe bună dreptate autorul prezentării o înfățișează ca o primă gazetă, cu un caracter în primul rînd profesional „Departate de a deveni organul cutărui sau cutărui partid...” și deci, nici al proletariatului, care în această perioadă mai era încă o clasă „în sine”².

Ceea ce ni se pare deosebit de important este faptul că autorul prezentării comentează conținutul gazetei tinînd seama de contextul istoric dat, fapt care ajută în primul rînd și la cunoașterea unei realități obiective, reflectată în ideologia și conștiința publiciștilor acestei gazete, realitate valabilă pentru întreg proletariatul român din această perioadă.

Pe măsură ce străbatem paginile cărții, facem cunoștință și cu alte publicații de început, care reflectă și începutul de organizare al muncitorimii române. Gazeta „Anale tipografice” apărută în 1869, avînd pe frontispiciu deviza „În unire e puterea” este deja un pas înainte, gazeta reflectînd necesitatea unei organizări de clasă și a unei publicații de clasă, care să apere interesele muncitorilor, chiar dacă această apărare sau organizare era înțeleasă încă destul de confuz³.

Cu fiecare publicație nou prezentată, observăm cu ușurință și acesta

este meritul autorilor, pașii înainte făcuți de proletariatul român pe calea organizării, a limpezirii ideologice, a cunoașterii și a separării în același timp a intereselor sale de cele ale patronilor, cu care la început se asocia și considera că are același scop⁴.

Pe această cale, o cotitură o reprezintă apariția primului ziar socialist „Socialistul”, organ al cercului socialist din București, care era editat în strada Cazarmii nr. 2⁵ și ale cărui articole, din cauza conținutului lor revoluționar, apăreau necălitate sau cu pseudonime⁶.

Facem aci cunoștință cu idei deosebit de valoroase scoase în evidență de autorul comentariului, ca aceea referitoare la necesitatea unei organizări fără burghezie sau cea referitoare la presă pe care editorialul ziarului o socotea o „gigantică tribună”⁷.

Ceea ce este deosebit de sugestiv pentru cercetătorul presei muncitorești, pentru cel ce vrea să cunoască deplin mișcarea muncitorească din România, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, este și faptul că autorii volumului „Presa muncitorească și socialistă” au reușit printr-o selecționare și organizare foarte bună a materialului publicat și prin comentariile însoțite să sublinieze modul cum s-a dezvoltat capitalismul în țara noastră și deci și evoluția mișcării muncitorești. Aș menționa în acest sens, în primul rînd, faptul că lucrarea reușește pe deplin să arate că dezvoltarea capitalismului în România a urmat o cale specifică deosebită de a altor țări și în al doilea rînd, că mișcarea muncitorească de la noi, ca urmare a acestei dezvoltări va îmbrăca în evoluția sa forme specifice. Autorii reușesc să redea strălucit faptul obiectiv că o dată cu dezvoltarea mișcării muncitorești crește și gradul de combativitate al publicațiilor legate de acesta, iar pe măsură ce clarificarea ideologică a presei face pași înainte,

⁴ Vezi „Tipograful român” în special.

⁵ Volumul I, partea I, p. 34.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, p. 35.

² Partea I, p. 1.

³ Ibidem, p. 13.

crește gradul de organizare al proletariatului român.

Publicațiile prezentate, „Basarabia” (1879), „România” 1880), „Înainte” (1880), „Contemporanul” 1881), „Revista socială” (1884), „Apărătorul” (1888), „Revista socială” 1890), „Munca” (1890), „Dalta” 1896), „Revista socială” (1898), „Drepturile țaranului” (1899), ca să enumerăm numai câteva din cele prezente, reușesc într-adevăr să ne înfățișeze tabloul complet al acestei interdependențe.

Ceea ce considerăm, în altă ordine de idei, ca un merit al lucrării în discuție, este și faptul că ne sint prezentați, ceea ce lipsea pînă acum, cei mai de seamă publiciști, ai presei muncitorești și socialiste din țara noastră. Autorii ni-i definesc în trăsăturile lor esențiale, caracteristice, subliniindu-le atît meritele cît și limitele. Acolo unde este cazul (Morțun, Gherea, Bacalbașa ș.a.) se completează aceste prezentări cu explicații mai detaliate, avîndu-se în vedere în primul rînd rolul jucat de ei în publicistica muncitorească, și în al doilea rînd rolul lor în propagarea în sînul proletariatului și al intelectualității progresiste a ideilor socialismului științific.

Un loc de frunte este acordat în cadrul lucrării publicațiilor „Contemporanul”, „Revista socială”, „Munca”, „Munca științifică și literară”, „Revoluția socială”, care alături de altele au avut un rol de seamă în răspîndirea marxismului în România.

În acest volum se arată, de asemenea, rolul revistelor cu caracter cultural, „Contemporanul”, „Dacia viitoare” (1883), „Lumea nouă științifică și literară” (1895), ș.a., publicații deosebit de importante în promovarea materialismului științific și a realismului în artă.

Pe bună dreptate se subliniază rolul revistei „Contemporanul” în fondarea curentului realist-critic în artă, curent care avea să promoveze o literatură nouă, legată direct de popor și de năzuințele sale.

Desigur, ne-am propus în prezentarea de față să întocmim un studiu asupra primului volum din „Presă muncitorească și socialistă din România”, am vrut numai să ne arătăm comunitatea de păreri cu toți

cei ce au așteptat cu nerăbdare și au primit cu bucurie apariția acestei lucrări deosebit de valoroase pentru cei ce vor să studieze sau să cunoască cea mai progresistă presă a veacului al XIX-lea din România.

Într-adevăr, caracterul ei antologic și complet, o face aptă pentru a fi folosită ca punct de plecare, în elaborarea unei istorii a presei muncitorești și socialiste din țara noastră, după cum sugerează autorii ei în capitolul introductiv.

Avînd în vedere tocmai valoarea deosebită a acestei lucrări socotim nimerită menționarea citorva observații.

Astfel, credem că ar fi fost foarte bine, și ar fi completat imaginea activității săptămînalului „Munca” (1890) ca organ al „Clubului muncitorilor” din București, dacă ar fi fost reprodus și articolul de fond din numărul 43 al gazetei, unde este prezentat „Proiectul de program al Partidului social democrat român”.

În „Introducere” sînt menționate unele ziare burheze care au avut o atitudine binevoitoare față de unele publicații muncitorești. Printre ele este și ziarul liberal „Telegraful”. Lucrul acesta este ilustrat în comentariile care însoțesc diferite publicații. De la un timp însă acesta își schimbă atitudinea devenind un ziar cu o poziție net reacționară. Ni se pare că explicația care se dă — schimbarea colectivului de redacție — este insuficientă și incompletă.

În aceeași introducere, la paginile XIV și XVI sînt pomenite două publicații ambele purtînd titlul de „Binele public”. Unul apare în Transilvania și altul nu ni se precizează unde, dar acesta din urmă are o atitudine potrivnică presei muncitorești și proletariatului în general. Cred că ar fi fost bine dacă s-ar fi făcut o scurtă precizare în acest sens pentru a nu crea nedumerire.

În comentariul revistei „Contemporanul” se subliniază pe bună dreptate meritele lui I. Nădejde, Sofia Nădejde, Dobrogeanu-Ghera și al diferiților colaboratori în promovarea ideilor înaintate, a materialismului științific și a realismului în artă, în traducerea integrală a unor opere ale clasicilor marxismului, meritul

deosebit al revistei în popularizarea lucrărilor întemeietorilor socialismului științific. Ni se pare însă că latura negativă în activitatea ideologică a unor reprezentanți de frunte ai revistei, nu este suficient reliefată. Nu se arată totuși rolul jucat de Dobrogeanu-Gherea în promovarea și răspîndirea ideilor narodnicismului rus, factor care a frînat dezvoltarea mișcării muncitorești de la noi din țară⁵.

⁵ Vezi articolul „Socialismul și radicalismul” de la p. 182 și următoarele. Aci era binevenit un comentariu asupra atitudinii revistei față de problema naționalizării pămîntului care nu trebuia să atingă decît „*la nevoie, și o parte din moșiile boierești răscumpărate de stat*”. Or aceasta ne edifică asupra punctului de vedere susținut de Gherea.

Socotim de asemenea că ar fi fost binevenită o explicație legată în principal de revistă, și mai ales asupra evoluției sale ca ideolog al acesteia.

În ceea ce privește prezentarea tipografică, care este bună și într-o formă frumoasă, socotim ca o scădere a editurii faptul că în titlul lucrării, cuvîntul „România” apare scris astfel, iar pe parcursul lucrării, în afară de titlurile ziarelor (și acestea numai la începutul prezentării publicației), pentru derivatele cuvîntului „român”, se folosește litera „î”.

Chiar cu aceste mici observații — care nu ating fondul lucrării — volumul I din „Presa muncitorească și socialistă din România”, care a deschis seria volumelor viitoare cu același titlu, rămîne o lucrare deosebit de valoroasă și de utilă pentru toți cercetătorii istoriei moderne a patriei noastre, pentru cei care vor să știe și să cunoască mai mult din trecutul celei mai revoluționare clase — proletariatul.

ȘT. BURDA

LEVÉLTÁRI SZEMLE

Nr. 1—4/1964, Budapesta

Revista „Levéltári Szemle” în numerele 1—4/1964 abordează o problemă variată privind, teoria arhivistică, istoricul și arhivele unor importante instituții, istoria locală, legăturile internaționale ale Arhivelor Statului din Ungaria ș.a.

Studiul semnat de Sóós Imre, directorul Arhivelor Statului din județul Eger „Documentele urbariale și cele privind reglementarea proprietății în comitatul Heves” (nr. 1—2/1964) abordează o problemă importantă nu numai pentru istorici dar și pentru arhiviști. Arătînd că pînă la Patenta urbarială din 1767 reglementarea situației proprietăților funciare era exclusiv la latitudinea nobililor, autorul, se oprește asupra reglementării sistemului de proprietate, a pămînturilor iobăgești după această dată, menționînd că introducerea urbariului în comitatul Heves a avut loc între 10 aprilie 1770 și mijlocul anului 1771.

Analiza desfășurării acestui proces, arată autorul, are o importanță nu numai teoretică ci și practică, deoarece ea ajută la înțelegerea istoricului fondurilor, a importanței registrelor urbariale și a celorlalte acte create cu acest prilej.

Introducerea sistemului urbarial a necesitat cunoașterea situației sesiilor iobăgești și proprietăților țărănești libere, precum și mărimea și natura obligațiilor țăranilor față de nobili.

În procesul introducerii sistemului urbarial — se arată în articol — s-au stabilit suprafețele agricole pentru fiecare iobag și obligațiile și datoriile acestora față de nobili, date ce au fost înscrise în tabela anexată la sfîrșitul urbariului.

Autorul descrie amănunțit principalele aspecte ale reglementării proprietăților funciare dintre nobili și iobagi, conform Patentei urbariale, conflictele ivite și soluțiile adoptate

subliniind că ele se reflectă în genurile de materiale create în procesul de introducere a sistemului urbanial.

Analizînd activitatea desfășurată de tribunalele urbariale (1853—1860) — organe de judecată care au substituit în chestiunile reglementării proprietății funciare scaunele domnești (Uriszek), tribunalele comitatelor, tribunalele sfaturilor guberniale și cancelaria curții — autorul trage concluzia că deși limitează într-o anumită măsură drepturile nobilimii, ele, păstrează un pronunțat caracter de clasă, de apărătoare ale intereselor marilor proprietari funciari.

În continuare, se prezintă materialul documentar creat în decursul introducerii sistemului urbanial și a reglementării proprietății funciare în comitatul Heves: actele provenite de la tribunalele urbariale, registrele și tablele urbariale, datele recensămintelor din anii 1828, 1836, 1830—1848, atașate la procesele de proprietate.

În același număr Bonis Gyorgy publică un interesant și documentat articol despre „Instituțiile notariale publice din Ungaria, arhivele locurilor de adevărire” (loca credibilia). Articolul prezintă modul de autentificare a documentelor de către cancelaria regală, legatele papale, cancelariile capitlurilor, conventelor și a notariatelor publice.

În partea a doua a studiului, autorul se ocupă de istoricul și arhivele locurilor de adevărire începînd din secolul al XIII-lea pînă în secolul al XIX-lea, și evoluția lor în decursul anilor. Sînt prezentate, de asemenea, cele două genuri fundamentale de acte create de locurile de adevărire: littere fassionales și littere relatorice. Primele — arată autorul — sînt acte de adevărire privind deosebite tranzacțiuni de drept privat, declarate în fața acestor locuri de particulari iar celelalte sînt rapoarte făcute în diferite chestiuni din ordinul regelui sau la cererea forurilor superioare de judecată. Încă de la începutul existenței lor, locurile de adevărire au păstrat cîte un exemplar din acte, apoi pentru simplificarea, acestea au fost înscrise într-un registru *registrum* care mai tîrziu primește denumirea de *protocolum*.

Arhivele locurilor de adevărire sînt formate în parte din protocoale și actele reținute sau date în păstrarea capitlurilor și conventurilor. Deosebindu-se, prin proveniența lor, de cele clericale, aceste acte sînt considerate bunuri publice și fac parte din Arhiva Națională.

Un alt studiu interesant este cel al lui Balázs Peter „Administrarea comunelor în epoca feudală și capitalistă” (nr. 1—2/1964). În lucrare se arată că în perioada feudală majoritatea comunelor erau dependente de nobili care conduceau treburile administrative și judecătorești numind sau confirmînd autoritățile comunei, avînd dreptul să pronunțe și să execute pedepse capitale. Consiliile comunale aveau sarcina exclusivă de a asigura ordinea publică și de a judeca unele cazuri mărunte. În afara comunelor iobăgești existau și comune nobiliare, care erau scutite de impozit.

Multă vreme — arată autorul — situația juridică a comunelor nu a fost reglementată prin lege. Singurul izvor al dreptului comunei erau scrisorile privilegiale date de nobili sau de altă persoană cu autoritate similară, întărită adesea și de rege. Primul act legislativ care cuprinde prevederi concrete și amănunțite pentru organizarea comunelor este Patenta urbanială a împărătesei Maria Tereza, din anul 1767. Puterea nobililor asupra comunelor se întărește și mai mult în anul 1836, cînd potrivit hotărîrii Adunării Naționale, nobilii dispun de dreptul de control asupra administrației și încasării impozitelor.

După înăbușirea revoluției din 1848, în timpul absolutismului, situația juridică a comunelor este reglementată de legile austriece. În anii următori apar o serie de legi care precizează și mai mult atribuțiile și drepturile comunelor.

Autorul analizează în articolul mai sus amintit modul de organizare și activitatea comunelor, problemele administrative economice care intrau în competența lor și schimbările intervenite pe parcurs.

Istoria comunelor este completată de studiul lui Kopasz Gábor „Lăzile primarilor comunali și actele lor” (nr. 4/1964). În analiza acestei pro-

blème autorul porneşte de la importanţa actelor provenite din lăzile comunale ca un însemnat izvor de documentare. Cu toate că cea mai mare parte a actelor din arhivele comunale provin de la notari şi notariatele de ocol, iar actele primarilor sînt în cantitate mai redusă, ele îşi au importanţa lor documentară. În feudalism, primarul (judele) era numit de către nobil sau reprezentantul său, el era executorul voinţei nobilului şi încasa de la iobagi obligaţiile feudale. Mai tîrziu, o dată cu dezvoltarea administraţiei, atribuţiile lui se extind asupra tuturor problemelor privind exercitarea puterii şi asigurarea ordinii publice.

Actele provenite din lăzile primarilor comunali, arată autorul, reflectînd diferitele probleme referitoare la proprietăţile funciare, administrarea bunului public, încasarea impozitelor, procesele urbariale, într-un cuvînt principalele aspecte ale dezvoltării comunelor — constituie un important izvor pentru scrierea istoriei locale.

În seria materialelor consacrate istoriei instituţiilor notăm articolul lui Degré Alajos „Istoria Arhivelor Comitatelor din Ungaria” (nr. 4/1964). Arhivele — se arată în articol — îşi au începutul încă din secolul al XII-lea, cînd sistemul folosirii dovezilor scrise s-a răspîndit în Ungaria, iar diploma era considerată ca cel mai potrivit act de certificare a proprietăţii. La început clerul, iar apoi şi nobilii au trecut la păstrarea diplomelor de proprietate, fapt ce a dus la constituirea colecţiilor de familie. Oraşele, — în scopul apărării proprietăţii şi a libertăţilor colective, ameninţate în permanenţă de nobili — încep să păstreze şi ele privilegiile de întemeiere a oraşelor, autorizaţiile pentru ţinerea tirgurilor şi alte acte, constituindu-se astfel arhivele oraşeneşti.

Paralel cu aceasta, unele familii şi instituţii încep să păstreze în arhivele lor — din interes personal sau public — şi alte acte. Astfel apar arhivele capitulurilor şi conventelor care asigură păstrarea actelor persoanelor particulare ce le erau încredinţate de acestea.

Interesul pentru apărarea proprietăţii regale a fost cauza constituirii

arhivelor regale. Cancelariile regale alcătuiau începînd din secolul al XVI-lea registre (liber regii) în care înscrisau actele emise.

Organizarea arhivei comitatelor are loc treptat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în urma intervenţiei repetate a curţii. Actele încep să fie clasate în trei categorii principale: politice, financiare şi judiciare.

Cea mai importantă categorie a actelor politice sînt procesele verbale urbariale, diferitele măsurători, actele adunărilor generale denumite *acta politica*. La majoritatea comitatelor, în *acta politica* erau cuprinse şi actele de stabilire a impozitelor. Actele create în procesul de înfăptuire a Patentei urbariale, cum sînt tabelele urbariale, diferitele măsurători, recensăminte, anchete erau cuprinse toate în seria *acta urbarialis*, care constituia o categorie separată, dar făceau parte componentă din *acta politica*.

Actele juridice constituiau o grupare separată. În anul 1790 se aplică un nou sistem de clasificare a actelor juridice după natura proceselor şi genurilor de acte (proces verbale de audiere a martorilor, contracte etc.). Această clasificare a dus la apariţia registrelor în majoritatea comitatelor.

Din articol rezultă procesul complex de constituire a arhivelor comitatelor, schimbările administrative intervenite după revoluţia din 1848 şi transformările suferite în anii următori de către arhivele teritoriilor administrative, caracterul nou al reţelei teritoriale a arhivelor statului creată în anul 1950, care preia şi păstrează materialele arhivistice ale instituţiilor din raza judeţului.

În articolul „Istoria organizării instituţiilor de învăţămînt din judeţul Heveş şi a materialelor documentare pe care le posedă” Soós Imre (nr. 4/1964), descrie instituţiile de învăţămînt din judeţ pe perioada 1777—1948, prezentînd date interesante asupra creării lor şi a schimbărilor intervenite pînă în anul 1948. Tipurile de şcoli erau diferite, în raport cu instituţiile cărora le aparţineau sau cu scopul pentru care au fost create. Astfel, existau şcoli confesionale subordonate bisericii, municipale, par-

ticulare și de stat, iar după destinația lor, licee, gimnazii, școli normale, profesionale, școli primare populare și altele. Prezentarea istoricului școlilor este însoțită de descrierea genurilor de materiale documentare create și de o vastă bibliografie.

Revista consacră un spațiu important problemelor muncii practice arhivistice deschizând o discuție asupra problemei clasării și fondării arhivelor comunale. În studiul „Despre sistemul de constituire și fondare a arhivelor comunale” (nr. 1—2/1964), Oltvai Ferencz, pornind de la constatarea că deși cea mai mare parte a materialelor documentare aflate în păstrarea arhivelor județene o constituie arhivele comunale, deși arhiviștii sînt antrenați în mod sistematic în prelucrarea fondurilor comunale, nici pînă în prezent nu există instrucțiuni care să asigure un sistem unic de ordonare a materialelor documentare.

În vederea soluționării acestei probleme, o comisie a Colegiului metodologic a fost însărcinată cu elaborarea instrucțiunilor pentru clasarea fondurilor comunale. Articolul prezintă principalele probleme ce trebuie să fie soluționate în cursul elaborării instrucțiunilor, în vederea stabilirii unui sistem unic de ordonare a materialelor documentare și a precizării criteriilor fondării și delimitării fondurilor.

Una din problemele disputate este clarificarea noțiunii de arhivă comună. Oltvai consideră o unitate de arhivă materialele documentare create de o comună sau de un notariat de ocol. Arhiva se clasează pe fonduri, fondurile pe părți structurale, acestea pe grupe și în interiorul lor pe unități de păstrare arhivistice sau de depozitare.

Conform instrucțiunilor de inventariere în vigoare, în prezent materialele documentare aparținînd unei comune se delimitează în funcție de anul, 1950, spre deosebire de cele aparținînd organelor administrative ale județelor, orașelor, administrației de stat unde principiul de bază după care se face delimitarea fondurilor este revoluția burgheză care marchează începutul epocii capitaliste și eliberarea care a deschis calea dez-

voltării socialiste. În cadrul arhivelor comunale, materialele epocii feudale se separă de cele capitaliste, păstrîndu-se însă în același loc, unele în continuarea celorlalte.

Autorul consideră oportun să se aplice și la fondurile comunale criteriul de despărțire a materialelor documentare de la data eliberării (1945) deoarece actele perioadei socialiste încep cu eliberarea, iar o dată cu crearea sfaturilor să se constituie un nou fond în cadrul arhivei epocii socialiste.

Revista prezintă și pune în discuție studiul lui Oltvai și proiectul planului de clasare a fondurilor comunale. De asemenea, revista publică părerile lui Komoroczy György, Kanyar Iozsef și Lekatos Ernő, care alăturîndu-se planului propus, fac o serie de observații și propuneri cu privire la principiile delimitării fondurilor comunale, criteriile de periodizare, anii care să constituie data de început sau de sfîrșit de fond și altele. Komoroczy își exprimă părerea că o rupere artificială a fondurilor după criteriul anului de despărțire nu este întotdeauna indicată, periodizarea trebuie să fie aplicată în raport cu necesitățile și posibilitățile concrete. Ca principii de bază propune următoarele perioade mari pentru delimitarea fondurilor: pînă la 1848, 1848/1849—1871; 1871/1872—1944; 1945/1949—1950; iar din 1950 să înceapă actele sfaturilor populare.

În considerațiile sale, Kanyar Iozsef se pronunță împotriva stabilirii anului 1945 ca an de delimitare a fondurilor, deoarece în administrația comunală nu au intervenit modificări esențiale după eliberare; deși conținutul activității sale a suferit schimbări fundamentale, ea și-a păstrat aceeași formă organizatorică și aceeași atribuții. De altfel, susține Kanyar Iozsef aplicarea anului 1945 ca an de început al unui nou fond are un caracter forțat nu numai pentru arhivele comunale.

Studiul lui Oltvai, proiectul planului de clasare, observațiile făcute, dovedesc grija pentru dezbateră colectivă a principalelor probleme ale activității arhivistice și găsirea unor soluții cît mai adecvate și practice

pentru clasarea și fondarea arhivelor comunale.

Revista deschide, de asemenea, o discuție asupra propunerilor de modificare a instrucțiunilor pentru întocmirea inventarelor de bază prin articolul lui Lakatos Ernő „Propuneri de modificare a instrucțiunilor pentru întocmirea inventarelor de bază” (4/1964).

În concepția arhiviștilor maghiari, așa cum rezultă și din schema publicată, inventarul de bază este instrumentul care dă o informare generală asupra istoricului fondului și a instituției creatoare, anii extremi, cantitatea, conținutul și metoda de prelucrare a materialelor documentare (ordonare, expertiză, inventariere etc.) descrierii părților structurale, și indică modul de cercetare și de orientare în materialul documentar.

Ținând seama de numărul mare de fonduri ce urmează a fi inventariate, de faptul că fiecare fond cuprinde între 5—10.000 unități de păstrare și de actuala încadrare a Arhivelor Statului, autorul își exprimă părerea că inventarul de bază nu poate fi extins până la nivelul unităților de păstrare. Problema pusă în discuție este dacă inventarul de bază se întocmește pentru întregul fond, sau pe părți structurale, în ce condiții și când se întocmește un nou inventar.

Opinia autorului este că inventarul de bază nu poate fi întocmit șablon. Sint cazuri cind inventarul trebuie să fie întocmit pe părți structurale, aceasta în funcție de particularitățile fondurilor și al materialelor documentare. De asemenea, aceeași schemă nu poate fi aplicată atît pentru inventarul de bază al fondului cît și pentru cel al părții structurale. Autorul își concretizează părerea sa în două scheme (A și B) de întocmire a inventarului de bază după cazul de întocmire, pe întregul fond sau pe părți structurale.

Schema tip A, a inventarului de bază pentru cazul cind acesta se întocmește pe părți structurale, cuprinde:

a) Fișa de bază a instituției creatoare de fond cu denumirea arhivei și a instituției creatoare de fond, organizarea și atribuțiile instituției, scurt istoric asupra actelor create

de creatorul de fond și enunțarea părților structurale constituite în decursul creării arhivei;

b) Fișa inventarului de bază a părții structurale sau „Inventarul părții structurale” cuprinde denumirea arhivei, numărul arhivei și inițialele părții structurale, denumirea părții structurale, anii extremi, cantitatea materialelor documentare, obiectul, descrierea și sistemul de arhivă a părții structurale, modul de cercetare și de păstrare a materialelor documentare, lucrările ce trebuie executate din punct de vedere al ordonării, expertizei, întocmirii instrumentelor de informare al păstrării și microfilmării.

Schemele de tip „B” se referă la întocmirea inventarului de bază pe fond și nu pe părți structurale.

În numerele recenzate se publică mai multe materiale consacrate istoriei locale din care amintim: „Organizarea scrierii istoriei locale în arhivele teritoriale” de Komoroczi Gyögy (nr. 1—2/1964); „Unele sugestii în problema cercetărilor de istorie locală” de Vörös Karoly (nr. 1—2/1964), în care se fac o serie de observații și propuneri pentru lărgirea activității de cercetare, scrierea și publicarea de lucrări de istorie locală.

Una din problemele căreia revista îi acordă atenție este popularizarea activității arhivelor statului în domeniul organizării expozițiilor arhiviste.

Despre expoziția „Izvoarele arhiviste ale istoriei agrare” organizată cu prilejul Conferinței Mesei Rotunde care s-a ținut la Budapesta, ne informează articolul scris de Maksay Ferenc și Sashegy Oszkár (nr. 1—2/1964). Din prezentarea catalogului desprindem că în cadrul expoziției au fost expuse un mare număr de documente, de diferite genuri, privind situația agriculturii în epoca feudală, exploatarea cruntă a țăranilor, sentințele scaunului domnesc etc. Alte documente reflectă impozitele grele la care era supusă țărănimea, intervenția statului în relațiile urbariale, dezvoltarea producției de mărfuri și legislația agrară.

Actele perioadei capitaliste oglindesc particularitățile dezvoltării rela-

țiilor capitaliste de producție și situația agriculturii, în timpul dualismului și a regimului lui Horthy. O parte a expoziției este consacrată perioadei socialiste, de la înfăptuirea reformei agrare, transformarea socialistă a satului și dezvoltarea agriculturii pînă în prezent.

Din paginile revistei reținem, de asemenea, experiența în organizarea unor expoziții temporare, problemele multiple ce se pun în stabilirea tematicii, justa selecționare a documentelor care urmează a fi expuse, precum și utilitatea folosirii acestui mijloc de popularizare a materialelor arhivistice (Degre Alajos: Expoziția luptei de eliberare din 1848 în Zala; Farcas Elemér: Expoziția comemorativă Ybl Miklos, organizată de Arhivele Capitalei nr. 1—2/1964; și Krizsán László: Expoziția comemorativă, organizată de Arhivele județului Pest și Nograd cu prilejul aniversării a 100 de ani de la moartea lui Madách Imre nr. 4/1964).

O altă problemă oglindită în paginile revistei este activitatea Arhivelor Statului în domeniul completării, al preluării materialelor documentare. În articolele lui Ianoși Ferencz „Creșterea cantității de materiale documentare și perspectivele dezvoltării arhivelor județene” și Balázs Péter „Din nou despre problemele muncii de completare” (nr. 4/1964) sînt analizate o serie de probleme de importanță practică, nu numai pentru lărgirea bazei documentare a cercetării științifice ci și pentru asigurarea securității izvoarelor documentare. Creșterea impresionantă a volumului de materiale documentare, insuficiența spațiului de depozitare, ridică o serie de probleme care se cer să fie urgent rezolvate. Lăsarea în continuare în păstrarea instituțiilor creatoare a unor arhive vechi implică o serie de greutăți și dezavantaje care se răsfrîng direct asupra securității materialelor documentare. Soarta arhivelor vechi neprelucrate lăsate în păstrarea creatorului de fond sau a instituției continuatoare, găsirea unor soluții practice pentru prelucrarea și preluarea lor, constituie probleme ce sînt analizate în aceste articole.

O problemă importantă ce preocupă pe arhiviștii maghiari este prelucra-

rea arhivelor sfaturilor. Una din sarcinile mai actuale, de care depinde în mare măsură și calitatea prelucrării, este selecționarea materialelor documentare. Această problemă este tratată de Antal Arpad în articolul său „Despre organizarea și efectuarea muncii de selecționare a materialelor documentare ale organelor sfaturilor din județul Szolnok” (nr. 3/1964). Arătînd că prelucrarea acestor materiale intră în sarcina sfaturilor și se execută sub controlul și îndrumarea Arhivelor Statului, autorul subliniază ideea că asigurarea forței de muncă calificată și a fondurilor bănești, instruirea lucrătorilor, constituie probleme esențiale pentru realizarea la timp și în bune condițiuni și de calitate a lucrărilor de ordonare și selecționare a materialelor documentare. Autorul arată în același timp greutăților întîmpinate, felul cum acestea au fost rezolvate și măsurile ce trebuie să fie luate pentru viitor.

Revista consacră o rubrică permanentă legăturilor internaționale ale arhivelor maghiare și activității arhivelor de peste hotare. În numerele recenzate sînt publicate numeroase articole privind teoria și practica arhivistică dintr-o serie de țări, articole scrise pe baza constatărilor făcute cu prilejul schimburilor de experiență. În aceste articole sînt prezentate date interesante privind istoricul și organizarea Arhivei Naționale Engleze (Public Record Office) a Arhivelor Centrale Irlandeze, a arhivelor sovietice, franceze, poloneze, jugoslave, germane, italiene sau legislația arhivistică din diferite țări.

O succintă dare de seamă informează cititorii asupra desfășurării Congresului Internațional al arhivelor de la Bruxelles, principalele probleme dezbătute și contribuția arhiviștilor maghiari la lucrările Congresului.

În afara problemelor cuprinse în recenzia de față, revista „Levéltári Szemle” abordează și alte aspecte ale teoriei și practicii arhivistice, ale istoriei și tradițiilor arhivisticii maghiare. Tematica vastă axată pe problemele cele mai actuale fac ca revista să fie un prețios ajutor în activitatea arhiviștilor maghiari.

I. ADAM

ARCHIVMITTEILUNGEN

nr. 1—6/1964, Berlin

Revista pentru teorie și practică arhivistică, redactată de Administrația Arhivelor Statului din Republica Democrată Germană, și-a desfășurat activitatea publicistică în anul 1964 în cinstea aniversării a 15 ani de la întemeierea republicii muncitorilor și țăranilor pe pământ german. Acest eveniment a prilejuit arhiviștilor din R.D.G. o trecere în revistă a rezultatelor muncii lor și o schițare a sarcinilor de perspectivă. Articolul redacțional „Arhivele de Stat din R.D.G. — o cucerire a puterii muncitorilor și țăranilor” (caiet 5, p. 169—173) arată principalele realizări din acest domeniu: organizarea Arhivelor în socialism, legislația socialistă cu privire la arhive și știința arhivistică pe baze marxist-leniniste. În vederea ridicării muncii arhivistice pe o treaptă superioară, Administrația Arhivelor Statului din R.D.G., a elaborat un plan de cercetare și a organizat colective de cercetare a problemelor pe care le pun ordonarea, inventarierea, expertizarea, folosirea materialelor create în perioada socialistă. Crearea de acte numeroase face acută o revizuire a valorii lor documentare, o studiere a gradului de „absorbție” (insumare, integrare) a unora din ele în altele mai cuprinzătoare, precum și o diferențiere în ceea ce privește gradul, intensitatea lucrărilor de ordonare și inventariere. În vederea valorificării materialelor create în socialism, sînt înscrise ca sarcini pentru arhiviști: întocmirea de monografii de instituții și întreprinderi socialiste, elaborarea de inventare speciale cu teme ca: „istoria tehnicii”, „întrecerea socialistă”, „mișcarea inovatorilor” ș.a. Evidența centralizată a Fondului Arhivistic de Stat — lucrare care urmează să se încheie în 1970 — cuprindea la sfîrșitul anului 1963 peste 215.000 m.l., socotind numai fondurile păstrate în depozitele Arhivelor Statului; de asemenea, 193 500 documente, 1 000 achiziții prin donații, și peste 349 000 titluri din bibliotecile Arhivelor. Din cei 215 000 m.l. de arhivă, circa 131 600

m.l. erau ordonați, 59 400 m.l. ordonați provizoriu, 24.200 m.l. neordonați.

La 29—30 iunie 1964, Administrația Arhivelor de Stat a organizat la Potsdam o reuniune științifică de lucru cu tema „Sarcinile Secției Socialism din Arhivele de Stat ale R.D.G.” (v. articolul redacțional cu acest titlu în caiet 4, p. 121—126), la care au participat 70 colaboratori din Arhivele de Stat și de la Școala de Arhivistică, precum și numeroși invitați. Cele 12 referate prezentate acolo au fost publicate în Archivmitteilungen sub formă de articole.

Karl Schirdewan, conducătorul Administrației Arhivelor de Stat arată că secția Socialism din cadrul Arhivelor de Stat a putut să se dezvolte abia după preluarea de fonduri mai mari din perioada de după 1945. De aceea și cunoașterea științifică a modului cum trebuie administrate și prelucrate arhivele socialiste se găsește în stadiul de început. Primii pași în această direcție au fost făcuți o dată cu elaborarea „principiilor pentru dezvoltarea socialistă în continuarea a Arhivelor de Stat din R.D.G.” (editată în 1962) precum și „Concluziile scoase din cel de al VI-lea Congres al Partidului”. Scopul muncii de arhivă în secția Socialism este ca pînă în anul 1970 să prelucere și să pună în folosință fondurile perioadei socialiste aflate în păstrarea Arhivelor de Stat. Arhiviștii au sarcina să dezvolte teoria arhivistică cu studii care să înlesnească și să îmbunătățească metodele de prelucrare a fondurilor păstrate de secția Socialism.

Referatul ținut de Hans Eberhardt, publicat sub titlul „Aspectele secției Socialism din Arhivele Statului și prelucrarea lor” (caiet 5, p. 182—186) împărtășește experiența Arhivei din Weimar privind prelucrarea materialului documentar creat de vechiul guvern al Land-ului Thuringia și care a intrat în Arhivele Statului în 1952. Prelucrarea în termen scurt, pe bază de liste de predare sau inventare necorespunzătoare, a unei mari cantități de materiale, variate ca for-

mă exterioară (dosare cusute, dosare cu șine, bibliorafte, foi volante legate cu sfoară) și care, în bună parte, nu aveau nici vechimea, nici valoarea pentru a fi păstrate în arhive, a determinat pe arhiviști să caute căi noi în prelucrarea și conservarea materialelor. O primă expertizare — în linii mari — s-a făcut încă înainte de prelucrare, după care a urmat, în timpul ordonării și inventarierii, o a doua expertizare mai amănunțită, mergând pînă la actele din interiorul dosarului. Principii mai generale de expertizare pentru astfel de fonduri sînt greu de formulat, ținînd seamă de particularitățile fiecărui fond și de proporția inegală de material eliminabil. De aceea o eliminare totală a materialelor fără valoare documentară dintr-un fond este greu de realizat. În ceea ce privește ordonarea, metoda fișării dosarelor în ordine arbitrară s-a dovedit necorespunzătoare pentru fonduri cu mult material eliminabil și care trebuie puse mai curînd în folosire. A fost nevoie de o ordonare provizorie, care a permis în anumite limite punerea în folosire a materialelor dînd posibilitate arhiviștilor să aibă o privire de ansamblu asupra fondului, necesară la efectuarea expertizării. S-a dovedit a fi eficace în munca de ordonare luarea ca punct de plecare secția, și nu fondul în totalitatea lui. Aceasta a înlesnit o mai bună cunoaștere a materialului, o expertizare mai competentă și aplicarea de metode diferențiate în prelucrarea materialului, potrivit importanței sale. Ca *instrumento auxiliaro în munca de ordonare* au fost folosite, după caz, nomenclatorul (care uneori a fost atît de bine întocmit, încît a putut ține loc de inventar), o „schemă inductivă”, principiul structurii administrative (uneori corectat sau combinat cu un principiu teoretic). În ce privește fișarea fiecărei unități de păstrare în parte, autorul ridică problema dacă aceasta este necesară pretutindeni și în fiecare caz. El socotește că, din moment ce pentru fondurile mai vechi s-a renunțat la o fișare unitate cu unitate a unor categorii de acte (cum ar fi actele cadastrale, actele personale), cu atît mai mult la fondurile noi ar fi o

risipă de timp fișarea fiecărei unități din seriile nesfîrșite de liste de salarii. Acestea și multe altele ar putea fi prinse într-o inventariere sumară sau într-un conspect. În cazurile în care se fișează fiecare unitate în parte, fișa să fie completă, nu sumară. „Nu de grade diferite de intensitate la fișare ar trebui să se vorbească, ci mai degrabă de grade diferite de intensitate la ordonare”. Autorul este convins că numai pe calea fișării fiecărei unități este posibilă o prelucrare de valoare, care să țină seamă de necesitățile cercetării. Dar pînă cînd va putea fi încheiată o astfel de fișare, să ne mulțumim cu o ordonare după principiul structurii administrative sau după nomenclator, acolo unde există. În concluzie, autorul recomandă respectarea în mod riguros a principiului preluării la Arhive numai a materialelor care au fost în prealabil supuse expertizării.

Hans-Joachim Schreckenbach tratează în „Cuprinsul și structura secției Socialism din Arhivele de Stat din R.D.G.” (caiet 4, p. 126—135) problema delimitării fondurilor și a tectonicii (componenței) secției Socialism, ajungînd la concluzia că anul 1945 trebuie considerat în principiu ca linie între secțiile Socialism și Capitalism. Totuși la anumite fonduri din perioada capitalistă ale căror acte depășesc anul 1945 și au fost încheiate în anii următori nu e necesară o separare a fondurilor și cu atît mai puțin a unităților de arhivă. În astfel de cazuri să se opereze o *evidență în instrumentele de arhivă*. În aplicarea practică a delimitării fondurilor se face o diferențiere între „instituțiile politice”, instituțiile tehnico-economice, întreprinderile capitaliste și cooperatiste, a căror dată de înnoire și prefacere radicală nu coincide totdeauna cu anul 1945, ci uneori cu anul reformei administrative 1952 sau cu data trecerii întreprinderii în proprietate obștească. Lucrarea „Principii” publicată de Administrația Arhivelor de Stat în 1964, îndrumă aplicarea delimitării fondurilor. În ce privește structura sau componența fondurilor în cadrul Arhivei — tectonica, cum îi spun arhiviștii germani — autorul propune unele modi-

ficări ale „Principiilor” din 1962 (care prevedeau următoarele grupe de fonduri : 1. aparatul de stat, 2. economia socialistă, 3. organizațiile sociale și culturale, 4. achiziții, 5. colecții ajungând la concluzia că o tectonică uniformă în cadrul secțiilor Socialism e posibilă numai pentru fondurile după 1952, în special pentru fondurile aparatului de stat, nu și pentru cele ale economiei și ale organizațiilor sociale și culturale. Evoluția istorică diferă de la un Land la altul, în special pentru anii 1945—1952, ceea ce face necesară și o tectonică diferită.

În articolul „Probleme ale expertizării” (caiet 5, p. 192—197) Günther Müller, șeful grupei de cercetare în această materie, arată că problemele expertizării nu mai pot fi rezolvate cu metodele de până acum, potrivit vechiului principiu că la fiecare creator de registratură există acte care trebuie păstrate în arhivă. Neluarea în considerare a rolului social al creatorului de registratură a făcut ca munca de expertizare să se desfășoare mai mult în suprafață și adesea la instituții subordonate, în loc să se concentreze asupra celor mai importante părți structurale. Normele de expertizare existente nu dau răspuns la problemele transmiterii unuia și aceluiași document în mai multe locuri și „absorbției”, adică integrării conținutului materialului original într-un document mai cuprinzător. Aceste probleme trebuie cunoscute și rezolvate atît în cadrul creatorului de registratură, cit și în raporturile sale cu alți creatori de registratură. Cercetînd direct pe material valoarea documentară a actelor create în ramurile agricultură și cultură, precum și a actelor create de un Sfat Popular regional cu unitățile subordonate, grupa de cercetare își propune să alcătuiască liste model cu tipuri de creatori de registratură, care să servească la încadrarea creatorilor de registratură în una din cele trei categorii stabilite, potrivit poziției și funcției lor în sistemul general al construcției de stat și economice. În categoria 1 intră creatori de registratură, care au o poziție de conducere și ale căror acte — în majoritate — sînt valoroase și păstrate în Arhive ; în categoria 2 intră creatori

de registratură, ale căror acte numai în parte merită a fi păstrate la Arhivele de Stat ; în categoria 3 intră creatori de registratură de la care nu se va prelua nimic. Între criteriile de apreciere a valorii documentare intră în primul rînd importanța creatorului de registratură în construcția de stat și economică. Această ierarhizare va permite în unele cazuri eliminarea întregului material creat de o organizație socialistă sau de o parte structurală. Totuși ținînd seamă de modul nesatisfăcător în care administrează actele mulți creatori de registratură, va fi nevoie și în viitor ca expertizarea să se aplice fiecărei unități de arhivă în parte, în special la creatorii de registratură din categoria 1. În prezent se lucrează la completarea listei actelor care pot fi expertizate după procedeul simplificat, luîndu-se în considerare toate materialele cu termen de păstrare de 5 ani. Se studiază posibilitatea de a se trece asupra creatorilor de registratură dreptul de a aproba listele de expertiză pentru materialele cu termen limitat de păstrare, precum și posibilitatea microfilmării materialului care urmează a fi distrus.

În „Probleme ale prelucrării diferențiate a celor mai noi fonduri” (caiet 5, p. 187—192), Wolfgang Merker arată că Arhiva Centrală Germană a preluat în ultimii ani fonduri mari cu acte recente, astfel încît la sfîrșitul anului 1963 avea în depozitele proprii 13.000 m.l. acte de la organele centrale de stat și economice, la care se mai adaugă și cei 18.000 m.l. rămășiți provizorii în depozitele organelor centrale pînă la crearea de spațiu la Arhiva Centrală. Preluarea de fonduri necomplete (parțial rămase la organele de stat), neexpertizate, pe bază de inventare necorespunzătoare neconstituite pe bază de nomenclator și după principii unitare de ordonare, au ridicat probleme speciale pentru arhiviști. Necesitatea de a asigura punerea în folosire a tuturor fondurilor a determinat o diferențiere în ce privește prelucrarea lor. Pentru unele fonduri, ca instrument de arhivă, servește provizoriu lista de predare a fondului, la altele se alcătuieste un inventar pe grupe de acte, pe baza

structurii administrative a creatorului de registratură. Inventarierea unitate cu unitate a fost limitată numai pentru fondurile și părțile structurale cele mai importante, ținându-se seamă de funcția creatorului de registratură, de valoarea documentului — în măsura în care aceasta poate fi cunoscută înainte de ordonare și inventariere precum și de necesitățile cercetării. Selecționarea materialului care urmează să fie inventariat unitate cu unitate nu se orientează după unități de arhivă izolate, ci după grupe compacte de fonduri sau de acte. Munca de ordonare și inventariere este permanent legată de cea de expertizare. Legătura aceasta și punctul de vedere al selectării trebuie să fie eficiente încă în arhivele organizațiilor socialiste, pentru ca materialul prelucrat la Arhivele Statului să fie redus cantitativ, dar sporit calitativ.

În articolul „Cu privire la administrarea actelor în domeniul agriculturii socialiste” (caiet 4, p. 135—139), Ingrid Koppelow analizează situația arhivelor la unitățile agricole. Numărul mare al registraturilor unităților agricole (27 300), lipsa de spațiu și de personal suficient și calificat, expertizările arbitrare au obligat căutarea unor noi metode care să asigure păstrarea documentelor care oglindesc crearea și dezvoltarea unităților agricole socialiste în vederea intensificării muncii de cercetare. Întărirea activității de îndrumare și control și creșterea interesului consiliilor agricole pentru păstrarea propriilor arhive pot aduce o îmbunătățire a situației. Totodată autoarea cere să se examineze utilitatea înființării unor arhive speciale pentru agricultură și ridică problema renunțării la concentrarea în Arhivele Statului a materialelor create de unitățile agricole socialiste, deoarece activitatea lor se oglindește la organele de stat conducătoare, în cazul când arhivele acestora au fost păstrate cu continuitate.

Eberhard Schetelich, în articolul „Despre îndrumarea și administrarea arhivelor de stat pe plan local” (caiet 5, p. 174—181), arată realizările și lipsurile în ce privește îndrumarea și administrarea arhivelor locale.

După cum se știe, în R.D.G., activitatea de îndrumare asupra arhivelor locale (raionale, orașenești, a întreprinderilor) se exercită de Administrația Arhivelor Statului împreună cu organele de resort din aparatul de stat, cu organele de conducere a economiei și cu referenții pentru probleme arhivistice din cadrul Sfaturilor Populare regionale. Numărul mare al arhivelor locale face ca numai o parte din ele să poată fi direct îndrumate și controlate de organele de arhivă. Munca de îndrumare se efectuează prin consfătuiri de lucru ținute în cadrul M.A.I. sau cu organele conducerii locale precum și prin conferințele regionale anuale ale șefilor grupelor în care sînt organizați arhivarii. Lipsuri mai mari în munca de îndrumare și în administrarea arhivelor locale semnaleză autorul în special la unitățile economiei (industriei și agriculturii). El cere o colaborare mai strînsă cu organele centrale, care să asigure, prin măsuri administrativ-organizatorice, înfăptuirea prevederilor legislației arhivistice și condițiile materiale și de personal pentru buna desfășurare a muncii de arhivă. Autorul supune examinării ideea creării unei arhive economice centrale — așa cum a fost creată pentru ramura economiei energetice — care să aibă funcția de conducere și de concentrare a arhivelor economice. Aceasta ar scuti Arhivele Statului de obligația de a prelua arhive economice. „Abia tîrziu — eventual după trecerea mai multor perioade de plan — s-ar putea pune problema de a prelua la Arhivele Statului arhive economice”. Sistemul unor arhive cu funcție de conducere se aplică deja la Ministerul Afacerilor Interne, la Ministerul Comunicațiilor, la Poștă și Telefoane. Sarcinile multiple ale funcționarilor însărcinați cu îndrumarea și controlul, care îi împiedică să se ocupe mai intens cu această muncă, fluctuația arhivarilor, pensionarea multora din cei care au urmat cursul de calificare arhivistică (numai 19% din arhivele raionale sînt ocupate cu absolvenții ai acestui curs), dificultatea de a recruta cadre tinere, subaprecierea muncii de arhivă determină o serie de lipsuri în arhivele locale.

Cantitatea de materiale existente în arhivele locale este evaluată la 250 000 m.l. Stadiul de prelucrare este diferit: la arhivele raionale 20% din materiale sînt inventariate, 50% ordonate, 30% neordonate, la arhivele orășenești 70% sînt ordonate, 15% ordonate în linii mari, 15% neordonate; pentru arhivele întreprinderilor nu sînt date exacte, însă în arhivele mai mari materialul este prelucrat în proporție de 50—75%.

Botho Brachmann, în „Probleme ale administrației actelor din perspectivă arhivistică” (caiet 5, p. 197—201), socotește că în munca de îndrumare și control trebuie să se insiste mai ales asupra importanței muncii de arhivă pentru instituția respectivă. În centrul muncii de control trebuie să stea probleme legate de nomenclator și de constituirea dosarelor. În ce privește tipurile de registratură, el consideră că registratura centrală este azi neeconomică, cu excepția instituțiilor mici.

Heinz Schumann, în „Valorificarea arhivelor epocii socialiste” (caiet 5, p. 201—204), arată că studiul izvoarelor documentare ale trecutului apropiat capătă din ce în ce mai mare extindere. În anul 1961, din cei 3 186 cercetători 73 au studiat izvoare din epoca de după 1945; în anul 1962, 102 din totalul de 3 534 cercetători, iar în 1963, 230 din totalul de 3 815 cercetători au folosit materialul de arhivă din epoca socialistă. Această situație reclamă din partea arhiviștilor eforturi sporite în ce privește prelucrarea arhivelor socialiste. Arhiviștii din R.D.G. își propun ca, în afară de prelucrarea în continuare a materialelor documentare privind mișcarea muncitorească — contribuție de seamă a arhiviștilor la întocmirea Istoriei mișcării muncitorești germane, operă în mai multe volume să — alcătuiască conpecte asupra fondurilor din secțiile Socialism, precum și inventare speciale pe anumite teme. De asemenea, să pregătească materiale pentru expozițiile și conferințele de aniversare a 20 de ani de la eliberarea de fascism.

În „Perspective ale tehnicii arhivistică în Arhivele Statului din R.D.G.” (caiet 5, p. 204—207), Alfred Schlegel arată că metodele meșteșugărești

de restaurare nu mai pot face față cantităților mari de materiale din secțiile Socialism, care, fiind scrise pe hîrtie inferioară, au nevoie să se aplice criterii mai riguroase în expunere și totodată să se stabilească ce acte trebuie păstrate neapărat în original. Deoarece conservarea prin cașurare mecanică, respectiv laminare, necesită mijloace considerabile, ea nu poate fi aplicată decît celor mai prețioase materiale. E nevoie, de asemenea, să se precizeze dacă trebuie continuată metoda cusutului dosarelor sau este de preferat depunerea foilor volante în cartoane speciale. În vederea conservării materialelor create în epoca socialistă, care urmează a fi păstrate în arhive, autorul propune o extindere a tehnicii filmării și reproducerii: materialele cu o durată de păstrare de cel puțin 30 de ani să fie filmate și apoi distruse. La fel să se procedeze și cu materialele cu termen de păstrare permanentă, dar care sînt scrise pe hîrtie superioară. Autorul propune ca numai materialele cu o valoare deosebită să se păstreze în original, care să fie filmate, iar cercetătorilor să li se pună la dispoziție o copie a filmului. Înainte de aceasta însă trebuie să se clarifice problema juridică și anume dacă un document filmat are puterea de dovadă și recunoaștere juridică tot ca și un document original. Pentru documentele de păstrare temporară filmate n-ar mai fi nevoie de aplicarea riguroasă a principiilor de ordonare și inventariere și s-ar ajunge la o folosire și conservare mai rapidă a lor. La unele organe centrale ale economiei și la întreprinderile mari s-a și trecut la o filmare sistematică, atît din motive de asigurare, cît și de spațiu, încît Arhivele Statului vor avea de preluat și filme. Pentru administrarea și prelucrarea colecțiilor de filme este nevoie să fie pregătiți și specializați arhiviști. Înființarea unei centrale de reprografie, care — începînd din 1967 — va filma anual 4 000—5 000 m.l. acte, va constitui totodată un centru de pregătire tehnică a arhiviștilor. Autorul cere să se examineze în ce măsură poate fi aplicat la anumite fonduri sistemul fișei perforate și crestate, pentru a acce-

lera căutarea și găsirea materialelor de arhivă. Dacă pentru actele originale nu se poate încă lua o hotărâre, să se reflecteze dacă nu cumva filmele ar putea fi arhivate pe baza sistemului fișelor perforate. Prin aceasta, căutarea în fișier sau inventar și scoaterea materialului din depozit ar fi reunite în același proces de muncă, fișa perforată fiind unită cu microfilmul documentului. Cu aceasta s-ar face primul pas în domeniul ciberneticii.

La reuniunea științifică de lucru a arhiviștilor din R.D.G. a mai fost prezentat referatul lui Rudolf Diezel „Despre alcătuirea introducerilor de inventar” (caiet 6, p. 213—217), în care se dau îndrumări cu privire la datele pe care trebuie să le cuprindă o introducere (prefață) de inventar și la diferențierea sa de raportul de lucru asupra fondului.

O a doua consfătuire științifică de lucru s-a ținut la 10 septembrie 1964 la Potsdam cu directorii, șefii secțiilor Capitalism și Feudalism și cu colaboratorii științifici din cadrul Arhivelor Statului. Asupra ei ne informează articolul redacțional din caietul 6, p. 209—212. Referatele și discuțiile purtate aici au avut ca teme: stadiul de prelucrare a materialelor din secțiile capitalism și feudalism, planificarea pentru anii următori, probleme metodice de prelucrare, tectonica celor două secții, probleme de expertiză și folosire. A fost examinată posibilitatea transpunerii asupra materialelor secțiilor Feudalism și Capitalism a punctelor de vedere realizate din prelucrarea materialelor secției Socialism. S-a admis în anumite limite expertizarea și pentru materialele celor două secții și s-a recomandat ca în alegerea gradului de prelucrare a unui fond să se țină seamă de raportul între cheltuiala de timp și utilitatea pentru societatea socialistă.

Cele 6 caiete ale revistei mai cuprind articole care tratează diferite aspecte ale muncii de arhivă, oglindind stadiul în care se află munca de arhivă în R.D.G. și preocupările arhiviștilor de acolo. Astfel, munca și sarcinile arhivarilor din organizațiile socialiste formează obiectul articolelor: „Despre sarcinile arhivelor

organelor centrale de stat și economice” de Elisabeth Teubner (caiet 3, p. 86—91), „Munca de arhivă în uniunile de întreprinderi naționalizate” de Heinrich Brumme și Gottfried Börnet (caiet 3, p. 81—85), „Comunitățile de lucru ale arhivarilor de întreprinderi — o formă a muncii socialiste în colectiv” de Armin Ostrowski (caiet 2, p. 41—46), „Munca arhivarilor de la întreprinderi oglindite în gazetele întreprinderilor” de Armin Ostrowski (caiet 1, p. 9—15).

Prețioase indicații asupra modului de alcătuire a unui ghid de arhivă dă Lieselott Enders în „Întocmirea și sarcina ghidului fondurilor Arhivei din Potsdam, Land Brandenburg” (caiet 6, p. 217—223). Meta Kohnke arată dificultățile care se ivesc la reordonarea și reinventarierea vechilor materiale, care n-au fost grupate după principiul fondului (provenienței), ci după principiul pertinentei, a asemănării tematice („Materialele grupate după principiul pertinentei din Arhiva Centrală Germană, Secția Merseburg”, (caiet 6, p. 223—231). Josef Hartmann și Rudolf Engelhardt iau atitudine față de „Problema aplicării principiului provenienței la documentele feudale” (caiet 3, p. 97—107). Gottfried Dohme în „Reflecții asupra principiului Bär” (caiet 3, p. 107—109), precizează că metoda fisării în ordine arbitrară a unităților de arhivă din fondurile neordonate, folosită uneori și azi ca un stadiu provizoriu de lucru, căruia îi urmează renumerotarea și reordonarea materialelor în depozit, a fost înțeleasă de inițiatorul acestei metode Max Bär, fost director al Arhivei din Danzig, ca un mijloc de a ajunge la o ordonare numai pe hirtie, în inventar, nefiind urmată de o sistematizare a materialului în depozit. Joachim Wächter în „Contribuție cu privire la observațiile care completează titlurile dosarelor” (caiet 1, p. 15—19) dă îndrumări asupra formulării observațiilor menite să completeze, la inventariere, titlurile de dosare insuficiente sau necorespunzătoare, să caracterizeze mai bine conținutul dosarului, să indice genul actelor și corespondenții sau să scoată în relief unele acte importante. Friedrich Beck în „Reconstituirea și

delimitarea fondurilor în Arhiva din Potsdam, Land Brandenburg" (caiet 2, p. 53—60) arată lucrările pregătitoare din această arhivă, în vederea alcătuirii unui ghid al fondurilor, măsurile de eliminare a materialelor străine ca proveniență și de completare cu materiale dispersate în alte arhive. Fritz Wiegand în „Experiențe ale serviciului de folosire în arhiva orașenească din Erfurt” (caiet 2, p. 62—63) vorbește despre obligațiile arhivistului ca îndrumător și ajutor al cercetătorului, obligații care depășesc pe cele cuprinse în regulamentul de folosire. Gerhard Schmid face precizări „Cu privire la noțiunea de colecție” (caiet 4, p. 140—145). Hellmut Rademacher analizează „Problema colecțiilor din muzee și arhive” (caiet 4, p. 145—153), suprapunerea de funcții între cele două categorii de instituții în ce privește activitatea de achiziționare ajungând la concluzia că muzeele trebuie să restituie arhivelor materialele propriu-zis arhiviste, provenite dintr-o registratură iar arhivele trebuie să pună la dispoziția muzeelor, sub formă de împrumut, colecțiile, acestea ținând de specificul muzeelor și care pot fi mai bine valorificate în cadrul lor. Herbert Ewe, în „Probleme privind colecțiile de istorie a prezentului din arhivele orașenești” (caiet 4, p. 153—157), arată utilitatea alcătuirii unor astfel de colecții în cadrul arhivelor, în special acolo unde muzeele și bibliotecile nu au posibilități pentru aceasta, și expune modul de organizare a colecției de materiale contemporane în cadrul orașului Stralsund. Karlheinz Blaschke în „Cartoteca de fișe perforate — raport al unei experiențe” (caiet 6, p. 231—236) și Hans, „Despre folosirea cartotecii cu fișe perforate și create ca auxiliari în folosirea arhivelor” (caiet 6, p. 236—241), ajung la concluzia că fișele perforate și create nu pot înlocui fișele tradiționale scrise și nu sînt proprii pentru a fi folosite ca instrumente de arhivă. Erich Woitinas, în articolul „Arhiva Partidului Socialist Unit al Germaniei” (caiet 1, p. 21—24) vorbește despre organizarea muncii de arhivă în cadrul Arhivei Centrale și al Arhivelor Regionale de Partid și despre colaborarea cu Ar-

hivele Statului, iar Georg Reitsch, în „Arhiva Uniunii Sindicatelor libere germane” (caiet 1, p. 25—27), despre munca de arhivă în cadrul arhivelor sindicale, deși acestea nu fac parte din Fondul Arhivistic de Stat. Printre articolele publicate în revista recenzată întîlnim și două colaborări externe. Una, „Izvoare pentru istoria germană, aflate în arhivele și bibliotecile slovace” (caiet 1, p. 19—21) care este un extras — în traducere germană — din lucrarea lui Josef Polisenky, Probleme ale studierii istoriei generale, Praga, 1963, cealaltă „Problema creării în proporție de masă a actelor moderne și rezolvarea sa” (caiet 2, p. 46—53), în care Jaromir Charous împărtășește experiența R. S. Cehoslovacie în această problemă, cercetările întreprinse în vederea stabilirii valorii documentare, tratarea diferențiată a organizațiilor socialiste după importanța lor (unele sînt supuse unui control complex, altele unui control simplu, în fine altele nu sînt supuse controlului), alcătuirea unui tabel cu cele trei categorii de creatori de registratură, străduințele în vederea revizuirii normelor de expertiză, reducerii termenelor de păstrare, stabilirii unui număr de numai trei termene de păstrare.

Probleme de arhivotehnie tratează Alfred Schlegel în „Filmarea în vederea asigurării materialelor în Arhivele Statului 1963” (caiet 2, p. 64—65) și „Raționalizarea filmării prin folosirea filmului pozitiv Deko-Kine tip 1255 S. ca material de înregistrare” (caiet 6, p. 241—244), care ne informează că în anul 1963 s-au sîmat 1500 m.l. acte cu 7451750 înregistrări și s-au făcut eforturi în vederea ieftinirii filmării.

O altă rubrică a revistei este alcătuită din rapoarte informative asupra unor conferințe și consfătuiri de lucru (conferința Secției de istorie economică a Academiei cu tema „Istoria întreprinderilor de producție socialiste”, conferința din Schwerin cu ocazia aniversării a 45 de ani de la înființarea Partidului Comunist în Germania, conferința din Weimar cu tema „Izvoarele istoriei mișcării muncitorești din regiunea Erfurt”, conferința cercului de lucru „Istoria in-

dustriei potasiului", consfăturile regionale ale arhivarilor din Arhivele orășenești), asupra înființării de „arhive conducătoare” în domeniul industriei energetice, asupra unor întreceri socialiste între arhivele organizațiilor socialiste, asupra dezvoltării unor arhive și îmbunătățirii muncii lor, asupra cursurilor ținute la Școala de Arhivistică. În caietul 4, p. 162—164, este redat statutul Școlii de Arhivistică. Unele rapoarte cuprind indicații de lucru (întocmirea evidenței centralizate a fondurilor) sau propunerii în vederea îmbunătățirii unor lucrări de arhivă (evidența materialului expertizat după procedeul simplificat, evidența inventarelor predate de părțile structurale).

În câteva necroloage, revista cinstește memoria lucrătorilor de arhivă dispăruți: Herbert Schmidt, Heinrich Butte, Otto Korfes, Horst Rypalla.

În rubrica „Recenzii” sînt prezentate reviste de arhivistică din țările socialiste, ca și din cele capitaliste, lucrări de arhivistică, precum și unele lucrări de istorie. Ca și în alți ani, Hilde Herricht face prezentarea organului nostru de presă „Revista Arhivelor” din 1963, relevînd calitatea ei de a fi devenit mai multilaterală în ce privește cuprinsul și mai clară în ce privește gruparea materialului.

Sub rubrica „Diverse” se fac scurte comunicări asupra Congresului Internațional al Arhivelor asupra conferințelor comisiilor de istorie germano-polonă; se dau exemple de folosire a materialelor de arhivă pentru economia națională; se transmit știri despre acordarea de distincții și medalii unor arhiviști, etc.

În cel de al 14-lea an al existenței sale, revista Archivmitteilungen face o dare de seamă asupra drumului parcurs, a dezvoltării sale dintr-o Foaie de comunicări de uz intern, multiplicată în 2 000 exemplare într-o revistă științifică, tipărită, cu un tiraj de 4 500 exemplare, asupra contribuției sale la desăvîrșirea cunoștințelor de specialitate și întărirea conștiinței socialiste a lucrătorilor de arhivă, precum și la stimularea discuției asupra problemelor de teorie și practică arhivistică. Totodată ea schițează „Sarcinile”, care îi revin „în consolidarea Arhivelor socialiste” (caiet 1, p. 3—9).

Prin problemele pe care le ridică — cît și prin modul în care le tratează, împărtășindu-ne din experiența arhiviștilor din Republica Democrată Germană, revista Archivmitteilungen oferă o lectură de mare interes pentru arhivistii români.

ELENA MOISUC

IZVESTIA NA DĂRJAVNITE ARHIVI

Nr. 8/1964, Sofia

Ultimul număr al Buletinului Arhivelor Statului, apărut la Sofia — nr. 8 din 1964, Izvestia na Dărvjavnite Arhivi — cuprinde un material bogat și variat.

Volumul se deschide cu trei articole de informare generală: articolul semnat de M. Alexiev „Arhivele Statului — operă a puterii populare”, tratează despre realizările Arhivelor, de la înființare, în 1951, pînă în prezent, despre sarcinile urgente și de răspundere ale acestei instituții și despre problemele ce trebuie rezolvate în vederea conservării și utilizării maxime a izvoarelor documentare. Complexele de fonduri existente

trebuie îmbogățite cu noi materiale care se creează în permanență în instituțiile, organizațiile și întreprinderile din Bulgaria. Trebuie garantată primirea microfilmelor de pe documentele aflate în străinătate și care privesc istoria Bulgariei, lărgită acțiunea de publicare a documentelor, precum și cea de popularizare a lor. Îndeplinirea cu succes a acestor sarcini va însemna un prețios serviciu adus de către Arhivele Statului, Partidului, în munca lui ideologică.

Articolul lui P. Velcov „Materialele documentare în sprijinul scriitorului” demonstrează necesitatea consultării materialului arhivistic de către oame-

nii de litere și de lucrătorii în domeniul culturii, pentru valoarea lui documentară și pentru bogata sursă de inspirație ce o oferă. Autorul critică atitudinea unora dintre scriitori care, din comoditate și din spaima „prafului arhivistic” se lipsesc de un atât de prețios izvor, fapt care se resimte în lucrările lor. El citează exemple pozitive din literatura bulgară și sovietică, în care folosirea materialului documentar a imprimat nota de autenticitate și sevă bogată operelor respective.

În articolul „Contribuțiuni la problema înființării unui fond arhivistic în Bulgaria, până la 9.IX.1944”, M. Radcov urmărește această problemă, începînd de la eliberarea Bulgariei din 1878 de sub jugul turcesc, cînd s-a făcut simțită necesitatea creerii unui fond arhivistic de stat, pînă la revoluția din 9 septembrie, care a eliberat Bulgaria de sub jugul fascist. Autorul arată că din lipsă de interes și dintr-o greșită înțelegere a burgheziei față de izvoarele documentare și cercetarea lor, s-a făcut și mai puțin, serviciile de arhive existente în epoca respectivă nereușind să le salveze de la distrugere.

Spațiul cel mai larg din numărul Buletinului arhivistic, este rezervat publicării de documente și prezentări de fonduri. Astfel, mai mulți cercetători: I. Peicov, M. Petcova, L. Ștefanova, T. Altabanova și S. Logodașca publică documente legate de istoria contemporană a Bulgariei: „Lupta comitetelor Frontului Patriotic pentru epurarea aparatului de stat de fasciști și de elementele reacționare”, „Unitatea dintre front și spatele frontului în epoca războiului patriotic (1944—1945)” și „Stabilirea și întărirea puterii democratice populare la Sofia și în departamentul Sofia”. Documentele, constituite din telegrame, scrisori, procese-verbale, circulări, jurnale intime, apeluri, protocoale etc. vād pentru prima dată lumina tiparului și sînt precedate de scurte studii introductive și explicative. Ele sînt păstrate la Arhivele Centrale de Stat ale R.P.B., la Arhiva Istorică Militară și la Arhiva orașului și departamentului Sofia. Din cercetarea lor reiese lupta dusă de comitetele Frontului Patriotic contra rezistenței

reacțiunii burgheze și fasciste, eroismul cu care tinerii bulgari au participat la războiul contra Germaniei hitleriste, încurajați de grija și atenția permanentă a celor de acasă — părinți, frați, soții, precum și entuziasmul cu care masele populare au privit instaurarea puterii democrat-populare la Sofia și în regiunea Sofiei.

În continuare, V. Ivanova publică patru scrisori schimbate între scriitorul și dramaturgul N. Liliev și savantul bulgar prof. dr. Assen Zlatarov — scrisori păstrate la Arhiva Centrală Istorică — și care lămuresc o parte din viața acestor două personalități, între anii 1920—1932.

Tot scrisori publică și S. Velicov. Este vorba de 15 scrisori păstrate la Arhiva istorică bulgară a Bibliotecii naționale „Chiril și Metodie”, ale lui Gheorghe Bacalov, scriitorul și militantul partidului pe tărîm literar, adresate lui Dimităr Polianov, poetul proletariului și redactorul publicației „Nacovalnia” (Nicovala). Scrisorile — o parte adresate din Paris, în perioada emigrării lui în Franța, (1926—1929) și o parte din Sofia, în 1932 — vorbesc despre neîntrerupta colaborare a lui Bacalov la revista partidului, „Nicovala”, precum și la alte publicații progresiste, colaborare care a constat din publicarea unui însemnat număr de articole asupra problemelor legate de literatura bulgară, de viața social-politică din Bulgaria, despre literatura și cultura sovietică, precum și despre personalități marcante din cultura universală.

R. Nicolova publică opt scrisori din bogata corespondență a scriitorului și omului politic care a fost Constantin Veličkov. Ele reflectă concepția politică a acestuia, aduce mărturie noi asupra zilelor grele trăite în emigrare în Constantinopol și Franța, ca militant împotriva politicii lui Stambulov și completează tabloul teroarei politice sub regimul său în Bulgaria.

Un studiu interesant care vede lumina tiparului pentru prima dată este cel al lui Naiden Gherov, păstrat în arhiva Bibliotecii Naționale și publicat de C. Kosev. Studiul se referă la impozitul fiscal turcesc și modul lui de percepere în sangeacul Plovdiv,

în anii 1860 și 1870 ai secolului trecut și a fost întocmit de consulul rus de naționalitate bulgară, Naiden Gherov, la Plovdiv, cu scopul de a informa cercurile guvernamentale rusești asupra numeroaselor și împovărătoarelor impozite stabilite de autoritățile otomane și modul neomenos de percepere al lor și de a atrage, în felul acesta, atenția publicului rusesc și a creea o stare de spirit favorabilă unei mișcări pentru ușurarea soartei poporului bulgar, ținut sub jugul greu al otomanilor. Studiul furnizează informații suplimentare într-o problemă atât de interesantă pentru cercetătorii bulgari ai epocii.

Tot în legătură cu impozitele fiscale este și publicarea pe care o face R. Stoicov, în traducere, a șapte registre turcești, care conțin date prețioase asupra impozitului „djizie” perceput de la populația ne-musulmană din mai multe regiuni bulgărești, în perioada 1618—1662. Datele concrete și nominative, pe localități, constituie o foarte bună statistică demografică a regiunilor respective, în perioada dată.

După cum am arătat, prezentarea de fonduri arhivistice și documentare ocupă un alt spațiu însemnat din volumul revistei. Aici sînt prezentate fonduri păstrate la Arhiva Centrală de Stat, la Arhiva istorică a Bibliotecii Naționale din Sofia, la Arhiva centrală a Partidului, la Arhivele din Tîrnova etc.; apoi, sînt prezentate microfilmele primite din U.R.S.S., de pe documentele privitoare la istoria *Bulgariilor*. *Autorii lor prezintă* fonduri de documente în legătură cu istoria contemporană a poporului bulgar, cu istoria modernă și cea feudală, altele în legătură cu dezvoltarea învățămîntului în Bulgaria pînă la eliberarea de sub turci, precum și fonduri ale unor organizații, cum este fondul arhivistic al „Organizației muncitorești social-democrate” din satul Dascot, din regiunea Tîrnovo și fondurile personale: al prof. Jaroslav František Vešin, care aduce prețioase lămuriri și completări la bibliografia pictorului, la opera lui artistică și la studiul istoriei artelor plastice din Bulgaria, de la sfîrșitul secolului al

XIX-lea și începutul celui de al XX-lea; fondul Dr. Constantin Stoilov, fost președinte de consiliu în perioada de după eliberarea Bulgariei de sub turci, cuprinde materiale din anii 1832—1838 incluse fiind și acte ale familiei — dar din care autorul, K. K. Constantinov, prezintă pe cele mai importante, pe cele ce au legătură cu viața politică și socială a Bulgariei, scoțînd în evidență rolul pe care l-a jucat creatorul fondului în desfășurarea evenimentelor respective. Și, în sfîrșit V. Pascaleva prezintă două registre comerciale din anul 1839, ale lui Evloghie Gheorghiev, păstrate la muzeul popular din Karlovo, orașul natal al acestuia. Aceste registre prezintă interes și pentru țara noastră întrucît Evloghie și frațele său Hristo Gheorghiev au trăit cea mai mare parte a vieții lor în România. Aici și-au desfășurat bogata lor activitate comercială și financiară. Viața lor este strîns legată de viața economică, socială și politică a emigrației bulgare din România, precum și de dezvoltarea învățămîntului și a vieții culturale din Bulgaria; activitatea lor este strîns legată de dezvoltarea capitalismului de la noi, sub toate formele lui.

Din primul registru — un copier al scrisorilor lui E. Gheorghiev, din perioada 10 aprilie 1839 pînă la sfîrșitul aceluiași an — se constată că el a venit în București în martie 1839, nu în 1837 cum e dat în literatură. Din studierea acestui registru, putem trage deducții asupra producției și a prețurilor unor mărfuri din Bulgaria, asupra exigențelor și legilor piețelor românești și bulgărești, asupra modului și căilor de acumulare de capital comercial ale marii firme de mai tîrziu „Frații Gheorghiev”. De asemenea, conține date interesante asupra exportului și importului de mărfuri, asupra instabilității circulației monetare în Turcia și în România. Registrul celălalt înregistrează mărfurile vîndute în numerar sau în credit și conține informații prețioase despre legăturile comerciale româno-bulgare și despre activitatea economică a unor bulgari în România.

S. DIAMANDI

ARCHEION

Zasopismo naukowe poświęcone sprawom arhiwalnym. Organ Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. XL, Varşovia 1964 (Periodic ştiinţific închinat problemelor arhivistice. Organ al Direcţiei Generale a Arhivelor Statului).

Volumul, închinat comemorării a 100 de ani de la revoluţia polonă din ianuarie 1863 începe cu o notă a redacţiei intitulată „Izvoarele documentare relative la revoluţia din ianuarie aflate în Arhivele de Stat polone”, în care se dau câteva explicaţii cu privire la articolele scrise cu ocazia acestui eveniment.

Încă în numărul XXXVIII al revistei Archeion (anul 1962) s-a publicat articolul lui *Fr. Ramatowska*. „Izvoare arhivistice relative la istoria revoluţiei din ianuarie păstrate în Arhiva principală a actelor vechi din Varşovia” (p. 105—127). Titlurile articolelor cuprinse în volumul comemorativ sînt :

Ana Perlińska, „Materialele păstrate în Arhivele Statului din voievodatul Bydgoszcz relative la istoria revoluţiei din ianuarie”.

Mihai Antonów, „Materialele documentare pentru istoria revoluţiei din ianuarie păstrate în Arhivele Statului din voievodatul Katowice”.

Bogdan Ryszewski, Elisabeta Wirska, „Materiale păstrate în Arhivele Statului din voievodatul Kielce relative la istoria revoluţiei din ianuarie”.

Andrei Kunisz, „Materiale documentare pentru istoria revoluţiei din ianuarie păstrate în colecţiile Arhivelor Statului din oraşul şi voievodatul Cracovia”.

Iosif Tomczyk, „Materiale documentare pentru istoria revoluţiei din ianuarie păstrate în Arhivele Statului din voievodatul Lublin”.

Ştefan Roşiak şi Ludovic Waszkiewicz, „Materiale pentru istoria revoluţiei din ianuarie păstrate în Arhivele Statului din oraşul şi voievodatul Łódz”.

Irina Radtke, „Izvoare pentru istoria revoluţiei din ianuarie păstrate în Arhivele Statului din oraşul şi voievodatul Poznan”.

Czestawa Gaska, „Materiale pentru istoria revoluţiei din ianuarie păstrate în Arhivele Statului din oraşul şi Voievodatul Varşovia şi în arhivele care depind de ele”.

Cele opt articole menţionate mai sus aduc informaţii despre materialele documentare relative la revoluţie păstrate în arhivele voievodatelor, precum şi în alte câteva arhive subordonate acestora. Materialele au o valoare locală şi cuprind fapte care au avut loc în perioada revoluţiei pe teritoriul guberniilor de atunci.

Czestaw Biernat, publică articolul „Noi metode de supraveghere şi îndrumarea arhivelor serviciilor, întreprinderilor şi instituţiilor”.

Atît prin acest material cît şi prin următorul, revista pune în discuţie problema selecţionării materialelor documentare deţinute de unităţi, precum şi aceea a raporturilor dintre Arhivele Statului şi creatorii arhivelor.

Autorul relatează faptul că decretul din 29 martie 1951, prevedea păstrarea tuturor arhivelor socotite necesare în perioada refacerii ţării. Cîrînd însă, în anii 1951—1952 ajungîndu-se la stabilizarea organizării administrativ-economice a ţării, acest fapt a avut drept urmare stabilizarea puterii centrale. Consecinţa a fost sporirea enormă a aparatului administrativ şi deci şi a numărului actelor a căror valoare, în schimb se micşora, multe acte fiind identice sau asemănătoare, găsindu-se atît în instituţiile care depind ierarhic între ele, dar chiar şi în acelea independente unele faţă de altele. Din cauza aceasta, între anii 1954—1955 s-a pus problema expertizării materialelor arhivistice. S-a ajuns astfel la concluzia distrugerii integrale a tuturor actelor instituţiilor a căror activitate era oglindită în materialele sintetice ale unităţilor superioare precum şi a acelor care aveau o importanţă secundară în economia naţională sau administrativă. În acelaşi timp însă s-a avut în vedere păstrarea arhivelor instituţiilor care aveau o însemnătate deosebită pentru toată ţara. Luîndu-se ca bază valoarea documentelor create, instituţiile au fost îm-

părțite în trei grupe: grupa I-a A. în care intră instituțiile de însemnătate deosebită a căror acte vor alcătui fondul arhivistic de stat; grupa a II-a B. în care intră instituțiile care numai „sporadic” pot crea acte ca cele din prima categorie; grupa a III-a C. în care intră instituțiile care creează acte ce nu vor face parte din fondul arhivistic de stat.

Studiul lui *Stanislaw Nawrocki* intitulat „Practica expertizării actelor la servicii, întreprinderi și instituții este legat de precedentul. Autorul arată greutățile întâmpinate în expertizarea actelor din depozitele deținătorilor de arhive: actele nu sînt bine separate în categoriile A și B, rezumatele de pe dosare nu sînt corespunzătoare, predarea la depozite a actelor nu se face conform instrucțiunilor, personalul de cancelarie nu este destul de pregătit în ceea ce privește alcătuirea actelor. Pentru remedierea acestor lipsuri se propune pregătirea tuturor salariaților care lucrează la cancelarie. Este nevoie să se completeze instrucțiunile privitoare la lucrul în depozite pentru cunoașterea muncii de expertiză, precum și pregătirea actelor din categoria A. pentru predarea la Arhivele Statului. Se cere, de asemenea, întocmirea unor instrucțiuni relative la expertiză. Se propune ca o metodă bună mai întîi ordonarea materialelor din depozit și apoi expertizarea lor. Autorul se ridică împotriva folosirii oamenilor nepregătiți la lucrările de expertiză. Este de dorit ca personalul care lucrează în depozitele de arhivă să fie stabil, să nu fie folosit și la alte munci, munca de arhivă netrebuind să fie socotită ca o ocupație secundară.

Ca o metodă de îmbunătățire a muncii din depozite, se propune ținerea unor cursuri cu arhivarii care să fie controlați și îndrumați de organele de specialitate ale Arhivelor Statului.

Maria Stankowa scrie despre „Fragmentele salvate ale actelor Tribunalului regal din Lublin aflate în Arhiva voivodală de stat din Lublin 1578—1793.

Folosind o bogată bibliografie, autorul schițează istoria acestui tri-

bunal, începînd cu anul 1578 cînd la *seimul* din Varșovia, s-a hotărît înființarea lui. Autoarea arată competența tribunalului, locul unde judeca, prin alternare (Piotrków și Lublin), dă date asupra alegerii judecătorilor — „deputați”, cum li se mai spunea, — asupra procedurii de judecată, a mecanismului cancelariei, a stării financiare a tribunalului, a limbilor folosite în cancelarie (polona și rueteana), a modificărilor structurale suferite de instanță, mai ales cu ocazia împărțirii Poloniei. Se arată, de asemenea, pierderile suferite de arhivă cu ocazia celui de-al doilea război mondial.

Studiul se încheie cu prezentarea sistematică a materialelor arhivistice care au supraviețuit vitregiei vremurilor.

Maria Stawoszewska în articolul „Biblioteca arhivei din Gdańsk”, alcătuită numai din manuscrise, pe baza puținelor știri apărute în literatura de specialitate, — deoarece catalogul bibliotecii s-a pierdut în timpul celui de-al doilea război mondial — precum și pe baza unor notițe de pe unele manuscrise reușește să reconstituie istoricul acestei biblioteci. Manuscrisele sînt cu caracter istoric (cronici, anale, documente) și juridic (privilegii), referitoare la istoria orașului Gdańsk și a Poloniei.

Cazimir Konarski în „Fragmentul de acte rămas de la Camera aulică — unită cezaro-crăiască”, descrie modul de prelucrare a fondului și cuprinsul actelor, cu date asupra Galileii apusene, între anii 1795—1809, în problemele financiare și administrative.

În studiul lui *Petru Bańkowski* privind „Două arhive polone de magnați aflate în Biblioteca Academiei ucrainene de științe din Chiev”, se dau pe scurt datele mai însemnate cuprinse în arhivele familiilor Broel-Oater, Worobino și Chreptowicz, insistîndu-se și asupra istoricului acestor arhive.

Czestaw Stodolny, publică despre „Comisarul general din Gdańsk al Republicii Polone și actele lui” în care arată felul cum a luat naștere Comisariatul general. Acest Comisariat, socotit ca un reprezentant diplomatic al Poloniei pe lângă senatul

oraşului, era în acelaşi timp şi conducătorul tuturor instituţiilor poloneze din cuprinsul Gdańskului. Autorul, după ce dă câteva amănunte asupra organizării Comisariatului, a actelor create de acesta, precum şi asupra stării fondului în timpul şi după cel de-al doilea război mondial, arată modul de prelucrare arhivistică a lui.

Ana Palarczykowa vorbind despre „Autorităţile hitleriste din lagărul de concentrare de la Oswiecim, cancelaria lor şi actele care ne-au rămas de la ele”, arată pe scurt, momentele mai însemnate din istoria acestui lagăr de exterminare, care a funcţionat din primăvara anului 1940, pînă la jumătatea lunii ianuarie 1945, precum şi organizarea şi cuprinsul fondului de documente care s-au păstrat.

Sofia Raczka, în „Cîteva observaţii asupra istoriei şi organizaţiei Arhivelor Naţionale din Paris”, dă date asupra istoriei sediului Arhivelor şi a organizării lor.

Revista cuprinde în afară de studiile prezentate mai sus şi *Cronica arhivistică bogată în ştiri din Polonia şi din străinătate* (Sesiunea comitetului executiv al Consiliului internaţional al arhivelor — Roma 3—5 iulie 1963, — Conferinţa internaţională a Mesei Rotunde a arhivelor — Budapesta, 12—15 iulie 1963, — Congresul arhiviştilor francezi, Caen, 3—4 octombrie 1963).

Revista se încheie cu recenzii, dări de seamă şi note bibliografice.

Anexat la revistă se găseşte şi „Bibliografia arhivistică” dintre anii 1956—1960, întocmită de Regina Piechota.

Prin cuprinsul variat, revista prezentată vădeşte preocupările multiple ale arhiviştilor polonezi, reuşind să ne dea şi o imagine a activităţii Arhivelor Statului din Polonia.

GH. DUZINCHEVICI

BOLLETTINO DEL SERVIZIO DI FOTODOCUMENTAZIONE E RESTAURO

Nr. 1 (ianuarie — aprilie), 1964, 30 p. Extras din Revista Arhivelor Statului de pe lângă Ministerul de Interne. Direcţia generală a Arhivelor Statului, Oficiul Studii şi publicare, Roma.

Într-o scurtă introducere, Elio Califano arată scopul care a determinat apariţia acestui buletin. Dezvoltarea tehnicii privitoare la ocrotirea, păstrarea şi folosirea documentelor a fost totdeauna în atenţia administraţiei arhivelor italiene, care au experimentat — cu rol de administraţie pilot — maşini şi materiale şi au pus la punct metode pentru folosirea de noi instrumente tehnice. a căror valabilitate este astăzi un fapt demonstrat prin adaptarea pe care o fac, pe o scară tot mai largă, marile administraţii italiene şi străine. Încă din 1954 arhiviştii italieni s-au gândit să comunice informaţiile şi rezultatele obţinute de serviciul microfotografic şi de restaurare printr-un „Buletin”, a cărui apariţie a întârziat pînă acum. De aici înainte însă „Revista Arhivelor Statului” consacra câteva pagini acestui Buletin, care va fi difuzat şi în extras.

„Buletinul” va cuprinde rubrici care vor ilustra activitatea Institutelor arhivistice în acest important sector atît în Italia cît şi în străinătate. Probleme metodologice, procedee tehnice vechi şi noi, aplicări importante ale tehnicilor de reproducere vor forma subiecte de tratat. Tot astfel se vor cerceta aspecte importante ale sectorului merceologic ca probleme de normalizare (standardizare); normele juridice care condiţionează unele moduri de duplicare sau limitează aplicarea lor, cum şi problemele complexe ale clasificării informaţiilor cu scopul aflării lor în mod automat. De asemenea, se vor trata probleme de restaurare şi condiţionare în strînsă legătură cu dezvoltarea tehnicii hîrtiei.

După această prezentare a programului Buletinului se dau informaţii corespunzătoare privitoare la *Orga-*

nizarea serviciului de fotodocumentare, legătorie și restaurare, creat prin ordinul din 30 sept. 1963. Prin aceasta, pe lângă grupurile tehnice care existau la unele Arhive de Stat (despre care se va vorbi într-un număr viitor) mai iau ființă 40 de secții de fotoreproducere, dintre care la 10 secții vor fi anexate legătorii și laborator de restaurare. La Roma se instituie Centrul de fotoreproducere, legătorie și restaurare pentru Arhivele Statului, indicându-se și modul de funcționare. La serviciile acestui Centru pot apela și instituțiile publice, nu numai Arhivele Statului. Pentru început îndeplinirea sarcinilor serviciului este asigurată de 64 posturi de operatori fotografi și 26 posturi de lucrători permanenți. Directorul diviziunii este membru de drept în Consiliul Superior al Arhivelor (p. 5). Activitatea Centrului și a 32 secțiilor e arătată mai departe (p. 6—9) pe unități de arhive, conform planului pe 1964.

O scurtă informație se referă la *Recensământul documentelor care integrează fondurile păstrate în Arhivele Statului* (p. 10—18), păstrate la alte instituții culturale. Secția fotoreproducere dă și informații de la 18 unități ale Arhivelor Statului. Ele privesc mai mult fondurile complementare decît seriile care ar putea fi integrate. Nu e vorba de luarea materialului fragmentar păstrat într-un loc spre a fi integrat fondului păstrat în alt loc, ci completarea acestuia prin fotoreproducere. Aceasta pe plan intern. Dar integrarea se face și pe plan extern, și nu prin fotoreproducere, ci prin donarea originalelor însăși. Așa de plidă, seria Libri Jurium Republicae Genuensis, dusă la Paris în perioada napoleoniană, a fost restituită recent și se cere completată cu două codice (sec. X—XIII) aflate la Biblioteca Universitară din Genova. Restituiri către aceste arhive au făcut și Arhivele Statului din Torino (p. 14).

Colaborarea cu alte instituții (p. 19—20), privește folosirea microfilmului și fotocopiei care „înlesnesc cunoașterea și studiul documentelor de arhivă și ajută simțitor la trecerea peste greutăți întrinsece și extrinsece pentru consultarea unor astfel de

mijloace de cercetare”. Prof. Raffaele Ciasca, președintele Institutului istoric italian, care are în plan publicarea „Izvoarelor istoriei Italiei”, aduce mulțumiri pentru ajutorul dat în acest sens de către Arhivele Statului care „a intuit imediat importanța unei astfel de inițiative și a pus în acțiune întregul aparat administrativ și toată rîvna științifică pentru ca publicația să fie făcută în modul cel mai bun”. E vorba de mapele „Miscellanee” cu acte de diplomație ale familiei Sforza din Milano cu Franța și Burgundia care fiind în parte neordonate și netransportabile din cauza fragilității, au fost ordonate, microfilmate și fotocopiate și dăruite fără nici o obligație bănească.

Schimburile cu străinătatea (p. 20—24) în scopul de a intensifica raporturile culturale cu alte țări, s-au accentuat în ultimii ani. În paginile amintite sînt arătate schimburile făcute cu Centrul Național al Arhivelor Ungare din Budapesta, deocamdată cu microfilme după documente din arhivele din Modena (8 000 de cadre — 34 bobine).

În ce privește *Tehnici și procedee din trecut*, Carmelo Trasselli (p. 25) arată că într-un registru comercial din sec. al XVIII-lea, apare o nou-tate: toate foile sînt îmbrăcate pe o față cu o patină metalică argintie, făcută din argint cu ușoare urme de impurități (aur și plumb). Nu s-a putut preciza prin ce procedeu s-a întins argintul pe hîrtie.

Priviri în lume (p. 26—28) ne întorcomează că Universitatea din Missouri, pentru nevoile studiilor medievale, în anii 1952—1957, a fotocopiat codice medievale din Arhiva Vaticană scrise în diferite limbi. Valoarea lucrării s-a ridicat la 125.000 dolari și a fost făcută pe pelicule Recordak Microfilm Tip 5455 neperforate, de 35 mm în bobine de 30 m. Ca tehnică de lucru reținem că fiecare bobină are la început eticheta Universității urmată de emblema Bibliotecii Vaticane și cota documentului fotografiat. S-a menținut ordinea de așezare din bibliotecă, inclusiv inventarele lor, așa încît să poată fi studiate ca originalele însăși. Pentru aceste microfilme s-au și publicat

cataloge speciale (*A Checklist of the Vatican manuscript Codices available for consultation at the Knights of Columbus Vatican Film Library at Saint Louis University, I—VIII*) (Un repertoriu al Codicelor manuscrise de la Vatican ce pot fi date spre consultare la FilMOTECA Fundației Knights Columbus Vatican la Universitatea din Saint-Louis) în revista *Manuscripta* I—III (1957, 1958, 1959). Despre inventarele fotocopyate Charles I. Ermantiger, *Catalogues in the Knight of Columbus Vatican Film Library at Saint-Louis University* (Catalogul filmotecii Knights Columbus la Universitatea din Saint-Louis) publică un articol în aceeași revistă I (1957) p. 5—21, 89—101. În revistă sint inserate și studii făcute pe baza aces-

tor microfilme. Baza juridică a acestei operațiuni se rezumă la obligația ca numai universitatea să permită consultarea microfilmelor, iar Vaticanul poate elibera duplicate după pozitivul pe care l-a primit de la universitate.

Buletinul mai cuprinde și două *note de bibliografie tehnică* (p. 29—30) care se referă la o bogată bibliografie a fotocopyei, cu numai puțin de 12.000 titluri clasate sub 1.200 subiecte (Albert Boni, *Photographie literature*, New-York, Morgan & Morgan, 1962, XVI — 335 p.) și alta a legătoriei de cărți (Anneliese Dühmert, *Buchpflege — Eine bibliographie*, Stuttgart, 1963, 209 p.), foarte importantă pentru conservarea cărții și a oricăror alte documente.

IL. LEONTE

*
* *
*

* * * *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. III, Ed. Politică, Buc., 1965, 314 p.

Volumul, este al III-lea dintr-o culegere de Studii monografice intitulată: „Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România”, elaborată sub egida Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. Culegerea sintetizează cronologic acțiunile greviste desfășurate de clasa muncitoare din țara noastră la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele patru decenii ale secolului al XX-lea.

Amintim câteva studii: Luptele greviste ale muncitorilor de la fabrica de vagoane „Astra” — Arad din 1822, Greva muncitorilor de la Uzinele metalurgice „Lemaître” din 1931, Acțiunile greviste de la fabrica textilă „Saturn” din ianuarie 1933, Greva muncitorilor de la fabrica „Industria textilă Arădănană” din 1936, în care se analizează cauzele grevelor, poziția partidului și acțiunile sale pentru pregătirea grevelor și zădărnicia manevrelor patronilor și ale regimului burghezo-moșieresc.

★

* * * *Din istoria contemporană a României*, Ed. Științifică, Cluj, 1965, 427 p.

Volumul este o culegere de studii, consacrată prezentării unor momente de seamă din viața poporului nostru în ultimele trei decenii.

În el se înscriu unele studii importante publicate în alte reviste de specialitate și revăzute de autorii lor, îmbogățite pe baza celor mai noi realizări ale istoriografiei.

Unul din studii se referă la luptele din februarie 1933, care au constituit o cotitură în mișcarea muncitorească din România. Autorul tratează caracterul și amploarea luptelor, varietatea formelor și a metodelor de acțiune, precum și semnificația lor deosebită în istoria mișcării muncitorești din țara noastră.

Alte studii se referă la perioada luptei împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist, la insurecția armată antifascistă din august 1944, la desfășurarea revoluției populare în etapele ei de dezvoltare pînă la etapa desăvîrșirii construcției socialismului.

Remarcăm în mod deosebit aprofundarea problemelor cu ajutorul unor documente inedite din arhive care au permis autorilor să facă încă un pas înainte pe linia sprijinirii cercetării și mai ales în privința punerii în contact direct al cititorilor cu noi fapte privind istoria poporului și a partidului nostru.

★

ARON PETRIC, NICHITA ADANILOAIE, *Formarea statului național Român. Lupta poporului român pentru independența națională*, Ed. Politică, Buc., 1964, 70 p.

Autorii se ocupă de tratarea problemei referitoare la momentul formării statului național român: unirea Moldovei și Țara Românească și mai târziu și a Transilvaniei care a continuat pînă cînd poporul nostru, a obținut independența deplină prin actul de mare însemnătate istorică din August 1944.

Deși cele cinci capitole ale lucrării: I. Unirea Moldovei cu Țara Românească, II. Războiul pentru independență (1877—1878), III. Unirea Transilvaniei cu România — 1918, IV. Lupta maselor populare, sub conducerea P.C.R., împotriva regimului burghezo-moșieresc, pentru apărarea intereselor vitale ale poporului român, pentru independență națională și progres social, V. Insurrecția armată din august 1944 — moment hotărîtor în lupta poporului român pentru libertate și progres social, sînt tratate de sine stătător, ele se întrepătrund și se condiționează, autorii urmărind și insistînd asupra aceleiași idei: înfăptuirea unității naționale a fost un deziderat de veacuri al poporului nostru care a luptat cu eroism pînă la realizarea lui.

★

ROMULUS VUIA, *Tipuri de păstorit la Români* (sec. XIX—începutul sec. XX). Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1964, 249 p.

Lucrarea se prezintă ca o sinteză asupra unei probleme mai puțin cercetate; aceea a tipurilor de păstorit în țara noastră în strînsă dependență cu dezvoltarea vieții economice a poporului român. Ea prezintă interes deosebit, atît pentru economiști cit și pentru istorici.

Pornind de la o cercetare complexă și îndelungată autorul ajunge la concluzia că în perioada amintită la noi au existat patru tipuri principale de păstorit și anume: 1. păstoritul agricol local, limitat la hotarul comunei; 2. păstoritul agricol cu stîna la munte; 3. păstoritul din zona finețelor; 4. păstoritul bazat pe pășune alpină și iernarea la șes, făcînd observația justă, că în cadrul acestor tipuri de păstorit se disting și alte forme mai limitate. Romulus Vuia nu se oprește cu analiza numai asupra tipurilor de păstorit pe perioada unui secol și mai bine, ci se referă pe scurt la păstoritul actual în țara noastră.

★

RADU MANOLESCU, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul*, Ed. Științifică, Buc., 1965, 305 p.

Autorul urmărește legăturile comerciale ale Țării Românești și Moldovei cu Brașovul într-o perioadă (secolele XIV—XVI) cînd acestea erau foarte strînse. Problema principală care se desprinde din studiul lucrării este aceea a înfățișării acestui negoț, al importanței pe care a prezentat-o el pentru dezvoltarea și întărirea politică și economică a celor trei țări românești.

În lucrare — bazată pe bogate izvoare documentare din Arhivele Statului Brașov — se subliniază faptul că intensele legături economice, unitatea de neam și de limbă, au constituit temelia raporturilor politice și cultural-artistice ale celor trei țări surori așezate de-a lungul drumurilor comerciale care străbăteau centrul și sud-estul Europei.

★

HENRI H. STAHL, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. III, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1965, 457 p.

Lucrarea de mari proporții, are cinci părți, compartimentate în 18 capitole și se ocupă cu studiul satelor devălmașe românești, începînd cu apariția și dezvoltarea orînduirii feudale, pînă la legea rurală din 1864.

Cele cinci părți se referă la aspectele generale ale așezării comunităților sătești, la etapele și formele de constituire a proprietății feudale asupra satelor devălmașe, cetele devălmașe boierești ca formațiuni specifice de exploatare a satelor devălmașe, dezvoltarea gospodăriei boierești, în sinul satului devălmaș și la procesul de trecere de la domeniul feudal la moșia lucrată în sistemul clăcii.

★

GRIGORE POPESCU, *Vlad Țepeș*, Ed. Științifică, Buc., 1964, 49 p.

Prin lucrarea de față autorul oferă cititorilor un tablou viu al unuia din momentele importante de luptă a poporului nostru împotriva cotropitorilor otomani, pentru menținerea independenței. Descriind personalitatea lui Vlad Țepeș, autorul arată că ea s-a format în lupta pentru realizarea aspirațiilor poporului, pentru înlăturarea dezordinii și anarhiei din țară și pentru stăvirea invaziei otomane.

Lectura dă posibilitatea cititorilor să-și îmbogățească cunoștințele de istorie cu o pagină din istoria glorioasă a poporului român.

★

* * * *Izvoare privind istoria României*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1964, 791 p.

Institutul de Arheologie publică prin volumul de față Izvoarele narrative ale istoriei vechi și medii a României.

Prin publicarea acestor izvoare se cunosc mai bine legăturile strânse care existau între daci și vecinii lor, interdependența culturală și nivelul apropiat al dezvoltării social economice a populațiilor din regiunea bazinului carpato-dunărean.

Izvoarele sînt însoțite de documente și texte în limbile latină și slavă,

★

* * * *Momente ale revoluției culturale din România*, Ed. Științifică, Buc., 1964, 374 p.

Lucrarea „Momente ale revoluției culturale din România” este elaborată de un colectiv de autori format din Acad. Ștefan Bălan, Acad. Ilie Murgulescu, Acad. George Oprescu, George Ivașcu, Radu Beligan, Mihnea Gheorghiu, Ion Dumitrescu și Ion Moraru.

Problemele principale tratate sînt: dezvoltarea învățămîntului — veriga principală a revoluției culturale în țara noastră — douăzeci de ani de dezvoltare a științelor în România, dezvoltarea literaturii în cele două decenii de la eliberare, teatrul azi, cinematografia națională și problemele ei actuale, artele plastice în România în ultimii douăzeci de ani.

În lucrare este subliniată politica partidului care, elaborînd un grandios program al desăvîrșirii construcției socialiste în țara noastră, a dat un nou impuls activității creatoare a întregului popor, deschizînd largi perspective științei, culturii, învățămîntului în țara noastră.

★

* * * *Universitatea din București 1864—1964*, Buc., 1964.

Cu prilejul Centenarului Universității din București, care s-a sărbătorit în luna octombrie 1964, s-a publicat monografia de față a cărei menire este de a înmănușea întreaga dezvoltare a celei mai înalte instituții de învățămînt superior din țara noastră încă de pe vremea vechii Academii domnești, întemeiată cu 270 de ani în urmă de către domnitorul Constantin Brîncoveanu, pînă în zilele noastre cînd este cunoscută ca instituție didactică și științifică de cel mai înalt grad.

Monografia se referă la învățămîntul superior din București înainte de înființarea Universității, 1694—1864, la învățămîntul superior în limba națională, al cărui animator a fost Gheorghe Lazăr, la decretul domnitorului Alexandru Ioan Cuza privind înființarea Universității din București, la dezvoltarea acesteia pînă în anul 1948, precum și la dezvoltarea ei impetuoasă, începînd din anul 1948 anul reformei învățămîntului în țara noastră.

În monografie, sînt prezente nume și portrete ale numeroșilor oameni de știință și cultură, savanți, care s-au format în Universitate și care, prin munca și cercetările lor, prin patriotismul lor înflăcărat, au contribuit la dezvoltarea patrimoniului cultural, la promovarea ideilor înaintate în știință, purtînd făclia prestigiului țării noastre pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii. Amintim aici doar cîteva nume: Emanoil Bacaloglu, Spiru Haret, Gh. Țițeica, Tr. Săvulescu, Gh. Spacu, Dimitrie Onciul, Grigore Tocilescu, Al. Odobescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Vasile Pirvan, Nicolae Iorga, Ovid Densusșeanu, N. Cartoian, N. Titulescu, Cornel Dănilă, Victor Babeș, Gh. Marinescu, C. I. Parhon și alții.

★

* * * *Conservatorul „Ciprian Porumbescu” 1864—1964*, Ed. Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.P.R., Buc., 1964, 188 p.

Lucrarea a fost elaborată în cadrul catedrei de istorie a muzicii și folclor a Conservatorului „Ciprian Porumbescu” din București cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la înființarea acestei instituții de învățămînt superior din țara noastră. Ea înfățișează drumul străbătut de institut în decursul unui secol.

În cele cinci capitole se întîlnesc personalități care au pus bazele învățămîntului muzical din țara noastră: Ion Eliade Rădulescu, Ion Cimpineanu, Costache Aristia cît și o serie de muzicologi și pedagogi, care au contribuit atît la făurirea, cît și la dezvoltarea și afirmarea școlii noastre muzicale: Alexandru Flechtenmacher, Ciprian Porumbescu, Constantin Dumitrescu, Gheorghe Dima, Ion Vidu, George Enescu, George Georgescu, Alfred Alexandrescu, Sabin Drăgoi, Mihail Jora, Tiberiu Brediceanu, Marțian Negrea și alții.

În lucrare sînt clișee și facsimile, multe din ele existente în arhiva Conservatorului.

★

* * * *Istoria gîndirii sociale și filozofice în România*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1964, 621 p.

În cele două părți, formate din 8 capitole, ale lucrării sînt tratate: dezvoltarea gîndirii sociale și filozofice în perioada descompunerii feudalismului și a începutului dezvoltării capitalismului, în perioada revoluției burghezo-democratice din 1848 pînă la înființarea statului național, în perioada de la formarea statului național burghez pînă la cucerirea independenței de stat, pătrunderea marxismului — cotitură revoluționară în istoria filozofiei românești, lupta dintre marxism și idealism în perioada apariției mișcării muncitorești și a pătrunderii marxismului pînă la 1900, lupta dintre materialism și idealism de la apariția imperialismului pînă la începutul crizei generale a capitalismului, dezvoltarea și lupta filozofiei marxist-leniniste împotriva filozofiei burgheze reacționare în prima etapă a crizei generale a capitalismului, dezvoltarea filozofiei marxist-leniniste în perioada revoluției populare și a construirii socialismului.

Lucrarea răspunde unei necesități imediate; aceea a cunoașterii mai bine a gîndirii filozofice progresiste a poporului român precum și pe cei care au fost purtătorii ideilor patriotice și democratice și lupta lor împotriva ideologiei reacționare și ultrareacționare promovată de reprezentanții regimului burghezo-moșieresc.

★

CONSTANTIN ANTIP, *Contribuții la istoria presei române*, Uniunea Ziariștilor din R.P.R., Buc., 1964, 207 p.

Prin această lucrare mai mult cu caracter didactic, autorul a urmărit să contribuie, cu numeroase mențiuni, la cunoașterea istoriei dezvoltării presei românești.

Autorul relatează faptele și evenimentele, folosind o bogată bibliografie din lucrările unor personalități printre care amintim: A. Oțetea, D. Prodan, M. Berza, C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Maciu, V. Chereșteșiu, G. Călinescu, M. Gh. Bujor și alții.

P. PALIU

REVISTA ARHIVELOR
ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

Apare de două ori pe an
Redacția : București, str. Arhivelor nr. 2 — Telefon : 13.37.77

C U P R I N S U L

	<u>Paș.</u>
STUDII	
GH. UNGUREANU — <i>Probleme de terminologie arhivistică</i>	3
SIGISMUND JAKO — <i>Concepția modernă a paleografiei și aplicarea ei în cercetările de paleografie latină din țara noastră</i>	23
O. PESCIARIU — <i>Conscripțiile urbariale. Imprejurările în care au fost create și valoarea lor documentară</i>	39
C. GONCIARIU — <i>Județele sătești din Moldova și arhivele lor pînă la aplicarea legii comunale (1832—1864)</i>	73
M. FATU — <i>Douăzeci de ani de la înfăptuirea reformei agrare din 1945</i>	91
GH. I. IONIȚA — <i>Contribuții la studierea luptei ceferiștilor împotriva exploatării capitaliste</i>	111

DOCUMENTE

EC ZAHARIA, O. ROTARU — <i>Documente privind răscoala țaranilor din 1907 în județul Vlașca</i>	136
GH. MATEI, D. MIOC — <i>Noi documente despre cluburile socialiste la sate și mișcările țărănești din 1899</i>	167
G. G. FLORESCU, I. P. MARCU — <i>Un proiect inedit din 1866 al lui Ion Ghica privind modificarea parțială a Codului Civil Român</i>	187
FL. CONSTANTINIU — <i>Un hățșerif inedit de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea</i>	203
G. M. DASCĂLESCU — <i>O catagrafie necunoscută a ținutului Covurlui din 1774</i>	208
MIHAIL GUBOGLU — <i>Șapte documente turcești din arhivele Brașovului privind relațiile Transilvaniei cu poarta otomană la începutul secolului al XVII-lea</i>	213
GH. BALICA — <i>Informații arheologice în materialele documentare din Arhivele Statului de la Iași</i>	254
*** — <i>Două scrisori de la Vasile Alecsandri</i>	262

PREZENTARI DE FONDURI

D. LIMONA — <i>Casa de comerț Nicolae D. Paciura din Sibiu</i>	265
--	-----

CRONICA

A 9-a Conferință internațională a Mesei Rotunde a Arhivelor, Londra 1965, (I. MARCUȘ, GH. UNGUREANU)	286
*** — Expoziții de documente	289
Consfătuirea din orașul Cluj cu cititorii Revistei Arhivelor (ȘT. HURMUZACHE)	299

RECENZII

— Sudii, nr. 4—5/1964 (M. DOGARU)	301
— Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., nr. 1—6/1964 (M. PIRVULESCU)	305
— Presa muncitorească și socialistă din România, vol. I (1865—1900), Ed. Pol., 1964, București (ȘT. BURDA)	310
— Léveltäri Szemle, nr. 1—4/1964, Budapesta (I. ADAM)	313
— Archivmitteilungen, nr. 1—6/1964, Berlin (EL. MOISUC)	319
— Izvestia na dărjavnite arhivi, nr. 8/1964, Sofia (S. DIAMANDI)	326
— Archeion, nr. XL-XLI/1964, Varșovia (GH. DUZINCHEVICI)	329
— Bollettino del servizio di foto-documentazione e restauro, nr. 1/1964, Roma (IL. LEONTE)	331

NOTE BIBLIOGRAFICE

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ	Стр.
Г. УНГУРЯНУ — <i>Вопросы архивной терминологии</i>	3
СИГИСМУНД ЯКО — <i>Новая концепция палеографии и её применение в латинской палеографии в нашей стране</i>	23
О. ПЕСКАРЮ — <i>Кадастровые записи. Условия создания и их документальная ценность</i>	39
К. ГОНЧАРИУ — <i>Сельские суды в Молдавии и их архивы до действия коммунального закона (1832—1864)</i>	73
М. ФЭТУ — <i>Двадцать лет земельной реформы 1945 г.</i>	91
Г. И. ИОНИЦЭ — <i>Вклад к исследованию борьбы железнодорожников против капиталистической эксплуатации</i>	111
ДОКУМЕНТЫ	
ЕК. ЗАХАРИЯ, О. РОТАРУ — <i>Документы по крестьянскому восстанию 1907 г. в уезде Влашка</i>	136
Г. МАТЕЙ, Д. МИОК — <i>Новые документы о деятельности сельских социалистических клубов и о крестьянских восстаниях 1899 г.</i>	167
Г. Г. ФЛОРЕСКУ, Л. П. МАРКУ — <i>Неизданный проект 1866 г. Иона Гики, относящийся к частичному изменению Румынского гражданского кодекса</i>	187
Фл. КОНСТАНТИНИУ — <i>Неизданный заттишериф конца XVIII века</i>	203
Г. М. ДЭСКЭЛЕСКУ — <i>Неизвестная перепись населения округа Ковурлуй в 1774 г.</i>	208
МИХАИЛ ГУБОГЛУ — <i>Семь турецких документов из архива г. Брашова, касающихся связей Трансильвании с Турцией в начале XVII века</i>	213
Г. БАЛИКА — <i>Археологические данные в документальных материалах Государственных Архивов г. Яссы</i>	354
* * * — <i>Два письма Василе Александри</i>	262

ОБЗОРЫ АРХИВНЫХ ФОНДОВ

Стр.

Д. ЛИМОНА — *Торговая фирма Николая Д. Пачуры в Сибиу* 265

ХРОНИКА

IX-ая международная конференция круглого стола архивов, Лондон 1965
И. МАРКУШ, Г. УНГУРЭАНУ 286

— *Выставки документов* 289
— *Встреча с клужескими читателями журнала ШТ. ХУРМУЗАКЕ* 299

РЕЦЕНЗИИ

„*Студий*”, No. 4—5/1964 (М. ДОГАРУ) 301

— *Анналы Института Истории Партии при ЦК РРП. No. 1—6/1964 (М. ПЫРВУЛЕСКУ)* 305

— *Рабочая и социалистическая печать в Румынии, том I (1865—1900). Пол. из 1964 г. Бухарест (ШТ. БУРДА)* 310

— *Léveltári Szemle, No. 1—4/1964. Будапешт (И. АДАМ)* 313

— *Archivmitteilungen, No. 1—6/1964. Берлин (ЕЛ. МОЙСУК)* 319

— *Izvestia na dárjavnite arhivi, No. 8/1964, София (С. ДИАМАНДИ)* 326

— *Archeion, No. XL—XLI/1964, Варшава (Г. ДУЗИНКЕВИЧ)* 329

— *Bollettino del servizio di foto-documentazione de restauro, No. 1/1964, Рим (ИЛ. ЛЕОНТЕ)* 331

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

REVISTA ARHIVELOR

ORGANE DE LA DIRECTION GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ÉTAT
DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

Publication semestrielle

Rédaction : Bucarest, str. Arhivelor no. 2 — Téléphone 13.37.77

S O M M A I R E

	<u>Page</u>
ETUDES	
GH. UNGUREANU — <i>Problèmes de terminologie d'archive</i>	3
SIGISMUND JAKÓ — <i>La conception moderne de la paléographie et son application latine dans notre pays</i>	23
O. PEȘCARIU — <i>Conscriptions urbariales. Les circonstances dans lesquelles ont été créés et leur valeur documentaire</i>	39
C. GONCIARIU — <i>Les districts villageois et leurs archives jusqu'à l'application de la loi communale (1832—1864)</i>	73
M. FATU — <i>Vingt ans depuis l'application de la réforme agraire de 1945</i>	91
GH. I. IONIȚA — <i>Contributions à l'étude de la lutte des cheminots contre l'exploitation capitaliste</i>	111

D O C U M E N T S

EC. ZAHARIA, O. ROTARU — <i>Documents concernant la révolte des paysans de 1907 du district de Vlașca</i>	136
GH. MATEI, D. MIOC — <i>Nouveaux documents sur les clubs socialistes de villages et la récolte des paysans de 1899</i>	167
G. G. FLORESCU, L. P. MARCU — <i>Un projet inédit de 1866 de Ion Ghica concernant la modification partielle du Code Civil Roumain</i>	187
FL. CONSTANTINIU — <i>Un édit impérial turc (un hatiserif) à la fin du XVIIIe siècle</i>	203
G. M. DASCALESCU — <i>Un recensement inconnu du district de Covurlui de 1774</i>	208
MIHAIL GUBOGLU — <i>Sept documents turcs des archives de Brașov concernant les relations de la Transylvanie avec la Porte ottomane au début du XVIIe siècle</i>	213
GH. BALICA — <i>Renseignements archéologique dans les matériaux documentaires des Archives d'Etat de Jassy</i>	254
*** — <i>Deux lettres de Vasile Alecsandri</i>	262

PRÉSENTATION DE FONDS

D. LIMONA — <i>La maison de commerce Nicolae D. Paciura de Sibiu</i>	265
--	-----

CHRONIQUE

*** — <i>La neuvième Conférence internationale de la Table Ronde des Archives. Londra, 1965. (I. MARCUȘ, GH. UNGUREANU)</i>	286
*** — <i>Exposition de documents</i>	289
*** — <i>Les rencontres de Cluj avec les lecteurs de la Revue des Archives (ȘT. HURMUZACHE)</i>	299

RECENSIONS

— <i>Studii, nr. 4—5/1964 (M. DOGARU)</i>	301
— <i>Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., no. 1—6/1964 (M. PIRVULESCU)</i>	305
— <i>Presa muncitorească și socialistă din România, Vol. I (1865—1900, Ed. Politică, 1964, București (ȘT. BURDA)</i>	310
— <i>Léveltári Szemle, no. 1—4/1964, Budapesta (I. ADAM)</i>	313
— <i>Archivmitteilungen, no. 1—6/1964, Berlin (EL. MOISUC)</i>	319
— <i>Izvestia na dărjavnite arhiv, no. 8/1964, Sofia (S. DIAMANDI)</i>	326
— <i>Archeion, no. XL—XLI/1964, Varșovia (GH. DUZINCHEVICI)</i>	329
— <i>Bollettino del servizio di foto-documentazione de restauro, no. 1/1964, Roma (IL. LEONTE)</i>	331

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

REVISTA ARHIVELOR

BIANNUAL REVIEW OF THE GENERAL DEPARTMENT OF THE STATE
ARCHIVES OF THE ROUMANIAN PEOPLE'S REPUBLIC

Editorial Office : Bucharest, Arhivelor Street No. 2, Telephone : 13.37.77

C O N T E N T S

	<u>Page</u>
S T U D I E S	
GH. UNGUREANU — <i>Problems of archival terminology</i>	3
SIGISMUND JAKÓ — <i>Modern conception on paleography and its application in the studies of Latin paleography in our country</i>	23
O. PESCIARIU — <i>Urbarial conscriptions. The revealing circumstances on their coming up and their documentary value as well</i>	29
C. GONCIARIU — <i>The Moldovian districts, their archives until the Village, Law was put into life, 1832—1864</i>	73
M. FATU — <i>Twenty years since the accomplishment of the 1945 Land Reform</i>	91
GH. I. IONIȚA — <i>Contributions to the study of the railwayworkers struggle against capitalist exploitation</i>	111
D O C U M E N T S	
EC. ZAHARIA, O. ROTARU — <i>Documents on the peasant uprising in Vlasca District (1907)</i>	136
GH. MATEI, D. MIOC — <i>New documents on the socialist clubs in villages and the peasant risings (1899)</i>	167
G. G. FLORESCU, L. P. MARCU — <i>An unpublished draft of Ion Ghica dated 1866 regarding the limited alteration of the Roumanian Civil Law</i>	187
FL. CONSTANTINIU — <i>An unpublished „hatışerif“ by the end of the 18th century</i>	203
G. M. DASCALESCU — <i>An unknown cartography of Covurlui District (1774)</i>	208
MIHAIL GUBOGLU — <i>Seven Turkish documents in Braşov archives, concerning the bonds between Transylvania and the Ottoman Porte by the beginning of the 17th-century</i>	213
GH. BALICA — <i>Archeological issues on documentary of the State Archives of Jassy</i>	254
*** — <i>Two letters by Vasile Alecsandri</i>	262

DOCUMENTARY FUND

D. LIMONA — *Nicolae D. Paciurea Commerce-House of Sibiu* 265

CHRONICLE

The IX-th International Conference of Archives, Londra, 1965 (I. MARCUȘ, GH. UNGUREANU) 286
 *** — *Display of Documents* 289
The Conference with the readers of the Revista Arhivelor of Cluj (ȘT. HURMUZACHE) 299

BOOK REVIEWS

— *Studies, nr. 4—5/1964* (M. DOGARU) 301
 — *Annals of the History Institut of the Party of the C.C. of R.W.P., Nr. 1—6/1944* (M. PÎRVULESCU) 305
 — *The working and socialistic press from Roumania, vol. I (1865—1900)* Pol. Bub. House, 1964, Bucharest (ȘT. BÛRDA) 310
 — *Lèveltàri Szemle, nr. 1—4/1964, Budapest* (I. ADAM) 313
 — *Archivmitteilungen, nr. 1—6/1964, Berlin* (EL. MOISUC) 319
 — *Izvestija na dârjavnite arhiv, nr. 8/1964, Sofia* (Ș. DIAMANDI) 326
 — *Archeion, nr. XL—XLI/1964, Warsaw* (GH. DUZINCHEVICI) 329
 — *Bollettino del servizio di foto-documentazione de restauro nr. 1/1964, Roma* (IL. LEONTE) 331

REFERENCES

REVISTA ARHIVELOR
ORGAN DER GENERALDIREKTION DER STAATSARCHIVE
DER RUMANISCHEN VOLKSREPUBLIK

Erscheint zweimal jährlich

Redaktion : București, str. Arhivelor nr. 2 — Fernruf : 13.37.77

I N H A L T

	<u>Seite</u>
STUDIEN	
GH. UNGUREANU — <i>Archivsterminologische Probleme</i>	3
SIGISMUND JAKO — <i>Die moderne Auffassung der Paläographie und ihre Anwendung in den lateinpaläographischen Forschungen in unserem Lande</i>	23
O. PESCIARIU — <i>Die Urbarialconscriptionen. Die Umstände ihrer Entstehung und ihr dokumentarischer Wert</i>	39
C. GONCIARIU — <i>Die Gemeindeämter in der Moldau und ihre Archive bis zur Anwendung des Kommunalgesetzes (1832—1864)</i>	73
M. FATU — <i>20 Jahre seit der Durchführung der Agrarreform im Jahre 1945</i>	91
GH. I. IONIȚA — <i>Beiträge zum Studium des Kampfes der Eisenbahner gegen die kapitalistische Ausbeutung</i>	111
DOKUMENTE	
EC. ZAHARIA, O. ROTARU — <i>Dokumente über den Bauernaufstand im Jahre 1907 im Distrikt Vlașca</i>	136
GH. MATEI, D. MIOC — <i>Neue Dokumente über die sozialistischen Klubs in den Dörfern und die Bauernbewegungen im Jahre 1899</i>	167
G. G. FLORESCU, L. P. MARCU — <i>Ion Ghicas unveröffentlichter Entwurf aus dem Jahre 1866 über die teilweise Abänderung des rumänische Civilgesetzbuches</i>	187
FL. CONSTANTINIU — <i>Ein unveröffentlichtes Hatt-i scherif vom Ende des 18. Jahrhunderts</i>	203
G. M. DASCALESCU — <i>Eine unbekannte Katagraphie des Kreises Covurlui aus dem Jahre 1774</i>	208
MIHAIL GUBOGLU — <i>7 türkische Urkunden aus Kronstädter Archiven betreffend die Beziehungen Siebenbürgens zur Pforte am Anfang des 17. Jahrhunderts</i>	213
GH. BALICA — <i>Archäologische Auskünfte in den Archivalien des Jassyer Staatsarchivs</i>	254
• • • — <i>Zwei Briefe Vasile Alecsandris</i>	262

ARCHIVFONDS

D. LIMONA — *Handelshaus Nicolae D. Paciura — Hermannstadt* 65

CHRONIK

<i>Die IX Tagung am Runden Tisch in Londra 1965</i> (I. MARCUȘ, GH. UNGUREANU)	286
*** — <i>Urkundenausstellungen</i>	289
<i>Klausenburger Treffen mit den Lesern der „Revista Arhivelor“</i> (ȘT. HURMUZACHE)	299

REZENSIONEN

-- <i>Studii nr. 4—5/1964</i> (M. DOGARU)	301
-- <i>Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., nr. 1—6/1964</i> (M. PIRVULESCU)	305
-- <i>Die Arbeiter und sozialistische Presse in Rumänien, vol. I (1865—1900), Ed. Pol., 1964, București</i> (ST. BURDA)	310
-- <i>Lévéltari Szemle, nr. 1—4/1964, Budapesta</i> (I. ADAM)	313
-- <i>Archivmitteilungen nr. 1—6/1964, Berlin</i> (EL. MOISUC)	319
-- <i>Izvestia na dārjavnite arhivi, nr. 8/1964, Sofia</i> (S. DIAMANDI)	326
-- <i>Archeion, nr. XL—XLI/1964, Varșovia</i> (GH. DUZINCHEVICI)	329
-- <i>Bollettino del servizio di foto-documentazione e restauro, nr. 1/1964, Roma</i> (IL. LEONTE)	331

BIBLIOGRAPHISCHE HINWEISE

PUBLICAȚIILE ARHIVELOR STATULUI

1. — Catalogul documentelor românești, vol. I, 1521—1799, București, 1955, XXXI + 598 p., lei 27.
2. — Îndrumător în Arhivele Statului din Iași, vol. II, București, 1956, 194 p., lei 9; vol. III, București, 1959, 183 p., lei 8.
3. — Catalogul documentelor moldovenești, vol. I, București, 1957, 576 p., lei 27; vol. II, București, 1959, 566 p., lei 27.
4. — Arhivele Statului — 125 ani de activitate (1831—1956), București, 1957, 514 p., lei 30.
5. — Meșteșugari și neguțători din trecutul Craiovei, București, 1958, 373 p., lei 15.
6. — Înaltul Divan (1831—1847), inventar arhivistic, București, 1958, 563 p + VI pl., lei 24,50.
7. — Catalogul documentelor grecești, vol. I, București, 1958, XIII + 803 p., lei 33,50; vol. II, București, 1958, VIII + 429-/430/ p. + 8 pl., lei 20.
8. — Inventarul Protocoalelor Primăriei Sibiu 1521—1700, București, 1958, 233 p., lei 6,25.
9. — Indice cronologic nr 3 Episcopia Buzău, București, 1958, 444 p., lei 10,60.
10. — Indice cronologic nr. 13 Mănăstirile: Govora, Gruiu, Hagi-Dina și Hotărani, București, 1958, 95 p., lei 4.
11. — Indice cronologic nr. 15 Mănăstirile: Sf. Ioan — Foșani, Jghiabu, Jitia și Roaba, Măgureanu — București, Mamu, Mărcuța și Mărgineni, București, 1958, 247 p., lei 10.
12. — Arhiva Magistratului orașului Brașov. Inventarul actelor neînregistrate, vol. I, București, 1959, 444 p., lei 20; vol. II, București, 1961, IV + 427 p., lei 20.
13. — Documente privind istoria anului revoluționar 1848 în Moldova, București, 1960, 516 p., lei 25.
14. — Catalogul documentelor turcești, vol. I, București, 1960, 728 p., lei 25.
15. — Industria textilă în Brașov și Țara Birsei. Catalog de documente, vol. I, (1413—1820), București, 1960, 620 p.
16. — Documente privitoare la Istoria Economică a României — Statistică — Țara Românească și Moldova, Seria B, vol. I, București, 1960, VIII + 315 p. + 12 planșe, lei 20.
17. — Documente privitoare la Istoria Economică a României, Orașe și Țirguri — Moldova, Seria A, vol. II, București, 1960, IX + 549 p. + 6 planșe, lei 25.
18. — Indice cronologic nr. 1. Arhiva Mitropoliei Țării Românești, vol. I—II, București, 1961, 1472 p., lei 40.
19. — Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească, București, 1962, 739 p., 27 lei.
20. — Revista Arhivelor. Seria nouă. Apare semestrial, începînd din anul 1958, lei 14.

Publicațiile de mai sus pot fi procurate de la Direcția generală a Arhivelor Statului, București, B-dul Gheorghe Gheorghiu-Dej, nr. 29, raionul Lenin, telefon 13.37.77.

